

MAKALELER

- GÜVEN ÖZDOYRAN** • Stuart Hall ve Totem-Nesnesiz Kimlikler: Hayali/İmgesel Temsiller
- ÖMER ÖZER** • Töre Bu Defa İsveç'teydi: "Fadime Şahindal Namus Cinayeti" Haberlerinin Yapısalcılık Etkisindeki Britanya Kültürel Çalışmaları Çerçevesinde İncelenmesi
- NAZİFE GÜNGÖR** • Kültürel Çalışmalar ve Türkiye Serüveni
- HASAN TOPAÇOĞLU** • Japon Kültürel Çalışmaları'nın Tarihsel Kökenleri, Kurumsallaşması ve Günümüz Eğitim Programları
- MUSTAFA C. SADAĞOĞLU** • Walter Benjamin'in Hikâye Anlatıcısı, Deneyim ve Enformasyon Yaklaşımı Bağlamında Popüler Edebiyat ve Azra
- SELİN BİTİRİM OKMEYDAN** • Kültürlerarası İletişim Alanındaki Eğilimler: 'Kültürlerarası İletişim' Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi
- AYNUR SARISAKALOĞLU** • Cultural Differences and Algorithmic Journalism: A Cross-National Study on the Perception of Algorithm-Generated News by Recipients
- SERCAN HAMZA BAĞLAMA** • A Postcolonial Approach to Contemporary Refugee Literature: Benjamin Zephaniah's Refugee Boy
- CANSU ÖKSÜZ KARADEMİR** • Sınıf Eşitsizliğinin Bourdieu'nun Sermaye ve Habitus Kavramları Üzerinden Değerlendirilmesi: Parazit Filminin Betimsel Analizi
- MELTEM KAYA** • Social Media Use Among International Students: Cultural Adaptation and Socialization
- MEHMET FATİH ÇÖMLEKÇİ** • Gençlik Alt kültürleri: Punk Estetiğinin İkonografik Fanzinleri
- HÜSEYİN SERBES** • "Gegen Vorurteile" Adlı Reklam Filminin Entegrasyon ve Önyargı Bağlamında Söylemsel ve Göstergibilimsel Açıda Analizi
- MEHMET GÜZEL** • Yeni Medya Aptallığı: YouTube Videolarında Aptalca Şeyler Yapmanın ve Söylemenin Ekonomi Politikası
- EYLEM ŞENTÜRK KARA** • Sıradan İnsan Hikâyelerinin Reality Tv Programları Dolayısıyla Metalaşması Üzerine Bir Analiz
- FATMA NİSAN**
- İLKER ERDOĞAN**
- SERHAN AKSOY**
- DUYGU ÇELİKER SARAÇ**

ÇEVİRİ

- OKAN ŞEKER** • Karl Marx, Medya Çalışmaları ve Günümüz Kültürü
- HASAN GÜNEŞ** • Okuryazarlığın Önemi
- NADİDE GÜNEŞ**

RÖPORTAJ

- GRAHAM MURDOCK** • "Pandeminin etkisi eşit olmayan bir şekilde hissedilmiştir"
- SADETTİN ÖKTEN** • "Zihniyetimizi Kaostan Kurtarmamız Gerekıyor"

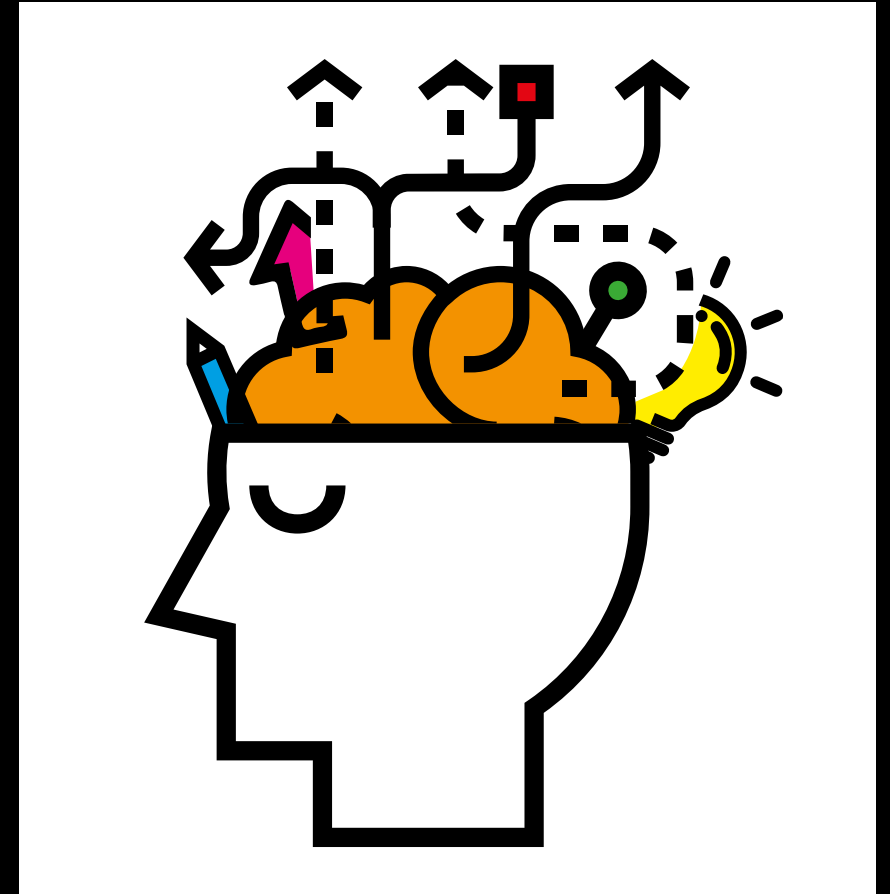
ANALİZ / DEĞERLENDİRME

- AZMİ ÖZCAN** • Koronavirüs ve Kültürel Değişim
- FİRDEVS BULUT** • Kültürün Reklamı: İngiliz ve Alman Geleneklerinde Kültür Diplomasisi
- ÖZLEM ECE** • Pandemi Sırasında ve Sonrasında Kültür-Sanat
- SAVAŞ FERHAT** • Bir Kültürel Miras Olarak Filmlerin Restorasyonu

Kültürel Çalışmalar

TRTakademi • 10

Kültürel Çalışmalar

TRT **akademi**

Dergisi

ISSN 2149-9446 | Cilt 05 | Sayı 10 | Temmuz 2020 | Kültürel Çalışmalar

Kültürel Çalışmalar

TRT

TRTAKADEMİ

ISSN 2149-9446 | Cilt 05 | Sayı 10 | Temmuz 2020 | Kültürel Çalışmalar

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Adına

İmtiyaz Sahibi (Owner) Erkan DURDU

Genel Yayın Yönetmeni (General Publication Director) Abdurrahman ÇAKIR

Yazı İşleri Müdürü (Chief Executive Officer) Av. Maruf OKUYAN

Editör (Editor) Erkan DURDU

Editör Yardımcıları (Assistant Editors) Ekrem ÖZDEMİR | İbrahim ACAR | Yusuf Tufan ŞENOĞLU

Redaktör (Redactor) Nusret BİLEN

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Erkan DURDU | Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK | Prof. Dr. Füsun ALVER | Prof. Dr. E. Nilüfer PEMBEÇİOĞLU

Doç. Dr. Şükrü SİM

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. Erol NeziH ORHON | Prof. Dr. Aynur KERİMOVA | Doç. Dr. Aydan ÖZSOY

| Doç. Dr. Besim YILDIRIM | Doç. Dr. Ekmel GEÇER | Doç. Dr. Nazım ANKARALIGİL

Doç. Dr. Nebahat AKGÜN ÇOMAK | Dr. Aydın ÇAM | Dr. Hakan AYTEKİN

Dr. Can DİKER | Dr. Ersin DİKER | Dr. Mesut BOSTAN

Hakem Kurulu (Referees Board)

Prof. Dr. Barış ÇOBAN (Doğuş Üniversitesi) • Prof. Dr. Celalettin AKTAŞ (İstanbul Ticaret Üniversitesi) • Prof. Dr. Cem YAŞIN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) • Prof. Dr. Emine Uçar İLBUĞA (Akdeniz Üniversitesi) • Prof. Dr. Filiz Aydoğan BOSCHELE (Marmara Üniversitesi) • Prof. Dr. Gökhan ATILGAN (Ankara Üniversitesi) • Prof. Dr. Himmet HÜLÜR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) • Prof. Dr. Levent ERASLAN (Anadolu Üniversitesi) • Prof. Dr. Mustafa ŞEKER (Akdeniz Üniversitesi) • Prof. Dr. Murat İRİ (İstanbul Üniversitesi) • Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Kocaeli Üniversitesi) • Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR (Üsküdar Üniversitesi) • Prof. Dr. Ömer ÖZER (Anadolu Üniversitesi) • Prof. Dr. Rengin Ozan İSKEÇE (İstanbul Üniversitesi) • Prof. Dr. Rıdvan ŞENTÜRK (İstanbul Ticaret Üniversitesi) • Prof. Dr. Şebnem ÇAĞLAR (İstanbul Üniversitesi) • Prof. Dr. Şebnem Pala GÜZEL (Başkent Üniversitesi) • Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL (Atatürk Üniversitesi) • Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) • Prof. Dr. Zeliha HEPKON (İstanbul Ticaret Üniversitesi) • Doç. Dr. Ayça ÇEKİÇ AKYOL (İnönü Üniversitesi) • Doç. Dr. Betül PAZARBAŞI (Kocaeli Üniversitesi) • Doç. Dr. Burcu ŞİMŞEK (Hacettepe Üniversitesi) • Doç. Dr. Dilek TUNALI (Dokuz Eylül Üniversitesi) • Doç. Engin ÜMER (Ordu Üniversitesi) • Doç. Dr. Fatma ÇAKMAK (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi) • Doç. Dr. Filiz ERDEMİR GÖZE (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) • Doç. Dr. Hediyeullah AYDENİZ (Marmara Üniversitesi) • Doç. Dr. İbrahim Hakan DÖNMEZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi) • Doç. Dr. İhsan KARLI (Kocaeli Üniversitesi) • Doç. Dr. Selma Koç AKGÜL (Kocaeli Üniversitesi) • Dr. Ebru TURANLI (Kocaeli Üniversitesi) • Dr. Engin SARI (Ankara Üniversitesi) • Dr. Habibe ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) • Dr. Ilgar SEYİDOV (Atılım Üniversitesi)

Tasarım Feride ORTAÇ

Yayın Türü

Hakemli, Altı Aylık, Yerel Süreli Yayın

Temmuz 2020

Yılda iki sayı (Ocak - Temmuz)

yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

© Yayımlanan yazıların telif hakları TRT'ye aittir,

yayıncının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri

çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

TRT Genel Müdürlüğü Turan Güneş Bulvarı 06109 OR-AN ANKARA

www.trtakademi.net

İÇİNDEKİLER

469 • Editörden

MAKALELER

- 470-489 • **GÜVEN ÖZDOYRAN** / Stuart Hall ve Totem-Nesnesiz Kimlikler: Hayali/İmgesel Temsiller - Araştırma Makalesi
Stuart Hall, Identities without Totem-Objects and Imaginary Representations - Research Paper
- 490-513 • **ÖMER ÖZER** / Töre Bu Defa İsveç'teydi: "Fadime Şahindal Namus Cinayeti" Haberlerinin Yapısalcılık Etkisindeki Britanya Kültürel Çalışmaları Çerçevesinde İncelenmesi - Araştırma Makalesi
Moral Law was in Sweden this time: An Examination of "Fadime Şahindal Honor Killing" News within the Framework of Britain Cultural Studies heavily influenced by the Structuralism - Research Paper
- 514-535 • **NAZİFE GÜNGÖR** / Kültürel Çalışmalar ve Türkiye Serüveni - Derleme
Cultural Studies and Turkey Adventure - Composition
- 536-555 • **HASAN TOPAÇOĞLU** / Japon Kültürel Çalışmaları'nın Tarihsel Kökenleri, Kurumsallaşması ve Günümüz Eğitim Programları - Araştırma Makalesi
Historical Origins, Institutionalization and Contemporary Educational Programs of Japanese Cultural Studies - Research Paper
- 556-577 • **MUSTAFA C. SADAKAĞLU** / Walter Benjamin'in Hikâye Anlatıcısı, Deneyim ve Enformasyon Yaklaşımı Bağlamında Popüler Edebiyat ve Azra Kohen - Araştırma Makalesi
Popular Literature and Azra Kohen in the Context of Walter Benjamin's Storyteller Experience and Information Approach - Research Paper
- 578-611 • **SELİN BİTİRİM OKMEYDAN** / Kültürlerarası İletişim Alanındaki Eğilimler: 'Kültürlerarası İletişim' Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi-Araştırma Makalesi
Trends in the Field of Intercultural Communication: Bibliometric Analysis of Graduate Theses Titled 'Intercultural Communication' - Research Paper
- 612-629 • **AYNUR SARISAKALOĞLU** / Cultural Differences and Algorithmic Journalism: A Cross-National Study on the Perception of Algorithm-Generated News by Recipients - Research Paper
Kültürel Farklılıklar ve Algoritmik Gazetecilik: Algoritma Üretimi Haberlerin Hedef Kitle Algısına Dair Milletlerarası Bir Çalışma - Araştırma Makalesi
- 630-643 • **SERCAN HAMZA BAĞLAMA** / A Postcolonial Approach to Contemporary Refugee Literature: Benjamin Zephaniah's Refugee Boy- Research Paper
Çağdaş Mülteci Edebiyatına Postkolonyal Bir Yaklaşım: Benjamin Zephaniah'ın Refugee Boy Adlı Romanı - Araştırma Makalesi
- 644-667 • **CANSU ÖKSÜZ KARADEMİR – MELTEM KAYA** / Sınıf Eşitsizliğinin Bourdieu'nun Sermaye ve Habitus Kavramları Üzerinden Değerlendirilmesi: Parazit Filminin Betimsel Analizi - Araştırma Makalesi
Evaluation of Class Inequality Through the Bourdieu of the Capital and Habitus Concepts: The Analysis of the Parasite Film - Research Paper

- 668-685** • **MEHMET FATİH ÇÖMLEKÇİ** / Social Media Use Among International Students: Cultural Adaptation and Socialization - *Research Paper*
Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanımı: Kültürel Adaptasyon ve Sosyalleşme *Araştırma Makalesi*
- 686-713** • **HÜSEYİN SERBES – MEHMET GÜZEL** / Gençlik Alt kültürleri: Punk Estetiğinin İkonografik Fanzinleri - *Araştırma Makalesi*
Youth Subcultures: The Iconographic Fanzines Of Punk Aesthetics- Research Paper
- 714-741** • **EYLEM ŞENTÜRK KARA – FATMA NİSAN** / “Gegen Vorurteile” Adlı Reklam Filminin Entegrasyon ve Önyargı Bağlamında Söylemsel ve Göstergibilimsel Açıdan Analizi *Araştırma Makalesi*
Discourse And Semiotic Analysis of “Gegen Vorurteile” Advertising Film In The Context of Integration And Prejudice - Research Paper
- 742-765** • **İLKER ERDOĞAN** / Yeni Medya Aptallığı: YouTube Videolarında Aptalca Şeyler Yapmanın ve Söylemenin Ekonomi Politığı *Araştırma Makalesi*
New Media Idiocy: The Political Economy of Doing and Saying Idiotic Things in YouTube Videos - Research Paper
- 766-789** • **SEYHAN AKSOY – DUYGU ÇELİKER SARAÇ** / Sıradan İnsan Hikâyelerinin Reality Tv Programları Dolayısıyla Metalaşması Üzerine Bir Analiz - *Araştırma Makalesi*
An Analysis on the Ordinary People Stories Commodified by Means of Reality Tv Programs- Research Paper

ÇEVİRİ

- 790-805** • **HASAN GÜNEŞ – NADİDE GÜNEŞ** / Okuryazarlığın Önemi - *Çeviri*
The Importance Of Literacy - Translation
- 806-845** • **OKAN ŞEKER** / Karl Marx, Medya Çalışmaları ve Günümüz Kültürü - *Çeviri*
Karl Marx and the Study of Media and Culture - Translation

RÖPORTAJ

- 846-857** • **GRAHAM MURDOCK** / “Pandeminin Etkisi Eşit Olmayan Bir Şekilde Hissedilmiştir”
- 858-865** • **SADETTİN ÖKTEN** / “Zihniyetimizi Kaostan Kurtarmamız Gerekıyor”

ANALİZ / DEĞERLENDİRME

- 866-869** • **AZMİ ÖZCAN** / Koronavirüs ve Kültürel Değişim
- 870-881** • **FİRDEVS BULUT** / Kültürün Reklamı: İngiliz ve Alman Geleneklerinde Kültür Diplomasisi
- 882-887** • **ÖZLEM ECE** / Pandemi Sırasında ve Sonrasında Kültür-Sanat
- 888-905** • **SAVAŞ FERHAT** / Bir Kültürel Miras Olarak Filmlerin Restorasyonu
- 906** • Yayın İlkeleri
- 907-909** • Yazım Kuralları

Kültürel Çalışmalar Üzerine

Türkiye'nin ve dünyanın asırlar boyunca elde ettiği hızın yüzlerce kat fazlasına son bir asırda eriştiği modern teknolojiler sayesinde elde ettiğimiz kazanımlar oldu. Alışmak zorunda olduğumuz yeni iletişim formatları, yeni bireysel ve sosyal yaşam imkânlarını da beraberinde getirdi. "Apartmanda cenaze olsa haberimiz olmuyor.", "Millî ve manevî değerlere saygı kalmadı." vb. şikâyetlerimiz, kimi zaman hoş bir nostaljiye dönüşse de üzerinde düşünmeye mecbur hissettiğimiz konular var. Türkiye'nin bu alanda geç fark ettiği konulardan birisi tarihle bağıni koparmanın sonuçlarından birisi olan kimlik problemi oldu. Bu sadece bizim değil, tüm dünyanın problemi aynı zamanda. Örneğin çocuklarını dijital mecralara kaptırmak istemeyen ailelerin endişesi, giderek bir kuşak problemine doğru evriliyor. Çevrim içi oyunların, kültürel çalışmalar odaklı birer yumuşak güç projesi olduğunu konuşmaya başladık. Şurası muhakkak; tanımlama yapmak çözümü bulmak anlamına gelmiyor, probleme işaret ediyor sadece. Dünyada internete erişmeyen kimse kalmaması diye uzaya fırlatılan 60 adet internet uydusu sayesinde hedeflenen 12 bin uyduluk ağıın gerçekleşme tarihi olarak 2027 sonu öngörülüyor. Dijital eşitsizlik neler getirecek, kestirmek kolay değil ama yeni bir eşitsizlik formatıyla yüzleşeceğimiz muhakkak. Baba ile oğulun, dede ile torunun arasındaki mesafe her geçen gün artıyor. Yağmur sonrası yürüyüşe çıkmak için elinden tutmak isteyeceğimiz çocuklarımız olmayacak. Bu uçurumun vakti çok da uzak değil.

Arnold Toynbee ve Daisaku İkedâ'nın "Diyaloglar"ında geçen "Dünya Devleti" ve "Dünya Vatandaşlığı" kavramlarını tartışmaya başladığımız günlerden geçiyoruz. Kovid-19 salgını, beraberinde birçok tartışmayla beraber, geleceğin ihtiyaçlarına ivedilikle odaklanmamız gereken bir zemine sürükledi dünyamızı. "Hepimiz Zuckerberg'in gönüllü köleleriyiz." diyen Byung Chul Han ile "Çevrim dışı Olma Hakkı"ndan bahseden Gerd Leonhard'ın endişeleri arasında fark yok. Big Data, sadece teknolojik anlamda değil kültürel anlamda da bizi kuşatacak. Geçmiş problemlerimizi iyice irdeledikten sonra, bugünden yola çıkarak geleceğin dünyasına nesillerimizi nasıl hazırlayacağımızı masaya yatırmalıyız. Bergman, Kieslowski, Kurosawa ve Tarkovksy gibi yönetmenlerin belirttiği gibi, ihtiyacı neyse onun izini süren ve onunla üretkenliğini artıran insanı kaybetmemeliyiz.

Ocak 2021'de yayınlayacağımız 11. sayımızın konusu Büyük Veri (Big Data). Yeni sayılarda buluşmak ümidiyle.

Stuart Hall, Totem-Nesnesiz Kimlikler ve Hayali/ İngesel Temsiller

GÜVEN ÖZDOYRAN

Öz

Kültürel mecrada üretilen kimlik, temsil ya da özne başlıkları çoğu zaman bir ön kabul biçiminde nesnel ve evrensel olarak tahayyül edilir. Öte yandan, temsil eden ile temsil edilen arasında dolaysız bir ilişki olduğu iddiasının bizatihi kendisinin ideolojik bir perspektifi yansıttığına yönelik temel itirazı ise Stuart Hall dile getirir. Bu bağlamda Hall, temsil, özne ve kimlik kavramlarını sabitleyici ve dışlayıcı bir yaklaşımla totalleştiren, kendi görme biçimlerini ve anlamlandırma rejimlerini normlaştıran/normalize eden, kurduğu bu kültürel tahakküm üzerinden diğer görme ve temsil pratiklerine temellük ederek onları kolonize eden ve bu anlamıyla kendi ürettiği ancak evrensel ve nesnel olduğunu varsaydığı normlar dışında konumlanan alternatifleri itibarsızlaştıran Batı merkezli kolonyalist paradigmayı reddeder. Kültürel kimliklerin ve temsillerin gerçek ile doğrudan ve dolaylı bir teması olduğu fikrinin bu şekilde yadsınması, söz konusu kimliklerin göstereni konumundaki totem-nesneyi de gündemden bütünüyle düşürür. Bu çalışmada, Stuart Hall'un çalışmaları ve iddiaları merkeze alınarak, Hall'a kendi argümanlarını inşa ederken teorik olarak imkân yaratan Althusser, Gramsci, Lacan gibi eleştirel paradigmanın diğer önemli isimleri de tartışmaya dâhil ederek kimlik, temsil ve özne başlıkları analiz edilecektir. Bu amaç doğrultusunda, söz konusu isimlerin ilgili çalışmaları karşılaştırmalı olarak metin analizi yoluyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Stuart Hall, Kültürel Çalışmalar, Temsil, Kimlik, Özne

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 01.05.2020

Kabul Tarihi: 12.07.2020

ORCID ID: 0000-0002-8377-513X

E-mail: guvenozdooyran@arel.edu.tr

Stuart Hall, Identities without Totem-Objects and Imaginary Representations

GÜVEN ÖZDOYRAN

Abstract

Identity, representation or subject produced in cultural areas are usually accepted as objective and universal entities in the form of a presupposition. On the other hand, Stuart Hall raises his own objection that the claim that there is a direct relationship between the object represented and the representation itself reflects an ideological perspective. In this context, Hall mainly rejects the Western-centered colonialist paradigm that discredits the alternative ways of seeing existing outside the norms assumed to be objective and universal by the Western-centered paradigm itself, which normalizes merely its own ways of seeing the world by colonizing the other perspectives. In this way, the denial of the idea that cultural identities and representations have a direct contact with the real also cancels the totem-object, which is the signifier of those identities. In this study, the notions of identity, representation and subject will be analyzed by taking the studies and claims of Stuart Hall into the center and including other important names such as Althusser, Gramsci, Lacan, which theoretically enable Hall to build his own arguments. For this purpose, the relevant works of these names will be examined comparatively through text analysis.

Keywords: Stuart Hall, Cultural Studies, Representation, Identity, Subject

Research Paper

Received: 01.05.2020

Accepted: 12.07.2020

ORCID ID: 0000-0002-8377-513X

E-mail: guvenozdoyran@arel.edu.tr

1. Giriş

Christopher Nolan'ın hem yazıp hem yönettiği 2010 tarihli Inception (Başlangıç) adlı filmi, gerçek ile kurgunun iç içe geçtiği bir hikâyeyi izleyicisine aktarır. Öte yandan Nolan'ın ele aldığı hâliyle, gerçek ile gerçek olmayan arasındaki sınırın ihlal edilmesine yönelik tema bu filme de özgü değildir. Erken dönem filmografisinde yer alan Memento (Akıl Defteri, 2000) filmi yine benzer bir içeriğe sahiptir. Ancak, Memento'dan farklı olarak Inception filminde gerçek ile hayali olan arasındaki sınırı belirsizleştiren şey organik insan hafızası değil, teknik bir makinedir. Inception filminde, Cobb (Leonardo DiCaprio) adlı profesyonel bir "fikir hırsızı", sahip olduğu teknolojik bir alet yardımıyla müşterilerinin talep ettiği şekilde kendilerine rakip olan firmaların yetkililerinde yapay rüyalar üretmek ve o rüyalara sızarak mesleki sırları çalmaktadır. Uzun süredir bu işi yapan Cobb, başkalarının rüyalarına girdiğinde, yaşadığı olayların gerçek mi yoksa rüya mı olduğunu ayırt etmek için bir totem-nesne kullanır: Fırıldak. Bu totem-nesne, Cobb rüyadayken gerçek ile olan tek bağı, bir başka ifadeyle, gerçeğin tek gösterenidir. Bu anlamıyla filmde, totem-nesne gerçek koşullarla dolaylı bir ilişki kurmanın tek yolu olarak gösterilir. Öte yandan, Stuart Hall ile ilgili tartışmalarımızda göreceğimiz üzere, eğer totem-nesneyi gerçek olanla ya da gerçek koşullarla dolaylı bir ilişki kurmanın aşkınsal yolu olarak veya gerçeğe işaret eden dolaysız bir gösteren olarak tanımlayacak olursak kimlik ve temsil konusunda bu tür bir totem-nesneden yoksun olduğumuzu fark ederiz.

Kültürel Çalışmalar paradigmasının en önemli figürlerinden olan Stuart Hall, söz konusu paradigma içerisinde iki ayrı konum olarak görülen perspektifleri, yani kültürelciliği ve yapısalcılığı, birbirleri ile temas ettirir (Güngör, 2020: 33). Bu projesinde Hall, kültürel alanı "temsillerin dominant rejimi" ve diğerleri arasında verilen güç mücadelesinin "savaş alanı" olarak tanımlar (Hall, 2002: 187). "Güç mücadelesi" kavramsallaştırması Hall'u Marxist perspektife yaklaşırsa da Marxizm'in "bayağı" (vulgar) (Hall, 1996a: 35) versiyonu olarak gördüğü ortodoks/geleneksel perspektifi ekonomiyi/üretim ilişkilerini (alt-yapı) önceleyen, kültürü ve ideolojiyi ise ikincil ve tali olarak gören "indirgemeci" tutumu sebebiyle yadsır. Hall'u Gramsci ve Althusser'e yaklaştıran kavrayışı da tam olarak bu noktada kristalize olur. Gramsci ve Althusser de geleneksel Marxizm'e yönelttikleri itirazlarda, "ekonomik indirgemeci" tavrın ideolojiyi kavrama açısından yetersizliğine yönelik vurguları öne çıkartırlar. İki isim açısından da Marx'ın ihmal ettiği mahal olduğu varsayılan üst-yapı ve bu alanda güç/iktidar mücadeleleri olarak tezahür eden kültür ve ideoloji başlıkları görece "otonom" veya "özerk" yapılar olarak kavranırlar. Gramsci ve Althusser tarafından kültür ve ideoloji

kavramlarına yapılan bu kuvvetli vurgu, Hall'un da olumladığı ve onayladığı bir uzlaşma çerçevesine dönüşür. Kültür, kimlik, özne ve temsil başlıklarını derinlikli bir biçimde çözümlenmeye girişen Hall, tartışmalarına bu iki isim dışında yapısalıcı ve post-yapısalıcı paradigmalara diğer önemli isimleri olan Lacan, Foucault ve Derrida'yı da dâhil ederek kendisine ve kendi perspektifine yeni ve özgün bir alan yaratır. Hall, daha en başta, temsil, özne ve kimlik kavramlarını sabitleyici ve dışlayıcı bir yaklaşımla totalleştiren, kendi görme biçimlerini ve anlamlandırma rejimlerini normlaştıran/normalize eden, kurduğu bu kültürel tahakküm üzerinden diğer görme ve temsil biçimlerine temellük ederek onları kolonize eden ve bu anlamıyla kendi ürettiği ancak evrensel ve nesnel olduğunu varsaydığı normlar dışında konumlanan alternatifleri itibarsızlaştıran Batı merkezli kolonyalist paradigmayı reddeder. Bu bağlamda Hall, kültürü ve kültürel sahadaki temsil pratiklerini hiyerarşik ve hegemonik tarzda ikili karşıtlıklar alanına hapseden konvansiyonel perspektiflere karşı, çok-kültürlülük parantezi içerisinde farklı kültürel pratikleri, temsilleri ve üretimleri birini diğerinin üzerinde konumlandırmadan anlamayı/kavramayı önerir. Hall'un bu tarz yerinden etme/aşındırma stratejileri üzerinden geliştirmeye çalıştığı kültürel temsillerin farklı tezahürlerinin olanağına yönelik projesinde, Foucault'nun "merkezi iktidar" fikrini reddedip, iktidar alanını tüm toplumsal katmanlara yayan ve özneyi merkezsizleştiren perspektifi, Lacan ve Lacan'ın etkisi ile Marx'ı yeniden okuyan Althusser'in özneyi kavrama biçimleri Hall'un bu projesinde ihtiyaç duyduğu teorik artalanı kendisine sunar. Böylelikle Stuart Hall, kültürel araştırmalarda neredeyse bir nomos olarak verili kabul edilen temsil, kimlik ve özne başlıklarını tekrar ve daha derinlikli bir biçimde tartışmayı önerir. Bu büyük projesinde çeşitli metinler üretse de "The Question of Cultural Identity" (2003) adlı geç dönem kaleme aldığı uzun makalesi Hall'un kişisel bibliyografisinde özel bir yer işgal eder. Hall, bu makalede kendi teorik pozisyonunu belirginleştirirken aynı zamanda kendi konumunun kuramsal zeminde bir sağlamasını da okuyuculara sunar. Bu yönüyle metin, kendisinin kaleme aldığı diğer metinlere sıklıkla gönderme yaparak bir derleme işlevi görürken, diğer yandan kendi argümanlarına yönelik metinler arası gerekçelendirmeleri sunar ve böylece kendi konumu üzerinde oluşan mutabakatlara detaylı bir güvence sağlamaya çalışır. Genel olarak bakıldığında, kavramların iç içe geçtiği yoğun kuramsal tartışmaları içeren metinlerinde olduğu gibi, bu metninde de Hall, kimlik, özne ve temsil başlıklarını eşzamanlı olarak ve neredeyse eşanlı bir biçimde birbirlerinin yerine geçecek şekilde ele alır. Örneğin, öznenin merkezsiz oluşuna yönelik tespitinden, kimliğin merkezsiz oluşuna yönelik onayına geçişi neredeyse eşzamanlıdır.

Bu makalenin amacı, Hall'un geç dönem metinlerinden olan "The Question of Cultural Identity" başlıklı makalesi merkeze alınarak medya ve kültürel çalışmalar alanının bu büyük düşünürünün özne, temsil ve kimlik kavramlarını ele alma biçimlerini incelemek ve analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda makalede merkezi, tutarlı ve sabit bir özne tahayyülünün itirazına dayanan ve bu itiraz üzerinden kimlik ve temsil kavramlarının içerdiği hegemonik aparatları açığa çıkartarak nesnelliklerini iptal eden majör bir proje olarak Stuart Hall'un eleştirel perspektifi, diğer kuramcılarla olan doğrudan ya da dolaylı ilişkiselliği üzerinden çözümlenecektir. Böylelikle, hem Hall'un kimlik ve temsil pratiklerine yönelik eleştirel tutumu üzerinde tarihsel olarak yoğunluğunu arttırarak kendisini hissettiren post-yapısalcı ve post-modernist etki açık kılınmaya çalışılacak, hem de bu etkinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan kimlik ve temsil rejimlerinin kaçınılmaz olarak içerdiği somut ve nesnellikten uzak "hayali" doğası gösterilmeye çalışılacaktır.

2. Stuart Hall ve Kimliğin Modern Krizi

Hall açısından "kimlik sorusu" aslında ve aynı zamanda "kimliğin krizi"ne de işaret etmektedir. Geç modern dönemde daha da belirginleşen kimliğin krizi ve bu kriz üzerinden yapılandırılan tartışmalar, Hall açısından, kendi politik ve kuramsal perspektifini besleyen ve destekleyen bir manivela işlevi de görecektir. Çünkü kimliğin içine düştüğü varsayılan kriz ve bu krize yönelik çözümlenmeler, nihayetinde genel olarak "temsil", özel olarak ise "medyada temsil" başlıklarına da sirayet ederek bu konulara yönelik geleneksel ve ideolojik yaklaşımları yapı-söküme uğratacaktır. Böylelikle artık temsil ve medyada temsil başlıklarının daha en başta yoğun bir biçimde içerdiği ancak sofistike stratejilerle görünür olmaktan çıkarılan ideolojik angajmanlar da açığa çıkacaktır. Dolayısıyla, Hall'un bu metni yazma gerekçelerinin, aynı zamanda metnin stratejisini ve yapısını da belirler nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Tartışmasının başında, Hall kendi konumunu "post-modernist merkezlessiz özne" fikrine duyduğu sempatinin altını çizerek açık eder. Bu onaylamanın ne anlama geldiğini, başka bir ifadeyle, bu onaylamanın zorunlu sonucu olarak aslında nelerin de onaylanmadığını belirgin kılmak üzere, Hall kimlik kavramına yönelik üç başlığı gündeme getirir. Bu gündeme getirme taktiksel bir hamledir. Çünkü kimlik kategorisinin dışlayıcılığı ve indirgemeciliğinin gerekçesi olarak görülen özne kategorisinin tutarlılığı, somutluluğu/maddiliği ve sabitliği aşındırılırsa kimlik kavramı da kendi nesnelliliği ve evrenselliği için ihtiyaç duyduğu mantıksal zeminden mahrum kalacaktır. Öte yandan, Hall üç başlığı içeren bu sınıflandırmanın bir tür "basitleştirmeyi" içerdiği uyarısında bulunur (Hall, 2003: 277). Bu bağlamda, tarihsel dönemleştirmeyi de içeren bu sınıflandırmaya göre (a) Aydınlanmacı Özne, (b) Sosyolojik Özne, (c) Post-modern Özne, olmak üzere

üç farklı tip özne biçimi tasnif edilir. Hall tarafından “Aydınlanmacı Özne”, (aynı zamanda “Sosyolojik Özne”ye yer açar ve “Post-modern Özne”nin ortaya çıkışına da kendi karşılığı üzerinden istemsiz bir biçimde imkân tanır) “merkezi özne” fikrinin temelinde yer alan kuramsal zemini sunmakla itham edilir. Aydınlanmacı Özne ve onun temsil ettiği “Merkezi Özne” fikri, tarihsel kökenini Batı düşünce tarihinde, Descartes’ın sisteminde, yani Kartezyen Cogito’da (Hall, 2003: 282) bulan, “modern özne” dir aynı zamanda. Hall, bu türden özneyi, “doğuştan verili olan”, “kendi kendisiyle özdeş”, “akılın kapasiteleri ile ön belirlenmiş” olarak tanımlar (Hall, 2003: 275). Böylesi bir özne tasavvuru, merkezinde “doğuştan gelen” “içsel bir çekirdek” olan ve bu içsel çekirdek tarafından belirlenerek “özel olarak aynı kalan” kimlik kavramına bağlanır. Burada kritik olan fikir, böylesi bir özne tasavvurunun “doğuştan gelen ve değişmeyen, sabit bir “tözselleşme” taşımasıdır. Bunun sonucu olarak kişi, benlik ya da kimlik “doğuştan gelen ve değişmeyen içsel bir çekirdek” fikri üzerinden sabitlenerek zaman-dışı, tarih-dışı bir tutarlılık olarak kavranır. Bu hâliyle, Aydınlanmacı özne ve/veya “modern kimlik”, kültürel olarak göreceli hâle gelemeyecek kadar katıdır. “Kültürel kimlik” de söz konusu içsel belirlenimden payına düşeni alarak tarih-dışı ve dolayısıyla ideolojiler üstü bir sabit olarak kavramsallaştırılır. Ancak modern öznenin bu niteliklerinin bizatihi kendisinin tahakküm kurucu ideolojik bir pozisyonu işaret ettiği açıktır. Bir başka ifadeyle, kimliğin ya da özneliğin bu tarz sabitlenişi, tarih-dışı bırakılarak tözselleştirilişi ve ideoloji-üstü kılınışı hamlesinin bizatihi kendisi ideolojik bir önermedir: “Modern özne”nin Aydınlanmacı tarzda tarifi, dışarıdan yapılan bir tespit değildir; kendi iddiasının tersine içeriden müdahale edilerek ideolojik saikler ve taahhütlerle özneye iliştilir. Burayı takiben şu çıkarımda bulunmak çok da yanlış olmayacaktır: “Geç modernite”de, kimliğin içine düştüğü kriz, aslında kimliğin kendi doğasından kaynaklanan bir kriz de değildir; aksine modern aklın kimliği ele alma tarzının, onu sınırlandırışının ve tahakkümünün krizidir söz konusu olan. Burada, kaçınılmaz bir paradoksla da karşılaşırız. Aydınlanmacı akıl’ın, “akıl ve özne” üzerine yargıda bulunmasının kaçınılmaz olarak içerdiği bir paradokstur bu: Özne/akıl, kendisini nesneleştirerek, kendisi ile arasına mesafe koyduğu iddiası üzerinden tespit yapmakta/konuşmaktadır. Her ne kadar Hall, popüler kültürü yadsıdıkları ve “yüksek kültür”ü yücelttikleri için Frankfurt Okulu ve Adorno’yu pek fazla odağına almasa da (Kellner, 2016: 146), Hall’un “Aydınlanmacı Özne”ye itirazının teorik temellerini yine Adorno ve Horkheimer’in yapıtlarında bulabiliriz. Frankfurt Okulu temsilcileri Adorno ve Horkheimer, modernist aklın (ya da “Araşsal Akıl”), bilme biçimine yönelik eleştirisi de bir yönüyle bu paradoksun bir başka tezahürü olarak karşımıza çıkar. Modern özne ve modernist bilim anlayışı olan pozitivism, bilmeyi amaçladığı her şeyi nesneleştirerek, onunla arasına

belirgin bir mesafe koyarak onu kavramaya çalışır. Bunun sonucu olarak örneğin insan, doğanın içinde ve onun bir parçası olarak değil, tersine, onun karşısında ve “üzerinde” konumlandırılmış, insan (ki “insan” derken kastedilen “logos” yani Batı aklıdır) (Adorno ve Horkheimer, 2014: 25) ve doğa iki ayrı ontolojik kategori olarak tasnif edilmiş ve böylelikle doğa, insanın karşısına bir “bilme nesnesi” olarak yabancılaştırılarak sunulmuştur. Bu durumda doğa, aynı anda hem “bilme nesnesi” hem de “tahakküm/sömürü nesnesine” çevrilerek insan ile doğa arasında ilki lehine hegemonik bir ilişki kurulmuştur (Adorno ve Horkheimer, 2014: 26). Dahası, Steven Vogel, Adorno ve Horkheimer’in bu analizlerinden hareketle, Frankfurt Okulu üyeleri için doğanın “kimliksiz” bir varlık olarak tanımlanabileceği yorumunu gündeme getirir (Vogel, 1996: 89-90). Bu tarzda kurulan hiyerarşi üzerinden de insanın doğaya müdahalesi, doğanın tahribatı ve sömürülmesi için meşruiyet devşirilmiştir.

İkinci kategori ile ilgili olarak Hall, Sosyolojik özne’nin “gittikçe büyüyen modern dünyanın” bir sonucu olarak fark edilen Aydınlanmacı özne tasavvurunun kendi sınırlılıklarının yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladığı ve böylece “otonom ve otarşik (self-sufficient) özne”yi kuran içsel çekirdek fikrinin geçersizliğinin görünür olduğu bir aşamaya işaret ettiğini vurgular (Hall, 2003: 275). Bunun sonucu olarak, artık kimlik kategorisi, kendi içerisinde tutarlı, istikrarlı bir sabit olarak değil, “kendilik” ile “toplum” arasındaki karşılıklı “etkileşim” sonucu “kurulan” bir yapı olarak kavranır.

“Kimlik, sosyolojik kavramsallaştırılışında, “içerisi” ve “dışarı” arasında – kişi ile kamusal dünya arasında- köprü kurar. Kendimizi bu kültürel kimliklere yansıtmamız, aynı zamanda bu kimliklerimizin anlamlarını ve değerlerini içselleştirerek onları bir parçamız hâline getirmemiz, öznel duygularımızı sosyal ve kültürel dünyada işgal ettiğimiz nesnel konularla ilişkilendirmeye yardımcı olur. Kimlik, özneyi yapıya diker (veya tıbbi bir metafor kullanırsak için sütürler). Böylece kimlik hem özneli hem de öznelin içinde yaşadıkları kültürel dünyaları sabitler, karşılıklı olarak daha bütünleşik ve öngörülebilir kılar.” (Hall, 2003: 276)

Bu alıntıda Hall, kimlik başlığının toplumsal işlevine de gönderme yapar. Bütünleşik, tutarlı ve sabit olarak deneyimlenen özne kendisinde, aslında toplumsal ve kültürel pratikler yoluyla “kurulmadan/üretilemeden” önce, “parçalı” veya tek değil ama birbirleri ile çelişen ve çözülmemiş çoğul kimlikleri barındırır. Ancak, kurumsal yapılar ve Foucaultcu anlamıyla iktidar ağları dolayısıyla, Aydınlanmacı paradigmanın öngördüğü istikametın tam tersi bir biçimde, dışarıdan çeşitli iktidar düzenekleri ve anlamlandırma ve temsil rejimleri yoluyla kimlik özneye tayin edilir. Bu tayin etme tarzı, aynı zamanda Althusser’in ideoloji bağlamında dışarı-

dan gelen bir ses ile “öznenin çağırılması” (Althusser, 2006: 99-103) jestini, ya da Hall’un isimlendirmesi ile “artikülasyonu”na (Hall, 1985: 93) da gönderme yapar. Buradaki “artikülasyon” kavramsallaştırması yürütmekte olduğumuz tartışma açısından üzerinde durulması gereken bir önem arz eder. Hall, temsil kavramını dil ve anlam kavramlarından bağımsız bir kategori olarak ele almaz. Kendi ifadeyle “temsil, anlam ve dilin kültürle ilişki kurmasını sağlar” (Hall, 2017: 23). Dil, aşağıda daha teferruatlı göreceğimiz üzere tıpkı Althusser’in ideoloji kavramına doğrudan atfettiği gibi, bir “temsiller sistemi”dir. Ancak, Saussure’un de işaret ettiği gibi (Hall, 2017: 42-43), dilde temsil eden ile temsil edilen arasında zorunlu ve doğrudan bir ilişki yoktur. Dolayısıyla anlam, dile dışarıdan yapay ve konjonktürel (ve elbette ideolojik) olarak tayin edilir; bir başka ifadeyle dil, anlamı belirli bir perspektifi gözeterek kurar. Bu kurma sürecinin zorunlu sonucu olarak artık dilde anlam “sabit olmaktan çıkar” (vurgu Hall’a ait) (Hall, 2017: 45). Bu anlamıyla Hall, “yansıtmacı teori” olarak adlandırdığı (Hall, 2017: 35) ve dilin dış dünyayı “olduğu gibi yansıttığını” ileri süren görüşleri tereddütsüz bir biçimde reddeder. Böylesi bir denklemde dil, konuşan özne ile dış dünya arasında, medyanın durumunda olduğu gibi, her zaman için bir dolayım olarak girer. Dil, “boş, şeffaf, ‘dünyadaki pencere’ olarak değil, kendisi olarak bakmaya zorlar” (Hall, 2017: 48). Böylece dil ile ideoloji arasındaki ilişki bir daha geri döndürülemez bir biçimde ve bitimsiz olarak kurulmuş olur. Sonuç olarak dil, anlam ve temsil arasında kurulan bu grift ilişkiler ağı içerisinde, artık temsil, basit bir “yansıtıcı” olmaktan çıkar ve Hall tarafından “bir kültürün üyelerinin anlam üretmek için bir anlamlandırma sistemi olarak dili kullandığı süreç” olarak kavranır. Temsil’in bu tanımı beraberinde “şeylerin –dünyadaki nesnelere, insanlar, olaylar- kendi başlarına sabit, nihai ya da gerçek anlam içermediği” sonucunu da getirir (Hall, 2017: 81). Her şeyin “kavramsal bir dünya”ya indirildiği böylesi bir çerçevede “artikülasyon” kavramı son derece kritik bir işlev görür. Buna göre, anlamın ve temsilin sabit olmadığı durumda, Hall tarafından artikülasyon “belirli koşullar altında iki farklı ögenin birliğini oluşturabilen bağlantı biçimi” olarak tanımlanır (Hall, 1996a: 141). Ancak bu birlik elbette nihai ve sabit değil, konjonktürel olarak “kırılabilir”, dönüştürülebilir ve değiştirilebilir niteliktedir. Artikülasyon, anlamı kurduğu için başka bir deyişle, anlamı belirli bir süre için temsilin kendisine hapsedtiği için, “keyfi kapatma” olarak da adlandırılır (Slack, 1996: 115). Bu fonksiyonuyla “zorunlu olmayan bir bağlantı biçimi” (Hall, 1996a: 144) olarak artikülasyon, hem bir “süreç”e işaret eder hem de Foucault’nun “söylem” kavramına yaklaşır (Hall, 1996a: 142). Kurucu bir pratik olan ve metni anlama, anlamı da gerçekliğe bağlayan ve bu bağlantıyı tahakküm ilişkileri yoluyla gerçekleştiren artikülasyon, elbette kimliği ve özneyi de keyfi bir biçimde üreten mekanizma olarak kabul edilir (Slack, 1996: 117). Böylelikle Hall

açısından kimlik, toplumsal ve kültürel pratiklerle üretilen “kimliklendirme sürecine” karşılık gelir. Hall ayrıca sosyolojiyi psikolojiden ayrı tutarak, “Kartezyen öznenin rasyonel bireycilik” anlayışının eleştirisine olanak sağladığı için onu olumlar (Hall, 2003: 284).

Bu son aşamada öznenin “post-modernist” yorumu ile de karşılaşmış oluruz. Kendi (çoğul) konumunu doğrudan modernist projenin reddi üzerinden yapılandıran post-modernist anlatıda özne, artık kendisini sabitleyen özsel veya kalıcı referans noktalarından yoksundur. Bu anlamıyla Hall tarafından kimlik, “sabit olmayan/hareketli bir şölen” olarak tanımlanır. Kimlik, “bizi çevreleyen kültürel sistemlerde temsil edildiğimiz veya gönderildiğimiz biçimlerle ilgili olarak sürekli olarak şekillenir ve dönüşür” (Hall, 2003: 277). “Cultural Identity and Diaspora” başlıklı makalesinde Hall, Derrida’ya da gönderme yaparak “kültürel kimliği”, kültürün ve tarihin söylemselliği içerisinde üretilen tanımlamanın/kimliklendirmenin ve sütünün sabit olmayan noktaları olarak tanımlar (Hall, 1990: 226). Böylece, kültürel kimlik kategorisi nihai bir referans olarak değil, “konumlanma” (vurgu Hall’a ait) olarak kavranır. Burada kritik olan husus, sabitliğini tamamen yitiren ve bir “konumlanma” mücadelesine dönüşen “kültürel kimliğin”, bu hâliyle, “aşkınsal bir kökene” dair mutlak bir garantinin mümkün olmadığı “konum savaşlarına”-Gramsci’nin “mevzi savaşı” (Gramsci, 2010: 275-279) kavramsallaştırmasına benzer biçimde), kimliğin politikalarına ve konumlanmanın politikalarına ihtiyaç vardır. Artık post-modern özne ya da kimlik, ontolojik ve/veya organik referanslarla değil, tümüyle keyfi bir biçimde tanımlanır hâle gelmiştir. Kimlik ve özne kategorisine yönelik post-yapısalcı yerinde etme tarzlarının sonucu olarak kimlik ve özne kavramları sabitliğinden kurtulur. İstikrarsız kimlik/özne, modernist anlatıda var olduğu hâliyle bir hiyerarşi gözetilerek bir kültürü diğeri üzerinde kurduğu istibdat rejimi ve tahakküm ilişkisi de aşındırılır. Artık birini diğerrinin üzerine konumlandırarak sabit referans noktalarından yoksun hale gelmiştir.

3. Kimlik, Belirlenim ve Batı Tarzı Görme Biçimleri

Hall’un sabit bir ön-belirlenimi, yukarıda bahsettiğimiz hâliyle, “kimliğin kökenine dair onu sabitleyen mutlak bir garanti olmaktan” çıkararak tavrı, onun aynı zamanda “ırk” ve “ırkçılık” tartışmasının da istikametini belirler. Hall açısından, “siyahî” kimliğe sahip olmak veya “beyaz” kimliğe sahip olmak biyolojik veya fizyolojik bir belirlenim ilişkisi üzerinden tanımlanamaz. Başka bir ifadeyle, ırk biyolojik olarak doğuştan gelen ve durağan bir içsel çekirdek değil, “söylemsel olarak inşa edilmiş” kültürel bir yapı olarak kavranmalıdır. Çünkü burada önemli olan derinin rengi değil, o rengin ne anlama geldiğidir (Hall, 2003: 298). Bu hâliyle de ırk

kavramı, ırka dayandırılan kimlikler ve medyada ırk temsilleri “hayali” (imaginary) bir biçimde üretilirler. Çok benzer şekilde, “Cultural Studies and its Theoretical Legacies” adını taşıyan metninde Hall, AIDS’in de biyolojik veya fizyolojik bir sorun olarak değil, kültürel temsiller alanındaki güç mücadeleleri üzerinden anlamlandırıldığını vurgular (Hall, 2019). Yukarıdaki tartışmamıza referansla ekleyecek olursak, “ırkçılık üzerinden oluşturulan söylemler”, tıpkı Aydınlanmacı özne’de olduğu gibi, yine “ikili karşıtlıklar üzerinden yapılandırılır” (vurgu Hall’e ait). Bu durumun net örneklerinden birisi de ırk kavramı üzerinden yapılandırılan Siyahı-Beyaz ikili karşıtlığıdır (Hall, 1997: 243).

Sonuç olarak, post-modern stratejilerle özne ve kimliğin bu şekilde istikrarsızlaştırılması elbette Hall’un amacı açısından son derece anlamlıdır. Bhabba (Hall, 2003: 292) gibi post-kolonyal teorinin önde gelen isimlerini de tartışmasına dâhil eden Hall, Batı merkezli temsil rejimlerinin, sinema dâhil tüm medya temsillerinde kendi gösterge ekonomisi içerisinden konuşarak, öteki ya da yabancı olanı kendi kültürel evreninin bilinen kodlarına indirgeyerek ve böylece kültürel temsillerin çoğul heterojenliğini homojen kılarak tekleştirdiği/totalleştirdiğini ve anlamlandırmayı bu ideolojik temsiller sistemi dolayımı ile tesis ettiğini belirtir. Hall, “küresel homojenleştirme” kavramsallaştırması üzerinden, farklı olanın benzer olana “tercüme edildiği” bir düzleme dikkatleri çeker (Hall, 2003: 303). Kitle iletişim araçları yoluyla “küresel bir köy”e dönen böylesi bir kültürel düzlemde, Batı modernist perspektifi, tüm hegemonik aygıtları yoluyla, farklı kültürleri kendisine iliştiyerek “Batı tüketim toplumunun kültür endüstrileri” tarafından üretilen ve tüketilen “kültürel ve küresel bir süpermarket”e dönüşür. “Sömürgeci” izlerin yanında, Edward Said’in kavramsallaştırmasıyla, “oryantalist” bir bakış açısı üzerinden de Doğulu kültürel kimlik kodlarıyla öteki, “egzotik” bir nesneye indirgenir. “Batı” ve geriye kalan “perifer/çevre” olarak ikiye bölünen dünyada, bu türden Batılı bakış açısı ile üretilen öteki’ne ait kültürel temsiller ve kodlar, Hall tarafından “sömürgeci/kolonyal fantezi” olarak itham edilir.

Bu bağlamda, diaspora ve Karayip yeni sinemasını ele aldığı makalesinde Hall, post-kolonyalist öznelerin kimliği ve temsili tartışmasına geri döner ve sinema ya da medya temsillerinde egemen olan Batı gösterge rejimlerini eleştiriye tabi tutar. Hâlihazırda, makalenin merkezi teması olan Karayip sineması, “Üçüncü Sinema” olarak bilinen ve jeopolitik olarak tarihte Batı tarafından sömürgeleştirilmiş üçüncü dünya ülkelerinde ortaya çıkan yeni tarz sinema anlamına gelmektedir. Batı’nın görme veya bakışı ürettiği stereotiplerle kolonize eden anlamlandırma rejiminin “indirgemeci” ve tahakküm kurucu tavrının zorunlu sonucu olarak “periferi/çevre”deki kimliklerin ve kültürel temsillerin ancak Batılı bakış açısıyla ken-

disine yer bulabildiğinin altını çizer. Hall burada kültürel kimlik başlığını iki farklı perspektif üzerinden tartışmaya açar. “Teklik/Bütünlük” kavramını merkezine alan ilk yaklaşıma göre “kültürel kimlik”, bir grup insanın ortaklaşa paylaştığı tarih ve ata kültü üzerinden, “tek bir gerçek kendilik” fikrinin/bilincinin kolektif olarak o grubun tüm üyeleri tarafından paylaşıldığı inancına dayanır. Burada, grup üyelerini deyişmeyen, sabit ve tutarlı kimlikler olarak tahkim eden ve onları “tek halk” olarak tanımlayan kültürel kodların paylaşımı ve ortaklaşması esastır (Hall, 1990: 223). Grup üyelerinin farklılıklarını görmezden gelen, yalnızca benzerliklere ve ortaklıklara odaklanan bu yaklaşım, örneğin, “teklik” kavramı üzerinden “gerçek ve doğru Karayıpli kimliği”ni tanımlar ve bu egemen kültürel kodları sabitleyerek norm hâline getirir.

Öte yandan, kültürel kimliğe yönelik ikinci yaklaşım, Hall’un daha yakın durduğu bir tarzda, kimlik başlığını, ilkinden farklı olarak tarihsel gelişimi, dönüşümü ve deyişimi içerisinde ele almayı ve bu hâliyle kimlik mefhumunu durağan, statik ve sabit bir tema olarak değıl, değışken ve dinamik bir süreç olarak görmeyi önermektedir. Böylece, ikinci yaklaşım açısından, örneğin Karayıpli kimliği, kendi tarihsel süreci içerisinde, yalnızca benzerlikler üzerinden değıl, ama ayrıca birbiriyle çelişen farklılıklar üzerinden değılendirilmelidir. Kendi içerisinde kesintileri ve kopuşları içeren böylesi bir tarihsel perspektif, bizlere kimliğin bitmiş/tamamlanmış bir varlık olarak değıl, oluş süreci olarak kavranmasına da yardımcı olur. Başka bir ifadeyle, Hall açısından kimlik, Batı modernitesinin standardize ettiği biçimde, “tamamlanmış” bir varlık kipi (being) değıl, her zaman için “oluş” (becoming) içerisinde olan bir “süreci” imlediğini deklare eder (Hall, 1990: 225). Hall’un burada yürütmüş olduğu tartışma ve kullandığı terminoloji, onu Deleuze ve Guattari’nin perspektifine de yakınlaştırır. Hall açısından böylesi bir tavır, kimlik kategorisini indirgemeci bir tutumla genelleyen Batı merkezli kültürel temsil üretiminin de yanlışlığını bizlere gösterir.

4. Batı Marxizmi ve Post-Yapısalcılık: Öznenin İcadı

Buradaki tartışma, Hall’un kendi kültürel çalışmalar perspektifinde önemli bir konuma sahip olan Gramsci’nin Marxizm yorumuna da üstü örtülü bir biçimde gönderme yapar. Hall’un kültürel kimliklerin inşa sürecinin “bitimsiz bir şekilde ve sürekli olarak” devam ettiğine yönelik tespiti, yine Gramsci ve Althusser’in Marxizm kavrayışlarının izlerini taşır. Buna göre Gramsci açısından hegemonya, güç ilişkileri üzerinden ve çeşitli müzakereler ve mutabakatlarla ilerleyen ancak sürekli olarak devam eden ve hiçbir zaman tamamlanmayacak bir sürece işaret eder. Benzer şekilde, Althusser’in yapısalcı Marxizm perspektifinde de ideoloji-

nin düzenekleri ve Devletin İdeolojik Aygıtları ve bu anlamıyla ideolojinin kendisi, bitimsiz bir süreç olarak kendisini çeşitli düzenekler üzerinden yeniden ve yeniden üretmek zorundadır. Bu sürekliliği sebebiyle Althusser ideolojinin “tarihinin olmadığını” iddia eder (Althusser, 2003: 81). Bu hâliyle hem kimlik hem özne ve bu ikisinin keşiminde yer alan ve bu kavramları üreten sistem olarak ideoloji ve/veya ideolojik hegemonya, tamamlanmamış ve her zaman için devam eden bir süreç olarak kavranır. Hâlihazırda, Hall’un kendisi de “Diaspora” makalesinde “fark/farklılık” nosyonunu ve bu kavramsallaştırma üzerinden Batı temsil sisteminde siyahilerin temsili meselesini açıklarken, Derrida’nın “Différance” kavramına gönderme yapar. Derrida açısından, “difference” kavramı, dilin göndergesel, ve dolayısıyla yansıtmacı, boyutunu iptal ettikten sonra, dilsel göstergeler sisteminde anlamın hiçbir zaman sabitlenemeyeceğini ve her zaman hareket içerisinde olduğunu vurgulamak için kullanır (Norris, 2002: 31-32). Tam bu noktada, yukarıda artikülasyon kavramı üzerinden yürütmüş olduğumuz tartışmayı doğru bağlamına taşımak için yeniden imkân buluruz. Hall bir diğer metninde “Söylem, İktidar ve Özne” alt başlığı altında önermelerini derinleştirirken, Derrida’nın différence kavramına geri döner. Her türlü temsilin ve dilde anlamın sabit olmadığı bir dünyada, bu temsillerin “yorumlanma” süreci de her zaman için ve nihai olarak tamamlanmadan kalır. Artikülasyonların keyfi bir biçimde kurduğu bağlantılar ve tayin ettiği anlamlar “tam olarak yakalanamazlar”. Bu kuramsal çerçeveyi çizerken, anlamın ve yorumun bitimsiz süreçlerini tanımlarken Hall yine “nihai anlamın her zaman sonsuza kadar ertelendiği” duruma işaret eden difference kavramına başvuracaktır (Hall, 2017: 57). Dahası, Althusser’i ve Althusserci özne ve ideoloji kavramını tartıştığı makalesinde, ideolojinin bir temsiller sistemi olarak kavrandığı Althusser’in teorisinde, özneyi kuran süreç olarak “çağırılmanın”, aslında artikülasyon sürecine karşılık geldiğini belirtir. Bu keşim kümesini açıklarken yine Derrida’nın difference kavramı üzerinden “anlamın keyfi sabitlenişi” momentine göndermede bulunur. Hall, anlamın bu türden keyfi sabitlenişi durumunu artikülasyon olarak tanımlar (Hall, 1985: 93). Anlamın keyfi ve geçici sabitlenişi tekrar ideoloji nosyonunu gündeme getirecektir. Dil, salt metinsellik ve akış olarak var iken ideoloji bu akışı kesintiye uğratarak anlamı belirli bir yerde sabitlemek için oradadır. Hall açısından ideoloji, dilin sonsuz gösterme sürecini kesintiye uğratan pratikler olarak kavramsallaştırılır: İdeoloji, anlamı sabitleme girişimidir (Hall, 1985: 94-95). Sonuç olarak Hall, Althusser, Foucault, Derrida ve Lacan’ı kavramsal bir dünya çerçevesinde kesiktirerek medya ve kültürel çalışmalar alanına son derece güçlü bir biçimde dâhil eder. Öte yandan, Derrida’nın “anlamın sonsuzca kayıp olduğuna” yönelik argümanına kısmen mesafeli de yaklaşır. Foucault ve Althusser’i eleştirdiği noktada Derrida da kendisine yer bulur. Bu tür

yapısalcı ya da post-yapısalcı “aşırı genelleştirmeler” Hall açısından politik riskler taşır (Procter, 2004: 119-122).

Stuart Hall, kimlik sorununu sistematize ettiği 5 ana başlık üzerinden tanımlamaya çalışır. Buna göre (Hall, 2003: 280) (1) Aydınlanmacı paradigmanın öngördüğü hâliyle “kimlikler/özneler tutarlı bir bütün arz etmezler. Kimlikler tutarlı değildir, çelişki içerir. (2) Bu çelişkiler, biri “dışarıda”, yani toplum ve toplumsallık içerisinde, diğeri “içeride” yani bireylerin zihinlerinde, olmak üzere iki mecrada da işler durumdadır. (3) Örneğin sosyal sınıf gibi, “Efendi kimlik” olarak tek bir baskın kimlik, diğer farklı kimlik biçimlerini kendi içerisinde baskılayıp onun üzerinde tahakküm kuramaz. Burada Hall’un vurgusu, diğer kimlikleri sınıf kimliğinin alt kategorisi olarak tasnif edip, kültürel kimlik çeşitliliğini “sınıf kimliği”ne indirgeyerek temsil edilemez olduğuna yöneliktir. (4) Sınıfsal ve politik olarak belirlenim kazanan “efendi kimlik” üzerinden diğer kimlik temsillerinin, örneğin “kadın kimliğini öne çıkaran feminist hareket, siyahi kimliği öne çıkaran hareketler, nükleer karşıtı veya ekolojik hareketlerin temsilleri gibi”, asimile edilmesi ve “erozyona uğratılması” tutumu Hall tarafından tümüyle yadsınır. (5) Öznenin nasıl temsil edildiği üzerinden yaşanan “kimlik dönüşümü”, bizlere “kimliğin otomatik ve sabit değil, aksine politik mücadele ile kazanılan ya da kaybedilen” bir kategori olduğunu gösterir. Sınıf kimliğinin politikasından, “farklılık” politikasına doğru yaşanan kimlik dönüşümü, bunun en sahî örneklerinden birini oluşturur.

Burada, üçüncü maddedeki “efendi kimlik” kavramı, bir yönüyle Lacan’ın “efendi gösteren” nosyonuna da bir gönderme niteliği taşır. Lacan açısından da tıpkı Derrida’da olduğu gibi, dilde anlam ne dış dünyaya doğrudan referansla ne de Sassurre’ün öngördüğü biçimiyle “gösteren-gösterilen” arasındaki ilişki üzerinden kelimeye tayin edilmez. Bir kelimeye bir anlamı atayabilmek ve onu orada sabitleyebilmek için anlamlandırma rejimleri tarafından yönlendirilen sabit bir referans noktasına ihtiyaç vardır. Lacan bu referans noktasına “efendi gösteren” veya “fallik gösteren” adını verir (Lacan, 2005: 221-222). Efendi gösteren, dildeki anlam çoğulluklarını asimile ederek gösterge ekonomisini kolonize eder. Benzer şekilde, Hall açısından da temsil sisteminde baskın hâle gelen paradigma üzerinden bir “efendi kimlik” atanarak, referans noktası hâline getirilir ve bu referans noktası ile heterojen hâlde bulunan kimlikler homojenleştirilerek asimile edilir. Daha da önemlisi, Lacan’ın Hall üzerindeki etkisine bir diğer örnek olarak, yukarıda Hall’dan alıntılı olarak paylaştığımız ve Hall’un tıbbi bir metafor olarak kullandığı, ayrıca “kimlik edinme sürecini” “artikülasyon veya sütür süreci” olarak tanımlarken de kullandığı (Hall, 1996b: 3) “sütür” ya da “dikmek” fiili, Lacancı sistemde de kendisine yer bulur. Buna göre, Lacan, efendi gösteren’in “paternal işlevi”ne

vurgu yaparken “point de capiton” kavramını dolaşıma sokar. Bu kavram Fransızca “nevresimi yorgana tutturana/diken” çengelli iğneler için de kullanılır. Bu anlamıyla “point de capiton”, “efendi gösteren” olarak göstergeler/temsiller sisteminde bir kelimenin anlamını o kelimeye diker ve sabitler (Zizek, 2004). Yine aynı şekilde, Lacan’ın öğrencisi de olan J. A. Miller, “gösterenin mantığının öğelerini” tartıştığı makalesine “Sütür” (suture) adını koyar. Burada Miller, sütür kavramını Lacan’la paralel biçimde, öznenin söylemsel olanla ilişkisini tarif ederken kullanır. Öznenin simgesel ile olan ilişkisi zorunlu ve doğal bir biçimde kurulmadığı için bu ilişki, gerekli olan yeter koşuldan yoksundur. Bu eksiklik ya da yoksunluğu gidermek için “sütür” edimi orada bulunur ve özneyi ait olduğu söylemle ilişkilendirir (Miller, 1977). Hall açısından, artikülasyon kavramı ile öznelere kimlik saptanma süreci aynı pratiklere işaret etmektedir. Böylece Hall, Lacancı “sütür” kavramını, Althusser’in “çağırılma” kavramını ve kendi “artikülasyon” kavramsallaştırmasını bütünüyle ilişkilendirme imkânını elde eder. Kendi tanımına göre kimlik, “bir tarafta belirli anlamlandırma sistemleri tarafından özneyi ‘çağırın’ pratikler ve söylemler, diğer tarafta öznellikleri üreten, bizleri konuşan özne olarak kuran süreçler arasındaki sütür noktasına, ya da kesişim noktasına” işaret etmektedir (vurgu Hall’a ait) (Hall, 1996b: 5).

Merkeze aldığımız ana metninde Hall, “birey” kavramının modern zamanlarda icat edilen bir kategori olduğuna vurgu yaptıktan sonra, “post-modern özne” başlığı üzerinden bu makalenin içeriği açısından da son derece kritik bir tartışmaya girer. Tartışmanın başlığı “Öznenin Merkezileştirilmesi”dir (De-centering the Subject). Aydınlanmacı ve Modern Özne’nin merkezileştiren yapısına karşılık, post-modern dönemde özne çeşitli teorik müdahalelerle merkezileştirilmiş ve bu müdahalelerin sonucu olarak Baumann’ın ifadesiyle, akışkanlaşmıştır. Öznenin merkezileştirilmesi sürecini Hall tarihsel olarak 5 temel moment üzerinden tartışır. Bu tarihsel uğraklardan ilki Marx ve Marxist paradigmadır. Hall, Marx’ın ismini insanın sabit olmayan kimliğini açık eden ilk büyük sistem düşünürü olarak kayda geçirir. Dahası, doğrudan Althusser’in For Marx metnine referans vererek Althusser’in yapısalci Marxizm perspektifi üzerinden kendi argümanını yapılandırır. For Marx adlı kitabında Althusser, Marx’ın “insanın sabit doğası” varsayımını reddetmesini onaylarken aynı zamanda ideolojiyi kavrayış biçimini de açık eder. Althusser açısından ideoloji bir “temsiller sistemi” olarak işlev görür: “İdeoloji, aslında, bir temsiller sistemidir” (Althusser, 1969: 233). Devletin İdeolojik Aygıtları metninde ise ideoloji tartışmasını derinleştiren Althusser, ideolojiyi “bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları hayali/imesel ilişkiler” olarak tanımlar (Althusser, 2006: 85). İdeolojinin “temsiller sistemi” olduğu vurgusu ile beraber

düşündüğümüzde, bu iki tanımın birbiri ile tümüyle örtüştüğünü fark ederiz. Buna göre, insanlar gerçek var oluş koşullarıyla “hayali” ilişkiler kurarlar, çünkü bu gerçek koşullar ile inşalar arasına ideoloji ürettiği temsiller yoluyla her zaman için bir dolayım olarak girer. Dolayısıyla, ideolojinin temsiliyeti olmaksızın gerçek ile olan dolaysız bir temas mümkün değildir. Bu itibarla hem temsiller hem de bu temsiller ile özdeşleşerek edinilen kimlikler “özel” değil, ideolojik aparatlarla üretilmiş yapılar olarak var olur. Buradaki “hayali/imesel” (imaginary) kavramının seçilmesi elbette tesadüfi değildir. Althusser, ideolojiyi, toplumsal formasyon olarak kavrayışını Lacan’ın “imesel” kategorisi üzerinden tartışır. Lacan -ki Hall açısından Freud ile beraber öznenin merkezlesmesini kuramsal temelini sunan ikinci moment olarak kabul edilir (Hall, 2003: 287)-, “imesel/hayali” (imaginary) kavramını Freudyan psikanalize ekleyen ilk isimdir. Lacan açısından egonun görünür olduğu ayna evresi, koşulu gerçek olmayan hayali veya imgesel bir kendini yanlış tanıma düzlemidir. Hem Lacan’da hem Althusser’de özne, içsel bir çekirdek tarafından belirlenmez, tam tersi, Lacan’da özne, simgeselde gösterenin etkisi olarak ortaya çıkar (Ecrits, p. 708). Bu hâliyle, Hall’un da vurguladığı gibi, Lacancı sistemde kimlik, tamamlanmamış ve sürekli olarak kurulan bir yapı olarak karşımıza çıkar (Hall, 2003: 287). Bu anlamıyla Lacancı evrende özne ile gerçek’in temasının tümüyle kesilmesi, dili de, -öznenin merkezlesmesi projesinin üçüncü momentinde adı geçen (Hall, 2003: 288)- Saussure’ün dilde dış dünya referansını devre dışı bırakarak mutlak anlamı gündemden düşürmesine paralel bir biçimde, bir temsiller sistemi olarak bir tür kurguya indirger. Bu hâliyle Lacancı sistemde dil ya da simgesel düzen, gösterenler zincirinin bitimsizce aktığı bir temsiller sistemi olarak, özneyi tanımlayan, kuran ve üreten, bu bağlamda onun gerçeklikle ilişkisini düzenleyen temel düzenek olarak karşımıza çıkar.

Benzer şekilde Althusser açısından da özne, sabit ve ön-belirlenmiş bir çekirdek değil, ideolojinin bir “etkisi” olarak üretilir. İdeoloji’nin bu türden “üretkenliği”, daha sonra Foucault’nun, ki öznenin merkezlesştiren projenin dördüncü ismidir (Hall, 2003: 289), iktidarı sadece baskılayan değil ama aynı zamanda üretken bir düzenek olarak kavrayan anlayışıyla da örtüşür. Bu anlamıyla Althusser’de ideoloji, bir temsiller sistemi olarak, her zaman için özne ile gerçek arasına giren ve ikisini de üreten bir dolayım olarak var olur. İdeolojinin özne ile gerçek arasına bir dolayım olarak girmesi ile öznenin üretilmesi/kurulması neredeyse eş zamanlı gerçekleşir. Dolayısıyla, ideolojiden önce, ideolojik temsillerle dolayımından önce bir özne kategorisinden de bahsedemeyiz. Althusser’de ideoloji’nin “özneyi çağırması” artikülasyonu veya jesti de ideolojinin özne kategorisini zamansal olarak öncellediğinin bir diğer göstergesidir. Bu hâliyle “öznenin çağırılması”

jestinde ideoloji “somut bireylere somut özneler olarak” seslenerek (Althusser, 2006: 100) aynı anda hem bireye temellük eden hem de onu özne olarak tahkim eden ideolojik regülasyonları işlevsel kılar. Bu çağırılma yoluyla, Lacancı anlamda söyleyecek olursak özne simgesel düzende kayıt altına alınır.

Bütün bu anlatılanlar ışığında fark edeceğimiz gibi, “gerçek” olanla epistemolojik tüm bağı koparılan ve ideolojik tahakküm araçları yoluyla üretilen özne kategorisi ve temsiller sistemi gerçek olmayan ama toplumsal formasyon yoluyla üzerinde zımnen mutabakat sağlanan düzenekler olarak işlev görür. Stuart Hall açısından da özneyi merkezlesizleştiren ve temsillerin gerçek ile olan ilişkisini dramatik bir biçimde sonlandıran bu teorik çerçeveler büyük oranda hakikati dile getirmektedir. Hall için tüm temsiller sistemi ve göstergeler ekonomisi, ideolojik anlamlandırma rejimleri tarafından üretilmekte ve yönlendirilmektedir. Dolayısıyla, kültürel alanda da temsiller ve kimlikler doğal ve spontane bir biçimde var olmaz, ideolojik saiklerle ve hayali/ımgesele olarak zorunlu olmayan bir tarzda üretilir. Kültürel Çalışmalar alanının da asıl görevi, bu mecrada işlevsel olan ancak çeşitli stratejilerle görünür olmaktan çıkarılan güç ilişkilerini deşifre etmektir.

Sonuç olarak Hall açısından, her tür modern kültürel kimlik ve temsil, “hayali” olanı kaçınılmaz olarak içerir. Hall’un, örneğin, “ulusal kimlikleri”, gerçeğe temas ederek değil, tam tersi biçimde “söylemsel olarak inşa edildikleri” argümanı üzerinden “hayali topluluklar” (Hall, 2003: 291-299) olarak tanımlayan bu temel bakış açısı, medya temsilleri ve bu temsiller yoluyla kimliklenen/kimliklendirilen ve böylelikle tanımlanan ve tahkim edilen özneleri çözümlerken başvurduğu başat referanslardan olacaktır. İdeoloji dolayımıyla kurulan ilişkiler üzerinden yapılanan “hayali topluluklar”, totem-nesneden yoksun kimliklerin ortaya çıkardığı toplum-sallaşmanın kaçınılmaz bir sonucudur.

5. Altıncı His ve Öznesi Olmayan Kimlik

Hall’un modern kültürel kimlikleri ve temsilleri “hayali” kavramı üzerinden tanımlayan perspektifinin ana akım sinemada kendisine özgün bir yer edinen 6. His (The Sixth Sense, 1999) filminde deneyimleme imkânı buluruz. M. Night Shyamalan tarafından hem senaryosu yazılan hem de yönetilen 6. His filmi, çarpıcı finaliyle 2000’li yıllarda giderek yaygınlaşan “sonunda büyük bir twist” içeren film janrının neredeyse par excellence örneklerinden biri olarak karşımıza çıkar. Bruce Willis ve Haley Joel Osment’in başrollerini paylaştığı filmde, çocuk psikoloğu Malcolm Crowe (Bruce Willis) ile çevresinde “anormal” olarak tanımlanan ve ölü insanlarla iletişim kurduğunu iddia eden çocuk hastası Cole (Haley Joel Osment) arasında geçen bir hikâyeyi izleriz. Oldukça klişe görünen bu temayı sıra dışı kılan

yönü ise ancak filmin sonunda ortaya çıkar. Bu anlamıyla film, sahip olduğunu iddia ettiği sırrını sonuna kadar gizleyerek izleyiciye karşı taahhüdünü başarıyla yerine getirir. Film boyunca Cole'ün travmaları sebebiyle duygu durum bozukluğu yaşadığını düşünen ve daha sonra çocuğun "sırrına" vakıf olduktan sonra aslında "ölü insanlar" görmediğini, bunun bir tür patoloji olduğunu iddia eden ve onu kendi yöntemleri ile tedavi etmeye çalışan psikolog Crowe'un, aslında, en başından beri "ölü" olduğu izleyiciye faş edilir. Film sondan başa doğru izlendiğinde de senaryonun kendi iddiası ile çelişen hiçbir sahne içermediğini fark edebileceğimiz bu şaşırtıcı film, izleyiciye aynı zamanda "kimlik" ve "özne" mefhumunun müphemliğini de son derece dolaylı olarak gösterir. Filmin belki de en güçlü yönü olan senaryodaki aşırı tutarlılık, kimlik kavramının içerdiği tutarsızlıkları göstermenin imkânı olarak paradoksal bir şekilde karşımıza çıkar. Georgi Gospodinov Hüzünün Fiziği (2017) adlı metninde diğer tüm kimliklerin ötesinde ve üzerinde, gerçekte tek bir kimlik olduğunu söyler: "Tek bir kimlik vardır, canlı varlıklar arasında canlı bir varlık olmak". Belki de en geniş ve kapsayıcı kimlik olan, bu sebeple neredeyse en temel üst kimlik olduğunu da tartışmasız bir biçimde kabul edeceğimiz "yaşayan insan kimliği"nin bile gerçek, özsel, doğal ve zorunlu değil ama "hayali" olabileceği fikrini izleyiciye son derece başarılı bir biçimde gösteren film, kimlik ve özne başlığının içerdiği çelişkileri, zorlukları ve çıkmazları da bizlere yeniden hatırlatır. Crowe'un kendi varoluş koşullarıyla kurduğu ve gerçek olduğu vehmi üzerinden kendisini ve içinde bulunduğu dünyayı tanımladığı ilişkiler ve temsiller sisteminin "hayali" niteliği; kimlik, temsil ve özneye sirayet eden ideolojik dolayımın tezahürü açısından da bir manivela işlevi görür.

6. Sonuç

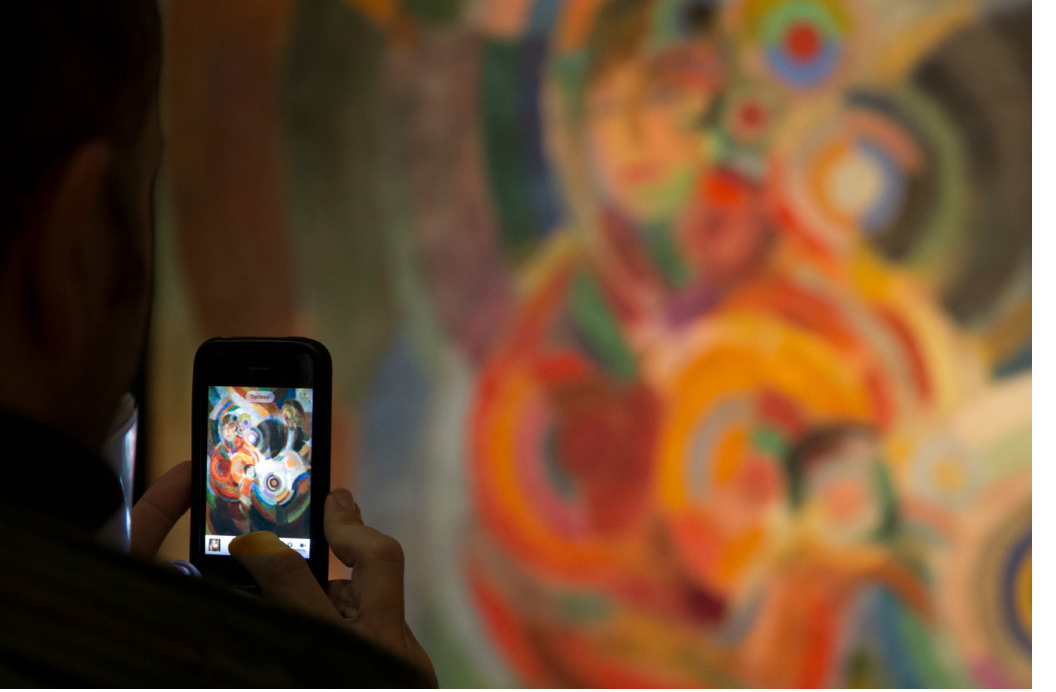
Hall üzerindeki post-modernist özne tasavvurunun etkisini burada bir kez daha fark ederiz. Lacan'ın "arzunun belirsiz nesnesi" olarak kavramsallaştırdığı "objet petit a", sadece arzumuzun nesne nedeni olarak vardır ve tam da bu yüzden aslında yoktur. Gerçek, imgesel ve simgeselin kesişme noktası olarak objet petit a, "simgesel içerisinde gerçek'i temsil eden hayali/imesel nesnedir". Ve bu nesne, öznenin öteki ile kurduğu hayali ilişkiyi tanımlar (Lacan, 2005: 235). Çok benzer şekilde, 6. His filminde Crowe karakterinin "yaşayan insan kimliği" ve bu kimliği üzerinden öteki ile kurduğu ilişki en nihayetinde yalnızca "hayali" olarak vardır. Somut, doğal ve zorunlu bir görünüm ve/veya belirlenim olduğunu varsaydığımız kültürel kimlikler ve dolayısıyla o kimliklerin anlamı, perspektifimizi değiştirdiğimizde "hayali" bir nesneye dönüşür. Hâlihazırda, yukarıdaki tartışmamızda da gördüğümüz üzere Hall açısından da örneğin ırk ya da ırkçılık tartışması, bir başka ifade ile siyahi kimlik ile beyaz kimlik ayrışması biyolojik bir belirlenim üzerinden

değil bu ayrışmanın türetildiği pseudo-rasyonel zemin olarak siyahi ya da beyaz olmanın anlamı üzerinden yapılandırılır. Sorun, Hall'un yaklaşımını yorumlayarak ifade edecek olursak anlamlandırma pratikleri ile kimlik/temsil arasında var olan bu ayrımın ihlal edilmesinden kaynaklanır. Anaerki bir toplumda kadın veya erkek kimliği ve buna paralel olarak kadın ya da erkek temsilleri, zorunlu bir biçimde ataerki toplumundan farklı olacaktır. Buradaki farklılaşmanın sebebi, kadın ve erkek kimliğinin kendi naturasından değil, bu kimliklerin o toplumsal bağlam içerisindeki anlamlarının değişmesinden kaynaklanır. Bu hâliyle kimlikler ve temsiller içerdikleri varsayılan tüm somutluklarından ve maddiliklerinden kurtularak hayali/imgesel birer performansa dönüşür. Stuart Hall ile post-yapısalcılık/postmodernizm arasındaki yoğun ilişki, kimlik ve temsilin bu şekilde aşındırılması noktasında kendisini iyiden iyiye hissettirir. Kimlik, temsil ve bunların anlamlandırılması arasında Hall'un öngördüğü sofistike bağlantı, yine post-yapısalcı ve post-modernist paradigmaların etkisinin bir sonucu olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Adorno, T., Horkheimer, Max. (2014). Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar. N. Ülner ve E. Ö. Karadoğan (Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Althusser, Louis. (1969). For Marx. New York: The Penguin Press.
- Althusser, Louis. (2006). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. A. Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Gospodinov, Georgi. (2017). Hüzünün Fiziği. Ö. D. Gürkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gramsci, Antonio. (2010). Seçme Yazılar 1916-1935. D. Forgacs (Düz.). İ. Yıldız (Çev.). İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Güngör, Nazife. (2020). Kültürel Çalışmalar: Bir Başkaldırı Öyküsü. G. Özdoğan (Düz.) Medya ve Kültürel Çalışmalar: Teori ve Güncel Tartışmalar içinde.
- Hall, Stuart. (1985). Signification, Representation, Ideology: Althusser and Post-Structuralist Debates. Critical Studies in Mass Communication içinde. 2(2): 91-114.
- Hall, Stuart. (1990). Cultural Identity and Diaspora. J. Rutherford. Identity: Community, Culture and Difference içinde. London: Lawrence and Wishart Pub.
- Hall, Stuart. (1996a). The Problem of Ideology: Marxism without Guarantees. D. Morley ve K. Chen (Düz.). Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies içinde. New York: Routledge.
- Hall, Stuart. (1996b). Who needs Identity?. Questions of Cultural Identity içinde. S Hall ve P. D. Guy (Düz.). New York: Sage Pub.
- Hall, Stuart. (1997). The Spectacle of the Other. Representation: Cultural Representation and Signifying Process içinde. S. Hall (Düz.). New York: Sage Pub.
- Hall, Stuart. (2002). Notes on Deconstructing the Popular. S. Duncombe. Cumtural Resistance Reader içinde. New York: Verso.
- Hall, Stuart. (2003). The Question of Cultural Identity. S. Hall, D. Held ve T. McGrew. Modernity and Its Futures içinde. Cambridge: Blackwell.

- Hall, Stuart. (2017). *Temsil: Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*. İ. Dündar (Çev.). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Hall, Stuart. (2019). *Cultural Studies and Its Theoretical Legacies. Essential Essays, Volume 1: Foundations of Cultural Studies* içinde. S. Hall ve D. Morley (Düz.). Durham: Duke University Press.
- Kellner, Douglas. (2016). *Kültürel Marsizm ve Kültürel Çalışmalar. ETHOS* içinde. Fatih Tezcan (çev.). 9(1): 132-151.
- Lacan, Jacques. (2005). *Ecrits*. New York: W. W. Norton.
- Miller, Jacques, A. (1977). *Suture: Elements of the Logic of Signifier*. *Screen* içinde. 18 (4): 24-34.
- Norris, Christopher. (2002). *Deconstruction: Theory and Practice*. New York: Routledge.
- Procter, James. (2004). *Stuart Hall*. New York: Routledge.
- Slack, Jennifer. (1996). *Theory and Method of Articulation in Cultural Studies*. D. Morley ve K. Chen (Düz.). *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* içinde. New York: Routledge.
- Vogel, Steven. (1996). *Against Nature: The Concept of Nature in Critical Theory*. New York: State University of New York Press.
- Zizek, Slavoj. (2004). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. T. Birkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Bir ziyaretçi, Paris'te "Le Chanteur de Flamenco" tablosunun fotoğrafını çekiyor, Reuters

Töre Bu Defa İsveç'teydi: "Fadime Şahindal Namus Cinayeti" Haberlerinin Yapısalcılık Etkisindeki Britanya Kültürel Çalışmaları Çerçevesinde İncelenmesi

ÖMER ÖZER

Öz

Çalışmada Britanya kültürel çalışmaları üç dönemde ele alınmış ve ortada kalan yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmaları çerçevesinde haber çözümlemesi gerçekleştirilmiştir. Örnek alınan olay, İsveç'te 21 Ocak 2002'de işlenen Fadime Şahindal cinayetidir. Amaç, konuyla ilgili Milliyet gazetesinin web sayfasında yer verilen bazı haberlerin sunumunda yapılan ideolojik üretimi ortaya çıkarmaktır. Çözümleme, Britanya kültürel çalışmalarının en önemli haber çözümlemesi ve değerlendirmesinin yapıldığı Policing the Crisis: Mugging, The State, And Law And Order kitabının 3. ve 4. bölümleri temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikli olarak çalışma, yapısalcılık etkisinde kalan Britanya kültürel çalışmaları çerçevesinde bütünlüklü olarak haber çözümlemesi yapılabileceğini göstermiştir. Milliyet gazetesi, çoğunluk için ne tür olayların cereyan ettiğini tanımlamış ve Fadime Şahindal cinayetinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda güçlü yorumlar yapmıştır. Haberlere öncelikli olarak şiddet üzerinden değer atfedilmiş, klişe sunum yapılmış, objektiflik kategorisi tümüyle işlenememiş, suç kişiselleştirilerek töre yüceltilmiş ve tartışmaya açılmamıştır. Tartışmaya açılmayan bir konu da entegrasyondur. Milliyet gazetesi, haberlerinde hep olay anını yansıtmıştır. Yaşamı boyunca aktif olmaya çalışmış bir kadın, haberlerde keskin bir dil ve anlamı ötekileştiren riskli sözcükler yüzünden pasifleştirilmiş, eksik ardalan ve yanlış bağlam bilgisi dolayısıyla olay ideolojik üretime konu yapılmıştır. Milliyet gazetesi, Fadime Şahindal cinayetini yapısal olarak yanlı sunmuştur. Çalışma, basının hegemonyanın başarılmasında işlevsel olduğunu ve bir ideolojik aygıt konumunda bulunduğunu önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Fadime Şahindal, Töre Cinayeti, Basın, Yapısal Yanlılık Sorunu, İdeolojik Aygıt, Hegemonya, İdeolojik Üretim

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 26.04.2020

Kabul Tarihi: 18.06.2020

ORCID ID: 0000-0001-9776-3124

E-mail: omerozer@anadolu.edu.tr

Moral Law was in Sweden this time: An Examination of “Fadime Şahindal Honor Killing” News within the Framework of Britain Cultural Studies heavily influenced by the Structuralism

ÖMER ÖZER

Abstract

In the study, we study the British cultural studies in three different periods and carry out a news analysis within the framework of cultural studies heavily influenced by structuralism. The case study is involving the honor killing of Fadime Şahindal, committed on 21 January 2002 in Sweden. The major aim is to reveal the ideological production made in the presentation of some news on the website of the Milliyet newspaper. The analysis was carried out based on the chapters 3 and 4 of the book Policing the Crisis: Mugging, The State, and Law and Order, where the most important news analysis and evaluation of British cultural studies were conducted. First of all, the study showed that, within the framework of British cultural studies, which were influenced by structuralism, news analysis could be carried out as a whole. Milliyet newspaper described what kinds of events took place for the majority and made strong comments on how the murder of Fadime Şahindal should be understood. The news was primarily valued attributing to violence, a cliché presentation was made, the objectivity category could not be committed entirely and the crime was personalized and glorified and not opened for discussion. The integration of Turks into Swedish society is never discussed in news. Instead, Milliyet newspaper always covered the moment of the incident. A woman who has been trying to be active throughout her life has been passivated by using a sharp language and other risky words that make the meaning alien, and the event has been the subject of ideological production due to incomplete background and incorrect context knowledge. Milliyet newspaper showed a structural biased presenting the news of honor killing of Fadime Şahindal. Thus, the study concludes that the press should be considered as a functional in establishing the hegemony and is an ideological device of it.

Key Words: Fadime Şahindal, Honor Killing, Press, Structural Bias, İdeological Apparatus, Hegemony, İdeological Production

Research Paper

Received: 26.04.2020

Accepted: 18.06.2020

ORCID ID: 0000-0001-9776-3124

E-mail: omeroz@anadolu.edu.tr

1. Giriş

“Fadime Şahindal’ın ailesi o henüz 7 yaşındayken Elbistan’dan İsveç’e göç etti. Şahindal, 1996 yılında bir bilgisayar kursunda Patrik Lindsjö adlı İsveçli gençle tanıştı. Çift, birbirine aşık oldu. Genç kadın, ailesinin bu ilişkiye tepki vereceğini bildiği için birlikteliğini gizlemek zorunda kaldı. Baba Rahmi Şahindal, ilişkiden haberdar olunca kızını evlatlıktan reddetti. Ailesinden tehditler almaya başlayan Fadime Şahindal, İsveç’e göç eden Türk ailelere mensup genç kadınların yaşadığı zorlukları basın aracılığıyla paylaştı. Şahindal’ın hikayesi kısa sürede İsveç’te gündeme oturdu. Çiftin aynı evi taşınmayı planladıkları günlerde Patrik Lindsjö, 3 Haziran 1998’de trafik kazasında hayatını kaybetti. Fadime Şahindal ise 21 Ocak 2002 tarihinde 26 yaşındayken bir sivil toplum kuruluşunda 6 ay çalışmak üzere gideceği Kenya’ya uçmasına 1 hafta kala, annesi ve kız kardeşleriyle gizlice veda ettiği sırada babası tarafından Uppsala’da öldürüldü.” (Milliyet, 15 Kasım 2014).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı gibi bu çalışmanın konusunu, İsveç’te 21 Ocak 2002’de işlenen Fadime Şahindal cinayeti oluşturmaktadır. Temel amaç, Milliyet gazetesinde yer alan konuyla ilgili bazı haberlerin, yapısalcılık etkisindeki Britanya kültürel çalışmaları çerçevesinde çözümlemesini yapmak ve sunumda yapılan ideolojik üretimi ortaya çıkarmaktır. Temel teze göre, haber metinlerinde yapılan ideolojik üretimi ortaya çıkarmak bakımından Britanya kültürel çalışmaları bütünlüklü olarak kullanılabilir. Türkiye’de çoğunlukla Antonio Gramsci ve Louis Althusser’in kuramları ve kavramları ile bazı dil bilimsel kuram ve kavramlardan yararlanılarak hazırlanan kuramsal temelin uygulamasında başta Teun Adrian van Dijk’in makro-mikro modeli olmak üzere eleştirel söylem çözümlemesi kullanılmaktadır. Bir başka deyişle Britanya kültürel çalışmaları bütünlüklü olarak baz alınmamaktadır. Bu çalışmada kuramsal temelin yanı sıra çözümleme de Stuart Hall ve arkadaşlarının (1982) 1978’de gerçekleştirdikleri çalışmaya uygun olarak yapılmıştır.

2. Britanya Kültürel Çalışmaları

Britanya kültürel çalışmaları makalede üç kategoride ele alınmıştır. Bunlar; klasik/kültürelci incelemeler, yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalar ve post-yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalarıdır. Bu üç kategori üzerinde etkili olan isim Antonio Gramsci ve hegemonya kavramıdır. Özellikle Stuart Hall için söylendiğinde, Gramsci’nin hegemonya kavramının önemi büyüktür (Smith, 2005; Tester, 1994: 22). Raymond Williams’ın çalışmalarında da hegemonya kavramının kullanıldığını belirtmek doğru olabilir (Stevenson, 1997). Bu nedenle kategorilere geçmeden önce hegemonya kavramına açıklık getirmek yararlı olacaktır:

Hegemonya, kültürel çalışmaların anahtar kavramlarından birisi olmuştur. Özün-

de, iktidarla pratik arasındaki bağlantıyı araştıran hegemonya kuramı, medyanın eleştirel çözümlerinde kullanılan bir akım hâline gelmiştir (Shoemaker ve Reese, 2002). Hegemonya, kabaca bir egemen iktidarın kendi yönetimi için, hâkimiyeti altındaki insanların rızalarını kazanmada başvurduğu bütün pratik stratejiler alanı olarak tanımlanabilir (Eagleton, 1996: 167). Bir yönetici sınıflar fraksiyonları ittifakının -yani tarihsel blok- bağımlı sınıflar üzerinde "zor"a değil "rıza"ya dayanan bir otorite kurması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Özbek, 1994: 79). Gitlin'e göre hegemonya, "kurulu düzene gösterilen kitle rızasının sistemli (ancak kasti olmak zorunda olmayan ya da genellikle kasti olmayan) biçimde yönlendirilmesi"dir (1980: 253'ten aktaran Shoemaker ve Reese, 2002: 151). Gramsci'ye göre, liberal-kapitalist devlette zorun kuşandığı zırhın berisinde işleyen rıza normal olarak başı çeker (Hall, 1999a). Hâkim sınıflar, hegemonyayı, ideoloji ile çalıştırmaktadır.

2.1. Klasik/Kültürelci İncelemeler

Britanya kültürel çalışmaları, 1950'lerin sonları ve 1960'ların başlarında Richard Hoggart, Raymond Williams ve E.P. Thompson'ın çalışmalarıyla Büyük Britanya'da ortaya çıkmıştır. İsmi Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezinden (Centre Contemporary Cultural Studies/CCCS) almaktadır (Storey, 1993). Klasik/Kültürelci incelemeler dönemi bu üçlünün yaklaşımlarını kapsamaktadır ve Stuart Hall'un başkanlığa geçmesine kadar sürmüştür. Klasik/Kültürelci incelemeler döneminde vurgu, "sınıf" üzerinedir. Hall'un başkanlığı döneminde sınıf vurgusundan "kimlik" vurgusuna geçiş yaşanmıştır. Bu da Britanya kültürel çalışmalarının yörüngesinden çıkmasına neden olmuştur. Belirtilen isimlerin ortaya koyduğu bazı düşünce, işlem, eylem ve çalışmalara aşağıda değinilmiştir. Bunlardan önce konunun daha iyi anlaşılması için kuruluş öncesi gelişmeler verilmiştir.

Avrupa'daki kuramsal ve yönetsel gelişmelerin Britanya kültürel çalışmalarının doğmasında etkisi büyüktür. Anılan gelişmeler nelerdir? Öncelikle kapitalist endüstriyel üretim dirilmiştir. Refah devletinin inşası gündemdedir. Batılı güçler, Sovyetler Birliği'ne karşı mücadele etmektedir. Britanya'da sınıfların ortadan kaldırıldığı iddiası vardır. Savaş öncesi ve savaş sonrası farklılıklara vurgu yapılmaktadır. İlginç bir gelişme, modernite ve popüler kültürün Amerikanlaştırılmasına olumlu bakılmasıdır. Bu dönemde Britanya popüler kültürüne neredeyse her kesimden ilgi gösterilmektedir. Kültür ve medeniyet geleneği bir başka deyişle Scrutiny grubu, kitle kültürüne net bir eleştiri yapmaktadır. Ayrıca sıradan insanın gündelik kültürüne yönelik yapılan değerlendirmeler son derece seçkincidir. Bu çalışmaların içeriği, Bennett'in müthiş ifadesiyle "Kültürlülerin 'kültürlü olmayan-

ların 'kültürü' üzerine ürettikleri söylem"den oluşmaktadır. Ancak yetişkin eğitimi imdada yetişmiştir. Bu eğitimden çıkan öğrencilerin olgunlaşması ve Ulusal Öğretmenler Konferansı'nın düzenlenmesiyle süreç kırılmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda popüler kültür incelemelerinin yeniden biçimlendirilmesinde buralarda yetişen burslu öğrencilerin katkısı büyük olmuştur (Turner, 2016: 56-60).

Britanya kültürel çalışmaları neredeyse Stuart Hall'un ismiyle özdeşleşmiştir. Ancak gerçek böyle mi? Ondan önce Hoggard, Williams ve Thompson'ın çalışmaları yer almaktadır. Britanya kültürel çalışmaları onların isimleri ve çalışmaları sayesinde ortaya çıkmıştır. Çoğu kültürel çalışmacıya göre, Stuart Hall'un katkısı büyük olabilir. Ancak başka bir açıdan Hall'un öncü isimleri ötelediğini söylemek de mümkündür.

Kültürel çalışmaların kurucuları, çalışmalarına başlayana kadar kültür incelemeleri orta ve işçi sınıfı öğrencilerinin değerlerini ve ilgilerini çok az yansıtmaktadır. Zaten yansıtıldığı kadariyle da olumsuz bakılmaktadır. Bunu gören kurucular, popüler kültür ve işçi sınıfı deneyiminin küçümseyici olmayan bir yolda kavranması gerektiğini düşünürler (Smith, 2005: 209-210). Elbette bunda kendi sınıfsal konumları da etkili olmuştur. Örneğin Hoggard, işçi sınıfından bir ailenin çocuğudur. Okuryazarlığın işlevleri yapıtında, kendi işçi sınıfı deneyimini, popüler eğlence biçimleri, mahalle pratikleri ve aile ilişkileri üzerine olan bölümlere yansıtmıştır. Bu çalışmanın bir bölümünde, halk şarkılarının söylemlerinin ve icra biçimlerinin çözümlemesi ikna edicidir. Nostalji, kitabın merkezinde yer alır. Bu kitap sayesinde Hoggard, günümüzde de geçerli olacak şekilde medya ve popüler kültüre ilişkin olarak kamusal tartışmaların önemli bir figürü olmuştur.

Williams (1991; 1993), genellikle Britanya kültürel çalışmaları kapsamındaki "kültürelci" gelenek içerisinde konumlandırılır. Williams için kültür, gündelik yaşamı inşa eden pratikler ve ilişkiler ağıdır. Ona göre bu ağ içerisinde birey öznenin oynadığı rol öne çıkarılmalıdır. Williams da Hoggard gibi işçi sınıfındandır. Williams'ın, kültür kuramını Marksist gelenek içinden oluşturduğu belirtilebilir. O, yalnızca Ortodoks Marksizm'den uzak durmuştur ve alt yapı üst yapı ve ekonomik determinist yaklaşımı reddetmiştir. Williams, altyapı ve üstyapıyı akışkanlık ve süreç içinde görür (Prof. Dr. Serdar Öztürk, kişisel görüşme, 05.04.2020).

Thompson ise Britanya kültürel çalışmaları içerisindeki "kültürelci" geleneğin herkesçe kabul gören temsilcisidir. Onun önemi sadece kültürel çalışmalarla sınırlı değildir. İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu isimli kitabı, İngiliz toplumsal tarih yazını üzerinde köklü bir etkiye sahip olmuştur. Bu çalışma sosyoloji, antropoloji ve etnografi disiplinleri tarafından popüler kültür, sınıf ve alt kültür çözümlemelerinde

mutlaka ziyaret edilmiştir. Williams gibi Thompson da kültür kuramını Marksist gelenek içerisinde inşa etmiştir ama o da, alt yapı üst yapı ve ekonomik determinist yaklaşımı reddetmiştir. Bunun nedeni kültüre hak ettiği değeri verebilmektir. Yaşanan kültür ve öznel deneyimin önemini mutlaka vurgulamıştır. Williams gibi Thompson için de kültür, gündelik yaşamı inşa eden pratikler ve ilişkiler ağıdır ve bu ağ içerisinde birey öznenin oynadığı rol öne çıkarılmalıdır. Ancak Thompson, Williams'ın kültürü "bütün bir hayat biçimi" olarak ele almasına karşı çıkmış, kültürü yaşam biçimleri arasındaki mücadele olarak tanımlamıştır. Thompson'ın kültürü, çoğunlukla toplumsal sınıf içerisinde konumlanan rekabet hâlindeki çıkarlar ve güçler arasındaki gerilim tarafından oluşturulmuştur (Turner, 2016).

Belirtilen isimler aracılığıyla kültürel çalışmalar başlangıçta kapitalizm merkezli sınıf kimliği ve kültürünün incelemesi olarak başlamıştır. Kültürel çalışmalar, daha sonraları eleştirilere de bağlı olarak yeni endüstriyel toplumlardaki etnik ve ırksal farklılıklardan, ataerkil iktidar ilişkilerinin çözümlenmesine uzanan geniş bir araştırma alanında ilerlemiştir (Lembo, 2000: 53). Bu arada geleneksel akademik disiplinlerden farklı olarak kültürel çalışmaların entelektüel ya da disiplinler bir alanı bulunmamaktadır. Bu yönde bir arayış içinde de değildir (Türkoğlu, 2004: 181). Araştırma ilgileri ve kuramsal etkileri bakımından disiplinlerarasıdır (Smith, 2005).

2.2. Yapısalcılık Etkisindeki Kültürel Çalışmalar

Yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmaların Stuart Hall'la başladığını söylemek mümkündür. Stuart Hall, kültürel çalışmaların önemli bir ismi olmuştur. Kültürel çalışmalar neredeyse onun ismiyle anılmaktadır. Hall, 1966'da Hoggart'ın vekili olarak Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezine katılmış, 1969'da da müdür olmuştur. Onun zamanında (10 yıl) Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, kuramsal ve entelektüel etki alanı itibarıyla muazzam bir ilerlemeyi yaşamıştır. Onun döneminde kültürel çalışmalar içinde yapısalcılık da kendine yer bulmuş, etnografik çalışmalar ve medya çalışmaları gelişme göstermiştir. Kültürel çalışmaların medyayla ilişkisi Stuart Hall'la yoğunlaşmış ve sürmüştür (Hall, 1999; 1999a). O, merkezin başına geçmesiyle birlikte "kültürel çalışmaları medya alanına yöneltmiş ya da medyayı kültürel çalışmalara çekmiştir." (Özer, 2007). Hall'un döneminde medya çözümlenmeleri, alt kültürlerde direniş pratikleri ve İngiltere'de siyasal iktidarın inşası gibi başlıklar öne çıkmıştır. Bu bakımdan alan içinde Althusser de yer almıştır; Gramsci zaten vardır. Onun 1971'de yaptığı bir konuşmada, yapısalcılık ve göstergebilimin etkileri görülmektedir. Amerikan medya çalışmalarına karşı giriştiği mücadelede Levi-Strauss, Barthes, Althusser ve Gramsci'yi kullanmıştır. Irk konusunu ele almasının nedeni, kendisinin Batı Hint Adalı olmasıyla açıklan-

maktadır. Irk konusu, kültürel çalışmaların sorun oluşturan maddelerinden birisi hâline gelmiştir. Irk ve etnisitenin baskın bir rol oynadığı temsil ve kimlik konuları, Hall'un yakın dönem çalışmalarına yön vermiştir. Hall, akademik ilgisini kendi etnisitesine, kimliğine, kültürel aidiyetlerine, cinsiyetine ilişkin sorgulamalarından üreten bir kuramcıdır (Oğuz, 2014). Hall'un kuramsal çerçevesinde kültür, ideoloji ve kimlik temaları önemli bir yere sahiptir (Stevenson, 1997: 35).

Stuart Hall'un kültürel çalışmalar içinde "yapısalcılığın momentini" dediği şey önemlidir çünkü kodların ve işaretlerin dili popüler kültür materyallerinin çözümlemesinde işlevseldir. Yani Williams'ın "yaşam deneyimi" olarak adlandırdığı şey şimdi metin olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Williams'ın etkisi altında kalarak Paul Willis, etnografik olarak genç erkeklerin yaşamlarını incelemiştir. Hebidge, tarzın metinsel kategorisi aracılığıyla, özelde Punk olmak üzere gençlik kültürlerinin anlamını ortaya çıkarmak için semiyotiğe dönüş yapmıştır. Yapısalcılığın etkisiyle haberlerden oluşan popüler kültürel metinler de incelenmiştir. Arkası yarınlar da çözümlenmiştir Bunların yanı sıra Williamson'un reklamcılık konusunda öncü çalışması da yer almaktadır. Bu çalışmada semiyotiğe başvurulmuştur (Barker ve GalasinÂski, 2001: 6).

Gelinen aşamada yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalarının yararlandığı kuramsal ve kavramsal yapıyı ortaya çıkarmak yararlı olacaktır. Saussure (1985; 1992), modern düşüncede dilsel işaretin tam anlamıyla ilk bilimsel çözümlemesini yapmıştır (Coward ve Ellis, 1985: 27). Ona göre dil, kavramlarla yani şeyler ya da düşüncelerle bağlantılı akustik bir görüntüden yani sözcükler ve seslerden oluşmaktadır (Smith, 2005: 137). Saussure, eşsüremlili biçimde yapılması gereken dil bilim incelemesinde, temel dilsel birimin gösterge olduğunu bildirmiştir. Dil de, bu doğrultuda bir göstergeler sistemidir (Çam, 2008: 189).

Modern yapısalcılığın kurucusu olarak kabul edilen Levi-Staruss'u, Freud'un rüya yorumları, mitoloji ve nevroz üzerine çalışmaları etkilemiştir (Smith, 2005: 139). Levi-Straus'a göre bütün mitler benzer yapılara sahiptir (Storey, 1993: 73). Levi-Strauss, Batı burjuva tarzının hızla yayıldığı dönemde, bunun henüz giremediği toplumlarda akrabalık ilişkilerini incelemiştir. İkili karşıtlıklar temelinde, geleneksel antropolojinin biyolojik temeli aşamadığı anı, toplumsal yapıların yeniden üretimini ve böylece türün yeniden üretimini açıklamaya girişir. Onun yöntemi, toplumsallık gereklerinin akrabalık yapısını nasıl biçimlendirdiğini göstererek her ikisini de açıklar. "Yapı, içerdiği özne için bir yaşantıyı yerleştiren şeydir." (Coward ve Ellis, 1985: 40).

Barthes'a göre mit çözümlemesi, semiyolojinin başlangıcıdır. Semiyoloji, bütün

işaret sistemlerini kapsar ve Saussure'ün dil bilim yönteminin yeni alanlara uygulanmasının bir sonucudur (Coward ve Ellis, 1985: 49-50). Barthes'a göre iki anlam sistemi vardır: Düz anlam ve yan anlam. Yan anlam düz anlama yaslanır; aralarında sürekli karşılıklı bir hareket vardır ve böylece doğal bir bütünlük görünümündedirler (Coward ve Ellis, 1985: 54). Anlamlandırmanın birinci düzeyi, Saussure'ün üzerinde çalıştığı düzeydir. Bu düzey, göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiyi ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisini betimler (Fiske, 2003: 116). Yan anlam ise mesajların iletiminde ikincil anlamlandırma düzenidir. Yan anlam, düz anlamı göstereni olarak kullanmakta ve ona başka bir anlam, bir başka gösterilen bağlamaktadır (Mutlu, 1998: 355). Yan anlam, göstergenin, kullanıcıların duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda oluşan etkileşimi betimlemektedir (Fiske, 2003).

Stuart Hall ve Amerikan kültürel çalışmalarının önemli figürlerinden John Fiske gibi araştırmacılar Barthes, Volosinov ve/veya Bakhtin gibi düşünürlerin dil ve anlam üzerine görüşlerinden, yaklaşım ve kavramlarından geniş ölçekli olarak yararlanmışlardır. Volosinov'un, işaretin çok vurgululuğuna ilişkin söyledikleri, 1980 sonrasında kültürel çalışmalar içinde ideoloji sorununun ele alınışında etkili olmuştur. Onun söz konusu düşünceleri, Althusser'in ideolojinin maddi bir pratik oluşu ve Gramsci'nin hegemonya ve rızaya yönelik belirttikleriyle bir araya gelecek medya metinleri ve siyasal retorik içinde bir savaşım verilebileceğine ve karşıt hegemonik bir kültürün üretilebileceğine yönelik umutları ortaya çıkarmıştır (İnal, 1996: 53). Volosinov'a göre, "Her gösterge ideolojik değerlendirme ölçütlerine maruzdur... İdeoloji alanı göstergeler alanıyla çakışır. Birbirleriyle eşitlenirler. Nerede bir gösterge varsa, orada ideoloji de vardır. İdeolojik her şey semiotik bir değere sahiptir" (Hall, 1999a: 218).

Volosinov'un kuramları, Althusser'ci dil bilimci Pecheux tarafından daha da ileri götürülmüştür. Pecheux'nün isteği, "söylemsel süreç" ve "söylemsel formasyon" kavramlarıyla Saussure'ün ünlü langue ve parole (dil ve söz) ayrımının ötesine geçmektir. Eagleton (1996: 272), Volosinov ve Pecheux'nün çalışmalarının oldukça çeşitli ve verimli bir söylem çözümlemesi tarzının doğuşuna öncülük ettiğini belirtmektedir. Pecheux'nün amacı, Saussure'ün dil çalışmalarında ihmal ettiği konuyu, yani anlamın üretimi üzerindeki toplumsal-tarihsel koşulların belirleyici etkilerini gözler önüne sermektir (Thompson, 1984'den aktaran Dursun, 2001: 49).

Anlaşılabacağı üzere Britanya kültürel çalışmaları disiplinlerarası olduğu için çeşitli alanlardan yararlanmışır. Bu nedenle "ideoloji" ve "dil bilimsel" boyutta yapılmıştır (Özer, 2019). Dil bilimsel boyut yukarıda ve aşağıda açıklanmıştır. İdeoloji boyutu ise Gramsci ve Althusser'e dayanmaktadır. Althusser (Hall, 1996: 19), ide-

olojinin bir pratik olduğunda ısrar etmektedir. Althusser için ideolojinin sürekli olarak maddi bir varoluşu vardır ve ideoloji devletin aygıtları ve pratikleri içine yazılmıştır. Burada bireyleri, özne diye adlandırır. İdeolojinin varoluşu ile bireylerin özneler olarak çağrılmaları ve adlandırılmaları bir ve aynı şeydir. İdeolojinin ebedi olarak ele alındığında, insanları özneler olarak çağırıldığını belirtir. Althusser böylelikle, bireylerin her zaman ve zaten özne olduklarını ifade etmektedir (1991: 65). Bu ifadeden, Althusser'e göre öznenin pasif konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu nokta, yapısalcılığın farklı yönlerden temsilcileri olan Saussure ve Levi-Strauss'u, Althusser ile bir araya getirmektedir.

Althusser; din, aile, hukuk, siyaset, sendika, kültür, basın gibi "devletin ideolojik aygıtı" diye tanımladıklarını yönetim, polis, hükümet, ordu, mahkemeler, hapishaneler gibi aygıtlardan ayırır ve ikincisine "devletin baskı aygıtları" ismini verir. Her ikisi de birbirlerinin özelliklerinden yararlanırlar ama baskı aygıtları özünde ve öncelikle baskı yöntemiyle işlerken, ideolojik aygıtlar ideoloji kullanarak işler (1991: 35).

Anlam açısından yapısalcı ve kültürel çalışmaları bir araya getirmeye çalışan bir çalışma olarak Hall ve arkadaşlarının (1982) klasikleşmiş araştırmaları örnek verilmektedir (Curran vd., 1991: 249). Belirtilen kavram ve kuramlardan yararlanan kültürel yaklaşımın, yapısalcılıktan farklı olarak yaratıcı özne üzerinde hümanist bir vurgusu vardır. Yapısalcılık, medya söylemlerinin özerkliği ve eklemelenmesi üzerine yoğunlaşırken, kültürel yaklaşım, medya ve diğer pratikleri karmaşık bir ifadeci bütün olarak algılanan toplum içine yerleştirir (Curran vd., 1991).

2.3. Post-Yapısalcılık Etkisindeki Kültürel Çalışmalar

Britanya kültürel çalışmaları içerisinde metin çözümlemesinin başat konuma gelmesi, post-yapısalcı etkiye bağlı olarak yaşanmıştır denebilir. Bu kategorideki kuramsal ve kavramsal temele üç örnek verilmiştir. Bunlar post-yapısalcı döneme geçen Barthes, Foucault ve Derrida'dır. Barthes (1996), S/Z'de metnin yapısını değil, yapılaşmasını incelemiştir (Coward ve Ellis, 1985: 85). "Yazılabilir metinlerden" söz eder. Bunlar, okuyucuyu metnin tüketicisi değil de üreticisi haline getiren metinlerdir (Coward ve Ellis, 1985: 85). İdeolojiyi tam üretildiği anda bulup çıkartmaya çalışır (Coward ve Ellis, 1985: 86). Yan anlamlar, metin içerisine yayılmıştır; her biri bir kodun, anlaşılabilir bir biçimin açıklığıdır. Yan anlamın bu yayılışı üretken, metinler arası yapısına dikkat çekilmeden metnin gerçekliğini garantilemeye yeter (Coward ve Ellis, 1985). Düz -anlam, yan anlamın bir ürünü, bir sonucu olarak gösterilir. Düz -anlam bir kapanmanın, yan anlamsal sürecin, anlamın üretkenliğinin sınırlanmasının sonucudur (Coward ve Ellis, 1985). Bart-

hes, S/Z'de (1996) ısrarla yan anlamı savunmaktadır.

Foucault'nun söylem kuramı, iktidar kavramının değişiminde radikal bir değişimi önermektedir. Geleneksel iktidar anlayışı, bilginin doğruluğunu çarpıtan, bu nedenle doğru ve özgür bilimi olanaksız kılan bir ilişki olarak varsayılır. Foucault bu görüşe karşı gelir ve iktidarın, bilginin üretiminden ayırlamayacağını savunur (Sancar Üşür, 1997: 119). Foucault'nun modeli, söylemin özneleri üretmek için nasıl iktidar ilişkileri ile bilgi adalarını kurduğu ve bilginin öznelerini nasıl tanımladığını göstermektedir (Sancar Üşür, 1997: 121). Hall'a göre (2008), kültürel çalışmalar Foucaultcu bir anlamda, söylemsel oluşumlardır. Kültürel çalışmalar çoklu söylemlere sahiptir; bir dizi farklı tarihi vardır. Formasyonların bir bütünüdür. Geçmişte, kendine özgü farklı konjonktürleri ve uğrakları vardır. Birçok farklı türdeki çalışmayı içermektedir.

Derrida, dilin durağan yapıları nosyonunu yapısökümüne uğratmıştır. Kültürel çalışmalar, Derrida'dan bazı anahtar nosyonlar almıştır. Bunlar; "metinler arasılık, yapısökümü, kararsızlık, farklılık, iz ve ek"tir. Bütün bunlar metinler, yazılar ve izlerin etkileşimi aracılığıyla anlamın sabit olmadığına vurgu yapar. Burada sözcükler evrensel anlamlara sahip değildir ve temel özelliklere sahip nesnelere atıfta bulunmaz. Derrida'ya göre, anlam bağımsız nesne dünyasına referansla değil, gösterenin oynaması aracılığıyla oluşturulur. Bu nedenle asla sabitlenemez. Sözcükler çoklu anlamlar taşır. Derrida, yapısökümü pratiğiyle son derece uyumludur. Derrida'nın kültürel çalışmalardaki yetkisi ve salgısı dikkate değer olmuştur. Karşit temsiliğin yaygın olarak benimsenmesini desteklemede, sosyal inşacılığın, karşit özcülüğün ve metinsel yapısökümün oturmasında katkı vermiştir. Onun izleri özellikle Stuart Hall'un dilde kararsız ve sabitlenmeyen kimlik kuramlaşdırmasında görülmüştür (Barker ve GalasinÂski, 2001: 9-10).

2.4. İdeoloji ve Söylem İlişkisi Üzerinden Anlam Üreticisi Olarak Medya

Yukarıdaki üç kategori bakımından Britanya kültürel çalışmalarının etrafında sınıflandırıldığı üç temel konudan biri medya alanıyla ilgilidir. Yani kültürel çalışmalar, kitle iletişim araçlarının metinsel incelemeleri ve bunların hegemonya ve ideolojiyi yeniden üretmeye dönük işleyiş biçimleriyle ilgili olmuştur (Smith, 2005: 213). Bu bakımdan en önemli örnek 1978'de yayımlanan Hall ve arkadaşlarının (1982) gerçekleştirdikleri Policing The Crisis çalışmasıdır.

Kültürel çalışmalarda medyaya elit iktidarının kurumsal, söylemsel ve ideolojik açıdan yeniden üretim yeri olarak bakılmaktadır (Lembo, 2000: 53). Aynı zamanda kültürel çalışmalar bakımından medya, toplumsal rızanın kazanıldığı ya da kaybedildiği bir mücadele alanıdır (Dursun, 2001: 20). Medyanın ideolojik olduğu

iddiası, onun anlamın toplumsal inşası alanında iş gördüğünü ifade etmektedir. Medyanın sağladığı alanın üzerinde, insanlar kendi bilinçlerine varmaktadır (Hall, 2002: 118). Medya, anlam alanı içinde ve bu alan aracılığıyla işlevini sürdürmektedir:

“Anlam kendine özgü doğası gereği çokanlamlıdır: Ayrılmaz derecede bağlam bağımlıdır. Pek çok anlam arasından birini başat olarak ‘yeğleme’ mücadelesi içinde kısırlır ve bu mücadele sırasında oluşturulur. Bu başatlık, yapıların ve olayların içerisinde baştan verili değildir, temsili pratikler içinden belirli bir pratik türü üzerindeki sürekli mücadelenin sonucunda inşa edilir... Bu bağlamda anlam bir ayna gibi değil, bir dil gibi işlev görür... Anlamlar, tümüyle toplumsal ilişki ve yapılarda içerilmektedir. Belirli kültürel ve siyasal pratikler aracılığıyla, çeşitli toplumsal konumlara eklenilebildikleri ve toplumsal özneleri oluşturdukları ve yeniden oluşturdukları ölçüde toplumsal olarak işlev görürler ve işlerler.” (Hall, 2002: 116-117).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi kültürel çalışmalar çerçevesinde “anlam”a ilişkin vurgu önemlidir. Olayların anlamlarının verili olmadığı bir kere kabul edildiğinde, bu olayların anlamlandırılması da, ideolojik iktidarı işaret eder: “Olayları belli bir yönde anlamlandırma iktidarı.” Anlamlandırmalar, çekişmeli ve çatışmalı konulara gerçek ve olumlu birer güç olarak katılır ve sonuçları etkiler. Olayların anlamlandırılması, uğruna mücadeleye girilen şeyin bir parçasıdır çünkü anlamlandırma kolektif toplumsal anlamların yaratıldıkları araçtır (Hall, 1999: 95-97). Anlamlandırma, yan anlam düzeyinde yapılmaktadır ve medya söyleminin ideolojik boyutunu dile getirmektedir. Söylem kavramıyla anlaşılan, anlamın dil içerisinde hareket etmesiyle ortaya çıkan şeydir. İdeoloji ise bu anlamın belli kişi ve gruplar çıkarına harekete geçiriliş biçimiyle ilgilenir (Thompson'dan aktaran Sancar Üşür, 1997: 89).

Söylemin çözümlenmesi medyanın da sunduğu yazılı, sözlü ve görsel metinler içerisinde ifade edilen ideolojilerin ortaya konması için bir yol sağlamaktadır. Söylem, basitçe bir dil bilimsel pratik değildir; o, belli bir konuyu ifade eder ve onun hakkındaki bilgiyi inşa eder. Söylemin çözümlenmesi, sadece dilin ve temsilin, anlamı nasıl ürettiğini değil, bunun yanı sıra temsil, anlam ve iktidar arasındaki ilişkileri ve kimlikler ve öznelliklerin oluşumunu da inceler (Hall'dan aktaran Meyers, 2004: 100-101). İdeoloji de tahakküm ilişkilerini söylem içerisinde sistematik olarak kurmaktadır. Nitekim ideoloji, belli bir söylem içerisinde “gerçek olmayan” gerçekliği üretmektedir. Egemen sınıfın ideolojisi hem egemen sınıfı hem de egemenlik altındaki yani bağımlı sınıfı adlandırır. Çünkü egemen sınıfın ideolojisi tümüyle egemendir. Anlamı, dil içerisinde harekete geçiren de bu ideolojidir.

İdeolojik söylemler, kendi anlatı sistemleri içindeki "zaten bilinen"e gönderme yaparak, kendi kendilerini ortak bilgi deposunda onaylar; aynı zamanda burada seçmecî biçimde yeniden üretir (Hall, 1999: 107). İdeolojik söylemler, dünyayı kendi temsil etme tarzlarına, dili zaten kullanmakta olan öznelere katabilirler. Var olan söylemler silsilesi içinde zaten konumlanmış olan öznelere, tam anlamıyla toplumsal konuşmacıları kazanabilirler. Bu da ideolojinin söylemde dile getirilişini ve söylem aracılığıyla eklemelişini ele almanın gerektiğini ifade eder (Hall, 1999: 112).

Gelinen aşamada alıcı konumunu da gözler önüne sermek yararlı olacaktır. Yani alıcı konumu da önemlidir. 1980'lerden bu yana kültürel çalışmalar bünyesinde alıcı aktifleştirilmiştir. Bunun nedeni post-yapısalcılıktan etkilenmedir. Bu nedenle post-yapısalcılığın etkisindeki kültürel çalışmalar ismi bu çalışmada anılmaktadır. Ama yapısalcılığın etkisi altındaki kültürel çalışmalar açısından alıcı pasif de olmuştur.

2.5. Alıcı Konumu

Kültürel çalışmalar içerisinde medya metinlerinin kodlanmasıyla bunların kod açılması süreçleri büyük önem taşımaktadır. Bu önem ikisinin bir ve aynı anda ve anlamda olmadığından kaynaklanmaktadır. Örneğin kültürü bir çatışmalar uzamı gibi ele alan Stuart Hall, medyatik iletilerin üretim anıyla alımlama anı arasında bir uyum olmadığını kabul etmektedir (Maignet, 2001: 190). Dolayısıyla yorumlama da kendi içinde önemlidir. Hall'un çıkarımının gerisinde, Saussure'ün "işaret" ve Barthes'ın "düz anlam/yan anlam" kavramları (Hall, 2005: 91) bulunmaktadır.

Stuart Hall, metnin ideolojisi üzerine yoğunlaşarak özneliğin oluşumu içerisinde mesajlara dikkat çekmiştir. Daha sonra televizyon örneğinde medya metinlerinin direnmeye izin verecek okumalarının yapılabileceğine ve anlamın çoklu yapısına vurgu yapmıştır (Hall, 1999b). Kabul böyle olunca değerlendirme de medya metinlerinin anlamsal yapısının kodlanmasının ve kodaçıklamasının aynı noktada buluşamayabileceği şekline bürünmüştür. Medya metinlerinin kodlanması, belli profesyonel normlara, süreçlere, kurumsal ilişkilere ve televizyon kamerası gibi teknik donanımına bağlıdır. Mesajlar kodlandıktan sonra alıcılar, onu anlam stratejilerine bağlı olarak açabilmektedirler (Hall, 2005). Alıcıların alımlaması ise onların kültürel ve politik duruşlarına, geniş güç yapıları bakımından onların ilişkilerine bağlıdır (Hall, 1999b).

Kültürel çalışmalar içerisinde medya metinlerinin tek yönlü bir ideolojik etkileme düzeyinde yani baskın düzeyde değil, tartışmalı ve karşıt okumalara da izin verdiği Hall (1993; 1999; 2005) tarafından açıklanmıştır. Baskın okuma, amaçlanmış ve baskın ideolojileri desteklemektedir. Başka bir deyişle baskın okuma metnin,

mesajın içerdiği anlam boyunca okunmasını ifade etmektedir. Ancak burada tek yönlü bir süreçten öte, yan anlamlarının sınırları boyunca baskın tanımların meşruluk kazanacağı bir okumadan söz edilmektedir (Hall, 2005: 94). Tartışmalı okumaya göre, okuyucu metinde içkin baskın konumlanmaları tümüyle kabul edici bir duruşla almamaktadır. Okuyucu, neyin baskın olarak kodlandığını bilmektedir. Bunların kimini kabul ederken kimini de kendi gereksinim ve algılarına uyarlayarak alır. Bu anlamda okuyucunun metne direnmesi tümüyle mümkün olmayacaktır (Hall, 1999b). Karşıt okumaya göre ise okuyucu metinde yerleşik duran ideolojik olarak kodlanmış mesajların farkındadır ve bunlara direnmektedir. Metni bu yönde okuyabilen biri, metne bağlı olarak nelerin yaşandığının da farkındadır (Hall, 1993: 32-34).

Post-yapısalcılığın etkisi altındaki döneme denk gelen alımlama çalışmalarının açılış ürünü olması dolayısıyla en önemlisi denebilecek olanını, Hall'un arkadaşlarından David Morley, haber magazini Nationwide üzerinde yapmış ve bir yol açmıştır. Bu çalışmada o, sınıfın, ideolojiye iliştilmiş metinselliğin karşıt okunmasını ve direnme için bir temel sağladığını tartışmıştır. Morley'i, Hobson ve Ang sırasıyla arkası yarınlar Crossroads ve Dallas için kadın alıcıların incelenmesiyle yakından izlemişlerdir. Onlar da alıcı ve metin etkileşiminde aktif alıcı konumunu desteklemişlerdir. Daha sonra televizyon alıcısına yönelik çok sayıda çalışmada temel noktalar yinelenmiştir (Barker ve GalasinÂski, 2001: 7). Bu çalışmalarda dönemsel olarak da anlaşılabilceği gibi, kültürel çalışmaların alıcısının "aktif" olarak sabitlendiği söylenebilir. Zaten klasik/kültürelci gelenekte alıcı aktif duruma geçirilmeye çalışılmış, yapısalcılık etkisinde pasif bırakılmış ve son olarak post-yapısalcılık etkisinde de aktif duruma geçirilmiştir.

3. Çözümleme

Yukarıdaki kuramsal sunuma bağlı olarak burada 24 Ocak 2002 ile 15 Kasım 2014 tarihleri arasında Milliyet gazetesi web sayfasında yayımlanan beş haber ele alınmıştır. Bu haberler nasıl seçilmiştir? Google'a "Fadime Şahindal cinayeti haberleri" yazılmıştır. Milliyet gazetesinin konuyla ilgili arşivi çıkmıştır. Bu arşivdeki haberlere ulaşamamıştır. Ancak aynı cümleye "Milliyet'teki" sözcüğü eklenmiş ve yeniden sorgulanmıştır. Çıkan haberlerden ilk beş haber alınmıştır. Dolayısıyla Milliyet gazetesinin seçilmesinin nedeni de budur. Çözümleme, Britanya kültürel çalışmalarının en önemli haber çözümlemesi ve değerlendirmesinin yapıldığı Policing the Crisis: Mugging, The State, And Law And Order kitabının 3. ve 4. bölümleri temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bir başka deyişle çözümleme, söz konusu çalışmadan esinlenerek hazırlanan bazı kavram ve sorulardan hareketle

yapılmıştır. Bu nedenle yapısalcılık etkisindeki kültürel çalışmalara denk gelmektedir. Anılan kavram ve sorular aşağıdaki gibidir:

1. Haber değeri ne üzerinden atfedilmiştir?
2. Haberlerde klişe sunum yapılmakta mıdır?
3. Haberde hikâyeleştirme yapılmış mıdır?
4. Objektiflik kategorisi işlenmiş midir, nasıl?
5. Haberlerin sunumunda keskinleştirme yapılmakta mıdır, nasıl?
6. Haberlerin sunumunda kızırtı yapılmakta mıdır, nasıl?
7. Ardalan ve bağlam bilgisi sunulmakta mıdır?
8. Birincil tanımlayıcıların görüşleri habere sızmış mıdır ve/veya örtük, dolaylı ve doğrudan alıntılar nasıl yapılmıştır?
9. Gündemi tutmak için nasıl bir sunum yapılmaktadır?
10. Özneler nasıl sunulmaktadır?
11. Dil nasıl kullanılmaktadır?
12. İdeolojik üretimin görüntüsü nasıldır? Hegemonya nasıl başarılmaktadır? Basın ideolojik aygıt konumuna uymakta mıdır?
13. Ne gizlenmektedir, ne öne çıkarılmaktadır?
14. Fotoğrafların anlamı nedir? Onlarla metin uyumu var mıdır?
15. Haberin genel çerçevesi iç düzeniyle uyumlu mudur?

Medyanın sorunlu olayları vermesi iki açıdan önemlidir: Medya, çoğunluk için ne tür olayların cereyan ettiğini tanımlamaya çalışır; medya aynı zamanda, bu olayların nasıl anlaşılması gerektiği konusunda güçlü yorumlar yapar (Hall vd., 1982). Burada incelenen olay ve haberleri bu iki boyut bakımından da işlevseldir.

1. Başlık: "İsveç'te bayraklar Fadime için indi!.."

Alt başlık: "İsveç, amcasının oğluluyla evlenmediği için babası tarafından öldürülen Fadime Şahindal'ı konuşuyor" (Milliyet, 24 Ocak 2002).

2. Başlık: "Fadime'nin öyküsü Avrupa'yı ağılattı" (Milliyet, 28 Ocak 2002).

3. Başlık: "İsveçliler Fadime'yi gözyaşıyla uğurladı"

Alt başlık: "İstediği kişiyle evlenmeyi reddedince, babası tarafından öldürülen genç kız için katedralde bir tören düzenlendi" (Milliyet, 5 Şubat 2002).

4. Başlık: “İsveç’te töreye en ağır ceza: MÜEBBET”

Alt başlık: “Uppsala kentinde kızı Fadime’yi öldüren Rahmi Şahindal ‘töre’ değil, ‘doğrudan infaz’ suçlamasıyla yargılandı ve ömür boyu hapis cezasına mahkûm edildi...” (Milliyet, 4 Nisan 2002).

5. “Namus cinayetini İsveç kitap yaptı”

Alt başlık: “İsveç’te 2002 yılında babası tarafından öldürüldüğünde ülke gündemine oturan Fadime Şahindal unutulmadı. Baba Rahmi Şahindal’ın müebbet hapis aldığı davaların hepsini takip eden Prof. Unni Wikan Fadime’nin hayatını yazdı” (Milliyet, 15 Kasım 2014).

Fadime Şahindal ile ilgili haberler, 2000’li yıllarda dönem dönem sıklıkla verilen haberler arasında yer almıştır. Bir olayın çözüme kavuşturulana kadar verilmesi anlamlı olabilir. Ancak ilgili haberlerin verilmesinde önceliğin sorunun çözümüne katkı amacı taşıdığını söylemek doğru olmayabilir. Bu konuyla ilgili haberlerin sürekli verilmesini editoryal tercihlere bağlamak mümkündür. Editörler, olayları sürekli gündemde tutarak bunlara haber değeri atfetmektedirler. Dikkat edilirse olay, şiddet içermektedir. Bu, olaya haber değeri atfetmek için yeterli bir nedendir. Şiddet, deyim yerindeyse “iş yapmakta” ve “dozu ayarlanarak” verilmektedir. Bayrakların Fadime için yarıya inmesi, Avrupa’nın ona ağlaması, onun gözyaşları içinde uğurlanması, katile en ağır cezanın verilmesi ve cinayet bakımından kitap yazılması gibi nedenler haberlere değer atfetmenin önemli yolları olarak göze çarpmaktadır. Alt başlıkların tümünde “öldürmek” sözcüğü kullanılmıştır. Bütün bunlar “şiddet” gerçeğine denk gelmektedir. Ayrıca olay, “ilginçlik” değeri üzerinden de verilmektedir. İsveç’te olması ve ayrıca oradaki ilk töre cinayeti olması da haber değeri atfedilmesinde etkili olmuştur (Özer, 2010).

Haberlerde klişe bir sunum yapılmaktadır. Haberler “5N 1K”nin yanıtları eşliğinde sunulmaktadır. Hemen her haberde cinayetin neden ve kim tarafından işlendiği gibi unsurlar yer almaktadır. Bu da haberin tipikleşmesine neden olmaktadır. Örneğin “Amcasının oğluyla evlenmeyi reddeden Fadime, babası Rasim (Rahmi y.n) Şahindal tarafından, annesi ve diğer kardeşlerinin gözü önünde öldürüldü. İSVEÇ’TE geniş yankı uyandıran...” ifadesine yakından bakıldığında; kim, ne, nerede, neden, nasıl gibi soruların karşılığının yer aldığı görülür. Kuşkusuz muhabirler ve onları yönlendiren editörler, etik ve hukuki yükümlülükten kaçmanın bir yolu olarak bu klişe sunumu yapmaktadırlar ancak konu ezbercilikten ileri gidememektedir. Bu sunumlar, aşağıdaki saptamaların ortaya koyduğu gerçekler eşliğinde ideolojik üretime konu olmaktadır.

Kısmen klişe sunuma bağlı olarak haberlerde hikâyeleştirme de yapılmaktadır.

Ele alınan ilk dört haber bütünlük içinde, cinayetin gerçekleştirilmesinden katilin hapse girmesine kadarki süreci içine alan tek bir habere dönmüştür. İncelenen 5. ve son haberde yer verilen bilgi yani yıllar sonra başrol oyuncularından Fadime Şahindal hakkında kitap yazılması da hikâyenin bağlayıcı unsuru olmaktadır. Bunun yanı sıra haberler kendi içinde de birer hikâye anlatmaktadır. Örneğin cinayeti duyuran ilk haberin yukarıda verilen başlık ve alt başlığına bakıldığında "bir varmış bir yokmuş" diye başlayan hikâyeleri çağrıştıran başlık ile devamını çağrıştıran alt başlıktan oluştuğu anlaşılabilir. Burası hikâyenin giriş kısmıdır. Gövdesi ise gelişme kısmıdır. Burada olayın nasıl geliştiği, ne olduğu yani Fadime Şahindal'ın töreyi çiğnemesi ve öldürülmesi anlatılmaktadır. Sonunda ise "İsveç Başbakanı Göran Persson, 'Cesur, genç ve güzel bir kızın kendi hayatını yaşamak için verdiği mücadele sonucu bir cinayete kurban gitmesi çok ürkütücü' dedi." açıklamasıyla hikâyelerin prensesinin durumu gibi örnek olay da sonuca bağlanmıştır.

Bu durum aynı zamanda objektiflik kategorisinin üstünü de gölgelemektedir. Nitekim bazı haberlerde olay taraflarına söz hakkı tanınmıştır. Yukarıdaki haberde İsveç Başbakanı açıklama yapmıştır. 5 numaralı başlığının haberinde kızını öldüren babaya da söz hakkı tanınmıştır. Babanın açıklaması, diğer haberlerde de yer almaktadır. Annenin de bir haberde kısa sözlerine yer verilmiştir. Kuşkusuz bunlar ölen Fadime'nin "yapamadığı" açıklamalarını dengelemeye yetmeyecektir. Dolayısıyla haberler verilirken objektiflik kategorisinin tam olarak işlendiğini söylemek de mümkün değildir.

Temel haberler dizisi, birinci sayfanın oluşumunu belirler. Çalışmada ele alınan haberler Milliyet gazetesinin basılı sayılarından alınmamıştır. Ama gene de önem sıralamasını yansıtabilir. Nitekim sorgulama sonunda ilk beş haberin alındığı yukarıda belirtilmiştir. Yani medyanın gündem belirleme gücünden yararlanılmakta ve konuya önem veriliyormuş gibi yapılmaktadır. Oysaki aşağıda değinilen noktalar dikkate alındığında, bu tercihin olaylara gerçekten değer verilmediğini gösterdiğini; haberlerin gündemi tutmaktan öte kâr, meşrulaştırma, kanıksattırma gibi çeşitli nedenlerden dolayı yayımlandığını söylemek mümkündür.

Buna bağlı olarak ikincisi editörlerin varsayımları ve olaylara bakış açısı gazetenin nasıl bir tavır aldığını belirlemektedir. Muhabirin, olaya kişisel bakış açısının editörlerin bakış açısından bağımsız olmadığı ya da olamayacağı için töre cinayetinin farklı açıklamalarını ortaya koyan sonradan yazılacak görüşler, hep aynı temellerden hareket etmektedir. Üstelik bu, tartışmaların biçimini değiştirmekten çok bu tartışmaları daha da "keskinleştirmeye" yaramaktadır. Gazeteler olayın düzeyini ve keskinliğini sürekli arttırmaktadır. Bu, yukarıda verilen başlıkların sıralamasında bile anlaşılabilir. Elbette bu, gazetelerin toplumsal rollerini yapma açısından

anlamli görünebilir ama durum bu kadar basit değildir. Aynı zamanda iyi ve doğru gazeteciliğe de denk düşmemektedir. Muhabir konuyu yazmaktadır. Editörler de bunu yeniden işlemektedirler.

Örneğin olayı gerçekleştiren suç işlemiştir. Bu çok kötü, anlamsız ve olumsuz bir durumu resmetmektedir. İsveç ve Türk toplumlarının buna nasıl baktığı etkili ama asıl bunu etkili ve anlamlı kılan, medyanın ideolojik bakış açısıyla yanlış yansıtmasıdır. Haberin içeriğinde ne olduğundan çok, bu ideolojik haber değeri olarak hikâyenin tekrardan ortaya konması önemli olmaktadır. Yani önemli olan haberlerin içeriği değil, medyanın bunu nasıl kullandığıdır. Bu da ideolojik olmasına neden olmaktadır. Örneğin erkek, kadını (baba-kızını) öldürmüş, gazete tam da bununla ilgilenmektedir. Babanın bu cinayeti "gerçekten neden" işlediği gibi konularla ilgilenmemektedir. Gazetenin ilgilendiği olay anıdır. Acaba bir insan neden kızını öldürür? Elbette bu doğru değildir ve kötü bir eylemdir.

Olayı haberde kızıştırma konusu önemlidir. Yani olayı sürekli haber yapma, kanıyı ya da yargıyı belirlemektedir. Daha çok ve gerekli açıklama mı yapılmaktadır? Hayır! Benzer şeyler tekrarlanmaktadır. Haber böyledir işte!.. Bu da iyi gazetecilik değildir. Oysaki iki farklı uygulama biçiminde ideolojik kapanma gerçekleşmektedir. Editörler, daha önce ortaya konan haberi, iki farklı yönde işleyerek daha güncel hâle getirmektedirler: Editöryal karara dönük kızıştırmaktadırlar. İçerisinde olayın kendilerine göre daha derin açıklamalarını yapmaktadırlar. İkisi arasındaki ayırım, iyi gazetecilik ayırımından değil, ideolojik kapanmanın iki farklı yolundan kaynaklanmaktadır: Basit ve karmaşık yapılanma. Basit yapılanmada suçlu ve kurban olarak verilenler yansıtılmaktadır. Karmaşık yapılanmada İsveç'te de güvensiz ve güvenliksiz bir ortamda yaşandığı ortaya konmaktadır. Bu nokta önemli olabilir. Ancak güvensiz ve güvenliksiz ortamı yaratanlar kimlerdir tartışması yapılabilir. Onların gerçek durumlarına bir değini yoktur. Güvenlik önlemi alması gerekenlere de bu yönde bir değini bulunmamaktadır. Suç kişiselleştirilmektedir. O da suç işleyendir yani babadır.

Haberlere bakıldığında popüler bir dil kullanıldığı görülmektedir. Ancak daha da önemlisi kamuya aitmiş gibi olaylar popülerleştirilmektedir. Böylece popüler ve kamuya ait bir tarz ortaya çıkmaktadır. Bu tarzda ortaya serilenler, 5N 1K'nin yanıtlarıdır. Bir anlamda gazetenin olaya bakışı ile muhabirin olaya bakışı örtüşmekte ve bir anlam oluşmaktadır: Baba kötüdür ve biz görevimizi yaptık!

Suç, saldırganla ilişkilendirilmekte ve suçun neden işlendiği gerçek anlamıyla tartışılmamaktadır. Aslında haberlerde İsveç devleti görevsel olarak sunulmaktadır. Başbakan ve bazı bakanlar ile prenses cenaze törenine katılmış ve daha Fadime

Şahindal yaşarken bazı önlemler alınmıştır. Bunlar yetmemiştir. Ama burada değinilmeyen bir şey var: Töre. Çıkan anlam şu yönde olmaktadır: Töre öyle güçlüdür ki, devlet bile olsa önünde duramaz. Fadime Şahindal olayında da böyle olmuştur. Koskoca İsveç devleti bu cinayeti önleyememiştir. Bu sunum ideolojiktir ve gerçeği yansıtmamalıdır.

Haberlerde olayın nasıl geliştiği kısaca anlatılmaktadır. Tarihsel bilgi olarak sunulan bunlar, elbette ardaan bilgisinin tam olarak verildiğini ifade etmemektedir. Ayrıca bağlam bilgisinin sunulmadığını ya da yeterince sunulmadığını söylemek de gerekmektedir. Dolayısıyla olayın gerçek bağlamına oturtulduğunu önermek çok güçtür. Neden ve nasıl sorularının yanıtları "İsveçli erkek arkadaş" ve "tabancayla vurmaya" indirgenmiştir. Bu soruların gerçek yanıtları verilse olay belli bir bağlama oturacak ve okuyucu da o taraftan konuya yaklaşacaktır. Örneğin önceki olay bilgisi de sayılabilecek hikâyemsi anlatım Giriş'te verilmiştir.

Girişteki alıntı, olaydan 12 yıl sonraki haberden yapılmıştır. Önceki haberlerde bu kadar bilgi yer almamakta, adeta haberler ancak bu alıntı kadar yer tutmaktadır. Alıntıda dikkat çeken bir ifade, "Genç kadın, ailesinin bu ilişkiye tepki vereceğini bildiği için birlikteliğini gizlemek zorunda kaldı." şeklindedir. Aslında haberlerde bu nokta üzerinde durulması gerekirdi. Örneğin Türkiye'de, Türk-Kürt, Alevi-Sünni ve Müslüman-Hıristiyan evliliklerinin dikkat çekici olduğunu ve bazı kesimler tarafından hoş karşılanmadığını söylemek yanlış olmasa gerekir. Kaba bir hesaplamayla Şahindal ailesinin 1981 ya da 1982'de İsveç'e göç ettiği kabul edilebilir. (Fadime Şahindal 2002'de 26 yaşında öldürüldü. 7 yaşında göç etmişlerdir.) Dolayısıyla baba ile kızının sosyalleşmesi, kültürler arası iletişime geçmesi bir ve aynı seviyede olmayacaktır. Baba, 1960'lar 1970'ler Maruş'ında kültürlenmiş biridir. Kız ise 1980'ler ve 1990'lar İsveç'inde kültürlenmiştir. Kuşkusuz bu nokta önemlidir. Babanın İsveç'teki sosyal yaşamı kabul etmesi ile o yaşam içerisinde yetişen kızının aynı yaşamı anlamlandırması benzer bile olmayacaktır. Bu yapılan yorumda katkısı olan Sosyolog Prof. Dr. Nadir Suğur'un ifadesiyle (kişisel görüşme, 24.04.2020), "Baba aslında kurşunu İsveç toplumuna sıkıyordu." O toplumu kabullenmemiştir sanki ve çektiği acıların sorumlusu olarak İsveç toplumunu görüyor olabilirdi. Elbette bütün bunlar babanın cinayetini meşrulaştırmaz. Törenin kısırcasında yetişmiş bir insanın çaresi, töreye karşı geleni yok etmektir. O da bunu yapmıştır. Baba, entegrasyon sürecini tamamlayamamıştır. Dolayısıyla haberlerde tartışılması ve hedefe konması gereken "töre"nin kendisidir. Bu yapılmamıştır. Örneğin bir uzmanın konuyla ilgili görüşüne başvurulmamıştır. Bir sosyolog ya da psikoloğa haberlerde değerlendirme olanağı verilmemiştir. Yalnızca 2014 yılındaki haberde İsveçli bir psikoloğun mahkemeye sunulan raporundan söz edilmiştir. Peki ne yapılmıştır? Olay anı aktarılmıştır. Ci-

neyetin nasıl işlendiği anlatılmış, tepkilere yer verilmiş, babaya verilen ceza konu edinilmiştir. Haber budur işte!.. Yapılan doğru olsaydı ve karşılığını bulsaydı daha sonra bu ülkede ve bazı Avrupa ülkelerinde töre cinayetleri olmazdı.

Haberlerde olay taraflarına yeterince söz hakkı verilmiş değildir. Zaten kısa haberlerdir. Fadime Şahindal ölmüştür. Baba hapse girmiştir. Anne ve kardeşler ortada yoklar. Olay tarafı olarak İsveç Başbakanı vs. kalmıştır. Ama açıklamaları yeterli değildir. Dolayısıyla haberler daha çok muhabirin kendi kaleminden çıkmış anlamı doğuran örtük alıntılardan oluşmuştur. Bu, inandırıcılığı sağlamaya yetmiştir. Kuşkusuz bu da olayların birincil tanımlayıcılarının güvenilir kaynaklar olduğunu, basın ise olayların ikincil tanımlayıcısı olduğunu (Hall, 1982) kanıtlamaya yetmektedir.

“İsveç’te bayraklar Fadime için indi!..”; “Fadime’nin öyküsü Avrupa’yı ağlattı”; “İsveçliler Fadime’yi gözyaşıyla uğurladı”; “İsveç’te töreye en ağır ceza: MÜEBBET”; “Namus cinayetini İsveç kitap yaptı.” Bu başlıklar, gündemi tutmak için atılmış başlıklardır. Sanki herkes üzerine düşen görevi yerine getirmiş gibi yapılmıştır. Öyleyse eğer Fadime Şahindal neden yaşamıyor? Aşağıda görüleceği gibi bu tutum haber metinlerinde de sürmüştür. Başlıkların ideolojik üretim işine karıştığını, sorunun çözümü yani basının toplumsal rolünü yerine getirmesi bakımından değil, dikkat çekmek ve böylece toplam satışı arttırmak ve kâr etmek bakımından işlevsel olduğunu söylemek yararlı olacaktır.

“İSKANDİNAV ve Benelüks ülkeleri, burada yaşayan Türkler arasında annesiz baskısıyla evlilikleri önlemek için yasa çıkarma hazırlıklarını sürdürürken, sosyoloji öğrencisi Fadime, bu baskının son kurbanı oldu. Amcasının oğluyla evlenmeyi reddeden Fadime, babası Rasim Şahindal tarafından, annesi ve diğer kardeşlerinin gözü önünde öldürüldü.” (Milliyet, 24 Ocak 2002).

Bu alıntıdaki tanımlamalar, özneler bakımından açıklayıcı niteliktedir. Ölen Fadime Şahindal, “kurban” olarak nitelenmektedir. Pasif konumdadır. Baba ise aktif konuma çekilmiştir.

“İSVEÇ’TE geniş yankı uyandıran cinayet büyük nefretle karşılanırken, Uppsala ve Östersund kentlerinde bayraklar yarıya indirildi. Cinayeti trajedi olarak nitelendiren İsveç Başbakanı Göran Persson, ‘Cesur, genç ve güzel bir kızın kendi hayatını yaşama için verdiği mücadele sonucu bir cinayete kurban gitmesi çok ürkütücü’ dedi.” (Milliyet, 24 Ocak 2002).

İsveç Başbakanı Göran Persson’ın sözlerinin nazik, nezih, düzeyli ve konuyu açıklayıcı nitelikte olduğu söylenebilir. Onun, bu olayın nasıl olabildiğini anlamaya çalıştığını önermek mümkündür. Öznelere ilişkin bu sunumlar diğer haberleri temsil eder niteliktedir.

"...sosyoloji öğrencisi Fadime, bu baskının son kurbanı oldu. Amcasının oğluyla evlenmeyi reddeden Fadime, babası Rasim Şahindal tarafından, annesi ve diğer kardeşlerinin gözü önünde öldürüldü." (Milliyet, 24 Ocak 2002).

"Ailesinin karşı çıkmasına rağmen İsveçli gençle beraberliğini sürdüren Fadime Şahindal'ın babası tarafından öldürülmesi Avrupa'da da büyük yankı yarattı." (Milliyet, 28 Ocak 2002).

"İstediği kişiyle evlenmeyi reddedince, babası tarafından öldürülen genç kız için kadetralde bir tören düzenlendi." (Milliyet, 5 Şubat 2002).

Alıntılar, ilgili haberlerin girişlerinden yapılmıştır. Çatı, böyle kurulmuştur. Dikkat edilirse, aynı ifadelerle cinayete gerekçe sunulmuştur. Haberleri okuyan biri, Fadime Şahindal'ın amcasının oğluyla evlenmeyi kabul etmiş olsaydı ölmeyeceğini düşünecektir. Bir başka ifadeyle töreye karşı gelmeseydi yaşayacaktı. Yetmiyormuş gibi babasını da evlat katili yapmış oldu. Töre böyledir, uymayanlar canlarıyla öderler!.. Bu anlam ideolojiktir. Basın hegemonyanın başarılmasında işlevsel olmuştur (Özer, 2001) ve ideolojik aygıt konumuna gelmiştir (Althusser, 1991).

"1998 yılında İsveçli sevgilisi Patrick ile yaşadığı için sürekli tehdit alan ve zaman zaman saldırıya uğrayan talihsiz Fadime, açtığı davada babasını mahkûm ettirmişti." Alıntıda da görüleceği gibi, Fadime Şahindal "talihsiz, kurban" gibi sözcüklerle tanımlanmıştır. Ancak alıntıda başka bir anlam da çıkmaktadır. Fadime suçludur, o bir Türk'tür, bir Türk olarak hadi yabancı birine âşık oldu ancak sevgilisiyle yaşamak da neymiş gibi bir anlam çıkmaktadır. Yetmiyormuş gibi babasını da mahkûm ettirmiştir. Bu sunum da ideolojiktir. Aslında metinlerde Fadime Şahindal'ı koruyucu bir dil kullanılmaya çalışılmakta ama deyim yerindeyse kaş yapayım derken göz çıkarıldığı anlar da olmaktadır. Çok sayıda ifade de Fadime Şahindal zor duruma düşürülmüş-tür haberlerin dilinde...

Haberlerde bu türden olayların yaşanmasında ekonomik, politik, sosyal, kültürel, eğitimsel vs. etkenlere ilişkin bir tartışma yer almamaktadır. Ama asıl bunların tartışılması gerekmektedir. James Halloran'a (1983: 65) göre, şiddet konusu davranışın kökleri ya da kaynakları uygun ulusal, tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlamlar dışında elverişli bir biçimde incelenemez. Kökleri ülkeden ülkeye değişir. Sanırım incelenen konu itibariyle sorun da budur. Türkiye'nin bir sorunudur ve çözüm buradan çıkmalıdır. Bu, gizlenemez bir durumdur. İsveç tarafında konuya gereken toplumsal, kültürel, kurumsal, kişisel ve siyasal destek verilmiştir. Haberler bu temayı işlemektedir.

Fotoğraflara bakıldığında Fadime Şahindal'ın yüzünü gösteren fotoğrafıyla, cena-

ze töreni sırasında çekilmiş bir fotoğrafın yayımlandığı görülmektedir. Metinlerle uyumlu olduğu söylenebilir. Siyah beyaz metinlere iki siyah beyaz fotoğraf yapıştirilmiştir. Nitekim olay siyah beyaz bir olaydır. Bu anlamda haberlerin genel çerçevesinin iç düzeniyle uyumlu olduğu da söylenebilir. Genel çerçevede haberler yan anlamlı ya da düz anlamlı bir şekilde cinayeti duyurmaktadır. Fiziksel uyum bulunmaktadır. Başlıklar, spotlar, haber girişleri, metinler ve fotoğraflar uyum içerisinde ideolojik üretime konu olmuşlardır.

Sonuç ve Tartışma

Fadime Şahindal ile ilgili haberler, medyada yoğun olarak yer almıştır. Elbette Milliyet gazetesi de nicel olarak çok sayıda haber yayımlamıştır. Ancak nicel olarak çokluk, nitel çokluğu beraberinde getirmemektedir. Örneğin Fadime Şahindal olayı haberlerin nicel çokluğuna karşın son bulmamış aksine sonrasında yeni olaylar da yaşanmıştır. Bu, editörlerin olayı yeniden yeniden aynı şekilde kâr amaçlı sunmasıyla açıklanabilir. Olaya haber değeri atfeden taraf editörler olmuştur. Elbette medyanın aç karnı, şiddet haberlerine kıvamını bulmuş tatlı olarak bakmaktadır. Fadime Şahindal haberlerinin işlevini de ancak bu şekilde açıklamak mümkündür. Kuşkusuz hakkında roman yazılması, heykelinin dikilmesi anımsatılabilir. Ancak haberlerin içeriklerinin bu yönde olmadığını anımsatmak yararlı olacaktır.

Haberler geleneksel gazeteciliğin 5N-1K kuralına göre yapılandırılmış, bu da klişe sunuma dolayısıyla haberin hikâyeleşmesine neden olmuştur. Evet, olay, haberde bir hikâye gibi anlatılmış, başrollere Fadime ve babası Rahmi Şahindal konmuştur. Olayın sonunda prenses, babası tarafından öldürülmüş ve son söz olarak kralın yardımcısı konumundaki İsveç Başbakanı, Fadime Şahindal'ı övücü konuşmasını yapmıştır. Bu durum, haberde objektifliğin kurtarılmasına yetmemiştir. Haberler kâr, kanıksattırma ve meşrulaştırma işine karışarak ideolojik üretime konu olmuştur. Haberlerde ayrıca keskinleştirme ve kızıştırma da yapılmıştır.

En önemlisi suç kişiselleştirilmiş, babaya yıkılmış, töre göstermelik bir biçimde sorun edinilmiş, hedefe konmamış, tartışılmamıştır. Haberler adeta, “Devlet de olsa töreye direnemez” mesajıyla kapanmıştır. Olayı birincil tanımlayıcılar tanımlamış, basın ancak ikincil olarak tanımlayabilmiş ve basın böylece ideolojik aygıt olmuş, hegemonyanın başarılmasında işlevsel hale gelmiştir. Haberlin dili keskindir. Sözcük seçimleri risklidir. Örneğin kurban denerek Fadime Şahindal pasifleştirilmiş, buna karşılık negatif bir biçimde de olsa baba aktifleştirilmiştir.

Ardalan ve bağlam bilgisi haberlerde yeterince sunulmamış, olayın nedeni ve nasılının yanıtları “İsveçli erkek arkadaş” ve “tabancayla vurmaya” indirgenmiştir. Cinayete hep gerekçe yaratılmış, töre güç bakımından yüceltilmiştir. Haberde töre

tartışılmadığı gibi, olayı yaşayanların entegrasyon durumları da irdelenmemiştir. Aslında kızını öldüren babanın asıl sorunu, son derece demokratik bir ortamda yaşanan oradaki yaşama, daha törede kalması dolayısıyla uyum sağlayamaması da olabilir. Sonuçta bu çalışma, bütünlüklü olarak yapısalcılık etkisinde kalan Britanya kültürel çalışmaları çerçevesinde haber çözümlemesi yapılabileceğini göstermiştir. Medya, çoğunluk için ne tür olayların cereyan ettiğini tanımlamış ve Fadime Şahindal cinayetinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda güçlü yorumlar yapmıştır. Çalışma, haberlerde yapısal olarak yanlı bir sunum yapıldığını kanıtlamıştır. Yani çalışma, eleştirel haber çözümlemesi yapmak için ille de –Türkiye’de çoğu çalışmada yapıldığı gibi– Teun Adrian van Dijk’in makro-mikro modelinin yöntemde kullanılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bilindiği gibi Türkiye’de kuramsal temeli kültürel çalışmalara, yöntemi de eleştirel söylem çözümlemesine uygun çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Buna ilişkin bir değerlendirme de yapılmıştır (Özer, 2018). Kuşkusuz eleştirel söylem çözümlemesinin daha ayrıntılı ve teknik çözümlemesinin yanında, Britanya kültürel çalışmaları bakımından yapılan bu çözümleme daha çok bağlam bağımlı, tarihsel ve ideolojik yapıyı ortaya çıkarmaya dönük kalır. Doğal olanı da budur. Sıra ve sorun Britanya kültürel çalışmalarıyla eleştirel söylem çözümlemesi arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmaya gelmiştir. Şimdiden söyleyelim, post-yapısalcılık etkisindeki Britanya kültürel çalışmaları ile eleştirel söylem çözümlemesi arasında bağ kurulabilecek olmasına karşın, onlar disiplinlerarası olsalar bile birbirlerine muhtaç değildirler.

Burada son olarak iki akademisyenin, kültürel çalışmalar ve eleştirel söylem çözümlemesinin ilişkisine yönelik yazışma yoluyla edindiğim görüşlerine yer vermek istiyorum. Onlardan biri, Prof. Dr. Michael Billig’dir. Billig (02.04.2020), konunun açıklamasının zor olduğunu, kendisinin kültürel çalışmalar konusunda uzman olmadığını ancak eleştirel söylem çözümlemesinin kültürel çalışmalara oranla daha az araştırmacı tarafından yürütüldüğünü belirtmiştir. Eleştirel söylem çözümlemesinin kurucularından Prof. Dr. Teo van Leeuwen’a (07.04.2020) göre ise (Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Kültürel Çalışmaların) her ikisi de genellikle aynı tür sorunlarla ilgilenen iki farklı gelenektir. Örneğin ırkçılık Stuart Hall’un son çalışmaları tarafından başlatılan Birmingham geleneğindeki Kültürel Çalışmalar araştırmacıları tarafından incelenmiştir. Ayrıca Ruth Wodak ve Teun van Dijk gibi Eleştirel Dil bilimciler tarafından da incelenmektedir. Leeuwen’a göre, Kültürel Çalışmalar aslında İngiltere’de işçi sınıfı gibi popüler, kültürel ve sosyal sorunlara ilgi duyan edebi çalışmaların bir sonucuydu. Daha sonraları Eleştirel Söylem Çözümlemesi olarak adlandırılmış olan Eleştirel Dil bilim ise dil bilimsel metin çözümlemesinden çıkmıştır. Eleştirel Dil bilim, teknik olarak daha karmaşık metin

çözümleme biçimleri kullanır. Ancak bağlamsal, kültürel-tarihsel ve kuramsal temelleri teknik yönüne göre daha az genişletir.

Kaynakça

- Althusser, Louis (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, İletişim Yayınları.
- Barker, Chris ve Dariusz Galasinski (2001). *Cultural Studies and Discourse Analysis A Dialogue on Language and Identity*, Sage Publications.
- Barthes, Roland (1996). *S/Z*, Çev. Sündüz Öztürk Kasar, Yapı Kredi Yayınları.
- Coward, Rosalind ve John Ellis (1985). *Dil ve Maddecilik*, Çev. Esen Tarım, İletişim Yayınları.
- Curran, James vd. (1991). "İletişim Araçları Üzerine Çalışma: Kuramsal Yaklaşımlar", Çev. Meral Özbek, İLEF Yıllık: 228-253.
- Çam, Şerife (2008). *Medya Çalışmalarında İdeoloji Epistemolojik ve Metodolojik Sorunlar*, De Ki Yayınları.
- Dursun, Çiler (2001). *Televizyon Haberlerinde İdeoloji*, İmge Kitabevi.
- Eagleton, Terry (1996). *İdeoloji*, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları.
- Fiske, John (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev. Süleyman İrvan, Ark Yayınları.
- Hall, Stuart (1993). "The Television Discourse-Encoding and Decoding", *İçinde Studying Culture An Introductory Reader*, Ed. Ann Gray ve Jim McGuigan, Edward Arnold: 28-34.
- Hall, Stuart (1996). "Signification, Representation, Ideology: Althusser and the Post-Structuralist Debates", *İçinde Cultural Studies and Communication*, Ed. J. Curran vd., Arnold: 11-34.
- Hall, Stuart (1999). "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", *İçinde Medya Üktidar İdeoloji*, Çev. ve Der. Mehmet Küçük, Ark Yayınları: 77-126.
- Hall, Stuart (1999a). "Kültür Medya ve İdeolojik Etki", *İçinde Medya İktidar, İdeoloji*, Çev. ve Der. Mehmet Küçük, Ark Yayınları: 199-245.
- Hall, Stuart (1999b), "Encoding, Decoding", *İçinde The Cultural Studies Reader*, Ed. During Simon, Roudledge: 507-517.
- Hall, Stuart (2002). "İdeoloji ve İletişim Kuramı", *Medya Kültür Siyaset*, Der. Süleyman İrvan, Çev. Ahmet Gürata, Ark Yayınları: 79-97.
- Hall, Stuart (2005). "Kodlama, Kodaçımama", *İçinde Medya ve İzleyici*, Der. Şahinde Yavuz, Çev. Yiğit Yavuz, Vadi Yayınları: 85-97.
- Hall, Stuart (2008). "Kültürel Çalışmalar ve Teorik Miras", *İçinde İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar*, Der. Sevilay Çelenk, Çev. Sevilay Çelenk ve Alp Erhan Arslan, de ki Yayınları: 85-114.
- Hall Stuart vd. (1982). *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*, GB: Methuen.
- Halloran, D. James vd., (1970). *Demonstration and Communication*, Harmondsworth, Penguin.
- İnal, Ayşe (1996). *Haberi Okumak*, Temuçin Yayınları.
- Lebo, Ron (2000). *Thinking Through Television*, Cambridge University Press.
- Maigret, Eric (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*, Çev. Halime Yücel, İletişim Yayınları.
- Meyers, Marian (2004). "African American Women and Violence: Gender, Race, and Class in the News", *Critical Studies in Mass Communication*, 21(2): 95-118.

- Mutlu, Erol (1998). İletişim Sözlüğü, Ark Yayınları.
- Oğuz, Hatice Şule (2014). "Stuart Hall Tarihten Geçenler", Moment Dergisi, 1(1): 125-136.
- Özbek, Meral (1994). Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, İletişim Yayınları.
- Özer, Ömer (2001). "Kazanılmış Hakkın Tersine Çevrilmesi: 1 Mayıs 1996 Olaylarının Türk Basınında Sunumu", İletişim, (9): 109-135.
- Özer, Ömer (2007). Medya Şiddet Toplum, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; NO: 1725; İletişim Fakültesi Yayınları; NO: 66.
- Özer, Ömer (2010). Liberal Basın, Literatürk Yayınları.
- Özer, Ömer (2018). Gökyüzüne Çılgık Öncülerden Eleştirel Söylem Yaklaşımları ve Özgün Çözümlerler, Literatürk Academia Yayınları.
- Özer, Ömer (2019). Kızılca Kıyamet Koparken Britanya Kültürel Çalışmaları Çerçevesinde Özgün Haber Çözümlerleri, Literatürk Academia.
- Saussure, Ferdinand (1985). Genel Dil bilim Dersleri, Der. C. Bally ve A. Sechehage, Çev. Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları.
- Saussure, Ferdinand (1992). "Sign and Language", İçinde Culture and Society, Ed. Jeffrey C. Alexander ve Steven Seidman, Cambridge University Press: 55-63.
- Shoemaker, Pamela ve Stephen D. Reese (2002). "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", İçinde Medya Kültür Siyaset, Der. ve Çev. Süleyman İrvan, Alp Yayınevi: 127-178.
- Smith, Philip (2005). Kültürel Kuram, Çev. Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları.
- Stevenson, N. (1997). Understanding Media Culture, Sage.
- Storey, John (1993). An Introductory Guide To Cultural Theory and Popular Culture, Harvester, Wheatsheaf.
- Tester, K. (1994). Media, Culture and Morality, Routledge.
- Turner, Graeme (2016). İngiliz Kültürel Çalışmaları, Türkçe Söyleyenler, Deniz Özçetin ve Burak Özçetin, Heretik Yayınları.
- Türkoğlu, Nurçay (2004). Toplumsal İletişim, İmge Kitabevi.
- Üşür, Sancar Serpil (1997). İdeolojinin Serüveni, İmge Yayınevi.
- Williams, Raymond (1991). "Base and Superstructure in Marxist Cultural theory", içinde Rethinking Popular Culture, Ed. Chandra Mukerji ve Michael Schudson, University of California Press: 407-423.
- Williams, Raymond (1993). "Culture is Ordinary", içinde Studying Culture An Introductory Reader, Ed. Ann Gray ve Jim McGuigan, Edward Arnold: 5-14.

Kültürel Çalışmalar ve Türkiye Serüveni

NAZİFE GÜNGÖR

Öz

Batı'nın eleştirel düşünüş geleneği içerisinde doğup gelişen ve bir döneme damgasını vuran kültürel çalışmalar kısa sürede popüler oldu ve oradan dünyanın çeşitli ülkelerine yayıldı. Uğrak yerlerinden biri de Türkiye oldu. Burada 'uğrak yerlerinden biri' vurgusu kültürel çalışmaların Türkiye serüvenini anlatmak açısından önemli. Kültürel çalışmalar elbette ki gittiği her yerde aynı şansı yakalayamaz. Bazı ülkelerde uygun ortam bulurken, Türkiye'nin de aralarında yer aldığı diğer bazı ülkelerde ise düşe kalka tutunmaya çalışır. Bu yazıda da kültürel çalışmaların Türkiye'ye girişi ve tutunma süreci çeşitli boyutlarıyla irdelenmektedir. Elbette ki burada ayrıntılara çok da girilmeyip, bir makalenin sınırlılıkları içerisinde konuyu olabildiğince genel bir çerçeve içerisinde ele almak zorunluluğu vardır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Çalışmalar, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi, İngiliz Kültürel Çalışmalar, Medya Çalışmaları

Derleme

Geliş Tarihi: 20.05.2020

Kabul Tarihi: 09.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-0749-2445

E-mail: nazife.gungor@uskudar.edu.tr

Cultural Studies and Turkey Adventure

NAZİFE GÜNGÖR

Abstract

Cultural studies born into the tradition of critical thinking of the West had a great impact on the period and quickly became a very popular field. Then from there it began to spread to various countries around the world and in the meantime he had also come to Turkey. To explain the adventure of cultural studies in Turkey I would especially like to underline the point here.. Cultural studies, of course, have not had the same chance wherever they went. It has found more suitable environment in some countries, but not in other countries. journey of cultural studies in Turkey is going through very challenging as well. In this article dealt with the advent of cultural studies into Turkey and its retention efforts. Of course, we will not go into details here, but examine the subject in a general framework as much as possible within the limitations of this article.

Keywords: Cultural Studies, Center for Contemporary Cultural Studies, British Cultural Studies, Media Studies

Composition

Received: 20.05.2020

Accepted: 09.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-0749-2445

E-mail: nazife.gungor@uskudar.edu.tr

1. Giriş

Kültürel çalışmalar seçkinci yaklaşımlara alternatif oluşturmak üzere oluşan bir düşünsel gelenektir. Seçkinci yaklaşımın aksine geniş toplum kesimleriyle ilişkilendirilen kültürel alanları ve de formları incelemeyi amaç edinmiştir. Popüler kültür, marjinal kültürel formlar, etnik kültürel alanlar vb. kültürel çalışmaların öncelikli ilgi alanları arasında yer alır. Dayandığı temeller, ortaya koyduğu kuram, kavram ve yöntembilimsel yaklaşımlarla interdisipliner bir karaktere sahip olup sosyal bilimlerin kapsamındaki bütün bilim dallarıyla bir biçimde etkileşim içerisinde. Yapısalcılıktan postyapısalcılığa, modernizmden postmodernizme, Marksizmden post Marksizme uzanan geniş ve oldukça da zengin bir bilimsel çeşitlilik üzerine temellenir. Sosyoloji, sosyal psikoloji, psikoloji, antropoloji, tarih, filoloji, siyaset bilimi, iletişim bilimleri, edebiyat, sanatsal alanlar, hatta mimari vs. pek çok disiplinden beslendiği içindir ki çoğu disiplin içerisinde akademik yer bulabilmiştir. Kültürel çalışmalar geleneği geliştirdiği kuramlar ve kavramlarla akademik ve entelektüel çevrelerden ilgi görürken, özellikle de yöntembilimsel alanda ortaya koyduğu araştırma ve çözümleme teknikleriyle de çeşitli bilimsel disiplinlerin sempatisini kazanarak, kısa sürede kendi anavatanının dışındaki yerlerde de bilinirlik kazanmış ve çeşitli üniversitelerde kendisine yer bulmuştur.

Kültürel çalışmalar bir yandan belli akademik çevrelerin sempatisini kazanırken, diğer yandan da ortaya koyduğu eleştirel tavırla ve de alışlagelen resmi söylemin dışında bir söylemle biçimlendiği için de egemen paradigma içerisinde konumlanmış çoğu akademik ve entelektüel çevrelerin tepkisiyle karşılaşmıştır. Burada dikkati çeken önemli bir nokta ise gerek kültürel çalışmalar geleneğini başlatan gerekse de bu gelenek içerisinde bir araya gelen düşünür ve entelektüellerin de çoğunlukla toplumun alt kesimlerinden ya da egemen kesim tarafından dışarıdakiler kategorisi olarak tanımlananların içerisinde çıkmış olmalarıdır. Başka bir deyişle göreceli de olsa değişen ve kısmen iyileşen koşulların da etkisiyle “dışardakiler” içeriye girmeye ve içeriğin gündemi üzerinde etkili olmaya başlamışlardı. Bu da içerdekileri, yani ezelden beridir toplumun üst kesimlerinden gelen, dolayısıyla da seçkinci bakış açısının egemen olduğu paradigmayı oluşturanları belli ölçüde rahatsız etmekteydi. Dolayısıyla da seçkinci bakışın toplumun üst sınıfıyla ilişkilendirerek tanımladığı kültür olgusu, bu yeni düşünce çevresinde tamamen farklı bir bakış açısıyla ele alınmaya ve incelenmeye başlanmıştı. Böylece seçkinci düşünce çevrelerinin, üzerinde düşünmeye değer bile görmedikleri alt toplumsal kesimlerin ya da sıradan niteliğiyle üstten baktıkları kitlelerin kültürlerinin, kültürel çalışmalar geleneği etrafında bir araya gelen düşünürler tarafından özellikle incelenmeye başlanması önemli kırılma noktalarından biri olarak kabul edilmelidir.

Kültürü, toplumun en üst kesiminde yer alan, her tür konfora sahip, toplumun küçük bir azınlığını oluşturan üst tabakayla ilişkilendirerek, güzel sanatlar ve edebiyatla sınırlandıran dar seçkinci bakışı tahtından eden bu radikal düşünsel tavır, elbette geçmişten gelen oldukça sağlam bir eleştirel geleneğin üzerine temellenmekteydi. 18. yüzyılda büyük düşünür Hegel tarafından, efendi-köle ilişkisinin analizinden hareketle geliştirilen diyalektik idealizm kuramıyla eleştirel düşünün temelleri atılmış; 19. yüzyılda ise bu düşünsel gelenekten de beslenerek gelişen Marksist düşünce bu anlamda çağa damgasını vurmuştu. İçerisinde yaşadıkları dönemlerin karakteri birbirinden tümüyle farklı olsa da her iki düşünürün çıkış noktası aynı olup ortaya koydukları düşünsel yaklaşımlar aynı auraya sahiptir. Her iki düşünür de içerisinde yer aldıkları sistemdeki eşitsiz ilişkilere vurgu yapmakta, ezilen, mağduriyet içerisinde yaşayan toplumsal kesimler lehine daha insancıl, daha eşitlikçi bir dünya hayaliyle düşüncelerini ortaya koymaktadırlar. Dolayısıyla da temelleri Hegel tarafından atılan, Marksist düşünce geleneği içerisinde iyiden iyiye olgunlaşan eleştirel yaklaşım, yirminci yüzyılda çeşitli düşünce çevreleri içerisinde kimi yerde karakterini aynen koruyarak, kimi yerde de farklı açılardan gelen dokunuşlarla değişip dönüşerek de olsa yolculuğuna devam etmektedir. Yirminci yüzyılın başlarından bu yana şöyle hızla bir göz atıldığında geleneksel Marksist düşünüşün bir yandan belli entelektüel ve akademik çevrelerde varlığını sürdürdüğü, dolayısıyla da 19. yüzyıldaki eleştirel söylemin bu çevrelerde aynen devam ettiği görülürken, diğer yandan da post Marksist yaklaşımlar şemsiyesi altında gelişen farklı düşünsel kulvarlarda çeşitlilik içerisinde başkalaşarak devam eden eleştirel kuramlar dikkati çekmektedir. Bu anlamdaki kuramsal yönelimlerin çoğunlukla yapısalcı ve de postyapısalcı yaklaşımlar içerisinde gelişmekte olduğu söylenebilir. Diğer yandan bu yaklaşımların etki alanı içerisinde yer alan düşünce çevrelerinin zaman zaman dönemsel koşulların da etkisiyle birtakım kurumsal yapılar dönüşerek daha etkin bir rol üstlendikleri gözlenmektedir. Yirminci yüzyılın başında Almanya'da, Frankfurt Üniversitesi bünyesinde kurulan ve Frankfurt Okulu adıyla popülerlik kazanan düşünce çevresi, yirminci ve yirmi birinci yüzyılın eleştirel düşünce geleneği üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Aynı şekilde yirminci yüzyılın ortalarında İngiltere'deki Birmingham Üniversitesi bünyesinde kurulan ve bu yazının da çıkış noktasını oluşturan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi de Avrupa'da gerek düşünsel anlamda gerekse de ekonomi politik ve sosyokültürel anlamda birtakım önemli dönüşümlerin yaşanmakta olduğu dönemsel ortama doğarak akademik ve entelektüel camiada önemli etkiler yaratmıştır. Burada ilginç bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Şöyle ki Frankfurt Okulu düşünürleri geliştirdikleri kavramlarla, ortaya koydukları kuramsal çalışmalarla ve de yaklaşımlarla akademik ve entelektüel çevrelerde çok daha yaygın bir

etki yaptıkları hâlde, Almanya'nın dışındaki başka ülkelerde bu gelenek üzerinden kurumsal yapılanmalara gidilmemiş oysa kültürel çalışmalar geleneğinin çeşitli ülkelerde kurumsal yapılar içerisinde yoluna devam ettiği görülmektedir. Kültürel çalışmalar geleneğinin Türkiye'de de üniversite yapısı içerisinde konumlandığı söylenebilir. Lisans ve lisansüstü düzeyde açılan programlarla kültürel çalışmaların yükseköğrenimin içerisine eklemleendiği gözlenmektedir. Burada eklemleme sözcüğünün altını çizmek gerekir. Çünkü makalenin ayrıntılarında da üzerinde durulacağı gibi kültürel çalışmalar Türkiye'deki üniversitelerde hâlâ tam anlamıyla yerleşik hâle gelebilmiş değil ve varlığını bir bakıma göçmen kimliğiyle devam ettirmektedir. Bu yazıda da kültürel çalışmaların Türkiye'de nasıl başladığı ve nasıl bir süreç içerisinde evrildiği ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Ama öncesinde genel olarak kültürel çalışmalar geleneğinin ortaya çıkış ve gelişme öyküsüne, bu yazıya da temel oluşturması açısından kısaca değinmekte yarar var.

2.Kültürel Çalışmalara Temel Oluşturan Düşünsel Yaklaşımlar ve Kurumsallaşma Süreci

Kültürel çalışmalar geleneği her ne kadar 20. Yüzyılın ikinci yarısında kurumsal yapılanmayla kendisini gösterdiyse de arka planda ona kaynak oluşturan zengin bir düşünsel geçmiş olduğu kuşkusuz. Kültürel çalışmalar geleneğinin oluşumuna temel oluşturan düşünsel yaklaşımlar, yapısalcı ve Marksist yaklaşımlar olarak sıralanabilir. Yapısalcı yaklaşımların etkisi daha sonra postyapısalcı yaklaşımlara doğru evrilerek devam ederken, Marksist yaklaşımlar da zamanla yerini Frankfurt Okulu ve Gramscian kuramlar içerisinde biçimlenerek gelişen yeni Marksist yaklaşımlara bırakır.

İnsan pratikleriyle doğrudan ilişkili olguların kavramsallaştırılması genel olarak zordur. Çünkü yalnızca pratiğin kendisini en yalın hâliyle tanımlamakla yetinmek yerine, onu insanın içerisinde yer aldığı toplumsal ortamda oluşan çeşitli ilişkilerle birlikte de tanımlamaya gerek duyulur. İşte tam da bu noktada farklılıklar ve hatta çatışmalar söz konusu olabiliyor. Kültüre ilişkin tanımlar ve kavramsallaştırmalar da böyle bir karakter taşımaktadır. Bu karakteristik yanı nedeniyle de kültür kuramı çeşitli düşünsel yaklaşımlar içerisinde farklı anlamlar yüklenilerek geliştirilmiş, kültürel çalışmalar geleneğinin de odağında yer almıştır.

Antropolojik açıdan bakıldığında kültür, ekip biçme (cultivation) sözcüğünün 'cult'/kült kökünden kaynaklı olarak insanın öğrenmesi, eğitilmesi, deneyim biriktirmesi, gelişmesi, olgunlaşması olarak ele alınır. Bu yanıyla insanlar kültürlü ve kültürsüz olarak ayrılırken onların oluşturduğu topluluklar da gelişmiş, uygarlaşmış toplumlar ya da uygarlıktan, dolayısıyla da kültürden nasibini almamış

olanlar biçiminde ikiye ayrılmıştır. Gündelik dilde sıklıkla kullanılmakta olan kültürlü/kültürsüz ayrımının temelinde de kültürün bu düz anlamsal tanımlamasının olduğunu belirtelim. Bu tanım doğrultusunda aynı toplum içerisinde eğitim öğretim vs. olanaklara sahip olup da kendilerini geliştirenler kültürlü, söz konusu olanaklardan yoksun olanların kültürsüz; aynı biçimde ekonomik ve teknolojik olarak güçlü ülkelerin uygar, diğerlerinin barbar vb. niteliklemlerle sınıflandırıldıkları bilinmektedir. Bu yaklaşım, zaman içerisinde kültürü güzel sanatlar ve edebiyatla sınırlayarak toplumun üst tabakasıyla ilişkilendiren seçkin kültür kuramına temel oluşturmuştur. M. Arnold, F.R. Leavis, T. S. Eliot gibi kültür kuramcıları söz konusu seçkin yaklaşımın en ateşli savunucuları olarak bilinirler. Kitlelere yukarıdan bakan bu seçkin düşünürler, yüksek sınıfın kitleleri eğiterek, güzel sanatlara, edebiyat ve müziğe, yani seçkin sanata yönlendirerek toplumlara cehaletten kurtarmaları gereği üzerinde ısrarla dururlar (Smith, 2008:14).

Aristokrasinin içerisinde yetişen ya da burjuvaziden gelme düşünürlerin seçkin bakış açılarıyla ortaya konulan kültür odaklı bu yaklaşımlar, toplumun alt kesimlerinden aydınların yetişerek alana girmeleriyle birlikte yerini daha demokratik yaklaşımlara bırakmaya başlar. İşçi sınıfı ailesinden yetişme kültür kuramcısı Raymond Williams'ın görüşleri bu anlamda önemli bir kırılma noktası olur. Williams (1993), kültüre ilişkin diğer tanımları da yok saymaz ancak çok daha kapsamlı bir bakışla kültürü bütün bir yaşam biçimi olarak ele alır. Bu bakış açısına göre kültür; bir insanın, bir grubun ya da bir toplumun inançlarının, geleneklerinin, göreneklerinin, ürettiklerinin tümüne, yani bütün bir yaşam biçimine karşılık gelir. Kültürü güzel sanatlar ve edebiyatla sınırlı tutan seçkin bakışa gerçek anlamda bir alternatif oluşturan Williams'ın bu yaklaşımıyla birlikte akademik ve entelektüel çevrelerde kültürün üretimle doğrudan ilişkilendirilerek ele alınmaya başlandığı gözlenmektedir. Williams'ın açtığı yolda yine işçi sınıfı ailelerden yetişen ve İngiltere'nin seçkin üniversitelerinde eğitim görerek akademik hayata atılan Richard Hoggart ve E.P. Thompson'un da yol arkadaşlığı yapmaya başlamalarıyla birlikte düşünce hayatına farklı bir pencereden bakma olanağı doğmuş oluyordu. Başka bir pencereden bakmak, farklı şeyler görebilmek demektir. Dışardaki ya da öteki olarak tanımlanarak akademik ve entelektüel yaşamın dışında tutulanlar içeriye girmiş ve içerinin gündemini değiştirmeye başlamışlardı bile. Adı geçen üçlüye yine toplumun ötekisi konumundaki bir siyahi göçmen olan Stuart Hall'ın da katılımıyla kültüre sıradan insanın, bütün bir toplumun, toplumdaki tüm kesimlerin penceresinden bakan kültürel çalışmalar düşünce çevresi biçimlenmeye başlamıştı.

Dil bilim odaklı düşünsel yaklaşımların da kültürel çalışmalar geleneğinin oluşmasındaki etkileri oldukça önemlidir. Özellikle de dil bilimi yapısalcı bir yaklaşımla ele

alan, bu yanıyla yapısalcı düşünsel yaklaşımın da kurucusu olarak bilinen Ferdinand de Saussure'un (2001) kültürel çalışmalar üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Saussure'nin yapısalcı bakışı kültürel çalışmaların kurucu düşünürleri Raymond Williams, Richard Hoggart ve Stuart Hall'ın düşünceleri üzerinde belli ölçüde etkili olmuştur. Özellikle de Williams'ın kültürün bir yapı olarak görülmesi, kültürel formların belirleyiciliği yönündeki düşünceleri yapısalcı yaklaşımdan izler taşır.

Yirminci yüzyılın başlarında modernleşmenin bütünlükçü yaklaşımları içerisinde geliştirilen yapısalcı yaklaşımın yirminci yüzyılın ortalarına doğru etkisini yitirdiği ve yerini postmodernist düşünsel iklimin içerisinde gelişme gösteren postyapısalcı yaklaşımlara bıraktığı gözlenmektedir. Fransız düşünür Louis Althusser'in görüşleriyle biçimlenen yapısalcılıktan postyapısalcılığa geçiş sürecinin sancıları kültürel çalışmalar geleneği içerisinde de yansımaları bulur. Althusser'in bir yandan ideoloji, kültür, okul, devlet gibi büyük yapılar içerisinden yaptığı çözümlemelerle yapısalcı görüşün temsilciliğini yapması, diğer yandan da özne bireyi ideolojinin içerisinde kurulan parçalanmış, yerinden edilmiş özneye dönüştürerek postyapısalcılığa doğru kayan görüşleri tam anlamıyla iki gelenek arasındaki geçişi işaret ediyordu (Althusser, 2003). Althusser'in devlet, okul, medya, ideoloji gibi büyük yapılar içerisinde gelişen makro iktidar argümanının Fransız postyapısalcı düşünür Michel Foucault'ın (1999) mikro iktidar argümanına doğru taşınmasının etkisi, kültürel çalışmalar düşünürleri arasında etkisini göstermeye başlar. Ardından Derrida'nın (1978) metni öne çıkaran, inşa eden özne yerine, inşa edilen ve kaygan özne tanımlamalarıyla kültürel çalışmalar içerisine nüfuz etmesi söz konusu düşünsel geleneğin yapısalcılıktan postyapısalcılığa doğru kaymakta olduğunu açıkça göstermekteydi.

Diğer yandan da modern düşünsel iklimde ortaya çıkan ve kültürel çalışmaların kuruluş aşamasını biçimlendiren yaklaşımların yerini yine 1970'li yılların ortalarına doğru postmodern düşünsel iklim içerisinde gelişen çeşitli yaklaşımlara bıraktığı görülmektedir. Postmodernist çizgide öne çıkan Laclau ve Mouffe (Adaklı, 2001) tarafından parçalanmış kimlikler üzerinden geliştirilen radikal demokrasi kavramının kültürel çalışmalar içerisinde etkili olmaya ve yeni bir tartışma, hatta çatışma zemini yaratması dikkati çeker.

Kültürel çalışmalar düşünürlerinin egemen düşünceye aykırı tavırlarında, kültür literatürüne farklı bir jargonla girmelerinde elbette eleştirel düşüncenin kurucusu Marksist yaklaşımın da önemli bir etkisi vardı. Williams'ın (1997), kültürü insanın iş yapış biçimi, insan topluluklarının bütün bir üretimi olarak materyalist bir bakış açısıyla ele alması bu etkiyi ortaya koymaktadır. Kültürel Çalışmaların kurucularından Thompson'un (2004) işçi sınıfı odaklı çalışmaları da bu etkiyi açıkça göster-

mektedir. Seçkin sınıfın sanatsal üretimiyle sınırlı tutulan kültür olgusunun, seçkin bakışın sınırları dışına çıkarılarak işçi sınıfıyla birlikte ele alınması ve her tür emekle ilişkilendirilmesinin arkasında elbette ki Marksist düşüncenin emek-değer kuramı vardı. Aynı şekilde Hoggart'ın *The Uses of Literacy* (Okuryazarlığın İşlev) i adlı ünlü kitabında kitlelerin eğitiminde okuryazarlığın önemine dikkat çekmesi, seçkin bakış tarafından o döneme kadar akademik çalışma kapsamına alınmaya değer bulunmayarak dışlanan, hor görülen, cahil ve kültürsüz olarak nitelenerek kayıt dışı bırakılan toplum kesimlerinin akademik çalışma alanı kapsamına alınmasının arkasında yine Marksist düşüncenin etkilerini okumak mümkündür.

Marksist düşüncenin kültürel çalışmalar düşünürleri üzerindeki etkisi, yeni Marksist düşüncenin gelişmesiyle birlikte zayıflar, daha doğrusu değişime uğrar. Marksist yaklaşımdan beslenmekle birlikte Marksizmin, erken modernleşme dönemine doğan kuram ve kavramlarını yeni koşullara uyumlandırmaya ilişkin ilk çabaların Almanya'nın Frankfurt Üniversitesi bünyesinde kurulan Frankfurt Okulundan geldiği söylenebilir. Frankfurt Okulu, Marksist yaklaşımda merkezi öneme sahip ekonomi politik analizin olanaklarından yararlanır ancak ilgisini daha çok kültüre yöneltir. 20. yüzyılın başlarında Avrupa'da popüler bir nitelik kazanan kitle toplumu kavramı Frankfurt Okulunun da çalışmalarının odağında yer alır. Bu bağlamda kitle kültürü ve kültür endüstrisi kavramları Frankfurt Okulu düşünce çevresinin ayrıntılı çalışmalarına konu olur (Slater, 1998). Okulun kültür odaklı düşünüş tarzı bir bakıma Marksist düşüncede de dönüşümün başlaması olarak kabul edilebilir. Okul, ortaya koyduğu kültür odaklı kuram ve kavramlarla kültürel çalışmalar düşünürleri için de esin kaynağı olur ancak iki düşünsel gelenek arasında benzerliklerin yanında önemli farklılıklar da söz konusu olur. Şöyle ki Frankfurt Okulu için kitle kültürü kavramı, modernleşmeye de bir tür karşı duruşu ifade edecek biçimde olumsuzlamanın odağına yerleştirilir. Oysa kültürel çalışmaların özellikle de kurucu babaları kitle kültürü kavramı yerine popüler kültür kavramını kullanmayı tercih ederek sıradan insanın kültürüne daha olumlu bir tavırla yaklaşırlar. Frankfurt Okulunun, kitle kültürünün yapay üretim ortamı olarak nitelediği ve ekonomi politik yaklaşımın etkisinde kültürün üretim koşullarına odaklanmak üzere geliştirdiği kültür endüstrisi kavramının yerini kültürel çalışmalarda, toplumsal yapıların içerisinde oluşan ve kendisi de bir yapı olarak tanımlanan kültürel alan ya da formlar almaktadır. Ayrıca Williams başta olmak üzere kültürel çalışmaların kurucu düşünürleri, Frankfurt Okulunun kültürel üretimin endüstriyel ortamı nitelenmesiyle olumsuzladıkları kitle iletişim araçlarını toplumun geliştirici aygıtları kategorisinde değerlendirirken sonraki düşünürleri araçların kendilerinden çok içerik üzerinde yoğunlaşırlar. Böylece Frankfurt Okulu düşünürlerinin

ekonomi politik temelli kültür tartışmaları da kültürel çalışmalar düşünürlerinin ilgi alanının kapsamı dışına çıkmış olur. Diğer yandan Frankfurt Okulunun toplum, kitle, birey gibi bütünsel yapılarının yerini kültürel çalışmalar geleneğinde parçalanmış toplumsal kesitler, parçalara ayrılmış özne birey alır. Bu farklılıkların temel nedeni ise Frankfurt Okulunun modernleşmeci yaklaşımların ortasına doğması, kültürel çalışmaların ise temeli modern dönemde atılsa da postmodern dönemin içerisinde gelişip serpilmesidir.

Kültürel çalışmalara Marksist bir etki de, yeni Marksist yönelim içerisinde İtalyan düşünür Antonio Gramsci'den gelir. Hegemonya kavramıyla Kültürel Çalışmalar Geleneğinin özellikle de kurucu babaları olarak bilinen Raymond Williams ve Stuart Hall'ın düşünceleri üzerindeki etkisi önemlidir. Hem önemli bir kuramcı hem de eylem adamı olarak bilinen Gramsci, modern dönemin demokratik toplumlarında iktidarın hegemonik ilişki ortamında, rızaya dayalı olarak üretilip işletildiğini savunur. Demokratik toplumlarda özellikle de sivil toplumsal yapılanmaların önemli hegemonik alanlar olduğuna dikkat çeker. Hegemonik ilişki ortamında iktidarın yerleştirilmesi ve sürdürülmesinde aydınların önemli rol oynadığını da belirtir. Özellikle de dönemsel olarak ortaya çıkan ve içerisinde yer aldıkları dönemin iktidarlarına bir biçimde eklenilen organik aydınlar hegemonik ilişkinin yürütülmesinde önemli bir role sahiptirler (Gramsci, 1997).

Gramsci'nin hegemonya ve aydın kuramına ilişkin analizlerinin Williams'ın kültürel analizlerindeki etkisi son derece belirgin. Her şeyden önce Williams için kültür önemli bir hegemonik ilişki alanı olarak işlev görmektedir. Bu nedenle de insanın ve toplumun gelişmesi için öncelikli olarak bu alanın geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bunun için de kitle iletişim araçlarının ve toplumdaki tüm eğitim kurum ve aygıtlarının bu yönde işletilmesi gerektiğini savunur (Williams, 2003). Gramsci'nin düşünceleri kültürel çalışmaların özellikle yapısalcılığa yakın duran düşünürleri üzerinde önemli ölçüde etki yapar. Bu etkinin özellikle de Althusser'in düşünceleri içerisinde işlediği söylenebilir.

Kültürel çalışmalar geleneği yukarıda özetlenen düşünsel temeller üzerine kurulur ve kurumsallaşır. Kültür odaklı toplumsal çalışmalar yapmak üzere bir araya gelen Raymond Williams, Richard Hoggart, E. P. Thompson ve Stuart Hall; İngiltere'nin Birmingham Üniversitesi İngiliz Dil ve Edebiyatı Bölümü içerisinde kendilerine yer bulurlar ve 1964 yılında Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (Center for Contemporary Cultural Studies – CCCS) adı altında kurumsallaşırlar. Merkezin ilk dönem çalışmalarının başında ırkçılık, milliyetçilik, etnikçilik, cinsiyetçilik gibi konular yer alır. O sıralarda hem Amerika'da hem de Avrupa'da etnik ve cinsiyet kimlikleri etrafında yoğunlaşan toplumsal hareketler, direniş ve eylemler yaşan-

maktadır. Üniversite kampüsleri oldukça hareketlidir. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkeleri bir yandan siyasal, ekonomik ve toplumsal olarak toparlanmaya çalışırken diğer yandan da kapitalizmin kriz sancıları derinden hissedilmeye devam etmektedir. Bu arada bu yeni durumu açıklamak, dahası meşrulaştırmak üzere akademik çevrelerde yeni liberal paradigma içerisinde, çoğulculuk, çeşitlilik, heterojenlik vb. argümanları da dayanak alarak biçimlenen düşünsel yönelimler kendisini gösterirken dönemin egemen düşünsel iklimi de oluşmaya başlamıştır.

İşte tam da böyle bir ortamda insana ve topluma, kısacası hayata başka bir pencereden bakan, dolayısıyla da başka bir anlayışla yola çıkan ve yukarıda adı geçen düşünürler, kültürel çalışmalar düşünce çevresi içerisinde alternatif bir düşünsel gelenek oluşturmak hevesiyle bir araya gelirler. Merkezin ilk yıllardaki çalışmaları bu amaçlarıyla örtüşse de gidişat hep böyle olmaz ve ilerleyen dönemlerde siyasetin de çeşitli baskı ve engellemeleriyle giderek egemen paradigmanın içerisinde entegre olarak yollarına devam ederler. Alternatif argümanlar, kuram ve kavramlar geliştirmeye devam etseler de bunlar kendi sınırlı alanlarında akademik tatminin ötesinde bir etki yaratmaz. Ancak ortaya koydukları kuram, kavram ve özellikle de yöntemlerle kültürel çalışmaların geleneği gerek İngiltere’de gerekse de dünyanın çeşitli üniversitelerinde filoloji, sosyoloji, antropoloji gibi bölümlerle entegre biçimde yayılmaya devam ettiği görülmektedir.

3. Dünya’da Kültürel Çalışmalar

Kültürel Çalışmaların yayılma serüveninde ilginç noktalar da dikkati çekmekte. Şöyle ki kültürel çalışmalar, kendi anavatanındaki parlak döneminin sonuna gelirken başka ülkelerde canlanmaya başlamıştı. Ama ilginç olan şey, bu düşünsel geleneği diğer ülkelere de yine çoğunlukla İngilizlerin taşımakta olmasıydı. Örneğin, İngiliz asıllı iletişim bilimci John Fiske, kültürel çalışmalar geleneğinin Amerika’da tanınmasında öncü rol aldı. 1987 yılında Cultural Studies (Kültürel Çalışmalar) dergisini de çıkarmaya başlayan Fiske, alanın Amerika’daki öncülerinden biridir. Amerika’da kültürel çalışmalar geleneği daha çok popüler kültür, feminizm, post-kolonyal çalışmalar, medya çalışmaları vb. üzerinde yoğunlaşır. Kültürel çalışmaların İngiltere’den sonraki ikinci vatanı Amerika’dan da önce Avustralya’dır. Çoğu üniversitesi İngiltere’dekilerin uzantısı niteliğinde yapılmış olan Avustralya, bu özelliği nedeniyle İngiltere’de ortaya çıkan her gelişmeyi neredeyse eş zamanlı olarak alıp sahiplenmesiyle bilinir. Örneğin, bu alanda ilk profesyonel derneğin Avustralya’da kurulduğu görülmektedir. Avustralya Kültürel Çalışmalar Derneği adıyla bilinen dernek, alanda çeşitli dergiler de yayımlamaktadır. Kültürel çalışmaların ilgi gördüğü bir diğer ülke ise Kanada’dır. Harold Innis ve Marshall McLu-

han'ın etkisinde Kanada'da kültürel çalışmalar çoğunlukla iletişim teknolojileri, toplum ve kültür odaklı çalışmalarla biçimlenir.

Kültürel çalışmaların Afrika ve Latin Amerika'daki serüveni ilginçtir. Afrika'da bu kapsamda üçüncü dünya ülkelerine ilişkin konular, az gelişmişlik vb. ele alınır. Journal of African Cultural Studies (Afrika Kültürel Çalışmalar Dergisi) adlı dergiy-le de alanda çeşitli makalelerin yayımlanmasına olanak verilir.

Latin Amerika'da ise kültürel çalışmalar kapsamında çoğunlukla sömürgecilik, kent kültürü, kapitalizm karşıtlığı gibi konular ele alınır. Latin Amerika'da kültürel çalışmalar alanında dikkat çeken yayınların başında Journal of Latin American Cultural Studies (Latin Amerikan Kültürel Çalışmaları Dergisi) adlı süreli yayın gelmektedir.

Kültürel çalışmalar Avrupa'nın İspanya, Fransa, Portekiz gibi ülkelerine de yayılır. Bu arada Asya ülkelerinde önemli oranda bir yaygınlaşma dikkati çeker. Özellikle de Hindistan'da kültürel çalışmaların, yine İngiltere üniversiteleri etkisinde önemli oranda yaygınlaştığı dikkati çekmektedir. Ancak Hintliler kültürel çalışmalar geleneği içerisinde oluşan yöntembilimsel olanakları kendi özgün kültürel araştırmalarını yapmak üzere kullanmakta oldukça başarılı olurlar. Hatta kültürel çalışmalar geleneğinin İngiltere'de gerileme dönemiyle Hindistan'daki yükseliş dönemi arasında neredeyse bir eş zamanlılık olduğu bile söylenebilir.

4. Türkiye'de Kültürel Çalışmalar

Şurası bir gerçektir ki Batılı entelektüellerce geliştirilen düşünce ve kuramlar genellikle Türkiye'nin akademik ve entelektüel ortamına kolayca giriş yapmakta ve popülerlik kazanmaktadır. Ancak söz konusu düşünce ve kuramların çoğunun içselleştirilemediği, dolayısıyla da sıklık ve dağınıklık içerisinde değinilerle geçiştirildiği söylenebilir. Bunun temel nedeni ise bu düşünsel kuram ve yaklaşımların oluşturucu öge ve dinamiklerinin içerisine doğdukları ortama özgü olmasıdır. Doğdukları ortamın dışına taşınmaları söz konusu olabilir ancak geldikleri yeni ortama entelektüel ve akademik ustalıklarla sentezlenmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla da Batı'dan ya da dünyanın başka kesitlerinden Türkiye'ye birtakım düşünsel kuram ve yaklaşımların taşınması Türkiye'ye entelektüel ve akademik zenginlik kazandırabilir ama bunun olabilmesi için taşınan bilimsel ve de entelektüel bilginin Türkiye'nin entelektüelleri ve akademisyenleri tarafından derinlemesine kavranması ve buradaki sorun, durum ve olguları çözümlenmeye uygun hâle getirilmesi, yani buranın akademik ve entelektüel ortamsal karakteriyle sentezlenmesi gerekmektedir. Oysa genel olarak bakıldığında Türkiye'ye dışardan, özellikle de Batılı entelektüel ve akademik çevrelerden aktarılan bilimsel ve entelektüel bil-

gi çoğunlukla aynen kopyalanmakta ve içselleşmiş bir kavrayışa dönüştürülmektedir, ezber bilgi niteliğinde aktarılmaktan öteye götürülememektedir. Kültürel çalışmalar geleneğinin Türkiye yolculuğunun iz sürümü yapıldığında da benzer durumun söz konusu olduğu gözlenmektedir. Sürecin ayrıntılarına geçmeden önce burada ilginç bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir. Türkiye’de akademik ortamın içerisinde ya da dışında pek çok kimse kültürel çalışmalar kavramını sıklıkla kullanmakta, ancak bu kullanımların çoğunun söz konusu gelenekle ilgisi olmadığını da belirtmek gerekir. Hatta “kültürel çalışmalar” adı altında yerel nitelikte çeşitli dernek yapılanmaları da dikkat çekiyor, ancak bunların da kavramı gelişigüzel kullandıkları, aslında bilinen anlamıyla “kültürel çalışmalar” dan haberdar olmadıkları da gözlenmektedir. Aynı durumun Türkiye’nin bazı üniversite bünyelerinde açılan ve kültürel çalışmalar başlığını taşıyan akademik programları için de söz konusu. Nitekim bu adla açılan programların müfredatları incelendiğinde gerçek kültürel çalışmalar geleneğiyle uzaktan yakından ilgileri olmadığı, gelişigüzel bir adlandırma yapıldığı dikkati çekmektedir. Bunun da temel nedeni, kültürel çalışmalar düşünsel geleneğinin Türkiye’de çok dar bir akademik çevre içerisinde kalmasıdır.

4.1.Dıştan Yönlendirmeli Başlangıç

Kültürel çalışmaların Türkiye’ye girişi 1990’ların ortalarına rastlar. Ege Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümleri ile Türk Amerikan Çalışmaları Derneğinin iş birliği ile 1995 yılında İzmir’de düzenlenen Kültürel Çalışmalar Sempozyumu bir başlangıç olur. Bir süre her yıl düzenli gerçekleştirilen sempozyumun ilk yıl konu başlığı “The Red, Black and White” (Kırmızı, Siyah ve Beyaz) olarak belirlenir (Pultar ve Kırtunç, 2004). İngilizce olarak gerçekleştirilen sempozyumun ilkinin böyle bir konu başlığıyla düzenlenmesi dikkat çekici. Sempozyumun yabancı dil üzerine eğitim yapan bölümleri tarafından, Amerikalılar ve İngilizlerle ortak ev sahipliğinde gerçekleştirilmesinden dolayı bu konu başlığı onlar tarafından önerilmiş olabilir ancak Türkiye’deki toplumsal ve kültürel ortamla ilişkilendirilmesi noktası göz ardı edilmişe benziyor. Amerika’da yaşanmakta olan bir sorunun veya konunun Türkiye’de tartışılması mümkündür elbet ancak mademki etkinlik Türkiye’de gerçekleştiriliyor, tematik çerçevenin kısmen de olsa bölgesel ya da yerel bir temele oturtulması gerekirdi. Sonraki yıl daha geniş kapsamlı katılımı gerçekleştirilen sempozyumun ev sahipleri listesine British Council ile Amerika Birleşik Devletleri İstihbarat Biriminin katılması dikkat çekici. On yıl boyunca her yıl düzenlenen sempozyum şimdilerde iki ya da üç yılda bir yapılmaktadır (<http://css.ege.edu.tr/>). İlk yıllarda ağırlıklı olarak yabancı konuşmacılara yer verilen sempozyumda yıllar içerisinde yabancı konuşmacıların

giderek azaldığı, daha doğrusu ilk yıllardaki gibi ilgi göstermedikleri, bu nedenle de sempozyumun yerli konuşmacı ve katılımcılarla sürdürülmeye çalışıldığı dikkati çekiyor. Düzenlenme aralığının giderek açılması ilk başlardaki heyecanın aynı düzeyde devam etmediğinin de göstergesi olsa gerek.

Ege Üniversitesi tarafından başlatılan bu girişim bir düşünsel geleneğin Türkiye’de tanınması açısından elbette önemlidir. Ancak söz konusu etkinliğin Amerikan ve İngilizlerin ev sahipliğinde ve ağırlıklı katılımıyla gerçekleşmesi, Türkiye’de de ancak yabancı dil kökenli akademisyenlerden oluşan grupla sınırlı kalması daha işin başında dar bir çevrede kalmasına neden olmuştur. Ayrıca kültürel çalışmaların Türkiye’ye İngiliz ve Amerikan filoloji bölümlerince getirilmesi de Türkiye’de geniş akademik çevrelere yayılmasının önünde bir engel oluşturmuştur. İngiltere’de de filoloji bölümü bünyesinde kurulmuştu ancak kendi özgün dinamiklerine sahipti ve toplumda sorunsal anlamda ciddi anlamda karşılığı vardı. Türkiye’ye getirilen tarzıyla kültürel çalışmalar kendisinin özgün oluşturucu temellerinden çoktan kopmuş ve doğrusunu söylemek gerekirse dar bir akademik çevrede akademik bir gösteriş alanı hâline gelmişti zaten. Özgünlüğünü yitirmiş bu yapıyla Türkiye’ye taşınması ve burada da toplumda karşılığı olup olmadığına bakılmaksızın ya da sentezleme çabasına gerek duyulmaksızın kuram ve kavramlarının tıpatıp tekrarlanması ve aktarılması biçiminde bir tavırla sahiplenilmesi, eklettik kalmasının asıl nedenidir. Oysa kültürel çalışmalar, en azından gelişiminin ilk yıllarında toplumdaki önemli sorunlara çözüm bulmak üzere önemli araştırma konuları ve oldukça zengin yöntem bilimsel yaklaşımlarla akademik dünyanın içerisinde belirmiştir. Belki daha işin başında söz konusu kavram ve yöntem bilimsel yaklaşımlara dikkat çekilseydi ve Türkiye’deki toplumsal ve kültürel sorunlara uyarlanma çabasına girilseydi söz konusu geleneğin önemli bir akademik katkısı olabilirdi. Akademik veya entelektüel kuram, kavram ve yaklaşımların daha sağlam temellere oturabilmesi için her şeyden önce toplumda karşılıklarının olması da gerekir. Kültürel çalışmaların Türkiye serüveninin en önemli çıkmazlarından biri budur aslında. Ama yine de bir akademik geleneğin belli bir akademik çevreyle sınırlı kalsa bile Türkiye’ye taşınması ve tanıtılması önemli bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

4.2. Kültürel Çalışmaların Akademik Yapılanma Süreci

Kültürel çalışmaların Türkiye’ye girişi yukarıda sözü edilen sempozyumla sınırlı kalmamış, bir süre sonra Kültür Araştırmaları Derneği (1999) adıyla kurumsal bir yapıya da kavuşturulmaya çalışılmıştır. Sempozyumun gerçekleşmesine katkı veren gruptan bazı akademisyenler derneğin kuruluşuna öncülük etmiştir. Ancak kuruluşundan bu yana derneğin yönetim ve üye yapısına bakıldığında genelde

küçük bir grupla sınırlı kaldığı gözlenmektedir. Birkaç çalıştay ve konferansın dışında çok da etkin olmadığı dikkati çekmektedir. Bu derneğin yanı sıra Türkiye’de kültürel çalışmalar adıyla birkaç dernek yapılanması daha dikkati çekmekteyse de bunların genelde kültürel çalışmalar geleneğiyle ilişkilerinin olmadığı, yalnızca kültürel çalışmalar adını havalı buldukları için tercih ettikleri tahmin edilmektedir. Gerçekten kültürel çalışmalar yapmak amacıyla kurulan tek dernek yukarıda sözü edilen Kültür Araştırmaları Derneğidir, ancak o da kuruluşunun ilk yıllarındaki heyecanı yitirmiş gibi görünüyor.

Dernek yapılanmasıyla eş zamanlı olmak üzere kültürel çalışmaların üniversitelerde akademik programlar biçiminde yapılanmaya başladığı da görülmektedir. Bu anlamda ilk iddialı adımı Sabancı Üniversitesi atar ve 1999 yılında Cultural Studies (Kültürel Çalışmalar) adıyla bir lisans programı, ardından da aynı adla yüksek lisans programı açar. Üniversitenin web sayfasında programa ilişkin şu tanımlama dikkati çekiyor: “Geniş bir konu ve kuramsal yaklaşım yelpazesini kapsayan programda özellikle vurgulanan alanlar arasında edebiyat ve kültür kuramı, toplumsal cinsiyet ve cinsellik, uluslararası hareketlilik ve göç, etnik kimlikler ve vatandaşlık, temsil politikaları, bellek çalışmaları ve sözlü tarih sayılabilir.” Benzer derslerin yüksek lisans programında da biraz daha ayrıntılı olarak verilmekte olduğu görülmektedir (<https://www.sabanciuniv.edu/tr/kulturel-calismalar-lisansustu>).

Sabancı Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar lisans programı mezunlarının iş ve meslek alanlarını da tanımlamakta. Söz konusu programdan mezun olanların özel sektörde, özellikle de reklamcılık, halkla ilişkiler, pazarlama alanlarında; kamu sektöründe devlet destekli projelerde, yerel yönetim girişimlerinde, AB ve diğer uluslararası projelerde görev alabilecekleri; sivil toplum kuruluşları kapsamında kültür politikaları, toplumsal politikalar, eğitim, insan hakları, kadın hakları, mülteciler ve sığınmacılar üzerine sosyal yardım çalışmaları ve eylem araştırmaları yapabilecekleri belirtilmektedir.

İş ve meslek alanı tanımı ilk bakışta çekici gelmekle birlikte, bir lisans programının her şeyden önce belli mesleki alanlarla doğrudan ilişkili olması beklenir. Bu anlamda kültürel çalışmalar alanı mezunu için netleşmiş bir meslek tanımı bulunmamaktadır. Üniversitenin nitelikli ve entelektüel akademik kadrosunun katkılarıyla bu programda öğrenim gören öğrenciler iyi bir entelektüel düzeye gelebilirler ancak alınan eğitimin belirlenmiş bir mesleki tanımının olmaması, burada eğitim alan kişilerin kariyer planlaması sürecini olumsuz etkileyebilir. Sonuçta söz konusu alan doğduğu ülkede bile akademik anlamda henüz tam anlamıyla bilimsel bir disiplin olarak tanınmamakta, mesleki anlamda bir karşılığı bulunmamaktadır. Sabancı Üniversitesinin sınırlı öğrenci kontenjanıyla böyle bir programı

entelektüel bir alan oluşturmak amacıyla açması kendi özgün koşullarında doğal karşılanabilir, ancak aynı koşullara ve aynı öğrenci yapısına sahip olmayan diğer üniversitelerin bu tür programlara yönelmeleri gerekliliği konusu tartışmalıdır.

Ama diğer üniversitelerin bazıları da bu serüvene bir biçimde dahil olurlar. Aynı yıl, yani 1999'da Bilgi Üniversitesi bünyesinde Kültürel İncelemeler adıyla bir yüksek lisans programı açılır. Ancak programın müfredat yapısına bakıldığında kültürel çalışmalar geleneğinin aynen kopyalanması yerine daha eklettik bir yapıya sahip olduğu dikkati çekmektedir. Programın içeriğinde bir yandan kültürel araştırmaları konu alan dersler, bir yandan da medya ve iletişim kuram ve araştırmalarına ağırlık veren dersler yer alır. Bu yanı sıra Bilgi Üniversitesinde açılan programın kültürel çalışmalar geleneğinin uzantısı olmaktan çok, iletişim bilimleri ve kültür sosyolojisi karması bir özellik sergilediği söylenebilir.

Daha sonra Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde Eleştirel ve Kültürel Çalışmalar adıyla açılan yüksek lisans programı dikkati çekmektedir. Çağdaş eleştirel kuram ve yaklaşımlar, edebiyat eleştirisi, kültür eleştirisi, kimlik odaklı toplumsal eleştiriler bu programın müfredat içeriğini oluşturur. Burada ilginç olan nokta, kültürel çalışmalar geleneğinin zaten doğası gereği eleştirel düşünce üzerine temellenmiş olmasına karşın kültürel çalışmalar kavramının yanına bir de eleştirel kavramının eklenmesine neden gerek duyulduğudur. Belki kültürel çalışmaların eleştirel yanına özellikle vurgu yapılarak programın mahiyetinin daha açık anlaşılması amaçlanmış olabilir.

Kültürel çalışmaların üniversitelere taşınması serüvenine Boğaziçi Üniversitesi ile aynı yıl Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Medya ve Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programıyla katılır. Üniversitede iletişim eğitimi veren bir akademik birim olmamasına karşın medya adının eklenmesiyle açılan program; iletişim bilimleri, medya çalışmaları, cinsiyet kimlikleri, siyasal iletişim odaklı bir müfredat yapısıyla eğitim vermeye başlar.

Kültürel çalışmalar alanı özellikle Türkiye'de son yıllarda özellikle iletişim bilimi akademisyenlerince sahiplenilmeye başlanmıştır. Alanın medya metinlerinin çözümlenmesine ilişkin sunduğu kavram ve yöntemsel olanaklar iletişim bilimleri ve medya çalışmaları açısından ilgi çekmektedir. Bu yönüyle Hacettepe Üniversitesi bünyesinde yer alan iletişim fakültesi ve iletişim akademisyenlerinin de katkısıyla Kültürel Çalışmalar ve Medya adıyla açılan yüksek lisans programı dikkati çekmektedir. Bölümün müfredatına günümüz dijital iletişim teknolojileriyle de ilişkilendirilerek güncel bir devinim kazandırıldığı gözlenmektedir. Programın tanıtım metninde yer alan şu ifadeler de bu yöndeki gözlemimizi pekiştirmekte-

dir: “Bilindiği üzere, günümüzde dijital medyanın gelişmesiyle birlikte kültür ve iletişim alanı yeni boyutlar almış, yeni sorunlar üretmiş ve pek çok yeni alt alanı ortaya çıkarmıştır. Medya içeriklerinin üretiminde geleneksel medya profesyonelleri kadar, kullanıcıların da etkin bir hâle gelmesiyle birlikte, hem akademik sorun/araştırma alanlarının genişlemesi ve derinleşmesi hem de iş alanlarında bir çeşitlenme söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, programın iletişim fakültelerinde henüz ciddi bir eksiklik olarak yaşanan dijital medya donanımına haiz akademisyenler yetiştirmesi mümkün olacak.” Hacettepe Üniversitesinde kültürel çalışmalar alanında ayrıca bir akademik derginin (Moment) yayımlanıyor olması da bu yöndeki ciddi akademik tavrı ortaya koymaktadır.

Bunların dışında da aynı adla ya da farklı adlarla çeşitli devlet ve vakıf üniversitelerinde kültürel çalışmalar adını taşıyan çok sayıda yüksek lisans programlarının açılmaya devam ettiği gözlenmektedir. Yukarıda adı geçen üniversitelerin ardından bir vakıf üniversitesi olan ve İngilizce eğitim veren İstanbul Şehir Üniversitesinde Kültürel Çalışmalar (Cultural Studies) adıyla yüksek lisans programı açıldığı görülmektedir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi kökenli bir grup akademisyenin öncülüğünde kurulan programın müfredat yapısı diğerlerine göre İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneğiyle biraz daha benzerlik göstermektedir. Kültürel çoğulculuk, antropolojik temelli dilbilimsel yaklaşımlar, cinsiyetçilik, toplumsal kimlikler, etnikçilik gibi konular programın kapsamını oluşturmaktadır. Ancak belirtilen konu ve derslerin Türkiye’nin gerçekleriyle ne denli ilişkilendirilebildiği noktasının ayrıca ele alınması gerekir.

Daha sonraki yıllarda kültürel çalışmalar adını taşıyan ancak bir geleneğin uzantısı olmaktan çok, kültür ve iletişim alanlarının birleşiminden oluşan yüksek lisans programlarının açıldığı görülmektedir. Bunlardan biri Medya ve Kültürel Çalışmalar adıyla İstanbul Arel Üniversitesi bünyesinde açılan yüksek lisans programıdır. Program, kültür alanındaki çalışmalardan çok iletişim alanındaki derslerle yürütülmektedir. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesinde Disiplinlerarası Kültürel Çalışmalar adı altında açılmış olan bir yüksek lisans programı dikkati çekiyor. Aynı adla İstanbul Kültür Üniversitesinde de bir yüksek lisans programı bulunmaktadır. Her iki programda da kültürel çalışmaların disiplinlerarası yanına vurgu yapılmış olması ilginçlik oluşturuyor. Kültürel çalışmaların doğasındaki disiplinlerarasılık burada belirgin biçimde vurgulanmaktadır. Sakarya Üniversitesinde kültürel çalışmalar adıyla bir yüksek lisans programı mevcuttur. Erciyes Üniversitesinde yine kültürel çalışmalar adıyla bir yüksek lisans programı dikkati çekiyor. Üsküdar Üniversitesi bünyesinde açılan Medya ve Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Programı bu anlamda daha bilinçli ve amacına yakın bir müfredat yapılanmasıyla eğitim

vermektedir. Medya çalışmaları ve kültürel çalışmalar olmak üzere iki bilim dalı üzerine temellenmiş program kapsamında bir yandan kültürel çalışmalar geleneği içerisinde oluşan kuramlar, kavramlar ve yöntemlere ilişkin dersler yer alırken diğer yandan da bu kuram ve yöntemlerle uyumlu iletişim ve medya çalışmaları odaklı derslere yer verilmektedir. Burada adı geçenlerin dışında da çeşitli üniversitelerde aynı ya da benzer adlarla yüksek lisans programlarının mevcudiyeti söz konusudur. Bunların yanı sıra Yıldız Teknik Üniversitesinde kültürel çalışmalar adı altındaki doktora programı dikkati çekiyor.

Görünen o ki kültürel çalışmalar adı Türkiye’de akademik çevrelerde bir çekiciliğe sahip. Ancak bu çekiciliğin bir yandan geleneğin özüyle ne oranda ilişkili olduğu, diğer yandan da Türkiye’nin toplumsal gerçekliğiyle ne oranda ilişkilendirilebildiği konusu tartışmalıdır. 1990’ların ortalarından itibaren Türkiye’de kültürel çalışmalar konusunda akademik çevrelerde bir çaba gözlenmekteyse de bunun tatmin edici bilimsel veya entelektüel ürünlere dönüştüğünü söylemek mümkün değil. Bireysel düzeyde birtakım çalışmalar elbet yapılmakta, makaleler yazılmakta, kitaplar yayımlanmakta. Ancak bunların da çoğunlukla İngiliz asıllı Kültürel Çalışmalar Geleneği içerisinde oluşan kuram ve kavramların aktarılmasından öteye geçemediğini de söylemek gerekir.

Diğer yandan kültürel çalışmalar geleneği akademik ortamda lisans ve lisansüstü düzeyde kendisine yer bulduysa da akademik kariyer planlamasında bu alanın açıkça bir karşılığının olmaması da önemli bir sorun olarak belirtilmelidir. Şöyle ki lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim verilmekte olan bir alanın doçentlik ve profesörlük düzeyinde akademik uzmanlaşmaya açık hale getirilmesine olanak verilmesi gerekir. Alana ilişkin çalışmalar ve alınan eğitim branşlaşma noktasında tıkanıp içindir ki kuramsal, kavramsal ve yöntembilimsel zenginlik katması olası bir alan hobi olarak ilgi görmekten öteye geçememektedir. Kültürel çalışmalar adı altında çok sayıda yüksek lisans programının olması söz konusu alanda bilinçli ve alanın doğasına uygun çalışmalar yapılmakta olduğu anlamına gelmez.

4.3. Popülerin Çekiciliği ve Geçici Heves

Bir öz eleştiri olması açısından söylemek gerekir ki bizler Türk akademisyenler olarak çoğunlukla içerisinde bulunduğumuz toplumsal gerçeklikle ilişki kurmadan üyesi olduğumuz toplumla mesafeli, kendi içimize kapalı, yukarıdan bakma tavrından nedense bir türlü vazgeçemiyoruz. İşin paradoksal yanı ise bir yandan içerisinde bulunduğumuz topluma yukarıdan bakarken diğer yandan da bilimde öncü olarak gördüğümüz Batılı entelektüel ve akademisyenlere hayranlık içerisindeyiz. Bu hayranlık ise Batı entelektüel ve akademik ortamında üretilen her şeyi

sorgusuz sualsiz, eleştirisiz alıp aynen kabul etmeye yönelmemize neden oluyor. Kültürel çalışmalar geleneği bunun en çarpıcı örneklerinden biri. Yıllardan beridir Türk entelektüeller ve akademisyenler tarafından kültürel çalışmalar içerisinde biçimlenen kavram ve kuramlar hayranlıkla kaleme alınmakta, aktarılmakta, konuşulmakta. Bazen de Türkiye'deki toplumsal ve kültürel sorunlar ya da durumlar söz konusu kavram ve kuramlarla açıklanmaya, anlatılmaya çalışılmaktadır. Oysa başka koşullarda, tümüyle farklı dinamiklerle geliştirilen kavram ve kuramların başka bir ortama tıpatıp aktarılması ve uyarlanması her şeyden önce bilimsel düşünüşe aykırıdır. Ancak onlara kapalı kalmak biçiminde bir anlama da çekilmemeli. Yurt dışındaki entelektüel ve akademik çevrelerde olup bitenden haberdar olmak, üretilen bilimsel bilgiyi, kuram ve kavramları, yöntem ve teknikleri bilmek ve aktarmak gerekir. Ancak her birinin üretildiği ortamın dinamiklerini, dönemsel ve ortamsal koşullarını çok iyi analiz etmek gerekir. Oysa Türk akademisyen olarak çoğunlukla Batılı akademisyen ve entelektüelleri hayranlık içerisinde izlemekle, ürettikleri ya da kullandıkları her kavram ve kuramın peşine düşmekle zaman harcarken aslında içerisinde bulunduğumuz gerçeklikle yeterince ilişki kurmayı biraz ihmal ediyor gibiyiz. Türkiye'deki akademisyenler arasında popülerlik kazanan Batılı entelektüellerin ve de kavram ve kuramların değişkenlik içerisinde akıp gitmesi de bunun bir göstergesi değil midir? Batı'da her popüler olan kavramı ya da entelektüeli büyük bir hayranlıkla alıp sahipleniyoruz ama bu sahiplenmemiz çoğu zaman süreklilik de göstermiyor. Daha popüler birileri ya da birtakım kavramlar çıkınca anında terk edip diğerini izlemeye yöneliyoruz. Yani açıkçası biraz savruluyoruz gibime geliyor. Yeterince anlaşılamayan, derinlikli kavranamayan kavram, kuram ve kişilerin geçici hevesten ve zaman kaybından öte bir katkıları olmayacağı gerçeğini kabul etmek zorundayız. Yabancı kavram ve kişilerle geçici bir bilgi gösterisi yapabiliriz ancak bunun akademik dünyada gerçek anlamda bir yeri olmadığını da kabul edilmesi gerekir. Kültürel çalışmalar geleneğinin de Türkiye'ye biraz da akademik ve entelektüel gösteriş hevesiyle getirildiği ancak bu hevesin derinlikli bir temelinin olmadığı da bir gerçek.

Diğer yandan kültürel çalışmalar 1990'larda kendi özgün oluşturucu temellerinden çoktan kopmuş ve postmodernist düşünsel iklim içerisinde biçimlenen postyapısalcılığın parçalı, metne indirgenmiş betimsel analizlerine hapsolmüştü. Başlangıçtaki eleştirel karakterinden ve toplumdaki sorunlara gerçekçi dokunuş yetisinden tümüyle uzaklaşan kültürel çalışmalar giderek akademik ortamın burjuva entelektüellerinin suya sabuna dokunmayan oyun alanına dönüşmekteydi. Başka bir deyişle neoliberal paradigmanın içerisinde geliştirilen kavram ve kuramlarla kendilerine entelektüel tatmin alanı yaratmaya çalışan beyaz burjuva

aydınların ilgi alanına sıkışan (Aksoy, 2018) bir kültürel çalışmalar yapılanmasından söz edilebilir. İşte tam da bu noktada ve bu karakteriyle Türkiye'ye girmiş ve burada da çoğunlukla benzer entelektüel ve akademik çevrelerce aynı tavırla sahiplenilmişti. Kültürel çalışmaların Türkiye serüveninin bugün hâlâ büyük ölçüde bu hâliyle devam etmekte olduğu görülmektedir.

Kültürel çalışmaların Batılı ülkelerde şimdilerde artık yalnızca hobi niteliğinde bir akademik ve entelektüel ilgi alanına dönüşmesinin nedenlerinden biri de 1980'lerden itibaren kapitalist dünyada uygulanmaya başlanan neoliberal politikalarla birlikte üniversitelerin kamusal yapılarının zayıflaması ve böylece devlet destekli kaynaklarının da kısıtlanmasıdır. Üniversiteler kendi öz kaynaklarından beslenmeye bırakılınca da ayakta kalabilmek için ticari bir nitelik kazanmaya başladı. Bu da üniversitelerin entelektüel kuramsal alanlardan daha somut birtakım toplumsal projelere doğru kaymasına ortam hazırlamıştı. Bu noktada kültürel çalışmalar geleneği içerisinde geliştirilen yöntembilimsel analiz teknikleri daha etkin kullanılabilirdi ancak söz konusu geleneğin kurucuları ve sürdürücüleri çoğunlukla kuramsal çalışmayı tercih eden akademisyenlerden oluştuğu içindir ki yeni sürece uyumlanmaları pek de mümkün olmadı. Tam da bu noktada Türkiye'ye girmesi ve Türkiye üniversitelerinde bilinen hâle gelmesi aynı tavrın alana hâkim olmasına neden oldu. Kaldı ki Türkiye'de de Batı'da olduğu gibi üniversiteler ampirik araştırma yöntem ve teknikleriyle gerçekleştirilen çok daha somut projelere yönelmektedirler. Dolayısıyla da pür kuramsal alanlar entelektüel hobi olmaktan öteye gidememektedir.

4.4. Kültürel Çalışmaların Güncele Uyarlanması

Kültürel çalışmalar, yirminci yüzyılın ikinci yarısına damgasını vurmuş zengin bir entelektüel oluşumdur. Bu gelenek içerisinde geliştirilen kuram ve yöntemler gerek dünyada gerekse de Türkiye'de siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel süreçlerin doğru analiz edilebilmesi, sorunların ortaya konularak çözüm yollarının bulunabilmesi için önemli bir entelektüel ve akademik temel oluşturabilir. Kültürel çalışmaların içerisinde gelişen kavram ve kuramları, hiçbir katkı yapmadan tekrarlamak, alanın bir süre sonra tümüyle yok olmasına ya da yukarıda değinildiği gibi akademik bir hobi alan olarak kalmasına yol açar. Oysa bu interdisipliner alan içerisinde oluşturulan kavram, kuram ve yöntemleri dijital teknolojilerin, sosyal medyanın, hatta biyoteknolojinin, genetik alanındaki gelişmelerin, çevre ve iklimin insanlar ve toplumlar üzerindeki dönüştürücü etkilerini anlamak için kullanmak mümkündür. Raymond Williams'ın kültür ve teknoloji ilişkisini değerlendiren çalışmaları bugünün insan ve teknoloji ilişkisini irdelemek, dijital

teknolojilerin dünyayı nereye götürmekte olduğunu anlamak açısından önemli ipuçları verebilir. Bugünlerde dünyayı saran coronavirus krizinin yaratacağı olası toplumsal ve kültürel etkilerin incelenmesinde yine bu alanın sunacağı kavramsal ve yöntembilimsel olanaklar değerlendirilebilir. Sonuçta kültürel çalışmalar donmuş bir alan değil, esnek gelişmeye açık bir alandır. Türkiye üniversitelerindeki akademisyenler olarak alanı kendi özgün sorunsallarımız etrafında aktif hâle getirebiliriz. Böylece bu interedisipliner düşünsel alan hem gelişmeye devam eder hem de akademik ortama katkı sunabilir.

5. Sonuç

Sonuç olarak Batı'da, kendi özgün oluşturucu öğeleriyle ortaya çıkıp gelişen, bir politik kültürel tartışma ve araştırma alanı olarak biçimlenen kültürel çalışmalar geleneği gerek dıştan gelen engellemeler gerekse de kendi içindeki çelişki ve çatışmalar nedeniyle zaman içerisinde kuruluş amacından uzaklaşmış, kuruluş sürecindeki dayanaklarını yitirmiş ancak bir yandan da akademik ve entelektüel çevrelerdeki popülerliğini devam ettirerek dünyanın çeşitli ülkelerine yayılmıştır. Türkiye'de de filoloji bölümleri başta olmak üzere yabancı dil eğitimi veren ve de yabancı dilde eğitim yapmakta olan bazı üniversitelerde yer bulmuş ve akademik program yapılanmalarıyla popüler hâle gelmiştir. Ancak dış kaynaklı bu geleneğin Türkiye'deki akademisyenler arasında özgün akademik çalışmalara dönüşemediği, çoğunlukla bireysel akademik ilgi ve tatmin düzeyinde kaldığı görülmektedir.

Diğer yandan ise Türkiye'de kültürel çalışmalar kavramının belli alanlardaki akademisyenlerin dışındaki akademik çevrelerde gereği gibi anlaşılmamış olduğu gözlenmektedir. Filoloji, iletişim bilimleri, kısmen felsefe ve sosyoloji alanındaki akademisyenler bu interedisipliner alana belli ölçüde hâkim olsalar da sosyal bilimlerin diğer alanlarında pek de bilinmediği gözlenmektedir. Bu arada ilginç bir noktaya da değinmeden bitirmeyelim. Türkiye'de alanı öncelikli olarak sahiplenenler, yabancı dil bölümleri olmakla birlikte alandaki çalışmaları Türkçeye kazandırmakta gerekli çabayı göstermemeleri, bu alana ilişkin her tür bilimsel etkinlik ve yayını İngilizcede yapmaları da kültürel çalışmaların belli bir akademik çevrenin içerisinde kalmasının önemli nedenlerinden biri olarak vurgulanmalıdır. Ancak son birkaç yıldır alanın bazı temel kitapları Türkçeye çevrilmeye başlandı. Yabancı dilde eğitim yapan akademik birimlerdeki akademisyenlerin alandaki başlıca temel kaynakları Türkçeye çevirmeleri, en azından alanın Türkiye'deki akademik çevrelerde daha bilinir hâle gelmesine katkı sağlayacaktır. Sonuçta kuramsal, kavramsal ve yöntembilimsel açıdan zengin bir akademik ve entelektüel alan olup bu zenginlikten haberdar olmak akademik gelişmeye de katkı sağlar.

Kaynakça

- Adaklı, G. (2001), "Post Marksizmin Kuramsal ve Siyasal Açmazları", *Praksis*, 1s.13-32.
- Aksoy, E. (2018), "Türk Üniversitelerinde Kültürel Çalışmalar Alanının Kurumsallaşması," *Turkish Studies, International Congress on Social Sciences II, Volume 13/15, Spring*, p:431-442,
- Althusser, L. (2003), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları.
- Bouse, M. ve Yücel, H. (2017). *Kültürel Çalışmaları Anlamak*, Çev. Halime Yücel, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cvetkovich, A. and Kellner, D. (1997) *Articulating the Global and the Local, Globalization and Cultural Studies*, Boulder, Co.: Westview Press.
- Derrida, J. (1978), *Writing and Difference*, trans: Alan Bass, Chicago University of Chicago Press.
- Etike, Ş. (2018), "Kültürel Dönemeç: Postmodernizmin Eleştirel İletişim Çalışmalarına Etkisi Üzerine Bir Tartışma," *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*, 5 (1) • bahar/spring: 91-109.
- Foucault, M. (1999), *Bilginin Arkeolojisi*, çev: Veli Urhan, Birey yayınları.
- Gramsci, A. (1985) *Selections from Cultural Writings*, 389-390. Edited by David Forgacs and Geoffrey Nowell-Smith. London: Lawrence and Wishart.
- Gramsci, A. (1997). *Hapishane Defterleri* (çev. Adnan Cemgil). İstanbul, Belge Yayınları.
- Hall, S. et al (1980) *Culture, Media, Language*, London: Hutchinson.
- Hebdige, D. *Subculture. The Meaning of Style*, London: Methuen
- Hoggart, R.(1957), *The Uses Of Literacy*, Chatto-windus.
- Kellner, D. (2016). *Kültürel Marksizm ve Kültürel Çalışmalar*, Çev. Fatih Tezcan, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Temmuz, 2016, 9(2), 132-1
- Laclau, E. Mouffe, C. (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (çev. A. Kardam-D. Şahiner), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Moment, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi
- Pultar, G, Kırtunç, A.L. (2004), "Cultural Studies in Turkey: Education and Practice," *The Review of Education, Pedagogy and Cultural Studies*, 26:129-153
- Sarup, M. 2017) *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Abdülbaki Güçlü, Pharmakon Kitap,
- Saussure, F. (2001), *Genel Dilbilim Dersleri*, çe: Berke Vardar, İstanbul.
- Slater, P (1998), *Frankfurt Okulu: Kökeni ve Önemi – Marksist Bir Yaklaşım*, Çev. Ahmet Özden, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Smith, P. (2007), *Kültürel Kuram*, Çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul.
- Thompson, E.P. (2004), *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çe. U. Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları
- Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*, Çev. Deniz Özçetin ve Burak Özçetin, Ankara: Heretik Yayınları.
- Williams, R. (1997), *Culture and Materialism: Selected Essays*, Verso Books.
- Williams, R. (2003), *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*, Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ, Dost Yayınları, Ankara.
- Williams, R. (1993), *Kültür*, Çev. Suavi Aydın, İmge Kitabevi, Ankara.

La Paz'da koronavirüs salgını, Reuters

Japon Kültürel Çalışmaları'nın Tarihsel Kökenleri, Kurumsallaşması ve Günümüz Eğitim Programları

HASAN TOPAÇOĞLU

Öz

İngiltere'de ortaya çıktığı 1960'lı yıllardan günümüze, kültürel çalışmalar dünyaya yayılarak kendisine bir akademik çalışma alanı açmıştır. Ancak kültürel çalışmaların kabulü ve kurumsallaşma süreci ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Japonya, kendisine özgü nitelikleri olan bu ülkelere bir örnek olarak gösterilebilir.

Japonya'da kültürel çalışmalar olarak tanımlayabileceğimiz akademik çalışmaların ilk örnekleri 1920'lerden itibaren görülebilir olsa da İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın Japonya'ya gelişi üç aşamada gerçekleşmiştir. Japonya'da kültürel çalışmalar ilk olarak Marksist medya araştırmacıları tarafından ele alınmış olup, tarihsel geçmişin ve sosyo-ekonomik koşulların etkisi ile sömürgecilik sonrası çalışmalar, etnik azınlıklar gibi çalışmalar öne çıkarken toplumsal cinsiyet, popüler kültür vb. konular uzun süre değerlendirilmemiştir. Günümüzde ise Japonya'daki birçok üniversitede kültürel çalışmalar programları açılmış olsa da köklü devlet üniversitelerinde dahi bağımsız bir disiplin olarak değerlendirilmemekte olup programların nitelik ve niceliksel eksiklikleri bulunmaktadır.

Çalışmada kültürel çalışmaların öncü örnekleri, İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın Japonya'da kabulü, alanın kurumsallaşması ve genel araştırma alanları betimleyici yöntem ile incelenmiştir. Ayrıca Japonya'nın üç önemli devlet üniversitesi olan Tokyo, Osaka ve Kyoto Üniversitelerinin kültürel çalışmalar programları incelenerek Japon Kültürel Çalışmaları'nın günümüzdeki eğitim içerikleri karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Çalışmalar, Japonya, Japon Kültürel Çalışmaları

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 14.05.2020

Kabul Tarihi: 08.07.2020

ORCID ID: 0000-0002-1182-3905

E-mail: hasan.topacoglu@uskudar.edu.tr

Historical Origins, Institutionalization and Contemporary Educational Programs of Japanese Cultural Studies

HASAN TOPAÇOĞLU

Abstract

Since its emergence in the UK in the 1960s, cultural studies has spread rapidly around the world and opened an academic field for itself. However, the acceptance and institutionalization process of cultural studies was different in various countries and Japan can be cited as one of them.

The arrival of cultural studies in Japan took place in three stages. It was mainly adopted by Marxist media researchers whose focus was post-colonial studies. However, gender studies, popular culture, etc. have been excluded for a long time. Today, although many universities in Japan have cultural studies programs, it is still not considered as a discipline in itself even in well-established state universities and their curriculums have various deficiencies.

This study analyses the early examples of cultural studies in Japan, the acceptance of British Cultural Studies, institutionalization of the field and general research areas with a descriptive method. In addition, by analyzing the cultural studies programs of Tokyo University, Osaka University and Kyoto University, the current educational contents of Japanese Cultural Studies are also explained.

Keywords: Cultural Studies, Japan, Japanese Cultural Studies

Research Paper

Received: 14.05.2020

Accepted: 08.07.2020

ORCID ID: 0000-0002-1182-3905

E-mail: hasan.topacoglu@uskudar.edu.tr

1. Giriş

Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezinin (Center for Contemporary Cultural Studies) kuruluşundan günümüze kadar geçen yarım asırdan uzun sürede, kültürel çalışmalar tüm dünyada çeşitli aşamalardan geçerek akademik dünyada kendisine bir yer edinmiştir. İngiltere’de merkezin kurucuları Richard Hoggard, Raymond Williams ve Edward Palmer Thompson gibi araştırmacıların Marksizm, kitle kültürü, işçi sınıfı, vb. alanlarda yaptıkları çalışmalar, zaman içerisinde ABD’de etnik azınlıklar ve popüler kültür araştırmaları, Hindistan’da sömürgecilik sonrası çalışmalar gibi çeşitli konulara yayılarak araştırma yelpazesini genişletmiştir (Bourse ve Yücel, 2017: 68-80). Günümüzde kültürel çalışmalar, beşeri bilimler ve toplum bilimleri alanlarının önemli kuramları ve pratiklerini anlatan bir başlık olarak yaygın bir şekilde tanınmakta ve kabul görmektedir (Turner, 2016: 9).

Ancak kültürel çalışmalar ile ilgili önemli unsurlardan biri, ülkelerin bu alanı kabulleniş süreçlerinde ve ilgi gösterdikleri araştırma konularında, toplum yapılarının ve tarihsel tecrübelerinin önemli bir etkisinin bulunduğuudur. Hartley’in belirttiği gibi, kültürel çalışmalar, kitleler ve hegemonya arasındaki ilişki, kimlik oluşumları, sıradan yaşam olarak kültür, popüler eğlence kültürü gibi çeşitli alanlarda incelemelerde bulunan ve genel olarak birbiriyle muhatap olan iki kutup arasındaki asimetrik ilişkilere odaklanan bir çalışma alanı olsa da, ülkelerin bu alanı kabulleniş süreçleri ve bu alan üzerinden gerçekleştirdikleri temel araştırma konuları arasında farklılıklar gözlenebilir (2011: 76).

Asya söz konusu olduğunda ise 20. yüzyıl boyunca ‘Batı’, Asya entelektüelleri için ilham kaynağı olmuş, Asya toplumlarının, siyasetinin ve kültürlerinin analizinde ve kendilerini anlamada bilgi üretim tarzına aracılık ederek şekillendirmiştir (Chen ve Chua, 2007: 1). Japonya’nın da bu anlamda ‘Batı’dan tarih boyunca etkilendiğini söylemek mümkündür. Kültürel çalışmalar özelinde de Japonya bu alana yönelik ‘Batı’ eksenli bir adaptasyon eğilimi göstermiş olsa da kendi sosyo-kültürel yapısı ve Asya ile olan tarihsel tecrübeleri Japon Kültürel Çalışmaları’na bazı karakteristik özellikler getirmiştir.

Kültürel çalışmaların Japonya’da kabullenilişi, 1960’lı ve 1980’li yıllarda İngiliz Kültürel Çalışmaları’na dair eserlerin tercümeleri ile iki aşamada gerçekleşmiş olup, 1990’lı yıllarda düzenlenen sempozyumlar ve üniversitelerde açılan bölümler ile kültürel çalışmalar kurumsallaşmıştır. Ancak, 1920-1930’lu yıllardan itibaren Japonya’da bugünkü kültürel çalışmaların konusu olan pek çok araştırma örneğine rastlamak da mümkündür. Erken dönemde yapılmış olan bu çalışmalar, Japonya’da ‘Batı’ odaklı kültürel çalışmaların kabullenilişine dair bir entelektüel altyapı oluşturmuştur.

Öncelikle Japonya'da Marksizm'in etkisi oldukça önemlidir. Bu etkinin ağır şekilde hissedildiği Japon akademik dünyasında, kültürel çalışmalar da öncelikli olarak Marksist iletişim araştırmacıları tarafından ele alınmıştır. Ayrıca, Japonya'nın 1980-1990 yılları arasında tecrübe edindiği 'balon ekonomi krizi', Japonya'nın II. Dünya Savaşı'na kadarki süreçte Asya'ya yönelik sömürgecilik faaliyetlerinin Asya devletleri tarafından yüksek sesle eleştirilmeye başlaması gibi siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantılı koşulların da etkisi ile Japonya'da kültürel çalışmalar araştırmacıları belli bazı konuların incelemesine ağırlık vermiştir. Bu konuların genel anlamda sömürgecilik sonrası çalışmaları, etnik azınlık çalışmaları ve ulusal kimlik çalışmaları etrafında yoğunlaşması neticesinde ise Avrupa ve ABD başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde popülerlik kazanan toplumsal cinsiyet, popüler kültür, gençlik çalışmaları, cinsellik vb. araştırma konuları, Japon Kültürel Çalışmaları içerisinde kendisine uzunca bir süre yer bulamamıştır.

Japonya'da kültürel çalışmaların tarihsel kökenleri, kültürel çalışmaların kurumsallaşması, Japon Kültürel Çalışmaları'nın sorunları gibi konularda yapılmış akademik çalışmalar, kısıtlı olsa da mevcuttur (Schäfer (2009); Satô ve Hanada (2000); Tamari ve Yoshimi (2006). Bu metinlerin her biri, Japon Kültürel Çalışmaları ile ilgili sınırlı bir özelliği incelemekte olup bu çalışmanın belirli bölümlerinin açıklanmasında yararlı olmuştur. Ancak, Japon Kültürel Çalışmaları'na yönelik tarihsel ve toplumsal özellikleri birlikte ele alan bir çalışma olmadığı gibi, Japonya'daki kültürel çalışmalar eğitiminin çeşitli program örneklerini ele alarak, Japon Kültürel Çalışmaları ile ilgili geniş ve nitelikli bir bakış açısı sunan bir akademik çalışma mevcut değildir. Bu sebeple, gerçekleştirilen bu çalışmanın Japon Kültürel Çalışmaları'na yönelik kapsamlı bir inceleme sunarak, alana yönelik bu eksikliğin giderilmesine katkı sunacağı ifade edilebilir.

Çalışma kapsamında, Japonya'da kültürel çalışmalar eğitiminin tarihsel kökenleri, alanın kurumsallaşması, alana yönelik yapılan çalışmaların genel eğilimleri betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Ayrıca, Japonya'da kültürel çalışmalar eğitiminin günümüzdeki durumunu açıklamak için Japonya'nın en köklü imparatorluk üniversitelerinden üçü, Tokyo Üniversitesi, Osaka Üniversitesi ve Kyoto Üniversitesinin kültürel çalışmalar programları incelenmiştir. Toplamda 700'den fazla üniversitenin bulunduğu Japonya'da, kültürel çalışmalar programının olduğu birçok üniversite bulunmaktadır. Ancak bu üç devlet üniversitesinin seçilmesinin sebeplerinden bir tanesi, Japonya'nın köklü üniversitelerinde kültürel çalışmalar alanına ne derece yer açılmış olduğu, bir diğer ifade ile uzun bir tarihi ve geleneği olan üniversitelerin bu alana yönelik nasıl bir bakışı olduğunu görebilmektir. Aynı zamanda Tokyo, Osaka ve Kyoto şehirlerinden üniversitelerin seçilmiş olmasının

bir diğer nedeni, bu bölgelerin tarihsel ve kültürel geçmişlerinde ve nüfuslarının etnik yapılarında farklılıklar bulunmasıdır. Tokyo şehri, Japonya'nın en kalabalık şehri olmakla birlikte, en fazla sayıda yabancıya ev sahipliği yapmakta olup, popüler kültürün de merkezi olarak değerlendirilebilir. Osaka ise hem 'Japonya'da yaşayan Kore'lilerin' (Chousenjin) en yoğun bulunduğu şehir olup, Burakumin (feodal Japonya'da toplumsal düzenin en altında bulunan grup) denilen, altkültür gruplarının da yoğun olarak yaşadığı şehirlerden birisidir. Kyoto şehri ise birçok tarihi yapısı ve şehre hâkim olan eski Japon kültür ve geleneklerin yaşatılmasına yönelik güçlü anlayışı ile Japonya'nın kültür başkenti olarak kabul edilmektedir. Çalışmada, bu üç üniversitenin kültürel çalışmalar programlarına yönelik genel bilgiler ve ders müfredatları incelenerek her programın günümüzde sunduğu kültürel çalışmalar eğitiminin temel özellikleri ve bu bölgelerin sosyo-kültürel yapısı ile olan uyumluluk durumları açıklanmıştır.

2. Japonya'da Kültürel Çalışmaların Kökenleri

Japon Kültürel Çalışmaları alanının kurumsallaşma sürecini açıklamadan önce, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve kısa bir süre sonra çeşitli seviyelerde gerçekleştirilmiş olan eleştirel kültürel araştırma örneklerini ele almak gerekmektedir. Bu çalışmalar, Japonya'daki kültürel çalışmalar disiplininin gelişimi açısından entelektüel bir miras oluşturmuş olup, bunlar üzerine düşünmeden Japonya'daki kültürel çalışmalar alanının gelişim özelliklerine dair sahip olduğu kültürel kökenleri anlamak neredeyse imkânsız olacaktır.

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın etkisi 1980'lerden itibaren Japonya'da görülebilir. Bununla birlikte, Japonya'daki kültürel çalışmaların daha geniş anlamının 1920-1930'lu yıllardan itibaren ortaya çıkmaya başladığı da öne sürülebilir. Bu durumun temelde iki nedeni vardır. Birincisi, popüler kültür ve kültür endüstrilerinin büyümesi sadece Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde değil, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Asya'da da görülebiliyor olmasıdır. Yükseliş gösteren bu popüler kültür ve kültür endüstrilerine sinema, popüler müzik, radyo vb. aracılık etmiştir. Bunun sonucunda popüler kültürün günlük yaşam üzerindeki güçlü etkisi bu dönemden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. İkinci olarak, 1920'lerin Japonya'sında Marksist yaklaşımın önem kazandığı da görülmektedir. Bu iki tarihsel yönün etkisi ile 1920'lerde Japonya'da popüler kültür araştırmalarının ve Marksist analizlerin yapıldığı ifade edilebilir. Bu çalışmalara, erken evrelerinde Minshu Gorakuron (Popüler Eğlence Çalışmaları) veya Minshu Bunkaron (Popüler Kültür Çalışmaları) adı verilmiştir (Tomoko ve Yoshimi, 2006: 310).

Japonya'da kültürel çalışmaların kurumsallaşmasında önemli katkıları olan Yoshimi Shunya, erken dönemin bu alandaki başlıca araştırmacıları olarak Yasunosuke Gonda ve Munetsugu Oobayashi'yi örnek göstermektedir. Bu isimlerin ilgi alanları yeni işçi sınıfı kültürü olup, özellikle sinemaya odaklanmışlardır. Yeni işçi sınıfının günlük yaşam pratiklerindeki sinema tüketimlerini inceleyerek, işçi sınıfına mensup insanların, medya kültürünün baskın koşulları altında sinema gibi popüler kültür ürünleri üretebilecekleri hipotezini savunmuşlardır (Tomoko ve Yoshimi 2006: 311).

Bu çalışmalardan bir diğeri, Tosaka Jun'un gazetecilik ve kitleler hakkındaki görüşlerini kapsayan incelemelerdir. Tosaka, Marksist bir filozof olarak savaş öncesi Japon faşizminin bakış açısına karşı çıkmıştır. Günlük yaşam pratikleri ve gerçeklik prensiplerine odaklanan Tosaka, onları materyalizmin temellerinden biri olarak kabul etmiş ve kitlelerin düşüncelerini savunmak için bir ilke olarak gördüğü 'gündelikçilik' kavramını ortaya koymuştur (Satô ve Hanada, 2000: 12). Tosaka'ya göre, gazetecilik gerçek günlük yaşamı ele alan bir doktrindir ve 'gündelikçilik' ilkesine dayanmaktadır. Gazetecilik ve dolayısıyla basın, günlük olaylardan beslenir ve özünde sosyal yaşamdaki anlık kavramsal ve ideolojik hareketler vardır. Bu anlamda basın bir ideoloji aracı olmakla birlikte, kapitalist toplumda basın burjuva ideolojisinin bir aracı olarak işlev görmüştür. Bu çerçevede, gazeteciliğin toplumsal işlevinin kontrolü burjuvazinin elindedir (Tosaka, 1934/1966: 143-144).

Bu bağlamda, Tosaka Jun'un yakın arkadaşlarından olan bir başka filozof, Nakai Masakazu'ya da değinmek gerekir. Martin Heidegger, Ernst Cassirer gibi düşünürlerden ve Marksizm'den etkilenen Nakai de, kitleler üzerine çeşitli analizlerde bulunmuştur. Bugün medya okuryazarlığı kavramı ile ilişkilendirebileceğimiz, günlük yaşamda maruz kaldığımız medya metinlerini anlamlandırma, verilmek istenen mesajların ve alt mesajların farkında olma durumunu Nakai 'görme' kavramı ile açıklamıştır. 1937 yılında yazdığı Miru Koto No İmi (Görmenin Anlamı) adlı makalesinde, kitlelerin 'görme' kapasitenin, kapitalistleşme ve çeşitli yönetim ideolojileri tarafından sürekli olarak mağdur edildiğini, kitlelerin bir şekilde bu düzenin içerisine çekildiğini belirtmiştir. Buna karşılık da kitleleri 'görmenin' güvencesini korumaya davet etmiştir (Nakai, 1937/1981: 310).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle Japonya'da siyasi, ekonomik ve kültürel bir kaos ortamı ortaya çıkmış, bir yandan da hızlı bir şekilde yeni anayasa hukuku oluşturularak demokrasi ve barış ortamının sağlanmasına yönelik adımlar atılmıştır. Bütün bunların ortasında, savaştan önce ABD'de öğrenci olan Tsurumi Shunsuke, Japonya'nın bugünkü kültürel çalışmalar alanına altyapı oluşturmuş bir diğer önemli araştırmacıdır. Savaş yıllarında sınır dışı edilerek Japonya'ya geri gönde-

rilen Tsurumi, John Dewey'in iletişim teorisini inceleyerek yazdığı makalesinde 'iletişimsizlik ve güç' ilişkisi üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur (Tsurumi, 1952). İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nde tercümanlık yapan Japon görevli Kan Suehara'nın, savaş sonrası kendi ülkesinde 'karşı ajanlık' şüphesi ile mahkemeye çıkarılmasından, ifadesini verdikten sonra cebinde Sokrates'in Savunması ile intihar edişine kadar giden süreci 'iletişim-iletişimsizlik-güç' ilişkileri bağlamında analiz eden Tsurumi, iletişimin ortaya çıktığı sosyal bağlamın her şeyden önce belirli güç ilişkilerinin içine gömülü olduğunu, aynı zamanda sınıf, cinsiyet, ırk ve ulusal ilişkilerin de bu ilişkilerde etkin unsur olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Tsurumi'nin çalışmalarında çağdaş kültürel çalışmalar ile bir kesişme noktası bulunabilir (Satô ve Hanada, 2000: 15).

Hızlı ekonomik kalkınma döneminin başladığı 1950'li yıllardan itibaren Japonya sadece savaşın ekonomik yaralarını sarmamış, aynı zamanda kültürel bir kimlik inşasına da başlamıştır. Bu dönemde yaptığı çalışmalar ile Japonya'da kültürel çalışmaların altyapısının oluşmasına katkıda bulunan bir diğer araştırmacı Katô Shûichi'dir. Katô, Nihon Bunka No Zasshusei (Japon Kültürünün Melezliği) isimli makalesinde, Japon kültürünün 'saflaştırılması', Batı'dan alınan ve Japon toplumuna katkı sunan değerlerin 'Japonlaştırılması' ve yine Batı'dan alınan ancak topluma zarar verdiği düşünülen unsurların 'Batılılaştırılması' yönündeki hareketleri sertçe eleştirerek melez kültür kavramını olumlu bir bakış açısıyla, şu şekilde ifade etmiştir:

"Japon kültürünün melezleşmesine üzülmemiz için hiçbir neden yok. Aksine bu durum bizim toplumsal ve kültürel gelişimimizde neler yapabileceğimizi görmemize de yardımcı olacaktır. Budizm Japonya'ya geldiğinde, atalarımız onu kabul etti. Ama sonuç olarak Japon Budizmine dönüştürdü." (Katô, 1955: 16-17)

Katô'ya göre tartışılması gereken şey, kültürel melezliğin olumlu yönlerinin farkına varılması ve Japon toplumu içerisinde kültürel melezliğin gelişebilmesi için ne tür olasılıkların olduğunun sorgulanmasıdır. Satô Takeshi, Katô'nun bu çalışmasının Japonya'da kültürel çalışmalara zemin hazırlaması açısından sunduğu katkıyı şu şekilde ifade etmektedir:

"Katô'nun melez kültür argümanı o dönemde oldukça büyük bir yankı uyandırdı. Saf Japon kültürü yaratma ve Japon etnik merkezilik kavramlarına meydan okudu. Katô'nun bu çıkışı, bugün bizlerin kültürel melezliğin önemini vurgulayan kültürel çalışmaları, çok-kültürlülüğü ve eleştirel çok-kültürlülüğü düşünmemizi sağlayan araçtı." (Satô ve Hanada, 2000: 16)

Japonya'da kültürel çalışmalar alanının kurumsallaşmasına giden süreçte, entelektüel anlamda bir miras oluşturarak çeşitli katkılarda bulunmuş araştırmacıların

sayısı daha da arttırılabilir. Burada önemli olan, kültürel çalışmaların sadece İngiltere'de değil, dünyanın birçok yerinde çeşitli aşamalardan geçerek gerçekleştiğidir. Kültürel çalışmalar ilk olarak Avrupa'da ve sonrasında ABD'de bir disiplin olarak kurumsallaşmış olsa da, Asya'da, en azından Japonya'da bu tür çalışmaların erken örnekleri görülebilir. 20. yüzyılda var olan küresel bilginin jeopolitiği altında, kültürel çalışmaların eleştirel bir akım olarak gerekli olduğu, aynı zamanda kültürel çalışmaların çoğul biçimlere de sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle, kültürel çalışmaların dünyanın birçok yerinde, birçok kökene sahip olduğunu düşünmek önemlidir.

2.1 Japonya'da Kültürel Çalışmaların Kurumsallaşması

Japonya'da kültürel çalışmaların kurumsallaşması temelde üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama, İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın ortaya çıktığı 1960'lı yıllardan, 1980'li yıllara kadarki süreçte, alanla ilgili yayınlanan önemli kitapların Japonca tercümelerinin yapıldığı dönem olarak ifade edilebilir. İngiliz Kültürel Çalışmaları araştırmalarının ilk temsilcilerinin eserleri, 1960'lardan itibaren kademeli olarak Japonya'ya tanıtılmıştır. Yeni Sol (New Left) akımının temsilcileri, Raymond Williams ve Richard Hoggard'ın kitaplarının çevirileri ve bu kitaplar hakkında yazılmış çeşitli makaleler, Japonya'da kültürel çalışmaların henüz yeterince örgütlenmemiş aşamasında akademik dünyaya giriş yapmıştır. 1962 yılında New Left Review dergisinde yayınlanan makalelerin Tamura Susumu tarafından Gendai Kakumei E No Apurochi (Modern Devrimlere Yaklaşımlar) ve Bunka Kakushin No Vijon (Kültürel Değişim Vizyonu) olarak iki cilt hâlinde çevirilerinin yayınlanması, bu süreci başlatan önemli gelişmelerden biridir. Ayrıca, E.P. Thompson'un Out of Apathy (1960) adlı eseri 1963 yılında Atarashi Sayoku: Seijiteki Mukanshin Kara No Dashedtsu (Yeni Sol: Politik Kayıtsızlıktan Kaçış) olarak, Raymond Williams'ın Culture and Society (1958) ile Communication (1962) adlı eserleri ise Bunka To Shakai (Kültür ve Toplum) ve Komünnikêshon (İletişim) olarak, sırasıyla 1968 ve 1969'da Japoncaya çevrilmiştir (Schäfer, 2009: 26). Son olarak, Richard Hoggart'ın The Uses of Literacy (1957) adlı eseri, Yomikaki Nôryoku No Kôyô (Okuryazarlığın Kullanımları) başlığı ile 1974 yılında Japonca olarak yayınlanmış olup, 1980'li yıllara kadarki süreçte Japon akademik dünyası bu çevirileri okumuş ve yeni bir disiplin olarak kültürel çalışmaların kurumsallaşması üzerine fikir yürütmeye başlamıştır.

İkinci önemli aşamanın, 1980'li yıllardan itibaren Japon medya araştırmacılarının İngiltere üzerine yaptıkları analizler sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Bu araştırmalar kültürel çalışmalar adı altında gerçekleşmemiş olsa da, Stuart Hall, John Fiske, Ien Ang, Simon Frith, Dick Hebdige ve David Morley'in medya ve popüler

kültür üzerine gerçekleştirdikleri etnografik araştırmalar, Japonya'nın kitle iletişim araştırmacıları tarafından analiz edilmiştir (Schäfer, 2009: 26). Bu analizler 1990'lı yıllara kadar sürecek olan ikinci bir 'tercüme dalgası' başlatmıştır. Paul Willis'in *Learning to Labor* (1977) adlı eserinin *Hamaun No Yaro Domo* (Hammertown'un Gençleri) (1985) çevirisi, Dick Hebdidge'in *Subculture* (1979) adlı eserinin *Sabukarucha* (Altkültür) (1986) olarak çevirisi, John Fiske ve John Hartley'in *Reading Television* (1978) adlı eserinin *Terebi O 'Yomu'* (Televizyonu Okumak) (1991) adlı çevirisi, John Fiske'nin *Television Culture* (1987) eserinin *Terebijon Karucha* (Televizyon Kültürü) (1996) çevirisi ve daha birçok eser bu 'ikinci dalga' kültürel çalışmalara örnek olarak verilebilir. Ayrıca, özellikle *Shinbun-gaku Hyōron* (Gazete Çalışmaları Eleştirisi) ve *Hōsō-gaku Kenkyū* (Yayıncılık Çalışmaları) gibi dergilerde yayınlanan *Satō Takeshi* ve *Fujita Masafumi*'nin makaleleri, 1980'lerden itibaren Japon medya ve iletişim çalışmalarında kültürel çalışmalar alımının temsilcileri olarak kabul edilebilir (Schäfer, 2009: 27).

Japonya'da kültürel çalışmaların kurumsallaşmasına yönelik atılan üçüncü ve en önemli adım 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Japonya'nın en büyük yayınevlerinden olan *Iwanami Shoten* tarafından aylık olarak yayınlanan *Shisō* (Düşünce) ve *Seitōsha* tarafından yayınlanan *Gendai Shisō* (Çağdaş Düşünce) dergileri, 1996 yılında kültürel çalışmalar özel sayıları yayınlamıştır (Shisō, 1996; *Gendai Shisō*, 1996). Bu iki yayın ile kültürel çalışmaların Japon akademik dünyasında yüksek sesle dile getirilmeye başlandığı söylenebilir.

Japonya'da kültürel çalışmaların gerçek anlamda kurumsallaşması ise bu yayınları takip eden süreçte, 1996 yılının Mart ayında Tokyo Üniversitesinde gerçekleşen *Dialogues with Cultural Studies* (Kültürel Çalışmalar ile Diyalog) sempozyumu ile gerçekleşmiştir (Sezaki, 2014: 175). Yoshimi Shunya'nın organize ettiği bu sempozyuma, Stuart Hall, David Morley, Angela McRobbie ve gibi kültürel çalışmaların birçok önemli araştırmacısı katılmıştır. Sempozyumun amacı, "Kültür tarihi, cinsiyet çalışmaları, sömürgecilik sonrası çalışmalar konularında araştırmalar yapan Japon entelektüeller ile İngiltere'den araştırmacılar arasında bir diyalog sağlamak ve Japonya'daki kültürel çalışmalara olan bakış açısını genişletmek" olarak ifade edilmiştir (Tomoko ve Yoshimi, 2006: 305). 'Ulus ve Sömürgecilik Sonrası Dönem', 'Beden, Mekân ve Kapitalizm', 'Kültürel Çalışmaların Uluslararasılaşması', 'Medya, Cinsiyet ve Cinsellik' ve 'Medya, Teknoloji ve İzlerkitle' ana başlıklarında düzenlenen çalıştaylar dört gün sürmüş olup Japonya'da kültürel çalışmalara yönelik büyük bir ilgi artışına sebep olmuştur. Sempozyumun Japonya'da yarattığı olumlu etkiyi Yoshimi Shunya şu şekilde ifade etmektedir:

Konferansın Japon Kültürel Çalışmaları'nda çığır açan bir etkinlik hâline geldiğini söylemek adildir diye düşünüyorum. Konferans sonrası dönemde kültürel çalışmalar ile ilgili araştırmalar yapan akademisyen ve lisansüstü öğrenci sayısında bir patlama olduğu açık. Toplumla ilgili çeşitli konular, her zaman sosyoloji, antropoloji ve edebiyat gibi mevcut disiplinler içerisinde kategorize edilemez. Kültürel çalışmalar, onlara bu çeşitli konuları ortak bir alan ve bir dizi perspektif ile örtmek için bir alan sağladı. Aynı zamanda, bu insanların kendi nesillerindeki disiplinlerarası araştırma ağları kurmaya başlamasına yardımcı oldu (Tomoko ve Yoshimi, 2006: 306).

Sempozyumun başarısına ek olarak, lisans ve lisansüstü öğrencilerinin sempozyuma yönelik eleştirilerinin, alanın kurumsallaşmasında yarattığı etkisinden de söz etmek gereklidir. Sempozyumun son günü, sempozyuma katılan genç akademisyenler ve lisansüstü öğrencileri, konuşmacı pozisyonlarının temel olarak alanının uzmanı bir grup akademisyenlerle sınırlı kalmasını eleştirmiştir (Schäfer, 2009: 27). Sempozyumun organizatörleri mevcut disiplinlerin yapılarına nüfuz etmek için kültürel çalışmaları bir 'silah' olarak kullanmakla suçlanmış, lisansüstü öğrencilerinin ve genç akademisyenlerin alanın araştırma ve kuramsallaşma sürecine dâhil edilmesinin ihmal edildiği dile getirilmiştir. Sempozyuma yönelik ikinci eleştiri noktası, tartışılan konuların İngiliz Kültürel Çalışmaları çerçevesinde ele alınması ve Asya'ya yeterince yer verilmemesi olmuştur.

Birinci eleştiri noktası ile ilgili sorunu çözmek için 2002 yılında Cultural Typhoon (Kültürel Tayfun) etkinliği başlatılmıştır. Aktivistleri, kültür araştırmacılarını, lisans ve lisansüstü öğrencileri bir araya getiren bu etkinliğin temel amaçlarından biri, komitesinin çoğunlukla lisansüstü öğrencilerden oluşan ve akademisyenlerin sadece danışmanlık yaptığı bir sistem içerisinde, her sene düzenli olarak bir konferans düzenlemek olarak belirlenmiştir. Bu etkinlik, Association for Cultural Typhoon (Kültürel Tayfun Derneği) olarak kurumsallaşmış olup, 2002 yılından bugüne her yıl düzenli olarak Japonya'nın farklı şehirlerinde sempozyumlar düzenlemektedir.

İkinci eleştiri konusu ile ilgili olarak Yoshimi Shunya şu şekilde özeleştiriye bulunmuştur:

Başka bir sorun, Asya bağlamında yeterince düşünmediğimizdi. Konferansın konsepti İngiliz Kültürel Çalışmaları araştırmacıları ile Japon meslektaşları arasında fikir alışverişi sağlamaktı. Bu nedenle, tartışılması gereken bir Asya konusu da vardı ancak, henüz Asya bağlamında kendi kültürel çalışmalarımıza yönelik net bir fikrimiz yoktu. Asya bağlamındaki kültürel çalışmaların, Avrupa ve ABD'deki çalışmalardan farklı yönleri olmalıydı ve Asya Kültürel Çalışmaların küresel bağlamda nasıl inşa edileceğini tartışmalıydık. Bu eleştiriler bize 1990'lı yılların ortalarından 2000'li yılların başına kadar neler yapabileceğimizi planlamamızda yardımcı oldu. (Tomoko ve Yoshimi, 2006: 308-309)

İkinci eleştiriye yönelik olarak, genelde Asya Kültürel Çalışmaları, özeldense Japon Kültürel Çalışmaları'nın dünyadaki yeri ile ilgili Japonya'da her yıl çeşitli sempozyumlar düzenlenmekte olup bu konudaki akademik yayınları arttırma yönündeki çabalar devam etmektedir.

2.2 Japon Kültürel Çalışmaları'nda Genel Eğilimler ve Sorunlar

İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın alınma şeklinin, ülkelerin tarihsel ve kültürel geçmişine ve dönemsel koşullarına göre farklılık göstermesi doğal sayılabilir. Bu anlamda, Japonya'da kültürel çalışmaların kabulünün, araştırma alanlarının ve sorunlarının Japonya'ya özgü bazı farklılıkları olacağı öngörülebilir. Bu bağlamda, Japon Kültürel Çalışmaları'nın kabulüne yönelik direnişin temelde iki taraftan geldiği söylenebilir. Muhafazakâr akademisyenler, kültürel çalışmalar savunucularının salt yabancı bir entelektüel geleneği ithal etme çabasında olduğunu iddia ederek bu durumu eleştirirken, postmodern veya liberal akademisyenlerin çoğunluğu kültürel çalışmaların yeniliğini kabul etmeye istekli davranmamıştır. Yoshimi Shunya, bu yaklaşımları gözlemleyerek Japonya'da kültürel çalışmaların kabulü, eğilimleri ve karşılaştığı sorunları üç genel başlık altında özetlemiştir (1998: 68-71).

Birinci unsur, Japonya'da kültürel çalışmaların - ABD'den farklı olarak - Marksist yaklaşımın etkili olduğu iletişim araştırmacıları tarafından kabul görmüş olmasıdır. Yoshimi, kültürel çalışmaların, medya metinlerinin çok anlamlılığına ve kodlaşma sürecinde izlerkitlenin 'aktif olarak okunmasına' vurgu yapan nitelikleri düşünülmezsizin, kitlelerin yalnızca metin okumaları üzerinden analiz edilmesine odaklanılması durumunda, politik açıdan önemli birçok konunun göz ardı edileceğini belirtmiştir (1998: 68).

Daha önce belirtildiği gibi, savaş öncesi ve savaş sonrası Japon araştırmacıların çalışmaları, bugün kültürel çalışmalar olarak ifade edilebilecek materyal açısından zengindir. Bunlar da, büyük ya da küçük ölçekte, Marksizm'in etkisi altında oluşmuştur. Ancak, bu dönemin entelektüelleri klasik Marksizm'de görülen indirgemecilik veya determinizmden kurtulmayı doğrudan savunamamışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Marksizm'deki indirgemeciliğe karşı ilk eleştiriye getiren, 'Sutaarin Hihan No Hihan' (Stalin Eleştirisinin Eleştirisi) başlıklı makalesi ile, siyasi düşünce tarihinin önemli isimlerinden Maruyama Masao'dur (Maruyama, 1956: 149).

1960'lı yıllar ve sonrasında popüler kültür üzerine yapılan çalışmalar, sinemalarda ve şehir merkezlerinde toplanan insanların çeşitliliğini değerlendiremeyecek kadar veya o insanlar ile toplumsal cinsiyet, sınıf, nesil gibi terimlerle arasında bağ-

lanıtı kuramayacak kadar, geleneksel Marksizm'in sınıf mücadelesi ve ekonomik determinizm görüşünden etkilenmiştir. Yaptıkları çalışmalar modern kentte sokak sanatçıları, seyyar satıcılar gibi çeşitli marjinal insan gruplarını ortaya çıkarmış olsa da, popüler kültürün bu kitlelerini işçi sınıfı kitleleri olarak tanımlamışlardır (Yoshimi, 2007: 66). Bu tek taraflı benimsenme, Japon ekonomisinin büyümesi sonrası toplumun günlük yaşam pratiklerinin değişmesi, televizyonun etkisi, kapitalizmin ilerlemesi ve tüketim toplumu gerçeğinin ortaya çıkışı, toplumsal cinsiyet, nesil, sınıf, vb. daha birçok önemli tartışma konularının Japonya'da kapsam dışında kalmasına sebep olmuştur.

İkinci sorun, Japonya'da kültürel çalışmaların, yanlış bir şekilde, ulus devletle ilgili eleştirel bir teori olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Yoshimi, kültürel çalışmaların stratejik öneminin ulus devlet ve milliyetçiliğin eleştirisine indirgenmesi durumunda, araştırma alanının üzerinde aşırı bir sınırlandırma yapılacağını belirtmiştir (1998: 69-70).

Ancak bu tür bir yanlış anlayış, Yoshimi'nin hayali üniter bir Japon ulusal kimliğinin yapıbozumunda bulunduğu çalışması sebebiyle de oluşmuş olabilir. Yoshimi, modern Japon imparatorluk sistemini, ulusal bir kimliğin gelişimi üzerine geniş bir etkisi olan kitle aracılı bir 'söylemsel güç sistemi' olarak değerlendirmiştir. Bu savına yönelik olarak, imparatorluk ailesinin temsillerinin ve sahip olduğu 'mutlak hâkim' imajından başlayarak, 1950'lerin sonunda prensin taç takma töreninin büyük bir medya etkinliğine dönüşmesine kadar olan süreci inceleyerek, ulusal televizyonların Japon ulusal kimliğinin oluşumunda oldukça önemli bir etki yarattığını ortaya koymuştur (Yoshimi, 2003: 475).

Benzer şekilde, Satô Takumi (2005) Japon imparatoru etrafında oluşturulmaya çalışılan ulusal kimlik çabalarını eleştirel bir yönden ele almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın kaybedildiğine dair Japon İmparatoru Hirohito'nun 15 Ağustos 1945 tarihli radyo anonsunun Japon toplumu üzerinde büyük etki yarattığı, imparatorun savaşı bitiren bu sözleri sonrası Japon halkının birlik olarak savaşın yaralarını hızlı bir şekilde sardığına yönelik yaygın inanış, Satô'nun çalışması ile yapıbozumuna uğramıştır. Satô, savaşın aslen imparatorun duyurusu ile bitmediğini, ayrıca, savaşın kaybedildiğinin halk tarafından anlaşılmasının imparatorun bürokratik radyo anonsu ile değil, imparatorun ardından açıklamalarda bulunan radyo spikerinin sözleri sonrası gerçekleştiğini belirtmiştir.

Yoshimi'nin belirttiği üçüncü sorun, 1990'lar ve 2000'lerde Japon kültürel çalışmaların karakteristiğinin sık sık Stuart Hall'un düşünceleri ve çalışmaları ile tanımlanmasıdır (1998: 70-71). Bu dönemde Japon Kültürel Çalışmaları sömürgecilik

sonrası çalışmaları olarak, Stuart Hall ve çalışma grubu ise, İngiliz Marksizm'inden çıkış yapan kültürel çalışmalar ve sömürgecilik sonrası çalışmalar grubu olarak tanımlanmıştır. Yoshimi, Hall'un çalışmalarının önemli olduğunu belirtmekle birlikte, kültürel çalışmaların Hall'un çalışmalarına indirgenemeyeceğine, sömürgecilik sonrası çalışmalarının ve kültürel çalışmaların tamamen birbirinin yerine kullanılamayacağına dikkat çekmiştir.

Yoshimi'nin uyarı mahiyetindeki bu ifadelerinde doğruluk payı olmakla birlikte, 1990 ve 2000'li yıllarda sömürgeleşme sonrası teorinin, Doğu Asya tarihinin emperyalist dönemi koşullarına uygulanması ile Japon Kültürel Çalışmaları'nın bu dönemde en belirgin özelliğini kazandığı söylenebilir. 2000'ler sonrası Japon Kültürel Çalışmaları'na baktığımızda sömürgecilik sonrası çalışmalar, etnisite ve ulus kimlik konularının oldukça popüler olduğu açıkça görülmektedir.

Bu çalışmalara örnek olarak verebileceğimiz ilk isim Tokyo Üniversitesinde profesör olan ilk 'Japonya'da yaşayan Koreli' (Chousenjin) olan Kang Sang-Jun'dur. Kang, etnik olarak homojen bir ulusal kimliğin yaratılması tartışmalarına eleştirel bir duruş sergilemiş, milliyetçiliğin ve tarihsel revizyonizmin artan etkisinin Japonya'da yaşayan Korelilerin kamusal alanına etki ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, 1990'lar sonrası siyasi ve sosyal istikrarsızlıkların, Japonya'da 'devlet' (state), 'bölge' (territory) ve 'etnik homojenlik' (ethnic homogeneity) diye adlandırılan 'hayali üçlü' hedefinin sekteye uğradığını belirtmiştir (Kang, 2001). Böylece savaş sonrası dönemde, sömürgeleştirme sürecinde ihmal edilen bir başka konu, 'Japonya'da yaşayan Koreliler' (Chousenjin) gibi etnik azınlıkların konumu ilk kez ciddi olarak tartışılmaya başlanmıştır.

Benzer şekilde, Motohashi Tetsuya, Hokkaido ve Okinawa gibi etnik azınlıkların yaşadığı bölgelerde, sömürgecilik dönemlerinde uygulanan kültürel uygulamalar ile bu bölgede yaşayan halkların 'öteki' olarak marjinalleştirildiğini, egzotikleştirildiğini ortaya koymuştur. Sömürgeci anlayışın günlük yaşam pratikleri ve dil üzerinde uyguladığı baskılar ile bu bölgelerde bir ulus bilinci ve vatanseverlik anlayış oluşturmaya çalıştığını belirtmiştir (Motohashi, 2005).

Yakın dönemde popüler kültür, toplumsal cinsiyet vb. konularda yapılan çalışmalar ve yayınlarda bir artış olsa da Japon Kültürel Çalışmaları günümüzde de yukarıda örneklerini verdiklerimize benzer şekilde sömürgecilik sonrası çalışmaların yoğun olarak sürdürüldüğü bir çalışma alanı özelliğine sahiptir. Bu ilgi, önce Asya'daki birçok ülke üzerinde hâkimiyet kurarak çeşitli sömürgecilik faaliyetleri yürüten, sonrasında ise İkinci Dünya Savaşı'nda ABD tarafından işgal edilen Japonya'nın, hem kendisi hem de Asya ile bir yüzleşme çabası olarak da değerlendirilebilir.

3. Japonya'da Kültürel Çalışmalar Eğitiminin Güncel Durumu

Japon Kültürel Çalışmaları'nın gelişimi ve genel araştırma eğilimlerini açıkladıktan sonra, Japonya'da günümüzde uygulanan kültürel çalışmalar eğitiminin içeriklerine de bakmak gerekecektir. 2000'li yıllara kadarki süreçte, Japonya'da kültürel çalışmalar temelde eleştirel bir teorinin birçok çeşidiyle bağlantı kurmaya çalışan bir hareket olarak gelişmeye çalışmıştır. Japonya'da kültürel çalışmaların oluşumu, Büyük Britanya ve ABD'dekinden farklı olmakla birlikte, kültürel araştırmaların sosyoloji, medya ve iletişim çalışmaları, alan çalışmaları ve edebiyat çalışmaları gibi mevcut disiplinlerin sınırlarında veya içinde uygulandığı Almanya örneğine oldukça benzerdir (Yoshimi, 2006: 308). Bu durumun sebebi ise, Japonya'da oldukça yaygın olan, üniversitelerdeki 'bürokratik esneklik' ve 'katı disiplin sınırları' ile sosyal tarih ve eleştirel Marksizm'in Japonya'daki iletişim araştırmaları ve sosyoloji gibi disiplinler üzerindeki güçlü etkisidir.

Bu bağlamda Japonya'daki üniversitelerin kültürel çalışmalar programları ne durumdadır? Ne tür bir bakış açısıyla ve nasıl kurgulanmış bir ders programı çerçevesinde eğitim sunmaktadırlar? Geçmiş dönemin araştırma eğilimleri bugün de devam etmekte midir? Yoksa bugünkü kültürel çalışmalar eğitimi geçmiş dönemin eğilimlerinden sıyrılarak uluslararasılaşmış mıdır? Bu soruların cevapları, Japonya'daki kültürel çalışmalar eğitiminin güncel durumunu anlamamıza yardımcı olacağı gibi, Japon Kültürel Çalışmaları ile ilgili olarak geçmişten günümüze bir bağ kurarak konuyu daha geniş bir perspektiften değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

3.1 Japon Üniversitelerinde Kültürel Çalışmalar Eğitimi Örnekleri

Tokyo Üniversitesinin kültürel çalışmalar programı, fen edebiyat fakültesi içerisinde, kendisine 'Disiplinlerarası Kültürel Çalışmalar' ismiyle lisansüstü bir program olarak yer bulmuştur. Programın genel özellikleri şu şekilde açıklanmaktadır:

Disiplinlerarası Kültürel Çalışmalar Bölümü, çeşitli kültürel olayları insan faaliyetleri olarak inceleyen, ayrıca çeşitli alanlar arasında kesişen noktalarda geçişlilik sunan bir bakış açısıyla çabalamak, öğrenmek ve bir bakış açısı inşa etmek isteyenlere, bölgesel ve dilsel perspektiflerden açık bir çalışma alanı sunmaktadır... Felsefe ve düşünce, din, tarih, edebiyat, sanat ve sosyoloji ile ilgili mevcut akademik çerçevelere gereken önem verilirken, günümüzde talep edilen eğitim-öğretim formunu takip etme tutumumuzu kaybetmemek - çok yoğun olmayan bir program çerçevesinde - bireyler üzerinde rekabet duygusu ile bunlardan en iyi şekilde yararlanmak temel hedefimizdir.

Hem yüksek lisans hem de doktora programlarına öğrenci kabul eden bu bölümde, yüksek lisans programı için ‘Kültür ve Temsil’, ‘Kültürel Antropoloji’ ve ‘Karşılaştırmalı Edebiyat ve Kültür’ dersleri verilmektedir. Doktora programında ise yüksek lisans programındaki derslere ek olarak, ‘Çağdaş Düşünce ve Felsefe’, ‘Disiplinlerarası Japon Kültürel Çalışmaları’, ‘Disiplinlerarası Dil Bilimleri’, ‘Dil, Metin ve Kültür Araştırmaları’ dersleri sunulmaktadır.

Program, disiplinlerarası esnekliği öne çıkaran bir çerçeve sunmakla birlikte, geniş yelpazede bir eğitim programı sunmadığını “çok yoğun olmayan bir program çerçevesinde” ifadesiyle kabul etmektedir. Sunulan dersler arasında, toplumsal cinsiyet, cinsellik, etnik kimlikler, popüler kültür vb. konularda herhangi bir ders içeriğinin olmaması dikkat çekicidir. Kültürel çalışmaların Japonya’daki kurumsallaşma sürecine en önemli katkıyı sunmuş olan Tokyo Üniversitesinin, günümüze sunduğu eğitim programı oldukça kısıtlı olup bulunduğu bölgeye özgü olabilecek bir içerik sunmadığı da söylenebilir.

Osaka Üniversitesinde ise kültürel çalışmalar programı insan ve toplum bilimleri enstitüsü içerisinde lisansüstü seviyede kendisine yer bulmuştur. Programın içeriği, “Bir bölgenin tarihini ve kültürünü temel alarak sağlık, refah, gıda, afet, savaş ve cinsiyet gibi temalara odaklanacak ve saha çalışmasına dayalı ampirik araştırmalar yapacağız.” şeklinde açıklanmışsa da, 2020 yılından itibaren Area Studies (Alan Çalışmaları) programı bünyesine katılacağı belirtilmiştir. Programın 2019 yılına ait ders programı incelendiğinde, ‘Azınlıklar ve Ortak Yaşam’, ‘Gelecek ve Çok Dilli Kültürler’, ‘Uluslararası İletişim’, ‘İletişim Sosyolojisi’, ‘Modern Toplum ve Sosyal Teori’, ‘Toplumsal Cinsiyet’, ‘Alan Çalışmaları Teorisi’ ve ‘Medya ve Toplum’ dersleri göze çarpmaktadır. Doktora programında ise öğrencilerin danışman hocaları ile gerçekleştirdikleri seminer dersleri çoğunlukta olup ayrıca ortak ders havuzunda ‘Kültürlerarası İletişim’, ‘Alan Çalışmaları Teorisi’ gibi dersler de mevcuttur.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Osaka şehri Chousenjin denilen Koreli azınlıklar başta olmak üzere hem çeşitli etnik kökene mensup insanların hem de altkültür gruplarının yaşadığı bir bölgede bulunur. Bu bağlamda ‘Azınlıklar ve Ortak Yaşam’, ‘Gelecek ve Çok Dilli Kültürler’, ‘Uluslararası İletişim’ vb. derslere programda yer verilmiş olması, Osaka Üniversitesi kültürel çalışmalar programının bulunduğu bölgenin özelliklerini de dikkate aldığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak Nisan 2020’den itibaren programın alan çalışmaları programına dâhil edilecek olması, kültürel çalışmalar eğitiminin bu bölgedeki gelişimi açısından olumsuz şekilde değerlendirilebilir.

Kyoto Üniversitesinde kültürel çalışmalar programı, eğitim bilimleri enstitüsü ve edebiyat fakültesi olmak üzere iki farklı birimde lisansüstü seviyesinde faaliyet göstermektedir. Eğitim bilimleri enstitüsü bünyesinde, Sosyoloji programı ile ortak bir program olarak medya ve kültürel çalışmalar adı ile yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim verilmektedir. Programın kurucusu ve başkanlığını yapan Satô Takumi, programla ilgili “kitle iletişiminin etkisi, okul eğitiminin ötesine geçerek yaşam boyu devam eden bir süreç hâline gelmiştir” şeklinde belirtmiş, aynı zamanda, “akademik çalışmalarda ‘belirli bir hedefin’ ve ‘belirli bir yöntemin’ gerekli olduğunu”, ancak bu programda ‘yöntem’ unsurunu daha esnek tutarak, öğrencilerin disiplinlerarası çalışmalar yapabilmesine destek olduklarını ifade etmiştir.

Yüksek lisans ders havuzunda ‘Medya Kültürü Çalışmaları’, ‘Popüler Kültür’, ‘Kültür Politikası Çalışmaları’, ‘Gençlik Çalışmaları’, ‘İleri Sosyoloji’, ‘Eğitim Sosyolojisi’, ‘Kütüphane ve Bilgi Bilimi’ vb. pek çok dersin olduğu programın doktora seviyesinde ise danışman öğretim üyesi ile yapılan seminerler ağırlıklı olmakla birlikte, yüksek lisans ders havuzundaki derslerin tümüne katılım mümkündür. Programa dâhil olan öğrencilerin, ‘Televizyon Kültürü’, ‘Japonya’da Popüler Müzik’, ‘Savaş Dönemi Radyo Dinleme Alışkanlıkları’, ‘Yüzüncü Yıl Etkinlikleri ve Toplumsal Hafıza’ vb. kültürel çalışmalar ile bağlantılı çeşitli araştırmaları doktora tezi olarak sunulmuştur.

Kyoto Üniversitesi'nin bir diğer kültürel çalışmalar programı, edebiyat fakültesi bünyesinde, Heidelberg Üniversitesi ile ‘Kültürlerarası Çalışmalar Yüksek Lisans Ortak Programı’ olarak kurulmuştur. Programın genel özellikleri şu şekilde ifade edilmektedir:

Kültürlerarası Çalışmalar Programı, insan ve toplum bilimleri ve sosyal bilimlerde, mevcut disiplinlere ve bilgi çerçevelerine küresel bağlantının getirdiği zorlukları ele almaya çalışan yeni bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Japonya’da Kyoto Üniversitesi, bu çalışma alanı için ülkede bu özellikteki ilk eğitim programını kurmuş olup, bu aynı zamanda Japonya’nın bu alandaki ilk uluslararası ortak eğitim programıdır. Kültürlerarası Çalışmalar Sosyal Bilimler Yüksek Lisans Programı, disiplinlerarası eğitimi ile ağırlıklı olarak Doğu, Güney ve Güneydoğu Asya ve Avrupa’ya odaklanan, İngilizce eğitim veren, araştırma odaklı bir yüksek lisans programıdır.

Bünyesinde aynı zamanda bir ‘Avrasya Kültürel Çalışmalar Merkezi’ (Center for Euroasian Cultural Studies) de barındıran bu programda, öğrenciler eğitim sürelerinin yarısını Heidelberg Üniversitesinde geçirerek uluslararası bir kültürel çalışmalar eğitimi alma şansına erişmektedir. Enstitünün ders programı da oldukça

zengin bir içeriğe sahip olup, 'Kültürlerarası Çalışmalara Giriş', 'Japon Çağdaş Popüler Kültürü: Küresel Bağlamda Medya Uygulamaları', 'Sinema ve Medya Çalışmaları Semineri: Queer Teorisi Okumaları ve Yeni Queer Sineması', 'Sinematik Hayaller: Feminist ve Queer Film Eleştirisi', 'Rus-Japon Kültür Diyalogu', 'Ekocinema: Atom Bombası, Gıda ve Sürdürülebilirlik Üzerine Düşünmek', 'Kültürlerarası Asya Sineması', 'Doğu Asya Kökenleri: Antik Tarih ve Maddi Kültür', 'Japon Düşünceleri ve Kültürü Üzerine Metin Okuma ve Tartışma', 'Çağdaş Japonya'da Otaku'yu Tartışmak: Etiketleme Yaklaşımı' gibi dersler sunulmaktadır.

Kyoto Üniversitesinde sunulan her iki programın da Tokyo ve Osaka Üniversitelerinin kültürel çalışmalar programından daha zengin bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. eğitim bilimleri enstitüsü bünyesindeki Medya ve Kültürel Çalışmalar programı, 'Medya Kültürü Çalışmaları', 'Popüler Kültür', 'Gençlik Çalışmaları' vb. sunduğu ders içerikleri aracılığıyla kültürel çalışmalar eğitiminin araştırma sınırlarını geniş tutmaya özen göstermiştir.

Edebiyat Fakültesi bünyesinde bulunan 'Kültürlerarası Çalışmalar Yüksek Lisans Ortak Programı' ise bu çalışmada incelediğimiz üniversiteler içerisinde en öne çıkan program olarak değerlendirilebilir. Hem sunduğu ders içerikleri hem de programın yurt dışı bağlantısı, Japon kültürel çalışmalarının uluslararasılaşmasına katkı sağlamak ile birlikte, diğer ülkelerde popüler olan araştırma konularını da takip etme imkânı sunmaktadır. Geleneksel Japon kültürünün en büyük savunucularından olan Kyoto şehrinde, bu içerikte ve özellikle bir kültürel çalışmalar programının kurulmuş olması kimilerine göre ironik olarak değerlendirilebileceği gibi, Japon kültürel çalışmaların geleceği açısından oldukça umut vericidir.

4. Sonuç

Akademik bir disiplin olarak kültürel çalışmalar Japonya'ya 1960'lı yıllardan itibaren kademeli olarak girmiş olsa da 1920'li yıllardan itibaren Japonya'da kitleler, güç ilişkileri, medya tüketimleri vb. konularda yapılan çeşitli çalışmalar Japon Kültürel Çalışmaları'nın kuruluşuna yönelik bir entelektüel altyapı oluşturmuştur. 1960 ve 1980'li yıllarda İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın önemli eserlerinin Japonca çevirileri, bu alana dair bir akademik tartışma ortamlarını hazırlamış, 1990'lı yıllardan itibaren gerek uluslararası sempozyumlar ve kültürel çalışmalara yönelik bilimsel araştırma derneklerinin kurulması, gerekse üniversitelerde kültürel çalışmalar programlarının açılması ile kültürel çalışmalar disiplini Japonya'da kurumsallaşmıştır.

Ancak, Marksizm'in etkisinin oldukça yoğun olduğu Japon akademik dünyasında, kültürel çalışmalar da öncelikli olarak Marksist iletişim araştırmacıları tarafından

ele alınmıştır. Japonya'nın 1980-1990 yılları arasında içinde bulunduğu çalkantılı siyasi, sosyal ve ekonomik koşulların da etkisi ile Japonya'da kültürel çalışmalar araştırmacıları belli bazı konuların incelemesine ağırlık vermiştir. Bu konular genel anlamda sömürgecilik sonrası çalışmaları, etnik azınlık çalışmaları ve ulusal kimlik çalışmaları etrafında yoğunlaşmış olup toplumsal cinsiyet, popüler kültür, gençlik çalışmaları, cinsellik vb. Avrupa ve ABD'de gitgide yaygınlaşan birçok konu, Japonya'da uzunca bir süre kapsam dışında kalmıştır.

Üniversitelerdeki kültürel çalışmalar eğitim programlarına baktığımızda ise öncelikle uzun bir tarihi ve geleneği olan büyük devlet üniversitelerinde kültürel çalışmalara bağımsız bir disiplin olarak ver verilmiyor oluşu, çalışmada incelenen üç üniversite için de ortak bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Ele aldığımız Tokyo Üniversitesi, Osaka Üniversitesi ve Kyoto Üniversitesi arasında, Japonya'da kültürel çalışmaların kurumsallaşmasında en önemli rolü oynayan Tokyo Üniversitesinin kültürel çalışmalar programının günümüzde en zayıf konumda olduğu görülmektedir. Osaka Üniversitesinin kültürel çalışmalar programı, bölgenin etnik yapısı ve sosyo-ekonomik koşulları ile uyumlu ders içeriklerinin de bulunduğu bir program sunuyor gibi görünse de, 2020 yılı itibariyle Alan Çalışmaları bünyesine dâhil edilmesi sebebiyle, ileriye yönelik olarak kültürel çalışmalardan beklenen birçok özelliği karşılayamama tehlikesi ile karşı karşıyadır. İki farklı kültürel çalışmalar programının bulunduğu Kyoto Üniversitesi, hem sunduğu ders içeriklerinin zenginliği, hem de kültürel çalışmalar programı için oluşturduğu uluslararası işbirlikleri ile en nitelikli kültürel çalışmalar eğitiminin yapıldığı üniversite olarak değerlendirilebilir. Japon kültürünün muhafazasını en çok önemseyen şehirlerden olan Kyoto'da, kültürel çalışmalar eğitiminin uluslararasılaşmış yapısı, Japon Kültürel Çalışmaları'nın gelişimi ve dünyadaki yerini bulması açısından oldukça değerlidir.

Kaynakça

- Fabian, Schäfer (2009). The re-articulation of cultural studies in Japan and its consequences for Japanese studies. *International Journal of Cultural Studies*, Volume 12(1): 23 - 41.
- Gendai, Shisō (1996). Tokushu: Karuchuraru Sutadizu. 3 Gatsu Gou.
- Graeme, Turner (2016). *British Cultural Studies*. İngiliz Kültürel Çalışmaları. Çevirenler: Deniz Özçetin, Burak Özçetin. Heretik Yayınları, Ankara.
- John, Harthley (2011). *Communication, Cultural and Media Studies - The Key Concepts*. Routledge, USA and Canada.
- Kang, Sang-Jun (2001). *Nashonarizumu*. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Kuan-Hsing, Chen ve Chua, Beng Huat (2007). *The Inter-Asia Cultural Studies Reader*. Routledge, USA and Canada.
- Katō, Shūichi (1955). *Nihon Bunka No Zasshusei*. Shisō.

- Katō, Tetsurō (1986). *Kokkaron No Runessansu*. Tokyo: Aoki shoten.
- Maruyama, Masao (1956). 'Sutaarin Hihan' No Hihan. *Sekai*, Vol 131, 146-161.
- Michael Bourse, Halime Yücel (2017). *Les Cultural Studies. Kültürel Çalışmaları Anlamak*. Çeviren: Halime Yücel. İletişim.
- Motohashi, Tetsuya (2005). *Posutokoronalizumu*. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Nakai, Masakazu (1937/1981). 'Miru koto' no imi. *Kokumin geijutsu*.
- Satō Takeshi ve Hanada Tatsurō (2000). *Cultural studies in Japan*. *International Journal of Cultural Studies*, Vol 3, No.1, 11-25.
- Satō, Takumi (2005). *Hachi Gatsu Jugonichi No Shinwa*. Chikuma Shinsho.
- Sezaki, Keiji (2014). *Karuchuraru Sutadizu*. *Modern Japanese Literary Studies*, Vol. 90, 175-178.
- Shisō (1996). *Tokushu: Karuchuraru Sutadizu: Atarashi Bunka Hihan No Tameni*. 1 Gatsu Gou.
- Tomoko Tamari ve Yoshimi Shunya (2006). *Cultural Studies in Japan - An Interview with Shunya Yoshimi*. *Theory, Culture & Society*, Vol. 23(7-8): 305-314.
- Tosaka, Jun (1934/1966). *Gendai Tetsugaku Kōza'da Shinbun genshō no bunseki*. Tokyo: Hakuyōsha. *Tosaka Jun Zenshū*. Tokyo: Keisō shobō.
- Tsurumi, Shunsuke (1952). *Komyunikēshon*. Tsurumi, Kazuko. *Dyūi kenkyū*, 129-69. Tokyo: Shunjūsha.
- Yoshimi, Shunya (2003). *Television and Nationalizm: Historical Change in the National Domestic TV Formation of Postwar Japan*. *European Journal of Cultural Studies*, Vol 6, 459.

İnternet Kaynakları

- <http://cultural-typhoon.com/act/en/> , Kültürel Tayfun İnternet Sitesi, Erişim Tarihi : 29.04.2020
- <https://www.c.u-tokyo.ac.jp/info/academics/grad/ics/index.html> , Tokyo Üniversitesi Disiplinlerarası Kültürel Çalışmalar Lisansüstü Programı İnternet Sitesi, Erişim tarihi: 26.04.2020
- <https://www.hus.osaka-u.ac.jp/ja/graduate/313> , Osaka Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Lisansüstü Programı İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 26.04.2020
- https://www.hus.osaka-u.ac.jp/sites/default/files/2019m_hus_20190918.pdf , Osaka Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Yüksek Lisans Ders Programı, Erişim Tarihi: 26.04.2020
- https://www.hus.osaka-u.ac.jp/sites/default/files/2019d_hus.pdf , Osaka Üniversitesi, Kültürel Çalışmalar Doktora Ders Programı, Erişim Tarihi: 26.04.2020
- <http://ocw.kyoto-u.ac.jp/ja/syllabuses2020/202/10> , Kyoto Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Lisansüstü Ders Programı İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 26.04.2020
- http://satolab.educ.kyoto-u.ac.jp/?page_id=2 , Kyoto Üniversitesi, Sato Takumi'nin Açıklamaları, Erişim Tarihi: 26.04.2020
- <https://www.cats.bun.kyoto-u.ac.jp/jdts/ja/> , Kyoto Üniversitesi Kültürlerarası Çalışmalar Lisansüstü Programı İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 26.04.2020
- https://www.cats.bun.kyoto-u.ac.jp/jdts/wp-content/uploads/2020/03/CATS_syllabus2020.pdf , Kyoto Üniversitesi Kültürlerarası Çalışmalar Lisansüstü Ders Programı, Erişim Tarihi: 26.04.2020

Geleneksel yukatas Japon kadın Tokyo ay töreni, Reuters

Walter Benjamin'in Hikâye Anlatıcısı, Deneyim ve Enformasyon Yaklaşımı Bağlamında Popüler Edebiyat ve Azra Kohen

MUSTAFA C. SADAKAOĞLU

Öz

Kitle iletişim yöntem ve teknolojilerinde kaydedilen gelişmeler bütünsel olarak iletişim deneyimini dönüştürmektedir. Dijitalleşme olarak tanımlanan ve internet altyapısının iletişim süreçlerinde yoğun olarak kullanılmasıyla beliren yeni eğilimler, modern edebi pratikler üzerinde önemli etkiler yaratmakla birlikte roman, yazar ve okuyucu arasında oluşan yeni iletişim pratiğini incelenmesi gereken bir alan hâline getirmektedir. Anılan iletişim pratiğini açıklayabilmek amacıyla geçtiğimiz yüzyılın edebi eğilimleri üzerinde tartışılan "deneyim, bellek ve enformasyon" kavramları hatırlanmaktadır. Bu eğilimlerde beliren somut durum; günümüzde tezahür ettiği şekliyle değişen iletişim pratiğinin anlaşılmasında ve yazar ile okuyucunun odağında yer aldığı çağdaş edebi eğilimlerin kavranmasında kullanılmaktadır. Çalışma; dijital iletişim teknolojileri tarafından yeniden biçimlendirilen yazar, roman ve okuyucunun öznesi olduğu yeni iletişim deneyimini günümüz perspektifinden tartışmayı amaçlamaktadır. Buna göre yazar, geleneksel toplumlarda hikâye anlatıcısı ve genel anlamda sözlü kültürün bir parçası olarak kavranırken enformasyon endüstrisi tarafından biçimlendirildiği şekliyle modern toplumlarda roman yazarına dönüşmüş ve yazılı kültürün bir parçası hâline gelmiştir. Diğer yandan günümüzde pek çok alanda olduğu üzere marka ve kimlik pazarlaması edebi kimlikler için de geçerli olan ve daha çok sosyal paylaşım ağları üzerinden reklam maksadıyla uygulanmaktadır. Marka ve kimlik pazarlaması konusunda sosyal paylaşım ağları dışında kalan geleneksel iletişim mecraları da yoğun olarak kullanılmakta ve popüler edebiyat ürünlerinden uyarlanan televizyon dizileri aracılığıyla bir bütün olarak edebi üretim eğlence endüstrisinin sınırlarına dâhil edilmektedir. Bu gelişmeler kültürel üretimin en ağırbaşlı ve muhafazakâr özneleri arasında gösterilen edebi kimlikleri de zaman içinde popülerleştirmekte ve birer şöhret figürüne dönüştürerek dijital iletişim platformları ya da sosyal paylaşım ağları üzerinden inşa ettikleri edebi kimliklerini marka olarak pazarlamaya zorlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim Deneyimi, Hikâye Anlatıcısı, Yazar, Enformasyon, Bellek, Marka

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 20.04.2020

Kabul Tarihi: 28.07.2020

ORCID ID: 0000-0002-4359-4828

E-mail: msadakoglu@gmail.com

Popular Literature and Azra Kohen in the Context of Walter Benjamin's Storyteller Experience and Information Approach

MUSTAFA C. SADAKAOĞLU

Abstract

The developments in mass communication methods and technologies transform the communication experience as a whole. New trends, defined as digitalization and emerging through the intensive use of internet infrastructure in communication processes, have significant effects on contemporary literary practices, making the new communication practice between novel, writer and reader an area to be examined. In order to explain the mentioned communication practice, the concepts of "experience, memory and information" discussed on the literary tendencies of the past century are remembered. The concrete situation that appears in these trends; It is used in understanding the changing communication practice as it manifests today and in understanding the current literary tendencies in which the author and the reader are in focus.

The study aims to discuss the new communication experience which is the subject of the writer, novel and reader reshaped by digital communication technologies from today's perspective. According to this, while the writer is comprehended as a storyteller in traditional societies and as a part of oral culture in general; It has been transformed into a novelist in modern societies as shaped by the information industry and has become part of the written culture. On the other hand, as in many fields, brand identity marketing is applied for the purpose of advertising, which is also valid for literary identities, and mostly through social networks. Traditional mass media, other than social networks, on brand and identity marketing are also used extensively and are integrated into the borders of the literary production entertainment industry as a whole through television series adapted from popular literary products. These developments have also popularized the literary identities, which are shown among the most dignified and conservative subjects of cultural production, and force them to market their literary identities that they have built through digital communication platforms or social networks, by turning them into celebrity figures.

Keywords: Communication, Storyteller, Writer, Experience, Information, Brand

Research Paper

Received: 20.04.2020

Accepted: 28.07.2020

ORCID ID: 0000-0002-4359-4828

E-mail: msadakoglu@gmail.com

1. Giriş

Yazı ve yazılı kültür, söz ve sözlü kültüre nispeten çok daha yeni bir deneyim olsa da yazının icadıyla başlayan sürecin geçmişi çeşitli sembollerle gösterilen ikonlar, resimler ve simgeler dikkate alındığında binlerce yıl önceye dayanmaktadır.²Düzenli bir simgesel bütünlük oluşturması bakımından yazı, kâğıdın yaygın olarak üretilmesiyle başlatılan somut kronolojide yer almaktadır (Georges, 2002: 12). Oysa yazı ve yazılı kültür üzerinde belirleyici etkisi nedeniyle kâğıt, her ne kadar yazıyla birlikte anılan kil tablet, deri, papirüs gibi eski materyallere nazaran çok daha kolay üretilebilmiş olsa da aslında kâğıt üretimi de hem pahalı hem de zahmetli bir uğraş olmuştur (Sennet, 2002:33-37). Her ne kadar matbaanın icadı³ sayesinde gazete, dergi ve kitap baskısında ulaşılan avantajlar sayesinde okuyucu profilinde yukarıdan aşağıya doğru bir tür demokratikleşme söz konusu olsa da kâğıdın pahalı olması nedeniyle bu ürünler, hâli vakti yerinde küçük bir azınlığın tekelinde kalmıştır. Ancak orta çağın sonunda kilise ruhbanlarınca yazılıp, basılan havarilerin çileci hayatları ile kendini tanrı yoluna adanmış şövalyelerin kahramanlık hikâyeleriyle dolu bir üretim alanı olarak roman hem biçim ve hem de içerik bakımından değişmiş ve sıradan insanı anlatan yeni içeriğiyle daha yatay ve hiyerarşi dışı bir toplumsal perspektif dâhilinde konumlanabilmiştir. Diğer yandan sözlü kültüre içkin bir gösterge olarak hikâye anlatıcısı ile dinleyiciden oluşan kolektif iletişim deneyiminin yerine, yazılı kültüre içkin bir gösterge olarak yazar, roman, yayıncı ve okuyucudan oluşan araçlanmış iletişim deneyimi geçmiştir. Günümüzde değişimin yönü, dijital platformlarının sunduğu olanakların da et-

²Walter Ong, sözlü kültürü birincil, yazın kültürünü ise ikincil biçimlendirme sistemi olarak kavramaktadır (2003;20). Buna göre; yazının 6.000 yıllık geçmişi karşısında sözün 50.000 yıllık geçmişine rağmen yazılı kültürün sözlü kültür üzerindeki etkisini emperyalist bir etkinlik olarak tanımlamaktadır (2003;20-25). Diğer yandan sözlü kültüre has düşünme ve bilme eylemlerini bellek ve anımsama ile ilişkilendiren Ong, aktarılan bilginin biçimine dikkat çekerek; sözlü kültüre özgü belli bir ritimde aktarılan atasözlerinin bellekte çok daha kolay yer edindiğini savunmaktadır (Ong, 2003;51). Bu minvalde Platon tarafından anlatılan eski bir hikâye, tam olarak Walter Ong'un bakış açısını özetler niteliktedir. Buna göre; yukarı Mısır'ın en büyük kentlerinden birinin kralı olan Thamus; bir gün sayı, geometri, astronomi ve yazı dâhil olmak üzere pek çok şeyin mucidi Theuth'u ağırlar. Theuth, Kral'a buluşlarını sergiler ve bunların Mısır'da neden bilinmesi gerektiğini anlatır. Thamus da buluşları inceler ve sorular sorar. Sıra yazıya gelince Theuth: "Yazının Mısır halkının bilgeliğini ve hafızasını geliştireceği" öngörüsünde bulunur ve "bilgeliğin ve hafızanın reçetesini buldum." diye ekler. Kral ise: "Ey mucitlerin piri, icat yapmak ayrı şey, icadın onu kullananlara fayda mı yoksa zarar mı getireceğini kestirmek ayrı şey. Yazıyı kullanmaya başlayanlar hafızalarını kullanmaktan vazgeçecekler. Bir şeyleri hatırlamak için de kendi kaynaklarını kullanmak yerine birtakım işaretlere bel bağlayacaklar. Sen hafıza için değil, hatırlama için bir reçete keşfettin. Sonuçta belki bilgili sayılacaklar ama birçok şeyin cahili olacaklar." karşılığını verir (Postman, 2016: 9-10).

³Günümüzde de devam eden bir süreç olarak bilgi çağı, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde seri yazı üretimine olanak veren matbaa makinesinin keşfiyle başlamıştır. Dolayısıyla söze dayalı kültürel temsiller, yazıya dayalı kültürel temsillerle (yazılı kültürün günümüzde elektronik kültüre evrilmesi devam etmektedir) yer değiştirmiştir (Postman, 2016: 63). Diğer yandan Walter Ong, yazı ve matbaayı esas alarak birincil ve ikincil sözlü kültür evreleri olmak üzere iki ayrı dönemselleştirme yapar. Buna göre yazı ve matbaanın bilinmediği, iletişimin sadece söz ve konuşmaya dayalı olduğu kültürel çevreler birincil sözlü kültür evresine, modern iletişim araçlarının (telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik mecraların) kuşattığı günümüzün sözlü kültür nitelik ve işlevleri bakımından yazı yerine söze dönüştüğü için ikincil sözlü kültür dönemine dâhil edilmiştir. (Ong, 2003: 23-24).

kisiyle derinleşerek yazar, roman ve yayıncı tarafından tamamlanan markalaşma biçiminde tezahür etmektedir. Yazarı ve romanı tanımlayan kimlikler okuyucu nezdinde çok daha güçlü kavrayış olanakları sunmaktadır. Modern pazarlama bileşenleri bakımından yazarın, ürünüyle birlikte anılmasına tekabül eden fiili durum; önce ürünü ardından yazarı popüler kültür ürünü olarak pazarlamakta ve kültür endüstrisinin (Adorno, 2013) hâkim atmosferine dâhil etmektedir.

Diğer yandan dijital platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte ürün ve hizmet pazarlaması; gazete, radyo ve televizyon gibi geleneksel kitle iletişim araçları aleyhine dijital platformlara kaymaktadır. Böylece daha fazla görünür ve tanınır olma gerekliliğinden kaynaklanan fiili durumun zorlamasıyla yayınevleri tarafından büyük reklam bütçeleri hazırlanmakta ve yazarın okuyucuya pazarlanmasında geleneksel iletişim araçları kadar dijital platformlar da kullanılmaktadır. Günümüzde pek çok yazar yayımlanan her yeni romanıyla (ya da ürün) birlikte yenilenen imajını da dolaşıma sokmaktadır. Böylece değişen iletişim deneyiminin dönüştürdüğü pek çok şeyin yanı sıra yazar ve edebi pratikler de değişmekte ve incelenmesi gereken bir alan hâline gelmektedir. Bu minvalde dijital iletişim deneyiminin kültürel alanı yeniden biçimlendirdiği günümüzde, Walter Benjamin tarafından yaklaşık bir asır önce tartışılan “deneyim, bellek ve enformasyon” kavramları; roman, yazar, yayıncı ve okuyucudan oluşan etkileşim özneleriyle ilgili yeniden değerlendirme imkânları sunmakta ve günümüzde idrak edildiği şekliyle edebi üretimin anlaşılması bakımından önemli ipuçları vermektedir.

2. Kuramsal Çerçeve ve Yöntem

Geçtiğimiz yüzyıl edebiyat eleştirmeni ve kültür tarihçisi Walter Benjamin (1892-1940) tarafından ortaya atılan deneyim, bellek ve enformasyon kavramları; edebi üretimin popülerleşerek dönüşen doğasının açıklanmasında önemli ipuçları vermektedir. Benjamin tarafından gelenek zincirinin kurulması ve kuşaklar arası deneyimin aktarılması biçiminde kavranan mesele büyüyerek günümüzde bir iletişim krizi haline gelmiştir (1995:77-78). Zira endüstriyel kapitalizm ve modernleşmenin bir sonucu olarak zuhur eden kültürün uçucu doğası deneyim krizine neden olmaktadır. Modernleşme; anlık, gel-geç ve durmaksızın yer değiştiren doğası nedeniyle modern insanın en kadim yeteneklerinden biri olarak deneyimin paylaşılması konusunda büyük bir zaaf yaratmıştır. Öyle ki, insana özgü bir pratik olarak deneyimin aktarılması meselesi modernleşme nedeniyle deneyimden kaçış (2016: 30) şeklinde tezahür etmektedir.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu (1930-2002) tarafından ortaya konan “kültürel sermaye” kavramı da yazar, okuyucu ve romanın dönüşümü bağlamında çalışmada başvurulan önemli bir diğer kuramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Buna göre; sınıfsal

farkların yeniden üretilmesinde kültürel sermaye ve kültürel tüketim eğilimleri her zaman güçlü etkilere sahip olmuştur. Bourdieu; üst sınıfları tanımlayan ve bu sınıflarla özdeşleşen beğeniyi, bunlar içinde yer alan farklı yaşam tarzlarının farklı beğeni eğilimleri oluşturmaya bağlamaktadır. Sözelimi (Arun, 2014: 171); ortalama bireyin sahip olduğundan çok daha fazla kültürel sermayesi olan ancak görece daha düşük ekonomik sermayeye sahip bir üniversite profesörünün beğenileri, ortalama bireyin sahip olduğundan daha fazla ekonomik sermayesi olan ancak görece daha düşük kültürel sermayeye sahip herhangi bir iş insanının beğenilerinden farklılaşmaktadır. Her iki farklı pozisyondaki bireyin de üst sınıflara dâhil olmasına karşın, sahip oldukları sermayenin türü ve hacmi onları birbirinden ayırmaktadır. Bu noktada beğeniler, ayırımı kılavuzu olarak iş görmekte ve statü için mücadele veren aktörler, kılavuz yardımıyla kendi tüketim pratiklerini gerçekleştirmektedir.

Modernleşme ve edebi üretim meselesine edebiyat sosyolojisi bakımında yaklaşan ve bir meta ve kültürel tüketim alanı olarak kavradığı popüler edebiyat ve roman meselesini “popüler kültür ve okuyucunun inşa edilmesi” gibi çok daha somut göstergeler kullanarak ele alan Leo Löwenthal’in (1900-1993) bakış açısı çalışmanın tarihsel omurgasını oluşturmaktadır. Löwenthal, 18. yüzyıl Britanya edebi üretim pratiğini modern toplumların tezahürü olarak kavradığı gazeteler, popüler dergiler ve romanlar üzerinden, basit zevklerin tatmin edilmesine dayalı popüler yazar ile bayağı okur arasında oluşan fiili duruma bağlamaktadır; 1740 yılında Samuel Richardson’ın “Pamela” adlı romanının yayımlanması büyük bir değişime neden olmuştur. Öyle ki, sonraki otuz yılda romanlar, dönemin önde gelen dört yazarının “Samuel Richardson, Henry Fielding, Tobias Smollett ve Laurence Sterne” çeşitli oranlarda ifade ettiği orta sınıf gerçekliği ve duygusallığının bir karışımıdır. Sonraki dönemde taklit, tekrar ve hünersizlik öyle bir alıp yürümüştür ki, yazarlar roman biçiminin tümüyle tükenip gitmesinden korkmuşlardır. Oysa okurlar için durum öyle değildir. Onlar için bu eğlence, çoğunlukla cazip yeni başlıklar altında yayımlanan muhtelif eski ciltlerden oluştuğunda dahi popüler⁴ olmayı sürdürmüştür (Löwenthal;2017;92).

Fiili durumun açıklanabilmesi maksadıyla çalışmada kuramsal çerçeve yanı sıra meta tüketimi ve modern pazarlama yöntemleri arasında yer alan pazarlama karması bileşenlerinden de faydalanılmaktadır. Modern işletmelerde ürün ve hizmetlerin sunumunda kullanılan pazarlama karması bileşenleri; “ürün-product, fiyat-price,

⁴ Okurun popüler olana ilgisi, 18. yüzyıldan 19. yüzyıla evrilen süreçte ve edebi pratikler kadar yazılı basında da geçerli olmuştur. Victoria döneminde basın, her ne kadar büyük kraliyet seremonilerini dikkate alıp hem taşra hem de metropol gazetelerinde tam haber yapıyorsa da bir bütün olarak monarşiye karşıdır. Hatta 1850’lerden 1870’lere değin Victoria, gazete başyazılarının değişmez eleştiri konusudur. Gazete baskılarını arttırmak için kullanılan sansasyonel skandallar ve cinayetler bile The Times ve The Observer gazetelerinin IV. William ve Victoria’nın taç merasimleri münasebetiyle savurganca hazırlanan hatıra baskılarından çok daha etkilidir (Hobsbawm, 2006;130-131).

dağıtım-place ve tutundurma-promotion” olmak üzere toplam dört unsurdan oluşmaktadır. 20. yüzyıldan itibaren tüketici tercihlerinin giderek daha fazla önem kazanması, tüketicinin istek ve beğenilerini dikkate alan üretim anlayışına ve bireyselleşmeye neden olmuştur.

Çalışmanın tecessüs kaynağında her ne kadar edebi üretim ve edebi üretimin modern tarihi bulunuyorsa da yazar; okuyucu, yayıncı ve romandan oluşan edebi üretim pratiğinin günümüze evirilen süreçte geçirdiği dönüşüm pazarlama bakımından da ele alınmaktadır. Bu maksatla romanları televizyon dizilerine uyarlanacak denli popülerleşen Azra Kohen, çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiş ve yazarın “Gör Beni, Aeden, Fi, Çi ve Pi” adlarındaki beş romanı, popüler edebi pratik ve kültür endüstrisi bağlamında incelenmiştir. Romanlarında daha çok kentli, orta ya da üst sınıfa mensup görece eğitilmiş genç insanların bireysel sorunlarıyla insan ilişkilerini ve bu bağlamda iç dünyalarında yaşadıkları hayal kırıklıklarını ele alan yazarın üçleme roman dizisi aynı zamanda bir televizyon kanalı tarafından satın alınarak uyarlanmış ve televizyon dizisi olarak yayınlanmıştır. Popüler oyuncuların yer aldığı dizinin dijital bir televizyon kanalında yayımlanan bölümlerinin toplamda on yedi milyon tekil internet kullanıcısı tarafından izlenmiş olması; popüler edebi üretim bakımından dikkate alınarak örneklemin belirlenmesinde kıstas olmuştur. Zira sanatın ve sanatçının modern dönemde kaybettiği aurasının pazarlama tekniklerinin yardımıyla popüler kültüre dâhil edildiği ve kültür endüstrisi aracılığıyla yeniden üretilerek dolaşıma sokulduğu çalışmanın temel varsayımını oluşturmaktadır.

3. Erken Dönem Yazın Kültürü

Anadolu topraklarından başlayarak Basra Körfezi'ne uzanan, Dicle ve Fırat Nehirleri arasında kalan Mezopotamya bölgesi verimli ve uygun iklim koşullarına sahip olması nedeniyle tarih boyunca istila ve göçlere sahne olduğu gibi kavimler arası kültürel etkileşimin yoğun olduğu bir coğrafya olarak hatırlanmaktadır. Bu nedenle İlkçağ Ön Asya uygarlıkları, insan eliyle yaratılan pek çok şeyin yanı sıra medeniyet ve yazılı kültürün de erken dönem örneklerine sahiplik etmiştir. Sözelimi Mezopotamya bölgesine özgü “naru literature-naru edebiyat”⁵olarak bilinen ve dönemin yazıcıları tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan efsane ve söylencelerden

⁵ Naru yazın kültürü yazarın gerçekte kendisinin deneyimlemediği hikâyelerinden oluşan bir tür yazma pratiği. Naru yazın kültürü ya da naru edebiyat ilk kez Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır. Naru, bir hükümdarın hüküm sürdüğü saltanatı boyunca gerçekleşen olayların kaydedildiği kitabeden oluşan dikili taş yazıttır. Naru edebiyatı, muhtemelen MÖ ikinci bin yılın başlarında Eski Çağ'ın ünlü kralları adına yontulmuş kıyamet yazıtından oluşur. Akad şehir devletine ait “Sargon Efsanesi” bilinen ilk örneğidir. Naru eserlerde dile getirilen meseleler efsane hatta kurgusaldır (Gurney,1995:93). Diğer yandan İslamiyet öncesi Arap yarımadasında kültürel üretimi söze bağlayan Jonathan Bloom; bilinmesine rağmen yazının gündelik yaşamda önemli bir rolü olmadığını ileri sürmektedir. Bu dönemde Araplar arasında sanatın en rafine formu şiirdi ve şairler çok fazla önemsenmekteydi (2003; 132-134).

üretilen yazın kültürü, gerçeğe dönüşerek zamanla maddi tarihin somut gerçeklik referanslarından biri hâline gelmiştir. Bunun en önemli nedeni; her ne kadar efsane ve söylencelerden besleniyor olsa da naru edebiyatın geleneksel formlardan uzaklaşabilmesi ve her seferinde geçmişe dair güçlü bir “imaj” yaratabilmesinde aranmalıdır (Jonker,1995:95). İlk Çağ efsaneleri, hayatı daha güvende yaşayabilmesi için sıradan insana doğayı, insanı ve insan ilişkilerini anlama ve yorumlama yollarını göstermiştir. Naru yazın kültürünün beslendiği efsanelerde varoluş ile ilgili normatif hikâyeler anlatılmakta ve bu sayede dinleyicilerin geçmiş tercihleri nedeniyle içlerinde biriken korku ve endişeler anlatılarda yeniden kurgulanan dünya tasavvuru üzerinden sağaltılmaktadır. Dolayısıyla anlatılarda bahsi geçen kahramanlara baskın kültürel değerleri meşrulaştıran, iktidar ilişkilerini olumlayan ve pagan nizamın korunmasını telkin eden güçlü ve kuşatıcı bir atmosfer eşlik etmektedir.

Klasik çağın Roma yazın kültürüyse şiir, tragedya ve komedya başta olmak üzere tarihi ve felsefi metinler içeren pek çok anlatı türünden oluşmaktadır. Ancak Roma, pek çok şeyin yanı sıra yazın alanındaki üretkenliğini de selefi antik Yunan yazın geleneğinden devralmıştır. Buna göre pek çok Romalı seçkin, Yunan eserlerini Latinceye çevirdiği gibi bu eserlerde yer alan temaları da uyarlayarak Roma kültürüne dâhil etmiştir. Roma yazın kültürü içinde özel bir alan olarak özgün edebi üretim ancak MÖ 3. yüzyılın sonuna doğru “Plautus, Terence ve Ennius” gibi komedya yazarlarının eser vermeleriyle ortaya çıkabilmiştir (Rodgers, 2010:258). Diğer yandan MS 4. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığı resmi din olarak benimseyen Roma yazın kültürü de köklü bir değişim geçirmiş; pagan dönemin yoğun müstehcenlik içeren eserleri yerine Hristiyan etiği yücelten ve dini göndermeleri bol bir edebi üretim alanına dönüşmüştür. Dönemin en bilinen yazarları arasında Milano Başpiskoposu Aurelius Ambrosius (340-397) ile Retorik Öğretmeni ve Şair Decimus Magnus Ausonius (310-395) dikkat çekmektedir. Diğer yandan köklü bir geleneğe sahip Roma tarih yazıcılığı da Roma yazın kültürü bağlamı içinde değerlendirilebilir. Sözelimi tarih yazıcısı Titus Livius (MÖ 59–MS 17), Roma tarihini kentnin kuruluşundan itibaren kaleme almış ve özellikle İmparator Augustus (MÖ 27-MS 14) dönemi boyunca Roma’da meydana gelen siyasi ve askeri gelişmelerin kaydını tutmuştur. Ancak Titus Livius’un tarih yazıcılığında da Mezopotamya Naru yazın kültürüne özgü; efsanelerin zamanla maddi birer gerçeğe dönüşmesine yol açan eğilim dikkat çekmektedir. Mezopotamya yazın kültürünü oluşturan efsane ve söylencelere dayalı yazılı kültür anlayışını geç dönem Roma yazın kültürüne miras kaldığı şekliyle üstelik tarih yazıcılığı gibi maddi gerçekliğe dayanması gereken bir alanda dahi yüzyıllar boyunca etkisini sürdürebildiği görülmektedir (Fantham, 1996:63-73).

Roma sonrası dönemin tanımlanmasında kullanılan Orta Çağ, başlangıç ve bitiş tarihleri hakkında genel fikir birliği olmamasına rağmen 5. yüzyılda Roma'nın çöküşü ile 15. yüzyılda Rönesans'ın başlangıcı arasında geçen bin yıllık döneme tekabül etmektedir. Orta Çağ, kilise ve aristokrasi tarafından uygulandığı şekliyle ancak rönesans düşünürleri tarafından yaygın olarak "karanlık çağ" (Bridbury,1969:526-537) olarak anılagelmiştir. Orta Çağ'ın erken dönemlerinde kabul gören bir edebi üretim alanı olarak epik şiirlerde; şövalye kültürüne özgü "savaşçı-kahraman"⁶yüceltmeleri baskındır. Soy bağlarına vurguyla öz görev, fedakârlık ve intikam benzeri duygular epik şiirin temalarını oluşturmaktadır. 12. yüzyıldan itibaren Avrupa yazın kültüründe epik şiirin güçlenmesinin en önemli nedeni, kilise önderliğinde Kudüs'e düzenlenen haclı seferleridir (Saul, 2011:37-59). Dolayısıyla Batı Avrupa'da idrak edildiği şekliyle erken dönem Orta Çağ yazın kültürünün omurgasını; şövalye kültü ve bu külte ait bir dizi şövalye kodlarından oluşan görev, onur ve adalet gibi "erdemler ile ahlaki öğretiler"⁷ oluşturmaktadır. Diğer yandan Orta Çağ yazın kültürü, okumayla olduğu kadar dinlemeyle de yakından ilgilidir. Ruhbanlar tarafından Latince kaleme alınan yazılı eserlerin çoğu, dini efsanelerle felsefi ya da tarihi konularda anlatılan mesellerden oluşmaktadır. Bu dönemde az sayıda insanın Latince okuyabilmesi ve çoğaltma olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle okuyucu kitlesinden söz etmek henüz mümkün değildir. Ancak Orta Çağ'ın son dönemlerinden itibaren ticaretin gelişmesi, kentlerin büyümesi ve yeni bir sınıf olarak burjuvazinin zamanla zenginleşerek güç kazanması ardından zengin içeriğiyle yeni bir yazın kültürü doğmuştur. Böylece savaş kahramanlıkları ve havarilerin çileci yaşamlarından oluşan erken dönem Orta Çağ yazın kültürü, pek çok farklı konu ve sıradan insan hikâyelerini de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu ilginin büyümesinde, Latince dışında kalan İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce gibi yerel dillerde kaleme alınmış metinlerin artması etkili olmuştur. Zira Latince metinler, büyük oranda Kilise mensubu ruhbanlar tarafından üretilerek tüketilmekte ancak ender olarak halkın bu eserlere erişimine olanak tanınmaktadır.⁸

⁶Orta Çağ edebiyatının gelişimi Karolenj İmparatorluğu Hükümdarı Şarlman (742-814) tarafından 9. yüzyıldan itibaren halkın eğitimine verilen önemin doğrudan bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Zira Şarlman; dil bilgisi, retorik, astronomi, felsefe ve matematik konularında eğitim veren pek çok okullar kurmuş ve temel olarak Karolenj dünyasında eğitimi ulaşılabılır kılmıştır (Butt, 2002:134-136).

⁷Britanya edebiyatının yapı taşları arasında gösterilen "Sir Gawain ve Yeşil Şövalye" adlı epik şiirde; günah ve ikileme maruz kalan yuvarlak masa şövalyelerinden Gawain'in verdiği erdem ve dürüstlük imtihanı anlatılmaktadır (Anonim, 2017).

⁸Söz gelimi İtalyan ozan Dante Alighieri (1265-1321) tarafından kaleme alınan "İlahi Komedya" geç Orta Çağ yazın kültürünün en önemli eserlerinden biri olmanın yanı sıra modern İtalyancanın da temellerini oluşturmuştur. Diğer yandan dünya edebiyatının ilk hikâyecisi olarak bilinen Giovanni Boccaccio (1313-1375), Decameron adlı eserinde insanın bu dünyadaki yaşamını kilise ve törelerin ötesinde tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştur.

4. Edebi Üretim ve Piyasa İlişkileri

“Roman, tanrının terk ettiği bir dünyanın epiğidir.”

Georg Lukacs

(2003:86)

Macar Filozof ve Edebiyat Bilimci Georg Lukacs'ın (1885-1971) kavrayışında roman, mitler ve ilahlar tarafından terk edilmiş rasyonel bir dünyanın dışavurumundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla yazarın içine savrulduğu “ironi”⁹ ancak tanrısız çağlarda rastlanan türden olumsuz bir mistisizme tekabül eder. Bu ironinin temelindeyse “romanın nesnel oluşu” (2003, 96) bulunmaktadır. Gerçekten de modern roman, anlatsının odağına uhrevi bir dünya tasavvuru yerine dünyevi bir bakış açısı tarafından belirlenen birey ve bireyin somut eylemlerini koyar ve bu sayede rasyonel bir anlayışa tekabül eder. Bu anlayış, “Aydınlanma”¹⁰ geleneğinden besleniyor olsa da aydınlanma, rönesans ile meydana gelen kültürel ve düşünsel eğilimlerin devamı ve Orta Çağ'ın bin yıllık hâkim paradigmalarından keskin bir kopuş anlamına gelmektedir. Aklın rehberliğini öneren aydınlanma sayesinde edebi üretim ve edebi üretimin öznesi olarak yazar eskiye oranla fikirlerini çok daha güçlü ve özgür bir şekilde ifade edebilmektedir. Böylece dinamik bir yenilenmeyle birlikte pek çok sanat akımını içine alacak şekilde genişleyen edebi çeşitlenme ve zenginlik meydana gelebilmiştir.

Edebiyat Kuramcısı Mihail Mihayloviç Bahtin (1895-1975)'e göre; modern roman, tıpkı modernleşme gibi henüz tamamlanmamış ve gelişimi devam eden bir edebi tür olarak kabul edilmelidir (2001:164). Bahtin'in edebi üretime ilişkin bakış açısı, toplumsal ilişki ve çelişkilerin bir şekilde eserin içeriğine sızacağını ve romanın, üretildiği dönemin siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerinden bağımsız düşünülemediğini göstermektedir. Batı modernleşmesinin bir tezahürü olarak modern romanın ortaya çıkışı; modernleşmeye içkin ihtilaller, kitlesel göçler ve bitmek bilmeyen krizlerle anılan sancılı evrede gerçekleşmiştir. Bu nedenle modern roman; üretildiği döneme özgü tüm gelişmelerle karşılıklı etkileşim içinde toplumsal ilişki ve çelişkilerden beslenerek biçimlenen kavrayışın bir sonucudur.

⁹ Anlam karşısında bilgece bilgisizlik hâli “docta ignorantia” tutumudur. Bu tutumun nedeni “daimon” adı verilen yarı tanrıların iyi ya da kötü etkinliklerini sadece görüp bundan fazlasını anlamayı reddetmektir.

¹⁰ Aydınlanma, sonuçları bakımından Batı dünyasında etkili olmuştur. İngiliz devrimiyle başlayıp Fransız devrimiyle bitirilen felsefi bir hareket ve bu hareketin sonuçlarıyla ortaya çıkan toplumsal ve siyasal süreci ifade etmekte kullanılan aydınlanma; insanları “köleleştiren” mit ve ön yargılardan yani kilise tarafından temsil edilen düzen yerine, aklın temsil ettiği özgür düzeni önermektedir (Çiğdem, 2009:13-15). Diğer yandan aydınlanmaya özgü belirtilerden biri olarak “popülerleşme” (Gökberk, 2011; 292-293), MÖ 5. yüzyılda deneyimlenen Yunan aydınlanması ve tragedya ozanı Euripides'in (MÖ 480-M.Ö.406) şahsında somutlaşır. Yunan aydınlanması ile 18. yüzyıl Batı aydınlanmasının temel görüngüleri karşılaştırıldığında popülerleşme düzeyinde benzerlikler görülür.

Dolayısıyla başlangıçta mitler, söylenceler, şiirler ve tragedyalar tarafından belirlenen roman içeriği; Aydınlanma sayesinde rasyonelleşmiş ve modernleşmeyle birlikte bağımsız bir tür olarak tamamlanmıştır. Böylece aydınlanma ve modernleşme hareketlerini kapsayan 18 ila 19. yüzyıllarda gerçekleşen bir dizi toplumsal gelişmenin yarattığı etkileşim sayesinde edebi üretim (ve roman), hem biçim hem de içerik bakımından toplumsallaşarak politikleşmiştir (Hauser, 1984:220).

Stefan Zweig (1881-1842) tarafından kaleme alınan, “Balzac Bir Yaşam Öyküsü” adlı biyografik romanda hikâyesi anlatılan Honore De Balzac’ın (1799-1850) hayatı, modernleşmenin kuşatıcı atmosferi tarafından belirlenen yazar, edebi üretim ve piyasa ilişkilerinin kavranması bakımından önemli ipuçları verebilir. Balzac, hayalleri olan tutku dolu bir yazardır ve bu hayalleri gerçekleştirmek için gece-gündüz çalışmaktadır. Ancak bir taşralı olarak ne kadar çalışırsa çalışsın Paris’in şımarık entelektüellerince kabul görmemektedir. Bunun üzerine daha çok çabalamakta ve insanüstü bir şekilde aynı anda dört-beş roman üzerinde çalışmaktadır. Dolayısıyla Paris’in tanınan bir yazarı olabilmek ve soylu bir kadınla evlenmek gibi tutkuları nedeniyle Balzac, çok çalışmaktan hem beden hem de akıl sağlığını kaybetmiştir (Zweig, 2009). Balzac’ın içinde yaşadığı geçiş evresine özgü dramatik çatışma hâli bir yana; 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren edebi üretim aslında kârlı bir çalışma alanıdır. Bu dönemde bir yazarın popüler ya da zengin olmak gibi tutkulara sahip olabilmesi için makul koşullar oluşmuştur. Leo Löwenthal (2013:95); yazar, edebi ürün olarak roman, edebi tüketici olarak okuyucu ve yayıncılar tarafından belirlendiği şekliyle 18. yüzyıldan itibaren giderek güçlenen piyasa eğilimlerini İngiltere örneği üzerinden şöyle tarif etmektedir: “On sekizinci yüzyıl İngiltere’si modern anlamda “kitleli” izleyiciye sahip değildi; bu ancak sonraki yüzyılda gerçekleşecekti. Fakat on sekizinci yüzyıl, bir yazarın yapıtlarını halka satarak geçinebilmesi anlamında moderndi. Böylece özel bağış (genellikle aristokrasinin himayesi biçiminde) ve sınırlı bir izleyiciden, kamusal bağış ve potansiyel olarak sınırsız bir izleyiciye doğru bir geçiş meydana geldi. Aynı zamanda edebi yapıtların üretimi, promosyonu ve dağıtımı kârlı bir teşebbüs haline geldi. Bu değişimler, edebiyatın biçimini olduğu kadar içeriğini de etkiledi ve böylece birçok estetik ve etik probleme yol açtı.” Sonuç olarak 18. yüzyılda sanatsal üretim henüz popülerleşmiş ve 19. yüzyıla göre daha rafine bir edebi üretim söz konusu olsa da özellikle kentlerde biriken okur-yazar sayısının artmasıyla birlikte edebi üretimin doğası değişerek yayıncıdan sonra yazar için de oldukça kazançlı bir iş kolu hâline gelmiştir. Britanya okuyucusunun durumu, sanayileşmeyi 18. yüzyılın ortalarından itibaren dolayısıyla öteki Avrupa kentlerine nazaran daha erken deneyimlemiş olmasıyla açıklanabilir. Ancak Arnold Hauser’e göre

(1984;309); modern toplumsal roman Fransa'da (Britanya olduğu gibi) 1830'lu yıllarda başlamış ve ülkenin geçireceği bir dizi politik karmaşa eşliğinde 1840 ila 1850'li yıllara evirilen süreçte en parlak evresine ulaşarak burjuva değerlerinin soruşturulduğu yeni bir yazın kültürüne dönüşmüştür.¹¹

5. Hikâye Anlatıcısı ve Yazar Bakımından Değişen İletişim Deneyimi

Alman edebiyat eleştirmeni, kültür tarihçisi ve estetik kuramcı Walter Benjamin (1892-1940), hikâye anlatıcısı üzerinden kavradığı geleneksel toplumları, roman yazarı üzerinden tanımlanan modern toplumlarla karşılaştırmaktadır. Ancak asıl karşılaştırma, anonim olmasıyla bilinen sözlü kültür ile bireysel oluşuyla tanımlanan yazılı kültür arasında gerçekleşmektedir. Buna göre, geleneksel toplumlara ait bir kategori olarak hikâye anlatıcısının dilinde kuşaktan kuşağa aktarılmış “anonim bir hikâye, masal ya da efsane”¹² bulunurken modern topluma ait bir kategori olarak tanımlanan yazarın elindeyse bireysel ve kurmaca bir roman bulunmaktadır. Bu nedenle hikâye anlatıcısının kişisel tarihinden beslenen ancak dinleyicilerin de içinde yer aldığı kolektif bir deneyim oluşmakta ve bu deneyim sayesinde hikâye her seferinde yeniden inşa edilmektedir. Hikâye anlatıcısının kişisel tarihinden biriktirdiklerinin toplamı olarak dilindeki hikâye, aslında onun da bir zamanlar dinleyicisi olduğu hikâyelerin toplamıdır.

Hikâye anlatıcısı, hikâyesinin içeriğini sadece gerektiğinde değil, her anlatışında yeniden inşa etmektedir. Üstelik inşa sürecinin tek öznesi hikâye anlatıcısı da değildir. Sözlü kültüre ait bir gelenek olarak hikâyenin bir yerlerinde her zaman doğrudan etkileşim içinde olduğu bir dinleyici grubu bulunmaktadır. Dahası bu dinleyicilerin hikâyeye olan katkıları anlatıcının da içinde yer aldığı bir tür kolektif deneyimden beslenmektedir. Diğer taraftan modern roman, birey odaklı modern burjuva toplumu gibi yazarı merkeze koyan bir tür olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle anonim olmak yerine bireycidir. Hikâyenin söze yaslanan, aracsız ve kolektif deneyim sunan doğasına karşın roman, yazının aracı kılındığı bir iletişim biçimi dâhilinde ancak bireysel olarak deneyimlenebilmektedir.

¹¹ Endüstri devrimi sonrası kentlere akın eden kalabalıkların kültürel ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında ortaya çıkan sanatın ticari ilişkilere dâhil edilmesinin yarattığı rahatsız edici fiili durum yaygın olarak “sanatsal yozlaşma” (Goethe, 1960: 19-20) şeklinde tanımlanmaktadır.

¹² Paul Thompson'a göre; geleneksel yaşam dâhilinde yer alan hikâye anlatıcıları, “gelenek aktarıcıları” olarak tanımlanmakta ve gelenek aktarıcıları, kadim geleneklerin yaşanan güne aktarılmasında oynadıkları önemli rol bağlamında saraylarda görevli yönetici elitlerden daha fazla önemsenmektedir. Diğer yandan sözlü kültürün sıradan insanları tıpkı Walter Ong'un “ritimle aktarılan atasözleri” yaklaşımında olduğu gibi geleneklerinin önemli bir kısmını “ritimle aktarılan şarkılardan” öğrenmektedirler (1999;20-28).

Walter Benjamin'e (1986;89-90) göre hikâye, insanlar arasında gerçekleşen başta deneyim olmak üzere bir şeyleri iletmenin en kadim yöntemlerinden biridir. Hikâye, yaşam içinde olup bitenleri bir deneyim olarak dinleyiciye aktarmak üzere anlatıcısı tarafından bizzat yaşamdan devşirilmektedir. Dolayısıyla parmak izlerini şekillendirdiği çömleğe bırakan zanaatkâr misali anlatılan her hikâyede, anlatıcı tarafından bırakılmış izler bulunmaktadır. Oysa geçmişin kadim kavrayışlarını birer ikişer tarihin derinliklerine gömmeye kararlı görünen modern yaşam, iz bırakacak derinlikte üretilmeyecek kadar hızla tüketilen yaşam deneyiminden başkaca bir şey değildir.

Hikâye anlatıcısı ile dinleyici arasında kurulan ilişki bağlamında Benjamin tarafından önem atfedilen bir diğer kavram bellektir. Buna göre bellek, hikâye anlatıcısı tarafından bir meselenin kulaktan kulağa aktarılmasına aracılık eden gelenek zinciridir. Gelenek zinciri, bir romanda bulunmaz ve dolayısıyla modern romanda bellekten söz etmek de mümkün değildir. Benjamin, modern toplumların kültürel eğilimlerinin anlaşılması bakımından hikâye anlatıcısı ve bellek kavramlarıyla birlikte ele aldığı deneyime özel önem atfetmektedir. Buna göre hikâye anlatıcılığı, insani deneyimlerin paylaşılması bakımından kuşakları birbirine bağlayan gelenek zinciri ile yaşam deneyimlerinden beslenen bir çeşit bilgiye tekabül etmektedir. Hikâyenin kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi, bireyler arası kurulan ilişki ve toplumsal aidiyet ile mümkün olabilmektedir. Oysa modernleşmeyle birlikte hikâye anlatıcısı ile dinleyici arasında kurulan ve kolektif deneyimi olduran konuşma, dinleme, doğrudan iletişim ve sözlü kültür yerini bireysel deneyime; görme, yazma, dolaylı iletişim ve görsel kültüre bırakmıştır.¹³ Enformasyon teknolojileri gibi bir dizi modernleşme göstergeleri hikâye anlatıcısı ve kolektif deneyimde bir tür kırılmaya neden olmuştur.¹⁴

Modernleşmeyle birlikte yeni bir iletişim formu olarak ortaya çıkan enformasyon, yaşam deneyimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla oluşan fiili durumu baskılayarak modern yaşamda hikâye anlatıcısının yerine geçmiştir. Oysa hikâye anlatıcısı ile deneyim arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Zira hikâye anlatıcısı yüz

¹³Theodore Adorno, modernleşmenin benzer düzlemde gerçekleşen süreci müzik üzerinden şöyle tarif etmektedir (Jay,1989;268): "Bir zamanlar aristokrasiyi hem taklit etmek hem de onunla alay etmek için yapılan hafif müzik; bugün, insanı kaderine boyun eğmeye ikna etmekle işlevlendirilmiş bulunuyor. Folk müziği ise dirimsel gücünü yitirmiştir. Çünkü kendiliğindenlik özelliği olan "Volk-Halk" kalmamıştır. Modern topluma geçiş süreci bu eski toplumsal hayat tarzının maddi temellerini yıkıp, dağıtıp yok etmiştir. Bu süreçten kalan folk müziği değil, popüler müziktir. Popüler müzik, bütün popüler kültür görüngüleri gibi yukarıdan güdümlenmenin ve yukarıdan empoze etmenin ürünüdür."

¹⁴Walter Benjamin, Ernst Junger'in "Savaş ve Savaşçı" adlı denemesine cevaben kaleme aldığı makalesinde deneyim meselesini yine teknoloji olgusunu odağa alarak ancak bu kez savaş üzerinden somutlaştırmaktadır. Buna göre doğal yönde gelişmesine olanak tanınmayan teknoloji ürünlerindeki artış, enerji kaynakları ve ilerleme temposunun mevcut hızını devam ettirmesi durumunda tıpkı birinci dünya savaşı gibi gelecekteki savaş da teknolojinin "köle isyanı" olarak tezahür edecektir (Benjamin;1995a: 103-104).

yüze iletişim ve kulaktan kulağa aktarılan hikâyeler aracılığıyla sonraki kuşaklara deneyimlerini aktarmaktadır (Benjamin, 1995;78).

Hikâye anlatımında esas önemli olan, paylaşılan deneyimin herhangi bir müdahaleye maruz bırakılmaksızın olduğu gibi aktarılmasıdır (Benjamin, 1995; 80). Hikâyeleri yazıya geçirenlerin en başarılı olanları, hikâyeleri doğruya en yakın yazıya aktaranlardır. Bu durum modern dönemde yazarı öne çıkartan roman kurgusu aksine ortak deneyimi çok daha değerli ve önemli kılmaktadır. Hikâye anlatıcısının görevi, kendisinden önce gerçekleşen bir deneyimi miras edinmek ve bu mirası sonraki kuşaklara aktarmaktır.¹⁵ Diğer yandan hikâye anlatıcısı ve dinleyici üzerinden tamamlanan hikâye anlatımından amaçlanan, kolektif olarak gerçekleştirilen bir eylem ve düşünme biçiminin müştereken kazanılan kolektif bir yaşam deneyimine dönüştürülmesidir. Oysa modern toplumlarda hikâye anlatıcısına yer verilmemesiyle oluşan fiili durum, deneyimin paylaşılmasını ve kolektif deneyimin idrak edilmesini engellemektedir. Benjamin tarafından özgürleşmenin en önemli araçlarından biri olarak kavranan hikâye anlatıcısı ile dinleyici üzerinden tamamlanan kolektif deneyim, tam da bu nedenle modern yaşamda hiçbir hükmü kalmamış, geleneksel toplumlara özgü bir iletişim pratiği hâline gelmiştir. Benjamin'e göre (1995:82); modern toplumlarda hikâye anlatıcılarına giderek daha az rastlanmasının en önemli sebeplerinden biri yaygın enformasyon ağıdır. Zira hikâye anlatıcılığının gerilediği, deneyimin ise değerini yitirdiği modern dönemde gerçekleşen tüm bilgi akışı enformasyon çerçevesinde tezahür etmektedir. Sözelimi uzaklardan gelen önemli bir bilgi yerine, yakınlarda olup biten sıradan enformasyon artık daha önemlidir. Dolayısıyla ister uzak bir coğrafyadan gelen önemsiz bir bilgi olsun, ister gelenek zincirini tamamlayan kuşaktan kuşağa aktarılan deneyimler olsun enformasyonun karşısında gerilemektedir.

Enformasyon, efsanelerden beslenen kadim hikâyelere nazaran daha makul görünmek zorunda olduğu için hikâye anlatıcılığının ruhuna ters düşmektedir. Modern insan hemen her gün dünyanın en ücra köşelerinden gelen pek çok olaydan “haberdar” edilmektedir ancak bu haberler arasında değer atfedilecek hikâyeler pek azdır.¹⁶ Hikâye anlatıcısı, dinleyenleriyle paylaştığı ortak deneyim sayesinde “şimdi ve burada”

¹⁵ Söz gelimi Homeros'un yaklaşık dört yüz yıla yayıldığı bilinen “İlyada ile Odyssea” efsanelerinin tümüne birinci elden tanıklık etmesi mümkün değildir. Bu efsanelerin aktarılmasından amaçlanan ilk bakışta MÖ 12. yüzyılda gerçekleşen bir dizi olayın aktarılmasıdır ancak efsanelerin ağızdan ağıza aktarılması nedeniyle son biçimleri ancak MÖ 8. yüzyılda tamamlanabilmiştir. Dolayısıyla Homeros, anlatısında kimi zaman geç Tunç Çağı'nı, kimi zamansa içinde yaşadığı kendi Antik Çağ'ını seslendirmektedir (Faulkner, 2014:53). Ancak Homeros'un hikâye anlatımının özünde insanlar tarafından paylaşılmasına değer bir deneyimin kuşaktan kuşağa aktarılması bulunmaktadır. İnşa edilen kolektif deneyim sayesinde söz gelimi toplumsal yapı kurulabilmektedir.

¹⁶ Modern yaşamda olup biten pek çok olay, gazeteciliğe özgü kalıplaşmış bir açıklama eşliğinde ve enformasyonun doğasına uygun olarak aktarılmaktadır. Diğer yandan enformasyon sadece yeni olduğu sürece değerlidir ve sadece önem atfedilen enformasyonun dikkat çekici bir biçimde aktarıldığı modern yaşamda hikâyenin gücünü yitirmekte oluşu özgün üslupların yaratılmasına engel teşkil etmektedir.

oluşuyla tamamlanan hakikiliğe sahipken tekniğin olanaklarıyla sanatın yeniden üretildiği bir çağda yazar ve eserin gerçekliğini belirleyen şimdi ve burada oluş kıstası artık söz konusu bile değildir. Benjamin'e göre (1993;45-77); aurasını çoktan kaybetmiş modern bir yaşamda hikâye anlatıcısı yeniden düşünülmesi gereken bir kategoridir. Modern yazarı önceleyen geleneksel toplumların hikâye anlatıcısı; sözlü kültürün masal ve efsanelerinden beslenerek kurguladığı hikâyeleri, yüz yüze iletişim kurarak aktardığı dinleyici nazarında sihirli hatta kutsal bir varlıktır. Oysa modern toplum ve üretim mantığı yazarın aurasını çekip almış ve sıradanlaştırmıştır.

6. Popüler Edebiyat Pratiği ve Popüler Bir Yazar Olarak Azra Kohen

Geleneksel toplumlarda hikâye anlatıcısı tarafından aktarılan hikâyelerde bireye verilen en dikkate değer mesaj; mitolojik dünyanın karanlık güçlerini "kurnazlık ve neşeyle"¹⁷ karşılamaktır (Benjamin,1995; 94). Oysa modern romanın bir ürün olarak tanımlanması esas olarak modern edebi üretimin bireyci doğasından kaynaklanmaktadır.¹⁸Eserin tamamlanması ardından yazarın telif hakkına sahip olması, edebi üretim ile meta üretiminin birbiriyle benzeşen doğalarına işaret etmektedir. Bu nedenle bir ürün olarak romanın yükselişi bir yandan kitabî anlatım biçimleriyle zuhur ederken; diğer yandan ürünün tüketiciye ulaşması bakımından pazarlama ve reklamlardan oluşan rekabetçi piyasa öznelerine duyulan ihtiyacın giderek artmasına neden olmuştur. Böylece sermaye sahibi olmayan entelektüel ve sanatçılardan oluşan modern profesyoneller, sermaye sahibi kimselerce denetlenen piyasalarda ürünleriyle birlikte kendilerini de vitrine koymak durumunda kalmışlardır (Berman 1994;164). Bu durum daha kârlı bir sonuç uğruna modern profesyonellerden beklenen kendilerini "doğru" bir şekilde sunabilmeleri için çaba harcamalarını gerektirmektedir. Modern profesyoneller, ürünlerini ya da kendilerini parça parça satarken fiziksel enerjileriyle birlikte zihinlerini, duyarlıklarını, duygularını ve hayal güçlerini de satılmak üzere vitrine koymaktadır. Romanın kitlesel üretime dâhil edilmesiyle tamamlanan süreçte, rekabetçi piyasanın üretim ve dağıtım ağları içinde kalmak zorunda olan diğer ürünler ile roman benzer

¹⁷ Söz gelimi Castilla bölgesi halklarını anlatan "Pikaresk" macera romanlarında; Orta Çağ'ın şövalye kültürü ya da Hristiyan çileciliğinin hikâye edildiği geleneksel anlatı kalıplarından farklı olarak toplumun alt kesimlerinden gelen kurnaz ve düzenbaz Pikaro adlı kahramana mitolojik dünyanın insanüstü varlıklarıyla yaşayacağı sorunların çözümünde akıl ve neşe öneren tavsiyelerle; boyun eğmek yerine akıl önerilmektedir. Dolayısıyla Pikaro kahramanı, geleneksel şövalye romanlarından farklı olarak dünyayı ve toplumsal ilişkileri aşağıdan yukarıya doğru yönelmiş bir bakış açısıyla yorumlamaktadır (Aytaç, 1999:237).

¹⁸ Walter Benjamin'e göre (Aktaran Oskay, 1981:4); teknoloji nedeniyle kitlesel meta üretimi ve insan ilişkilerinin şeyleşmiş olması, metalaşan imajların giderek daha fazla algılarımızın nesnelere hâline gelerek fantazyaların metalaşmış biçimlerine dönüşmesi, geleneğe dayalı yaşam tarzlarının yok olması ve yaşam deneyimlerinin bozulması modern dönemin betimleyici özellikleri arasında gösterilebilir.

“kaderi” paylaşmaktadır. Bu kader dâhilinde somutlaşan metalaşma nedeniyle herhangi bir ürün ile roman benzer şeyler ifade etmektedir. (Oskay, 1981:4–15).

Modernleşme dahilinde içi boşalan kavramların uğradığı değişim, bireyin dünyaya bakış açısındaki değişimle eşzamanlı ve eşgüdüm içinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle pazara bağımlı bir yaşam deneyiminde insanı büyüleyen bir şey kaldıysa o da “ilk bakış yerine son bakışta aşk” (Benjamin, 1995:37) olmaya mahkûmdur. Zira endüstri haline gelen kültürel üretim, pek çok şeyi hem de çok çabuk tükettiği için sevilen bir nesneye artık son kez bakılabilmektedir. Dahası endüstriyel üretim ve dağıtım mantığından bağımsız olmayan kültürel üretim içinde modern yazar, sanatçı ya da aydın iş bulabildiği sürece yaşamını sürdürebilmekte, dolaşıma sokulan öteki ürünler gibi giderek biraz daha meta hâline gelerek rekabetçi piyasa ekonomisinin dalgalanmalarına bağımlı hâle gelmektedir.

Bu minvalde üreticiden tüketiciye ürünün akışıyla tanımlanan geleneksel pazarlama kavrayışı, günümüzde tüketicilerin ihtiyaçlarını da dikkate alan ve müşteri memnuniyetini gerçekleştirmeye gayret eden karmaşık bir süreç hâline gelmiştir (Akaydın, 2011: 4). Öyle ki, yazarın fark yaratabilmesi (dolayısıyla maddi ve manevi kazanç elde edebilmesi); ürünüyle birlikte kendisini de kapsayan bir pazarlama stratejisi ortaya koymasıyla ancak mümkün olabilmektedir. Özellikle popüler edebi üretim ve dağıtım pratiklerine dikkat edildiğinde okuyucuya ulaşabilmek amacıyla pazarlama araçlarının kullanılması kural hâline gelmiştir. Bu minvalde kullanılan pazarlama karması; satışları artırmak amacıyla ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım bileşenlerinden oluşmaktadır. Karma planlaması, dolaşıma sokulan ürünlerin tanımlanmasıyla başlayan; dağıtım, tutundurma ve fiyatlandırma stratejileriyle tamamlanan sürece işaret etmektedir. Bu maksatla dağıtım yapılan ürünler, tüketici ihtiyaçlarını karşılayan meta veya hizmet şeklinde tanımlanmakta ve ürünün fiziksel varlığı öne çıkarılmaktadır. Ancak zaman içinde ürün yelpazesi, maddi ürünlerin yanı sıra maddi olmayan hizmetleri de kapsar hâle gelmiştir. Dolayısıyla ürün karması uygulamaları bağlamında sözelimi reklam panolarında görüntüsü yer alan yazarla birlikte roman maddileşmekte ve böylece her ikisinin de birer “meta, ürün, mamul ya da nesne” olarak pazarlanabilmesinin yolu açılmaktadır (Canbay, 2015: 193).

Karmanın dağıtım aşamasında ise araçlar yani üretim ile tüketim arasında dengeyi sağlayan kişi ya da kuruluşlar yer almaktadır. Ürün, tüketicinin istediği yer ve zamanda sunulduğu takdirde üretim bir anlam ifade edeceği için dağıtım kanallarının sürece katkısı oldukça önemlidir (Mucuk, 2007: 259). Böylece karmanın tutundurma evresinde yer alan etkili bir satış artırma programıyla birlikte okurun durumu da dikkate alınarak bir dizi reklam ve halkla ilişkiler faaliyeti yürütülmek-

tedir. Günümüzde özellikle tutundurma faaliyetleri yoğun olarak dijital platformlar üzerinden tamamlanmakta ve bu bağlamda yazarın geleneksel medya kadar sosyal medyada da görünür olması önem kazanmaktadır. Bu durum, endüstriyel üretimin kuşatıcı doğası içinde meta üretim ve dağıtımında kullanılan yöntemler ile popüler edebi üretim ve dağıtımında kullanılan yöntemlerin benzeşmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece yazarın pazarda varlığını sürdürebilmesi, pazarlama araçlarını etkili bir şekilde kullanabilmesi ve kendi markasını yaratabilme becerisine bağlanmaktadır.

Bu bağlamda kendi ifadesiyle; "İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinden mezun olan, Ottawa Üniversitesinde ekonomi ve Liverpool Üniversitesinde psikoloji eğitimi alan" (URL-1) yazar Azra Kohen tarafından kaleme alınan "Fi", "Çi" ve "Pi" adlı üçleme, büyük ilgi görmüş hatta eserleri "Fi" ismiyle bir internet dizisine uyarlanmıştır (URL-2). Popüler bir yazar olarak Azra Kohen, pek çok gazeteye de meç vermesinin yanı sıra televizyon programlarına da sıkça katılmaktadır. Yazar, kitaplarıyla ilgili verdiği söyleşilerin birinde; "televizyon dizisinin çekim ve yapım sürecinde başından geçenleri anlatacağı yeni bir roman kaleme alacak" (URL-3) kadar yaratıcı olduğunu göstermiştir.

Diğer yandan Azra Kohen tarafından verilen röportajların geneline bakıldığında, yazar olarak kişisel marka ve romanlarına ilişkin tanıtım çabası dikkat çekmektedir. Yazar tarafından verilen röportajların içeriğinde; popüler kültür tarafından kuşatılan kentli, beyaz yakalı ve görece eğitilmiş bireyi hedef alan "sıradan olmayı reddetme" ya da "farklı bir insan olabilme" gibi muğlak önerilerin baskın olduğu gözlenmektedir.

Bulgular ve Sonuç

Modern toplumlarda bilimsel bilginin uygulamaya geçirilmiş somut hâli olarak teknolojinin özellikle enformasyon alanında kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte geleneksel kavrayış dâhilinde sanat ve edebiyat deneyimleri değişerek, dönüşmüştür. Deneyimin değişen doğası, bilginin en kadim aktarılma biçimleri arasında gösterilen mimetik yetileri zayıflatmış ve deneyime dayalı pratikleri getirmiştir.

Tablo-I: Deneyim ve Hafıza Göstergeleri

Geleneksel Toplum- larda Deneyim ve Hafıza Göstergeleri	Modern Toplumlarda Dene- yim ve Hafıza Göstergeleri	Dijital Toplumlarda Deneyim ve Hafıza Göstergeleri
İstemli	İstemsiz	İstemsiz
Zihne Dayalı	İmgeye Dayalı Duyusal	Çoklu İmgeye Dayalı Duyusal
Bütünleşik	Parçalı	Çoklu ve Parçalı
Kalıcı	İmgesel Karşıtıklarda Beliren Anlık ve Gelgeç	Çoklu İmgesel Karşıtıklarda Beliren Anlık ve Gelgeç
Dinlemeyle Elde Edilen	Yazı ile Elde Edinilen	Çoklu İmgeyle Elde Edinilen
Yüz Yüze İletişimle Elde Edilen Doğrudan Etkileşim	Dolaylı İletişimle Elde Edilen Araçlanmış Etkileşim	Dolaylı İletişimle Elde Edilen Yarı Araçlanmış Etkileşim
Kolektif Deneyim	Bireysel Deneyim	Yarı Bireysel Deneyim
Sözlü Kültür: Hikâye Anlatıcısı ve Hikâye	Yazılı Kültür: Yazar ve Roman	Dijital Kültür: Dijital Anlatıcı ve Çok- lu İmge

Süreç içerisinde giderek daha fazla endüstriyelleşen enformasyon üretim ve dağıtımı, günümüzde dijital iletişim platformları tarafından belirlenen popüler edebiyat pratiklerinde somutlaşarak yüz yüze iletişime dayalı geleneksel deneyim kavrayışı yerine dolaylı ya da araçlanmış iletişim deneyimini geçirmiştir. Bu bağlamda iletişim kültürünün doğasına ilişkin yazar Azra Kohen ve ürünlerinin örneklem olarak incelendiği çalışmada elde edilen iki temel bulgu şöyle özetlenebilir: “Fi, Pi ve Çi” adlı roman üçlemesi ile “Aeden” ve “Gör Beni” adlı romanlarıyla Azra Kohen’in bir yazar olarak kendi marka ve kimliğini inşa ettiği görülmektedir. Bu önermenin iki dayanağı bulunmaktadır. Yazar, kimliği üzerinden markasını inşa ettiği süreçte geleneksel ve dijital medya mecralarını etkili biçimde kullanmakta ve kimliğiyle eşgüdüm içinde kurguladığı bakış açısını tekrarlamak suretiyle okur nezdinde kişisel markasını başarıyla konumlandırmaktadır. Diğer yandan kimliğini somut bir uzmanlığa, psikoloji bilimine dayandıran yazar; romanlarında hikâyesini anlattığı karakterler ile gündeme ilişkin açıklamalarında yer alan “kadın olmak, mutlu olmak, acı duymak, irade ve beden” konularındaki göndermeleriyle kentli, orta sınıf ve görece eğitilmiş okuyucu kitlesine “nasıl bir hayat” yaşaması gerektiği konusunda önerilerde bulunmaktadır. Bu minvalde daha çok kişisel gelişim ve psikoloji alanlarına değen mesajlarında, insan doğasını bağladığı bir algoritmadan bahisle alternatif hayat tarzları ve düşünme biçimlerine ilişkin güçlü tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda Azra Kohen’in geleneksel ve dijital iletişim

platformlarındaki varlığı “popüler” bir yazar olarak kategorize edilmesinin somut göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Tablo-II: Azra Kohen'in Sosyal Medya Hesaplarındaki Etkinliği

Sosyal Medya Mecrası	Takipçi Sayısı	Adres
Facebook	50.000	https://www.facebook.com/akilahazrakohen
Instagram	200.000	https://www.instagram.com/azrakohen/
Twitter	50.000	https://twitter.com/AkilahFi
Youtube	52.000	https://www.youtube.com/channel/

Diğer yandan yazarın “Fi, Pi ve Çi üçlemesinin ilk kitabının adını taşıyan ve bir dijital platformda 15 bölüm hâlinde yayımlanan televizyon dizisinin 17 milyon tekil kullanıcı tarafından izlendiği bilinmektedir. Bu bağlamda bir edebi eserin televizyon dizisi olarak uyarlanması ve geniş izleyici kitlesine ulaşması yeni bir şey olmasa da kültür endüstrisinin edebi pratikleri içine alan benzeştirme gücünü göstermektedir. Böylece gösteri çağı, imgeler evreni ve şöhret kültürü gibi kavramlar etrafında tartışılarak sanat ve sanatçının doğasında meydana gelen değişimleri öncelendiği iddia edilen kültür endüstrisi somutlaşmaktadır. Zira yazar ve piyasa kurallarına uygun olarak üretilen ürün bağlamında dile getirilen kayıp hale metaforu, kültür endüstrisi tarafından desteklenen yapay atmosfer ve şöhret kültürü sayesinde telafi edilmektedir.

Tablo-III. Azra Kohen Tarafından Verilen Gazete-Dergi Röportajlarının İçerik Analizi

Dergi/Gazete	Tür	Röportaj Başlığı	Vurgu	Bağlam
Cosmopolitan	Dergi	Dünyanın En Gelişmiş Toplumlari Dişil Enerjiye Saygı Gösterenler	Kadının Gücü	Toplumsal cinsiyet, ekonomik ayrımcılık ya da siyasal bağlamdan bağımsız “güçlü kadına” öneriler.
Sabah Kitap	Gazete	Hayatın Hizmetçisiyim	Yazarın Görevi	Bilgi aktarıcısı olarak tanımladığı yazarlık işlevini “hizmetkâr” metaforu üzerinden kutsama.
Hürriyet	Gazete	Birleşeceğiz ya da Birbirimizi Yok Edeceğiz	Kaynakların Kullanımı	Çiftçi metaforu üzerinden topluma bir arada olma ve doğaya sahip çıkma çağrısı.
Psychologies	Dergi	Duyularınızı Zehirlemeyin	Mutluluğun Biyokimyası	Bireysel mutluluk için yapılması gerekenler.
Paros	Dergi	Azra Kohen ile İnsan Olma Yolculuğu	Varoluş ve İnsan Olmak	Bireyin kim olduğunu sorgulaması ve yapması gerekenler.
Şamdan Plus	Dergi	En Belirgin Özelliğim İnsan Oluşum	İnsan Organizması	Bireyin olgunlaşma yolculuğu ve gelişimi.

Mag	Dergi	Biz Olabilmenin Sırları	Önyargılar	Dizi olarak uyarlanan “Fi” adlı romanına yönelik eleştirilere cevap.
Birgün	Gazete	Bozulmuş Nesiller Ülkesi Olmamak İçin	İnsan Organizması	Dünya saati ve evren saati arasındaki fark bağlamında yanlışlardan dönebilmek.
Hello Lifestyle	Dergi	İnsanın En Büyük Düşmanı Kendisidir	Bireyselliğini Keşfetmenin Önemi.	Birey olmanın ancak bireyselliğin keşfiyle mümkün olabileceğine yönelik farklılık vurgusu.
Hürriyet	Gazete	Yaşamak İstiyorsan Yaşat	Gezegene Katkı İçin Yazmak.	Evrenin parçası olmanın sorumluluğu herkesin tarafından hissedilmeli.
Vatan	Gazete	Hayat Vazgeçmez, Biz Vazgeçmediğimiz Sürece	Hayatı Zorlaştırmak.	Sahip olunan alışkanlıkların hayat ve insan gelişimi üzerinde yarattığı engel ve baskılar.
Pozitif	Dergi	İnsan Projesi	İnsan Neden Yaratıldı.	Tanrı ve bilim arasındaki ilişki: Tanrı, bilim aracılığıyla insanla konuşur.
Hürriyet	Gazete	Dünyayı Değiştirmek İçin Yazdım	Dünyadaki Görevimiz	Bir amaca adanan hayatın daha mutlu ve anlamlı olması.
Elele	Dergi	Mutluluğa 25 Adım	İnisiyasyon	Ruhun evrim yolculuğu ve varlığın bir üst aşamaya yolculuğu.
Radikal	Gazete	Parazit gibi Yaşamaya Hayır	Hakiki İnsan Olmak	Hayata anlam katan şeyler ve insanın hakiki insan olma yolculuğu.
Vatan	Gazete	Acılarına Sahip Çıkanlar Dengeye Varabilir	Bireyin Kendi Farkındalığına Varması	Hayatın bir dengesi olduğu ve bilginin ancak acıyla kazanılabileceği.
Şalom	Gazete	Acı, Bilginin Bedene İnmesidir	Bireyin Kendi Farkındalığına Varması	Birey, kendi farkındalığına ve bilgiye ancak acıyla ulaşabilir.
Milliyet	Gazete	Yaşam Deneyimlerine Sahip Çıkanların Hikâyesi	Bireyin Kendi Farkındalığına Varması	Yaşamdan çıkarılacak dersler, acının bilgi aracılığıyla bedende yer bulmasıdır.

Sonuç olarak Azra Kohen tarafından muhtelif zamanlarda yazılı basına verilen ve Tablo-III’te gösterilen seçili röportaj ve açıklamalarda öne çıkan konuların içerik analizi şöyle özetlenebilir:

- Yazar; daha çok kentli, görece eğitilmiş ve beyaz yakalı çalışan kadınların odağında olduğu hikâyeler anlatmakta ve bu doğrultuda ürettiği medya mesajlarında daha çok kadının sahip olması gereken özgüven ve iradeye vurgu yapmaktadır. Ancak yazar tarafından yüceltilen modern ve seküler yaşam biçimine rağmen verilen mesajlarda mistifiye edilmiş kimi unsurlar yer almaktadır.

- Yazar tarafından verilen mesajlarda bulunan “acılaraya sahip çıkabilmek”, “bilgiye erişebilmek” ya da “mutlu olabilmek” gibi vurgularda somutlaşan gündelik hayata ilişkin öneriler ve “mutluluğun biyokimyası” gibi muğlak meseleler insanın “gezegende işgal ettiği yer” ve bu bağlamda “ödevlerine” bağlanmaktadır.
- Bireyin içinde yaşadığı gezegene karşı ödevlerine olan sadakati “sıradan bir insan” olmaktan çıkarak “hakiki bir insan” olmasıyla tamamlanan bir tür modern kemale erme sürecine tekabül etmektedir.
- Benzer şekilde insan ile doğa arasındaki ilişki de bireysel düzlemde tavsiye edilen doğal kaynakların kullanımında somutlaşmaktadır. Diğer yandan yazar tarafından hitap edilen kitlenin gündelik alışkanlıkları bakımından doğayla arasına en uzak mesafeyi koymak durumunda oluşuysa bir paradoks yerine, doyurulması gereken bir ihtiyaç olarak görülebilir. Zira gerçekte doğaya en ağır hasarı veren kentli kitlelerin rasyonel yaşam biçimleri dikkate alındığında söz gelimi daha az su kullanmak ya da bir pencere askısında çiçek yetiştirmekle tamamlanan kolayca yerine getirilen bir tür vicdani arınma söz konusudur.

Kaynakça

- Adorno, T. (2013). Kültür Endüstrisi, Çeviren: N. Ülner, M. Tüzel ve E. Gen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akaydın, A. (2011). Basın İşletmelerinde Pazarlama Yönetimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anonim, (2017). Sir Gawain ve Yeşil Şövalye, Çeviren: N. Ağıl, İstanbul: YKY.
- Arun, Ö. (2014). İnce Zevkler-Olağan Beğeniler, Cogito, Sayı:76.
- Aytaç, G. (1999). Genel Edebiyat Bilimi, İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Bakhtin, M. (2001). Karnavaldan Romana, Çeviren: C. Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (1993). Pasajlar, Çeviren: A. Cemal, İstanbul: YKY.
- Benjamin, W. (1995). Son Bakışta Aşk, Çeviren: N. Gürbilek, S. Yücesoy, İstanbul: Metis.
- Benjamin, W. (1995a). Estetize Edilmiş Yaşam, Çeviren: Ü. Oskay, İstanbul: Der Yayınları.
- Benjamin, W. (2016). Parıltılar, Çeviren: Y. Öner, İstanbul: Belge Yayınları.
- Berman, M. (1993). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Çeviren: Ü. Altuğ, B. Peker, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bloom, J. (2003). Kâğıda İşlenen Uygarlık, Çeviren: Z. Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bridbury, A. (1969). The Dark Ages. The Economic History Review, 22 (3).
- Butt, J. (2002). Daily Life in the Age of Charlemagne, Westport: Greenwood Press.
- Canbay, B. (2015). Edebiyatta Pazarlama ve Kişisel Markalaşma, GÜ İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 40, 190–209.
- Çiğdem, A. (2009). Aydınlanma Düşüncesi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fantham, E. (1996). Roman Literary Culture, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Faulkner, N. (2014). *Marksist Dünya Tarihi, Çeviren: T. Öncel*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Georges, J. (2002). *Yazı İnsanlığın Belleği, Çeviren: N. Başer*, İstanbul: YKY.
- Gerdien, J. (1995). *The Topography of Remembrance: The Dead, Tradition and Collective Memory in Mesopotamia*, Leiden: Brill Academic Publication.
- Gurney, O. R. (1955). *The Sultantepe Tablets (Continued). IV. The Cuthean Legend of Naram-Sin*, *Anatolian Studies* V-5.
- Goethe, J. W. (1960). *Faust-Tiyatroda Ön Temsil, Çeviren: S. Irmak*, İstanbul Kitabevi.
- Gökberk, M. (2011). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hauser, A. (1984). *Sanatın Toplumsal Tarihi, Çeviren: Y. Gölönü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (2006). *Sermaye Çağı, Çeviren: M. Şahin*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Jay, M. (2005). *Diyalektik İmgelem, Çeviren: Ü. Oskay*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Löwenthal, L. (2009). *Edebiyat, Popüler Kültür ve Toplum, Çeviren: B. Kejanlıoğlu*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Lukacs, G. (2003). *Roman Kuramı, Çeviren: C. Soydemir*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Mucuk, İ. (2007). *Pazarlama İlkeleri*, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Ong, W. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Çeviren: S. Banon*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Oskay, Ü. (1981). *Benjamin'de Tarih, Kültür ve Fantazya, Oluşum: Frankfurt Estetik Özel Sayısı*, 4-15.
- Postman, N. (2016). *Kültürün Teknolojiye Teslim Oluşu, Çeviren: M. Yılmaz*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Rodgers, N. (2010). *Ancient Rome*, London: Hermes House.
- Rohde, G. (2017). *Yunan Romanı, Çeviren: A. Erhat*, *AÜDTC Fakültesi Dergisi*, V. 2, N. 5.
- Saul, N. (2011). *The Making of Chivalric Culture*, Massachusetts: Harvard University Press.
- Sennett, R. (2002). *Karakter Aşınması, Çeviren: B. Yıldırım*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Thompson, P. (1999). *Tarihçiler ve Sözlü Tarih, Çeviren: Ş. Layıkel*, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Zweig, S. (2009). *Balzac: Bir Yaşam Öyküsü, Çeviren: Ş. Sunar, Y. Tükel*, İstanbul: Can.
- Elektronik Kaynakça
- URL-1: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ayse-arman/dunyayi-degistirmek-icin-yazdim-29823238> (Erişim Tarihi: 02.03.2020).
- URL-2: <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/1346118-akilah-azra-kohen-bilinmeyenlerini-anlatti> (Erişim Tarihi: 02.03.2020).
- URL-3: <http://www.haberturk.com/yazarlar/mustafa-dogan/1773186-kohenin-itirazi-var> (Erişim Tarihi: 02.03.2020).

Kütüphanede kitap araştırmak, Getty images

Kültürlerarası İletişim Alanındaki Eğilimler: 'Kültürlerarası İletişim' Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi

SELİN BİTİRİM OKMEYDAN

Öz

Türkiye'de kültürlerarası iletişimle ilgili özellikle son yıllarda çok sayıda çalışma yapılsa da kültürlerarası iletişimi bir alan olarak ele alan ve bu alanın Türkiye'deki yönünü belirlemeye yönelik çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, 1995 yılında 'kültürlerarası iletişim' başlıklı ilk tezden bugüne kadar geçen 25 yıllık süreçte ilgili başlık altında yazılan tezlerin çeşitli özelliklerini ortaya çıkarmak ve kültürlerarası iletişim disiplininin Türkiye'deki seyrini incelemektir. Buna göre araştırmanın problemi; kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin yılı, türü, üniversitesi, enstitüsü, anabilim dalı, yöntemi, konusu, dili, yazar uyruğu, sayfa sayısı ve yazar cinsiyeti dağılımı nedir ve alanın Türkiye'deki eğilimi ne yöndedir, şeklinde ifade edilebilmektedir. Belirlenen amaç ve problem doğrultusunda son dönemlerde bilimsel yayınların örüntüsünü çıkarmak ve gelecek eğilimleri için bir yol haritası sunmak amacıyla sıklıkla kullanılan bibliyometrik analizden yararlanılmış ve nitel araştırma yöntemi izlenmiştir. 1995-2020 yılları arasında, başlığında kültürlerarası iletişim bulunan toplam 77 lisansüstü teze YÖK (Yükseköğretim Kurulu) Ulusal Tez Merkezi sayfasından erişilmiştir. Elde edilen 77 adet tez, bibliyometrik araştırma oluşturulan; tezin yılı, türü, üniversitesi, enstitüsü, anabilim dalı, yöntemi, konusu, dili, yazar uyruğu, sayfa sayısı ve yazar cinsiyeti açısından kategorilere ayrılarak içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bibliyometrik araştırma oluşturulan bu kategorilerin her biri, aynı zamanda araştırma sorularını temsil etmektedir. Araştırmada ortaya çıkan bulgular, her kategori için ayrı tablo haline getirilmiştir. Edinilen verilere göre kültürlerarası iletişim başlıklı en fazla tez türünün yüksek lisans tezi olduğu, bu tezlerin en çok Marmara Üniversitesinden çıktığı, tüm üniversiteler bazında en çok sosyal bilimler enstitülerinin halkla ilişkiler ve tanıtım anabilim dallarında, nitel araştırma yöntemleri ekseninde çalışıldığı tespit edilmiştir. Diğer veriler doğrultusunda kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezlerin geçmişten günümüze mevcut durumu saptanmış ve ortaya çıkan genel görüntü üzerinden gelecek eğilimleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Kültürlerarası İletişim, Lisansüstü Tezler, Bibliyometrik Analiz

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 01.05.2020

Kabul Tarihi: 23.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-7996-2178

E-mail: selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr

Trends in the Field of Intercultural Communication: Bibliometric Analysis of Graduate Theses Titled 'Intercultural Communication'

SELİN BİTİRİM OKMEYDAN

Abstract

The subject of this study is to examine the evolution of intercultural communication discipline in Turkey. Due to this, it aims to discover the reflections of the intercultural communication field through graduate theses from past to present and to determine the general profile of this field and to create a prediction for the future of the field. Accordingly, the problem of the research is to determine the year, type, university, institute, department, method, subject, language, author nationality and gender, and number of pages distribution of thesis on intercultural communication and to determine the trend of this field in Turkey. In line with this goal and problem, bibliometric analysis, which is used frequently to present a roadmap for future trends and to pattern scientific publications, has been used. Total of 77 graduate theses titled intercultural communication between 1995 and 2020 was accessed through the YÖK (Higher Education Council) National Thesis Center page. Acquired 77 theses are divided into categories that constitute the bibliometric research including; year, type, university, institute, department, method, subject, language, author nationality and gender, and number of pages of the thesis. Thus, the findings that emerged were made into separate tables for each category. According to the data obtained it has been determined that the most use of thesis titled intercultural communication is the master's thesis, these theses mostly come from Marmara University, and on the basis of qualitative research methods in the public relations and publicity departments. In line with the findings, the current situation of graduate theses titled intercultural communication has been discovered from past to present and future trends have been discussed through the emerging general image.

Key Words: Culture, Intercultural Communication, Graduate Theses, Bibliometric Analysis

Research Paper

Received: 01.05.2020

Accepted: 23.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-7996-2178

E-mail: selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr

1. Giriş

Kültür, gündelik ve toplumsal yaşamda karşılaşılan tüm olgusal, duygusal ve davranışsal farklılıkların temelini oluşturmaktadır. Farklı ve bilinmez olanın cazibesine yönelik ilgi ve merak, insanoğlu için her zaman ilham verici olmuştur. Harris vd.'ne (2004: 3) göre geçmiş yıllarda kültürlerin birbirinden ayrı ve bağımsız bir varlık alanı olmasına karşın günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve küreselleşme eğilimi sonucunda kültürler, giderek birbiri ile bağlantılı yapıya bürünmüştür. Bu dinamik süreçte özellikle teknolojinin ortaya çıkardığı değişim gücü, tüm kültürleri birbirine 'bir tuş mesafesi kadar' yakın hale getirmiştir. Bu durum, kültürlerin birbirine her zamankinden daha fazla, her an ve sürekli maruz kalması ile sonuçlanmış ve 'farklı' denen kültürleri anlamaya yönelik bilimsel çabaları beraberinde getirmiştir. Böylelikle kültürlerarası iletişim kavramı günümüzün en önemli akademik çalışma alanlarından biri haline gelmiştir.

Günümüzde kültür ve kültürlerarası iletişime yönelik artan ilgi sonucunda kültür ile bağlantılı çalışmaların ve bilimsel yayınların sayısında da artış gözlemlenmektedir. Bir akademik disiplini anlamlandırabilmek ve başlangıcından itibaren günümüze kadar geçirdiği değişim süreci ile birlikte gelecek eğilimlerini algılayabilmek için söz konusu alanda üretilen bilimsel yayınlar önemli veri kaynaklarıdır. Bu veri kaynakları arasında lisansüstü tezler ise oldukça önemli yer tutmaktadır. "Nitekim bir ülkenin gelişiminde bilgiyi katma değere dönüştürerek nitelikli insan gücünün yetişmesinde ve toplumsal kalkınmada ayrıcalıklı rol oynayan üniversitelerde gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların ve akademik çalışmaların çıktısı olan lisansüstü tezler, üzerinde çalışılan alanın o ülkedeki görüntüsünü yansıtmaktadır" (Boycu ve Demirkol, 2018: 513). Dolayısıyla akademik uzmanlık alanları doğrultusunda hazırlanan lisansüstü tezler, bilimsel bir disiplinin nasıl ele alındığıyla ilgili veriler sunmaktadır. Bu verilerin bilimsel yöntemlerle analiz edilmesi ise söz konusu alanın akademik yansımaları, geçmişten bugüne gelen mevcut bağlamı ve gelecekte nasıl bir yön izleyeceği hakkında fikir vermekte ve incelenen akademik disiplinin o ülkede yaygınlığını ve derinliğini ortaya çıkarmaktadır. Lisansüstü tezler başta olmak üzere üniversitelerin başlıca akademik yayınlarının genel profilini ortaya koyan bilimsel araştırmalardan biri de bibliyometrik analizdir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki 'kültürlerarası iletişim' başlıklı lisansüstü tezlerin, geçmiş-bugün-gelecek ekseninden görüntüsüne ışık tutmak ve kültürlerarası iletişim alanının mevcut ve gelecek eğilimlerini saptamak amacından hareket edilmiştir. Bugüne kadar kültürlerarası iletişim odağından çok sayıda çalışma yapıldığı görülse de kültürlerarası iletişim alanının genel örüntüsü üzerinde duran ve doğrudan kültürlerarası iletişimin kendisini bibliyometrik araştırma ekseninde konu edinen

bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktadan hareketle araştırmanın temel problemini şu şekilde ifade etmek mümkündür: Kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin yıla, türe, üniversiteye, enstitüye, anabilim dalına, yöntemine, konusuna, diline, yazar uyruğuna, sayfa sayısına ve yazar cinsiyetine göre dağılımı nedir? Bu dağılım, kültürlerarası iletişim alanının Türkiye'deki eğilimi hakkında ne tür bilgiler vermektedir? Dolayısıyla çerçevelenen bu problemde yola çıkan çalışmanın amacı, alanyazında var olan eksikliği gidermek ve lisansüstü tezlerde kültürlerarası iletişimin şimdiye kadarki mevcut görüntüsünü keşfederek bu alanın Türkiye'deki gelişim seyri üzerinden gelecek eğilimleri öngörmektir. Bu çalışma daha önce üzerinde çalışılmamış bir konu olması bakımından özgün; kültürlerarası iletişim konusunun kendisini araştırarak bu alanın profilini belirlemesi ve bundan sonraki araştırmalar için bir dayanak noktası olması bakımından değerli görülmektedir.

Akademik yazına özgün bir katkı sağlayacağı düşünülen bu çalışmada, başlığında 'kültürlerarası iletişim' bulunan lisansüstü tezler bibliyometrik analizden yararlanılarak incelenmiştir. Alanyazın taramasından elde edilen ilk bulgulara göre lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizine yönelik şimdiye kadar yapılan farklı çalışmalarda, tez başlıklarının özel bir şekilde çalışılmadığı saptanmıştır. "Oysa başlık, bilimsel çalışmalarda okuyucuları yayın hakkında bilgilendiren en önemli ve en çok okunan bölümdür. Ancak buna rağmen bilimsel eserlerin başlıklarının, ulusal akademik yayınlarda fazla çalışılmadığı görülmektedir" (Ufuk, 2017: 105-106). Bu noktadan hareketle çalışmayı özgünlük açısından bir adım daha ileri taşımak için 'kültürlerarası iletişim' başlıklı lisansüstü tezler incelenmiştir. Bu doğrultuda lisansüstü tezlere erişilmesini sağlayan YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin sayfasına tarama terimi olarak 'kültürlerarası iletişim' yazılmış; arama birimi olarak yalnızca 'tez adı' verisi kullanılmış ve tez başlığında kültürlerarası iletişim bulunan toplam 77 lisansüstü teze ulaşılmıştır.

Kültürlerarası iletişim başlıklı ilk tezin 1995 yılında yayımlandığı tespit edilmiştir. 1995-2020 arasındaki 25 yıllık süreçte, bu başlık altında hazırlanan 77 adet tezin; yıllara göre tez sayısı, tezin üniversitesi, enstitüsü, anabilim dalı, konusu, dili, sayfa sayısı, yazar cinsiyeti ve uyruğu, araştırmanın temel soruları olarak belirlenmiştir. Ulaşılan 77 adet tez, bibliyometrik araştırmaya dayanan ve alanın yönelimini belirleyen bu soruları cevaplamaya yönelik çeşitli kategorilere ayrılmış ve ortaya çıkan kategoriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Böylelikle bibliyometrik analiz meydana getiren ve bu analizdeki ilgili kategorileri oluşturan temel soruların yanıtlanması hedeflenmiştir. Nitel araştırma yönteminin izlendiği bu çalışmada elde edilen kategoriler, içerik analizi yöntemi ile sayısal verilere dönüştürülmüş ve her kategori ayrı bir tablo haline getirilmiştir. Araştırma verileri, sonuç ve tartışma

bölümünde yorumlanmıştır. Böylelikle akademik bir disiplin olan kültürlerarası iletişimin, Türkiye'deki lisansüstü tezler ekseninde mevcut örüntüsü çıkarılmış ve gelecekte bu alanda üretilecek lisansüstü tezler için bir yol haritası sunulmaya çalışılmıştır. Araştırmaya geçmeden önce çalışmaya kuramsal zemin oluşturacak kültür ve kültürlerarası iletişim kavramlarına yer verilmiş ve kültürlerarası iletişime yönelik temel kuramsal yaklaşımlara kısaca değinilmiştir.

2. Kültür, Kültürlerarası İletişim ve Temel Kuramsal Yaklaşımlar

Toplumsal yaşamın temel belirleyicisi olan kültür, aynı zamanda toplumlar arasında, hatta zaman zaman aynı toplumun içinde bile ortaya çıkan belli başlı farklılıkların sebebidir. Medeniyetin tutkalı ve aktarıcısı olan kültürü birçok şekilde tanımlamak mümkündür. Nitekim çok sayıda disiplinin odak noktasında yer alan kültürü her bilim dalı kendi bakış açısından yorumlamış ve bu nedenle birbirinden farklı birçok tanım türemiştir. En genel ifadeyle kültür kavramını; “duygu, düşünce ve davranışların art alanı” (Göksel, Gültekin ve Bitirim, 2008: 231) olarak tanımlamak mümkündür. Zira her duygu, düşünce ve davranış, öncelikle kültürden damıtılarak benimsenmekte ve aynı toplumu paylaşan insanlar için doğal ve olağan kabul edilmektedir. Bu nokta bizi, her toplumun birbirine göre farklı kabul edilen değerler dizgesine ve dolayısıyla kültürlere sahip olduğu gerçeğine götürmektedir. “Her toplumun ve kültürün temel ögesi insandır. İnsanlar farklı boyutlarda birbirinden farklılaşır ve böylece bireyleri ve toplumları birbirinden ayıran kültürel farklılıklar oluşur. Her toplumun kendine özgü kültürü vardır ve bireylerin karşılıklı etkileşimlerinden doğup büyüyen kültür, toplumsal yaşamın dinamik bir ürünüdür” (Öğüt, 2018: 29). İnsan davranışları üzerinde belirleyici ve normatif özellikler taşıyan kültür; bireyler, toplumlar ve ülkeler arasındaki temel farklılıkların da doğal nedenidir.

‘Kültür’ ve ‘iletişim’ gibi iki köklü bileşeni içeren kültürlerarası iletişim ise kısaca, “Farklı kültürlerden insanların bir araya gelmesi ile ortaya çıkan iletişimi ifade etmektedir” (Gudykunst, 2003: 163). Akademik yazındaki diğer tanımlarda olduğu gibi en temelde farklı kültürler arasında geçen iletişim sürecini açıklayan kültürlerarası iletişim; her toplumun kendine has özelliklerine odaklanarak belirli bir bilinç düzeyinde, farklı olanı doğru anlamaya ve farklı olanla istenen seviyede etkileşim kurmaya dayanan akademik bir disiplindir (Okmeydan, 2019: 95). Farklılıkların ve farklı olanın her zaman merak edilmesine ve bilinir kılınmasına yönelik çaba, kültürlerarası iletişimin bilim dalı olarak kuramsal bir yapı kazanmasına yol açmış ve kültürlerarası iletişimin bilimsel bir disiplin olarak derinlik kazanmasını sağlamıştır. “Kültürlerarası iletişim konusundaki kuramsal bilgilerin büyük bir kıs-

mı, kültürlerarası iletişime disiplinler arası yaklaşım sergilemekte ve kültürlerarası iletişimin 'kültür' ve 'iletişim' ile ilgili gelişmeleri anlayıp yorumlamadaki pratik işlevi üzerinde durmaktadır. Söz konusu işlev, kültürlerarası iletişim çalışmalarının önemini gözler önüne sermektedir" (Sarı, 2004: 1). Kültürlerarası iletişimin öneminin kavranması, alanın bir bilim dalı olarak gelişmesine katkı sağlamıştır.

Kültürlerarası iletişimin 1950'lerden itibaren büyük bir ivmeyle gelişim katettiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar "1930'lu yıllardan 1940'lı yıllara değin antropologlar, dil ve kültür çalışmalarını bütünleştirerek kültürlerarası iletişim disiplininin oluşmasına yol açan kısılcımları meydana getirse de bu çalışmaların, tutarlı ve sistematik yaklaşımdan uzak olması nedeniyle kültürlerarası iletişimin 1950'li yıllarda başladığı kabul görmektedir" (Martin, Nakayama ve Carbaugh, 2012: 18). Edward T. Hall tarafından 1959'da yayımlanan 'Sessiz Dil' (The Silent Language) isimli kitapta ilk kez kullanılan 'kültürlerarası iletişim' terimi ile karşılaştırmalı kültür çalışmaları da başlamıştır (Kartarı, 2016: 65-66). Kültürlerarası iletişim alanındaki ilk çalışmaların sahne aldığı 1950'li yılların ardından bu alanın tarihsel gelişim sürecini şu şekilde özetlemek mümkündür (Tellan, 2013: 12; Yağbasan, 2016: 73):

1960'larda, sivil haklar ve göç yasası ile ilgili siyasi olaylar ve Hippi akımı, kültürlerarası iletişim alanındaki çalışmaları sayıca arttırmıştır. 1970'lerde kültürlerarası iletişim alanında hızlı gelişmeler yaşanmış ve alanın bilimsel disiplin kabul edildiğinin ilk işaretleri olarak konuyla ilgili dergiler yayımlanmaya başlamıştır. 1980'lerde kültürlerarası iletişime yönelik kapsamlı çalışmalar sayıca artmış ve önemli kuramsal çalışmalar sahneye çıkmıştır. 1980'lerden sonra kültürlerarası iletişim, daha çok işlevselci ve postyapısalcı olmak üzere iki farklı gelenek etrafında incelenmiştir. 1990'lar ve 2000'lerde küreselleşme, kültürel çeşitlilik ve çok kültürlülük gibi konular çalışılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise kültürlerarası iletişim ekseninde gelişen çağdaş araştırmaların daha çok kişilerarası sürece yöneldiği görülmektedir.

Kültürlerarası iletişimin tarihsel dönemeçlerine ve kırılma noktalarına işaret eden dönemsel gelişmeler içerisinde kültürlerarası iletişime yönelik temel kuramlar da ortaya çıkmıştır. Kültürlerarası iletişime yön veren ve bilimsel altyapısını oluşturan temel kuramlar, tarihsel sırasıyla şu şekilde aktarılabilmektedir (Dinç, 2018; Kartarı, 2014; Sweeney, 2015; Tunçay ve Süral-Özer, 2020; Wallace ve Wolf, 2012):

- Parsons, Kalıp/Örüntü Değişkenleri: Talcott Parsons tarafından 1951 yılında 'Kalıp Değişkenleri' Kuramı çerçevesinde çalışılan altı temel değişken, bireylerin toplumsal eylemlerini ve tercihlerini belirleyen örüntüleri temsil etmektedir.

- Hall, Enformasyon Sistemleri Kuramı: Edward T. Hall tarafından 1959, 1976 ve 1983

yıllarında gerçekleştirilen çalışmaların derlenmesiyle oluşan bu kuram, insan etkinliklerini on temel boyut üzerinden açıklamaktadır.

- Kluckhohn ve Strodtbeck, Değer Yönelimleri Kuramı: Florence R. Kluckhohn ve Fred L. Strodtbeck tarafından 1961 yılında ortaya atılan kuram, insan etkinliklerini beş temel yönetime göre sınıflandırmaktadır.

- Hofstede, Kültürel Boyutlar Kuramı: Geert Hofstede'nin 1980 yılında öncülüğünü yaptığı bu kuram, kültürel farklılıkları sınıflandırmada ilk olarak dört boyut saptamıştır. Bu kurama 1991 ve 2010 yıllarında Gert Jan Hofstede ve Michael Minkov ile geliştirdiği iki boyutun ilave edilmesiyle toplam altı boyut belirlenmiştir. Günümüzde hâlen altı boyuttan oluşan bu kuram, her ülkenin altı boyut ekseninde farklılaştığını ifade etmektedir.

- Trompenaars ve Hampden-Turner, Kültür Boyutları Kuramı: Alfons (Fons) Trompenaars ve Charles Hampden-Turner tarafından 1993 yılında ortaya atılan ve 1998'de yeni boyutlarla geliştirilen bu kuram; insan, çevre ve zaman ilişkisi ekseninde kültürleri incelemekte ve bunun sonucunda temel kültürel farklılıkları yedi boyutta toplamaktadır.

Yukarıda sıralanan söz konusu sınıflama, kültürlerarası iletişimi açıklamaya yönelik temel kuramlar olarak alanyazında varlık göstermektedir. Burada yer verilen temel kuramlara ilaveten, kültürlerarası iletişimde çeşitli yaklaşımlardan ve modellerden de söz etmek mümkündür. Bu yaklaşımların ve modellerin kendileri tam anlamıyla kuramsallaşamamış olsa da günümüzde alanyazındaki temel kuramları şekillendiren ve yönlendiren bir etki yaratmışlar ve kendilerinden sonra gelen araştırmalara öncülük ederek yukarıda belirtilen temel kuramların ortaya çıkmasında ve sonradan geliştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Kültürlerarası iletişim kuramlarına yön veren başlıca yaklaşımları ve modelleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Çelebi, 2015; Haslett, 2008; Sarı, 2004; Tellan, 2013; Yazıcı, 2014):

W. Barnett Pearce ve Kimberly A. Pearce (1976), 'Anlamlı Koordine Edilmiş Yönetimi'; Donald P. Cushman ve Gordon C. Whiting (1977), 'Kurallarla Yönetilme Perspektifi' ve Jesse G. Delia (1977), 'Yapısalcı Yaklaşım' ile kültürlerarası iletişimi tanımlamaya yönelik kapsamlı perspektif sunmuşlardır. William B. Gudykunst ve Yun Kim (1984), 'Yabancılarla İletişim' (Communication with Strangers) başlıklı çalışmaları ile kültürlerarası iletişim sürecini açıklamış ve sürece yönelik temel yaklaşımları belirlemişlerdir. Y. Kim (1988), bireylerin dış çevresindeki 'nesnel' örüntüleri, iç çevresindeki 'öznel' deneyimleri ile bütünleştirmeye dayalı 'Sistemler Yaklaşımı'nı önermiştir. Shalom H. Schwartz (1994), 'Değer Sınıflaması' yaklaşımı ile kültürel farklılıkları on temel özelliğe göre sınıflandırmıştır. William B. Gudykunst (1998), 'Belirsizliğin Azalması Modeli'nde bir kişinin yabancılarla iletişimindeki belirsizlik ve kaygı seviyesini belirleyen yedi faktör tanımlamıştır. Judith Martin ve Thomas K. Nakayama (2000), kültürlerarası iletişimin sürece ve zamana bağlı dinamik karakterini açıklamak için 'Diyalektik Yaklaşım'ı öner-

mişlerdir. Fred L. Casmir ve Nobleza C. Asuncion-Lande (2003), kültürlerarası iletişim çalışmalarında kişilerarası iletişim sürecinin doğası üzerinde durarak çağdaş bir yaklaşım benimsemişlerdir.

Burada kısaca yer verilen ve değinilen temel kuramların, yaklaşımların ve modellerin birbirinden etkilendiği ve eksik kalan noktaları tamamlamak için sürekli geliştirildiği ileri sürülebilmektedir. Ayrıca söz konusu kuramlar, yaklaşımlar ve modeller; kültürlerarası iletişim çalışmalarını yönlendirmekte ve bu alandaki yeni araştırmaların yapılmasına ilham vermektedir. Günümüzde kültürlerarası iletişim alanında gerçekleştirilen akademik çalışmalarda temel kuramlar başta olmak üzere, sözü edilen yaklaşımlar ve modeller önemli rol oynamaktadır. Özellikle kültürlerarası iletişim üzerine hazırlanan lisansüstü tezlerin ilgili kuramlara, yaklaşımlara ve modellere dayandırıldığını görmek mümkündür. Lisansüstü tezler, bir ülkedeki bilimin gelişim yönünü göstermesi bakımından önem taşımakta ve bilimsel alanın o ülkedeki mevcut durumunu saptayabilmek için çeşitli yöntemlerle analiz edilmektedir. Bu çalışmanın bir sonraki başlığında kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizine yer verilecek ve kültürlerarası iletişimin alanyazında ele alınma bağlamı belirlenecektir.

3. Bibliyometrik Analiz ve Kültürlerarası İletişimle İlgili Araştırma Alanyazını

Bibliyometrik araştırmaların, bilimsel disiplinlerin gelişimini keşfetmedeki önemli etkisine rağmen kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezler açısından bu analizin daha önce gerçekleştirilmemiş olması önemli bir eksikliklerdir. Kültürlerarası iletişime ilişkin gerçekleştirilen çalışmalarda, genellikle belirli konulara yoğunlaşıldığı saptanmıştır. Kültürlerarası iletişim alanının kavramsal düzeyini gösteren bu çalışmalar, konumuz çerçevesinde özetlenip aktarılmıştır. Bu alanyazın bilgilerini aktarmadaki temel amaç, öncelikle konunun kuramsal zemine oturmasını sağlamaktır. Ayrıca alanyazındaki bilgilerin aktarılması ile konunun şimdiye kadar hangi bağlamlarda ele alındığını, araştırmaların hangi noktalarda yoğunlaştığını ve alanyazındaki boşluğu göstererek çalışmada neden bu araştırmanın yapıldığını açıklamak ve bu çalışmanın araştırmasını ortaya çıkaran mevcut boşluğun nasıl giderileceğine dikkat çekmek hedeflenmiştir. Ancak kültürlerarası iletişim ile ilgili alanyazın taramasından elde edilen verileri sunmadan önce bu çalışmanın konusunu oluşturan bibliyometrik analizin kısaca tanımlanması gerekli görülmüştür.

Bilimsel verilerin değerlendirilmesinde en geçerli ölçütlerden biri olarak önem taşıyan bibliyometrik araştırmalar (Veloutsou ve Mafe, 2019: 10); lisansüstü tezler, dergiler, kitaplar, bildiriler ve konferans yayınları gibi birçok iletişim çıktısına uygulanabilmektedir (Evren ve Kozak, 2014: 61). Bu çalışmada, kültürlerarası ile-

tişim başlıklı lisansüstü tezlerin çeşitli özelliklerinin ortaya çıkarılması amacıyla bibliyometrik analizden yararlanılmaktadır. İlk kez 1969 yılında Pritchard tarafından ortaya atılan bibliyometri kavramı; çeşitli veri tabanlarından ulaşılan kitap, dergi, makale, tez gibi diğer yayınlara yönelik sunulan verilerin istatistiksel analizini ifade etmektedir (1969: 348). Demir ve Erigüç'e (2018: 97) göre bibliyometrik analiz, bibliyometriye konu olan veriler doğrultusunda incelenen bilim alanının görüntüsünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Polat vd. ise bibliyometrik araştırmaları; bilimsel amaçla üretilen çeşitli yayınların yazar sayısı, yayım yeri, yayın bilgisi, konusu gibi farklı bağlamlara göre gelişen belirli özelliklerinin niceliksel içeriğinin analiz edilmesine dayanan bir yöntem (2019: 47) olarak açıklamaktadır. Bu tanımlardan anlaşılabilceği üzere bibliyometrik analiz, herhangi bir alana ait bilimsel yayınların profilini çıkararak akademik disiplinler ve akademisyenler için geçmişten geleceğe uzanan objektif bir bakış açısı sağlamakta ve ileriki çalışmaların yönlendirilmesine olanak vermektedir.

Bibliyometrik çalışmalar, incelenen bilimsel alanlardaki eserlerin, sayısal ifadelerle dönüştürülüp değerlendirilmesi yoluyla bilimsel alanın gelişim ya da değişim eğilimlerinin saptanmasına yardımcı olmaktadır (Kasemodel vd., 2016: 82). Böylelikle bilimsel alanın geçmişten günümüze nasıl ele alındığını göstermekte ve araştırmacılar için gelecekteki yönelimleri açığa çıkaran kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır. Bu yönüyle bibliyometrik analiz, "bilimsel araştırmaların disiplinler arası gelişimini arttırmada oldukça geniş bir perspektif sunan temel dayanak olma özelliği taşımaktadır" (Samiee ve Chabowski, 2012: 369). Bu yaklaşım, bibliyometrik analizin önemini de yansıtmaktadır. Bibliyometrik çalışmalar, farklı disiplinleri bir araya getirerek bilimsel bilginin zenginleşmesine ve güvenilir bilgilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Nitekim "özellikle 2000'li yıllardan sonra gelişen bibliyometrik çalışmalar, bir alanın bilimsel ve akademik gelişimini keşfetmede önemli rol oynamaktadır. Zira nitel araştırma yöntemlerinden biri olan bibliyometrik analizin odak noktası bilimsel çalışmalardır ve bu çalışmaları çeşitli yönlerden detaylandırmak, incelenen alana bilimsel katkı sağlamaktadır" (Heberger vd., 2010: 25). Buna göre bibliyometrik analizin, belirli bir bilim dalının ya da alanının yansımalarını içerdiği söylenebilmektedir.

YÖK Ulusal Tez Merkezi aracılığıyla Türkiye'de kültürlerarası iletişim içerikli lisansüstü tezlere bakıldığında, esasen kültürlerarası iletişim başlıklı ilk tezin, 1991 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde Nezih Pala tarafından Almanca yazılan ve turizmde kültürlerarası iletişime odaklanan yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir. Ancak bu tez Almanca yazıldığı için başlık Türkçeye çevrilmemiş ve bu nedenle aramalarda görünmemiştir. Bu tarihten dört yıl sonra, başlığında 'kültürlerarası

iletişim' geçen ilk tez, 1995 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Ayla Aksungur tarafından yazılan ve kültürlerarası iletişimi semboller ve Doğu Akdeniz uygarlıkları ekseninde ele alan sanatta yeterlik tezidir. 1995 yılından 2020 yılının ilk çeyreğine kadar geçen 25 yıllık süreçte kültürlerarası iletişimin bilimsel nitelik kazanarak farklı konular etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür.

Bir disiplin olarak kültürlerarası iletişimin Türkiye'deki geçmiş ve gelecek eğilimlerini belirlemeye yönelik bibliyometrik bir araştırmaya rastlanmasa da bu alanda çeşitli çalışmalar izlenmiştir. Bu çalışmalar incelendiğinde kültürlerarası iletişim alanında çalışılan belirli konuların ön plana çıktığı görülmüştür. Ulusal ve uluslararası alanyazın taramasına göre bu konular arasında en çok; "kültürlerarası iletişim yeterliği/yetenliği, kültürlerarası duyarlılık, kültürlerarası empati, kültürlerarası uyum, kültürlerarası iletişim becerileri, kültürlerarası farklılıklar, çok kültürlülük, yabancı dil öğrenimi ve kültürel farkındalık temalarından oluşan çalışmaların yer aldığı saptanmıştır. Son yıllarda dünyada yaşananlar, uluslararası göç ve sığınmacılarla ilgili konuları da öne çıkarmaktadır" (Arasaratnam, 2015: 302; Binark, 2006: 81; Cereci, 2019: 12; Chi ve Young, 2013: 26; Davidovitch ve Khyzhniak, 2018: 14; Ekinci, 2016: 1178; Hu ve Fan, 2011: 555; Menaka, 2018: 12; Mohd-Yusuf, 2014: 97; Okoro, 2013: 5; Viju, 2014: 215). Sıralanan içeriklerin, Türkiye'deki lisansüstü tezlerin de temel çalışma konuları arasında yer aldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmalara ek olarak kültürlerarası iletişim disiplinini ve ilişkili konuları temel alan sınırlı sayıda çalışmaya da ulaşılmıştır. Arasaratnam (2015), kültürlerarası iletişim yeterliğini makaleler üzerinden ele alan çalışmasında, kültürlerarası iletişimin çok boyutlu bir bilim dalı olduğunu ve alandaki çeşitliliği en iyi şekilde temsil edebilecek alt yapıya sahip olan psikoloji, sosyoloji, dil-bilim, eğitim ve antropoloji gibi disiplinler arası ortaklıklara gelecekte daha fazla ihtiyaç duyulacağını vurgulamıştır. Binark (2006), Türkiye'deki iletişim fakültelerinde mevcut ders programlarında kültürlerarası iletişimi tanımlamaya yönelik etnografik araştırmaya dayalı çalışmasında, bilimsel yayınlar üzerinden hareket etmiştir. Gerçekleştirilen çalışmaların; kültürel farklılık, kültürel değerler, kültürel yanlılık, çok uluslu şirketlerde yönetim, kültür şoku bağlamında geliştiğine işaret etmiş ve bu alanın kavramsallaşmasında; kültürel ve etnik kimlikler ile mezhepsel aidiyet gibi kimlik sorununu çok boyutlu yaklaşımla ele alan çalışmalara nicel ve nitel alan araştırması bağlamında gerek duyulduğunun altını çizmiştir. Chi ve Young (2012), kültürlerarası iletişim alanına özgü bilimsel yayınlarda disiplinler arasındaki ortak ağ yapısını analiz ettiği çalışmada, kültürlerarası iletişimde ilk yıllarda çalışılan klasik teori ve modellerin, günümüze yaklaştıkça farklı bilim dalları ile ilişkilendirilerek

araştırıldığını ve gelecekte bu alanın daha çok sosyal psikoloji disiplini ile eşleştirilen çalışmalara yöneleceğini belirtmişlerdir.

Hu ve Fan (2011), kültürlerarası iletişim alanında farklı disiplinler arasında giderek artan iş birliğine işaret ederek araştırmacıların deneysel çalışmalarında daha sağlam ve ikna edici sonuçlara ulaşmak için nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin karma kullanımına daha fazla ağırlık vermeleri gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Kulualp ve Kalem'in (2019), kültür ve kültürel farklılıkları konu edinen lisansüstü tezlerle yönelik gerçekleştirdikleri bibliyometrik analizde, tez konusu bağlamında 90 adet lisansüstü tez incelenmiş ve elde edilen bulgulara göre bu tezlerin çoğunlukla Türkçe yazıldığı ve son yıllarda bu alandaki konulara yönelimde artış olduğu ortaya koyulmuştur. Araştırmaların genellikle sosyal bilimler enstitülerinde yapıldığı ancak konunun turizm işletmeciliği alanında az çalışıldığı bulgularına ulaşılmış ve konunun; işletme, yönetim-organizasyon ve liderlik alanlarında yönetim kültürü bağlamında daha çok ele alınması gerektiğine işaret edilmiştir. Pinto vd. (2014), ulusal kültür ve kültürel farklılıklar konusunu uluslararası iş dünyası üzerinden inceledikleri çalışmada, uluslararası yönetimle ilgili dergilerde yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizini gerçekleştirmişler ve gelecekte bu alanın; stratejik yönetim, uluslararası pazarlama, kültürlerarası yönetim ve iş etiği gibi yaklaşımları bütünleştirecek çok disiplinli bakış açısıyla ele alınacağına dair öngöründe bulunmuşlardır. Yari vd. (2020), kültürlerarası iletişim ile bağıntılı kültürel zekâ, küresel zihniyet ve kültürlerarası yetkinlik kavramlarını akademik yayınlar üzerinden bibliyometrik analizle inceledikleri çalışmada, ele alınan bu kavramların birbirine entegre şekilde kullanılmasının, uluslararası iş ve yönetim modellerini ilerletmede potansiyel güç taşıdığı sonucuna ulaşmışlardır.

4. Kültürlerarası İletişim Başlıklı Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir Araştırma

Kültürlerarası iletişim zemininde gerçekleştirilen alanyazın taramasından elde edilen ve yukarıda paylaşılan veriler, akademik yazın için bu çalışmayı ve araştırmayı gerekli kılan boşluğa işaret etmiştir. Sözü edilen boşluğu giderme amacından hareket eden bu çalışmada kullanılan yöntemle geçmeden önce araştırmacının amacı, önemi, soruları ve kısıtları ile ilgili bilgiler derlenmiş ve bu bilgiler, birbirini takip eden alt başlıklarda sunulmuştur.

4.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Soruları

Araştırma için gerçekleştirilen alanyazın taramasında kültürlerarası iletişimi farklı disiplinlerle birleştiren çok sayıda çalışma yapıldığı görülmüş ve kültürlerarası iletişim başlıklı ilk tezin, 1995 yılında yazıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Ancak 1995

yılından günümüze kadar geçen 25 yıllık süreçte kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin geçmişten günümüze izlerini sürmek için bu konuda bibliyometrik bir araştırmanın daha önce gerçekleştirilmediği ve bu konuda alanyazında boşluk olduğu tespit edilmiştir. Oysa bibliyometrik araştırmalar, incelenen herhangi bir konunun geçmişten günümüze nasıl görüldüğünü ve ne gibi değişimler geçirdiğini aktararak geçmiş çalışmalar ile bugünkü çalışmaların objektif şekilde kıyaslanmasını sağlayan ve çalışmalarda eksik kalan noktalara işaret ederek bundan sonraki çalışmaların ne yönde seyredebileceğine yönelik gerçekçi öngörüler sunan bilimsel bir analiz yöntemidir. Bu nedenle çalışma, alanyazında var olan eksiklikten hareket ederek mevcut boşluğu gidermek ve kültürlerarası iletişim alanının, lisansüstü tezler bağlamında günümüze kadar ne yönde ilerlediği hakkında fikir sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Daha önce de belirttiği gibi 'kültürlerarası iletişim başlıklı' lisansüstü tezleri bibliyometrik analiz ile inceleyen herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu disipline ışık tutmaya odaklanan az sayıda çalışmanın ise genellikle akademik dergiler üzerinden ele alındığı görülmüştür. Çalışma bu yönüyle ulusal alanyazında ilk olma özelliğine sahiptir ve tamamen özgün nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla çalışma, kendisinden sonra gelecek çalışmalara başlangıç noktası teşkil etmesi ve bundan sonraki çalışmalardan elde edilecek bulgularla karşılaştırılması açısından önemli görülmektedir. Ayrıca bu çalışma, kullanılan bibliyometrik analiz ile kültürlerarası iletişim alanının lisansüstü tezler eksenindeki yönelimini ilk kez ortaya çıkarması ve bundan sonraki tezlere yön verme potansiyeli açısından yenilikçi bir değer taşımaktadır. Bu nedenle çalışma, lisansüstü tezlerin geçmişten günümüze seyrettiği yönü ve gelecek eğilimlerini göstermesi açısından alanyazına katkı sağlamaktadır. Çalışmanın, gelecekte bu alanda yazılacak tezlerde hangi çalışmaların nasıl yapılabileceği hakkında araştırmacılara fikir vermesi beklenmektedir.

Her araştırma bir ya da daha çok varsayımı içermektedir. "Varsayım, araştırmanın en başından itibaren kanıtlanmasına gerek duyulmadan doğru olarak kabul edilen yargı veya yargılardır. Varsayım, akıl ve mantık yoluyla ulaşılan, sınanmayan ve kanıt gerektirmeyen kabul ya da koşul ifade eder" (Baloğlu, 2006: 23). Dolayısıyla varsayımlar, genel kabul gören yargıları betimlemektedir. Bir araştırmayı bir ya da birden fazla varsayıma dayandırmak mümkündür. Bu doğrultuda araştırma, 'kültürlerarası iletişim konusuna son yıllarda akademik düzeydeki ilginin arttığı' varsayımından hareket etmektedir. Araştırmanın diğer varsayımları ise şu şekilde sıralanabilmektedir:

- a) Türkiye'de 'kültürlerarası iletişim' başlıklı lisansüstü tez sayısı her geçen yıl artış göstermektedir.

- b) Kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezler, sosyal bilimler başta olmak üzere diğer disiplinlerin de odak noktasında yer almaktadır.
- c) Türkiye’de lisansüstü tezler ekseninde ‘kültürlerarası iletişim’ alanının eğilimini saptamak, bundan sonra alanda yapılacak bilimsel çalışmaların rotasını belirlemeye yardımcı olacaktır.
- d) Ulaşılan toplam 77 adet tez evrenin tamamını temsil etmesi nedeniyle bibliyometrik araştırmaya göre dağılım gösteren veriler genel bir değerlendirmeyi mümkün kılacaktır.

Araştırmanın belirlenen varsayımları, araştırma sorularına da ışık tutmaktadır. Buna göre 1995 yılında ‘kültürlerarası iletişim’ başlıklı ilk tezin ardından 2020 yılı itibariyle geçen 25 yıllık süreçte bu alanın lisansüstü arenada katettiği bilimsel yolu ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan çalışma, aşağıdaki araştırma sorularına (A.S.) yanıt aramaktadır:

- A.S1. Tezlerin yılına ve türüne (yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlik) göre dağılımı nasıldır?
- A.S2. Tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
- A.S3. Tezlerin enstitü ve anabilim dalı bazındaki dağılımı nasıldır?
- A.S4. Tezlerin kullandığı yöntem (kuramsal ve araştırma) göre dağılımı nasıldır?
- A.S5. Tezlerin konularına göre dağılımı nasıldır?
- A.S6. Tezlerin diline ve yazar uyruğuna göre dağılımı nasıldır?
- A.S7. Tezlerin sayfa sayısına ve yazar cinsiyetine göre dağılımı nasıldır?

Çalışmada yukarıdaki araştırma sorularını yanıtlayabilmek ve bugüne kadar bu alanda yazılmış lisansüstü tezlere bilimsel bakış sağlamak amacıyla bibliyometrik analizden yararlanılmıştır. Nitel araştırma çerçevesinde kültürlerarası iletişim başlıklı ilk tezin yayımlandığı tarih olan 1995’ten günümüze değin bu başlıkta yazılmış lisansüstü tezler içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir.

4.2. Araştırmanın Kısıtları

Bu çalışmada sadece yüksek lisans ve doktora programında gerçekleştirilen 77 adet lisansüstü tez araştırmaya dahil edilmiş ve bitirme tezleri gibi benzeri içerikler ile diğer akademik yayınlar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca araştırmaya yalnızca başlığında ‘Kültürlerarası İletişim’ olan lisansüstü tezler konu edilmiş, konu ya da dizin bilgisinde kültürlerarası iletişim olan tezler de araştırmanın dışında tutulmuştur. Bunun nedeni, doğrudan kültürlerarası iletişim ile ilgili olan ‘tez başlıklarının’, bu araştırma için en doğru veriyi sunacak birim olarak de-

ğerlendirilmesidir. Bibliyometrik araştırmalar, her ne kadar bir konunun var olan resmini ortaya çıkarıp sunsa da özünde nitel bir araştırma yöntemidir ve her nitel araştırmada olduğu gibi araştırmacının anlam ve yorum dünyası ile sınırlıdır. Dolayısıyla nitel araştırmaların doğasından kaynaklanan genele uyarlanamama durumu, bu araştırma için de söz konusu olmakta ve elde edilen verilerin genellemeye tabi tutulamaması araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. "Nitel araştırmalarda doğrudan genelleme mümkün olmamakla birlikte araştırma sonuçlarından hareket ederek sınırlı genellemelere ulaşmak olasıdır. Ancak bu sınırlı genellemelerde bile sosyal olayların değişen doğası dikkate alınmalıdır. Bu noktada araştırmanın sınırlarının tartışılması ve açıklanması gerekir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 98). Bir diğer kısıt ise YÖK Ulusal Tez Merkezi ile ilgilidir. Bu araştırma için sitenin internet sayfası güncel veri kaynağı olarak kabul edilmiştir. Ancak tamamlanan ve enstitüye teslim edilen tezlerin, ulusal tez listesine dahil edilmesi ve internet sayfasına yansımaları belirli bir zaman dilimini gerektirmektedir. 2020 yılının Nisan ayında bu alanda ilgili başlıkta yazılmış tezler varsa araştırmaya dahil edilemediğinden bu durum da kısıtlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Herhangi bir alandaki bilgiyi geliştirmesi ve bilimin gelişmesine katkı sağlaması açısından lisansüstü tezler oldukça önem taşımaktadır. Dunkin'e göre lisansüstü tezler gibi eğitim alanına yönelen araştırmalar, bilimsel yayınlarda üretilmiş bilgilerin niteliğini ve içeriğini göstermektedir (1996: 87). Bu kapsamda lisansüstü tezlerin, bir ülkede üretilen bilimsel bilginin niteliği, bir alanda en çok çalışılan konular ve bu konuların bilimsel düzeyde nasıl işlendiği hakkında fikir verdiğini söylemek mümkündür. Karadağ (2009: 76), herhangi bir alanda hazırlanan lisansüstü tezlerin analiz edilmesi ile tezlerde incelenen konuların yaygınlığına ve konuların işleniş biçimine göre söz konusu alanın genel görüntüsünün açığa çıkarılabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle çalışma, lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizine odaklanmıştır. "Son yıllarda gerçekleştirilen bibliyometrik çalışmaların, geçmiş araştırma eğilimlerini ortaya koymaya ve gelecek eğilimleri tahmin ve tayin etmeye yöneldiği görülmektedir" (Zhao vd., 2018: 1260). Bu doğrultuda lisansüstü tezlere yönelik bibliyometrik araştırmalar ile kültürlerarası iletişim alanında üretilen tezlerin profilini ortaya çıkarmak, geçmiş eğilimleri tespit etmek, ilgili alandaki eksikleri ve boşlukları saptamak ve gelecekte bu eksikleri ve boşlukları giderecek tezlerle alana akademik katkıda bulunmak mümkün olmaktadır.

Alanyazın taramasında kültürlerarası iletişim başlıklı tezleri bibliyometrik analiz ile inceleyen bir çalışma olmamasından hareketle kültürlerarası iletişimin bilimsel

gelişim düzeyinin, lisansüstü tezler ekseninde ele alınması gerekli görülmüştür. Bu çerçevede bibliyometrik analiz kapsamında incelenen lisansüstü tezlere yönelik temel kriterler; tezlerin türü, tezlerin yazıldığı yıl ve kurum bilgisi, tezlerde kullanılan yöntem, tezlerin konusu, tez yazarlarının uyruğu ve tezlerin dili, tez yazarlarının cinsiyetleri ve tezlerin sayfa sayısı olarak belirlenmiştir. Böylelikle kültürlerarası iletişim tezlerinin profilinin açığa çıkarılması ve bu alandaki akademik yansımaların keşfedilmesi amaçlanmıştır.

Örneklem, bir araştırmayı belirli özelliklere ve ölçütlere göre sınırlandırıcı rol oynamaktadır. “Nitel araştırmalarda sıklıkla ve çoğunlukla amaca yönelik/amaçlı örnekleme tercih edilmektedir. Amaçlı örnekleme, araştırmacının keşfetmek, anlamak, iç görü kazanmak istediği ve çoğu şeyin öğrenilebileceği varsayımına dayanmaktadır” (Merriam, 2018: 76). Nitel araştırmalar genelde amaçlı seçilmiş, nispeten küçük örneklere, hatta tek bir duruma derinlemesine odaklanır. Amaçlı örneklemin gücü buradan gelmektedir. Bilgi bakımından zengin durumları açığa çıkarma, araştırmanın amacı için büyük öneme sahiptir ve bu örnekleme türüyle araştırmadan çok fazla veri edinilmektedir (Patton, 2018: 230). Amaçlı örnekleme kapsamında yalnızca başlığında ‘kültürlerarası iletişim’ olan lisansüstü tezler incelenmiştir. Zira başlıkta olan ve tezin adında geçen her kavram, lisansüstü tezler için üzerinde çalışılması gereken birimleri temsil etmektedir. Oysa lisansüstü tezlerin konusunda ya da dizininde geçen her kavram, tez içerisinde ayrıntılı şekilde açıklanmayabilmektedir.

Nitekim YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi sayfasında ‘kültürlerarası iletişim’ konulu lisansüstü tezlere yönelik tarama yapıldığında hiçbir veri bulunamamaktadır. Benzer şekilde dizin bilgisinde ‘kültürlerarası iletişim’ geçen lisansüstü tezler tarandığında ise 140 teze ulaşılmasına rağmen kavramın; dil pratiklerinde sınıf içi etkinlikler, yabancı dilde dijital hikâye anlatıcılığı, kültür algısı ve Türk müziğinin farklı kültürler üzerindeki etkisi gibi izleklerden oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla tezin adı (tezin başlığı) dışında kalan ‘konu’ ya da ‘dizin’ gibi arama birimlerinin, kültürlerarası iletişim kavramını dolaylı şekilde ele aldığı tespit edilmiştir. Oysa her araştırma, en başta kendi amacı ile sınırlıdır. Bu araştırmanın amacı, doğrudan ve bütünüyle kültürlerarası iletişim kavramı ile ilgili olan ve bu kavramı derinlemesine inceleyen lisansüstü tezler hakkında veri edinerek geçmişten günümüze lisansüstü tezlerde kültürlerarası iletişimin eğilimlerini saptamak olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda YÖK Ulusal Tez Merkezi’nin sayfasında erişilen kültürlerarası iletişim başlıklı 77 adet tezdin oluşan evrenin tamamı araştırmada temsil edilmiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda saptanan ve önceki başlıkta belirtilen araştırma sorularını yanıtlamak üzere kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler belirlenirken daha önceki benzer çalışmalar referans alınmış ve lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz ile incelenmesinde en sık kullanılan kategorilerin; yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, tür, dil ve konu bilgilerini içerdiği görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın kategorileri, önceki çalışmaların kategorileri dikkate alınarak geliştirilmiştir. Araştırma evrenini oluşturan lisansüstü tezlerin kategorilere ayrılmasının ardından kodlama sürecine geçilmiştir. Bu süreçte alan uzmanı bir kodlayıcı ile birlikte çalışılmış ve öncelikle birbirinden bağımsız kodlama gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise kod formlarının güvenilirliğini sağlamak için bir araya gelerek üretilen kodlar incelenmiş ve bu inceleme, tartışmalı kodlarda uzlaşa sağlanıncaya dek devam etmiştir. Ayrıca çalışma, nitel araştırma konusunda uzman bir akademisyene gönderilmiş ve çalışmaya yabancı olan uzmanın objektif görüşü alınmıştır. Nihayetinde kodlar üzerinde uzlaşmaya varılmasından sonra kod formları son haline getirilmiş ve araştırma sürecine yön verilmiştir.

Nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan bibliyometrik analizi uygulayabilmek için bu araştırma kapsamında incelenen 77 adet lisansüstü tezin içeriği ile ilgili bilgilere ulaşılması gerekmiştir. Bu nedenle araştırma, içerik analizi yöntemi doğrultusunda şekillendirilmiştir. İçerik analizi, metinlere dönüştürülmüş dokümanların içerisindeki açık olan ya da gizli kalan anlamların sistematik olarak kavramlara ve kodlama kurallarına göre daha az sayıda kategorilere indirgenerek objektif ve tekrarlanabilir şekilde nitel veya nicel olarak çözümlenmesini ifade eden bilimsel bir yöntemdir (Güçlü, 2019: 169). Bu çerçevede elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak sayılarla tablolar üzerinden açıklanmıştır.

Bu araştırmanın geçerliğini, güvenilirliğini ve inandırıcılığını sağlamak üzere araştırma yöntemi ayrıntılı şekilde açıklanmış, araştırma verileri sayısallaştırılarak tablo halinde sunulmuş ve araştırmanın farklı zamanlarda başkaları tarafından da tekrar edilebilmesi için her adımı kayıt altına alınmıştır. Punch'a (2014) göre nitel araştırmalarda olgu ve olayların ayrıntılı olarak ele alınması, araştırmanın inandırıcılığı üzerinde etkilidir. Bu nedenle nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik yerine inandırıcılık kavramı önerilmektedir. "Ayrıca nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan çapraz kontrol aracılığıyla araştırmada yer alan bilgi ve sonuçların birden fazla aşamada uygulanmasını ifade eden 'çeşitleme' yöntemlerinden de yararlanılmıştır" (Güçlü, 2019: 400). Buna göre araştırmacı çeşitleme ile bir alan uzmanı ile birlikte çalışılmış; bunun yanı sıra uzman değerlendirmesinden yararlanarak konuyla ilgili başka bir uzmanın da görüşü alınmıştır. Şener vd.'ye (2017: 11) göre alanda benzer çalışmalar yapan uzmanlar ile araştırmacının sürekli te-

mas halinde olması, fark edilemeyecek hataların tarafsız bir göz tarafından tespit edilip giderilmesini, dolayısıyla araştırmanın en iyi şekilde geliştirilmesini sağlar.

Araştırma son hâline getirildikten sonra analizde kolaylık sağlayabilmek adına 1995-2020 arasındaki 25 yıllık süreç, beş dönemde ele alınmıştır. Böylelikle hem tabloda okuma kolaylığı hem de kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerdeki mevcut eğilimin dönemsel bazda belirlenerek alanın geçmişten günümüze uzanan görüntüsü bütünsel bakış açısı ile aktarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda edinilen bulgular bir sonraki başlık altında açıklanmıştır.

5. Bulgular

Araştırma soruları kapsamında gerçekleştirilen bibliyometrik analiz ile elde edilen bulgular tablo hâline getirilmiş ve her soru ayrı bir tabloda yorumlanmıştır.

Tablo 1. Kültürlerarası İletişim Başlıklı Lisansüstü Tezlerin Yıllara ve Türüne Göre Dağılımı

Yıl Dağılımı	Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlik	Toplam Tez Sayısı
1995-2000	1	2	1	4
2001-2005	4	-	-	4
2006-2010	5	2	1	8
2011-2015	14	7	-	21
2016-2020	32	8	-	40
(25 Yıl) Toplam	56	19	2	77

Tablo 1'e göre kültürlerarası iletişim başlığında; 56 yüksek lisans, 19 doktora ve 2 sanatta yeterlik tezi olmak üzere toplam 77 adet tez bulunmaktadır. Başlığında kültürlerarası iletişim geçen ve bu araştırmada milat olarak kabul edilecek ilk tez, 1995 yılında Güzel Sanatlar alanında yazılan sanatta yeterlik tezidir. İkinci ve son sanatta yeterlik tezi ise 2010 yılında İç Mimari ve Dekorasyon alanında yazılmıştır. 2020'nin ilk çeyreği dahil olmak üzere toplam 25 yıl içerisinde kültürlerarası iletişim başlıklı başka bir sanatta yeterlik tezi olmamıştır. 1995-2005 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde toplam 8 tez yazılırken yalnızca 2006-2010 yıllarını kapsayan beş yıllık dönemde yazılan 8 tez bilgisine ulaşılmıştır. Bu dönemden sonraki 10 yıllık süreçte yazılan tezlerde ise kültürlerarası iletişime artan bir ilgi söz konusudur. İlk 15 yılda toplam 16 kültürlerarası iletişim başlıklı tez yazılmasına karşın 2011-2015 yılları arasındaki beş yıllık dönemde ilk 15 yılın toplam tez sayısının aşıldığı ve bu dönemde 21 tez üretildiği görülmektedir. 2020 Nisan ayı itibarıyla hâlihazırda 2 yüksek lisans ve 1 doktora olmak üzere toplam 3 tezin kayıtlara geçtiği görülmekte ve 2016-2020 arasındaki beş yıllık süreçte şu an için 40 tez karşımıza çıkmaktadır. Buna rağmen araştırmanın kaleme alındığı 2020 Nisan ayı dahil

olmak üzere kültürlerarası iletişim başlıklı 40 tezi içeren son dönem verileri, tek başına 20 yıllık süreçten fazladır. 1995-2015 arasındaki 20 yıl boyunca başlığında kültürlerarası iletişim bulunan toplam tez sayısının 37 olduğu izlenmektedir. Böylelikle ilk araştırma sorusu, tabloda yorumlanan bulgulara göre yanıtlanmıştır.

Tablo 2. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Sıra No.	Üniversite (Alfabetik Sıraya Göre)	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	5. Dönem	Toplam
		1995-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	
1	Anadolu Ü.	-	-	-	3	3	6
2	Ankara Ü.	-	1	-	2	3	6
3	Atatürk Ü.	-	-	1	-	-	1
4	Bahçeşehir Ü.	-	-	-	-	3	3
5	Balıkesir Ü.	-	-	-	1	-	1
6	Beykent Ü.	-	-	-	-	1	1
7	Çağ Ü.	-	-	-	-	2	2
8	Çanakkale Onsekiz Mart Ü.	-	-	-	-	2	2
9	Çukurova Ü.	-	-	-	-	1	1
10	Dokuz Eylül Ü.	1	-	-	-	-	1
11	Ege Ü.	-	-	-	1	-	1
12	Fırat Ü.	-	-	-	1	-	1
13	Galatasaray Ü.	-	-	1	-	1	2
14	Gazi Ü.	-	-	-	3	1	4
15	Hacettepe Ü.	-	-	2	-	4	6
16	Hasan Kalyoncu Ü.	-	-	-	-	1	1
17	İhsan Doğramacı Bilkent Ü.	-	-	-	1	1	2
18	İnönü Ü.	-	-	-	-	1	1
19	İstanbul Teknik Ü.	-	-	-	1	-	1
20	İstanbul Ü.	1	1	2	2	2	8
21	Karadeniz Teknik Ü.	-	-	-	1	-	1
22	Kocaeli Ü.	-	-	-	1	-	1
23	Kütahya Dumlupınar Ü.	-	-	-	-	1	1
24	Marmara Ü.	2	1	1	2	4	10
25	Orta Doğu Teknik Ü.	-	-	-	2	-	2
26	Sakarya Ü.	-	-	-	-	2	2
27	Selçuk Ü.	-	-	1	-	2	3
28	Tekirdağ Namık Kemal Ü.	-	-	-	-	2	2
29	Yaşar Ü.	-	-	-	-	1	1
30	Yeditepe Ü.	-	-	-	-	1	1
31	Yıldız Teknik Ü.	-	1	-	-	1	2
Toplam		4	4	8	21	40	77

Tablo 2’de 25 yıllık süreçte başlığında kültürlerarası iletişim olan 77 adet tezin 31 üniversiteye göre dağılımı görülmektedir. Bu kapsamda kültürlerarası iletişim başlıklı tez sayısı içinde 10 tez ile Marmara Üniversitesi’nin ilk sırada yer aldığı göze çarpmaktadır. 8 tez ile İstanbul Üniversitesi ikinci sırada konumlanırken üçüncülüğün, 6 tez ile Anadolu Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi arasında paylaşıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu verilerin ardından 4 tez ile Gazi Üniversitesi’nin geldiği izlenmektedir. Bu üniversiteler arasında yalnızca ilk sırada yer alan Marmara Üniversitesi ile ikinci sıradaki İstanbul Üniversitesi’nden beşer yıllık her dönemde kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tez üretildiği görülmektedir. Diğer üniversitelerde ağırlıklı olarak son 10 yıllık dönemde kültürlerarası iletişim başlıklı tez çalışıldığı gözlenmektedir. 1995-2010 yıllarını kapsayan ilk 15 yıllık üç dönemde, ilgili lisansüstü tezler açısından yalnızca devlet üniversitelerinin sahneye çıktığı görülmektedir. 2011-2015 yılları arasında ise yalnızca Bilkent Üniversitesi’nde yazılmış 1 adet kültürlerarası iletişim başlıklı tez karşımıza çıkmaktadır. Son beş yıllık süreçte ise hâlihazırda var olan 40 adet kültürlerarası iletişim başlıklı tezin 30 tanesinin devlet üniversitelerinden çıkmasına rağmen 10 tanesinin vakıf üniversitelerine ait olduğu gözlenmektedir. 1995-2015 arasındaki 20 yıllık süreçte ilk kez Bilkent Üniversitesi’nde ilgili başlıkta tez yazıldığı, bunun dışında hiçbir vakıf üniversitesinde kültürlerarası iletişim başlıklı tezin çalışılmadığı söylenebilmektedir. Bu durum, Bilkent Üniversitesi’nin 1984 yılında Türkiye’nin ilk vakıf üniversitesi olarak kurulması ve diğer vakıf üniversitelerinden daha eski olması ile açıklanabilir. 2000 yılından önce kurulan diğer vakıf üniversitelerinde ise 1995-2015 arasındaki 20 yıllık süreçte kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü bir tezin yazılmadığı görülmektedir. Ancak son yıllarda 2000 yılından önce ve sonra kurulan diğer vakıf üniversitelerinin de kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezlere ilgi gösterdiği söylenebilmektedir. Buna göre son yıllarda hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde bu alana karşı artan ilgi dikkat çekmekte ve böylelikle ikinci araştırma sorusu da yanıt bulmaktadır.

Tablo 3. Tezlerin Enstitü ve Anabilim Dalına Göre Dağılımıⁱ

Enstitü	Anabilim Dalı	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	5. Dönem	Toplam
		1995-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	
Sosyal Bilimler	Avrupa Topluluğu	1	-	-	-	-	1
	İşletme	-	1	-	-	4	5
	İngiliz Dili Eğitimi	-	1	-	-	-	1
	Eğitim Bilimleri	-	1	-	-	-	1
	Radyo Televizyon ve Sinema	-	1	1	-	2	4
	Halkla İlişkiler (ve Tanıtım)	-	-	2	5	4	11
	Gazetecilik	-	-	1	1	2	4
	İletişim Bilimleri	-	-	-	-	2	2
	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi	-	-	1	-	-	1
	İç Mimarlık-Çevre Tasarımı Ana Sanat Dalı	-	-	1	-	-	1
	Basın ve Yayın	-	-	-	3	2	5
	İngiliz Dili Eğitimi	-	-	-	2	2	4
	İngiliz Dili ve Edebiyatı	-	-	-	-	2	2
	Yabancı Diller Eğitimi	-	-	-	2	-	2
	Doğu Dilleri ve Edebiyatları	-	-	-	1	-	1
	Batı Dilleri ve Edebiyatları	-	-	-	1	-	1
	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	-	-	-	1	-	1
	Sosyoloji	-	-	-	1	1	2
	İnsan ve Toplum Bilimleri	-	-	-	-	1	1
	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	-	-	-	-	1	1
Eğitim Bilimleri	İngiliz Dili Eğitimi	-	-	-	-	4	4
	Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğretimi	-	-	-	1	1	2
	Yabancı Diller	-	-	1	-	2	3
	Yabancı Diller Eğitimi	-	-	-	-	3	3
	Türkçe Eğitimi	-	-	-	1	-	1
	İngilizce Öğretmenliği	-	-	-	-	1	1
	Eğitim Bilimleri	-	-	-	-	2	2
	Hemşirelik Esasları	-	-	-	-	1	1
Sağlık Bilimleri	Hemşirelik	-	-	-	-	1	1
	Mimarlık	-	-	-	1	-	1
Fen Bilimleri							
Lisansüstü Eğitim	İletişim ve Tasarım Ana Sanat Dalı	-	-	-	-	1	1
Toplam		1	4	7	20	39	71

ⁱAnabilim dalı bilgisi olmayan tezler Tablo 3'e dahil edilmemiştir. Buna göre 1995-2000 yılları arasında 3 tez, 2006-2010 yılları arasında 1 tez, 2011-2015 yılları arasında 1 tez ve 2016-2020 yılları arasında 1 tez olmak üzere toplam 6 adet teze anabilim dalı bulunmadığı için Tablo 3'te yer verilmemiştir. Bu nedenle Tablo 3'e yönelik bulgular 71 adet tez üzerinden yorumlanmıştır.

Toplam 6 adet tezin anabilim dalı bilgisi bulunmadığından bu tezler tabloya dahil edilmemiş ve inceleme 71 adet tez üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda Tablo 3, kültürlerarası iletişimin enstitü ve anabilim dalına göre dağılımını sergilemekte ve bilim dalının farklı disiplinler ile olan ilişkisini yansıtmaktadır. Kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezlerin sırasıyla en çok; sosyal bilimler, eğitim bilimleri, sağlık bilimleri, fen bilimleri ve lisansüstü eğitim enstitülerinde çalışıldığı görülmektedir. Enstitü dağılımı göz önüne alınacak olduğunda tezlerin yarısından fazlasının sosyal bilimler enstitülerinden çıktığı izlenmektedir. Anabilim dalı dağılımında ise Halkla İlişkiler ve Tanıtım ilk sırada yer alırken hemen ardından İşletme, Basın ve Yayın ile İngiliz Dili Eğitimi anabilim dalları gelmektedir. Eğitim bilimlerinde daha çok yabancı dil eğitimi ve kültürlerarası iletişim arasındaki ilişkiye dayanan lisansüstü tezlere ağırlık verildiği gözlenmiştir. 1995-2010 yılları arasındaki ilk üç dönemi kapsayan 15 yıllık süreçte kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin sosyal bilimler egemenliğinde geliştiği söylenebilmektedir. Bu yıllar arasında eğitim bilimleri enstitüsünde yalnızca 1 adet tezin varlığı göze çarpmakta ve bu enstitünün anabilim dallarında ise kültürlerarası iletişim başlıklı bir tezin yazmadığı dikkat çekmektedir. 2011-2015 arasındaki dördüncü dönemde de benzer sonuçlar izlenmekte ve sürece yalnızca fen bilimleri enstitüsünden 1 adet tezin dahil olduğu görülmektedir. Ancak 2016-2020 arasındaki son beş yıllık süreç, kültürlerarası iletişimin; sağlık, fen ve lisansüstü eğitim gibi çeşitli enstitülerin farklı anabilim dallarındaki çalışma alanları arasında yer aldığına ve akademik açıdan çok boyutlu geliştiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla tablodaki bulgular, üçüncü araştırma sorusuna yanıt vermekle beraber, kültürlerarası iletişim disiplininin farklı bilim dallarıyla arasındaki ilişkiye de işaret etmektedir.

Tablo 4. Tezlerin Kullandığı Yönteme Göre Dağılımı

Yıl Dağılımı	Kuramsal Tez	Nicel Araştırma	Nitel Araştırma	Karma Araştırma	Toplam Tez
1. Dönem: 1995-2000	4	-	-	-	4
2. Dönem: 2001-2005	2	1	1	-	4
3. Dönem: 2006-2010	1	-	4	3	8
4. Dönem: 2011-2015	-	7	9	5	21
5. Dönem: 2016-2020	3	9	19	9	40
Toplam	10	17	33	17	77

Tablo 4, tezlerin kullandığı yönteme göre dağılımını göstermekte ve bu yöntemlerde ilk sırada nitel araştırma yer almaktadır. Nicel ve karma araştırmaların

ise ikinci sırayı paylaştığı görülürken son sırada herhangi bir araştırma yöntemi olmaksızın yazılan kuramsal tezler bulunmaktadır. Tezlerin 25 yıllık süreçte dönemsel dağılımına bakıldığında dikkat çekici bulgulara ulaşılmaktadır. 1995-200 yıllarını kapsayan ilk dönemde kültürlerarası iletişim başlıklı toplam 4 adet tezin tamamının kuramsal açıdan ele alındığı görülmektedir. 2001-2005 yılları arasındaki ikinci dönemde yine toplam 4 adet tezin 2 tanesinin kuramsal yaklaşımla, 1 tanesinin nicel ve 1 tanesinin nitel araştırma ile yazıldığı, bu dönemde hem nicel hem de nitel araştırmanın bir arada kullanılmasıyla oluşan karma araştırmanın kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Üçüncü dönem olan 2006-2010 yıllarından itibaren ise kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin ağırlıklı olarak araştırma yöntemleriyle hazırlandığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde nicel araştırmanın tek başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılmadığı, nitel araştırmayla birlikte ele alınarak karma araştırmanın ön plana çıktığı gözlenmektedir. Dördüncü dönem olan 2011-2015 yılları arasındaki zaman zarfında başlığında kültürlerarası iletişim geçen toplam 21 adet lisansüstü tezin hiçbirinin kuramsal yaklaşımla hazırlanmadığı; nitel, nicel ve karma araştırma yöntemlerinden yararlandığı göze çarpmaktadır. 2016-2020 yılları arasındaki son dönemde ise en son güncel verilere göre elde edilen toplam 40 adet tezin sadece 3 tanesinde kuramsal yaklaşımın kullanıldığı, geriye kalan diğer tezlerde ağırlık nitel araştırmada olmak üzere nicel ve karma araştırmadan eşit oranda hareket edildiği izlenmektedir. Buna göre son 10 yıllık süreçte, kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerde araştırma yöntemlerinin yoğun şekilde kullanıldığı görülmekte ve bu bulgu, dördüncü araştırma sorusunu da yanıtlamaktadır.

Tablo 5. Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

'Kültürlerarası İletişim' Başlıklı Tezlerin Konuları	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	5. Dönem	Toplam
	1995-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	
İletişim: Kültürlerarası iletişim yeterliği, kültürlerarası iletişim duyarlılığı, kültürlerarası empati, kültürlerarası farkındalık, kültürlerarası iletişim becerileri, kültürlerarası iletişim sorunları, çok kültürlülük ve Avrupa'da Türk imgesi vb.	2	1	5	11	20	39

'Kültürlerarası İletişim' Başlıklı Tezlerin Konuları	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	5. Dönem	Toplam
	1995-2000	2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	
Eğitim/Dil Eğitimi: Yabancı dil eğitiminde kültürlerarası iletişim yeterliği, öğretmen adaylarının kültürlere yaklaşımı, dil öğreniminde kültür destekleyicileri, kültürlerarası iletişim yeterliği ve eğitim süreçleri, kültür ve diller arası çalışma vb.	-	2	2	8	14	26
İşletme/Yönetim: Uluslararası işletmelerde kültürlerarası farklılıklar, yöneticilerin yaşadığı kültürel sorunlar	1	1	-	-	-	2
Sosyoloji: Göç, kimlik ve aidiyet, kültürlerarası iletişimde uluslararası öğrenciler, yurt dışında yaşayan Türklerde kimlik ve aidiyet, etnik kimlikler	-	-	-	1	3	4
Sanat/Mimari: Sembol-uygarlık ve heykel sanatı, mekân tasarımı, kültürlerarası iletişim aracı olarak sembol ve sarmal form	1	-	1	-	1	3
Turizm: Turist rehberlerinin kültürlerarası iletişim yeterliği	-	-	-	1	-	1
Sağlık: Farklı kültürlerden gelen hastalarla etkileşimde kültürlerarası iletişim yeterliği, hemşirelik öğrencilerinin kültürlerarası iletişim yeterliği	-	-	-	-	2	2
Toplam	4	4	8	21	40	77

Tablo 5'te de görüldüğü üzere kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin konu dağılımları baz alındığında, ilk kültürlerarası iletişim başlıklı tezin ortaya çıktığı 1995 yılından bu yana söz konusu tezlerin ağırlıklı olarak iletişim ve eğitim/dil eğitimi konuları odağında geliştiği saptanmaktadır. Konu bakımından büyük farkla iletişimin öne çıkarak ilk sırada yer aldığı, hemen ardından ikinci sırada eğitim/dil eğitiminin ve üçüncü sırada ise sosyolojinin geldiği görülmektedir. Kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerde ağırlıklı incelendiği tespit edilen bu üç konunun, sosyal bilimlerin bakış açısıyla ele

alındığı anlaşılmaktadır. Ancak tablo oluşturulurken en dikkat çekici bulgulardan biri, kültürlerarası iletişim başlığı ile yazılan bazı tezlerde, tezin çalışıldığı enstitü ile konu dağılımı arasındaki çelişki olmuştur. Öyle ki bazı tezlerin, fen bilimleri enstitüsü çıkışlı olmasına rağmen kuramsal bölümler ve araştırma yöntemleri gereği tamamen iletişim odaklı ele alındığı görülmüştür. Dolayısıyla kültürlerarası iletişim tezlerinin başlıkları ile konu dağılımları arasında tutarsızlık olabildiği saptanmıştır. 25 yıllık süreçte özellikle son 10 yılda iletişim ve eğitim/dil eğitimi konularına yönelim olduğu bu konuları kapsayan içeriklerde çok sayıda tez üretildiği izlenmektedir. İletişim, eğitim, turizm ve sağlıkla ilgili tez konularının en çok kültürlerarası iletişim yeterliği ekseninde ele alındığı görülmektedir. Kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin konu dağılımına göre üçüncü sırada yer alan sosyoloji içerikli konuların, 1995-2010 yılları arasındaki 15 yıllık süreçte hiç çalışılmamış olması dikkat çekmektedir. Bu tezlerde sosyolojik yaklaşım, ilk kez 2011-2015 yılları arasında yalnızca 1 adet tez ile gerçekleştirilmiş ve bu tarihten itibaren özellikle göç, kimlik ve aidiyet ile ilgili içeriklerin kültürlerarası iletişim başlıklı tezlere dahil olduğu görülmüştür. Benzer şekilde 1995-2015 arasındaki 20 yıllık süreçte sağlık konulu hiçbir tez yazılmamışken bu tarihten sonra kültürlerarası iletişim tezi başlığı altında sağlık konularının da çalışıldığı saptanmıştır. İşletme/yönetim konuları, 1995-2005 yılları arasındaki ilk 10 yıllık dönemde sadece 2 adet tezde karşımıza çıkmış; son 15 yıldan beri bu konuda kültürlerarası iletişim başlıklı bir tezin üretilmediği tespit edilmiştir. Turizm konusunun ise kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerde yalnızca 1 kez çalışılması dikkat çekmiştir. Sosyoloji ve sağlık konulu tezlerin, son yıllarda yoğunluk kazandığı göze çarpmaktadır. Sanat ve mimari konularının ise semboller ve mekân tasarımına yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bulgu da alanın çok disiplinli yapısının ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 5'e göre elde edilen bulgular, aynı zamanda beşinci araştırma sorusunu da yanıtlamaktadır.

Tablo 6. Tezlerin Diline ve Yazar Uyruğuna Göre Dağılımı

Tezlerin Dönemsel Dilimleri	Tezlerin Yazıldığı Dil			Toplam Tez Sayısı	Tez Yazarlarının Uyruğu	
	Türkçe	İngilizce	Diğer		T.C.	Diğer
1. Dönem: 1995-2000	4	-	-	77	4	-
2. Dönem: 2001-2005	3	1	-		4	-
3. Dönem: 2006-2010	5	1	2 (1 Fr. + 1 Alm.)		8	-
4. Dönem: 2011-2015	15	6	-		21	-
5. Dönem: 2016-2020	21	18	1 (Fr.)		33	7
Toplam	48	26	3	77	70	7

Tablo 6, toplam 25 yıllık süreçte kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin dönemsel dağılımında kullanılan dilin ve yazar uyruğunun sayısını göstermektedir. Yazarların uyruğunda tez yazarların adı ve soyadı referans alınmış ve dağılım buna göre

belirlenmiştir. Bu doğrultuda incelenen tezlerin dil ve yazar uyruğu arasında ilişki saptanmamıştır. Adı ve/veya soyadı yabancı olmasına rağmen Türkçe yazılan tezler görüldüğü gibi Türk adı ve/veya soyadına sahip olan yazarların da İngilizce ya da Fransızca ve Almanca olmak üzere diğer dillerde tez yazdığı izlenmiştir. İncelenen toplam 77 tezin 48 tanesinin Türkçe, 26 tanesinin İngilizce ve 3 tanesinin diğer dillerde hazırlandığı görülmüştür. Diğer dillerde yazılan 3 tezden 2 tanesinin Fransızca ve 1 tanesinin Almanca olduğu saptanmıştır. 1995-2000 yılları arasında yer alan ilk dönemdeki 4 adet tezin tamamının Türkçe yazıldığı, 2011-2020 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde ise son 5 yıl başta olmak üzere İngilizce tezlerin sayıca arttığı izlenmiştir. 2020 yılının henüz ilk çeyreği tamamlanmış olmasına rağmen 2016-2020 arasındaki beş yıllık dilimde Türkçe ve İngilizce yazılmış tez sayısının neredeyse aynı olduğu tespit edilmiştir. Özellikle eğitim ve dil eğitimi konusunda yazılan kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin İngilizce yazılması, ortaya çıkan sonucun nedeni olarak düşünülebilir. Toplam sonuca bakıldığında incelenen tezlerin yarısından fazlasının İngilizce yazıldığı saptanmıştır. Yalnızca 2006-2010 yılları arasında diğer dillerde yazılan birden fazla tez olduğu görülmüş ve bu tezlerin birinin Fransızca, birinin ise Almanca yazıldığı göze çarpmıştır. Bu tezlerin de yine yabancı dil eğitimi üzerine olduğu izlenmiştir. Söz konusu yılları kapsayan üçüncü dönemin haricinde diğer dillerde birden fazla yazılan kültürlerarası iletişim başlıklı bir tez olmadığı dikkat çekmiş, 2016-2020 yılları arasındaki beşinci dönemde sadece 1 adet tezin Fransızca yazıldığı tespit edilmiştir. Kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin yazar uyruklarına bakıldığında ise toplam 77 tezin 70 tanesinin Türk öğrenciler tarafından; 7 tanesinin ise yabancı öğrenciler tarafından hazırlandığı görülmüştür. 1995-2015 arasındaki 20 yıllık süreçte kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerde hiç yabancı yazar olmaması dikkat çekici bir bulgudur. 20 yıl boyunca bu başlıktaki tezleri Türk yazarların ürettiği saptanmıştır. 2016-2020 yıllarını kapsayan son 5 yıllık dönemde ise 2020 yılının ilk çeyreği tamamlanmış olmasına rağmen hâlihazırda yabancı 7 yazar bilgisi ortaya çıkmıştır. Yabancı 7 yazardan ise sadece 3 tanesinin kültürlerarası iletişim başlıklı tezini İngilizce yazdığı tespit edilmiştir. Böylelikle altıncı araştırma sorusu da yanıt bulmuştur.

Tablo 7. Tezlerin Sayfa Sayısına ve Yazar Cinsiyetine Göre Dağılımı

Tezlerin Dönemsel Dilimleri	Tezlerin Sayfa Sayısı						Toplam Tez Sayısı	Yazar Cinsiyeti	
	1-70	71-140	141-210	211-280	281-350	351-...		Kadın	Erkek
1. Dönem: 1995-2000	-	1	2	-	1	-	77	2	2
2. Dönem: 2001-2005	-	1	2	1	-	-		3	1
3. Dönem: 2006-2010	-	4	-	2	1	1		6	2
4. Dönem: 2011-2015	-	5	7	2	2	5		15	6
5. Dönem: 2016-2020	3	20	10	5	2	-		31	9
Toplam	3	31	21	10	6	6	77	57	20

Tablo 7, kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin sayfa dağılımı ve yazar cinsiyetinin oranı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre toplam 77 tezin 57 tanesinin kadın, 20 tanesinin erkek yazarlar tarafından hazırlandığı bilgisine ulaşılmıştır. Sadece 1995-2000 arasındaki ilk dönemde kadın ve erkek yazar sayısı eşit izlenmiş, bundan sonraki her dönemde kadın yazar sayısının erkek yazar sayısından fazla olduğu görülmüştür. Araştırmanın yapıldığı 2020 yılının ilk çeyreği dahil olmak üzere kültürlerarası iletişim başlıklı tez yazan toplam kadın sayısı 57, erkek sayısı ise 20 olarak bulunmuştur. 2011-2020 arasındaki son 10 yıllık dönemde, erkeklerin de bu alanda geçmiş yıllara kıyasla daha fazla sayıda tez ürettikleri gözlemlenmiştir. Kültürlerarası iletişim başlıklı tez çalışan kadın yazarların sayısının ise 2001 yılından itibaren her beşer yıllık dönemde bir önceki yıla göre iki kat arttığı görülmüştür. Tezlerin sayfa sayısı ile yazar cinsiyeti arasında bir ilişki saptanmamıştır. Tezlerin sayfa sayısı olarak en çok 71-140 aralığında yoğunlaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. 141-210 sayfa aralığındaki tez yoğunluğunun ikinci sırada yer aldığı ve 211-280 sayfa aralığının üçüncü sırada yer aldığı; buna karşılık 281-350 sayfa ile 351 sayfa ve daha fazla olan tezlerin ise eşit oranda dağılım gösterdiği ortaya çıkmıştır. 1-70 sayfa aralığındaki tezler, yalnızca 2016-2020 yılını kapsayan beşinci dönemde karşımıza çıkmıştır. Tablo oluşturulurken en uç sayfa sayılarının da dikkat çekici bilgi olarak paylaşılması gerektiği düşünülmüştür. Buna göre 2016-2020 yılları arasında 67 sayfa yazılan yüksek lisans tezi en az sayfa sayısına sahip tezdur. 2010-2015 yılları arasında 607 sayfa olduğu tespit edilen doktora tezinin ise en çok sayfa sayısına sahip olan tez olduğu görülmüştür. Sözü edilen tezler, en uç bulguları temsil etmesi açısından önemlidir. Sosyal Bilimler ile Eğitim Bilimleri Enstitülerinden çıkan tezlerin en fazla sayfa sayısına sahipken Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri Enstitülerinden çıkanların ise en az sayfa sayısına sahip olan tezler olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yedinci araştırma sorusu da yanıtlanmıştır.

6. Tartışma ve Sonuç

Kültür, toplumsal yaşamın her kademesi ve her anı ile iç içe olan çok boyutlu bir kavramdır. Dünya üzerindeki bütün toplumlar ve bütün ülkeler kendine has bir kültüre sahiptir. Küreselleşme başta olmak üzere ulaşım ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler ve ilerlemeler, farklı kültürlerin birbiri ile temas kurma sıklığını arttırmış ve kültürlerin daha fazla bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu durum, kültürler arasındaki farklılıkların tanınıp bilinmesini, anlaşılmasını, doğal kabul edilmesini ve yönetilmesini sağlayacak bilimsel bilgiye duyulan ihtiyacı doğurmuş ve kültürel farklılıkların çatışmaya dönmesini engellemek için kuramsal ve uygulama temelli çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla yaşanan ve yaşanması muhtemel kültürel çatışmaların çözülmesi amacıyla kültür, kültürel farklı-

lık ve kültürlerarası iletişim gibi konuların dünya genelinde ve ülkeler özelinde bilimsel çalışmalarla ele alınması gerekliliği belirlemiştir. Kültürlerarası iletişimin kuramsal ve uygulama boyutu, bilimsel çalışmalarla zenginleşmektedir. Bu kapsamda üretilen akademik çalışmalar, alanın niteliksel gelişimini desteklediği gibi kültürlerarası iletişime bir disiplin olarak da derinlik kazandırmaktadır. Dünyadaki bu gelişmelerin gerisinde kalmayan Türkiye’de de kültürlerarası iletişim ile ilgili bilimsel çalışmalar her geçen yıl artış göstermektedir. Türkiye’de kültürlerarası iletişimi konu edinen bilimsel çalışmalar arasında yer alan lisansüstü tezler ise bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır.

Türkiye’de kültürlerarası iletişim başlığı ile 1995 yılında yazılan ilk tezdən günümüze değin geçen 25 yılda kültürlerarası iletişim alanının akademik bir disiplin olarak genel örneğini saptamak amacıyla hazırlanan ve nitel araştırma yöntemine dayanan bu çalışma, alanyazındaki mevcut eksikliği gidermek üzere kaleme alınmıştır. Alanyazın incelendiğinde daha önce kültürlerarası iletişim alanının mevcut durumunu ortaya çıkarmak ve gelecek eğilimlerini belirlemek için kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezleri bibliyometrik araştırmaya konu eden bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla 25 yıllık süreci toplam 77 adet lisansüstü tez üzerinden içerik analizine tabi tutarak keşfetmeye odaklanan bu çalışma, ulusal alanyazında ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu nokta, çalışmanın özgünlüğüne atıfta bulunduğu gibi bundan sonra alanda yapılacak çalışmaları yönlendirmesi ve çalışmaların birbiri ile karşılaştırılması için somut veri sunması açısından da değer arz etmektedir.

Bir ülkenin bilim ve bilgi üreten ve bunu toplumla paylaşan en önemli kurumları olan üniversitelerde hazırlanan lisansüstü tezler, akademik bir alanın yaygınlığını ve derinliğini, kısaca o ülkedeki yansımalarını açığa çıkaran en önemli çıktılardır. Bu nedenle çalışmada, başlığında kültürlerarası iletişim olan lisansüstü tezlere odaklanılmış ve tez başlığının aynı zamanda tez içeriğini temsil ettiği gerçeğinden hareketle YÖK Ulusal Tez Merkezi sayfası üzerinden kültürlerarası iletişim başlıklı tezler incelenmiştir. Bu incelemede, bibliyometrik analizi oluşturan; tezin yayım yılı, dili, türü, konusu, yöntemi, üniversitesi/enstitüsü/anabilim dalı, yazar uyruğu ve cinsiyeti gibi kategoriler belirlenmiş ve bulgular içerik analizine uygun olacak şekilde sayısal verilere dönüştürülerek tablo hâlinde sunulmuştur.

1995-2020 arasındaki 25 yılda kültürlerarası iletişim başlığıyla hazırlanan lisansüstü tezlerin incelenmesiyle elde edilen sonuçlara göre son yıllarda kültürlerarası iletişim alanına ilginin arttığı ve bu başlıkta yazılan tez sayısının özellikle son beş yıllık süreçte çoğaldığı saptanmıştır. Bu saptama, aynı zamanda lisansüstü eğitim programlarında kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin, ileriki yıllarda çalışma alanı

olarak daha çok tercih edileceğine yönelik kuvvetli bir kanı uyandırmaktadır. Lisansüstü tezlerde bu alana artan ilginin ardında, günümüzde özellikle bilgi iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin rol oynadığı söylenebilmektedir. Bu teknolojilerde yaşanan gelişim, her şeyden önce küreselleşme sürecine hız kazandırmış ve kültürlerin birbiri ile karşılaşma sıklığını artırarak farklı kültürlere olan ilgiyi kamçulamıştır. Bu durum, kültürlerarası iletişim olgusunun ön plana çıkmasını ve bu alana ilişkin hem sayıca çok hem de daha nitelikli bilimsel çalışmaların üretilmesini sağlamıştır. Nitekim son yıllarda devlet ve vakıf üniversitelerinde bu başlıktaki lisansüstü tezlerde görülen artış bu kanıyı desteklemektedir. Her ne kadar ilgili tezlerin en çok devlet üniversitelerinde yazıldığı tespit edilse de vakıf üniversitelerinin kuruluş tarihi ve devlet üniversitelerine oranı düşünüldüğünde bu farkı ortaya çıkaran sonuç doğal kabul edilebilir. Bu verilerle birlikte kültürlerarası iletişim alanına duyulan ilgi ve merakın hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde son yıllarda artışa geçtiği ve bundan sonra da bu ivmenin devam edeceği öngörüsüne ulaşmak mümkündür. Ulaşılan bu sonuç, araştırmanın temel varsayımını doğrular nitelik göstermektedir.

Araştırma verilerine göre ilk yıllardaki kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezlerde çoğunlukla enstitü bilgisine ulaşılmakta, anabilim dalı bilgisinin ise olmadığı dikkat çekmektedir. Yıllar geçtikçe tezlerin künyesinde anabilim dalı bilgilerinin de yer aldığı izlenmektedir. Bu durumun, enstitülerin içinde anabilim dallarının zamanla çeşitlenmesinden ve uzmanlaşmanın artmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Nitekim kültürlerarası iletişim başlıklı yabancı dil eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin ilk başta sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde yazıldığı, zamanla eğitim bilimleri enstitülerinin ilgili anabilim dallarının gelişmesiyle bu yöne ilerlediği saptanmıştır. Bu sonuç, kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin en çok sosyal bilimler enstitülerinde gelişim göstermesinin temel nedeni olarak düşünülebilir. Kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin, ilk sırada sosyal bilimler ve ikinci sırada eğitim bilimleri enstitülerinde hazırlandığı görülmüştür. Bu bulgu, Kulualp ve Kalem'in (2019) kültürel farklılıklar üzerine yazılmış lisansüstü tezleri bibliyometrik analiz ile inceledikleri çalışmada ortaya çıkan sonuçlar ile örtüşmektedir. Sosyal bilimlerin konuları itibarıyla kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin bu iki enstitüde yoğunlaşacağı beklenen ve doğal kabul edilen bir sonuçtur. Ancak bu sonucun yüksek olmasının bir diğer nedeni de sosyal bilimler enstitülerinin içerisinde yabancı diller eğitimi, işletme, iç mimarlık ve çevre tasarımı, turizm işletmeciliği ve otelcilik gibi anabilim dallarının yer almasıdır.

Sosyal bilimler ile konuların yakınlığı dolayısıyla eğitim bilimleri enstitülerinde de başlığında kültürlerarası iletişim geçen tezlere ulaşıldığı ileri sürülebilir. Aynı za-

manda, kültürlerarası iletişim konusunun öneminin son yıllarda iyice kavranması sonucunda fen bilimleri ya da sağlık bilimleri gibi farklı disiplinlerden de kültürlerarası iletişim başlıklı tezler hazırlandığı ve bu alanın çok disiplinli bir yapıya dönüşmeye başladığı saptanmıştır. Fen bilimleri enstitülerinden kültürlerarası iletişimi tamamen iletişim odaklı bir yaklaşımla ele alan tezler görüldüğü gibi sağlık bilimleri enstitülerinden de sağlık alanını kültürlerarası iletişim ile harmanlayan tezler olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Her iki durum da kültürlerarası iletişim alanının, çok disiplinli bir yaklaşımla her geçen yıl geliştiğini ve farklı disiplinler arasındaki iş birlikleri ile zenginleştiğini göstermektedir. Bu saptama, Arasaratnam (2015) tarafından 2003-2013 arasındaki 10 yıllık süreçte kültürlerarası iletişim yeterliğini ele alan çalışmada, kültürlerarası iletişimin gelecekte disiplinler arası çabalarla daha fazla gelişeceği bulgusu ile birlikte Chi ve Young'ın (2012) kültürlerarası iletişim alanına özgü bilimsel yayınlarda disiplinler arasındaki ortaklığı analiz ettikleri çalışmada, kültürlerarası iletişimin günümüze yaklaştıkça farklı bilim dalları ile ilişkilendirilerek araştırıldığını ortaya koyan bulguları ile benzerlik taşımaktadır. Elde edilen bulgular, kültürlerarası iletişimin gelecek yıllarda çok disiplinli gelişim göstereceğine yönelik araştırma varsayımını da doğrulamaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerin en çok iletişim ve eğitim/dil eğitimi konuları üzerine yoğunlaştığını göstermiştir. Sosyal bilimlerde kamu yönetimi ve işletme bölümlerinin ise bilinen en eski ve köklü alanlar arasında yer almasına rağmen kültürlerarası iletişim konusundaki üretimlerinin oldukça sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Bu tespitten hareketle gelecek yıllarda bu bölümlerdeki anabilim dallarını kültürlerarası iletişimin ilgili konuları ile bütünleştirerek ele almanın, daha özgün çalışmaların yapılmasını destekleyeceği gibi kültürlerarası iletişimin çok boyutlu eksende ilerlemesine katkı sağlayabileceği de söylenebilmektedir. Çalışmada ortaya çıkan bu sonuç, Pinto vd. (2014) tarafından ulusal kültür ve kültürel farklılıkları uluslararası iş dünyası üzerinden inceleyen ve bu konuların gelecekte uluslararası yönetim ile daha fazla eşleştirilmesini sağlayacak stratejik yönetim, uluslararası pazarlama, kültürlerarası yönetim ve iş etiği odağından ele alınması gerektiğinin altını çizen çalışmasındaki bulgularla örtüşmektedir. Bununla birlikte 25 yıllık süreçte kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerde turizm konusunda yalnızca 1 adet tez hazırlandığı görülmüştür. Bu durum, kültürlerarası iletişim başlığında turizm konulu lisansüstü çalışmalar ile doldurulması gereken eksiklik ve tamamlanması gereken bir boşluk olarak göze çarpmaktadır. Makale ve bildiri gibi akademik yayınlarda turizm ve kültürlerarası iletişimi eşleştiren çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen lisansüstü tezlerde turizmin fazla işlenmemiş bir konu olduğu dikkat çeken bulgular arasındadır.

Bu bulgu da yine Kulualp ve Kalem'in (2019), kültür ve kültürel farklılıklar konusunun turizm işletmeciliğinde oldukça az çalışıldığına yönelik tespitleri ile benzerliğe işaret etmektedir. Yine bu bulgu, bundan sonraki lisansüstü tez çalışmalarının hangi alanlara yoğunlaşacağına yönelik rotayı belirlemekte ve araştırmanın ilgili varsayımını doğrulamaktadır.

Araştırmada söz etmeye değer görülen bir başka dikkat çekici veri ise kültürlerarası iletişim başlıklı tezlerde ilk yıllarda izlenen kuramsal yöntemin yerini, yıllar geçtikçe araştırma yöntemlerinden yararlanan tezlerin almasıdır. İncelenen lisansüstü tezlerde en çok nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı, hemen ardından eşit sayıda nicel ve karma araştırmaya dayanan yöntemlerin geldiği saptanmıştır. Söz konusu saptama, kültürlerarası iletişime yoğunlaşan ve derinleşen ilginin bir ifadesidir. Ortaya çıkan sonuç, özellikle son yıllarda hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma araştırmalar ile bu alanın daha derinlemesine araştırılmak istenmesinin bir yansıması olarak düşünülebilir. Bu sonuç, Hu ve Fan'ın (2011), kültürlerarası iletişim çalışmalarını ulusal ve uluslararası makaleler üzerinden inceledikleri çalışmada, bu alanda daha sağlam ve ikna edici sonuçlara ulaşmak için nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin karma kullanımına daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Özetlenecek olursa araştırma sonuçlarına göre başlığında kültürlerarası iletişim bulunan özgün tezlerin sayıca artması, bu tezlerin sadece sosyal bilimler alanında değil çok boyutlu bir olgu olan kültürlerarası iletişimin doğasına uygun olarak farklı bilim dalları ile birlikte disiplinler arası yaklaşımla ele alınması, kültürlerarası iletişim ve bu alanla ilgili konuların işletme, yönetim ve turizm odağından daha fazla işlenmesi, kültürlerarası iletişimin kuramsal zeminini destekleyecek nitel ve nicel araştırmaların birlikte kullanıldığı karma araştırmalara yer verilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Sözü edilen tespitler, kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezler ekseninde, kültürlerarası iletişim alanının Türkiye'deki 25 yıllık yansımasını ve bu alanın mevcut profilini göstermekte ve gelecek çalışmalar için dikkate alınması gereken noktalara ve önerilere de işaret etmektedir. Bu saptamalardan hareketle gelecek eğilimleri açısından kültürlerarası iletişim alanının daha yoğun ilgiyle karşılaşılabileceğini, bu alanda çok disiplinli yaklaşımları önceleyen araştırma yönünden zengin bilimsel çalışmaların üretileceğini ve bu alanın derinlik ve yaygınlık kazanmasında rol oynayan akademik çalışmaların örüntülerini ortaya çıkaran bibliyometrik araştırmalara daha fazla yer verileceği öngörüsünde bulunmak mümkündür. Araştırma sonucunda ulaşılan bu genel veriler ve öngörüler, araştırmanın genel bir değerlendirmeye varmasını sağlamakta ve bu kapsamda oluşturulan varsayımı da doğrular nitelik taşımaktadır. Kültürlerarası iletişim alanında

bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda tüm bu saptamaların dikkate alınmasının gerekliliği, araştırmanın temel önerisi olarak sunulabilmektedir.

7. Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırmalar

Türkiye’de kültürlerarası iletişim alanının mevcut durumunu ve gelecek eğilimlerini kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezlerin çeşitli özellikleri üzerinden bibliyometrik analiz aracılığıyla ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, daha önce ele alınmamış bir konu olması bakımından alanyazındaki ilk çalışmadır ve akademik yazına özgün bir katkı sağladığı için önemli görülmektedir. Dolayısıyla bundan sonra bu alanda yapılacak benzer çalışmalar için yol gösterici nitelik taşımakta ve gelecek araştırmalara kıyaslanabilir bulgular sağlamaktadır. Kültürlerarası iletişim alanına artan ilgi sonucunda, alanın yol haritasını oluşturmak için bibliyometrik araştırmaların da sayıca çoğalacağı öngörülmektedir. Bu çalışmanın bibliyometrik analizine yalnızca kültürlerarası iletişim başlıklı lisansüstü tezler dahil edilmiştir. Gelecek araştırmalarda, makaleler ve bildiriler gibi diğer bilimsel yayınlar da araştırılmak üzere seçilebilir ve kültürlerarası iletişim alanının mevcut içeriği ve gelecekteki eğilimleri tahmin edilmeye çalışılabilir. Ayrıca benzer nitelikte bir çalışma, uluslararası alanyazında işlenip ortaya çıkan veriler Türkiye’deki veriler ile karşılaştırılarak kültürlerarası iletişimin ulusal ve uluslararası düzeyde bütüncül görünümü saptanabilir.

ⁱYÖK Ulusal Tez Merkezi (08 Nisan, 2020). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

ⁱⁱNezih Pala (1991). *Tourismus und Interkulturelle Kommunikation (Turizm ve Kültürlerarası İletişim)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ⁱⁱⁱAyla Aksungur (1995). *Kültürlerarası İletişim Dili Sembol ve Doğu Akdeniz Uygarlıkları Heykel Sanatındaki Bildirimi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

^{iv}Bilkent Üniversitesi Tarihçe (03 Nisan 2020). <https://w3.bilkent.edu.tr/www/tarihce/>

^vAnabilim dalı bilgisi olmayan tezler Tablo 3’e dahil edilmemiştir. Buna göre 1995-2000 yılları arasında 3 tez, 2006-2010 yılları arasında 1 tez, 2011-2015 yılları arasında 1 tez ve 2016-2020 yılları arasında 1 tez olmak üzere toplam 6 adet teze anabilim dalı bulunmadığı için Tablo 3’te yer verilmemiştir. Bu nedenle Tablo 3’e yönelik bulgular 71 adet tez üzerinden yorumlanmıştır.

^{vi}Yazarların uyruğu konusunda tez yazarlarının adı ve soyadı baz alınmıştır.

^{vii}Tezlerin yazar cinsiyetine göre dağılımında yabancı adı ve soyadı olan veya hem kadın hem de erkek için kullanılan isimlerde internette arama yapılmış, çıkan fotoğraflara göre yazarların cinsiyet bilgisi elde edilmiştir.

Kaynakça

- Arasaratnam, L. A. (2015). Research in Intercultural Communication: Reviewing the Past Decade. *Journal of International and Intercultural Communication*, 8(4), 290-310.
- Baloğlu, B. (2006). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi. 3. Bs., İstanbul: Der Yayınları: 203.
- Binark, M. (2006). Kültürlerarası İletişim Çalışmalarının Türkiye Haritası Sorulması Gereken Sorular. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 9(1), 71-88.
- Boyacı, S. ve Demirkol, S. (2018). Türkçe Eğitimi Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin İncelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 512-531.
- Cereci, S. (2019). Communication Need of Immigrants: Instruments, Ways and Messages. *The Journal of Migration Studies*, 5(1), 10-26.
- Chi, R. and Young, J. (2012). The Interdisciplinary Structure of Research on Intercultural Relations: A Co-citation Network Analysis Study. *Scientometrics*, 1-28.
- Çelebi E. (2015). Farklı Kültürel Ortamlara Göçte Yaşanılan Kaygı ve Belirsizlik Sorunu: Ve Bu Sorunların Çözümü İçin Halkla İlişkiler Çalışmalarına Odaklanma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 34, 27-39.
- Davidovitch, N. and Khyzhniak, K. (2018). Language Personality in the Conditions of Cross-Cultural Communication: Case-Study Experience. *International Education Studies*, 11(2), 13-26.
- Demir, H. ve Erigüç, G. (2018). Bibliyometrik Bir Analiz ile Yönetim Düşünce Sisteminin İncelenmesi. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 91-114.
- Dinç, M. (2018). Farklı Kültürlerde İletişim ve Algılama Süreci. İstanbul: Hiper Yayın.
- Dunkin, M. J. (1996). Types of Errors in Synthesizing Research in Education. *Review of Educational Research*, 66(2), 87-97.
- Ekinci, D. K. (2016). Kültürlerarası İletişimin Eğitim Sürecine Etkisine Yönelik Ampirik Bir Araştırma. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 1177-1187.
- Evren, S. and Kozak, N. (2014). Bibliometric Analysis of Tourism and Hospitality Related Articles Published in Turkey. *Anatolia*, 25(1), 61-80.
- Göksel, A.B., Gültekin, B. ve Bitirim, S. (2008). Overcoming the Prejudices Resulting from Intercultural Differences through Public Relations Practices. (Ed. S. K. Schroeder and L. Hanson). In *Freedom and Prejudices Approaches to Media and Culture* (pp. 230-242). İstanbul: Bahçeşehir University Press.
- Gudykunst, W. B. (2003). Intercultural Communication: Introduction. (Ed.W. B. Gudykunst). In *Cross-Cultural and Intercultural Communication* (pp. 163-167). Thousand Oaks: Sage.
- Güçlü, İ. (2019). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Harris, P. R., Moran, R. T. and Moran, S. V. (2004). *Managing Cultural Differences*, 6th Ed., Burlington, MA: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Haslett, B. J. (2008). *Communication Strategic Action in Context*. New York: Routledge.
- Heberger, E. A. and Christie, A. C. and Alkin, C. M. (2010). A Bibliometric Analysis of the Academic Influences of and on Evaluation Theorists' Published Works. *American Journal of Evaluation*, 31(1), 24-44.
- Hu, Y. and Fan, W. (2011). An Exploratory Study on Intercultural Communication Research Contents and Methods: A Survey Based on the International and Domestic Journal Papers Published from 2001 to 2005. *International Journal of Intercultural Relations*, 35, 554-566.

- Karadağ, E. (2009). Eğitim Bilimleri Alanında Yapılmış Doktora Tezlerinin Tematik Açından İncelemesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75-87.
- Kasemodel, M. G. C., Makishi, F., Souza, R. C. and Silva, V. L. (2016). Following the Trail of Crumbs: A Bibliometric Study on Consumer Behavior in the Food Science and Technology Field. *International Journal of Food Studies*, 5(1), 73-83.
- Kulualp, H. G. ve Kalem, M. Y. (2019). Kültür ve Kültürel Farklılıklar Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1970-1985.
- Martin, J. N., Nakayama, T. K. and Carbaugh, D. (2012). The History and Development of the Study of Intercultural Communication and Applied Linguistics. J. Jackson (Ed.). In *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication* (pp. 17-36). NYC: Routledge.
- Menaka, G. (2018). Cross-Cultural Communication-Means and Ways to Make it Effective. *International Journal of Humanities, Art and Social Studies (IJHAS)*, 3(1), 9-15.
- Merriam, S. B. (2018). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. 3. Bs., (Çev. S. Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mohd-Yusuf, B. N., Zulkifli, Z., Rashid, M. A. and Kamil, S. (2014). A Study on Barriers of Cross-Cultural Communication in Electronic Based Companies. *The International Journal of Social Sciences*, 27(1), 97-117.
- Neuman, W. L. (2006). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar. 2. Bs., (Çev. S. Özge). Ankara: Ankara Yayın Odası.
- Okmeydan, S. B. (2019). Kültürlerarası İletişim ve Uluslararası Halkla İlişkiler. (Ed. S. B. Okmeydan ve M. Saran). *Kültürlerarası İletişim; İletişim Odaklı Güncel Yaklaşımlar içinde* (ss. 93-124). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Okoro, E. (2013). International Organizations and Operations: An Analysis of Cross-Cultural Communication Effectiveness and Management Orientation. *Journal of Business & Management*, 1(1), 1-13.
- Öğüt, N. (2018). Kültürlerarası İletişim ve Duyarlılık. Konya: LiteraTürk.
- Patton, M. Q. (2018). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. 3. Bs., (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Pinto, C. F., Serra, F. R. and Ferreira, M. P. (2014). A Bibliometric Study on Culture Research in International Business. *BAR-Rio de Janeiro*, 11(3), 340-363.
- Polat, Z. A., Saraçoğlu, A. ve Duman, H. (2019). Harita Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi. *Harita Dergisi*, 161, 46-56.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Punch, K. F. (2014). Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. (Çev. D. Bayrak, H. B. Aslan & Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Samiee, S. and Chabowski, B. R. (2012). Knowledge Structure in International Marketing: A Multi-Method Bibliometric Analysis. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 40(2), 364-386.
- Sarı, E. (2004). Kültürlerarası İletişim: Temeller, Gelişmeler, Yaklaşımlar. *Folklor/Edebiyat*, 10(39), 1-31.
- Sweeney, B. M. (2015). Hall, Hofstede, Huntington, Trompenaars, GLOBE: Common Foundations, Common Flaws. Y. Sánchez and C. F. Brühwiller (Eds.). In *Transculturalism and Business in the BRIC States* (pp.13-58), UK: Gower.

- Şener, S., Bahçeci, V., Doğru, H., Sel, Z. G., Ertaş, M. Songür, S. ve Tütüncü, Ö. (2017). Turizm Alanındaki Nitel Araştırmaların Güvenirlik ve Geçerlik Ölçütleri Kapsamında Değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28(1), 7-26.
- Tellan, D. (2013). *Kültürlerarası İletişim: Tanım ve İşleyiş*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Tunçay, S. S. ve Süral Özer, P. (2020). Kültürü Çözümlemeye İlişkin Sınıflamalar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1), 20-39.
- Ufuk, Ş. P. (2017). Akademik Makale Başlıklarının Dil Bilimsel Analizi. *Türkbilig*, 34, 105-116.
- Veloutsou, C. and Mafe, C. R. (2019). Brands as Relationship Builders in The Virtual World: A Bibliometric Analysis. *Electronic Commerce Research and Applications*, 1-38.
- Viju, M. K. (2014). The Study on Cross-Cultural Communication of English as Foreign Language. *Paripex-Indian Journal of Research*, 3(7), 215-216.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*. L. Elburuz ve M. R. Ayas (Çev.). 3. Bs., Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Yağbasan, M. (2016). *Almanya ve Türkiye Özelinde Kültürlerarası İletişim*. Konya: LiteraTürk.
- Yari, N., Lankut, E., Alon, I. and Richter, N. F. (2020). Cultural Intelligence, Global Mindset, and Cross-Cultural Competencies: A Systematic Review Using Bibliometric Methods. *European Journal of International Management*, 14(2), 210-250.
- Yazıcı, M. (2014). Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 209-223.
- YÖK Ulusal Tez Merkezi (08 Nisan, 2020). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 9. Bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhao, L., Deng, J., Sun, P., Liu, J., Ji, Y., Nakada, N., Qiao, Z., Tanaka, H. and Yang, Y., (2018). Nanomaterials For Treating Emerging Contaminants in Water by Adsorption and Photocatalysis: Systematic Review and Bibliometric Analysis. *Science of the Total Environment*. 627, 1253-1263.

Cultural Differences and Algorithmic Journalism: A Cross-National Study on the Perception of Algorithm-Generated News by Recipients

AYNUR SARISAKALOĞLU

Abstract

The use of artificial intelligence technologies for algorithm-generated text production is one of the most controversial recent developments in journalism. Generally, studies on algorithmic journalism examine its challenges and risks for media organizations and journalists. Very few studies, however, analyse the perception of automated content by recipients. Knowing how cultural differences influence the perception of algorithm-generated news is also important, since culture has a significant impact on how information is perceived by recipients. The purpose of this study is to examine differences in recipients' perception of automated news using Hall's (1976) model of high-context and low-context culture. For this, semi-structured interviews with twelve participants — some from a high-context culture, Turkey, and others from a low-context culture, Austria — were conducted between September 2019 and February 2020, and analysed in a comparative perspective to explore their perceptions of news stories generated by algorithms.

The results of the study confirm the existence of cultural differences in the perception of algorithm-generated news between high-context and low-context cultures with regard to journalistic quality criteria. Furthermore, it can be noted that Austrian news readers generally looked favourably upon the use of algorithms in journalism and assessed automatically generated news more positively than Turkish recipients.

Keywords: Cultural Differences, Algorithmic Journalism, High-Context Culture, Low-Context Culture

Research Paper

Received: 20.04.2020

Accepted: 17.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-1166-7084

aynur.sarisakaloglu@tau.edu.tr

Kültürel Farklılıklar ve Algoritmik Gazetecilik: Algoritma Üretimi Haberlerin Hedef Kitle Algısına Dair Milletlerarası Bir Çalışma

AYNUR SARISAKALOĞLU

Öz

Gazetecilikteki en tartışmalı yakın dönem gelişmelerden biri de algoritma üretimi metinler hazırlamak için yapay zekâ teknolojilerin kullanımınıdır. Algoritma gazeteciliği üzerine yapılan çalışmalar genel olarak bunun medya organizasyonları ve gazetecilere dair risklerini ve zorluklarını incelemektedir. Çok az çalışma ise hedef kitlenin otomatik üretilmiş içeriklere karşı tepkisini ele almaktadır. Kültürel farklılıkların algoritma üretimi, haberlerin algılanmasını nasıl etkilediği de önemlidir çünkü kültür hedef kitlenin verilen bilgileri algılamasında önemli bir rol oynar. Bu çalışmanın amacı, Hall'in (1976) yüksek-bağlamlı ve düşük-bağlamlı kültür kuramını kullanarak hedef kitlenin algısındaki farklılıkları ele almaktır. Bunun için bazıları yüksek-bağlamlı bir kültür olan Türkiye'den, bazıları ise düşük-bağlamlı bir kültür olan Avusturya'dan olmak üzere on iki katılımcıyla yarı-yapılandırılmış görüşmeler Eylül 2019 ve Şubat 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve karşılaştırmalı bir biçimde analiz edilerek katılımcıların algoritma tarafından üretilmiş haber içeriklerini nasıl algıladığı incelenmiştir.

Çalışmanın sonuçları, gazetecilik kriterleri bakımından ele alındığında yüksek-bağlamlı ve düşük-bağlamlı kültürlerin algoritma üretimi haberleri algılamasında farklılıklar olduğunu doğrular niteliktedir. Buna ek olarak, Avusturyalı haber okuyucuları genel olarak algoritma üretimi haberlere daha açık olduğu ve otomatik üretilmiş haber içeriklerini Türkiyeli katılımcılardan daha pozitif bir şekilde değerlendirdikleri belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Farklılıklar, Algoritmik Gazetecilik, Yüksek-Bağlamlı Kültür, Düşük-Bağlamlı Kültür

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 20.04.2020

Kabul Tarihi: 17.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-1166-7084

aynur.sarisakaloglu@tau.edu.tr

1. Introduction

For many years, cultural differences in the communication and interpretation of texts have preoccupied researchers from various disciplines such as communication sciences, anthropology, linguistics, and psychology (Hall, 1959; Hofstede, 1980; Kluckhohn and Strodtbeck, 1961; Maletzke, 1996). Culture as a “collective programming of the mind which distinguishes one group from another” plays a significant role in the use of media (Hofstede, 1980: 25). In particular, digitalization and the Internet entail new opportunities and challenges in many areas, such as journalism. The continuous digitalization of journalism and the resulting automation of news processing has not only changed the production and distribution methods of news, but also the reception of recipients depending on their cultural context. In addition, similar to past technological developments, algorithmic journalism (also known as ‘robot journalism’ (Clerwall, 2014) or ‘automated journalism’ (Graefe, 2016)) has also rekindled the debate on journalistic quality. This new type of journalism can be described as a “process of using software or algorithms to automatically generate news stories without human intervention” (Graefe, 2016: 14). Consequently, this ‘computational turn’ is no longer simply a matter of digitizing information, but of creating new information based on existing digitized data sets (Berry, 2011). Algorithms make it possible to use the same digital data to generate news stories from different perspectives, in varying lengths, and in multiple languages faster than human journalists (Graefe, 2016). Results from previous studies state that recipients can hardly perceive any differences between algorithm-generated and human-written news stories (Haim and Graefe, 2018).

Initial studies on algorithmic journalism essentially refer to the challenges and risks for media organizations and for the professional profile of journalists (Van Dalen, 2012; Thurman et al., 2017). Research on the perception of algorithmic journalism is scarce. A small number of studies, however, analyse how algorithm-generated news are perceived by recipients with regard to journalistic quality criteria (Van der Kaa and Kraemer, 2014; Clerwall, 2014; Graefe et al., 2016; Wölker and Powell, 2018). As technological advances make it easier to use news materials from all over the world, with this advantage emerges the need to also understand how recipients from different cultures perceive news generated by algorithms — as the perception of the messages conveyed differ depending on a culture’s methods of communication and interpretation. In this respect, Edward T. Hall (1976) differentiates between high-context cultures, in which the messages communicated in conversation are indirectly and implicit, and low-context cultures, in which statements are communicated directly and explicitly. According to

Hall (1976) context can be defined as the background information associated with the message of, for example a text, that enables the communicator to relay information about which recipients have existing knowledge. Thus, recipients perceive information against the background of their own context level. Accordingly, these different styles of communicating information across cultures is also important in understanding recipients' perception of algorithm-generated news.

2. Purpose of the study

The purpose of this study is to examine how recipients belonging to a high-context and a low-context culture perceive messages and assess the quality of algorithm-generated news in terms of journalistic quality criteria.

Many studies have attempted to divide national cultures into high-context or low-context cultures (Gudykunst et al., 1996; Kowner and Wiseman, 2003) based on Hall's (1976) theoretical concept. It should be noted, however, that both context levels can exist in one culture — though it is generally assumed that one predominates the other. High-context cultures, with their implicit and minimized content of messages, are common in Asian and Arabic cultures, whereas transmitting direct and explicit messages occurs predominantly in Germanic, Scandinavian and American cultures (Hall, 1976; Chua and Gudykunst, 1987; Gudykunst et al., 1996). When contemplating the divide into high- and low-context cultures, Turkey emerges as one of the most apparent high-context cultures; while Austria is on the contrary referred to as a preeminent low-context culture (Hall, 1976). Hence, this analysis of the perception of algorithm-generated news is based on Turkish recipients as representing a high-context culture, and Austrian recipients who represent a low-context culture. Against this background, the present study examines the following research questions:

RQ 1: How are algorithm-generated news perceived by Turkish and Austrian recipients in relation to journalistic quality criteria?

RQ 2: What kind of tendencies can be identified in the perception of algorithm-generated news between recipients from high- and low-context cultures?

The study has been conducted in two steps (Figure 1). Firstly, the study attempts to identify parallels and differences in the perception of algorithm-generated news between Turkish and Austrian recipients by comparing and contrasting them in terms of journalistic quality. It will be examined whether participants from a high-context culture assess quality criteria of automated news differently than those from a low-context culture, and vice versa. Secondly, the tendencies of cultural differences that play a major role in the perception of these news will be

deduced.

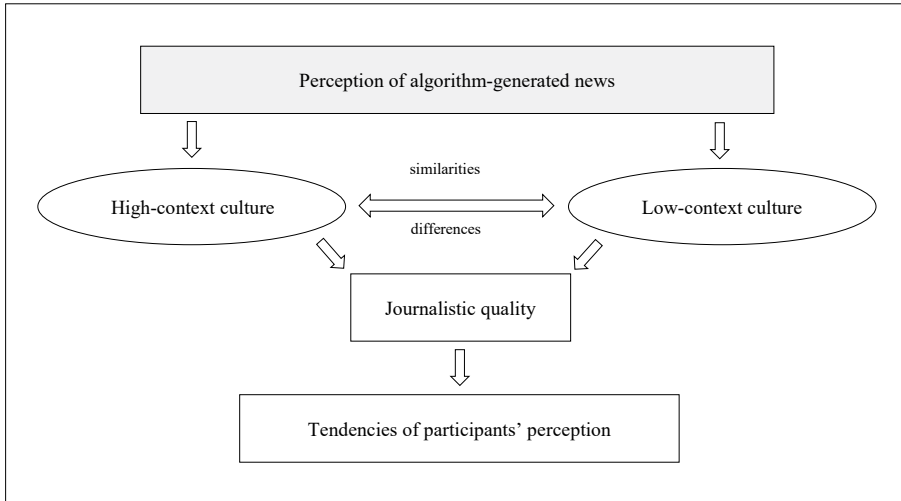

Figure 1: Research design

To this end, this study briefly describes its theoretical background, i.e., on the one hand the cultural context approach, and on the other hand the understanding of journalistic quality from the recipients' perspective. The method used for this study and the results are posed next. In a final step, the discussion and implication of the findings, as well as the limitations of the study are summarized in conclusion.

3. Theoretical framework

In order to examine the contrasts in different cultures' modes of reception with regard to the perception of algorithm-generated news and the assessment of journalistic quality criteria from the recipients' viewpoint, the theoretical basis of this study is presented hereinafter.

3.1 High-context and low-context culture with reference to the interpretation of texts

The classification of cultures into high-context and low-context was proposed by anthropologist and cultural scientist Edward T. Hall (1976), who differentiated them in terms of the degree of complexity and directness of communication styles they contained. According to Hall (2000: 36) when it comes to understanding the message communicated, it is important to consider meaning and context together with the words, as the "meaning and context are inextricably bound up with each other". Hall's (1976) cultural context approach provides the basis for the present study's analysis, as it implies a set of categories whereby cultures can

be designated with regard to the interpretation of a message, for example, the words used in a news article.

In a high-context culture, significant parts of a message are determined by the coding implied in an indirect way through the context (Hall, 1976). Hall (1976) uses the term ‘contexting’ to describe the process of deriving missing information from the context and existing basic knowledge. In the implicit communication of information, paraphrases in the form of metaphors or other stylistic devices are used, since it is assumed that a large part of the information being communicated is already available to the interacting persons or recipients. Consequently, the actual message contains only limited information (Hall, 1976). Therefore, high-context cultures tend to exclude information on the basis that those do not have to be explicitly addressed in order for the recipient to understand the message as intended, since the excluded information is already known to them and does not need to be codified in speech or writing (Hall, 1976). Recipients from a high-context culture would therefore be expected to imply a message and interpret a text against the background of their existing knowledge. Similarly, information thought to be already known to recipients will also be excluded in writing.

Whereas in a low-context culture “the mass of information is vested in the explicit code,” in other words, the content of a message is explicitly conveyed in the message itself in a highly objective manner containing the maximum amount of information (Hall, 1976: 79). Significant background knowledge is not required to understand and correctly interpret the content. Thus, the reception of information is essentially carried out by the message itself, which also provides the point of orientation for understanding the message. For this reason, when writing in a low-context setting, for example, statements should be explicit and as direct as possible to ensure that recipients can grasp the message exactly as intended (Gudykunst and Nishida, 1986). Otherwise, recipients may interpret the text as ambiguous and confusing.

While the concept of high-context and low-context cultures can explain how recipients perceive news stories with regard to their own culture, it is also important to explore how they assess journalistic quality in relation to the culture to which they belong.

3.2 Journalistic quality from the recipients’ perspective

In terms of media offerings or content, journalistic quality describes the value of news media or news in general, but no widely accepted criteria to determine the quality of journalism exists (Bucher and Altmeyden, 2003). Nevertheless, news

should provide comprehensive information and commentary, as well as unbiased reporting and supplying recipients with important background information and facts (Weischenberg, 2001). The quality of a media offering is determined, among other things, by the relationship between the offering and the needs of the recipients (Hasebrink, 2000). Thus, recipients' quality assessments are always based on their expectations and whether they find the news presented to them gratifying. The manner in which recipients communicate and interpret texts based on their cultural background can also have a decisive influence on the quality assessments of news stories. Therefore, recipients play an important role in the discourse regarding the quality of journalism, since they can contribute significantly to the maintenance and even the improvement of standards by assessing the quality of news (Jungnickel, 2011). In the context of the current study, an investigation of quality assessments by recipients would also make it possible to uncover deficits in automated news, which could in turn be examined by software producers in order to increase the quality of algorithmic journalism, since the quality could significantly affect whether recipients perceive such news stories favourably or unfavourably.

The assessment of news coverage from the recipients' perspective is usually based on quality criteria such as relevance, readability, independence, objectivity, credibility, thematic coherence, and entertainment value (Pöttker, 2000; Neuberger, 2012). For algorithmic journalism, previous reception studies have primarily identified readability, objectivity, and credibility as relevant journalistic quality standards (Clerwall, 2014; Graefe et al., 2016; Jung et al., 2017; Haim and Graefe, 2018; Wölker and Powell, 2018). As this research field is still in its initial stage, these criteria are taken as a basis for this study. The readability of automated news refer in principle to the journalistic form of presentation and the language used (Pöttker, 2000). The criterion of objectivity signifies, on the one hand, that explicit valuation should be avoided as far as possible, and on the other hand, that both negative and positive aspects of a subject should be taken into account to ensure the accurate reproduction of contents to achieve balance and a high level of credibility (Arnold, 2016). Credibility means that the news content, source, or medium are perceived as believable (Bentele, 1998). In addition to these journalistic quality standards, news should also provide features that encourage recipients to receive news with pleasure, since the breakthrough of this new technology is also dependent on recipient use (Arnold, 2016). Thus, for example, journalistic content should also be adapted to differing recipient requirements, particularly in terms of cultural context.

4. Methodology of the study

A comparative qualitative content analysis was conducted using Hall's (1976) cultural context approach as the main parameter. This was based on interviews with six interviewees from Turkey, to represent a high-context culture, and six from Austria, to represent a low-context culture. In addition to being asked questions, the interviewees were also presented with news articles consisting solely of algorithm-generated texts distributed by the Associated Press — the first news agency to employ such technology. Every interviewee was presented with one news story, one sports report, and one financial article, each with a length between 67 and 394 words.

The empirical analysis was conducted using a category system, from the process of data collection to evaluation. The category system includes information regarding the social demographic of the interviewees, general use of news media, the essential criteria of journalistic quality, and the use and assessment of algorithm-generated news. As this is a qualitative study, a semi-structured protocol was utilized in interviews, as otherwise, in the case of a highly structured survey with formulated questions, only the quality criteria defined by the researcher could be analysed and undefined criteria would remain hidden. In addition, this makes it easier to understand the cohesion, as well as the differences and similarities, between high-context and low-context cultures.

The interviews were carried out in person between September 2019 and February 2020 with twelve participants — seven women and five men between the ages of 25 and 44 — who were selected from among 36 university-educated individuals (18 female, 18 male) who preferred online news media to printed newspapers. For the sample selection, the participants were questioned about their frequency of use of online news (Table 1). Assuming that many readers either do not know or do not pay attention to whether the news were written by a journalist or generated automatically, as well as that those recipients who frequently read online news would also come across automated texts more often, a daily use of online news was determined as a minimum criterion, in order to guarantee that the participants have a certain relatedness to the object of the investigation.

Table 1: Sample selection (n = 36)

Age	Nation	Frequency of use	Number of respondents
25 – 34	Turkey	occasionally	4 female, 5 male
25 – 34	Turkey	daily	2 female, 1 male
25 – 34	Austria	occasionally	3 female, 4 male
25 – 34	Austria	daily	3 female, 2 male
35 – 44	Turkey	occasionally	2 female, 1 male
35 – 44	Turkey	daily	1 female, 2 male
35 – 44	Austria	occasionally	2 female, 3 male
35 – 44	Austria	daily	1 female, 0 male

Interview data was coded utilizing the MAXQDA qualitative data analysis program and relied on a category-based analysis according to Mayring's (2008) structuring approach. The interviews were conducted in Turkish and German, and lasted 35 minutes on average.

5. Results

This study examined the recipients' perception of algorithm-generated news, further explicated in terms of high-context and low-context cultures, with regard to quality in algorithmic journalism. The primary question that guided the interviews was as follows: How are algorithm-generated news perceived by recipients from high-context and low-context cultures in relation to journalistic quality criteria? The interview analysis is divided into two parts, consisting of the news' assessments and the deducible tendencies in the perception of algorithm-generated news.

5.1 Similarities and differences in the perception of algorithmic-generated news

To explore whether and how features that determine high- and low-context cultures influence the perception of algorithm-generated news, interviewees were requested to read the news articles they were presented with. After reading the news articles, they were asked to state the criteria which they thought significant and to assess the quality of the text in order to ascertain the similarities and differences in the reception of said news articles.

The criteria employed by participants to assess the journalistic quality of news differed on an individual basis. According to the results of this study, and as the word cloud (Figure 2) demonstrates, the three descriptors most frequently used in interviews of both context levels in the assessment of algorithm-generated news by recipients were: readability, credibility and objectivity.

Figure 2: Word cloud

Criteria such as actuality (4 out of 12), diversity (3 out of 12), thematic competence (3 out of 12) and relevance (3 out of 12) were also mentioned, but only by a few interviewees. Due to the low number of mentions, these criteria are not particularly meaningful, which is why they were not included in the further analysis. Also noteworthy is the fact that no differences based on gender or age in the perception of algorithm-generated news could be identified. This may be ascribed to the limited number of participants, as this study is a small-scale study by design.

As mentioned in the theoretical framework section, recipients from high-context and low-context cultures generally communicate and interpret messages differently. Based on the distinction between high-context and low-context cultures as categorized by Hall (1976), the analysis also revealed some differences between Turkish and Austrian recipients when referring to the readability and credibility of algorithm-generated news; while no differences were identifiable regarding the objectivity of these news, which can be outlined as follows:

Table 2: Perception of algorithm-generated news by high-context and low-context culture

Quality criteria	High-context culture	Low-context culture
Readability	- News articles are too factual and detailed.	- Endorsement of factual and clear reporting.
	- Text style is too verbose and bland.	- In favour of the verbose linguistic style.
	- News articles include redundant information.	- News articles are comprehensible.
	- Text is not pleasant to read and not entertaining.	- Text is pleasing and easily readable.
Credibility	- News articles are less transparent due to the limited amount of text.	- News reporting is very transparent.
	- Sports and financial reports are credible, accurate and less biased.	- All kind of news articles are perceived as credible.
Objectivity	- No differences between HC and LC cultures.	
	- Algorithm-generated news are perceived as objective.	
	- Sports and financial news are more objective than news stories	

Readability:

The readability evaluation of the news is based on participants' differing methods of communication and interpretation. In 5 out of 6 cases, recipients from the high-context culture considered the news article presented to them to be very factual and highly detailed. The text layout and the level of formality seemed to influence their assessment of news stories, since recipients from this context level perceived the text style to be verbose and emotionally lacking, and therefore not very well written. In 4 out of 6 cases, Turkish participants were also of the opinion that the texts contained partially redundant information, and thus were not pleasant to read and not entertaining. This may be related to the fact that high-context cultures usually prefer to exclude information regarded as common knowledge. Also, in 4 out of 6 cases, members of the high-context culture regarded shorter texts such as sports and financial reports to be overly descriptive and containing an excessive amount of numbers; they categorized this type of writing as less creative and full of data. While interviewees from the high-context culture described all articles presented to them as lacking in readability, in 5 out of 6 cases participants from the low-context culture regarded them to be comprehensible, pleasing, and easily readable. Furthermore, in 4 out of

6 cases, Austrian participants found the verbose linguistic style, and the factual and clear reporting to be satisfactory and highly well-written, as this informative and descriptive form of reporting also meets the journalistic criteria of credibility and objectivity. This finding also coincides with the characteristics of a low-context culture.

Credibility:

Credibility seems to be the most important assessment criteria for algorithm-generated news for both Turkish and Austrian recipients. All of the interviewees (12 out of 12) stated that in particular, information regarding the source, the plausibility of the message, and the overall quality of the message are significant features in their perception of a news article's credibility. In this context, transparency of the news especially was mentioned in nearly every interview (9 out of 12). Transparency refers to the obviousness, completeness, and clarity of information a news item is required to contain (Arnold, 2016). The importance of this criterion was highlighted in particular (6 out of 6) by Austrian recipients as members of low-context culture, as they expect news to be transparent and to provide detailed information regarding the subject of the article. Most (4 out of 6) expressed that the algorithm-generated news story presented to them was transparent enough to know for whom it was written and what was behind the headings or subheadings. This coincides with the features of a low-context culture, which embraces clarity of information and news that get the point across. In contrast, Turkish recipients (5 out of 6) described the news story as being less transparent due to the article's length and the message conveyed by the very limited amount of text. According to them, this news article included a less transparent overview of the message it contained. This finding also correlates with the peculiarities of the high-context level, which expects longer texts with more background information. When it came to sports articles or financial reports, however, those were generally perceived by both context levels to be credible, accurate, and less biased.

Objectivity:

As demonstrated by the results, all of the interviewees (12 out of 12) perceive algorithm-generated news to be objective. However, sports and financial content are perceived by Turkish and Austrian recipients as being more objective than news stories. Thus, the objectivity of sports and financial reports can be assumed to be equal. The reason behind all of the interviewees' perception of algorithmic journalism as objective can be ascribed to the fact that news texts are generated on the basis of data sets and not with human intervention, which seems to ensure greater impartiality.

5.2 Tendencies of recipients' perception

In general, recipients within the same context level perceived the quality of algorithm-generated news very similarly. Differences in the evaluation of the texts were only ascertained when comparing the two nations.

Not all journalistic quality criteria in the various text categories were equally important for the interviewees. For example, for Turkish participants who are accustomed to a high-context culture, readability and credibility were far more important for longer news items than for sports articles or financial reports. Members of the low-context culture considered the criteria of objectivity and credibility to be vital for all types of news. This could relate to the fact that information is received and conveyed directly and explicitly by individuals from low-context cultures, and therefore objective and credible reporting as much as possible is considered highly important.

A further tendency can be determined regarding the readability of texts. For Turkish recipients, readability played a particularly important role in terms of a text's entertainment value, while for Austrian recipients this was of secondary importance, as they prefer short and detailed messages. Turkish interviewees, for example, assessed the criterion of readability of algorithm-generated news more critically with regard to narrative features, as they required supplemental background information to understand the message in the news article, which can also be traced back to the general attitudes of this context level. In contrast, Austrian recipients perceived the readability of automated news positively and did not have any difficulties in comprehending the key message. Here, too, there is a connection between readability and the context levels of the aforementioned cultures.

Furthermore, the tendency to positively assess the credibility of algorithm-written text prevails in low-context cultures, whereas in high-context cultures, regardless of the text category, they are ascribed a somewhat low credibility. However, it should be mentioned that these trends are not all-encompassing, due to the small number of cases. Nevertheless, it can be noted that algorithm-generated news usually consist of factual information with the potential to reduce untrustworthiness.

Overall, results of this study demonstrate that it is albeit vital that algorithm-generated news provide texts effectively adapted to the context level of the culture or nation of which recipients are a member to ensure accurate perception.

6. Conclusion

The current small-scale study explored the perception of algorithm-generated news by Turkish and Austrian recipients within Hall's theoretical approach of

high-context and low-context cultures. This study provides key findings to explain how recipients from different cultures perceive algorithm-generated news in relation to journalistic quality. The results of the study show that Hall's cultural-context approach is particularly relevant, as it lays an important foundation to understand how news are perceived by recipients. In a way, the findings also support what was ascertained in other perception studies of algorithmic journalism. The present study indicates that Turkish and Austrian recipients refer to the criteria of readability, credibility and objectivity when describing the quality of algorithm-generated news. This result corroborates to a large extent the findings of previous studies regarding recipients which analyse the perception of automated texts with regard to readability and/or credibility as important quality criteria (Clerwall, 2014; Haim and Graefe, 2018; Wölker and Powell, 2018). Furthermore, the results show that the perception of news varies according to culture, which also has an effect on the assessment of news articles. It can therefore be concluded that the assessment of algorithm-generated news depends on the context level of the recipient.

To sum up, as the implementation of artificial intelligence technologies has already transformed and will continue to transform many parts of our lives, the way we use news media and interpret messages of algorithm-generated news will also change. Although automation processes are still in the initial phase of prevalence in journalism, it can be assumed that there will be an increase in algorithm-generated news production and that, for long-term quality assurance, algorithms should be programmed with respect to the contexts of different cultures, as cultural differences have an influence on the perception of messages. It should be noted, for example, that Turkish recipients as representatives of a high-context culture need little input information, while Austrian recipients of a low-context culture need a wealth of information and many details in order to understand the message conveyed. The level of information or the context of the respective culture should therefore be taken into account when programming algorithms for text generalization to ensure that recipients perceive the news as clear, credible and objective. Thus, the results of this study can be taken into consideration by software engineers, who can, aided by journalists, program algorithms for text generation that take heed of the context level of the designated recipients' culture.

Nevertheless, there are some limitations that imply the need for similar studies. First, the results are based on face-to-face interviews with twelve participants who were either from Turkey, as an example of a high-context culture, or from Austria, as an example of a low-context culture. To ensure high representativity

of the results, supplementary research could be conducted with further participants from other low- or high-context culture countries, to explore the extent to which the identified differences and similarities prevail. Another limitation is the stimuli, as the results of this study refer only to a small number of selected algorithm-generated news from the Associated Press as one of the most important and powerful news associations worldwide. Forthcoming research could minimize this kind of limitation by analysing the perception of news articles generated by other news agencies and more articles from each category, in order to enhance the validity of the present results. Despite these limitations of the study, the results can be conducive to further research of cultural differences in the perception of algorithm-generated news.

References

- Arnold, K. (2016). Qualität des Journalismus. [Quality of journalism.] In: Löffelholz, M. and Rothenberger, L. (Eds.). *Handbuch Journalismustheorien*. [Handbook theories of journalism.] Wiesbaden: Springer Fachmedien, 551–563.
- Bentele, G. (1998). Vertrauen/Glaubwürdigkeit. [Trust/credibility.] In: Jarren, O., Sarcinelli, U. and Saxer, U. (Eds.). *Politische Kommunikation in der demokratischen Gesellschaft*. Ein Handbuch. [Political communication in the democratic society. A handbook.] Opladen: Westdeutscher Verlag, 305–311.
- Berry, D. M. (2011). The computational turn: Thinking about the digital humanities. In: *Culture Machine* 12, 1–22.
- Bucher, H. J. and Altmepfen, K. D. (Eds.) (2003). *Qualität im Journalismus*. Grundlagen – Dimensionen – Praxismodelle. [Quality in journalism. Basics – dimensions – practical models.] Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Chua, E. G. and Gudykunst, W. B. (1987). Conflict resolution in low- and high-context cultures. In: *Communication Research Reports* 4, 32–37.
- Clerwall, C. (2014). Enter the Robot Journalist. In: *Journalism Practice* 8(5), 519–531. DOI: 10.1080/17512786.2014.883116.
- Graefe, A. (2016). Guide to automated journalism. Retrieved from: <https://pdfs.semanticscholar.org/c56d/609b3cb2ff85a3e657d2614a6de45ad2d583.pdf> (10. 04. 2020).
- Graefe, A., Haim, M., Haarmann, B., Brosius, H. B. (2016). Readers' perception of computer-generated news: Credibility, expertise, and readability. In: *Journalism: Theory Practice and Criticism*, 1–16. DOI: 10.1177/1464884916641269.
- Gudykunst, W. B., Matsumoto, Y., Ting-Toomey, S., Nishida, T., Kim, K. and Heyman, S. (1996). The influence of cultural individualism-collectivism, self construals, and individual values on communication styles across cultures. In: *Human Communication Research* 22, 510–543.
- Gudykunst, W. B. and Nishida, T. (1986). Attributional confidence in low- and high-context cultures. In: *Human Communication Research* 12, 525–549.

- Haim, M. and Graefe, A. (2018). Automatisch interessant? Der Einfluss von Involvement auf die Wahrnehmung computergenerierter Texte. [Automatically interesting? Involvement's influence on the perception of computer-generated texts.] In: Rössler, P. and Rossmann, C. (Eds.). *Kumulierte Evidenzen. Replikationsstudien in der empirischen Kommunikationsforschung. [Cumulative evidence. Replication studies in empirical communication research.]* Wiesbaden: Springer Fachmedien, 189–206. DOI: 10.1007/978-3-658-18859-7_9.
- Haim, M. and Graefe, A. (2017). Automated news. Better than expected? In: *Digital Journalism* 5(8), 1044–1059. DOI: 10.1080/21670811.2017.1345643.
- Hall, E. T. (2000). Context and meaning. In: Samovar, L. A. and Porter, R. E. (Eds.). *Intercultural communication: A reader.* Belmont, CA: Wadsworth Publishing Co, 34–43.
- Hall, E. T. (1976). *Beyond culture.* New York: Anchor books/Doubleday.
- Hasebrink, U. (2000). Journalistische Qualität aus der Perspektive des Publikums. [Journalistic quality from the perspective of the audience.] In: *Medienwissenschaft Schweiz* 1, 6–9.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values.* Beverly Hills, CA: Sage.
- Jung, J., Song, H., Kim, Y., Im, H. and Oh, S. (2017) Intrusion of software robots into journalism. The public's and journalists' perceptions of news written by algorithms and human journalists. In: *Computers in Human Behavior* 71, 291–298. DOI: 10.1016/j.chb. 2017.02.022.
- Jungnickel, K. (2011). Nachrichtenqualität aus Nutzersicht. Ein Vergleich zwischen Leserurteilen und wissenschaftliche-normativen Qualitätsansprüchen. [Quality in news journalism from the point of view of the audience. A comparison of readers' evaluation and normative quality standards.] In: *M&K – Medien- und Kommunikationswissenschaft* 59(3), 360–378.
- Kluckhohn, F. R. and Strodtbeck, F. L. (1961). *Variations in value orientation.* Chicago, IL: Row, Peterson and Company.
- Kowner, R. and Wiseman, R. (2003). Culture and status-related behavior: Japanese and American Perceptions of interaction in asymmetric dyads. In: *Cross-Cultural Research* 37, 178–210.
- Maletzke, G. (1996). *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen. [Intercultural communication. On the interaction between individuals from different cultures.]* Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Mayring, P. (2008). *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken. [Qualitative content analysis. Principles and techniques.]* Weinheim and Basel: Beltz Verlag.
- Neuberger, C. (2012). Journalismus im Internet aus Nutzersicht. Ergebnisse einer Onlinebefragung. [Journalism in the Internet from the user's perspective. Results of an online survey.] In: *Media Perspektiven* 1, 40–45.
- Pöttker, H. (2000). Kompensation von Komplexität. Journalismustheorie als Begründung journalistischer Qualitätsmaßstäbe. [Compensation of complexity. Using journalism theory to establish journalistic quality standards.] In: Löffelholz, M. (Ed.). *Theorien des Journalismus. Ein diskursives Handbuch. [Theories of journalism. A discursive handbook.]* Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 375–390.

- Thurman, N., Dörr, K. and Kunert, J. (2017). When reporters get hands-on with robo-writing. In: *Digital Journalism* 5(10), 1240–1259. DOI: 10.4324/9781315167497.
- Van Dalen, A. (2012). The algorithms behind the headlines. How machine-written news redefines the core skills of human journalists. In: *Journalism Practice* 6(5–6), 648–658.
- Van der Kaa, H. A. J. and Kraemer, E. J. (2014). Journalist versus news consumer. The perceived credibility of machine written news. In: *Proceedings from the Computation+Journalism conference, New York*. Retrieved from: https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/4314960/cj2014_session4_paper2.pdf (10. 04. 2020).
- Weischenberg, S. (2001). *Nachrichten-Journalismus*. [News journalism.] Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Wölker, A. and Powell, T. E. (2018). Algorithms in the newsroom? News readers' perceived credibility and selection of automated journalism. In: *Journalism*, 1–18. DOI: 10.1177/1464884918757072.

Algorithmich design, Getty images

A Postcolonial Approach to Contemporary Refugee Literature: Benjamin Zephaniah's *Refugee Boy*

SERCAN HAMZA BAĞLAMA

Abstract

Refugee Boy (2001) by Benjamin Zephaniah literalises the refugee experience in contemporary society, reveals the psychology of loss, unbelonging and displacement and helps universalise the traumatic realities of the refugee phenomenon upon innocent people in a 'remote' part of the world through its 14-year-old Eritrean-Ethiopian protagonist. In the novel, in order to be accepted and included into the mainstream 'white' society, the protagonist has a tendency to reshape and reconstitute his identity and personality in relation to what is presented as the proper and the superior. Such a sort of properness and superiority is discursively formed within the framework of the operation of the orientalist mentality and creates an ideal refugee identity, which resembles the case of the colonial subject in contemporary postcolonial fiction. In this context, this article, suggesting that the protagonist of the novel might be considered as a colonial subject, will investigate whether postcolonial theory might critically contribute to the analysis of contemporary refugee literature. This article will also attempt to theorise the process of postcolonial interpellation and explore the relevance of this conceptualisation in terms of articulating the refugee experience through a close reading of the novel.

Keywords: Benjamin Zephaniah, *Refugee Boy*, Postcolonial Theory, Postcolonial Interpellation, Social Inclusion

Research Paper

Received: 23.04.2020

Accepted: 23.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-3361-6616

E-mail: sercanhamza@gmail.com

Çağdaş Mülteci Edebiyatına Postkolonyal Bir Yaklaşım: Benjamin Zephaniah'ın Refugee Boy Adlı Romanı

SERCAN HAMZA BAĞLAMA

Öz

Benjamin Zephaniah'ın Refugee Boy (2001) adlı romanı çağdaş toplumda mülteci deneyimini kurgusallaştırır; yurtsuzluk, ait olamama ve kayboluş hâlini yansıtır ve on dört yaşındaki yarı Eritreali, yarı Etiyopyalı ana karakteri aracılığıyla mülteci olma durumunun dünyanın 'uzak' bir köşesindeki suçsuz insanlar üzerindeki travmatik etkilerinin evrenselleştirilmesine olanak sağlar. Romanda, ana karakter, 'beyaz' toplumun bir parçası olabilmek adına, 'düzgün' ve 'üstün' olarak sunulan doğrular bağlamında kimliğini ve kişiliğini dönüştürme ve şekillendirme yönelimine sahiptir. Bu tür bir 'düzgünlük' ve 'üstünlük', oryantalist algının işleyişi çerçevesinde söylemsel olarak inşa edilir ve postkolonyal edebi eserlerde 'ideal' bir göçmen olmaya çalışan kolonyal öznelerin durumuna benzer bir 'ideal' mülteci kimliği yaratır. Bu argümanları dâhilinde, romanın ana karakterinin kolonyal bir özne olarak da görülebileceğini belirten bu çalışma postkolonyal teorinin çağdaş mülteci edebiyatına ait eserlerin eleştirel analizi noktasında katkı sağlayıp sağlamayacağı konusunu inceleyecektir. Ayrıca, bu çalışma 'postkolonyal eklemlenme' sürecini rasyonelize etmeye çalışacak ve romanın yakın okumasını yaparak 'postkolonyal eklemlenme' kavramının mülteci deneyimini anlamlandırmadaki uygunluğu üzerinde duracaktır.

Anahtar Kelimeler: Benjamin Zephaniah, Refugee Boy, Postkolonyal Teori, Postkolonyal Eklemlenme, Toplumsal Kaynaşma

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 23.04.2020

Kabul Tarihi: 23.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-3361-6616

E-mail: sercanhamza@gmail.com

1. Introduction

The twenty-first century can be seen as an age of the international refugee ‘crisis’ because millions of people have had to flee their countries of origin due to political, sociocultural and economic reasons. Many of them, despite their diverse racial, religious or political backgrounds, have shared similar experiences based on physical, emotional and psychological traumas in their homelands. Refugees’ common journeys through victimisation, trauma and resettlement have been studied and addressed in various academic fields. Also, policy makers have tried to address practical ways to potentially resolve acute concerns and problems. The academic field of literature is not an exception. Literary works generally tell ‘simple’ stories of ‘common people’ in a more or less documentary style and genuinely portray a different aspect of those ‘simple’ stories through the represented experiences of their characters while they indirectly suggest a human-centred framework/model. The power of literature might help internationalise ‘simple’ stories of ‘common people’ and open up a new possibility of informing people in different parts of the world, which might offer world citizens with diverse interests an opportunity to rethink some of the most important concepts in contemporary life concerning humanity such as race, class, gender, the human and the global.

Contemporary refugee literature¹, in this context, symbiotically responds to sociocultural and political circumstances at the present time and, directly or indirectly, narrates current issues such as war and civil war, fundamentalist terrorism, religious extremism, human right violations, and political and racial turmoil. Literary works, which can be classified as part of refugee literature, mostly provide a realistic snapshot of the nature of the refugee ‘crisis’ and thematise the process of victimisation and dehumanisation experienced by internally displaced persons, refugees and asylum seekers fleeing the civil war in Syria or elsewhere in the Middle East or the Global South. The domestic, sociocultural, political and ideological tendencies of refugee characters in contemporary fiction written by and about refugees help us universalise the refugee experience, reconsider the refugee phenomenon in relation to the broader political and historical framework of social inequalities and injustices and attempt to tackle the situation through the development of progressive, egalitarian and anti-discriminatory theories and practices.

¹Exit West (2018) by Mohsin Hamid, The Ungrateful Refugee (2019) by Dina Nayeri, The Refugees (2017) by Viet Thanh Nguyen, The Lightless Sky: My Journey to Safety as a Child Refugee (2019) by Gulwali Passarlay and By the Sea (2002) by Abdulrazak Gurnah might be considered as the examples of contemporary refugee literature.

Refugee Boy (2001) by Benjamin Zephaniah, in this regard, can be categorised as an example of contemporary refugee literature since it fictionalises the refugee experience in a 'strange' land and exposes the traumatic effects of war and politics upon innocent people through its 14-year-old Eritrean-Ethiopian protagonist, Alem Kelo, who has fled the war and ended up as a refugee in the UK. Written after the Eritrean-Ethiopian conflict in the Horn of Africa, *Refugee Boy* portrays the nature of displacement and the psychology of loss, unbelonging and nothingness and suggests an alternative fictional model for the critical articulation of the lives of asylum seekers and refugees. Despite the fact that the novel seems to be a teen novel in terms of its style and vocabulary, it treats refugee-related issues within the framework of sociocultural inclusion and exclusion strategies, challenges the ideological marginalisation of multiple identities and transnational practices through a non-Eurocentric perspective and gives voice to those who have been underrepresented, silenced and unacknowledged. In the novel, Zephaniah's third person narrative also helps reveal that refugees cannot be considered as a representative of a certain national, religious or cultural group since each of them has diverse personal tendencies and motivations. This rejects a reductionist approach about refugees and asylum seekers and deconstructs their stereotypical representation on different platforms including literature and media:

I have never been here but I know that England is a nice country, there are some good people here, you must remember that. And back home there are some good people too, not everyone back there wants to fight the war, most people would love to just get on with their lives. So remember, there are good and bad everywhere (20-21).

In the novel, the sociocultural and ideological tendencies of the protagonist, however, resemble those of immigrant characters in postcolonial literary texts, such as Zadie Smith's *NW* (2012) and Hanif Kureishi's *The Buddha of Suburbia* (2009), since Alem aspires to fit into the logic of the dominant system in order to be acknowledged and appreciated and to sustain his political existence² in a hostile environment. As a refugee seeking asylum in the UK, Alem unconsciously attempts to remould and reconstitute his identity and personality in relation to the narratives of the civilizational superiority of the West and essentially internalises what is discursively presented as 'proper'. His desire to culturally belong

² Giorgio Agamben (1998) makes a separation between physical existence and political existence by drawing on a figure from archaic Roman law. Agamben points out that a person who could be killed by anybody and who was not allowed to be part of the dominant community was referred to as *homo sacer*. In this context, refugees and asylum seekers might be classified as modern *homines sacri* because they are unable to assert a political and legal claim and are reduced to the status of physical existence.

to the neo-colonial centre through the imitation of ‘them’ values and norms, in return, reinforces and legitimises existing colonial narratives regarding racial and cultural hierarchies and leads to the perpetuation of the colonial situation in a different context, which reminds the reader of the case of the colonial subject. This suggests that Alem – a fictional representative of the sociocultural reality of refugees in the contemporary world – might be considered as a colonial subject and that postcolonial theory might, thus, help articulate the reproduction of the binary paradigms of the orientalist mentality by refugees through a detailed analysis of Alem’s interpellation into the dominant power structure. Considering these arguments, whether postcolonial theory might, in the general sense, be functional and useful for the study of refugee literature will be a foundational notion for my examination of the refugee characters, especially Alem, in the novel³. This article will also attempt to conceptualise the process of postcolonial interpellation through institutionalised postcolonial discursive practices in the twenty-first century and investigate how it operates and gradually circumscribes and orientates refugee ‘subjects’ into grateful minorities having ‘ideal’ personalities.

2. The Process of Postcolonial Interpellation

Postmodern capitalism discursively constructs the absolute truth through a set of superior symbols, images and narratives, which function as invisible forms of power and are non-coercively circulated and dictated all around individuals, and sorts individuals into adopting the identity and personality presented as the proper and the natural. This ideological and intellectual hegemony consequently “hails” individuals in social interactions and relationships and practically reproduces the relations of production and, therefore, the hegemonic rule of the dominant class (Althusser, 1971: 173). This process in which an individual is integrated into the social, cultural, political, economic, ideological and intellectual operation of ‘power’ within the logic of the prevailing mode of production can be referred to as interpellation.

Interpellation basically operates through abstract institutional forms and internalised assumptions which manufacture consent and indirectly dominate and control individuals (Deleuze, 1992; Foucault, 2008; Hardt and Negri, 1994; Nealon, 2018). In the postmodern era, individuals are not forced but asked to think, act or get dressed in accordance with the values and norms of the power me-

³Claire Gallien similarly points out that postcolonial theory has a lot to say about refugee literature and that postcolonial scholars should attempt to define a refugee poetics and aesthetics in order to critically articulate the ideologically problematic modes of the representation of refugees in literary texts and to focus on what literature might propose in terms of alternative discourses, voices and imaginaries (2018: 722).

chanisms of the system. Individuals might seem to be free in terms of deciding how they think, act or get dressed; however, they, in reality, prefer to identify themselves with the particular characteristics of the identity formed in relation to the social relations of production. Deleuze (1995) frames this voluntary transformation in the context of a mutation in contemporary capitalism which resulted in a transition from disciplinary society to the society of control: "We're moving toward control societies that no longer operate by confining people but through continuous control and instant communication" (174). As a result of the replacement of the institutionalised rigid mechanisms of disciplinary society by different socio-political control mechanisms in postmodern society, individual subjectivities are dynamically deconstructed and reconstituted without direct coercion in order to assure and promote the effective perpetuation of the socio-political hegemony of the money oriented world.

To exemplify, individuals, despite having the freedom of wearing traditional clothes in the workplace, do not usually opt to do so since they would like to create a 'professional' image and present themselves through 'proper' dress codes. In a similar way, individuals, rather than using their local accents, prefer to make use of the 'right' accent in order to sound smarter and not to be judged by others. This desire to adopt what is ideologically determined to be the normal by the powerful functions as a means to gain status, to climb the social ladder and to be socially accepted and included. In other words, in order not to experience otherisation, marginalisation and isolation, individuals voluntarily perform the ideal personality of the dominant power structure which is implicitly disseminated through different apparatuses such as the education system and traditional and digital media. It subsequently helps the powerful exercise their hegemonic power without using force and disciplinary mechanisms and consolidate their own sociocultural, ideological and intellectual narratives at the level of the whole social body.

This process might be said to operate in a similar way for immigrants who are originally from the former colonies of the British Empire and live in the UK today. In order to overcome lack of a stable identity, cultural insignificance and existential crisis, immigrants tend to become part of the mainstream society through the adoption of the proper immigrant identity. This identity, which can actually be seen as reminiscent of the colonial discourse in the twenty-first century, is discursively formed as the embodiment of the absolute truth and passively exerted through the sociocultural practices of the neo-colonial centre. Fitting into the boundaries of the proper immigrant identity, which is promoted on different

platforms helps immigrants become more visible and sustain their political existence in the mainstream ‘white’ society.

As in the case of ‘ordinary individuals’ belonging to the majority in a Western country, immigrants in the neo-colonial centre might, to a certain extent, have the freedom of following a traditional lifestyle; however, they seem to have a tendency to voluntarily attempt to ‘normalise’ their own social and cultural practices and internalise and perform what is constructed as the superior and the proper in order to be appreciated and recognised and to overcome cultural debasement and denigration. To put it in a different way, despite the fact that immigrants might come from different backgrounds, races and ethnicities, they might be accepted and included in direct proportion to their sociocultural, ideological and intellectual interpellation into the neo-colonial centre. Such an interpellation reconstitutes hierarchical sociocultural relations between ‘the insider’ and ‘the outsider’ and subsumes the colonial subject into the traditional civilised/uncivilised discourse which constantly reproduces the myth of the civilizational superiority of the West. This is basically what I refer to as the process of postcolonial interpellation.

Contemporary postcolonial fiction might help reinforce this conceptualisation since it is usually inspired by material life and therefore reflects and mediates an imagined totality of sociocultural, economic and political circumstances in their specific historical forms. *NW* (2012) by Zadie Smith, for instance, fictionalises the postcolonial interpellation of Keisha Blake into the dominant logic of the mainstream ‘white’ society. As a black woman born into a working-class family in London, Keisha interiorises the social, ideological and moral truths and norms of the neo-colonial centre and performs the requirements of ‘an iconic immigrant’ in order to overcome her sense of powerlessness, meaninglessness and nothingness. This consequently secures visibility and respect and helps her actualise herself as an upper-middle person in the dominant social order. In a similar way, in *The Buddha of Suburbia* (1990) by Hanif Kureishi, Karim Amir, a mixed-race teenager, assumes that he will become more ‘legitimate’ and respected and fit into the ideal immigrant identity when he mimics those ‘proper’ ‘white’ Londoners. He, thus, internalises the practices and forms of knowledge of the Establishment and would like to belong to the neo-colonial centre socially and culturally. This sort of interpellation within a postcolonial framework functions as an illusory means to enjoy a position of self-esteem, appreciation, acknowledgement and honour and subsequently delegitimises his own ‘real’ identity and subordinates him to the reproduction of existing power relations.

3. Postcolonial Interpellation in *Refugee Boy*

In *Refugee Boy*, the case of Alem, the protagonist, is not different from that of immigrant characters in the above-mentioned postcolonial literary texts, and his pathological obsession with thinking and acting in accordance with whatever is presented as the ideal and the proper by the orientalist discourse leads him to relocate and redefine his personality and intellectuality. The internalised assumption that he might be granted asylum when he becomes a 'proper' person and does not cause any problems results in his gradual interpellation into the dominant logic of the neo-colonial centre. As a refugee, Alem voluntarily embraces 'the proper refugee identity', which inaccurately creates a new social and cultural reality for him, and associates himself with the particular characteristics of that identity in order to be tolerated, recognised and included. His interpellation into the boundaries of the dominant system within a postcolonial framework might essentially be split into two distinct types: a) sociocultural interpellation and b) ideological interpellation. This section of the article will, in this context, attempt to articulate the operation of the two types of postcolonial interpellation through a close reading of the novel.

In the novel, Alem's father takes him to London for holiday for the celebration of his fourteenth birthday. They visit London for sightseeing; during the visit, Alem's father constantly asks Alem to speak 'proper' English (15). When Alem makes mistakes while speaking English, he corrects his son's English and feels sorry for him (20). When they visit Oxford Street and Piccadilly Circle, Alem's father, for example, tries to put on the best upper-class accent he could (8). The reason why speaking English in a 'proper' way is so significant for the refugee characters might be about the fact that the language of the 'insider' is constructed as the symbolic embodiment of refinement, civilisation and sophistication whereas the language of the 'outsider' is debased and aligned with negative characteristics, which is actually the residual aspect of the monologic discourse of orientalism. Their attempt to be excellent in English is functional for them in terms of sounding intellectually sophisticated and credible, creating a dialogical space between themselves and those in the dominant metropolitan centre and securing cultural capital for inclusion and mobility.

Despite the fact that Alem is not forced to master 'proper' English, he prefers to improve his English through individual effort and initiative in order not to confront his otherness which is constantly perpetuated by prevailing assumptions regarding cultural hierarchies. This preference is not an explicit consequence of a systematic oppression mechanism but of social/neighbourhood pressure. To

exemplify, in one episode, the teacher tries to help him boost his confidence and asks a few questions; however, Alem becomes confused and repeats what Christopher loudly whispers to him because his level of English is not at an advanced level yet and he does not, therefore, feel confident: “I’m sorry, I’m just a wanker” (127). The whole class, afterwards, roars with laughter and mocks him, which makes him feel ashamed of himself and urges him to improve his level of English mainly through the replication of the other boys (97). When Alem becomes fluent at English, his relationship with his classmates starts to ‘normalise’ since his classmates perceive him as a ‘familiar’ person. In this context, through mastery of English, Alem, in a way, gets rid of his otherised and precarious status, becomes the recognisable other and establishes his political existence as a refugee. Such an indirect ‘normalisation’ process by means of the acceptance of the superiority of anything Western – the proper – interpellates him into the neo-colonial centre socioculturally.

While identifying England with positive characteristics and qualities, Alem, perhaps unconsciously, degrades and demonises his own roots and identity. This should, of course, be grasped within the framework of orientalist epistemological formations because it entrenches existing orientalist narratives and norms and leads to the internalisation of dichotomised cultural differences based on the civilised and the uncivilised. This subsequently creates a situation in which Alem develops an inferiority complex, which has social, cultural and intellectual aspects, and strives to compensate for his insecurity, unbelonging and low self-worth through mimicking the sociocultural and ideological rituals of the dominant social order. To exemplify, Alem is not surprised at the fact that everything is so orderly and well-organised in England (11), and becomes happy and feels proud when he visits all the places he has seen in the books such as Marble Arch, Piccadilly Circus, Buckingham Palace and the Tower of London (15). In another episode, he eats spaghetti⁴ in a posh restaurant and thinks that the spaghetti he has eaten in London tastes much better than the spaghetti back home. Despite wondering the country of the origin of spaghetti, he cannot even pluck up his courage and ask it to the waiter in order not to feel intellectually inferior (19). After living with his foster family, Mr. and Mrs. Fitzgerald, he imitates their lifestyle which he perceives to be the superior. In order to make a good impression in court, he, for instance, puts on a smart suit before his trial and asks the Fitzgerald family whether he looks nice or not (136).

⁴This is probably a result of the colonisation of Eritrea by the Kingdom of Italy, which officially lasted from 1890 to 1947.

Alem's hunger to learn what others think of him and to prove himself as a 'proper' person within the context of the perceived realities and truths of the centre is metonymically the direct result of his hunger for appreciation, recognition, visibility and self-actualisation. His acceptance of Western standards and values as a means to measure the significance of his existence actually leads him to voluntarily restructure his identity and perform the proper refugee identity ascribed by the dominant society, which, in return, ensures tolerance and inclusion: "This is the lad ... Alem's been a wonderful lad, everybody likes him, no trouble at all – I wish there were more like him" (28). This is, thus, another example of the sociocultural aspect of postcolonial interpellation in the novel and explicitly reinforces the argument that refugee narratives reproduce the coloniality of power in a different context as a consequence of their postcolonial dimension.

The fact that Alem might become part of the neo-colonial centre in proportion to his ability to fit into the proper refugee identity also reveals the changing logic of the concept of racism in contemporary society. Unlike traditional racist arguments based on the racial superiority of one group over another, the relatively recent form of racism in postmodern capitalism – neo-racism – has a primarily cultural rationale and articulates the perceived differences through cultural elements rather than biologically-determined arguments. To put it in another way, racism differentiates races as the superior and the inferior while neo-racism differentiates cultures as the superior and the inferior (Balibar 1991; Salecl 1994). In this regard, the progressive and refined culture is of European origin and the backward and primitive culture is that of the periphery, which is, no doubt, an extension of the ideological hegemony of the colonial discourse. However, despite having similar dynamics to racism, neo-racism might be said to be ironically more inclusive because it might, to a certain extent, pave the way for those from marginalised cultures to be accepted into the dominant culture. Reforming and reshaping their identities and personalities in order to be the culturally proper, therefore, function as a marker of belonging and ensure integration into the mainstream 'white' society as in the case of Alem. Such a sort of 'control' mechanism in postmodern capitalism manifests that 'whiteness' is no longer a racial or biological category and that anyone who would contribute to and reproduce the reification of the sociocultural, ideological and economic hegemony of the Establishment would be welcomed.

Considering these arguments, Alem's gradual ideological interpellation, which corresponds to the reconstitution of his own mindset in accordance with the arguments of the British colonial heritage and the current political Establishment,

also helps him reshape the unstable sense of who he is and where he belongs to, move beyond his displaced subjectivity and ideologically actualise himself as an 'insider'. Alem's acceptance of the fact that the UK will support his application for asylum because of its historical tendency to support those in a desperate situation is central to understanding this process. Despite potentially offering an opportunity for his sociocultural inclusion as a refugee in London, such an expectation, on a broader perspective, presents refugees as helpless, vulnerable and passive victims while justifying the active, benevolent and powerful role of Britain, and indirectly leads the refugee characters in the novel to consolidate the binary paradigms of the monologic discourse of orientalism. The argument that survival and emancipation are only possible through the intervention of the West is a revelation of the reproduction of the so-called dependency complex and, therefore, the hierarchical relation between the centre and the periphery, which subsequently results in the disempowerment of the refugee characters within a politically-correct humanitarian discourse.

To give an example, in one episode, Alem's father sends a letter to Alem and says that there are many organisations in England which are very passionate about understanding and helping people escaping from wars. Despite apparently revealing the inhumane conditions in the war zone, the content of the letter, however, describes the happenings in the region with dark and negative qualities like a colonial text and implicitly emphasises the significance of solidarity and humanitarian action:

Today I found the arm of a man lying at the side of a street. No body, just one arm. And I found myself asking trivial questions like, "Is this an Ethiopian or an Eritrean arm?". Could you believe it? ... War is eating away at our souls, young man, it is terrible ... When I came back I found that your auntie's house had been looted and burnt ... The organisation of EAST as fallen apart ... our only surviving branch is in London. (106-107)

Such a representation of the region – the East⁵ – reminds the reader of the colonial depiction of the predicament of victims, thereby discursively debasing the Orient while locating the Occident to a politically and morally superior position. In another episode, the applications of Alem Kelo and his father for asylum are rejected and the friends of Alem – Robert, Buch and Asher – decide to start a campaign. Although Alem's father thinks that the issue should not be politicised, the campaign starts and a petition with more than six thousand signatures is handed down to a local MP. One sentence in the petition is significant since it

⁵It does not refer to a certain geographical location; instead, it refers to anywhere which is not part of what is discursively presented to be the sociocultural boundaries of the 'West'.

fictionally exposes the responsiveness of the UK in terms of mobilising humanitarian action towards the suffering of unfortunate others: "As British subjects, we believe that it is our duty to offer them protection until it is safe for them to return to their homeland" (247). At the end of the novel, Alem is awarded asylum and he states that he is grateful and thankful to Britain: "I shall repay all which this country has given me" (285). What creates the indebtedness of Alem – an example of his ideological interpellation– is the intervention of the UK on behalf of the unfortunate and its 'effective' action through its own political and juridical institutions as part of its moral 'responsibility'. This creates grateful refugees as in the case of grateful immigrants in postcolonial fiction and essentially literalises the operation of the discursive hegemony of the colonial discourse in contemporary society.

4. Conclusion

Refugee Boy, which can be classified as an example of contemporary refugee literature, fictionally offers an insight into the refugee experience and portrays the interpellation process of refugees into the logic of the mainstream 'white' society in a Western country through its protagonist who can be seen a fictional representative of refugees in the contemporary world. As a refugee, Alem's hunger to fit into the proper refugee identity in order to be appreciated, acknowledged and included in the neo-colonial centre leads him to internalise the discursive formation of the normal within the context of the narratives of the orientalist discourse and to accordingly remould and reshape his identity and personality. Such a tendency indirectly legitimises and reproduces the colonial situation in a different context and reminds us of the case of the colonial subject in contemporary postcolonial fiction. Drawing on postcolonial theory might, for that reason, be useful for the articulation of the experiences of Alem since existing colonial narratives function as an invisible form of power and sort Alem into a grateful refugee whose actions and arguments constantly perpetuates institutionalised postcolonial discursive practices and the civilizational superiority of the West. Despite the fact that his sociocultural and ideological interpellation into dominant power structures within a postcolonial framework – postcolonial interpellation – might relatively ensure tolerance, acceptance and inclusion, it is actually an apolitical and defiant tendency which implicitly glorifies the moral and historical 'responsibility' of the centre as part of the discursive continuity of orientalist epistemological formations.

References

- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Althusser, L. (1971). *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York: Monthly Review Press.
- Balibar, E. (1991). Is there a Neo-Racism?. In *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, edited by Etienne Balibar and Immanuel Wallerstein, 17-29. London: Verso.
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the Societies of Control. *October*, 59: 3–7.
- Deleuze, G. (1995). *Negotiations 1972-1990*. Martin Joughin, Trans. New York: Columbia University Press.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978-1979*. Senellart. m Burchell, Trans. New York: Palgrave Macmillan.
- Gallien, C. (2018). "Refugee Literature": What postcolonial theory has to say. *Journal of Postcolonial Writing* 54:6, 721-726.
- Hardt, M. and Antonio N. (1994). *Critique of the State-Form*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kureishi, Hanif (2009). *The Buddha of Suburbia*, London: Faber and Faber.
- Nealon, J. T. (2018). 'That Path is for Your Steps Alone': Popular Music, Neoliberalism and Biopolitics. In *Control Culture: Foucault and Deleuze after Discipline*, edited by Frida Beckman, 101-120. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Salecl, R. (1994). *The Spoils of Freedom: Psychoanalysis and Feminism After the Fall of Socialism*. London: Routledge.
- Smith, Z. (2012). *NW*. London: Penguin Books.
- Zephaniah, B. (2001). *Refugee Boy*. London: Bloomsbury.

Mülteciler ve göçmenler Atina'da uçağa biniyor, Reuters

Sınıf Eşitsizliğinin Bourdieu'nun Sermaye ve Habitus Kavramları Üzerinden Değerlendirilmesi: Parazit Filminin Betimsel Analizi

CANSU ÖKSÜZ KARADEMİR
MELTEM KAYA

Öz

Geçmişten itibaren hüküm süren sınıf eşitsizliği, kapitalist süreçlerle birlikte en üst kerteye ulaşmıştır. Hem felsefecilerin hem de sosyologların problem edindiği bu konunun temel nedenleri arandığında ise farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Özellikle ekonomik eşitsizlikle birlikte, sınıf eşitsizliğinin de meydana geldiği görüşü uzun bir dönem etkin bir konumda yer almıştır. Değişen dünya koşulları ile beraber, eşitsizliğin temel nedeninin yalnızca ekonomik değil; sosyal ve kültürel anlamda da temel oluşturduğu görüşü pek çok düşünür tarafından da kabul görmektedir. Bu düşünürlerin başında ise Fransız sosyolog Pierre Bourdieu gelmektedir. Sermayeyi dört farklı şekilde ele alan Bourdieu, bu sermaye türlerini açıklarken habitus, alan gibi kavramlara başvurmuştur. Ele alınan bu çalışmada ise sınıf eşitsizliğini konu edinen Bong Joon-ho'nun yönetmiş olduğu Parazit filmi örneklem olarak seçilmiştir. Farklı şartlar altında yaşayan iki aileyi anlatan film, Bourdieu'nun habitus ve sermaye kavramları üzerinden okunmuştur. Çalışmanın sınırlılığını oluşturan habitus ve sermayeyi içermeyen sahneler çalışmanın analizine dahil edilmemiştir. Betimsel analiz yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, filmin alt metinlerinin irdelenmesi ile sınıf eşitsizliğinin aslında tüm sermaye türleri ile ilintili olduğunu Parazit filmi üzerinden gösterebilmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, Sınıf Eşitsizliği, Habitus, Sermaye, Parazit

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 07.04.2020

Kabul Tarihi: 11.06.2020

ORCID ID: 0000-0003-4977-3138 ORCID ID: 0000-0003-3339-1231

E-mail: cansuoksuz@hotmail.com E-mail: mlmkaya36@gmail.com

Evaluation of Class Inequality Through the Bourdieu of the Capital and Habitus Concepts: The Analysis of the Parasite Film

CANSU ÖKSÜZ KARADEMİR
MELTEM KAYA

Abstract

Class inequality, which has reigned since the past, has reached the highest level with capitalist processes. When the main causes of this issue, which both philosophers and sociologists have problems, are searched, different opinions are put forward. The view that class inequality also occurs, especially with economic inequality, has been in an active position for a long time. With the changing world conditions, it is accepted by many thinkers that the root cause of inequality is not only economic but also social and cultural. French sociologist Pierre Bourdieu is at the top of these thinkers. Treating capital in four different ways, Bourdieu applied concepts such as habitus, space when describing these types of capital. In this study, the Parasite film directed by Bong Joon-ho, which is the subject of class inequality, was selected as a sample. The film, which tells about two families living under different conditions, was read on Bourdieu's concepts of habitus and capital. Scenes without habitus and capital, which constitute the limitation of the study, were not included in the analysis of the study. In this study, where descriptive analysis method is used, it is aimed to show that the class inequality is actually related to all capital types by examining the sub-texts of the film through the Parasite film.

Key Words: Pierre Bourdieu, Class Inequality, Habitus, Capital, Parasite

Research Paper

Received: 07.04.2020

Accepted: 11.06.2020

ORCID ID: 0000-0003-4977-3138 ORCID ID: 0000-0003-3339-1231

E-mail: cansuoksuz@hotmail.com E-mail: mlmkaya36@gmail.com

1. Giriş

Toplumsal sınıf ayrımı hakkında farklı birçok görüş olsa da bunun en temelde tek bir nitelik veya koşullu bir ilişki ayrımından ibaret olduğunu söylemek mümkün değildir. Kimi sosyologlar toplumsal sınıfların doğuşunu ekonomik ilişkilere bağlarken kimileri bu durumun gelenek, kültür vb. nin geldiğini varsaymaktadır. Bireyleri; maddi veya maddi olmayan sahiplikleri, yaş, cinsiyet, ırk, eğitim, meslek, kültürel ve sosyal faaliyetleri çerçevesinde bir bütün şeklinde düşünmek gerekmektedir. Zira bir ayrım yapabilmek için tek bir koşulun varlığından ziyade birçok koşulun birlikteliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü her bir birliktelik kendi içinde zincirleme bir ilişkiye sahiptir. Dolayısıyla bugün özellikle ekonomik bir sermayeye sahip bireylerin kültürel ve sosyal açıdan da üstün olacağını ya da tam aksine ekonomik bir sermayeye sahip olmayan bireylerin kültürel ve sosyal açıdan diğerlerinden daha aşağı bir seviyede olduğunu gösterebilmek adına bireyler ve gruplar arasındaki ayrıma neden olan her bir koşulu ve bu koşullar arasındaki ilişkileri bir arada irdelemek son kertede önem arz etmektedir.

Kültür, toplumsal yapı ve davranışlar arasındaki ilişkileri açıklamak adına çalışmalar yapan Pierre Bourdieu'ya göre toplum içindeki seçkinleşme ve diğerlerinden üstün hâle gelme mücadelesi aslında toplumsal hayatın temel bir boyutudur. Bu nedenle tabakalaşmış toplumsal hiyerarşi ve tahakküm sistemlerinin yeniden üretim şekillerini incelemek gerekir (Swartz, 2013: 18). Bourdieu, Marx'tan farklı olarak ekonomik kaynakların, salt ekonomik kaynaklar olduğunu düşünmekte, ekonominin bireyin sahip olduğu mal mülk ilişkisini tanımladığını belirtmektedir. Marx'a göre ise sermaye sınıfı ekonomik araçları elinde bulunduranları ifade eder. Bourdieu, sınıfları açıklarken yalnızca ekonomik anlamda değil, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye türlerine bakmak gerektiğini de düşünür (Baran, 2013:12). Marx'ın sınıfı maddi güç ilişkilerine dayandırma düşüncesini muhafaza ettiği gibi, bu ısrarı Durkheim'in kolektif temsillere dair öğretileri ile Weber'in kültürel biçimlerinin özerkliği ve algılanan toplumsal ayrımlar olarak statünün kudreti konusundaki kaygıyla birleştirir (Wacquant, 2014: 208). Bir diğer deyişle Bourdieu'nun sosyolojisi, Marx, Weber ve Durkheim'dan ayrılrsa da içerisinde üçünün de sosyolojisini barındırmakta, toplumsal sınıf eşitsizliğini ekonomik, sosyal ve kültürel boyutta anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Ele alınan bu çalışmada Bong Joon-ho'nun 2019 yılında yönetmiş olduğu Parazit (Gisaengchung) filmi örnekleme oluşturmaktadır. Filmde zengin kesimi temsil eden Park ailesi ile yoksul kesimi temsil eden Kim ailesinin hikâyesi üzerinden Güney Kore'deki sınıf eşitsizliğinin gözler önüne seriliyor olması örnekleme olarak seçilmesindeki en önemli unsurdur. Ayrıca Parazit sınıf ilişkilerini yalnızca ekono-

mik ilişkilerle sınırlandırmayarak kültürel, sosyal ve simgesel ilişkilere de değiniyor olması, kuramsal altyapı olarak Bourdieu'nun sermaye ve habitus kavramı üzerine inşa edilmesinde etkindir. Bourdieu'nun sermaye ve habitus kavramı üzerinden irdelenecek olan filmde, sınırlıklar sermaye türleri ve habitus olarak belirlenmiştir.

Çalışmada öncelikle Bourdieu'nun sermaye ve habitus kavramlarına değinilecek, ardından Güney Kore sineması genel hatlarıyla aktarılacaktır. Bir filmi analiz etmeden önce içinde bulunduğu toplum koşullarına bakmak, filmi anlamlandırmak açısından önemlidir. Hikâyesi itibariyle eşit olmayan bir ortamı sergileyen filmde yalnızca ekonomik unsurların kullanılmadığı, kültürel ve sosyal etkenlerin de göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. Buradan hareketle Bourdieu'nun düşünceleri ekseninde, film çözümlemesi yapılırken, betimsel analize uygun olarak çalışmanın odak noktasını oluşturan sınırlılıklar üzerinden film içindeki mevcut kodlar analiz edilecektir. Bu analiz neticesinde filmin alt metinlerinin okunması ile sınıf eşitsizliğinin sadece ekonomik değil, sosyal, kültürel ve simgesel sermaye ile ilişkili olduğunu Parazit filmi üzerinden gösterebilmek amaçlanmaktadır.

2. Bourdieu'nun Habitus ve Sermaye Kavramları Üzerine Yeniden Düşünmek

Bourdieu'nun sosyolojisini anlamak için onun, hiyerarşik ilişkiler gibi toplumsal meseleleri incelemesinin altında yatan temel nedenin ne olduğunu bilmek gerekmektedir. Fransız sosyolog önce felsefeye yönelse de daha sonra Durkheim ve Foucault gibi sosyal bilimlere dönmüştür. Bu dönüşün perde arkasında iki neden yattığı öngörülmektedir. Bourdieu, zorunlu askerlik hizmeti için gönderildiği Cezayir'de sömürge yönetiminin ve savaşın korkunç gerçekleriyle yüz yüze gelerek sömürgeci kapitalizmin ve yerli milliyetçiliğin arasındaki çatışmaların yol açtığı toplumsal felaketleri bire bir yaşamış, bunun neticesinde durumun nedenselliğini anlayabilmek adına etnoloji ve sosyolojiye yönelmiştir. Felsefeden kopmasının diğer bir nedeni olarak varoluşçuluğun ölümü ve buna paralel olarak sosyal bilimlerin Fransa'da zayıflaması gösterilmektedir (Wacquant, 2007: 53-54). Buradan hareketle Bourdieu'nun toplum içerisindeki hiyerarşik ilişkiler, kapitalizm, kentleşme gibi sosyo-politik düşünceler üzerinde durmasının temelinde, Cezayir'de geçirdiği günlerin yattığını söylemek mümkündür.

Bourdieu'ya göre sosyolojinin görevi, toplumsal evreni oluşturan çeşitli toplumsal dünyaların en derinindeki yapıları ve bu yapıların yeniden üretimini veya dönüşümünü sağlama eğilimi gösteren mekanizmaları hep birlikte ortaya çıkarmaktır. Zira bireyler, toplumsal olguları üreten dünyaya anlam vermek zorundadır. Bu nedenle toplumsal olgular, gerçekliğin kendi içindeki bilgi nesneleri olarak görülmektedir (Wacquant, 2003: 17). Bourdieu, bununla birbirinden bağımsız oldu-

ğü düşünölen tüm unsurların aslında aralarında bir bağıntı gerçekliğı olduğunu ortaya koyarken nesnelere veya toplum mekanizmalarını anlamlandırmakta, bu mekanizmaların ardında tek bir neden olduğunu düşünmenin yanılgıdan ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla toplumsal olguları meydana getiren tüm unsurlar, aralarındaki ilişki bağlamında değerlendirilirken çok yönlü bir anlam araştırması yapılmalıdır. Bourdieu, bu bağlamda ele aldığı konuları farklı pek çok açıdan değerlendirerek olabilecek en mantıklı açıklamayı ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çok yönlü araştırma ilkesinden hareketle, toplumsal eyleyici ile dünya arasındaki ilişki, bir özne ile nesne arasındaki bağıntıdan ziyade algının ve değerlendirmenin toplumsal olarak yapılandırılmış ilkesi şeklinde gerçekleşmelidir. Toplumun içinde bulunduğu koşullar doğrultusunda ortaya koyduğu algı ve değerlendirme arasındaki ilişki Bourdieu'ya göre habitus ile bunu belirleyen dünya arasındaki "varlıkbilimsel suç ortaklığı" ya da "karşılıklı sahiplik" ilişkisidir (Aktaran: Wacquant, 2003: 29). Bir diğer deyişle bireylerin algı ve tutumlarının toplumsal eyleyiciden bağımsız olarak düşünülmesi mümkün değildir. Toplum içerisindeki algı ve değerlendirmeler, Bourdieu'nun habitus kavramına işaret etmektedir.

Habitus kavramının kökenlerine bakıldığında, Aristoteles'in heksis kavramının Saint Thomas d'Aquin tarafından tercüme edilmesiyle ortaya çıktığı görölmektedir. Aristoteles'in heksis kavramı, eğitimle sağlanan ve bireyin eylem kapasitesinin temelini oluşturan davranış biçimleri ve becerilerini ifade etmektedir. Daha sonra Saint Thomas d'Aquin'in habitus şeklinde çevirdiğı bu kavram, geleneklerin öğrenilmiş toplumsallığını ifade etmek için kullanılmıştır. Kavramın, bir kuramın temel unsuruna dönüşmesi ise Bourdieu ile birlikte gerçekleşmiştir (Jourdain ve Naulin, 2016: 42).

Latince kökeninden ötürü habitus kavramının alışkanlık olduğunu düşünenlere karşı çıkan Bourdieu, "alışkanlık" kavramı ile "habitus" kavramının anlam olarak birbirinden çok farklı olduğunu düşünmektedir. Alışkanlığı kendiliğinden bir şekilde tekrarlanan otomatik ve üretici olmaktan ziyade kopyalanan bir şey olarak ifade ederken; habitus kavramını yaratıcı olarak niteler ve tarih tarafından yaratılıp, tarihten görece olarak koparılan bir keşif ilkesi olarak görür (Bourdieu, 1997: 122). Bir diğer deyişle habitus, bireylerin içinde varlığını sürdüren ancak toplumsal ortama göre şekil değiştirerek yeniden üreten bir yapıdadır. Bu değişkenlik sınıfsaldır. Nitekim aynı sosyo-ekonomik statüye sahip olan bireyler, aynı yaşam koşullarına da sahipse onların kısmen aynı habitusa sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Habitus, “algıladığımız, değerlendirdiğimiz ve içinde hareket ettiğimiz dünya aracılığıyla oluşan kalıcı ve aktarılabilen bir eğilimler sistemini anlatır” (Wacquant, 2007: 61). Bireylerin sosyalleştikleri süre içinde, bir şekilde içselleştirip benimsemiş oldukları idrak, değerlendirme ve eylem şablonları ayrıca toplumsal dünyayı algıladıkları zihinsel yapıları ve bedensel ifadeleri içermektedir (Jourdain ve Naulin, 2016: 42-43). Kısacası bireyin içerisinde bulunduğu tüm yapılar, bulunduğu toplum üzerinden aktarılmakta, bu aktarım süreci bir sonraki nesille devam etmektedir. Sosyal bir varlık olan insan, sosyalleştiği süreçte, içselleştirdiği tüm yapılarda habitusu içerisinde barındırarak hem bedensel hem de zihinsel faaliyetlerini yerine getirmektedir.

Bourdieu; habitus, alan, doxa, illusio, sermaye gibi kavramları bir arada anlatmakta, kavramları açıklarken oyun örneğini kullanmaktadır. Bu örneğe göre:

“...esas olarak oyuncular arasındaki rekabetin ürünü olan kazanılacaklar ve kaybedilecekler, yani bir tür bahisler [enjeux] vardır. Oyuna yatırım, illusio (oyun anlamına gelen ludus'tan türetiliyor) söz konusudur: Oyuncular ancak oyuna ve bahislerine inancı (doxa) paylaştıkları ölçüde oyuna katılır ve -bazen kıyasıya bir rekabetle- birbirlerinin karşısına çıkarlar. ...Oyuncular yalnızca oyuna girerek oyunun oynamaya değer olduğunu kabul etmiş olurlar (yoksa oyuna dair sözleşme olduğu için değil) ve bu karşılaşma, rekabetlerin ve çatışmaların ilkeleridir. Kozlara, yani güçlere, oyuna göre değişen temel kartlara sahiptirler. Kartların görece gücü nasıl oyuna göre değişiyorsa farklı sermaye türlerinin (iktisadi, kültürel, toplumsal, simgesel) hiyerarşisi de farklı alanlarda değişir (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 82).

Toplumsal oyunlar kendilerini oyun olarak unutturmayan oyunlarken, illusio, zihinsel yapılarla toplumsal uzamın nesnel yapıları arasındaki varlıksal suç ortaklığı ilişkisinin sonucu olan bir oyunla aramızda kurulan ilişkidir (Bourdieu, 2006: 139). Sermaye, bireylerin kozlarını oluştururken her alanda etkin bir rol oynadığı gibi oyunun gidişatına göre de değişebilir. Bir diğer deyişle, başta ekonomik sermayenin etkili olduğu bir oyunda, oyunun gidişatı bir anda değişir ve böylece sosyal sermayenin de etkili olması beklenebilir.

Bourdieu'ya göre sermaye, en temelde biriktirilmiş emektir ve bu kavram aslında bir tür emek-değer kuramına dayanmaktadır. Sermaye kavramını oluştururken Karl Marx'ın görüşlerinden yararlanan Bourdieu, sermayeyi iktisadi alanla sınırlandırmaktan kaçınarak toplumsal analizlerini iktisadi sermaye (para ve mülk), kültürel sermaye (eğitim dahil olmak üzere kültürel mallar ve hizmetler), sosyal sermaye (tanışıklıklar ve ilişki ağları) ve simgesel sermaye (meşruluk) olmak üzere

dört farklı başlıkta ele almaktadır (Swartz, 1993: 109-110). Bireyler ve dolayısıyla gruplar, toplumsal düzen içerisindeki mevcut konumlarını korumak ve koruduklarını yükseltebilmek için çeşitli kültürel, toplumsal ve simgesel kaynakları kullanmaktadır (Swartz, 1993: 108). Simgesel sermaye, toplumsal tanınırlık ve prestije tekabül etmektedir. Bourdieu'ya göre simgesel sermaye eğer tanınır ve bilinirse iktisadi ve kültürel sermayeye dönüşmektedir. Pre-kapitalist toplumlardaki onur veya modern toplumlardaki toplumsal prestij, bireylerin her daim arttırmaya çalıştıkları simgesel sermayelerdir (Jourdain, Naulin, 2016: 108).

Ailelerin stratejileri ve okul kurumunun özgül mantığı arasındaki bağıntı ile ise kültürel sermaye yeniden üretilmektedir. Ekonomik sermaye ne kadar büyükse aileler okul eğitimine de aynı oranda büyük yatırım yaparlar (Bourdieu, 2006: 35). Böylece ekonomik sermayesi güçlü olan aileler, çocuklarını istedikleri okullara göndererek kültürel sermayeyi yeniden üretmeyi amaçlamaktadırlar. Çünkü sosyal sınıfın ayrıcalıkları arttıkça aynı oranda kültürel sermaye de artmaktadır.

Kültürel sermaye cisimleşmiş, nesneleşmiş ve de kuramsal hâlde üç biçimde bulunmaktadır. Beden ve zihnin uzun süreli yatkınlaştırılmış biçimi cisimleşmiş hâlde olmaktadır. Resimler, kitaplar, sözlükler, enstrümanlar, makineler vd. kültürel emtia biçiminde olanlar nesneleşmiş hâlde ve güvence altına alındığı varsayılan eğitim ile kuramsallaşmış hâdedir (Bourdieu, 2010: 47). Ekonomik sermayenin yanı sıra toplumdaki eşitsizliklerin yaratılmasında da etkili olan kültürel sermaye, sosyal katmanlaşmayı anlayabilmek adına önemlidir. Kültürel davranışlar, kişinin beğenilerini ve zevklerini göstermesi bakımından sosyal ayrımın işaretleyicisi olarak görülmektedir (Arun, 2009: 79).

Kültürel sermayeye sahip olan entelektüeller, egemenlerin hakimiyeti altında olsalar dahi kendileri de egemenlerin bir parçasıdır. Liyakat ideolojisini belli belirsiz de olsa paylaşmaktadırlar (Bourdieu, 2017: 57). Belli belirsiz olmasının nedeni sosyal sermayeden ötürüdür. Kültürel sermayesi güçlü olan bireyler, kimi zaman sosyal sermaye karşısında yenik düşerek aradıkları liyakat sistemini bulamamaktadırlar.

Sosyal sermayeye bakıldığında karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden olan uzun ömürlü bir networke sahip olmayı ifade ettiği görülmektedir. Bir diğer deyişle bir gruba üyelikle bağlantılı olarak kendi üyelerine sahip olduğu sermayenin desteğini sağlayan fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesidir (Bourdieu, 2010: 52). Örneğin, iş bulmada ya da herhangi bir ayrıcalık sağlanmasında sosyal sermayesi kuvvetli olanlar bir adım öne geçmektedir. Bu durum bazı hâllerde üniversite diploması ya da iş tecrübesinden daha kuvvetli bir hâl almaktadır.

Bourdieu'nun sermaye türlerini pek çok örnek üzerinden açıklamak mümkündür. Yukarıdaki açıklamaların dışında sermaye türleri, filmin analiz edildiği bölümde daha geniş ve kapsamlı olarak örnekler üzerinden değerlendirilecektir.

3. Güney Kore Sinemasına Kısa Bir Bakış

Sinemayı içinde bulunduğu toplumdan ayrı düşünmek mümkün olmadığından, ele alınan Parazit filmi anlamlandırmak ve çıkarımlar yapabilmek için Güney Kore sinemasının tarihsel yapısına değinmek gerekmektedir. Sinema, bir bakıma içine doğduğu toplumun aynası şeklinde nitelendirilmekte, bir diğer ifadeyle kendini toplumun sancılarında besleyerek konuştuğu dil, anlatmak istediği dert ile içinde bulunduğu toplumu yansıtmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın bu bölümünde Kore sinemasının gelişim süreci gibi, var oluşunu etkileyen nedenlere genel hatlarıyla değinilmeye çalışılacaktır. Günümüz Kore sinemasının anlatsal yapısını anlamlandırabilmek adına sinemanın gelişimine etki eden nedenleri bilmek son kertede önemlidir.

Tarihinde Çin, Japonya ve Rusya gibi ülkelerin baskısı altında kaldığı görülen Kore, 1910 yılında tamamen Japonya'nın sömürgesi hâline gelmiştir. Japonya'nın uyguladığı sömürge yönetimi ve ağır baskılar Koreliler arasında milliyetçilik akımının güçlenmesini sağlamıştır. Korece eğitimi bile yasaklayan Japonya'nın bu resmi asimilasyon politikasına karşı çıkan Koreliler, 1 Mart 1919'da özgürlüğe çağrı amacıyla tüm ülke geneline yayılan protesto gösterileri düzenlemiştir. Fakat Japonlar tarafından ağır bir şekilde bastırılan bu bağımsızlık direnişlerinin sonuç vermesi uzun yıllar sürmüştür (Kore Kültür ve Enformasyon Ajansı, 2011: 185).

Kore'de ilk film yapımı ancak 1919 yılında gerçekleşebilmiştir. Adı Haklı İntikam olan bu filmin halka gösterimiyle Kore sineması resmen doğmuştur. İlk konulu film olan Ayın Altındaki Yemin 1923 yılında yapılmıştır. 1926'da Na Un-gyu'nun yaptığı ve Japon zulmüne karşı bir tepki olan klasik Arirang filmi ise halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır (Kore Kültür ve Enformasyon Ajansı, 2011: 95). Film yapımının genel itibarıyla yasak olmadığı ülkede sadece komedi, dram veya aşk filmlerinin çekilmesine izin verilirken toplumsal hayatın gerçeklerini aktaran gerçekçi filmlerin yapımı yine Japonlar tarafından yasaklanmıştır. Kore sineması ağır bir sansüre uğradığından estetikten yoksun, basit filmler ortaya koymaktadır. Fakat diğer yandan yeni yönetim, en iyi anti-komünist propaganda filmlerine verilme üzere "Grand Bell" ödülünü başlatmıştır (Oylum, 2011: 30). Ayrıca 1930'lu yıllarda Japonlar tarafından ülkeye girebilen yabancı film sayısı kısıtlanmış ve yalnızca Japon filmlerine yer verilmiştir. 1942 yılından itibaren ise yerli filmlerde Korece yerine Japonca konuşulması zorunluluğu getirilmesiyle sansürün boyutu giderek ağırlaşmıştır. Sinemanın bağımsızlığının filizlenmeye başlaması ve özgür-

lük düşüncesinin gündeme gelebilmesi ancak Japonya'nın yenilgiye uğramasıyla mümkün olmuştur (Teksoy, 2009: 599).

Japonya'nın yenilgisinden sonra kuzeyi SSCB, güneyi ise ABD tarafından işgal edilerek 38. paralel ile kuzey ve güney olmak üzere ayrılan Kore topraklarındaki bu iki ayrı devlet arasında çıkan savaş ise 1953 yılında imzalanan Pan Mum Jom antlaşmasıyla son bulmuştur. Bu andan itibaren o zamana dek ortak bir gelişme gösteren ülke sineması da doğal olarak iki ayrı devletin kesin bir şekilde birbirlerinden ayrılmasından etkilenmiş ve iki farklı yönde gelişme göstermiştir (Teksoy, 2009: 598-599).

1953'te nihayete eren Kore Savaşı'nın ardından yerel film sanayisi zamanla gelişerek on yıl kadar ciddi bir ivme kazanmıştır. Sonraki yirmi yılda televizyonun hızla büyümesi karşısında tüm dünyayla birlikte bir duraksama dönemine giren ülke sineması, 1980'lerin başından itibaren sinema sanatının eski kalıplarını kırma cesareti gösterebilen yeni yönetmenler sayesinde yeniden canlılık kazanmaya başlamıştır (Kore Kültür ve Enformasyon Ajansı, 2011: 96). 1990'lı yıllara yaklaşırken yabancı kotasının kaldırılmasıyla yabancı filmlerin işgaline uğrayan Kore'de Hollywood yapımı filmler, Kore filmlerine nispeten daha cezbedici hâle gelmiştir. 1990'larda başlayan demokratikleşme hareketleri ile beraber sansürün kalkmasının ardından seyirci bulması oldukça zor olan Güney Kore sineması, 1993'te işleri tersine çevirmeyi başarmıştır (Oylum, 2011: 30). Böylece çabaları sonuç veren bu yönetmenler ve filmleri, uluslararası sinema festivallerinde kendilerine yer bularak Kore sinemasını dünyaya tanıtma imkânı bulmuşlardır.

Kore'de düzenlenen Busan Uluslararası Film Festivali, Bucheon Uluslararası Fantastik Film Festivali, Jeonju Uluslararası Film Festivali ve Seul'deki Kadın Film Festivali'nin yanı sıra farklı ülkeler ve şehirlerde düzenlenen uluslararası film festivalleri, Kore filmlerini dünyaya tanıtımda önemli bir rol üstlenmektedir. Park Chan-wook, Kim Ki-duk, Kim Jee-woon, Bong Joon-ho gibi yönetmenler uluslararası festivaller sayesinde bilinirlik kazanarak Hollywood'a girmişlerdir. 2000 yılında Im Kwon-tek'in yönettiği Chunhyangjeon (Chunhyang'ın Öyküsü) filmi, Cannes Film Festivali'nde yarışan ilk Kore filmi olmuştur (Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı Kore Kültür ve Enformasyon Servisi, 2015: 108). 2004 yılında ise Kim Ki-duk, yapmış olduğu Samaritan Girl ile Berlin Uluslararası Film Festivali'nde en iyi yönetmen ödülünü kazanmıştır.

Son dönem Kore sineması özellikle intikam, itiraf, aldatma gibi insani duyguların yanı sıra kapitalizmin yarattığı sorunlara da ciddi şekilde eğilmektedir. İnsanın iç dünyasındaki gerçekliklere odaklanıp, en gizli duygularını en çarpıcı şekilde gözler önüne sererken sadece bireysel dertlere odaklanmakla kalmaz; toplumsal sorun-

lara da ayna tutmaya çalışır. Kore sinemasının son zamanlarda yansıttığı sorunların başında üretim ilişkileri ve mülkiyetin yarattığı eşitsizlik, modern yaşamın getirdiği sorunlar, yabancılaşma ve iletişimsizlik gelmektedir.

Uzun yıllar ağır bir baskı altında kalan Kore sinemasında özellikle son dönemlerde özgürlük ortamının yansımalarını görmek mümkündür. Öyle ki cinsellik ve şiddetin en açık biçimlerde beyaz perdeye yansıtılması ve bu temsillerin yorumlanış biçimlerindeki sert üslup giderek olağan bir hâle getirilmektedir (Oylum, 2011: 33). Bu üslup aslında tarihi boyunca her daim bir sömürge ya da baskı altında kalan ülkenin yıllar sonra kavuştuğu özgürlüğün temsidir. Zira bastırılmış ve birçok şeyden yoksun bırakılmış olan bireyin ve dolayısıyla toplumun ellerine geçen kendini ifade edebilme şansı ve başkalarıyla paylaşabilme imkânını kullanım şeklinde açıkça görülmektedir. Şiddet, cinsellik ve toplumsal eşitsizliğin hiç çekince olmadan son derece cesur şekillerde gözler önüne seriliyor olması, yılların suskunluğunun adeta bir dışa vurumu olarak nitelendirilebilir.

4. Parazit Filminin Betimsel Analizi

4.1. Betimsel Analiz Yöntemi

Çalışmada Parazit filmi betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Betimsel analiz yöntemi, analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Bu yöneme göre elde edilen veriler, önceden belirlenmiş temalara göre özetlenip yorumlanmaktadır. Bu analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış olarak okuyucuya iletmektir. Veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenmekte ve ardından bu betimlemeler açıklanıp yorumlanmaktadır. Neden-sonuç ilişkileri bağlamında irdelenen veriler neticesinde birtakım sonuçlara varılan bu analiz yönteminde temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye dönük tahminlerde bulunulması araştırmacının yaptığı yorumların boyutları arasında yer almaktadır. Bu analiz yöntemi, araştırmacının betimlemelerden yola çıkarak kendi yorumlarını yapmasına ve çıkarımlarda bulunmasına olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239-240). Bu bağlamda Bourdieu'nun habitus ve sermaye kavramları çalışmanın kuramsal altyapısını oluşturmaktadır. Analiz kısmına geçmeden önce yöneme uygun olarak habitus ve sermaye kavramları tanımlanmış ve elde edilen veriler, bu temalara uygun şekilde yorumlanmıştır. Filmde sınıf eşitsizliği her ne kadar Güney Kore üzerinden aktarılsa da tüm dünyada hüküm süren bu durum, yalnızca ekonomik sermayenin değil; kültürel, sosyal ve simgesel sermayenin de meselesidir. Bu bağlamda sınıf eşitsizliğinin aslında sermaye türlerinin hepsiyle ilintili olduğunu Parazit filmi üzerinden gösterebilmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

4.2. Filmin Konusu

Filmin konusuna kısaca değinildiğinde, banjiha adı verilen bodrum katta yaşamlarını sürdürmeye çalışan Kim ailesinin, oldukça kötü şartlar altında geçinmeye çalıştıkları görülmektedir. Ailedeki herkes işsiz olduğu gibi çocuklar da maddi imkânsızlıklardan dolayı üniversite eğitimi alamamışlardır. Ailenin tek gelir kaynağı ise hep birlikte katladıkları pizza kutularıdır. Hayatlarını idame ettirebilmek adına ellerine geçen her fırsatı değerlendiren Kim ailesinin yaşamı, oğullarının orta sınıfa ait arkadaşı Min'in getirdiği bir teklifle tamamen değişmektedir. Zengin kesimi temsil eden Park ailesinin kızlarına İngilizce dersi vermesini isteyen arkadaşının teklifini kabul eden Ki-woo, kendisi için büyük bir şans olan bu işe aile tarafından kabul edilir. Ancak o ve ailesi bununla yetinmeyip türlü oyunlarla Park ailesinin evine yerleşmeye başlar. Bu andan itibaren kendilerine yeni bir düzen kurduklarını düşünen aile için işler tam anlamıyla bir çıkmaza dönüşür. Çünkü Park ailesinden yararlanmaya çalışan sadece kendileri değildir.

4.3. Filmin Analizi

Betimsel analiz yöntemiyle incelenen bu filmde tema olarak Bourdieu'nun dört sermaye türü ve habitus kavramı belirlenmiştir. Bu temalar çerçevesinde film, kategorilere ayrılarak bu bölümde irdelenecek ve ilk olarak habitusu işaret eden unsurlardan biri olan mekânlara bakılacaktır. Çünkü iki aile arasındaki keskin ayrım, ilk olarak filmin giriş sekansında mekânlar üzerinden tasvir edilmektedir. Analizin devamında ise kültürel sermaye, sosyal sermaye, ekonomik sermaye ve simgesel sermaye kavramları üzerinden çözümleme yapılacaktır.

4.3.1. Habitus

Kim ailesi, Seul'de bir bodrum katında, hiç güneş almayan bir evde yaşamaktadır. Tek hayalleri ise yüksek katlı evlerde oturmaktır. Zira evleri yer altından farksız değildir. Filmin açılış sahnesi olan asılı çorapların bulunduğu görüntüde, sokağın tüm tozu camlardadır. Diğer evlerin aksine en yüksek noktanın tuvalet olduğu bu ev ile hiyerarşinin en alt tabakasında oldukları izleyiciye hissettirilmektedir. Kafalarını kaldırıp baksalar dahi buldukları konum itibarıyla insanlar, onların farkında bile olmadan sokaktan geçmeye devam etmektedirler. Öyle ki geçimlerini sağlamak için günlük işler yapan ailenin dışarıda böcek ilaçlama yapıldığı sırada pencereleri kapatmak yerine, ilaçtan faydalanma çabaları onların bedava olan her imkândan yararlanma düşüncesini çarpıcı şekilde gözler önüne sermektedir. Görünmezliğin bilincinde olan aile için internet ağını kullanabilmek karınlarını doyurabilmeleri açısından hayati önem taşımaktadır.

Fotoğraf 1: Kim ailesinin ön penceresi (Parazit, Bong Joon-ho, 2019).

İnternet onlara göre bir sosyalleşme aracından ziyade iş imkânıdır. Bedava internet kullanabilmek için komşularının ya da çevredeki kafelerin Wi-Fi şifrelerini çözmeye çalışan ailenin dijital dünyada eşit olma arayışları söz konusudur. Bu noktada internetin özgürlük ve eşitlik getirdiğini savunan tekno-deterministlerin aksine; internet için ödenecek bir para olmadığında ağa katılmanın imkânsızlığı tasvir edilirken, eşitlikten söz etmek pek de mümkün değildir. Nitekim Kim ailesi için görmek ve görünür olmanın tek yolu budur. Bourdieu'nun ekonomik sermayesi, kişilerin sahip oldukları para ile eş değerdir. Bu noktada ağa katılmak için Kim ailesinin yeterli bir ekonomik sermayesinin olmadığı görülmektedir.

Park ailesinin evlerinin gösterildiği ilk sahne ise dışarıdan bir görüntüdür. Evleri sessiz, sakin, çevreden izole zengin bir muhittedir. Kuş sesleri bu sakinliğin bir göstergesiyeğin buldukları muhit, Kim ailesinin mahallesinin karanlık ve keşmekeş yapısından tamamen farklıdır. Son derece modern bir eve sahip olan Park ailesinin, pencereden görünen manzarası cenneti anımsatır. Sonsuz bir yeşillığe eşlik eden gökyüzü, huzur ve güvenlik göstergesi olarak okunabilir.

Fotoğraf 2: Park ailesinin ön penceresi (Parazit, Bong Joon-ho, 2019).

Filmde mekânların en çarpıcı şekilde tasvir edildiği sahne yağmurun yağdığı andır. Aynı şehre yağmur yağmasına rağmen, bundan herkesin farklı şekillerde etkilenmesi yukarıyla keskin bir şekilde ayrılan aşağının hiyerarşik temsilidir. Yağmur, Park ailesi için bir zevktir; çünkü onların bahçeye kurdukları oyun çadırı bile tek damla su almaz. Ancak tam aksi istikamette gitgide aşağı inen mahallelerde suyun akışının sele dönüşmesi Kim ailesi ve onlar gibi yaşayanlar için tam manasıyla felakettir. İndikleri çukurda lağım suyunun içinde kalan aileler, adeta bir parazit gibi canlarını kurtarmak için mücadele verirler. Bu durumu ekonomik sermayenin en üst kerte de gösterildiği sahne olarak yorumlamak mümkündür.

Sosyal uzamı, bireyleri ayıran mesafelere göre yapılandırılmış bir uzam şeklinde ortaya koyan Bourdieu'ya göre onların birbirlerine göre konumlandırılmaları, sahip oldukları sermayenin miktarına göre belirlenmektedir (Jourdain, Naulin, 2016: 105). Yalnızca ekonomik sermaye değil; kültürel, sosyal ve simgesel sermayeler de sosyal uzamın belirlenmesinde etkilidir. Filmdeki mekânlar itibarıyla bu durumu görmek mümkündür. Özellikle Park ailesinin evinin yüksek duvarları, şifreli kapılar ardındaki güvenli, şeffaf büyük camları onları diğerlerinden ayıran somut bir mesafedir. Bunun yanı sıra karakterler de sahip oldukları sermayelere göre birbirlerinden görünmez duvarlarla, diğer bir deyişle sahiplikleri oranında açılan mesafelerle ayrılmışlardır. Öyle ki Kim ailesinin hiyerarşik yapı içerisindeki konumu ve habitusları, evlerinin önüne kusan ve her türlü rahatsızlığa neden olan bir sarhoşa karşı hak aramalarına dahi izin vermemektedir. Diğer yandan Ki-woo'nun arkadaşı Min'in sarhoş adamı uzaklaştırmaya cesaret edebiliyor olması onun hiyerarşik sistemdeki konumuyla yakından ilgilidir. Chung-sook'un Min'in eğitilmiş olduğundan bahsetmesi ve özellikle onun eğitimini vurguluyor olması sahip olduğu kültürel sermayeye işaret etmektedir. Min'in sarhoş adama karşı sesini çıkarabilmesinin tek sebebi budur. Film içerisindeki hiyerarşik yapıyı simgeleyen sosyal uzamın mesafeleri karakterlerin eğitim durumundan, sahip oldukları mesleklere; giyimlerinden, davranış eğilimlerine ve hatta üzerlerine sinen kokulara kadar çarpıcı bir şekilde vurgulanmaktadır.

Kendini devam ettirmenin yanı sıra, bir grubun üyelerinin ortak deneyimlerini sağlayan habitus, grubu tanımlayıp ona kimliğini kazandıran toplumsal bir topoğrafya üzerine temellenmektedir (Tatlıcan ve Çeğin, 2007: 318). Park ve Kim ailelerin yaşamış oldukları mahalleler de onlara kimlik kazandırdığı gibi her iki aileye de mahallelerinde buldukları kişilerle ortak deneyim imkânı da tanımaktadır. Örneğin Park ailesi, evlerinin bahçesinde doğum günü partisi verdiğinde gelen tüm tanıdıkların da kendileri ile aynı kimliklere sahip oldukları görülmektedir.

Toplumsal bir topoğrafya olmasının yanı sıra, sosyalleşme aracılığıyla sosyal ya-

pıların içselleştirilmesine, yani davranışları kısıtlayan sınırların içselleştirilmesine olanak sağlayan habitus, aynı zamanda gelenekleri yaratan yapıcı rolü nedeniyle içsellik dışsallaştırılmasında da etkindir. Bireyler, belli konular üzerinde düşünmelerine gerek olmadan toplumsal bağlamın kendisinden beklediği davranışı üretmektedir. Zira habitus aracılığıyla dünyanın dışsallığı çoktan içselleştirilmiştir (Jourdain ve Naulin, 2016: 43-44). Bu bağlamda kendi habitus koşullarını farkında olmadan içselleştiren Ki-woo, arkadaşı Min'in yaptığı iş teklifinin karşısında diplomasının olmayışını dile getirmektedir. Diploma, onun içselleştirdiği eğitimsizliği vurgularken, Ki-woo'nun bulunduğu durumu kabul etmekle kalmayıp birine ders verme yetkinliğini kendine yakıştıramaması sosyo-ekonomik koşullarının dışsallaştırması olarak nitelendirilebilmektedir. Ders verebilmek veya iyi bir konuma sahip olabilmek için toplumun öne sürdüğu diploma şartı da aynı şekilde dışsallığının içselleştirilmesine örnek teşkil eder. Ki-woo'nun İngilizce dersi verebilmek için diplomasının olmayışı simgesel sermayeden yoksun olduğunu göstermektedir. Zaten Min'in sevdiği kız olan Da-hye'i eğitimi arkadaşlarına değil de Ki-woo'ya emanet etmesinin nedeni, Ki-woo'nun hem sermayesinin olmayışı hem de habitusunun kız arkadaşını etkileyecek pozisyonda olmadığını düşünmesinden ötürüdür. Kendi çevresinin sosyal, kültürel ya da ekonomik sermayeleri yüksektir. Ki-woo'nun yoklukları ise onu doğru kişi pozisyonuna getirmektedir.

4.3.2. Ekonomik, Kültürel, Sosyal ve Simgesel Sermaye

Filmde sermaye türleri ele alınırken her bir sermaye türünün bir diğerisiyle ilişkili olduğu görölmüş, bu nedenle sermaye türleri bir arada analiz edilmiştir. Nitekim sermaye türlerinin bir arada verilmesi filmin uzamsal dizgesiyle de paralellik göstermektedir.

Film ile paralel gidildiğinde Ki-woo ve Yeon-kyo'nun, Park ailesinin çocuklarına ders vermeleri için özel olarak tutuldukları görölmektedir. Bu bağlamda ailenin, ekonomik sermayeleri aracılığıyla kültürel sermayelerini arttırmaya yönelik girişimlerde bulduklarını söylemek mümkündür. Zengin ailelerin çocuklarını özel okullara göndererek paralarını kültürel sermayeye dönüştürdükları, böylece kültürel sermaye yeni nesle aktarılmakta, bu durum daha sonraki yıllarda ekonomik bir biçimde geri kazanılabilmektedir (Calhoun, 2007: 107). Yani sermayeler iç içe-dir ve birbirlerini besleyerek devamlılık sağlarlar. Park ailesi de kızlarına özel ders ile İngilizce eğitim, oğullarına da sanat dersleri aldırarak kültürel sermayelerini arttırmaya çabalamaktadırlar. Böylelikle ilerleyen yıllarda çocukları da kendileri gibi kültürel sermayelerini kullanarak ekonomik sermayelerini arttıracak ve zenginlikleri devam edecektir.

Bu bağlamda girişilen kültürel sermayeyi artırma çabaları neticesinde Park ai-

lesinin annesi Yeon-kyo, Ki-woo'nun getirmiş olduğu sahte diplomaya dahi bakmamaktadır. Kızının eski öğretmeni Min'in referansı onun için yeterlidir. Burada Bourdieu'nun sosyal sermaye kavramının ne denli önemli olduğu görülmektedir. Kimi zaman liyakate imkân tanıyan kültürel sermayede eğitimin önemi aileler tarafından bilinmektedir. Ancak sosyal sermaye devreye girdiğinde, kültürel sermaye ile sağlanan liyakat yok olmaktadır.

Ki-woo, Yeon-kyo'nun güvenini kazandıktan, bir diğer deyişle kendisinin de ailesinin sosyal sermayesi hâline gelmesinin ardından, kız kardeşi Ki-jung'u sanat eğitmeni olarak eve sokmayı başarmıştır. Sonrasında Ki-jung da güven kazanarak babasını şoför olarak işe aldırılmış ve ardından gelişen olaylar neticesinde üçü de Park ailesinin güvenini kazanmıştır. Ailenin son üyesi olan anne Chung-sook'un işe girişinde ise sosyal sermaye kadar, simgesel sermaye de devreye girmiştir. Kim ailesi türlü oyunlarla evin hizmetçisini işinden etmiş daha sonra yeni bir hizmetçi için Park ailesini kandırmaya devam etmişlerdir. Ki-taek, Mr. Park'a seçkin müşterilere hizmet eden bir firma önermiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta Park'ın kendine uzatılan kartı incelerken, The Care Premium yazısına, kartın kalitesine ve tasarımına bakarak onların birinci sınıf bir şirket olduğu kanısına varmasıdır. Kartvizit bu sahnede simgesel sermayeyi temsil etmektedir. Bourdieu'nun sermaye kavramının özellikle iş anlamında ne denli önemli olduğu bir kez daha gösterilmektedir. Kartvizit ve Ki-jung'un referansı sayesinde anne de artık Park ailesinin ikincil bir üyesi hâline gelir.

Belirli türde zeminler ve koşullardaki toplumsal deneyimlerinin bir sonucu olmasının yanında, zihnimizde taşıdığımız (sınıf, dil, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi) sürekli eğilimler setini anlatan habitus, belirli toplumsal ortamlar ve koşullardaki deneyimleri, edinilen bilgi ve kaynakları derinden etkilemektedir. Ayrıca, grup, sınıf ve toplumun türdeşleştirmesini yapılaştıran habitus, kişiye bir dizi kimlik de yüklemektedir (Tatlıcan ve Çeğin, 2007: 315-316). Kim ailesinin habitusu da onları belli bir sınıfa bağlı kılmanın yanı sıra belli kimlikler de yüklemektedir. Bunun bilincinde olan ve simgesel sermayenin önemini kavrayan Kim ailesi, işe girişlerde sahip oldukları niteliklere göre kimlik değiştirmektedir. Bu bağlamda bir İngilizce öğretmeni olan Ki-woo'nun adı Yeon-kyo tarafından Kevin olarak değiştirilmiştir. Kevin bu kimliği sahte diploması ile kazanmıştır. Ki-woo, kardeşi Ki-jung'u işe aldirmeden önce ise ona tamamen yeni bir kimlik yüklemekte, adının Jessica olduğunu söylemektedir. Bunun yanı sıra kimliğini belirleyen bir diğer öge olarak da ABD'nin eyaletlerinden biri olan Illinois'te yaşadığı, burada sanat eğitimi aldığı ve eğitimini tamamladıktan sonra Kore'ye döndüğü vurgulanmaktadır. Eğitim görmüş, Batı'yla ilişkili olan bu karakterlerin isimlerini değiştirmesi ev sahiplerinin

düşüncelerini olumlu yönde etkilemektedir. Nitekim Yeon-kyo, Jessica'yı eşine tanıtırken onun Chicago'dan mezun ve Illinois'li olduğunu vurgulamaktadır. Bu, onlar için yeterince kabul görür bir özelliktir. Ayrıca Dong-ik'in adı da Batılı bir isim olan Nathan Park ile değiştirilmiştir. Diğer yandan işe alınan şoför ve hizmetçi için Batılı bir isme gerek yoktur. Çünkü onlar eğitim seviyesi ya da Batı ile ilişkili olarak değerlendirilmezler. Meslekleri gereği isimleri değişenler yalnızca eğitimlidirler. Bourdieu'nun söylemi ile kültürel sermayesi yüksek olanlara, Batılı isimleri verilmektedir.

Filmde pek çok simgesel sermayeye rastlanmaktadır. Örneğin Mr. Park'ın başarıları evin en çok görünen noktalarına konmuştur. Bu başarıları neticesinde almış olduğu belgeler ve ödülleri hem bir simgesel sermayeyi hem de var olduğu grubun kimliğine dair aitliğini destekleyen göstergeler şeklinde yorumlanabilmektedir. Bir diğer yandan Kim ailesinde de belli simgesel sermayeler bulunmaktadır. Evlenmeden önce başarılı bir sporcu olan Chung-sook'un gülle atma yarışmalarında pek çok madalya kazanmış olması Mr. Park'ın ödüllерinin aksine bir şey ifade etmez. Evlendikten sonra yoksul bir hayat yaşamak zorunda kalan Chung-sook'un gülle atma yarışlarında aldığı ödül ve fotoğrafları simgesel sermaye göstergesi olmasına rağmen; içinde bulunduğu koşullar bunu önemsiz hâle getirmektedir. Bir diğer deyişle simgesel sermaye, ekonomik ve kültürel sermaye devam ettiği sürece işe yaramaktadır. Onun dışında bir hatıra olmaktan öteye geçemez.

Filmdeki diğer bir önemli simgesel sermaye ise Min'in dedesi tarafından Kim ailesine hediye edilen taşdır. Taş, zenginlik ve bereket getirmesi için aileye hediye edilmiştir. Ancak özellikle aile tarafından herhangi bir maddi değeri olmayan taş aslında önemsizdir. Zira aile taş yerine, yemek getirilmesini tercih etmektedir. Fakat onunla birlikte Ki-woo'ya gelen iş teklifi bir anda taşın barındırdığı bereket simgesini gerçek hayata taşır ve tüm aile iş sahibi olur. Bu noktadan sonra önemsiz olan taş, ailenin yemek masasının baş köşesinde yerini alır. Ancak taşın getirdikleriyle yetinmeyen ve türlü oyunlarla başkalarının işlerine sahip olmayı seçen ailede özellikle Ki-woo için Geun-sae ve Moon-gwang'la karşılaştıkları andan itibaren bir sorumluluk da içerir. Nitekim yaşanan selden sonra spor salonunda kaldıkları gece taşın kendisini bırakmadığını dile getiren Ki-woo, ellerinden aldıkları hayatı telafi etmek için bereket taşını Park ailesinin sığınağında yaşayan aileye götürerek bereket sırasını onlara vermek ister. Çünkü taşın onlara getirdiklerinden fazlasını almışlardır. Filmin sonuna doğru ise bir türlü kurtulamadığı taşı suya bırakarak kendi sermayesini yaratma hayallerini kurmaya başlar.

Filmde simgesel sermayenin dışında kültürel sermayeye ait pek çok öge de bulunmaktadır. Ekonomik sermayesi üstün olan Park ailesi, kültürel sermayede de

üstündür ve üstünlüklerini korumak adına bir sonraki nesil olan çocukları için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bourdieu'a göre bir müzikal ya da kültürel yayınlar dinlemek, sanat galerilerini ziyaret etmek ve belli bir resim bilgisine sahip olmak eğitsel kapital ile çok güçlü bir biçimde ilintilidir ve bu durum toplum kesimleri içerisinde hiyerarşiyi ifade etmektedir. Eğitim sistemi ve akademik düzeyden bağımsız olarak, görsel sanatlarla ilgilenmek ya da bir enstrüman çalmak kültürel sermayenin temsilcileri olarak kendisini göstermektedir. Buradan hareketle küçük burjuvazinin sosyal yörüngeler aracılığı ile toplumsal sınıf ilişkileri kurulabilir (1996: 14-16). Nitekim filmde Park ailesinin resimle ilgilenen oğulları Da-song için özel bir sanat eğitmeni istemelerinin sebebi de kültürel sermayelerini artırma amacını taşımaktadır. Aynı şekilde Da-hye de kardeşi gibi İngilizce eğitimini özel ders olarak almaktadır. Böylelikle çocuklarının kültürel sermayelerini yükselterek gelecekte ekonomik sermayelerini de garanti altına almayı hedeflemektedirler.

Park ailesinin, çocuklarına iyi eğitimler aldırarak hedefledikleri bir diğer unsur da sosyal çevrelerini garanti altına almak istemeleridir. Üniversite öğrencilerinin sahip olduğu kültürel sermaye, sosyal çevre ve aile sayesinde elde ettiği kültür ile okul kültürü arasında bir yakınlığa işaret etmektedir. Nitekim okul kültürü, yüksek kültür ile aynı eserleri yüceltmektedir. Buna karşılık en alt sınıflardan gelen üniversite öğrencilerinin aile içindeki sosyalleşmeleri onlara okulun yücelttiği kültürel yetileri verememektedir. Zira farklı toplumsal sınıflar birbirlerinden okul kültürüne olan uzaklıkları ve bu kültürü öğrenme ve elde etme eğilimleri neticesinde ayrılmaktadır (Aktaran: Jourdain, Naulin, 2016: 53). Filmde Da-Song'un resimle ilgileniyor olması ve annesinin bunu kültürel sermaye olarak görmesi, Ki-Jung'un işe kabul edilmesi için sanatla ilgili olması gerekliliğini doğurmuştur. Ancak okul kültürüne olan uzaklığı, sosyal çevresi ve ailesi ile olan ortak kültürünün ona yüksek kültür yetilerini veremediği aşikârdır. Bu sorunu çözmenin tek yolu ise bunları internet aracılığıyla elde etmekten geçer.

Bernstein, üst sınıfların kullandığı dilin resmi ve sofistike olduğunu iddia ederken alt sınıfın dilinin sıradan ve bilgi dağarcığının ise sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Üst sınıfın dilsel üstünlüğü okulun dilsel kurallarına denk düşmektedir. Buna karşın alt sınıf, okulun sofistike kurallarına hâkim değildir (Aktaran Jourdain, Naulin, 2016: 54). Ki-Jung da alt sınıftan olduğunu fark ettirmemek, üst sınıfa ait bir eğitim almış gibi davranmak için internet üzerinden araştırma yapar. Da-Song'un yaptığı resimler üzerinden psikoloji ile ilgili araştırmaları ve birkaç terimi öğrenip söylemesi Yeon-kyo'yu etkilemeye yetmiştir. Ayrıca ailenin Batı'ya olan hayranlığı, Batı'yı üstün görüşleri onların günlük yaşamdaki dillerine de etki etmiştir. Konuşmalarında mutlaka İngilizce terimlere yer veren Park ailesi, her defasında

bu hayranlığı dile getirmektedir. Özellikle İngilizce dersi vermek için eve gelen Ki-woo'ya dahi Batılı bir isimle hitap etme istekleri ve cümlelerinin aralarına serpiştirdikleri yabancı kelimeler onlar için kendilerini diğerlerinden ayıran üstün bir nitelik şeklinde görülmektedir. Fakat yine de üst sınıfa ait özellikleri kendi hayatlarına empoze etmeye çalışan ailenin olanca Batı hayranlığına karşın kendi kültürlerinden de tam anlamıyla izole olmadıklarını söylemek mümkündür.

Her iki ailenin de bazı çatışmalar yaşadıkları görülmektedir. Kim ailesi üst sınıfın yaşam tarzına uyum sağlamak, Park ailesi ise mevcut koşullarını daha üst seviyeye çıkarabilmek için çaba sarf etmektedir. Ancak maddi sermayenin yanı sıra sahip olmaları gereken sosyal ve kültürel sermayeler söz konusudur. Fakat sadece bunlara sahip olmak yeterli değildir. Zira, "Bourdieu'ya göre, sahip olunan kültürel nesnelere, onları hakkıyla ve uygunca nasıl değerlendireceklerini ve tüketeceklerini bilmedikleri sürece, bireylere bir getiri sağlamaz" (Karademir Hazır, 2014: 244). Park ailesi kamp yapmaya gittiğinde yaşanan durum tam da bunu göstermektedir. Zira evin asil sahipleri evde olmamasına rağmen Kim ailesinin eğlence, sefa ve zenginlik arayışları kendi evlerinin içinde bulunduğu koşullardan pek farklı değildir. Oturma odasındaki sehpanın etrafına toplanan aile, kendi evlerindeki gibi yerde oturmaktadır. Zenginlik ve konfor anlayışları, ailece içki içip bir şeyler atıştırmaktan ve çöpleri her yere saçmaktan ibarettir. Zengin ailenin evinde zenginmişçesine hüküm sürerken dahi kendilerini burjuva habitusuna koyamayan da bizzat kendileridir. Tek değişiklik mekândır. Farklı mekân ve farklı imkânlar sunulsa dahi kendi habituslarının getirilerine uygun şekilde yoksul bir yaşam sürmekten ayrılmayan Kim ailesi, kendi kültürel sermayesine göre hareket etmektedir. Bu bağlamda tıpkı Bourdieu'nun belirttiği şekilde sahip olunan kültürel nesnelere hakkıyla tüketmenin yolunun, o kültürel sermayeyi bilmekten geçtiği gözler önüne serilmektedir.

Kim ailesinin bu şekilde davranmalarının temel nedenlerinden biri de habitus koşullarıdır. Zira habitusun koşulları, bireyin kendi içinde varlığını sürdürdüğü ve değişime direndiği ölçüde sürdürülebilir. Nitekim sosyo-ekonomik çevre koşullarında ciddi bir değişiklik yaşanmadığı müddetçe birey, sosyalleşme sürecinde edindiklerini muhafaza etmeye yatkındır. Fakat toplumsal dünya değişime uğradığı takdirde habitusa bağlı davranışlar bu değişikliklere ayak uyduramayabilirler. Bu noktada histerezis denilen, bir etkinin nedeni ortadan kalktığı hâlde sürmeye devam etmesi durumu ortaya çıkmaktadır (Jourdain ve Naulin, 2016: 43). Kim ailesinin, Park ailesinin evindeki davranışları tam da bu noktaya işaret etmektedir.

Filmin kopma noktalarından biri Kim ailesi, Park ailesinin evinde eğlenirken eski hizmetçi Moon-gwang'ın eve gelmesidir. Eşini evin yeraltı sığınağında sakladığı

öğrenilen Moon-gwang, Chung-sook tarafından polisi aramakla tehdit edildiğinde Moon-gwang, aslında ikisinin de aynı konumda olduğundan bahseder. Ancak Chung-sook, bunu kabul etmez çünkü kendini artık onunla eş değerde görmez. Sahiplendiği ev ve işi ile ondan farklı bir statüdedir. Bu arada Moon-gwang'ın kocası Geun-sae hikâyesini anlatmaya başladığında tıpkı Ki-taek gibi onun da Tayvan pastanesi açıp batırdığı öğrenilir. Bu nedenle tefecilere borçlanmış, ödeyemediği için öldürülmek yerine yerin altına sığınmak zorunda kalmıştır. Hiyerarşik anlamda en alt seviyede bulunan bu iki aile de gözünü, Park ailesinin evine dikmiştir. Bu durum adeta bir mücadeleye dönüşmüştür.

Bourdieu'ya göre yaşam boyunca sürekli bir mücadele içerisine girilmekte, bu mücadeleler kendi içerisinde strateji ve kozlar barındırmaktadır. Filmde, Kim ailesinin evin eski hizmetçisi ile girdiği mücadele bu duruma örnek teşkil etmektedir. İktidarı merkezde konumlandırılan Bourdieu, toplumsal dünyaların rekabetçi, tabakalaşmış niteliğini vurgularken onları, tahakküm ve yeniden üretim mekanizmaları ve süreçleri tarafından düzenlenmiş olarak görmektedir. Bu bağlamda sembolik biçimlerin, toplumsal hiyerarşileri oluşturan ve onları sürdüren kaynaklar olarak oynadıkları etkin rolü karşılayan bir sembolik iktidar, sembolik şiddet ve sembolik sermaye teorisini ortaya koymaktadır (Swartz, 2013: 18-20). Filmde kapitalizmin getirmiş olduğu yeniden üretim ile birlikte zengin ve fakir arasındaki ayrımın hiyerarşik bir düzene dönüştüğü görülmektedir. Hizmetçi olarak çalışanların dahi arasında hiyerarşik bir ilişki söz konusudur. Öte yandan Ki-woo'nun yanlışlıkla ayağının kayması sonucu Kim ailesinin gerçekleri ortaya çıktığında ise yalvarma sırası Chung-sook'a geldiğinde tıpkı az önce kendisinin yaptığı muamelenin aynısıyla karşılaşır. Evin salonuna çıktıklarında ise çektiği videoyu göndermekle tehdit eden Moon-gwang ile telefonu almak için giriştikleri kavga esnasında her iki aile için de geçerli olan söz konusu mücadelenin bireyleri getirebileceği nokta çarpıcı şekilde ortaya konmaktadır.

Kim ailesinin hep ulaşmak istediği fakat türlü oyunlarla sahip olduğu bu ev, onları kendi evlerinden, habituslarından uzaklaştırarak gerçekte olanı inkâr etmeye kadar vardırır. Ki-taek'in evin önceki hizmetçisinin bodrumda saklanan kocası Geun-sae'ye bodrumu kastederek böyle bir yerde nasıl yaşadığını sorması bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu, onun kendi habitusunu unuttuğunu, inkâr edişini ve Park ailesinin evini benimseyişini gözler önüne sererken Geun-sae, Ki-taek'e gerçekte pek çok insanın yer altında yaşadığını hatırlatır ve özellikle bodrum katlarını örnek verir. Gerçekte bir bodrum katında yaşayan Kim ailesinin yanı sıra Geun-sae için de Park ailesinin evi adeta bir cennettir. Çünkü dışarı çıktığında hiçbir güvencesi olmayan hayatının ve ölüm tehlikesiyle her an

karşı karşıya kalacağına bilincindedir. Öyle bir hayat sürmektense hayatını yer altında geçirmeyi tercih eden Geun-sea, evin sahipleri olmadığına karısı ile evde tıpkı Kim ailesi gibi pencereden ön bahçenin manzarasını izler. Her iki ailede Park ailesinden faydalanmakta, onların yerine geçemeyeceklerinin bilincinde olarak onların hayatını yaşama çabası içine girmektedirler.

Filmde hiyerarşik ayrımın en çarpıcı tasavvuru koku üzerinden aktarılmaktadır. Kokuların günlük hayattaki etkisi hiç kuşkusuz farkında olunmasa dahi süregelen bir hafızanın varlığına işaret etmektedir. Özellikle uyarıcı bir koku tarafından ani şekilde ortaya çıkan hafıza yoklamalarında birey, kokunun aitliğine dair gerçekliklere yönlendirilir. Filmde bu yönlendirme Park ailesi tarafından Kim ailesinin aitliklerine doğru gerçekleşmektedir.

“Bir kişinin hangi topluma, kültüre, gruba ve sosyal sınıfa ait olduğunu gösteren ve bakış, duruş, jest ve mimiklerle görünür biçimde bedene de yerleşen algılama, hissetme, düşünme, tutum ve davranış alışkanlıkları veya sosyal-kültürel tercih ve tavırlar birikimi” (Edinsel, 2018) şeklinde tanımlanan habitus diğer bir deyişle bedene yerleşen her şeyi ifade etmektedir. Filmde Kim ailesi, Park ailesinin evinde işe girmek için birbirlerini tanıımıyormuş gibi davransa da kokuları onları ele vermekte, ne kadar başka davranmaya çalışsalar da habituslarından kaçamamaktadırlar. Aynı şekilde Park ailesi de habitusa bağlı olarak zihinlerinde taşıdıklarını yansıtmaktadır.

Filmde kokuyla karşılaşılan ilk an Da-song'un mutfakta Ki-taek'in ve Chung-sook'un kokularının aynı olduğunu fark etmesiyle başlar. Hatta Da-song, Jessica'nın da onlarla aynı koktuğunu söyler. Gilbert, kokuların yalnızca kafamızın içinde olduklarından bahsetmekte ve onların birer algıdan ibaret olduğunu belirtmektedir (2011: 42). Nitekim Da-song'a yakalanan Kim ailesi, üzerlerine sinen kokudan nasıl kurtulacaklarını düşünürken aslında kokunun bodrum kat kokusu olduğunu bilincindedirler. Fakat bu algıyı kırmak için herkesin farklı temizlik malzemesi kullanmasından başka çareleri yoktur. Zira yaşadıkları evden taşınmadıkları sürece bu koku üzerlerinden gitmeyecektir. Park ailesinin ansızın eve dönmesinden sonra Da-song'un bahçeye çadır kurmasıyla oturma odasındaki sehpanın altında mahsur kalan Ki-taek, Ki-woo ve Ki-jung, kokuyla ikinci karşılaşmayı sağlar. Da-song'a göz kulak olmak için karısıyla birlikte oturma odasında uyumaya karar veren Mr. Park, Ki-taek'in kokusunu alır.

Hayal edilen bir kokuyu burna çekmeye çalışmak, bireyin kokunun zihinsel imgesini geliştirirken ortaya koyduğu doğal bir davranıştır (Gilbert, 2011: 111). Kokunun hafızada belli bir yer edinmesinin ardından verilen tepkiler ise bilinçaltında

yaratılan duygusal efektlere (Aktaran Gilbert, 2011: 224) işaret etmektedir. Anıları tetikleyen kokulara, film özelinde bakıldığında Mr. Park, karısına Ki-taek'in kokusunu tarif etmeye çalışırken onun kokusunu temizlik bezi kaynatıldığında çıkan kokuya hatta metroya binen insanların kendilerine has kokularına benzetir. İzleyici o an kokuyu alamasa da verilen tarif üzerinden zihninde beliren hatıralar ile Park ailesinin aldığı kokuyu anımsayabilmektedir. Bu tanımlamanın ertesi gününde Ki-taek'le birlikte alışverişten dönen Yeon-kyo da artık onun kokusunu almaya başlar. Zira artık koku, hafızasında belirli bir tanımlaya dahil edildiğinden buna tepki vermemek olanaksız hâle gelmiştir.

Kokular güçlü duygularla daimî bir bağlantı hâlinindedir (Gilbert, 2011: 155). Günlük hayatta ansızın karşılaşılan pek çok kokuya farkında olmadan tepki verilmekte, bazı kokular bireyleri geçmişe götürürken bazıları neşe, üzüntü veya tiksinti hissi yaratabilmektedir. Filmde vurgulanan koku hissi ise özellikle Mr. Park ve Ki-taek üzerinden yansıtılmaktadır. Park, krize giren Da-song'u hastaneye yetiştirmek için yaralanan Geun-sae'nin altından arabanın anahtarlarını almak zorunda kalır. Fakat Mr. Park, anahtarları almaya çalışırken ona şükranlarını dile getiren Geun-sae'yi duymaz bile çünkü hissettiği tek şey yüzündeki ifadeden de görülen iğrenmedir. Bu iğrenmeye şahit olan Ki-taek refleksif olarak kendisini kokladığında Park'ın tiksindiği kokunun kendisinde de olduğunu hatırlar. Kokuların etkisiyle verilen kararların bir karşılaştırma ve değerlendirmeyi de beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle aynı aitliğin kokusunu kendi üzerinde de hissedilen Ki-taek için intikam alınması gereken kişi, kızını öldüren Geun-sae değil, Mr. Park olmuştur.

Yeraltında yaşayanların koku korkusu, fakir kesimin toplum içerisinde görünmez şekilde kapıldığı akıntıların sadece bir tasavvurudur. Bodrum katı ve lağım suyunun üzerlerine sindirdiği ve bir türlü kurtulamadıkları o koku, Park ailesinin onların ait olduğu yerlere olan bakış açıları ve sonundaki adalet istencinin kırılma noktası hep aynı kokudan öte gelmektedir. Bu koku, film içinde adeta bir sembole, karakterlerin kişiliğine giden bir yola, bir mekâna dönüşmektedir. Kim ailesinin kokusu tam manasıyla Güney Kore'nin varoşlarının kokusudur.

5. Sonuç

Film boyunca ele alınan sınıf çatışması, geçmişten günümüze varlığını sürdürmekte, özellikle kapitalist süreçlerle birlikte hiyerarşik ayrımlar en keskin biçimde kendisini göstermektedir. Bu süreçlerde zenginler, zenginliklerini bir sonraki nesilde devam ettirebilmek adına yalnızca ekonomik sermayelerini değil; aynı zamanda kültürel, sosyal ve simgesel sermayeler de bırakmaktadırlar. Nitekim Parazit'te de zengin kesimi temsil eden Park ailesi, çocuklarına yüklü miktarda ekonomik

sermaye bırakacak olmalarının yanı sıra sürekli olarak eğitim aldırarak kültürel sermayelerini de küçük yaşlarda arttırma çabası içerisinde girmektedirler. Ancak bu ailenin tam tersi yoksul kesimi temsil eden Kim ailesi, ekonomik sermayenin yokluğundan çocuklarına herhangi bir ekonomik sermaye veremediği gibi kültürel sermayeden de yoksun bırakmak durumunda kalmışlardır.

Hayatta kalma mücadelesi içinde bir parazitmişçesine buldukları her imkânı son noktasına kadar kullanmaya çalışan Kim ailesi ve zengin kesimi temsil eden Park ailesi üzerinden anlatılan sınıf eşitsizliği, filmin odak noktasını oluştururken iki aile arasındaki ayrım aslında tüm bir ülkeden ziyade tüm dünya coğrafyasının ortak bir temsilini gözler önüne sermektedir. Yaşanılan yeri ifade eden habitusu, adeta bedene işleyen sınıf olarak nitelendirmek mümkündür. Sahiplikleri doğrultusunda toplum içindeki yerleri çoktan belirlenmiş yapabilecekleri ve yapamayacakları aynı anda hem içselleştirilip hem de dışsallaştırılmış olan bu bireyler, toplumdaki üst kesimin onlara çizmiş oldukları sınırların içerisinde çıkmaya dahi cesaret edemezler.

Toplumsal sınıfın tek bir nitelikte belirlenmesinin imkânsızlığından hareketle bunun aslında bir araya gelen birden çok niteliğin birbiriyle süregelen şekilde sıralı bir nitelik zincirine dönüştürülmesi söz konusudur. Bu bağlamda Min'in Kim ailesine sağladığı sosyal sermaye ile sonunda kabuklarının altından çıkan aile, önemli bir soru sormaya hazırlanmaktadır. Film, kapitalist sistem içindeki zengin-yoksul ayrımında, özellikle yoksul kesimin aklının kesmediği birçok sorunun varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda film içindeki en önemli soru, belki de Kim ailesinin cevabını aradığı "Zengin oldukları için mi nazikler? Nazik oldukları için mi zenginler?" sorusudur. Bu soru sadece Kim ailesinin değil, farklı coğrafyalardaki yoksul kesimin de sorusudur. Burada yönetmenin kendi coğrafyası özelinde ele aldığı toplumsal sorunun evrenselliğine dikkat çekmek gerekmektedir. Öncelikli olarak ekonomik koşullar temelinde yaratılan ayrımlar üzerinden inşa edilen sınıflar neticesinde bireylerin, ait oldukları sınıfları nasıl nesneleştirdikleri ve dahası bunların bedenlerine ne denli işlemiş olduğu açıkça görülmektedir.

Bourdieu, toplumsal varoluşun özünde farklılıkların olduğunu, bu farklılıkların da sonu gelmez rekabet alanı olduğunu düşünmektedir. Yeniden üretim düşüncesinin aksine ana metafor olarak mücadeleyi belirterek, felsefi antropolojisini çıkara değil, tanımaya dayandırmaktadır (Wacquant, 2007: 57). Onun sosyolojisindeki farklılıklar, hiyerarşiyi içermektedir. Hiyerarşinin en üstündeki kişiler, kendinden aşağıda olan kişilerin yaklaşmalarını istememekte, beğeni ve tercihlerini farklılaştırmaktadırlar. Çünkü farklılık ortadan kalkarsa hiyerarşik üstünlüğün olmasını beklemek de güçtür. Filmde de Park ailesi, hiyerarşik üstünlüklerini koruyabilmek

adına kendilerinden alt sınıfta olanlardan üstünlüklerini korumak için sanata, spora veya farklı dil eğitimlerine yönelmekte, bu sayede üstünlüklerini korumaya çalışmaktadırlar. Kendilerinden alt sınıfta olanlar, onların beğendiklerini beğenmesinler diye hep daha ulaşılmazı seçmeye çalışmaktadırlar. Tıpkı Bourdieu'nun da altını çizdiği gibi, zenginler, yoksul kesimin kendilerine yaklaşmasını istemediğinden, beğenilerini farklı tutma çabası içine girmektedirler.

Çalışmanın kuramsal alt yapısını oluşturan Bourdieu'nun habitus ve sermaye kavramları üzerinden ele alınan Parazit, hem mekânlar hem de söylemler üzerinden toplumsal sınıf ayrımına dair bulgular gösterilerek temalara uygun şekilde yorumlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan analizde habitusun ve her bir sermaye türünün film içindeki temsilleri tespit edilmiştir. Sermaye türlerine ait olduğu tespit edilen temsiller, tanımlarla ilişkilendirilerek yorumlanmış ve bu yorumlar dahilinde toplumsal sınıf ayrımındaki belirleyici unsurlar ortaya konulmuştur. Parazit filmi üzerinden yapılan analiz neticesinde elde edilen bulgular doğrultusunda, hiyerarşik ayrımlarda, zengin ve yoksul kesimi birbirinden ayıranın yalnızca ekonomik sermaye değil; Bourdieu'nun da belirtmiş olduğu gibi sosyal, kültürel ve simgesel sermaye ile birlikte yaşanan topoğrafyayı gösteren, kimliği belirleyen ve kaçılması çok da mümkün olmayan habitusa da bağlı olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Arun, Ö. (2009). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Türkiye'de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 8(1). s. 77-100.
- Baran, A. G. (2013). Pratik, Kültür, Sermaye, Habitus ve Alan Teorileriyle Pierre Bourdieu Sosyolojisi. S. Suğur & A. Görgün-Baran. *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*, s. 1-21.
- Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. (Çev. R. Nice). Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim Sorunları*. (Çev: I. Ergüden). İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*. (Çev: H. U. Tanrıöver). İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (Çev. N. Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye Biçimleri. M. M. Şahin ve A. Z. Ünal. (Der.), içinde, *Sosyal Sermaye*. İstanbul: Değişim, s. 45-75.
- Bourdieu, P. (2017). *Karşı Ateşler-I*. (Çev. S. Canbolat). İstanbul: Sel yayıncılık.
- Calhoun, C. (2007). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. Güney Çeğin vd. (Der.), içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. s. 77-130.
- Demez, G. (2009). Sınıfsal ve Bireysel Kimlik Oluşumunda Beden Sorunu: Habitus. *Toplumbilim Beden Sosyolojisi Özel Sayısı*, (24), s. 17-26.
- Edinsel, K. (2018). Habitus, "Sermaye" ve Toplumsal Sınıflar. *Düşünbil Dergisi*. Erişim adresi: <https://dusunbil.com/habitus-sermaye-ve-toplumsal-siniflar/> Erişim tarihi: 14.02.2020

- Gilbert, A. (2011). Bir Burun Anlatıyor: Günlük Hayatta Kokunun Bilimi. (Çev. S. Karakan). İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları. (Çev. Ö. Elitez). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Joon-ho, B. (Yönetmen). (2019). Parazit. [Film]. Güney Kore: CJ Entertainment.
- Karademir Hazır, I. (2014). Bourdieu Sonrası Yeni Eşitsizlik Gündemleri: Kültürel Sınıf Analizi, Beğeni ve Kimlik. Cogito: Yapı Kredi Yayınları-Üç Aylık Düşünce Dergisi, (76), s. 230-264.
- Kore Kültür ve Enformasyon Ajansı (2011). Kore Gerçeği. (Çev. N. Lee). Seul: Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı.
- Kore Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı Kore Kültür ve Enformasyon Servisi. (2015). Kore Gerçeği: Kore'nin Dünü ve Bugünü. Kore: Kültür ve Enformasyon Servisi.
- Oylum, R. (2011). Uzakdoğu Sineması. İstanbul: Başka Yerler Yayınları.
- Swartz, D. (2013). Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi. (Çev. E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2007). Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği. Güney Çeğin vd.(Der.), içinde, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi. s. 303-366
- Teksoy, R. (2009). Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi: Birinci Cilt. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Wacquant, L. (2007). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. Güney Çeğin vd.(Der.), içinde, Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, s. 53-76.
- Wacquant, L. (2014). Simgesel İktidar ve Grup Oluşumu: Pierre Bourdieu'nün Sınıfı Yeniden Çerçevelemesi Üzerine. Cogito: Yapı Kredi Yayınları-Üç Aylık Düşünce Dergisi, (76), s. 204-230.

Social Media Use Among International Students: Cultural Adaptation and Socialization

MEHMET FATİH ÇÖMLEKÇİ

Abstract

The study aims to find out the purposes for which international students use social media and its effects on users in the course of adaptation to a new culture and social environment. In accordance with this aim, international students have been selected as the sample case from Kırklareli University which is located in the northwest of Turkey. In-depth semi-structured interviews have been carried out with 20 students who were contacted through the KLU International Student Club. In light of the obtained data, it has been concluded that international students have made some changes in the social media tools they use to adapt to their new social and cultural environment and their usage purposes. Besides, the research found that students have instrumentalized social media in the context of language learning, expanding their social environment, improving cultural interactions and maintaining cultural&social ties with the homeland.

Keywords: Cultural Adaptation, Acculturation, Social Media, International Students, Communication

Research Paper

Received: 24.04.2020

Accepted: 28.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-4811-5558

E-mail: fatihcomlekci@gmail.com

Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanımı: Kültürel Adaptasyon ve Sosyalleşme

MEHMET FATİH ÇÖMLEKÇİ

Öz

Çalışmanın amacı, uluslararası öğrencilerin sosyal medyayı hangi amaçlarla kullandıkları ve bu sosyal medya kullanımının yeni bir kültüre ve sosyal çevreye adaptasyon bağlamındaki etkilerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla Türkiye'nin kuzeybatısında bulunan Kırklareli Üniversitesindeki uluslararası öğrenciler örneklem olarak seçilmiş ve KLU Uluslararası Öğrenci Kulübü aracılığıyla temasa geçilen 20 öğrenciyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, uluslararası öğrencilerin yeni girdikleri sosyal ve kültürel çevreye adapte olmak için kullandıkları sosyal medya araçları ve bunları kullanım amaçlarında birtakım değişikliklere gittikleri tespit edilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin dil öğrenme, kültürel oryantasyon, sosyal çevreyi genişletme, kültürel etkileşim ve anavatanla kültürel ve sosyal bağları koruma bağlamında sosyal medyayı araçsallaştırdıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Adaptasyon, Kültürel Uyum, Sosyal Medya, Uluslararası Öğrenciler, İletişim

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 24.04.2020

Kabul Tarihi: 28.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-4811-5558

E-mail: fatihcomlekci@gmail.com

1. Introduction

Advances in communication technologies have had a wide range of social impacts, affecting politics, the economy, culture, art, and our daily lives. With the emergence of the Internet, boundaries of time and space have begun to disappear in communication while it becomes easier and faster for citizens to access information. After the introduction of various social media platforms (Facebook, Twitter, YouTube, etc.) in the 2000s, interaction-based and multi-faceted communication has become possible. Compared to other Internet-based applications, the difference with social media is that it can create social networks and offers users the chance to create, share and consume content and/or ideas (Dekker & Engbersen, 2014: 403). The positive aspects of social media can be sorted as keeping up with the current events and facilitating communication, improving the users by giving them the chance to generate content, contributing to economic development and cultural exchange, encouraging a democratic environment by increasing political participation. However, the negative aspects such as addiction to social media and the Internet, spreading misinformation online and commercial manipulations are also noticeable.

According to Sawyer and Chen (155-156), social media has social, physical and cultural effects in terms of intercultural adaptation. So, it is important to examine the effects of social media through specific groups of people. People who have migrated to a new country in the short or long term for reasons such as unemployment, education, and family reunification use various communication channels in order both to adapt to the society they have just entered and to stay in touch with the social environment they left behind. Kim (2008: 506) stated that communication plays a key role in the adaptation process of migrants and underlined the importance of media in this context. Today, social media seems unrivaled in this regard, especially among young people. In that vein, it appears reasonable to examine the social media use of migrants through young people/students who use social media extensively and are also called digital natives born in the digital world (Prensky, 2001). Today, like most people, international students can stay in constant contact with their families/friends through the internet and social media (Komito, 2011: 1075), socialize via social networks in the migrated society, increase their social and cultural capital (Brekke, 2008: 103-105) and easily have access to some information on cultural codes of the host society that might be crucial for the daily life. However, it is still a difficult process for international students to be included in the social and cultural network of the people in the migrated country. In this context, the extent to which social media

platforms contribute to the social and cultural adaptation process of international students emerges as an important question.

Within this framework, the study aims to find out the purposes for which international students use social media and how this use of social media could be interpreted in the context of adaptation to a new culture and social environment. For this purpose, a research was conducted through 20 in-depth interviews at Kırklareli University, Turkey which has approximately 27,000 students in total, 1,122 of whom are international students.

The research questions are as follows:

RQ1: In terms of social media usage of international students, do any changes occur when they enter a new cultural and social environment?

RQ2: Does social media have a role in the process of international students' language learning and adaptation to the new social and cultural settings?

2. Theoretical Background

Social media are websites or applications that encourage users to create and share content or participate in social networking (Leong, 2015: 184). In this new medium, which is also called Web 2.0, where interaction becomes prominent in Internet-based applications, users have started to create and exchange content instead of being passive consumers (Kaplan & Haenlein, 2010: 66). Digital communication networks have made it possible for users who do not know each other to come together on various networks to establish connections, create communities and engage in social interaction (Castells, 2002).

The use of these digital networks has also started to affect migrants' various social and cultural experiences. Some studies investigating the relationship between migration and the use of new communication technologies found that the use of internet and social media: a) provides information to migrants on general rights, citizenship and local support networks, b) prevents migrants from feeling isolated and lonely by providing information in their language, c) increases cultural exchange, d) helps with learning a new language via a variety of digital tools, and e) facilitates especially young people's integration into the society (Dekker & Engbersen, 2014: 401-402; McGregor & Siegel, 2013: 10). In this context, social networks can offer new tools for migrants to interact with both their home country and the community in which they live (Komito, 2011: 1076-1077). Croucher (2011: 259), in his theoretical model related to the role of social media in the socio-cultural adaptation of migrants, underlined the effect of language and

media use in the adoption of different cultural and social norms.

Some researchers approach migrants' use of social media with a conceptual framework of acculturation. Acculturation can be defined as the seeking of balance during the process of adapting to a new culture through interaction between their native culture and the new culture. According to Berry (699-700), acculturation has cultural and psychological dimensions. In this process, people from different cultures can interact and achieve psychological and socio-cultural adaptation in the long run. This intercultural contact leads migrants and locals to become familiar with and knowledgeable about each other's culture, language, and traditions. However, in some cases, with misunderstanding, conflict and prejudice becoming dominant, the process of acculturation can also cause stress. Although universities are institutions where cultural diversity is emphasized, situations such as isolation, prejudice and stereotypes may affect international students negatively (Lim & Pham, 2016: 2174).

In this frame of reference, sometimes the media can either have an effect that reinforces stereotypes and prejudices about various countries and migrants; or contribute to the process of acculturation as a social and cultural mediator (Keshishian, 2000: 94). Mass media can have beneficial effects on issues such as the knowledge of the new culture and the language barrier (Keshishian, 2000: 99). In particular, it has been stated in various studies that the Internet and social networks support cultural adaptation and acculturation by providing means of communication, information, interaction and socialization (Hmida et al., 2009; Tüfekçi, 2008; Ye, 2006; Çömlekçi & Bozkanat, 2019). Moreover, social networks can have an impact on the immigrants' perception of the dominant culture (Croucher, 2011: 260).

When we regard the issue in the context of international students, young people who use social media extensively also referred to as "digital natives" (Prensky, 2001), come into prominence. In this sense, the digital natives of the Internet apply to social media for a variety of reasons such as habits, socialization and averting from the feeling of loneliness in a society where they have just entered and are "foreign". Socialization refers to individuals interacting with one another to adopt behavior patterns and norms necessary for being a member of society (Allen et al., 2010: 422). Some studies have shown that international students tend to interact primarily with people from their home countries, ethnic identities or former cultural backgrounds through social media (Gomes, 2015; Ye, 2006). Here, the motivations for coping with the sense of loneliness, reinforcing the sense of belonging and forming a network of solidarity come to the fore.

Gomes (2015: 526), in his study with Asian international students in Australia, showed that people often identify themselves as “foreigners studying in Australia” and that their social networks are largely made up of people from their home countries or Asia in general. Similarly, Kim et al. (2009: 165-166) concluded that international students tend to establish new online ties with people of their ethnic and cultural identities in the country they live in. Another main motivation is to conduct academic studies and collaborative research activities. Ye (2006) carried out a study with Chinese international students in the USA and concluded that online communities formed by students with students from their home countries reinforce the sense of belonging in a lonely environment and reduce the stress of cultural adaptation. As stated by Kramer (2003: 8), it was observed that negative emotions such as stress and loneliness, which may be experienced by people who have problems with adapting to a new culture, can be reduced by communication networks established through online communities (Ye, 2006: 5).

Similarly, another study of Indonesian and Vietnamese students studying in Singapore showed that social media plays an important role in building and developing social relations for international students. Besides, students can stay in touch with their social network in their home countries receiving the emotional support they need for adapting to the new environment through social media. However, students' intense communication with people from their home countries and ethnic groups through new communication technologies may cause problems in the long run in terms of adaptation to the host society and its culture (Lim & Pham, 2016: 2183).

On the other hand, some studies conclude that the use of social media by international students has a positive effect especially in the context of their adaptation to the new social and cultural environment. For example, Lin et al.'s (2011: 435) study with international students in the USA concluded that the use of Facebook contributes to the social and cultural adaptation of students to their new social environment. In the research conducted by Forbush and Foucault-Welles (2016: 1) on the adaptation of Chinese university students in the USA, it was found that students who frequently use various social media platforms have a wider social environment in their new societies compared to others. According to the research, establishing connections through social media starts even before the international students set foot in their classrooms.

Sawyer and Chen's (2012: 164) study conducted with international students in the USA argued that individuals establish and strengthen relationships through social media, and these relationships reinforce the sense of belonging to a

community by eliminating adaptation difficulties. Furthermore, in the study, it was observed that international students usually communicate with people from their home countries in the first place, but as their stay in the USA continues, they increase their social and cultural capital by contacting people from the host society through social media.

3. Methodology

According to the Council of Higher Education, Turkey (YÖK)* , the number of international students in Turkey was 125.030 in 2018. Located in northwestern Turkey, Kırklareli University (KLU) has a total of 1,122 international students from 24 different countries as of the 2018-2019 academic year. The number of international students enrolled in KLU has been steadily increasing since 2016. Within the scope of research, semi-structured in-depth interviews were conducted with 20 undergraduate students (10 female – 10 male) currently studying at KLU. Cresswell (2007) suggests that semistructured/in-depth interviews require a minimum sample size of between 5 and 25. The reason for choosing this method was the intention to collect data including detailed and subjective experiences related to the research subject (Boyce & Neale, 2006). Following Mears (2012: 23), in-depth interviews can be regarded as “purposeful interactions in which an investigator attempts to learn what another person knows about a topic, to discover and record what that person experienced”. By conducting face-to-face interviews, it was aimed to provide an in-depth exploration of the experiences and perceptions of the participants (Yu & Wright, 2016: 53), as they adapted to their new lives and culture in Turkey. The reason for choosing KLU as the research population is that KLU hosts a large variety of international students studying in a wide range of disciplines.

In the framework of this study, especially newly arrived students (4-26 months) to Turkey were contacted through international student club of the University and students from various countries were reached using the snowball sampling method. (Turkmenistan 5, Indonesia 5, Gambia 3, Bulgaria 2, Macedonia 2, Kosovo 2, Afghanistan 1) The ages of the respondents ranged from 18 to 22 years. During the interviews (which were held in English and concluded in Kırklareli University between April and May 2019), it was tried to find out which social media platforms international students use and for what purposes as well as how effective these uses are in adapting to a new culture, social environment and language. Interviews recorded with the permission of the interviewees lasted for

* <https://istatistik.yok.gov.tr/> Accessed 25 May 2019.

about 60 to 80 minutes and then were transcribed. Interviewees were informed that their names would not be used in the research.

4. Findings

4.1. Social Media Use and Platforms

Regarding the social media use, Instagram is the most popular social media platform among the international students interviewed. All students from different countries stated that they have an Instagram account that they actively follow and share. This was followed by YouTube and Facebook. The main reasons for students using social media could be summarized as making use of their free time; reducing the feeling of loneliness; expanding their circle of friends; staying in touch with the existing ones; getting news from their home countries and accessing information for academic and cultural purposes. The content shared by the students on social media is generally related to their personal and daily lives. However, two students differ in this sense with their content creation. The first of these students (R6, Indonesia, age: 21) calls himself a Vlogger. He shoots videos of the city and culture he has started living in and shares them with his followers on YouTube. Another student (R4, Indonesia, age: 20) regularly creates content related to the products he promotes via Instagram in the context of digital marketing. Both students stated that their proactive use of social media has expanded their circle of friends and their professional/academic networks.

International students also use social media to stay in touch with their families and friends in their home countries. In this sense, WhatsApp stands out as a leading platform, followed by IMO, Viber, Instagram and Line applications. Especially, video conversations made through WhatsApp and Viber make it easier for international students to maintain regular and healthy communication with their families. Moreover, social media provides opportunities for students to learn about social, cultural and political debates in their home countries and to follow the recent news. Facebook is the most popular application for this purpose.

FB is an app that sets the agenda in my own country. Everybody uses it. Everything about the Afghan public opinion is on FB. So, I have an idea about the events in my country. I also shared my opinions here for a while. (R20, Afghanistan, age: 22)

I followed the elections in my country through Facebook and Instagram. There was some misleading news, but even though I was far away, I was aware of the news moment-to-moment. (R7, Indonesia, age: 19)

Thanks to social media, we do not lose connection with the news in our country. It's

not just political. For example a flood, an accident. We are constantly following the news in the country. (R11, Turkmenistan, age: 22)

Social networks can allow some international students to closely follow the agendas of their countries, participate in ongoing public debates, and still feel part of the public opinion in their country. Thus, students keep up with the agenda and socio-cultural developments of both the country they reside in and their homeland.

Another issue regarding the social media use is the distrust towards social media for some international students.

You can get information from social media much faster than other news sources. But these are generally unconfirmed information. There's always a scam. I check the information I find on social media 1-2 times to see if it's true (R5, Indonesia, age: 21)

As can be seen from the above quote, the distrust is particularly related to fake news phenomenon and disinformation that spread through social media. Also, concerns such as addiction caused by social media and the Internet, isolation in the virtual world, putting social relationships on the back burner and wasting time were expressed by the students.

I restricted my Instagram usage to 1 hour a day. When I first came, I used a lot of social media to socialize. But it takes all my time. (R20, Afghanistan, age: 22)

I think social media is all about marketing. Because of that, I prefer face-to-face communication. (R19, Bulgaria, age: 20)

4.2. Language Learning Process and Cultural Orientation

One of the most significant problems for migrants, whether they are students or not, is the process of language learning. Language constitutes an important barrier for social and cultural integration into a new society. Besides university language courses, practices with schoolmates and their own studies, international students also utilize social media for language learning purposes.

I'm watching YouTube mostly to improve my Turkish. I watch mostly stand-up and comedy videos. Since only one person speaks in those videos, it is easier for me to follow Turkish. (R14, Kosovo, age: 19)

I watch Turkish movies and TV series from YouTube or similar channels. With subtitles. It helps me improve my Turkish. (R1, Gambia, age: 19)

I started watching the Turkish series on the Internet even before I came to Turkey. Thanks to those series, I was able to speak a little bit of Turkish when I first arrived. (R9, Turkmenistan, age: 20)

YouTube seems to be one step ahead for international students in language learning. The series, movies, stand-up shows and entertainment videos made by Vloggers on YouTube with the help of subtitles, combine the use of social media for entertainment purposes with the aim of language learning. Watching Turkish TV series and films is also related to the process of transferring cultural norms as well as language learning. The cultural norms and practices acquired from soap operas have the potential to accelerate the cultural orientation process of international students.

Students who make use of social media a part of their daily lives have the chance to practice their new language through reading, sharing and messaging through these platforms.

My language learning process has accelerated as I constantly text in Turkish through WhatsApp. Especially writing. (R15, Kosovo, age: 20)

As you know, we always check social media accounts. I was constantly exposed to Turkish that way. It sticks in your mind. I always come across texts in Turkish through the accounts I follow. I sometimes take screenshots of words and sentences that I don't understand and then look at the meaning. (R17, Macedonia, age: 20)

The participants stated that daily social media use is especially helpful for learning everyday language and some culture-specific expressions. Continually texting and reading in Turkish language via social media can facilitate the adoption of idioms and cultural expressions, which provides various hints about the local culture.

4.3. Adaptation to Social Environment

It has been observed that international students tend to use social media as a tool in the process of adapting to the new social environment. In this adaptation process, the social media usage habits of the students undergo some transformations.

People here use a lot of Instagram. They meet via Instagram, which may have encouraged me to use Instagram more. (R14, Kosovo, age: 19)

Here, everybody asks for their Instagram accounts when they meet each other. We are doing the same thing. (R13, Turkmenistan, age: 21)

I didn't use Instagram very much when I was in the Gambia. When I came here though, I started using it a lot. Because everyone uses it and it's very popular. (R1, Gambia, age: 19)

Instagram is a social media platform that is used extensively in Turkey, especially among young people. According to the latest digital report of We Are Social (2019)*, Turkey is the 4th in the world in terms of Instagram use (%58). As the quotes show, international students entering a new social environment have changed their habits of social media use for numerous reasons including adapting to the environment, not feeling isolated, expanding their friendship networks and staying in constant contact with those friends. This trend is supported by the fact that students who did not use Instagram before opened an account on this platform. Also, those who already had an account used Instagram more actively after coming to Turkey. A similar situation is observed for the communication platform called WhatsApp:

I started using a lot of WhatsApp in Turkey. Here, all communication is established through WhatsApp. A separate WhatsApp group is set up for each event (birthday, study group, trip, etc.). So I kept up with it, my usage of WhatsApp has increased considerably. (R15, Kosovo, age: 22).

For example, I follow the page of the city I live in, Kırklareli Municipality, through Instagram and other platforms. Here I follow the news, information and announcements about the city. (R3, Gambia, age: 22)

As the communication network between the students is mostly established through Whatsapp, international students have adapted to using it as well.

In addition to that, the majority of international students tend to connect with people they meet in social life later through Instagram. Thus, the continuity of the established friendships is ensured and a continuous communication channel is built. Besides, some international students choose to expand their social environment and join new social networks directly through Instagram.

I found my current roommate on Instagram. My friend is Turkish. Social media has helped me a lot in this sense. I also found a part-time job on Instagram, I'm dealing with digital marketing. (R4, Indonesia, age: 21)

When I first arrived, Instagram helped me a lot in socializing and finding friends. The friends of the friends I followed came out as suggestions. So I met new people. (R10, Turkmenistan, age: 22)

At first, I felt a little lonely in a different country. I used social media a lot more during those days. Both to spend time and to find new friends. (R13, Turkmenistan, age: 21)

* <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> Accessed 21 May 2019

International students can use social media to facilitate their daily life and expand their social network in a variety of ways, such as finding roommates, “tandem partners” for language practice, and part-time employment. In this sense, social networks allow the first contact between people with common interests or expectations. When migrants or international students try to adapt to the new country and have limited social connections, the first contacts made via social media become critical.

Furthermore, online communities and groups established through social media platforms can create both solidarity and socialization opportunities:

For example, I visited 23 different city of Turkey. There's a FB group founded by Afghan citizens like me living in Turkey. When I write them the city I go to, a group member answers immediately, we meet, it's easy to find places to stay. This way, I met not only new Afghan friends but also locals, and their friends. So, we are creating a solidarity network on social media. (R20, Afghanistan, age: 22)

I have online communities that I follow, on Facebook. Kirklareli University Students group is one of them. I get a variety of information about the school and the city, have the chance to talk to and meet other students, and follow the activities. It's also nice to help newcomers, to help each other for adaptation (R10, Turkmenistan, age: 22)

These online communities can provide opportunities for solidarity to fight against the sense of loneliness that may occur in a new social setting and can lead to different types of sharing (social, academic, cultural, etc.) through their interaction.

4.4. Cultural Adaptation and Interaction

In the process of adapting to a new cultural environment and learning cultural values and practices, international students also resort to social media. Thanks to the features of digital networks that eliminate time-space constraints, this cultural learning process begins before they even arrive in the country. From such a perspective, activities like watching movies and series that have cultural and historical content; keeping this information up-to-date through social media accounts and researching the country from different sources are more significant.

Before I came here, I started to get information about Turkish culture through social media. Things like history, food, social life. Apart from that, I watched many Turkish TV series on the Internet. There were many clues about the daily life, culture and history in those series. (R11, Turkmenistan, age: 21)

When I first arrived, I had a hard time adapting to the culture, people and social envi-

ronment. It was hard to get involved in the conversations of my college buddies. For example, in my country, young people talk a lot about cricket. But Turkey's culture is very different. Facebook has helped me a lot in this sense. When I first came, I made many friends over Facebook. I started following them and learned a lot from their sharing. What they do, where they go, what they are interested in. It was easier for me to join them, find common interests and conversation topics. (R20, Afghanistan, age: 22)

I watched many Turkish series on YouTube before and after coming to Turkey. For example, "Muhteşem Süleyman". I had the opportunity to learn many things about Turkish history and culture from these series. (R10, Turkmenistan, age: 22)

I followed the influencers on social media. Especially on YouTube and Instagram. I learnt what is in fashion, what is on the agenda, how the everyday language is, what draws reaction, etc, from their posts. (R9, Turkmenistan, age: 20)

Like all migrants, international students may experience difficulties in adapting to a different culture and everyday life. Although it can be used as an information source for easing these difficulties, on social media, clichés and stereotypes related to some cultural elements can also be circulated. Even though social media can give a general idea about culture, some stereotypes can prove to be wrong when encountered in real life.

I watched videos about the culture here, during my adaptation process. You can find some clues about traditions and social life in social media. But sometimes they exaggerate some traits, for example, that the Turks immediately ask the person they meet about his/her salary. But in a face-to-face relationship, I saw that this is not exactly the case. Social media can sometimes be misleading in that sense. You cannot fully understand culture and mentality through social media. You need to meet people for that. (R14, Kosovo, age: 19)

I use social media not only for entertainment but also for my education. For example, I follow famous Turkish historians and cultural personalities on social media. So I can improve myself academically. Every day I get new information about the culture and history of this place. Of course, some clichés are not true, but you understand them in time in the flow of social life. (R16, Macedonia, age: 20)

In addition to creating cultural interaction in the process of adaptation to a new culture, students also share information about their home countries, dishes, dances and traditions with their friends in Turkey via social media.

Social media also allows me to introduce Indonesian culture to Turkish and other foreign friends. (R6, Indonesia, age: 21)

I share contents related to my own country, culture, family life, etc. on social media.

Because my Turkish friends are asking and wondering. I introduce my country and my culture. (R2, Gambia, age: 19)

I also used Facebook groups to promote and express my own culture. For example, we have a Facebook group called “We are from Turkmenistan”. Here I shared poems from our poets. (R10, Turkmenistan, age: 22)

Through social media, we can promote our country, culture, food, traditional dances. We also created an Instagram page for this. Our consulate also supports us on this issue. (R4, Indonesia, age: 21)

This cultural interaction can be provided through the activities carried out within the university, and social media is frequently used to announce these activities and to allow instant photo/video sharing during them. Also, cultural activities and various information are shared via social media (Instagram, Facebook and YouTube) through student community accounts. According to the students, the response to sharing (such as likes, re-posts, comments) also creates the motivation for them to continue creating content related to their native culture. Also, it is seen that cultural promotion activities of this kind are sometimes supported by national consulates.

5. Conclusion and Discussion

According to the data gathered from the interviews, international students do not see social media as a primary tool for socialization in the long term, but they place more emphasis on making friends through social media especially before they arrive and during the first months of their residence. Following the first adaptation stage to the social environment, social media communication continues as a factor for supporting face-to-face communication. Apart from that, the motivation to use social media could be summarized as making use of leisure time and reducing the feeling of loneliness; staying in touch with existing friends; getting news from their home countries and accessing information for academic and cultural purposes.

Another remarkable point of the study is that international students’ use of social media changed after arriving in Turkey in terms of platforms and their purpose. All the students expressed that they created a new Instagram account or increased their use of Instagram because the Instagram application is very popular in Turkey. As it is seen, students are regulating the use of social media to adapt to a new socio-cultural environment and not to feel like “outsiders”. Being part of the flow in local digital networks makes it easier to learn current topics spoken in daily life and to participate in popular chat topics among students at the university.

Also, students arriving in a new country develop new habits such as using social media to learn the language. Student (R6) who share content/videos about his daily life in Turkey by opening a YouTube channel and who says that he (R5) will open a YouTube channel with similar objectives are other examples in terms of changing social media use. Another point mentioned by the students regarding the length of time spent on social media is that this increases considerably because they feel lonely in the first few months after they arrive.

It has been identified that social media can also contribute to overcoming the language barrier. First of all, international students can acquire new information about the culture and try to improve their language skills consciously thanks to the Turkish movies, series and comedy shows they watch on YouTube. Thus, their familiarity with everyday language, which is not found in textbooks, may also increase. Besides, around-the-clock communication via applications such as WhatsApp, keeping up with social media posts and sharing contents increase the practical possibilities in the language learning process. These practices support the language learning process at the university.

Another important point is that thanks to the internet and social media, international students' learning processes related to the new social environment, language and culture begin before they arrive host country. In this context, the transfer of cultural values through online series and films begins before the immigration experience, and the use of social media also supports the language learning process. In parallel with research by Sawyer and Chen (2012), it was found that international students established or strengthened social relations through social media; they also benefit from social media to understand cultural norms, traditions and stereotypes. Social media, which has become a part of the process of acculturation, helps students to reflect on their cultural practices, values, and characteristics to the new society they share with, as well as to learn the characteristics of the culture they are trying to adapt more quickly. However, in our study, it was observed that there were also suspicious approaches to news and stereotypes spreading through social media. Some statements that emphasize distrust towards social media show that the information received from these channels is not immediately accepted, but tested in an offline environment.

Moreover, in parallel with the findings of Komito (2011), it is possible for international students to intervene in the political, social and cultural debates in their home countries by exceeding the time-space constraints using social media (forums and communities). This provides migrant students with the opportunity to continue to feel part of their country's public opinion and to fulfill mutual cultu-

ral interaction. Keeping in touch with their families, friends and social circles in their home countries through video chat and messaging via free applications also helps students to cope with the feeling of loneliness they sometimes experience.

In terms of the limitations of the research, expanding the sample by interviewing more international students from different geographic regions and universities would enhance the validity of the conclusion in future studies. Also, examining the social media communities/groups established by international students for solidarity will be important in terms of revealing the forms of solidarity of migrants on digital platforms.

References

- Allen, J. T., Drane, D. D., Byon, K. K., & Mohn, R. S. (2010). Sport as a vehicle for socialization and maintenance of cultural identity: International students attending American universities. *Sport Management Review*, 13(4), 421-434.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697-712.
- Boyce, C., & Neale, P. (2006). Conducting in-depth interviews: A guide for designing and conducting in-depth interviews for evaluation input, *Pathfinder International, Monitoring and Evaluation*, 2, 1-12.
- Brekke, M. (2008). Young refugees in a network society, In *Mobility and place: Enacting Northern European peripheries*, Aldershot: Ashgate, 103-114.
- Castells, M. (2002). *The Internet galaxy: reflections on the Internet, business, and society*. Oxford: Oxford University Press.
- Cresswell, J., (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Croucher, S. M. (2011). Social networking and cultural adaptation: A theoretical model. *Journal of International and Intercultural Communication*, 4, 259-264.
- Çömlekçi, M. F., & Bozkanat, E. (2019). Alternatif Diasporanın Sosyal Medya İletişimi: "New Wave in Berlin" Facebook Grubu Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 932-952.
- Dekker, R., & Engbersen, G. (2014). How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks*, 14, 401-418.
- Forbush, E., & Foucault-Welles, B. (2016). Social media use and adaptation among Chinese students beginning to study in the United States. *International Journal of Intercultural Relations*, 50, 1-12.
- Gomes, C. (2015). Negotiating everyday life in Australia: Unpacking the parallel society inhabited by Asian international students through their social networks and entertainment media use. *Journal of Youth Studies*, 18(4), 515-536.
- Hmida, M. H., Ozcaglar-Toulouse, N., & Fosse-Gomez, M. (2009). Towards an understanding of media usage and acculturation. *Advances in Consumer Research*, 36, 524-531.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-69.

- Keshishian, F. (2000). Acculturation, communication, and the US mass media: The experience of an Iranian immigrant. *Howard Journal of Communications*, 11(2), 93-106.
- Kim, Y. (2008). Communication experiences of American expatriates in South Korea: A study of cross-cultural adaptation. *Human Communication*, 11, 511–529.
- Kim, K. H., Yun, H., & Yoon, Y. (2009). The Internet as a facilitator of cultural hybridization and interpersonal relationship management for Asian international students in South Korea. *Asian Journal of Communication*, 19(2), 152-169.
- Komito, L. (2011). Social media and migration: Virtual community 2.0. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62, 1075–1086.
- Kramer, E. (2003). *Gaiatsu and the cultural judo*. In *The emerging monoculture*, New York: Praeger.
- Leong, S. (2015). Provisional business migrants to Western Australia, social media, and conditional belonging, In *Media and Communication in the Chinese Diaspora: Rethinking Transnationalism*, London: Routledge, 184–202.
- Lim, S., & Pham, B. (2016). ‘If you are a foreigner in a foreign country, you stick together’: Technologically mediated communication and acculturation of migrant students. *New Media & Society*, 18(10), 2171-2188.
- Lin, J., Peng, W., Kim, M., Kim, S. Y., & Larose, R. (2011). Social networking and adjustments among international students. *New Media & Society*, 14 (3), 421-440.
- Mcgregor, E., & Siegel, M. (2013). *Social media and migration research*, MERIT Working Papers Maastricht: United Nations University-Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology, 68.
- Mears, C. L. (2012). In-depth interviews. *Research methods and methodologies in education*, 19, 170-176.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants Part 1, *On the Horizon*, 9 (5), 1-6.
- Sawyer, R., & Chen, G. (2012). The Impact of Social Media on Intercultural Adaptation. *Intercultural Communication Studies*, 21 (2), 151–169.
- Tüfekçi, Z. (2008). Grooming, gossip, Facebook and Myspace: What can we learn about these sites from those who won't assimilate? *Information, Communication & Society*, 11, 544-564.
- Ye, J. (2006). An examination of acculturative stress, interpersonal social support, and use of online ethnic social groups among Chinese international students. *The Howard Journal of Communications*, 17(1), 1-20.
- Yu, B., & Wright, E. (2016). Socio-cultural adaptation, academic adaptation and satisfaction of international higher degree research students in Australia. *Tertiary Education and Management*, 22(1), 49-64.

Gençlik Altkültürleri: Punk Estetiğinin İkonografik Fanzinleri

HÜSEYİN SERBES
MEHMET GÜZEL

Öz

Kitle iletişim araçlarının mevcut piyasa koşullarının dinamikleriyle şekillendiği ve kâr amacının birincil hedef hâline geldiği günümüzde, hâkim sınıfların kültürel ve ideolojik gücünün başatlığının bir sonucu olarak ortaya çıkan alternatif yayıncılık kavramı üzerinden gençlik altkültürlerinin durumuna odaklanan bu çalışmada, profesyonel yayın ve baskı tekniklerine alternatif olarak şekillenen disiplinler arası olguları kendilerine has bir kolajla harmanlayan fanzinlerin, Türkiye'deki örnekleriyle beraber ana akım medya içerisindeki konumu ele alınmıştır. Araştırmada, Alternatif ve Radikal Medya Kuramının (Atton, 2014) öne sürdüğü tipolojik çalışma uygulanmıştır. Çalışma kapsamında, birer gençlik altkültür ürünü olan fanzinlerin, hâkim ideolojilere yönelik karşı-hegemonya geliştirip geliştiremediği teorik temeller doğrultusunda araştırılmıştır. Elde edilen bulgular eşliğinde, Punk estetiğine sahip fanzinlerin karşıt-kamusal alan oluşturduğu ve anonimleşerek metalaşmanın önüne geçmek istedikleri görülmüştür. Ayrıca, sonuçlar, çeşitli nitelikte ve nicelikteki fanzinlerin post dijital kültürler çağında fotokopiyi özgürleştirici birer araç olarak kullanmaya devam ettiklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Medya, Radikal Medya Kuramı, Fanzin, Hegemonya, Karşıt Kamusal Alan

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 30.04.2020

Kabul Tarihi: 04.07.2020

ORCID ID: 0000-0001-7913-6178

E-Mail: hserbes@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0001-9557-1911

E-Mail: mehmetguzel@sakarya.edu.tr

Youth Subcultures: The Iconographic Fanzines of Punk Aesthetics

HÜSEYİN SERBES
MEHMET GÜZEL

Abstract

The concept of alternative publishing has emerged as a result of the cultural and ideological power of the dominant classes in the present day when mass media are shaped by the dynamics of the current market conditions and the profit goal has become the primary target. In this context, this study focuses on the situation of youth subcultures. In addition, together with examples of fanzines, which as an alternative to professional publications, in Turkey are discussed in the position of the mainstream media. In the study, a typological study proposed by Alternative and Radical Media Theory (Atton, 2014) was conducted. Within the scope of the study, it was investigated whether the fanzines, which are the products of youth subculture, could develop counter-hegemonia towards the dominant ideologies in terms of theoretical foundations. In the light of the findings, it was seen that fanzines with Punk aesthetics constitute a proletarian-public sphere and want to refrain commodification by anonymizing. Furthermore, the results show that fanzines of various qualities and quantities continue to use photocopy as a liberating tool in the era of post-digital cultures.

Keywords: Alternative Media, Radical Media Theory, Fanzine, Hegemony, Counter Public Sphere

Research Paper

Received: 30.04.2020

Accepted: 04.07.2020

ORCID ID: 0000-0001-7913-6178

E-Mail: hserbes@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0001-9557-1911

E-Mail: mehmetguzel@sakarya.edu.tr

1. Giriş

Tüm dünyada hızla yayılan neo-liberal politikalarla birlikte siyaset, kültür, ekonomi, toplumsal ilişkiler başta olmak üzere birçok alanın yapısal dönüşüme uğradığı ve bu dönüşümün toplum üzerinde önemli etkiler yarattığı bir dönemden geçmekteyiz. Yaşanan bu dönüşümden en fazla etkilenen alanlardan biri de şüphesiz ki medyadır. Medyanın mülkiyet yapısında ve teknolojik olanaklarında yaşanan değişimin bir sonucu olarak işlevleri ve toplum üzerindeki etkisi daha da baskın hâle gelmektedir. Hâkim sınıfların değerlerini taşımaya ve yaymaya daha meyilli olan bir medya ortamında tek sesli, homojen kültürel, toplumsal bir atmosferin oluşması kaçınılmazdır. Böyle bir ortamda, ana akım medyanın sunduğu içerikler, ilettiği haberler, yaydığı fikirler doğal olarak güdülen kaygılar dâhilinde belirli bir topluluğun sözcülüğünü yapmaktadır.

İletişim teknolojileri kullanılarak tekdüze yayınlarla toplumun biçimlendirildiği bir çağda, farklı seslere, görüşlere ve alternatif medyaya duyulan ihtiyaç ise güncelliğini hep korumuştur. Bu noktada, Duncombe'a göre (1996), amatör, ucuz ve üretici ile tüketici arasındaki ayrımın bulanıklaşarak okuyucuların yazara dönüştüğü fanzinler, alternatif ve radikal yayıncılığın güçlü örneklerinden birini oluşturmaktadır. Kurumsallaşmış sanat kuramları ile tekniklerine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan fanzinler; üslupları, içerikleri, grafik tasarımları ile beraber ana akım medya geleneklerinin dışında kalmış bir yayıncılık türü olarak görülmektedir. Fanzinler, kültürel ve toplumsal bağlamda punk kültürünün bir tezahürü olarak grafik tasarım estetiği oluşturmuşlardır. Hebdige (2004), punk ideolojisine ve kültürüne ait fanzinlerin, var olan kodların yıkımı ve yeniden formüle edilmesinde şoke edici imgeler kullanmasına dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, Triggs (2006: 70), punk tavrını yansıtan fanzinlerin, grafik dilini politik hicivle bir araya getirerek benzersiz bir görsel kimlik ortaya çıkardığını ifade etmektedir.

Bu çalışma; alternatif ve radikal medya modelinin temel savına uygun olarak yaratım, üretim ve dağıtım süreçlerinde toplumsal katılımı kitle medyasında mümkün olandan daha fazla sağlayacak bir medya örgütlülüğünü varsaymaktadır. Araştırma, bireylerin profesyonel eğitim ve sermaye ihtiyacı duymaksızın ulaşabildiği fanzinlerde, hangi konuların ağırlıklı bir şekilde ele alındığını ve bu yayınların grafik dillerini ortaya koymayı, reprografik uyarlamalarını belirlemeyi, dağıtım ağlarını irdelemeyi ve dönüştürülmüş iletişim süreçlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda, Atton'ın öne sürdüğü (2014) bir tipolojik model uygulanmıştır. Bu model, süreç ve ilişki odaklı olup, var olan tanım ve kuramların önceki analizlerinden yola çıkarak bir ölçek sunmaktadır. Bu ölçek temel alınarak, modeldeki alt başlıklara uygun anahtar kelimeler belirlenmiş ve bu doğrultuda örneklem olarak

ele alınan fanzinler taranarak açıklayıcı içerik analizi yapılmıştır. Çalışma, belirtilen amaç ve model doğrultusunda şu sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır: Fanzin nedir? Türkiye'deki örneklerinden hareketle içerikleri, biçimleri, grafik dilleri, dağıtım ağları, toplumsal ilişkileri nasıl şekillenmektedir? Fanzinler, egemen ideolojilerin oluşturduğu kültürel hegemonyaya karşı alternatif söylemler geliştirebilir mi? Alternatif ve radikal medya kapsamında fanzinlerin karşı ya da muhalif kamular oluşturabilme potansiyeli nedir, farklı gençlik altkültürlerinin kamusal alanda temsil ve ifade olanağı bulamadığı kanaatlerini fanzinler aracılığıyla dile getirme potansiyelleri nedir?

Çalışmada; belirtilen amaç ve yöntem doğrultusunda, çağdaş kültürel iletişim araştırmalarının odak noktalarından biri olan gençlik altkültürleri ve fanzin yayıncılığı ilişkisi incelenerek toplumsal ideolojilere karşı alternatif kültürel değerler üretme potansiyelleri tartışılmaktadır. Bütün bu tespitlerden hareketle bu araştırmada, karşıt-kamusal alan üretebilme potansiyelleriyle birer altkültür ikonografisi ve miti olarak dikkat çeken fanzinlerin konumunu ortaya koymak amacıyla Türkiye'deki örnekleri açıklayıcı içerik analizi ile incelenerek tipolojik bir çalışma yapılma yoluna gidilmiştir.

2. Kültürel Hegemonyaya Karşı Alternatif ve Radikal Medya

Kültürel karşı yapıların üretim ağı olan alternatif medya, yaygın medyanın hâlihazırda var olan örgütlenme yapısına, işleyiş sistemine, içeriğine ve biçimine alternatif olarak ortaya çıkmış kâr amacı gütmeyen, toplumsal hareketlerle bağlantılı, izleyiciyi aynı zamanda kullanıcı ve katılımcı olarak tanımlayan medyadır (Yanıkka-ya ve Çoban, 2014: 121). Downing'e göre (2017: 15), yerleşik araştırma ve kuram gündemine yeni katılan alternatif ve radikal medya, dayatılan baskın düşünceler, hegemonik politikalar ve ideolojik örüntülere karşı alternatif görüşleri ifade eder. Bu bağlamda, Gramsci'nin karşı-hegemonik direniş kavramı ile paralellik taşır. Marksist kimliğine rağmen yapılması gereken analizlerin sadece ekonomi politik bağlamdan oluşmaması inancı taşıyan Gramsci, kültürel ve iktidara dair analizlerini hegemonya kavramı ile anlatır. Hegemonya, ilk bakışta "iktidarın yapılandırıldığı ilişkiler alanında egemenlik ve itaattir" (Hall, 1985). Gramsci'nin ideolojik hegemonya teorisine göre kitle iletişim araçları, yönetici elitlerin güçlerini, servetlerini ve statülerini kendi felsefelerini, kültürlerini ve ahlaklarını [popülerleştirerek] sürdürmek için kullandıkları araçlardır (Boggs, 1976: 39). Gramsci (1971), egemen ve kapitalist sınıfların kültürel baskınlıklarını, geleneklerini, normlarını ve değerlerini diğer sınıflara karşı razı ve ikna edici bir yolla benimsettiklerini açıklar. Gramsci'ye göre, yayılma ve sağlama sürecinde kapitalizm, liderliğini

okullar ve üniversiteler, kiliseler, edebiyat, felsefe, medya ve şirket ideolojileri gibi enformasyon birimleri aracılığıyla sürdürmüş ve örgütlemiştir (Downing, 2017: 45). Kavramın son kullanımları onu ideolojik tahakküm ile özdeşleştirmekte; basitçe baskı ve bağlılık ilişkisi önererek araçsallaştırma eğilimindedir oysa hegemonyanın salt ideolojik bir düzeye indirgenemeyeceğini açıkça belirtmek gerekir (Hall vd., 2007). Bu noktada, “kültürel hegemonya” kavramsallaştırması ön plana çıkar. Shoemaker ve Reese (2002), ana akım medya içeriği ve biçiminde, var olan ideolojik boyutun toplum içerisindeki en yüksek iktidar odaklarına hizmet ettiğine dikkat çekerek medya kurumlarının toplumsal yapının düzenlenmesi amacıyla bir dizi mekanizmalar aracılığıyla hegemonya kurmakta olduğunu savunur.

Hâkim sınıflara ya da egemen ideolojik güç çevrelerine karşı kültürel meydan okumalar geliştiren, bu çerçevede alternatif görüşler sunma gayreti içerisindeki radikal medya bileşenleri, karşı hegemonik güçler üretebilme potansiyeli taşımaktadır. Bu eksende, radikal ve alternatif medya, Gramsci'nin yaklaşımında “karşı hegemonya” olarak çerçevelendirilen güçler üreterek bireylerin yeni eleştirel düşünme yolları keşfettikleri forumlar olarak görev yapabilir (Taylan, 2012: 51). Üretilen bu güçler, tahakküm ve baskı aracı olarak nitelendirilen kamusal alanlarda da alternatif söylemler geliştirir. Alternatif medyaların gelişimi toplumsal mutabakatı koruyan ve güçlendiren egemen medyaları günbegün sıkıştıran bir eleştiri ortamı doğurmaktadır (Granjon, 2014: 186). Baskıcı rejimlerde karşı-enformasyon modeli olarak görülen radikal ve alternatif medya, bu çerçevede, sahte anlatılara karşı çıkarak gerçeği dile getirebilir ve medyanın ideolojik olarak ortaya koyduğu her tür gösteriye karşı farklı alanlar açabilir. Enzensberger (1970), bilinç endüstrisinin kontrol fonksiyonlarını devralması sonucu hâkim teknolojinin standardını belirlediğini hatırlatarak alternatif eksende yer alan üretici güçlerin doğasında olan özgürleştirici potansiyelin kültürel tekelini sona erdirecek yapıyı olduğunu ifade eder. Alternatif ve radikal medya, karşı hegemonik söylemlere açtığı alanla beraber, Negt ve Kluge'nin (2018: 52) kendine hedef olarak karşılıklı ilişkileri içinde insan duyularını alan, toplumsal ve kolektif üretim süreci olarak belirttiği proleter ve karşıt kamusal alanı temsil eder. Böylece, egemen güçlerde yer alan kültürel tekelleşmeye karşı yeni bir alan açma potansiyeli taşır. Karşıt kamusal alandaki karşı-hegemonya kavramı, insanların kalpleri ve zihinleri, onların tutumları, inançları ve dünya hakkındaki duyguları üzerinde mücadele etmeleri gerektiğini savunur (Reed, 2012). Frankfurt Okulu temsilcileri, bu mücadelenin kültür endüstrisi ekseninde tavizsiz bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğine inanır. Adorno (1998), kitapların kitaplara olan benzerliğini uzun zamandır kaybettiği bir dünyada, gerçek kitabın tek olamayacağını öne sürerek, matbaanın icadı burjuva

döneminin açılışını yaptıysa bunu yıkabilecek tek şeyin, yayıncılığın bu tek kibirsiz biçimi mimografi olacağını söyler. Bu bağlamda, iletişim tekniklerinde görülen yenilikler, gücü elinde bulunduran hâkim sınıflara karşı muhalif bir söylem oluşturulma sürecinde yardımcı olur.

Atton (2014: 54), alternatif ve radikal medya kavramının çeşitli teori ve yaklaşımlarla irdelenmesinin, bu medya türünün daha anlaşılabilir olacağını ifade etmektedir.

Tablo 1. Alternatif Medyanın Dört Teorik Temeli (Jeppesen, 2016: 57)

	DIY (Kendin-Yap) Medya ve Kültürü	Topluluk ve Yurttaş Medyası	Eleştirel Medya	Özerk ve Radikal Medya
Teorik temel	Birmingham Okulu; Altkültürel Çalışmalar	Kalkınma İletişimi; Toplumsal Değişme için İletişim	Frankfurt Okulu; Eleştirel Teori	Anarşist teori; Toplumsal Hareket Teorileri
Anahtar metin	Dick Hebdige, Altkültür Tarzın Anlamı (1979)	Clemencia Rodríguez, Medya ortamında çatlaklar: Yurttaş medyasında uluslararası bir çalışma	Christian Fuchs, Eleştirel Medya ve Bilgi Çalışmalarının Temelleri (2011)	John Downing, Radikal Medya (1984, 2001)

Tablo 1’de öne sürülen dört teorik temelden ilki olan Kendin-Yap (Do It Yourself –DIY) Medya ve Kültürü teorileri, özellikle alt kültür çalışmaları alanında, Birmingham Kültürel Çalışmalar Okulunda yapılan çalışmalarla ön plana çıkmaktadır. Topluluk ve Yurttaş Medyası kapsamında, Rodríguez (2001), yurttaşların oluşturduğu medyanın sadece bilgilendirici pratiklerden değil aynı zamanda anlamlar arasında karşılıklı etkileşim ve diyalogların olduğunu öne sürmektedir (aktaran Jeppesen, 2016). Alternatif medyanın teorik temellerinden bir diğer yaklaşım olan Eleştirel Kuram, fikirlerini ve pratiklerini Marx’ın ekonomi politığının eleştirisine dayandırır. Kökenlerini Marcuse, Horkheimer ve Adorno gibi düşünürlerin çalışmalarına dayandıran bir eleştirel düşünme geleneği olan Frankfurt Okulu, tahakkümün ve sömürünün bir eleştirisi olarak öne çıkar. Fuchs’a göre (2014: 37), kapitalist medya ister istemez reklamcılık ve metalaşmanın bir aracı ve ideolojinin alanlarıdır. Böylece, alternatif medya alanlarıyla insanları ekonomik kâr birikimi için bir araç hâline getiren egemen söylem, eleştirel bağlamda bozguna uğrattılmaya çalışılır. Otonom ve radikal medya teorileri ise sosyal hareket çalışmaları ekseninde sosyal anarşist ve anti-otoriter teorik alanları kapsar. Downing (1984), alternatif ve radikal medya kuramını öne sürerek alternatif medyanın radikal içeriği ve örgütsel yapılarını vurgulayan sosyal anarşist perspektifler sunar. Kuram, ayrıca, politik ve direniş medyası ile sınırlı kalmaz, aynı zamanda sanatsal ve edebi medyaya, fanzinler ve melez elektronik iletişim formları gibi yeni kültürel formlara da uygulanabilir bir model geliştirmeyi amaçlar (Atton, 2014: 23).

Alternatif medya incelemeleri, alternatif medya pratiklerinin kimliklerinin geniş ve çoklu olması nedeniyle karmaşık ve belirsiz araştırma gelenekleri olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, Bailey vd. (2015: 68), Laclau ve Mouffe'un siyasal kimlik kuramının genel çerçevesi içinde özcü ve ilişkişelci konumları birleştiren çoklu-teorik bir yaklaşım önermektedir. Tablo 2, bu yaklaşımları medya ve toplum merkezli olmak üzere ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Alternatif Medyanın Dört Kuramsal Yaklaşımın Konumlanışı (Bailey vd., 2015: 31)

	Medya Merkezli	Toplum Merkezli
Topluluk medyasının özerk kimliği (özcü)	1. Yaklaşım: Topluluğa hizmet etmek	3. Yaklaşım: Sivil toplumun parçası
Topluluk medyasının diğer kimliklerle ilişkisine göre kimliği (ilişkişelci)	2. Yaklaşım: Ana akıma alternatif	4. Yaklaşım: Rizom (Köksap)

Berrigan (1979), iki yönlü iletişimi içeren iletişim ortamlarının kullanımına topluluk iletişimi veya topluluk ortamı adı verilmesini önermektedir. Ortaya konulan yaklaşımlardan topluluğa hizmet etmek, alternatif medyanın toplumun kullanımına uyarlanmasıyla sonuçlanan yönüdür. Bailey vd. (2015), alternatif medya çözümlerinde bir başka yaklaşım olan alternatiflik fikrini önermektedir. Bu fikre göre, alternatif medya deneyimleri, ana akım medyaya karşı bir tavır geliştirerek karşı-hegemonik eleştiri sunar. Bu nedenle, alternatif medya, egemen politikalara ve yaklaşımlara karşı-hegemonik altkültür tarzı ile alternatif bir bakış ifade eder. Üçüncü yaklaşım, çağdaş toplumlarda demokrasinin yaygınlaştırılması ve derinleştirilmesi adına yörünge olduğu ileri sürülen sivil toplum ve alternatif medya ilişkisine odaklanmaktadır. Demokrasi egemenliği arttıkça sivil inisiyatif grupları, kurum ve kuruluşlarının etkisi artar ve böylece katılımının sağlanması ile her büyük işin üstesinden gelinebileceğine inanılır (Talas, 2011: 393). Bu bağlamda, mücadelenin bir tarafında yer alan sivil toplum oluşumları ile alternatif medya arasındaki ilişkiler, demokratikleşme ekseninde bu yaklaşım çerçevesinde incelenir. Alternatif medyaya yönelik çoklu kuramsal yaklaşımlardan dördüncüsü ise Deleuze ve Guattari'nin (1987) herhangi bir noktayı başka bir noktayla birbirine bağlayan rizom (köksap) benzetmesi üzerine kurulan ilişkişel bir yönelimdir. Bailey vd. (2015: 61), rizom metaforunu sivil toplumla bağlantılı örgütlerin ve hareketlerin kavşak noktası olarak tanımlayarak rizomatik yaklaşımın, iletişime dayalı, örgütsel ve siyasal ana akım söylemlere karşı eleştirel duruşlarını birleştirmelerini sağlayacaklarını öne sürmektedir.

Ele alınan yaklaşımlar ve önermeler, fanzin yayıncılığının konumlanışında yol gösterici olurken bu çalışmada Atton (2014: 23) tarafından öne sürülen altkültürel formlara uygulanabilir bir model olarak bakış açısı sunan alternatif ve radikal medya kuramı benimsenmiştir. Bu perspektiften yola çıkarak, Türkiye'deki fanzin yayıncılığı çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir.

3. Fanzinleri Tanımlama ve Konumlandırma

Amerikalı bilimkurgu meraklısı Louis Russell Chauvenet'in sınırlı kopyalar üretilebilmek amacıyla yirminci yüzyılın başlarında kullanılan hektograf tekniği ile üretilen *Detours* (1940'lar, ABD) adlı yayında fan ve dergi kelimelerinin kısaltılmış hali olan fanzin terimini kullanmasıyla kavramsallaştığı görülmektedir (Triggs, 2010: 10). İlerleyen dönemde, farklı üreticilerin birbirini takip eden güncel yöntem ve tekniklerle geliştirdiği fanzin terimi, 1949 yılında Oxford İngilizce Sözlüğü'ne dâhil edilmiştir. Nicholls ve Clute (1979: 215), bilimkurgu ve süper kahraman meraklılarınca ortaya çıkan bu yayın türünü, fotokopi yoluyla çoğaltılan, zimbalanmış, profesyonel olmayan, küçük tirajlı yayınlar olarak tanımlamaktadır. Fanzinler üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri olarak gösterebilecek araştırmada Amerika Birleşik Devletleri'nin yirminci yüzyılın son yıllarındaki kitlesel medya manipülasyonuna dikkat çeken Wertham (1973), bağımsızlıklarına bağlı, sansürsüz ifade özgürlüğünü teşvik eden ve üreticilerinin kitlesel tirajı reddettikleri bu tür yayınların bu argümanların dışında kalarak gerçek birer kültürel değer olduğunu savunmuştur. Gunderloy ve Janice'e göre (1992), fanzinlerin ana cazibesi, herkesin üretici olabileceğini iddia eden bir yaratıcılık etiğini barındırıyor olmasıdır; bir fanzin, ticari olmayan bir temelde yayınlanan herhangi bir şeyi kapsar.

Bilim kurgudan müziğe, spordan politikaya muhtelif konu sınıflarını barındıran kategorileriyle tarihsel olarak fanzinler, Bold'a göre (2007) ana akım medya tarafından göz ardı edilen konu sınıflarını kapsayan yapısıyla alternatif bir çıkış noktası olurken ilgilileri arasında bağlantı, topluluk ve ağ oluşturma fırsatı sunar. Profesyonel yayınların, akademik dergilerin, sanat galerilerinin ya da televizyon programlarının içeriğe bakılmaksızın izleyici ya da okura, bunu gerçekleştirebilecek kadar yetenekli olamayacaklarını dikte etmeye çalıştıklarını belirten Duncombe (2008), bu tür profesyonel oluşumların, karşısındakilerden onlara sunulan içeriği tüketmeleri gerektiğinden bahseder. Oysa fanzinler, tüm amatör ruhları ve düşük bütçeleriyle herhangi bir şeyin ortaya çıkarılmasının kolay olduğunu anlatır. Fanzinler, Atton'ın da belirttiği gibi (2002), tasarım ve üretim değerleriyle okurları birer üretici olma konusunda cesaretlendirir.

Alternatif ve radikal medyada, Kendin-Yap (DIY) etiği içerisinde değerlendirilebilecek fanzin kültürü, hâkim sınıfa ait ana akım medyada kendilerine yer bulamayan konu sınıflarındaki mecralardan oluşmaktadır. Knobel ve Lankshear'a (2001) göre fanzinler, geleneksel normlara ve standartlara karşı çıkan alternatif yayınlardır. Fanzinler, başat kültürün denetimi olmaksızın kişilerin fikirlerini paylaştıkları mecralardır, bununla beraber genellikle elden dağıtılan ve üretimi el yapımı olan kendin-yap yayın türü baskın kültür tarafından ayrımcılığa uğramış, toplumdaki diğerlerinin sesi, duygusu ve fikirlerini ileten bir araçtır (Desyllas ve Sinclair, 2014: 299). Duncombe (2008), fanzin üreticilerinin amatör olduklarını ve ürünlerini oldukça ucuza ürettiklerini; herhangi bir kâr amacı gütmediklerini hatırlatarak fanzinlerin bu yönüyle ana akım dergilerinden ayrıldığını belirtir.

Fanzinlerin ortaya çıkış koşullarına baktığımızda, gelişen siyasi ve ekonomik bunalımların, yayıncılık pratiklerini etkilediği görülmektedir. Büyük ekonomik krizlerin yaşandığı 1920'li yılların sonunda, alternatif yayıncılık örneklerine rastlanmaktadır. 1930 yılında çıkarılan *The Comet* ve *The Planet*, ilk fanzin örneklerini oluşturur (Perkins, 1992). İlk fanzinler ele alındığında, her ne kadar bilim kurgu yayınları ön plana çıksa da, 1970'li yıllarda Punk kültürüyle yükselen dalga, bir ideolojik tavır olarak gerçek anlamda fanzinlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Triggs (2006: 70), İngiltere'de 1976-1979 yılları arasında yaşanan ilk punk hareketinin yansıması olarak görülen dönemde, modern dünya ve hippie kültürünün ana akım hâline getirilmesine karşı söylemler üreten çok sayıda fanzin görüldüğünü söylemektedir. Hebdige (2004: 25), punk olgusuna dikkat çekerken hiçbir altkültürün kendisini normalleşmiş formlarda olduğu gibi kabullenildiği alandan koparmaya ve şiddetli bir şekilde onaylamaya çalışmak konusunda, punklardan daha kararlı olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle, dünya fanzin tarihinde New York menşeli Punk adlı fanzin (1976) ve İngiltere'de bir punk grubu olan Ramones'un bir şarkı sözünden doğan Sniffin' Glue adlı fanzin (1976) ön plana çıkmaktadır. Punk fanzini, gerek içerik gerekse grafik tasarım açısından daha sonra çıkacak fanzinlerin eklektik tarzına bir emsal oluştururken Sniffin' Glue ise kaliteye ilişkin her şeyden özenle kaçınıldığı bir bakışta belli olan daha sert bir fanzindir (Young, 1999: 84-125).

Siyasi protesto bölgelerinin yayılım gösterdiği 1980'li yıllar, fanzinleri politik anlamda güçlendirirken 1990'ların Riot Grrrl hareketi, yeni nesil feministlere alternatif kamular oluşturma fırsatı doğurmuştur. İnternetin ortaya çıkmasıyla beraber, birçok fanzin çevrim içi bağlamda kendini göstermiştir. Labovitz (1993), iletişim teknolojilerinin bu yeni taşıyıcısında yer alan fanzinlerin, orijinal formlarına sadık kalan, bir ya da birkaç kişi tarafından çıkarılan, genelde eğlence amaçlı oluşturu-

lanları arasından bir liste düzenleyerek bunlara 'e-zine' adı vermiştir. Günümüzde sosyal medya araçlarının, iletişim boyutunu farklı bir yöne çekmesiyle beraber sayılarında azalma görülse de derin nitelikte kültürel formlar olarak dikkat çeken fanzinler, web olanaklarının da yardımıyla yayınlarını sürdürmektedirler.

Türkiye'de de fanzinlerin tarihi benzer şekilde kendilerine ana akım ve egemen medyada yer bulamamış kişilerce başlatılan alternatif yayıncılık girişimleri ve bilim kurgu mecraları ile başlar. Antares (1971) adı ile başlayan yayın, Türkiye'nin ilk bilim kurgu dergisi olma hüviyetini taşımaktadır (Destici, 2019: 89). Bir fanzin kimliği ile alternatif ve radikal yayıncılık, Mondo Trasho (1991) fanzinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır ve günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin de kullanılmasıyla değişkenlikler göstererek devam etmektedir.

Her ne kadar alternatif yayıncılık tarihi bilim kurgu edebiyatı ile görülmeye başlansa da fanzin bağlamında üretim sanatının gençlik altkültürleri ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. Küreselleşme olgusu çerçevesindeki devinimler, coğrafi yer değiştirmelerle beraber insanların toplumsal hareketliliğini beslerken gençlik mefhumunu da önemli kılmaktadır. Lüküslü'ye göre (2015: 14), Avrupa'da gençlik tarihi araştırmaları, toplumsal bir kategori olarak gençliğin 19. yüzyılda belirdiğini ve buna ek olarak, toplumsal ve siyasal alanda önemli bir yer edinmeye başladığını gösterirken, Türkiye tarihinde de gençler, 19. yüzyıldan itibaren hep önemli bir rol oynayarak Türkiye toplumunda bir gençlik mitinin oluşmasını sağlamıştır. Türkiye gençlik mitinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak nitelendirilebilecek metal müzik ve beraberinde punk kültürü, farklı bir altkültürün doğuşuna neden olmaktadır. Destici (2019: 45), ülke adına bu kökten değişikliğin oluşumunun en büyük etkilerinden birinin, yurt dışına gidip gelenlerin getirdikleri plaklar, kasetler ve müzik dergileri olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle çalışmada, Türkiye'de gençlik altkültürü çerçevesinde rock, metal ve punk fenomenleri ekseninde gelişerek, ana akım medyaya karşı alternatif bir mecra oluşturan, kâr amacı gütmeyen, üretici ile tüketici arasındaki ayrımın bulanıklaştığı ve okuyucuların yazara dönüştüğü fanzin örnekleri alternatif ve radikal medya yaklaşımları, modelleri ve tipolojisi bağlamında incelenmiştir.

4. Yöntem ve Bulgular

Williams (1983: 250), yeni toplumsal hareketlerin oluşturduğu kültürden bahsederken, her ne kadar alternatif olarak tanımlansa da bu unsurları muhalif bir kültür olarak niteler (aktaran Atton, 2014: 41). Bu çalışmada bu kültürleri yansıtan Türkiye'nin ikonografik ve mitsel bir yayıncılık serüveni olarak nitelenebilecek fanzinler incelenmiştir. Türkiye'de yayınlanan fanzinler ele alınırken, özellikle Punk

kültüründen esinlenerek üretim sürecini oluşturan yayınlara odaklanılmıştır. Bunun nedeni, üretim biçimi olarak fotokopiyi kullanan bu fanzinlerin, sanatsal ve politik anlamda hâkim ideolojilere karşı bir etik geliştirebilmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Fanzinler, birer altkültür taşıyıcısı olarak, anonim yayınlar olmayı başardığından doğası gereği kolayca elde edilebilen yerlerde olmamayı tercih etme eğilimi taşırlar. Bu kapsamda 1 Mayıs 1991 ile 31 Mart 2020 tarihine kadar yayınlanan fanzinlerin ulaşılan sayıları, Atton (2014) tarafından geliştirilen Alternatif ve Radikal Medya kuramının öne sürdüğü iletişim süreçleri modeli doğrultusunda tipolojik bir analize tabi tutulmuştur. Alternatif ve Radikal Medya Modeli; ürün, etkinlik, kurum, hareket, an ve kültürlerin kümelenmelerini yapılandırılmış ve açıklayıcı konulara daha iyi yerleştirebilmeyi sağlamaktadır (Atton, 2014: 57). Çalışma, evrensel olarak altkültürel oluşumlar içerisinde iletişim süreçleri dizisi oluşturabilmiş fanzinlerin Türkiye'deki örneklerine odaklanarak bu yayınların birer gençlik kültürü olarak egemen ideolojilere yönelik karşı hegemonyaya ilişkin konularını belirlemeye çalışmaktadır.

İnceleme kapsamında, Rutherford'un öne sürdüğü (1992: 3) fanzinlerin punk estetiğine haiz yayınlar olduğu, Hebdige'in (1979) punk kültürünün yeraltına özgü tarzıyla özdeş bir biçimden geldiği ve Triggs'in (2006) statükoya başkaldırıcı kültürel hareket punk formunun görsel dilinin fanzinlerde yer aldığı düşüncelerinden hareketle Türkiye'deki fanzinlerin punk kültüründen esinlendiği örnekleri seçilmiştir. Araştırmada yer alan fanzinler Dahke, Dipnot, Disguast, Dış Mihrak, Dog Juice, Eblek Hardcore, Etilen, Fanzin Literatürü, Manipülasyon, Medya Tavırs, Mondo Trasho, Spastik Eroll, Twilight, Yüzde Otuz olarak belirlenmiştir. Fanzinlerin birer şoke edici altkültürel formlar olduğu düşüncesinden hareketle bu tür yayınların kısa bir süre içerisinde dolaşımdan uzaklaştığı görülmektedir. Bu nedenle belirlenen yayınların birer örnekleri ele alınmaktadır. Çalışmada bulguları ortaya koyabilmek adına, örneklemde yer alan fanzinlerin içerikleri taranmıştır. Gerbner'e göre, görünürde açıklık ifade etmeyen bir şey hakkında olanaklı çıkarımlar yapma amacı taşıyan içerik analizi, bu sayede kapalı özellikleri görünür kılmayı amaçlar (Binark ve Güngör, 1993: 126). Analiz edilen fanzin materyalleri, doğası gereği dağınık, karışık ve birçok çelişkiyi barındırdığından dolayı açıklayıcı içerik analizi ile irdelenmiştir. Atton'a göre (2014), bir tipolojik çalışmada içerik, biçim, reprografik, dağıtımçı kullanım, dönüştürülmüş toplumsal ilişkiler, roller ve yükümlülükler ile dönüştürülmüş iletişim süreçleri bulunmaktadır.

Tablo 3. Alternatif ve Radikal Medyanın Bir Tipolojisi (Atton'dan aktaran Yanıkkaya ve Çoban 2014: 51)

1. İçerik	Politik, toplumsal ve kültürel olarak haber değerleri
2. Biçim	Grafikler, görsel dil; sunum ve ciltleme çeşitleri; estetik
3. Reprografik yenilikleri/uyarlamaları	Mimograf kullanımı, IBM yazı türü ayarları, Offset taş baskı, fotokopi makineleri
4. Dağıtımcı kullanım	Dağıtım için alternatif alanlar, gizli/görünmez dağıtım ağları, telif hakkı karşıtlığı
5. Dönüştürülmüş toplumsal ilişkiler, roller ve yükümlülükler; Dönüştürülmüş iletişim süreçleri	Okuyucu-yazarlar, kolektif örgütlenme, gayri-profesyonelleşme; Yatay bağlantılar, ağlar

4.1 İçerik

Türkiye'de Mondo Trasho ile başlayan fanzin serüveni, çeşitli nitelik ve nicelikte örnekleri ile post-dijital kültürler çağında da sürmektedir. Fanzinlerin konu sınırı olabildiğince geniştir. Geleneksel basın paradigmaları, özellikle internet öncesi zamanlarda bilgiyi basın ajansları, halkla ilişkiler firmaları, basın bültenleri, diğer medya ve endüstri kaynakları veya ana akım müzik yazarlarının formüle ettiği içerikle beslenmekteydi. Erken dönem fanzinleri, daha sonraki yıllarda ortaya çıkan fanzinlerle kıyaslandığında, sınırlı mali kaynak ve çeşitli teknolojik gelişmelerden eksik olarak genellikle ilgilendikleri konuları sayfalarına taşımaktaydılar.

Sanat yalnızca bir oyun değil, insanoğlu duyarlılığının koşullanmış ve geleneksel biçimlerden öteye bir gelişim sayılmalıdır. Sanatsız kişiler ve halk oyunlarından yoksun olan topluluklar, çağımızda makineleşmeye ve otomatikliğe itilirler (Mondo Trasho, 1991: 2).

McLuhan'dan alıntılarla başlayan Mondo Trasho'nun birinci sayısı (1991), sanatın birçok disiplinine yer vermektedir. Oskay'ın şiirlerinden televizyon programlarına gündelik hayatın bir politik eleştirisi üzerine ilk başlarda bir hayli düzenli seyreden fanzin, 2002 yılına kadar aralıklarla on iki sayı çıkmıştır. Fanların dergisi olarak genelde tür ayırmalarının gözlemlendiği fanzinlerin aksine Mondo Trasho, belirli bir altkültür grubuna hitap etmekten uzak kavramsal bir çalışma olarak ön plana çıkmaktadır. İçerik konusunda Başak (2007), altkültürel bağlamda hemen herkesi kapsayan, hayatta uğraştığı ve o sıralar ilgilendiği her şeyi fotokopi aracılığıyla yayınladığını belirtmektedir (Boynik ve Güldallı, 2007: 259).

Fanzinlerin muhteviyatında röportajlar önemli bir yer tutar. Çeşitli sanatçılar ve aktivistlerle yapılan söyleşiler kadar fanzinlerin birbirleriyle yaptıkları sohbetler de sayfaların önemli bölümünü kaplar.

Punk ahlakı sizin için ne ifade ediyor? Sence Türkiye'de bu etiğe uygun grup var mı? Kişisel cevabım punk, hardcore ahlakı benim için açıklık, muhaliflik, güçlü bir bilinç, egemen kültüre karşı alternatif yaşam tarzı, başlı başına bir altkültür, ticari anlamda amatörlük, özgünlük... Aynı şeyleri fanzin kültürü için de söyleyebilirim. İksinin içeriği, amaçları aynı, kullandıkları araçlar farklıdır (Dış Mihrak, 1998: 6).

Doksanlı yıllarda ender görülen punk hardcore müziği icra eden müzik gruplarından Kranch ile yapılan röportaj, Dış Mihrak fanzinin üçüncü sayısında on sayfalık yer edinir.

Fanzinlerde yerli ya da yabancı punk müzik gruplarının ana akım ya da alternatif medyada görülen haberleri, punk kültürünün birer gösterge biçimi olan kolaj yöntemiyle sayfalarına aktardıkları görülmektedir.

Amaçladığımız değişim, çok çok uzun bir zamanda gerçekleşebilir. Bu öyle bir değişim olmalı ki neskafe granüllerini nasıl hissetmiyorsak onu da hissetmemeliyiz. Televizyonda hızla kanal değiştiren bir kuşak için bu zor bir bekleyiş, ama kitle tüketim kültüründen kendilerini kurtararak kaybolup gitmeden yaşayabilirler. Bu demek değildir ki geceleri mutfak masasının etrafında toplaşıp baskı altında proleteriyadan bahsedip duralım. Hayır. Mücadele eğlenceli olabilir (Manipülasyon, 2003: 12).

Dead Kennedys grubunun üyesi Jello Biafra ile 1985 yılında yapılan bir röportaj, Roll dergisinde yayınlanır. Alternatif medya olarak değerlendirilebilecek bu dergide yayınlanan röportaj, Manipülasyon adlı fanzinde yer bulur. Fanzin aktivistleri, ilgilendikleri içerikleri sayfalarına taşıyarak ana akımda nadir görülebilecek konuları okurları ile paylaşma imkânı bulurlar.

Fanzin içeriklerinde görülen bir diğer husus ise entelektüel isimlere yapılan atıflardır.

Bellek Yitiminin Enstalasyonu: Müze yerleştirme tekniklerini soykırımı uygulamak, onu estetik görüşün zaman dışı bir nesnesine çevirir. Post-modern bir hazır yapım. Auschwitz'in kapısındaki unutkanlık. Kültür eleştirisi kendini kültür/barbarlık diyalektiğinin son sahnesi karşısında buluyor. Auschwitz'den sonra şiir yazmak barbarlıktır. Ve bu, günümüzde şiir yazmanın neden olanaksız hâle geldiğinin bilgisini bile aşındırıyor (Dahke, 2002: 7).

Adorno'ya (1956) yapılan bu atıf, kolaj ve görsel unsurlarla fanzin içeriğinde yer alır. Entelektüel üretimin, muhalif unsurlarıyla fanzin sayfalarında yer bulması

fanzin kültürünün eleştirel teori üzerinde kavramsallaşması ile sonuçlanır. Bu eleştirel bağlam, fanzin sayfalarında çeşitli yollarla kendini gösterir.

Kadınlar hâlâ dışarıda: Punk sahnesinde kadınların güçlü bir sese ve hem basmakalıp düşünce modellerinin hem de kadınlara karşı oluşmuş bulunan ayrımcılığın yarattığı şeyleri değiştirme çabaları oldukça gecikmiştir. Direnişin, isyanın ve reddin üçüncü on yıllık sürecinin başında punk sahnesinde değişmeden kalan şey erkek egemenliği oldu. Kadınlar önemsizleşip sessiz kaldı. Çoğunlukla kadınların yaşamları, deneyimleri ve fikirleri dile getirilmez durumdadır. Punk sahnesinde bile altkültürlerin aksine ve gayet kolay söylenebilir biçimde kadınlar hâlâ dışarıda (Dipnot, 2003: 14).

Altkültürel bağlamda müziğin felsefi boyutunun ön plana çıktığı punk rock sahnesinde politika ve estetiğın, kurumsallaşmış sanat kuramları ve toplumsallaşmaya karşı daha yaşanabilir bir dünya arayışında olduğu gözlemlenir. Bunun yanı sıra, cinsiyet tipikleşmesi ile geleneksel değerlere karşı eleştirileri kapsayan yazı ve imajlar, fanzinlerin kimilerinde görülmektedir. Dipnot Fanzin, punk sahnesindeki erkek egemenliğine dikkat çeken kolaj çalışmasıyla, içeriğın kadının arka plana itildiği punk sahnesindeki gözlemleri eleştirel boyutunu yansıtır.

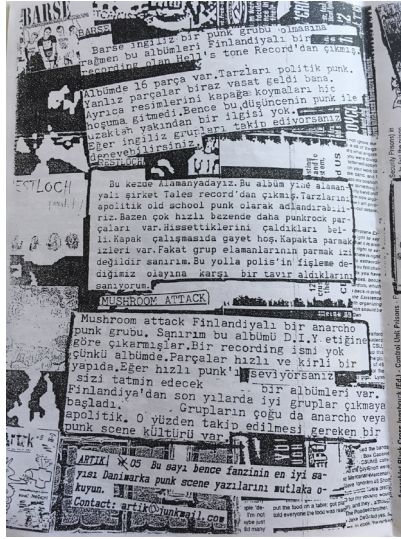
Fanzinler, belli zaman dilimlerinde ana akım medyanın dikkatlerini çekerek, yeraltından yerüstüne doğru bir yolculuğa çıkarlar. Geleneksel medyada çıkan fanzin ve punk, rock ya da metal müziği haberleri kes, yapıştır biçimine uygun olarak fotokopinin estetiksel deseniyle beraber bu yayınların söylemi olmaktadır.

Yeraltında metal basın: Rock müzik ağırlıklı underground yayıncılık Türkiye'de atağa kalktı. Türkiye'deki mevcut gazete ve dergilerde istediklerini bulamayan heavy metal gençlik, kendi iletişim kanallarını yaratıyor. Fotokopi yöntemiyle çoğaltılan ve yasal olmayan heavy metal dergiler az sayıda ama seçkin bir kitleye hitap ediyor. Dağıtımını postayla, elden veya belirli yerlere bırakma şeklinde gerçekleştiriliyor (Yüzde Otuz Dergisi, 1993: 3).

Resim 1. Yüzde Otuz Fanzin (Sayı 2, 1993: 3-4, A5-Split Format)

Kurulu düzene ve medyaya karşı yönelim yaparak yayınlanan Yüzde Otuz fanzin, ortaya koyduğu içerikle ana akım medyadaki fanzin haberlerini geleneksel olmayan bir yolla sunmaktadır. Batı'da İngiliz işçi sınıfının doğuşuyla birlikte başlayan underground yayıncılık, Laneth isimli fanzine göre ana akım medyada yer alan konuları sayfalarına taşımadıklarını ifade ederek büyük basın organlarının bazı müzik türlerini haberleştirdiklerinde ortaya muğlak ve hoş durmayan bir içeriğin çıktığını iddia etmektedir (Tekil, 1993; aktaran Boynik ve Güldallı, 2007). Bu nedenle fanzinlerin içerikleri muhalif, sanatsal ve otantik görünümüldür.

Resim 2. Twilight Fanzin (Sayı 6, 2003: 10)

Mushroom Attack, Finlandiyalı bir anarcho punk grubu. Sanırım bu albümü DIY etiğine göre çıkarmışlar. Bir recording ismi yok çünkü albümde. Parçalar hızlı ve kirli bir yapıda. Eğer hızlı punk seviyorsanız sizi tatmin edecek bir albümleri var. Finlandiya'dan son yıllarda iyi gruplar çıkmaya başladı. Grupların çoğu da anarcho veya apolitik. O yüzden takip edilmesi gereken bir punk scene kültürü var (Twilight Fanzin, 2003: 10).

Twilight Fanzin örneği, kişisel ve otantik bir yorumla bir albüm kritiği ortaya koymaktadır. Fanzinlerin içeriğinde dergi, kitap ya da müzik kritikleri oldukça hicivli bir anlatımla sunulur.

Aktay'a göre (2015: 59), küresel dünya doğası gereği bütünleşen, herkesi bir şekilde içine alan ve herkese kendine ait kültürün damgasını vurmak itibarıyla benzeştiren bir dünyayı işaret ediyor. Çokkültürlülük üzerinde oldukça olumsuz etkiler bırakan küreselleşme ve politikalarını eleştiren yazılar, çeşitli kolajlanmış imajlarla beraber fanzinlerin içeriğinde yer alır.

Resim 3. Medya Tavırs Fanzin (Sayı 1, 1999: 3)

Medya Tavırs Fanzin (1999), tüketim toplumunun anti maddesi alt başlığı ile küreselleşen dünyaya odaklanarak küresel köyün sakinlerinin kültürel bağlamda çatışmalarını resmeder. Fanzinler, varoluşuna özgü çeşitliliği gerçeğiyle, içinde buldukları dönemdeki güncel sorunları ana akım medyanın doğası gereği yapamadığı bir içerik yoluyla kesintisiz ve dinamik bir şekilde sunar.

Estetiği bir mekân boyutunda sunan CBGB, punk tavrı çerçevesinde üretim yapan müzisyenlere ev sahipliği yapan Manhattan’ın East Village olarak bilinen bölümünde konuşlanan küçük bir rock mekânıdır. Müzik tarzları genel kuralların dışında kalan adı duyulmamış New York menşeli grupları misafirleriyle buluşturmuştur. 924 Gilman Caddesi’nde bulunan, kâr amacı gütmeyen genellikle hayranları tarafından Gilman olarak adlandırılan müzik kulübü, 30 yılı aşkın süredir müziği bir meta olarak fetişist karakterinin doğasından uzak tutarak estetize etmeyi sürdürüyor. Berkeley’deki mekân, yıllar boyunca Bay Area punk rock sahnesine katılan birçok çocuk ve yetişkin için kutsal bir alandır. (Dog Juice, 2019: 9-11).

İnternetin hızla bireyin hayatına girdiği zaman diliminde, çeşitli kavramsal boyutlarla fanzinler varlığını sürdürmektedir. Bu fanzinlerden Dog Juice, ikinci sayısında (2019) sermayelerin ve kapitalizmin etkisinden bir şekilde uzakta kalmış olan mekânlara ayırmaktadır. Lefebvre (2014), mekân politikalarının toplumsal, pratik ve politik yönlerini birçok disiplin eleştiriye tabi tutarak bir yönüyle alternatif yayınların içerik olgusuna katkı vermeyi sürdürmektedir. Alternatif mekânların tarih

içindeki yolculuğuna dair kavrayıcı ve kapsayıcı yazımlar, fanzinlerin içeriklerinde sıklıkla yer alırlar.

4.2 Biçim

Laing'in öne sürdüğü gibi (2002: 141), sarsmaya yönelik amaçlar taşıyan tüm sanatsal biçimler avant-garde estetiğin bir parçasıdır. Benjamin (1970: 239), Dadaizm etkilerini betimlerken, dilin tüm hayal edilebilecek kullanılmamış ürünlerini içeren bir kelime salatasına olduğuna işaret ederek başta gelen şart olarak toplumu rahatsız etmek olduğunu belirtmektedir. Fanzinler, coğrafi sınırlamadan ayrıksı bir şekilde, yayınladıkları anlar itibariyle çevresine şok imgeleri sunar.

Young'a göre (1999: 125), Eylül 1976 tarihli Sniffin' Glue sayısı İngiliz punk fanzinlerine tipik bir örnek olarak gösterilebilir, zira yayının fotoğraf ve illüstrasyonlarda, kâğıdın cinsi ve kalitesinde, zımbalanışında, kısaca ve bütün görünüşündeki kasıtlı çığlık akla hemen Punk kültürünü getirir. Türkiye'de de benzer etkilerle yapılan yayınlar, müzik ve başkaldırı kültürünün sanatsal alanda kendini göstermesiyle fanzinlerin ortaya çıkışını tetiklemiştir.

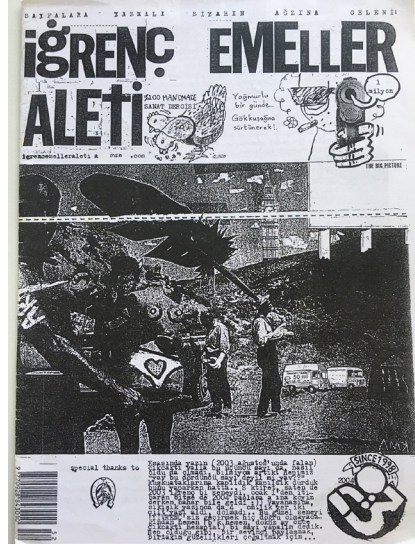
Fanzin veya zin (zine)leri kısaca ve en basit şekliyle, bir veya birkaç kişi tarafından çıkartılan, hiçbir ticari kaygısı ve beklentisi olmadan, amatör yollarla çoğaltılan (fotokopi, teksir...) çoğunlukla aperiyouk, etik olarak künyesi ve yasal prosedürleri olmayan, kâğıtlaşmış yayıncılık anlayışının tam tersi yayınlar olarak tanımlayabiliriz. Bu tip yayınlar, yayıncılık tarihi kadar eski olsa da bize göre fanzinler gerçek kişiliğini Punk kültürünün ortaya çıkmasıyla birlikte bulmuştur (1976-1977). Türkiye'de ise fanzinler daha doğrusu fanzin altkültürü, ilk olarak 1991 yılında heavy metal ve rockçu gençlerin çıkarmaya başladıkları fotokopi müzik dergileriyle (Laneth, Mega Metal...) ve bize göre Türkiye'nin ilk fanzini olan (aynı zamanda bizim için bir manifesto niteliği taşıyan) Mondo Trasho dergisi ile şekillenmeye başlamış ve özellikle 1992 yılından sonra fotokopi müzik dergilerinden sıyrılarak kendi kimliklerine bürünmüşlerdir (Fanzin Literatürü, 2000: 2).

Kolektif olarak fanzin aktivistleri tarafından yayınlanan Fanzin Literatürü adlı dergi, ikinci sayısı (2000) ile yerli fanzinlerin bir seçkisini yayınlamak fanzinsel biçime değinmektedir. Fanzinler, fotokopi ile çoğaltılsa da bir kimlik sahibi olan yayınlar olarak tanımlanır. Bu noktada, fotokopiyi bir silah olarak kullanmaya başlayan underground yayıncılık ve diğer fotokopi dergiler ayrı düşer. Birçok fanzin üreticisi için bir manifesto niteliği taşıyan Mondo Trasho, 91 Mayıs ayında (1 Mayıs), yaklaşık yüz kopyasıyla, parlak sarı Punk rengine fotokopi olarak basılarak, dergi içine yerleştirilmiş imgeleri 'halftone pattern' efekti kullanılarak biçimselleştirmiş, genelde elden dağıtılan bir fanzin olarak dikkat çekmektedir.

Fotokopi işleriyle uğraşıyordum. Yaptığım işleri, fotokopi işlerini bir araya getirmeyi düşünüyordum. Mondo Trasho, hem isim olarak yaptığım işleri tutuyordu, çöplük dünyası çünkü çöp olarak her şey kullanılabilir, hem de John Waters'ın Mondo Trasho filmi. İki birleşince, öyle bir fanzin -o zamanlar fanzin gibi değildi, fotokopi işlerinin toplanmış bir hâliydi benim için- çıktı ortaya (Başak, 2007).

Resim 4. Mondo Trasho (Sayı 1, 1991)

Resim 5. İğrenç Emeller Aleti (Sayı 3, 2004)

A5 boyutunda, zımbalı olmayacak şekliyle edinenlerin de fotokopi ile çoğaltmasına imkân tanıyan fanzin, farklı isim ve içeriklerle çıksa da ağırlıklı olarak aynı isimle yayın hayatına devam etmiştir. Mondo Trasho fanzini ve kendisinden sonra gelen çeşitli fanzinler, kes-yapıştır üretim tarzıyla ele alındığında, her ne kadar diğer kavramlarla ilişki içerisinde olsa da, Jeppesen'in öne sürdüğü (2016) teorik temellerden ilki olan DIY (Kendin-Yap) Medya ve Kültürü kapsamına daha yakın görünmektedir.

Fanzinler, biçim ve estetik bağlamında Dada hareketinden oldukça etkilenirler. Destici (2019: 30), Dada hareketinin yayınlarına dikkat çekerek bu yayınların başında gelen Cabaret Voltaire, Dada, 291, 391 ve New York Dada dergileri başta olmak üzere bu tür dergilerin, tarih boyunca fanzinlere kolaj, şoke imgeler, saldırganlık ve tarz gibi yöntemlerle görsel ve teknik açıdan çeşitli kaynaklar sunduğunu belirtir. Fanzinler, Punk hareketinin yayılmasıyla beraber herkese teknik açıdan kolaylıkla yapılabilen yayınlar olduğunu anlatmaya çalışır.

Fanzinler, biçimsel bağlamda Punk kültürünün ürettiği birinci el materyallerle bağlantılı olarak kısa ömürlü ve anlık olarak üretilir. Bu nedenle, daha sonra fan-

zin üreticileri dâhil olmak üzere birçok kişi fanzinlerin tarihini belgelemekte sorun çekebilir. Türkiye'de yayınlanan fanzinlerin çoğu, tıpkı Batı'daki örneklerinde olduğu gibi editör ve yazar kimliklerini yansıtmaz. Dahası, kimi fanzinler tarihsiz ve sayısız olarak yayınlanır. Fanzinler, her türlü editoryal kaygıdan uzak çalışmalar olarak ön plana çıkar. Bu durum, fanzinlerin sayfalarında yazım hataları, imla düşüklükleri ya da dil bilgisi yanlışları olmasının doğal karşılandığı sonucunu doğurur. Fanzinlerin birçoğunda sayfa numarası ya da tarih gibi bilgilere bilinçli olarak kayıt dışı yapılmak amacıyla yer verilmez.

Eblek hardcore
NEW! 21
POP ART HARDCORE FANZINE FORMAT A5

AHAA! DERGI DEDIĞİN BÖYLE OLUR
1. ve 2. SAYILARI KAPISILDI!

eski sayılar 50 000 TL
POSTA KUTUSU 67
BAKIRKÖY 34711 İSTANBUL

Zararlı Neşriyata Paydos

Dergiye ilk kez önyüz-
caz olanlar lütfen ilk
olarak lütfen sayfa 10
daki yazılara okusun-
lar. Dergiye eselden
berisi okunular -gerçi
meraktan onlarda aynı
yazıları okuyacaklar.
bir nevi ne yazsa a-
çıkta meraklıya-da pas-
genül misali istedik-
leri yerden başlayabi-
lirler. Eblek, ama ya-
vası yavaş oku, zaten 20
sayfa bessen bitersen!

eblek hardcore
Eblek Hardcore - İstedi-
yedik - kodu mu oturtan
cinizimle-fanzin diye-
yazılır fanzin diyende-
telah edilir
"Anasız birisiyle" fan-
zine karpesini! Boşuna
kağıt, pulu tüketik ist-
tili yapma.
Piyatılışmadınız di-
mi! İnan dergiyi, boyalı
boyayla-? İstedi abic-
cin fiyatlar yerine
göre konular olayın-
dan dolayı değişiyor.
İnan dergiyi 50 bin'den
fazla boyalısanız,
ortada bir süğülenme
durumu oldu. Kesin
dergiyeki dilbilgisi
hataları nispetidir.
Lütfen Türkçesizin a-
yarıyla oynamayınız.
Dergiye yazı, ya da
resim çizilişinde, bir
yerde kullanmak, "Eblek
inan, bu dergiye ben
çıkartıyorum" demek
serbesttir. Ama dergi-
den birşey çizilmesin
veya başka bir dergide
kullanırsanız o dergi-
yi bise de gönderin ki!
"Ama yazılara bak bi-

EBLEK hardcore
ZİTTE
AKA 7030
FANZINE SPICE
HABE CLUB
GURULTU
KALKINOT
MURİN
KATILIMCI
mondo
YAVSAK
PUNK
READ
BU DERGIYI
ÇALINI!

Resim 6. Eblek Hardcore (Sayı 21, 1995: 3)

Eblek Hardcore, yirmi birinci sayı olarak duyurduğu ikinci çalışmasıyla (1995), el yazısı ve daktilo, kolaj ve dönemin gelişen bilgisayar teknolojisi ile birleştiren bir fanzin olarak ön plana çıkar. Punk grafik estetiği ve politik karmaşayı, tüketim toplumuna dair eleştirel içeriğin gayet bilinçli olarak uygulanan amatör yaklaşım fanzinlerin biçimsel durumuna ayna tutar. Punk kültürünü birer kimlik olarak gören fanzinlerde biçim ile içerik, çarpıcı bir görsel ve psikolojik etki yaratmak üzere birleşir (Young, 1999: 146). Türkiye'de yayınlanan çeşitli nitelikteki fanzinlerde ortaya konulan kaotik görüntüler, Dada hareketinden esinlenen yıkıcı grafik tasarımlarla beraber, gençlik altkültürünü yansıtan birer birleştirici unsur olarak değerlendirilmektedir.

4.3 Reprografik yenilikleri/uyarlamaları

Reprografik uyarlamalar, grafiklerin mekanik ya da elektronik olarak yeniden üretilmesini yansıtmaktadır. Benjamin (1970), kapitalist sanayi toplumlarının genel tarihinden çok farklı bir medyanın tarihine dikkat çekerek herhangi bir sanatsal biçimdeki avant-garde hareketlerin gelecekteki kültürel ortamın müjdecileri olduğuna işaret etmektedir (aktaran Laing, 2002: 143).

Ana akım medyanın her zaman dışında kalan yayınlar, öncü ve muhalif olarak kendini gösterir. Çeşitli yayıncılık hareketleri, yaşanan teknolojik evrilmeye beraber teksir makinelerini saf dışı bırakarak fotokopiye yöneltmiştir. Fotokopinin hızlı ve ucuz sonuç vermesi, ilerici entelektüel üreticilerin kişisel ya da kolektif yayıncılık biçimlerinde tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır. Bununla beraber, Mondo Trasho'nun birkaç sayısı faks makinesi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Fanzinlerin, Punk, Dada, Sitüasyonist ve Sürrealist akımlarla birleşmesi fotokopi makinelerinin birer sanatsal mecra olarak kullanılmasını sağlamıştır.

Fanzinle birlikte artık sokağa inmiş, Disguast fanzin ile birlikte, çıkardığımız fanzinleri etrafa yaymaya, her yere çıkartmalar yapıştırmaya başlamıştık. İçinde tamamı simsiyah sayfaların yer aldığı, hazırladığım bir fanzini çoğaltmak için daha önce gitmediğim bir fotokopiciye gitmişim. Ödeme yaparken, elimde çektiğim simsiyah zift gibi kopyaları gören fotokopicinin başındaki kadın, toneri bitirdiğim ima ederek kelimenin tam anlamıyla çıldırıştır. Bu da bir fotokopiciden gördüğüm ilk tepkiydi (Güldallı, 2007).

Türkiye'de gençlik altkültürlerinin fotokopi ile dışa vurumsal biçimleri yansıtmaması, fanzin hareketleri ile birlikte gelişme göstermiştir. Hebdige'in işaret ettiği gibi (2004), bu altkültürlerin dışa vurdukları şey, iktidarda olanlar ile tabii konumlara ve ikinci sınıf yaşamlara mahkûm edilenler arasında yaşanan köklü bir gerilimdir. Egemen fikirlerin uzağında kalmayı tercih eden fanzin üreticileri, ideolojiye yönelik itirazları fotokopi makinesinin gücüyle direniş biçimi hâline getirmişlerdir.

Eskiden fanzin çıkartanların çoğu, artık fanzin çıkartmaya külfet ya da zamanında yapılmış bitmiş gözüyle bakıyor. Bense, internet üzerinden bilmem birkaç yüz ya da bin kişiye ulaşmaktansa, dükkânın birine bıraktığım fanzini üşenmeyip gidip alacak kişilere ulaşmayı tercih ediyorum (Alexis, 2007).

İki binli yıllarla beraber özellikle internet ve internet üzerinden yayıncılığın artmasıyla fotokopi makineleri, fanzinsel üretimde arka plana düşmüştür. Web-zine ya da e-zine şeklinde adlandırılan dijital fanzinler, yeraltı kültürünü diyalektik bir bağlama taşımıştır. Fanzinler, kısa süre içerisinde yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelere boyun eğerek özünü kaybetme noktasına gelse de fotokopi makineleri dijital fanzinlere karşı birer kimlik olma özelliğini sürdürmektedir.

4.4 Dağıtımçı Kullanım

Fanzinler, doğası gereği dağıtım için alternatif alanlar kullanırlar. Türkiye'nin gençlik altkültürleri arasında yerini almış fanzinler, erken dönem yayılımında yüz yüze dağıtımını tercih etmişlerdir. Bu noktada, birçok disiplinde kendin-yap üreticisi olmuş olan Özbey, yazdığı şeyleri bir fanzine dönüştürmekten, bu fanzinleri de yakın çevresine ve İstanbul'un belli başlı yeraltı ürünlerinin sergilendiği dükkânlara bıraktığından bahseder (Doğan, 2019: 108). Bu dükkânların başını Deniz Kitabevi çeker. İstanbul'un entelektüel doğasına birçok katkısı olmuş Narmanlı Han'daki bu dükkân, kitap ve plaklarla doludur. Sonraları, fanzin üreticilerinin de burada buluşmasıyla doğal bir fanzin dağıtımına olanak tanıyan dükkân, alternatif üretim ve tüketimin önemli noktalarından biri hâline gelir.

Önceleri ben plak tezgâhi açıyordum. Beyazıt'ta, İstanbul Üniversitesi'nin orada, sahaf- ların girişinde. Daha sonraları bir sahaf kitapçıda çalışmaya başladım. Madam Venetsia diye bir sahafçıdan feci bir plak koleksiyonu aldım. Daha sonraları, Narmanlı Han'da dükkân açtım. İnsanlar gide gele bir sürü şey toplandı dükkânda, zaten o zaman çok fazla alternatif yer yoktu, herkes oraya geliyordu. Daha sonra 90'ların başında Kemal abi uğramaya başladı ve Post-Punk, Endüstriyel, Gotik üzerine bir sürü plak getirdi, biz de neye uğradığımızı şaşırдық. Adam İngiltere'de kalmış bir süre, oradan aldığı plakları getirdi (Pınar, 2007; aktaran Sezgin ve Güldallı, 2007: 298).

Deniz Kitabevi, 1990'lı yılların başından ortalarına kadar, fanzinler dâhil alternatif dağıtımın noktası olur. Kapandıktan sonra Atlas Pasajı'nda D-Tone açılır. Bu kez, Kod Müzik ve Mod'la beraber yeni bir alternatif yayınların toplanabileceği bir alan oluşur. İstanbul'da fanzinler, elden ya da bu tür alternatif dükkânlar aracılığıyla yayılırken Türkiye genelinde ise posta ağı kullanılmaktaydı. Buna ek olarak Galata Köprüsü altında 'underground' bir mekân olan Kemancı, Sirena ve Gitanes barlar ile Kadıköy'deki Akmar Pasajı, alternatif dağıtım bir olanak sunması bakımından önem taşırlar.

Erken dönem fanzinlerde dikkati çeken yazışma adresleri, fanzin üretkelerini birbirlerine bağlayan unsurlar olarak dikkat çeker. Son dönem fanzinlerinin yayılımı açısından birkaç husustan bahsedilebilir. Elden dağıtımın hâlen geçerli olduğu post-dijital kültürler çağında, bir araya gelen fanzin üreticileri, çeşitli şehirlerde konuşlanarak fanzinleri kendi buldukları yerlerdeki alternatif dağıtım noktalarına bırakırlar. İstanbul'da ve büyük şehirlerin genelinde, ana akım kitapçıların büyük bir çoğunluğu fanzinleri telif haklarından dolayı raflarına koymayı tercih etmemektedirler. Fanzinlere yer açan kitapçılar ise bu fanzinlerden elde edilecek gelirlerin yarısına el koyarlar.

Kadıköy, Beşiktaş ve Taksim'de yer alan Mephisto Kitabevi birçok kitaba erişim imkânı sağlayabileceğiniz bir kitabevi zinciridir. Bu kitabevi, her ne kadar gelirin bir kısmına el koysa da, alternatif yayınlara ayrı bir yer açması bakımından fanzinleri bulabileceğiniz yerlerin başında gelir. Ayrıca, Deform ve Kontra Records gibi bazı plak dükkânları ile Robinson Crusoe ve Akademi Kitabevi gibi yerler de fanzinlerin dağıtım noktasını oluşturur. Fanzinleri sahalara bırakıp tozlanmasını seyretmek de güzel bir duygu. Üçüncü nesil kahve dükkânları ve alternatif olarak diğer fanzin üreticileri ile paylaşmak da bir başka yol gibi görünüyor (Dahke Fanzin, 2019).

Fanzinler, insanlarca rastgele ulaşılabilen fotokopi neşriyatlar olarak göze çarparsa da, her fanzin tüketicisinin aslında birer üretici de olduğundan genelde yüz yüze ya da distro adı verilen oluşumlar aracılığıyla dağıtım ağının tercih edilmesi şeklinde neticelenir.

İzmir Yeraltı Distro ile dağıtım hareketliliğinin öncülerinden Vural, 2002 yılından bugüne kadar 22 farklı isimle 98 fanzin yayınladığını ve yaklaşık üç bine yakın yerli yabancı fanzin arşivi olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, Türkiye'de yayınlanmış fanzinlerin arşiv ve dağıtımını üstlenen Mühür, fanzinlerin alternatif bir şekilde yayılımını önemseydiğini belirtmektedir (Dog Juice Fanzin, 2019).

4.5 Dönüştürülmüş Toplumsal İlişkiler ve İletişim Süreçleri

Benjamin (1970), medya aygıtlarının sermayenin elinde olduğuna dikkat çekerek, üretken zihinlerin kendi çalışmalarını üretim araçlarıyla ilişkilerini yeniden düşünmeye çağırır ve bir üretici olarak yazar fikrini öne sürer. Bu çağrıya cevap olabilecek bir şekilde fanzinler, bireysel ya da kolektif çabalarla ortaya konulan ürünler olarak değerlendirilir. Atton (2014), fanzinlerin gelişiminin birçok okuyucunun kendi yayınlarını üretmelerinin önünü açtığını ifade etmektedir (Yanıkçaya ve Çoban, 2014: 47).

Hayatta karşılaştığımız her şey, anlık bir olay veya herhangi bir konu bir fanzin olabilir. Eğer bunu insanlarla da paylaşmak istiyorsan, fotokopi bunun en ucuz ve en pratik yöntemiydi. Esat zihnimi açmış, haliyle ondan sonra hazırlayacağım fanzinleri de etki-lemişti (Alexis, 2007; Yüzde Otuz Fanzin).

Türkiye'nin fanzin yayıncılığı incelendiğinde birçok fanzinin ilham kaynağı olarak Mondo Trasho'nun alındığı görülmektedir. Başak (2007), bu durumdan hoşnut olduğunu ifade ederek Mondo Trasho'dan sonra fanzin furyasında patlama olduğunu hatırlatmaktadır.

Bir kâğıdın üzerinde bir tane print, bir tane makasla başladıktan sonra zaten o kendi kendini bir yerden sonra buluyor. Öyle olduğu için de ben başka dergilerin çıkmasına ön ayak olduğumu düşünüyorum, o hoşuma gidiyor. Yani, bu kadar basit bir şey biz

de yapalım. Mondo Trasho'dan sonra aslında birden bir patlama oldu. 91-92'de çıkan dergiler. Ama ben çoğunun, bu kadar kolay bir şey olduğu fikrini Mondo'da görüp başladıklarını düşünüyorum (Başak, 2007; Mondo Trasho).

Benzer bir şekilde, Atton (2014) fanzin formatının matbaadan çok fotokopi dükânına borçlu olduğu tasarım ve üretim değerleriyle okuyucuları, kendilerinin de editör olması konusunda cesaretlendirdiğinden bahsetmektedir. Belsito ve Davis (1981), kasten kısa ömürlü olarak tasarlanan birinci el malzemeleri anlatırken bunların çöpe atılacak ve anlık dayanışma amacı taşıdığından bahseder. Bu etkileşim, insanları fanzin çıkartmaya teşvik eder. Fanzinler, bu etkileşimlerden sıklıkla bahsetmektedir.

Türkiye'de doksanlı yıllarda başlayan fanzin furcasından etkilenen tıpkı çokça kimse gibi biz de her defasında pasajları kurcalayan, kurcalamakla yetinmeyen onları birer birer üreten ve tüketen kesimden olabilmek, altkültür dolaylarından nasiplenebilmek istemiştik. Peşi sıra patlayan fanzinlerden nasiplendiğimizde ise birbirimize sorduğumuz soru açtı: Neden sadece okumakla yetiniyoruz? Dönemin harikülade fanzinlerinden birinin dediği üzere, her fanzin okuyucusu potansiyel bir fanzin yazarıdır (Dahke Fanzin, 2006: 2).

Altkültür dolaylarında üretici ve tüketicilerin tıpkı okuyucu ve yazarlar gibi birbirlerine karışması, dönüştürülmüş toplumsal ilişkiler ve iletişim süreçleri bakımından önem taşımaktadır. Alternatif ve Radikal Medya Kuramı (2014), ana akım a karşı ortaya çıkan medyanın harekete geçirilmiş okuyucular olarak anlamlandırdığı durum, fanzinlerin oluşturduğu yatay bağlantıları kapsamaktadır. Türkiye'de yayınlanan fanzinler için oluşturulan kolektif yapılanmalar fanzinlerin dağıtım ve tartışması için okuyucu ve yazarların etkileşimini mümkün kılar. Erken dönem fanzinlerinde görülen altkültürel yapılanmalar, imajlar bombardımanının yaşandığı tüketim toplumunda her ne kadar azalsa da farklı boyutlarda varlığını sürdürmektedir. İstanbul'da yapılan FanzineFest, Kadıköy'de fanzin üretkeçileri için oluşturulan Fanzinlik, İzmir'de Fanzin Apartmanı adıyla bir araya gelen oluşum örnekleri, altkültürel örgütlenmenin boyutlarını oluşturur.

5. Tartışma ve Sonuç

Toplumsal hareketlerin yazınsal kültürü olarak değerlendirilebilecek fanzinlerin Türkiye'deki örneklerinin incelendiği bu çalışmada, kişisel ya da kolektif yayınlanabilen ve belli bir gençlik altkültürüne hizmet edebilen yayınlar olarak dikkat çeken fanzinlerin, egemen ideolojilere karşı bir tutum geliştirerek yayın yaptıkları konuları çoklu disiplinler bağlamında içeriklerine taşıdıkları görülmüştür. Bu durum, erken dönem fanzinlerinde açık bir şekilde dikkat çekerken ana akım medyanın bu hareketliliği görerek kendi sayfalarına taşıdığı görülmektedir. Fan-

zinler ortalama yüz kopya çoğaltılarak belirli bir alanda kalmıştır. Bu alan, yerin altı olarak tanımlanan 'underground' yayıncılıktır. Bu nedenle, karşı duruş sergilemeler de ana akım medyaya herhangi bir alternatif sunma gibi bir amaç taşımamışlardır. Fanzinler, toplum merkezli olarak incelendiğinde belirli bir politik duruş göstermeleri sebebiyle mücadele potansiyeli taşırlar. Bu nedenle, Deleuze ve Guattari (1987) tarafından yapılan rizom benzetmesi, birbirleri için kavşak noktası oluşturan fanzinlerde önemli bir yer tutmaktadır. Karşı-kamusal alanlar, egemen medya tekellerine ve hegemonik ideolojilere karşı kültürel değerler üretirler. Fanzinler, birer radikal medya örnekleri olarak, Negt ve Kluge'nin (1993) önerdiği karşıt/proleter kamusal alanın doğal üreticileri olarak görünmektedirler. Özellikle erken dönem fanzin örneklerinin karşıt kamusal alan oluşturmada daha etkili oldukları belirlenmiştir.

Türkiye gençlik mitinde dikkat çeken bir nokta, metal müzik ve beraberinde punk kültürünün farklı bir altkültürün doğuşuna öncülük etmiş olmasıdır. Bu altkültür, fanzin kültürünü de oldukça beslemiştir. Fanzin kültürünün Türkiye'deki örnekleri, bu çalışma kapsamında Atton'ın (2014) önerdiği radikal medya ve zinler için tipolojik cetvele göre incelenmiştir. Buna göre, fanzinlerde içerik olarak üreticilerin ilgi alanlarına giren her şey ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, ana akım medyada görülmeyecek röportajlar, mekânsal üretim, entelektüel isimlere yapılan atıflar, hegemonyaya meydan okuyan eleştirel içerikler muhalif, sanatsal ve otantik görünümü olarak yer almaktadırlar.

Fanzinler, biçimsel bağlamda incelendiğinde görsel dilini, punk felsefesinin yeralıtına özgü grafik ve tipografik bir eksende sundukları görülmektedir. Türkiye'nin erken dönem fanzinleri ile dijital dönemde yayınlanan fanzinlerin önemli bir kısmı, fotokopiyi punk kültürünün bir yansıması olan stil ve estetik ile kullanmaktadır. Fanzinler, genelde A5 boyutunda, zımbalı ya da zımbasız, fotokopi ile çoğaltılan anonim çalışmalardır. Fuchs (2014: 317), magazinleşmenin, provoke etmek veya izleyicileri elden kaçırmamak amacıyla önemsiz olanın dramatikleştirilmesi olduğuna dikkat çekerek alternatif medya üreticilerinin anonim kalmasını önerir. Bu noktada, kimi fanzinlerin bilinçli bir şekilde yıl ve sayı gibi bilgilerinin olmamasının onların sözde-kamusal alan haline gelmesini engellediği söylenebilir. Fanzinlerin reprografik uyarlamaları incelendiğinde fotokopi makinelerinin, entelektüel üretimde ön plana çıktıkları görülmektedir. Teknolojik evrilmeler sonucunda fanzinlerle beraber webzin ya da elektronik zinler de yayınlanmaya başlamış, öte yanda sosyal medya çağıyla beraber bu iki türün de oldukça azaldığı görülmüştür. Ancak, fanzin kültürü, post-dijital kültürler çağında azımsanmayacak derecede devam etmektedir. Fanzinlerin dağıtımında alternatif mekânlar, distro adı verilen

üretkeci dağıtımlar, sahaflar, kitabeveleri ve alternatif müzik dükkânları ön plana çıkmaktadır. Bu dağıtım ağları, fanzinlerin iletişim süreçlerinde yatay bağlantılar oluşturmuştur.

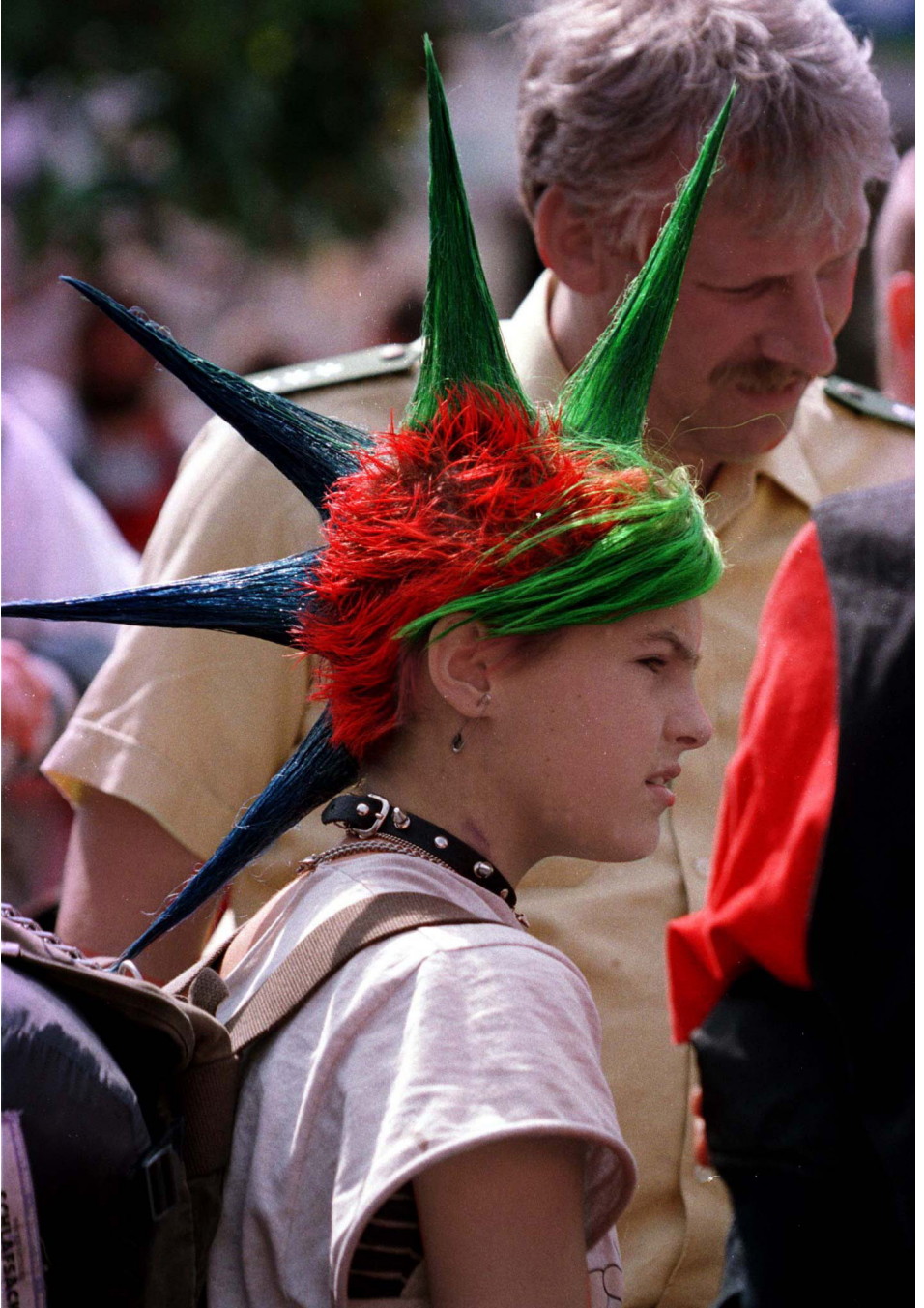
Fanzinler, ana akım medya geleneklerinin tersine metalaşmanın nadir görüldüğü alanlardır. Fanzinler, sermayenin merkeze alınmadığı, içeriğin reklam geliri elde etmek amacıyla oluşturulmadığı yayınlar olarak değerlendirilebileceğinden, Marx'ın süreç-ilişkisel sömürü kuramının da dışında kalmaktadır. Hebdige'in hatırlattığı gibi (2004: 90), altkültürü anlamlı kılan orijinal yenilikler, metaya dönüştürülüp kullanım alanları genişletildikçe dondurulmuş olur. Bu nedenle, fanzinler kendi özel bağlamlarından koparılmayarak altkültür dolaylarında kalmayı başaramaz. Fanzinler, ana akım gelenekler, egemen ideolojiler, sanat galerileri ya da moda düşkünleri tarafından anlamlandırmaya çalışılırsa, metalaşma sürecinin içerisine girer ve ticari sömürü ekseninde kendi değerlerinden kopararak bir eşyaya dönüşürler. Punk kültürünün yeraltına özgü anlayışında olduğu gibi, fanzinler, fotokopiyi özgürleştirici bir araç olarak kullanarak anonim kalmayı başarabildiklerinde gerçek değerine kavuşur.

Kaynakça

- Adorno, T., W. (1998). *Minima Moralia, Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar* (Çev: Orhan Koçak, Ahmet Doğukan). İstanbul: Metis Yayınları
- Aktay, Y. (2015). *Küreselleşme Çokkültürlülük Sahicilik*. Ankara: Tezkire Yayınevi.
- Atton, C. (2002). *Alternative Media*, Thousand Oaks: Sage.
- Atton, C. (2011). Zines. Downing, J.D.H. (Ed.) *Encyclopedia of Social Movement Media*. California: Sage Publications: 565-567.
- Atton, C. (2014). "Alternatif Medyaya Bakış: Kuram ve Metodoloji", Yanıkkaya, B., Çoban, B. (Der.), *Kendi Medyanı Yarat Cilt 1 içinde*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 21-62.
- Bailey, O.,G., Cammerts, B., Carpentier N. (2015). *Alternatif Medyayı Anlamak* (Çev: Çiğdem Öztürk). İstanbul: Kafka Yayınları.
- Belsito, P., Davis, B. (1981). *Street Art: The Punk Poster in San Francisco 1977-1981*. San Francisco CA: Last Gasp.
- Benjamin, W. (1970). *The Author as Producer*. *Gesammelte Schriften*, II, 683-701.
- Berrin, Y., Çoban B. (2014). *Kendi Medyanın Yarat; Alternatif Medya, Kavramlar, Tartışmalar, Örnekler Cilt 1-2*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Binark M., F., Güngör, N. (1993). TV ve basında haberler: karşılaştırmalı içerik çözümlemesi. *Amme İdaresi Dergisi*. 6 (3).
- Boggs, C. (1976). *Gramsci's Marxism*. London: Pluto Press.
- Bold, M., R. (2007). *Why Diverse Zines Matter: A Case Study of the People of Color Zines Project*. *Pub Res Q* 33, 215-228 (2017). <https://doi.org/10.1007/s12109-017-9533-4>.

- Boynik, S., Güldallı, T. (2007). Türkiye'de Punk ve Yeraltı Kaynaklarının Kesintili Tarihi 1978-1999. İstanbul: Bas Yayınları.
- Destici, O. (2019). Bir grafik ürün olarak üretim biçimleri bakımından Türkiye fanzinleri. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Desyllas, M., C., Sinclair, A. (2014). Zine-Making as a Pedagogical Tool for Transformative Learning in Social Work Education. *Social Work Education* 33(3).
- Doğan, E., Ş. (2019). Gelenekselden sayısal: Türkiye'de fanzin yayıncılığı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Downing J., D., H. (2017). Radikal Medya: İsyancıların İletişimi ve Toplumsal Hareketler. (Çev: Ülkü Doğanay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Duncombe, S. (1997). Notes from Underground: Zines and the Politics of Alternative Culture, London: Verso Publications.
- Enzensberger, H., M. (1970). "Constituents of a Theory of the Media", *New Left Review*, no.64, pp. 13-36.
- Erdoğan, Ş. (2017). Yeni Nesil İçin Mondo Trasho Arşivi. İstanbul: SUB Yayınları.
- Fuchs, C. (2010). Alternative Media as Critical Media. *European Journal of Social Theory* 13(2).
- Fuchs, C. (2014). Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş. (Çev: Diyar Saraçoğlu, İlker Kalaycı). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci, New York, International Publishers.
- Granjon, F. (2014). "Devrimci Hareketler ve Proleter Medya: Ajit-Prop'dan Kitle Çizgisine", Yanıkkaya, B., Çoban, B. (Der.), Kendi Medyanı Yarat Cilt 2 içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 179-214.
- Gunderloy, M., Janice, C., G. (1992). The world of zines: A Guide to the Independent Magazine Revolution. Penguin Books: New York.
- Hall, S., Lumley, B., McLennan, G. (1977). 'Politics and Ideology: Gramsci', in S. Hall, B. Lumley and G. McLennan (eds), *On Ideology. Working Papers in Cultural Studies*, Birmingham: Centre for Contemporary Cultural Studies, 1977: 45-76.
- Hall, S. (1985) "Signification, Representation, Ideology: Althusser and the PostStructuralist Debates." *Critical Studies in Mass Communication*. 2(2), Temmuz. 91-114.
- Hebdige, D. (2004). Altkültür: Tarzın Anlamı. (Çev: Sinan Nişancı). İstanbul: Babil Yayınları.
- Jeppesen, S. (2016). Understanding Alternative Media Power: Mapping Content & Practice to Theory, Ideology, and Political Action, *Democratic Communiqué*, vol. 27. 2015/2016 pp. 54-77.
- Knobel, M., Lankshear C. (2001). Cut, Paste, Publish: The Production and Consumption of Zines. State of the Art Conference, Athens, Georgia.
- Labovitz, H. (1993). E-zine List. Erişim Tarihi: 23.06.2020 <https://emailuniverse.com/e-zine-tips/?John-Labovitzs-E-Zine-List---Directory-Changes-Hands&id=1152>
- Laing, D. (2002). Tek Akorlu Mucizeler, Punk Rock'ın Anlamı ve Gücü (Çev: Nigar Özlem). İstanbul: Altkırkbeş Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). Mekânın Üretimi (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Lüküslü, D. (2009). Türkiye'de Gençlik Miti 1980 Sonrası Türkiye Gençliği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Negt O., Kluge, A. (2018). Kamusalık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalılığın Analizine Doğru (Çev: Müge Atala).
- Nicholls, P., Clute, J. (1979). The Encyclopedia of Science Fiction. St. Martin's Press: New York.
- Perkins, S. (1992). Approaching the '80s zine scene: A background survey selected annotated bibliography. De Pere: Plagiarist Press.
- Reed, J., P. (2012). Theorist of Subaltern Subjectivity: Antonio Gramsci, Popular Beliefs, Political Passion, and Reciprocal Learning, *Critical Sociology*, 39(4) 561-591.
- Shoemaker, P., Reese S. D. (2002). "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", İrvan, S. (Der.), Medya Kültür Siyaset içinde, 2. Baskı, Alp Yayınevi, Ankara, 127-178.
- Talas, M. (2011). Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Cilt-Sayı 29, 387-401.
- Taylan, A. (2012). Alternatif Medya ve Bianet Örneği: Türkiye'de Alternatif Medyaya Dair Etnografik Çalışma. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara.
- Triggs, T. (2006) Scissors and Glue: Punk Fanzines and the Creation of a DIY Aesthetic. *Journal of Design History*, 19 (1). pp. 69-83.
- Triggs, T. (2010). Fanzines: The DIY Revolution. Thames & Hudson Publishing: London.
- Wertham, F. (1973). The World of Fanzines. Southern Illinois University Press: Carbondale, Illinois.
- Yanıkaya, B., Çoban, B. (2014). Kendi Medyanı Yarat – Alternatif Medya – Kavramlar, Tartışmalar, Örnekler Cilt 1 İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Young, T., H. (1999). Punk- Bir Altkültürün Oluşumu (Çev: Hira Doğrul). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Genç bir punkçı kız Hanover şehir merkezinde, Reuters

“Gegen Vorurteile” Adlı Reklam Filminin Entegrasyon ve Ön Yargı Bağlamında Söylemsel ve Göstergibilimsel Açından Analizi

EYLEM ŞENTÜRK KARA
FATMA NİSAN

Öz

Son yıllarda Türklerin Almanya entegrasyonu Alman kamuoyunda en fazla tartışılan konulardan biridir. Özellikle Türklerin yaşadıkları dil problemi nedeniyle Alman toplumuna yeterince entegre olmadıkları ya da olamadıkları her fırsatta gündeme gelmektedir. Günümüzde üçüncü ve dördüncü hatta beşinci nesil Türk göçmenler Almanya’da yaşamlarını sürdürmekte ve bu kişiler birinci nesilden farklı olarak Alman diline hâkim olmalarına rağmen Alman toplumunda onlara yönelik hâlen ciddi ön yargılar bulunmaktadır.

2005 yılında ilk defa, Almanya’da yaşayan Türklere yönelik Ay Yıldız adıyla bir Alman telefon şirketi kurulmuştur. 2017 yılında yayınlanan reklam filminde Ay Yıldız şirketi “Gegen Vorurteile”(Ön yargılara karşı)“Wir sind mehr als man mit uns verbindet” (Bizimle bağlandığınızda daha fazlasınız) sloganıyla Türk göçmenlere yönelik hâlen Almanya’da var olan ön yargılara vurgu yapmıştır. Bu araştırmanın amacı, söz konusu reklam filminde Alman toplumu perspektifinden Almanya’da yaşayan Türklerle ilgili ne tür ön yargıların olduğu, bunların ne anlama geldiği ve ne amaçla sunulduğunun entegrasyon ve ön yargı bağlamında analiz edilmesidir. Araştırma kapsamında reklam filmi hem söylem analizi hem de göstergibilimsel analiz kullanılarak incelenmiştir. Reklamda günümüzde Almanya’da değişmesi gereken Türk algısının altı çizilmiş, bu bağlamda eleştirel bir söylem geliştirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Entegrasyon, Ön Yargı, Göstergibilim, Söylem Analizi, Türk Göçmenler, Göçmenlik

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 29.04.2020

Kabul Tarihi: 04.07.2020

ORCID ID: 0000-0002-1349-6442 ORCID ID: 0000-0003-2741-9613

E-Mail: eylem.kara@inonu.edu.tr E-Mail: fatma.nisan@inonu.edu.tr

Discourse and Semiotic Analysis of "Gegen Vorurteile" Advertising Film in the Context of Integration and Prejudice

EYLEM ŞENTÜRK KARA
FATMA NİSAN

Abstract

Turks' integration into Germany is one of the most discussed topics in German public opinion in recent years. Especially because of the language problem Turks don't or can't integrated to German society. This situation comes to the agenda at every turn. Nowadays third, fourth even fifth generation Turkish immigrants continue their lives in Germany. Unlike the first generation despite their command of the German language there is still serious prejudice against them in German society.

For the first time in 2005, a German telephone company was founded under the name of Ay Yıldız for Turks living in Germany. With the slogan *Gegen Vorurteile* (against prejudices) *Wir sind mehr als man mit uns verbindet* (we are more when you connect with us) Ay Yıldız company emphasized the prejudices against Turkish immigrants that still exist in Germany in the commercial film released in 2017.

The aim of this research is to analyze prejudices about the Turks living in Germany from the perspective of German society in this advertising film. Also to analyze what they mean and what purpose they are presented in the context of integration and prejudice. In the scope of the research the advertising film was examined using discourse analysis and semiotic analysis methods.

Keywords: Integration, Prejudice, Semiotic Analysis, Discourse Analysis, Turkish Immigrants, Immigration

Research Paper

Received: 29.04.2020

Accepted: 04.07.2020

ORCID ID: 0000-0002-1349-6442 ORCID ID: 0000-0003-2741-9613

E-Mail: eylem.kara@inonu.edu.tr E-Mail: fatma.nisan@inonu.edu.tr

1. Giriş

1961 yılında Türkiye ile Almanya arasında imzalanan iş gücü anlaşması neticesinde Türkler Almanya'ya göç etmeye başlamıştır. Bugün Türkler Almanya'nın en büyük göçmen grubunu oluşturmaktadır (Finans.Haberler.com, 2018; Prevezanos 2011; Rühl 2009: 5). Bu duruma rağmen Türkler gerek Alman kamuoyundaki tartışmalarda gerekse resmî daire ve kurumlarda entegrasyona en fazla kapalı toplum olarak lanse edilmektedir (Şen, 1993: 147; Woellert vd. 2009: 7). Bunun en temel nedeni olarak kültürel farklılıklar ve Türklerin Almancaya hâkim olma ya da olamama durumu argüman olarak gösterilmektedir. Almanya'ya ilk göç eden birinci nesil Türklerden farklı olarak sonraki nesiller Almancaya hâkim olmaya başlamış ve Alman toplumu ile daha fazla iletişim kurma yoluna gitmiştir. Ancak günümüzde hâlâ Türklere yönelik Alman kamuoyunda ciddi ön yargılar söz konusudur.

Almanya'ya göç eden birinci neslin bu ülkeye entegre olmasını sağlamak amacıyla hiçbir ön hazırlık ve herhangi bir altyapı çalışması yapılmamıştır. Zira Almanya, bu göçmenlerin günün birinde kendi ülkelerine dönecekleri varsayımıyla hareket etmiş, onların Alman toplumuna entegre edilmesini sağlamak amacıyla sosyal ve politik anlamda herhangi bir çalışma içerisine girmemiştir. Zaman içerisinde ülkede dil (hem Almanca hem Türkçe konusunda), eğitim, dışlanma, gettolaşma, ötekileştirme, işsizlik, dini ve kültürel problemler gibi pek çok konuda ciddi sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır. Türk göçmenler özellikle Alman diline hâkim olmadıklarından kendi içine kapanmış, içinde yaşadıkları toplumdan bağımsız kendi paralel toplumlarını oluşturmuştur (Şen, 2006: 123-127). Bu durum zaman içerisinde Alman toplumunda Türklerle ilgili ön yargıların ortaya çıkmasına, dolayısıyla onlara yönelik düşmanlığın artmasına neden olmuştur. Özellikle belli dönemlerde yabancı düşmanlığının artması ve bunun politika malzemesi olarak kullanılması çok sık gündeme gelmiştir (Gönültaş, 2019; Deutsche Welle, 2015).

Almanya'nın en büyük telekomünikasyon şirketlerinden biri olan Eplus tarafından 2005 yılında sadece Almanya'da yaşayan Türklere hitap etmek için Ay Yıldız adlı bir telefon şirketi kurulmuştur (telefonica.de, 2018). Bu şirketin hedef kitlesini oluşturan Almanya'da yaşayan Türk göçmenler özellikle iki kültüre de kendisini ait hissedenden diğer bir deyişle Alman-Türkü olarak nitelendirilen kişiler oluşturmaktadır. Bu kapsamda Ay Yıldız şirketi tarafından yapılan reklamlarda hem Alman-Türkü kimliği hem de onların yaşam tarzları ve sorunları yansıtılmaya çalışılmaktadır. 2017 yılında yayınlanan reklam filminde de Ay Yıldız şirketi "Gegen Vorurteile" (Ön yargılara karşı) "Wir Sind Mehr Als Man Mit Uns Verbindet" (Bizimle bağlandığınızda daha fazlasınız) sloganıyla Türklere yönelik hâlen Almanya'da var

olan ön yargılara dikkat çekmiştir. Bu çalışmanın amacı bu reklam filminde Alman toplumu perspektifinden Almanya’da yaşayan Türk kökenli insanlarla ilgili ne tür ön yargıların olduğu, bunların ne anlama geldiği ve ne amaçla sunulduğu entegrasyon ve uyum bağlamında analiz edilmiştir. Çalışma çerçevesinde reklam filmi söylem analizi ve göstergebilimsel analiz kullanılarak incelenmiştir.

2. Entegrasyon ve Türklerin Almanya’ya Entegrasyonu

Entegrasyon kelimesinin tanımı noktasında bir anlaşma söz konusu olmadığı için bu bağlamda çok sayıda çelişkili ve farklı tanım bulunmaktadır (Geißler ve Pöttker, 2006: 17). Bu kelime hukuk, psikoloji, sosyoloji ve siyaset gibi pek çok bilim alanında kullanılmaktadır. Entegrasyon Türk Dil Kurumu sözlüklerine (2020) göre “bütünleşme ve uyum” anlamına gelmektedir. Latince “integratio” kökünden türemiş bu kelime “bir bütünün restorasyonu, yenilenmesi bütünlüğün yeniden tesis edilmesi, tamamlanması, onarılması” olarak tanımlanmaktadır (Clemens vd. 2008: 22).

Uzun ve zor bir süreç olan entegrasyonun olması için insanların beraberce iletişim kurarak yaşamlarını sürdürmeleri gerekmektedir (Geißler, 2005: 72–73). Dolayısıyla entegrasyon süreci hem yakınlaşma, karşılıklı algılama, iletişim kurma, ortak arayışına hizmet etmekte hem de göçmenlerle diğer bir deyişle azınlıklarla çoğunluğun ortak toplumsal sorumluluk anlayışına sahip olmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple asimilasyonun aksine entegrasyonda çoğunluğa ait olmayan kişilerin kendi kültürlerini ve kimliklerini yok saymaları veya yok etmeleri durumu söz konusu değildir (Lexikon der Sozialen Arbeit, 1997).

Entegrasyonun başarılı bir şekilde olabilmesi için öncelikle azınlıkların çoğunlukla ahenk içerisinde bir yaşam sürdürmesi ve göç edilen toplum tarafından onlara fırsat eşitliğinin sunulması gerekmektedir (Şen, 2006: 13).

Esser (2003: 50–51) göçmenlerin yaşadıkları topluma entegre olmaları için gerekli olan dil yeterliliği, mesleki eğitim gibi bilgi ve yetkinliğe sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre dil, entegrasyon sürecinin temeli olmasına rağmen tek başına yeterli değildir. Bu nedenle göçmenlerin göç ettikleri ülkeye diğer bir deyişle çoğunluğa karşı bir bağlılık hissetmesi gerekmektedir.

II. Dünya Savaşı’nın ardından yaşanan iş gücü eksikliğini gidermek amacıyla Almanya 30 Ekim 1961 tarihinde Türkiye ile bir anlaşma imzalamıştır. “Misafir işçi” olarak Almanya’ya gelen Türkler ilk başlarda biraz para kazanıp hasretini çektikleri anavatanlarına bir an önce dönmek istemiştir. Ancak bu duruma rağmen çok az sayıda Türk göçmen bu dileğini gerçekleştirmeyi başarmıştır (Martin, 1991:

13). Türk göçmenlerin büyük bir çoğunluğu eşlerini ve çocuklarını Türkiye’den Almanya’ya getirerek bu ülkede kalıcı olmuştur (Toksöz, 2006: 31). Zira bu kişilerin para kazanma hedeflerine uzun vadede ulaşması, ülkelerinde kalan ailelerinin kendilerinden maddi beklentilerinin olması, Almanya’ya getirdikleri çocuklarının eğitim durumlarını düşünmesi gibi sebepler bu kısa süre için planlanan göç durumunu kalıcı bir hâle getirmiştir. Günümüzde yaklaşık 3,2 milyon Türk, Almanya’da yaşamaktadır (Finans.Haberler.com, 2018). Bu kişilerden neredeyse 1,3 milyonu Alman vatandaşlığına sahiptir (Şahinöz, 2020: 28).

Birinci nesil Türk göçmenler tarafından Almanya “Acı Vatan” ve “Gurbet” olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla bu kişiler kendilerini bu ülkeye ait hissetmemişlerdir (Şen, 2008). Fakat özellikle üçüncü nesil Türklere sonra bu durum geçerliliğini yitirmiştir. Zira bu kişiler kendilerini Türkiye’den daha çok Almanya’ya ait hissetmeye başlamıştır. Bugün Türklere Almanya’daki en büyük göçmen grubunu oluşturarak bu ülkenin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu duruma rağmen Türklere Almanya’ya entegrasyonu Alman kamuoyunda en fazla meşgul eden konulardan biridir (Clemens vd., 2008).

3. Alman Toplumunda Türklere Yönelik Ön yargılar

II. Dünya Savaşı’nın ardından Almanya, giderek artan iş gücü ihtiyacını İtalya, Türkiye, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Tunus, Fas ve Yugoslavya gibi farklı ülkelere karşılamaya çalışmıştır (Sessar, 2008: 170). Bu duruma rağmen uzun yıllar bir göçmen ülkesi olduğu fikrini kabul etmeyen Almanya, göçmen sorunu yerine Türk sorununa sahip olduğunu öne sürmüştür.

Almanlarla Türklere ilk karşılaşması 11. yüzyıldaki Haçlı Seferleri’ne kadar dayanmaktadır. Kiliseler, Türklere Doğu’dan gelen tehlike olarak nitelendirmiş ve bu durum onların Türklere ilişkin ilk izlenimlerini oluşturmuştur. Bu bağlamda Türklere; hoşgörüsüz, dinsiz, hoyrat, kaba, vicdansız, yıkıcı, acımasız, ahlaksız, iğrenç eylemleri sonucu korkunç günahlar işlemeye yatkın kişiler olarak tanımlanmıştır (Mora, 2011: 166). Bu durumun günümüzde Almanya’daki Türklere yönelik hâlâ etkisini sürdüren ön yargıların oluşmasında önemli bir tesiri olduğuna inanılmaktadır (Mora, 2009: 55).

Misafir işçi sıfatıyla Almanya’ya gelen Türk göçmenlerin Alman toplumuna entegre olmalarını sağlamak amacıyla ne Türkiye ne de Almanya tarafından gerekli ön hazırlığın yapılmaması nedeniyle bu kişiler kendi içlerine kapanarak “Türk Mahalleleri” olarak nitelendirilen “getto” bölgelerinde yaşamaya başlamıştır (Şen, 1993: 152; Özver, 1994: 75; Şen, 2006: 123-127; Tepav, 2019: 8). Bunun sonucunda Alman kamuoyunda “içine kapalı, sorunlu ve kompleksli bir Türk çocuğu” nite-

lemesi ortaya çıkmıştır. Türklere yönelik yabancı olma, dışlanma, ikinci sınıf insan, topluma uyum sağlayamamış “sarımsak kokulu, hırsız, pis, aptal, pinti ve korkak” gibi nitelendirmeler gündeme gelmiştir (Özver, 1994: 75; Mora, 2009: 141).

Dil, iletişimin en temel anahtarıdır. Bu anahtar olmayınca insanların birbirlerini anlayarak yakınlaşması mümkün hâle gelemmez. Bu bağlamda Almancaya hâkim olmayan Türklerin kendilerini Almanlara anlatamaması ya da onları da anlayamaması iki toplumun yakınlaşmasını engellemiş ve ön yargıların katlanarak çoğalmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle birinci nesil göçmenler para biriktirerek en kısa zamanda Türkiye’ye dönmek istedikleri için sadece günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sözcükler ya da ifadeler öğrenme yoluna gitmiştir. Her ne kadar diğer nesiller Almancaya hâkim olma noktasında aşama kat etmiş olsa dahi Türklerin özellikle Türk kadınlarının Almanca öğrenmedikleri ya da öğrenmek istemedikleri konusunda ciddi ön yargılar bulunmaktadır (Handelblatt, 2010; Külahçı, 2010; Dervişoğlu, 2016: 36).

Yaklaşık 60 yıldır Almanya’da yaşayan Türklerin, giyim-kuşamları, yeme-içme alışkanlıkları, dinî ibadetleri, sosyal ilişkileri, tavır ve davranışları bazı Almanlar tarafından hâlâ tam olarak bilinmemekte ve anlaşılammaktadır. Özellikle Türk aile yapısındaki ataerkil düzen çok eleştirilmekte kadınların baskı altında oldukları (Mora, 2009: 69), erkeklerin egemenliğinde varlık sürdürmek zorunda kaldıkları ileri sürülmektedir. Kadınların kendilerini ifade etme ve koruma noktasında erkeklere muhtaç olduğu görüşü Alman toplumunda sıklıkla kabul gören bir ön yargı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yazılı basında Türklere ilgili yapılan haberlerde başörtüsü takmadan sokağa çıkamayan, babalarının, ağabeylerinin ya da kardeşlerinin baskısı altında yaşayan Türk kızları hakkında ön yargılar içeren yorumlara yer verilmiştir (Şekeroğlu, 1998: 194-195).

Delgado tarafından 1972 yılında yapılan “Basında Misafir İşçiler” araştırmasının sonucuna göre olumsuz haberlerin en fazla Türklere ilişkilendirilerek sunulduğunu görülmüştür. Öyle ki yayınlanan haberlerin yaklaşık dörtte üçünde yabancıların dolayısıyla Türklerin tehlikeli, kriminal, uyuşturucu madde kullanan-satan ve şiddete eğilimli kişiler olarak lanse edildiği saptanmıştır (Akt. Alver 2001: 137). Örneğin; bıçaklamayla ilgili haberlerde eylemi gerçekleştiren kişilerin Türk olduğu vurgulanarak sunulmuştur. Bu bağlamda haberleri okuyan Almanların bilinçaltında, Türklerin eli bıçaklı dolayısıyla tehlikeli oldukları ön yargısı oluşturulmaktadır (Ergi, 1996: 27).

Der Spiegel dergisinin haberleştirdiği araştırma verilerine göre Almanların Türklere yönelik genel kanaat ve algılamalarının diğer göçmenlere oranla daha fazla

olumsuz olduğu görülmüştür. Öyle ki Almanların %48'i (neredeyse yarısı) Türkleri diğer yabancı azınlıklara göre daha az sempatik buldukları sonucu ortaya çıkmıştır (Göksu, 2000: 22).

Günümüzde de medyada Türklerle ilgili olumsuz haberler öne çıkarılmakta ve genellikle Türk kadınları “kurban”, erkekler ise “suçlu” olarak lanse edilmektedir. Medyanın Türkler hakkında çoğunlukla olumsuz nitelikte haberleri ön plana çıkararak yer vermesi Alman kamuoyunda ön yargıların oluşmasında etkili olmaktadır. Özellikle Türk gençleri arasında artan İslamileşme, gettolaştırma eğilimleri ve bu kişilerin şiddete yakınlığını irdeleyen yayınlar ırkçı yaklaşımlara ağırlık verilerek sunulmaktadır (Ayata, 1999: 10-18).

1980'li yıllarda Türk göçmenlerin %25'inin işsiz olduğu ve işsizlik parası olarak Almanların sırtından geçindikleri izlenimini oluşturulmaya çalışılmıştır (Çulcu: 1993: 143). Die Welt (Kálnoky, 2012; Sputnik, 2018) gazetesi, Türklerin Avrupa ülkelerinden aldıkları sosyal yardım paraları (Hartz IV gibi) ile Türkiye'de emlak sahibi oldukları iddiasında bulunmuştur. Bu habere yapılan okur yorumları incelendiğinde Almanların perspektifinden Türklere ilişkin onlarca ön yargının vurgulandığı tespit edilmiştir. Bu durum günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Zira Alman medyasında sık sık her dört göçmenden birinin Hartz IV* olarak adlandırılan sosyal yardım parasıyla geçimini sağladığının altı çizilmektedir. Özellikle Türk kökenli göçmenlerin çoğunlukla bu yardımdan yararlandığı vurgulanmaktadır (Kramer, 2016; Focus Online, 2019).

2010 yılında Alman siyasetçi Thilo Sarrazin “Almanya Kendini Yok Ediyor” adlı kitabında göçmenleri Almanlardan düşük zekâlı olarak nitelendirmiştir. Artan göçmen nüfus nedeniyle 100 yıl içerisinde sadece 25 milyon, 300 yıl sonra ise yalnızca 8 milyon Almanın kalacağı dolayısıyla Almanya'nın küçülerek aptallaştığını ileri sürmüştür. Göçmenlerin %40'ın geçimlerini üretime katkı sağlamadan Almanya'nın sosyal devlet olmasını sömürerek yaşadığını iddia edip onları bir yük olarak lanse etmiştir. Sarrazin, özellikle Türk ve Müslüman göçmenleri bu noktada hedef almıştır. 1960 ve 1970'li yıllarda gerçekten Türk göçünü büyük bir hata olarak nitelendirmiştir. Ona göre Türkler sadece manav ve dönerci olabilecek kapasiteye sahiptir ve onların bunun dışındaki mesleklerde başarılı olması söz konusu değildir. Ayrıca Sarrazin, Türklerin devletten geçinen, çocuklarının eğitimleriyle

¹ Sosyal bir devlet olan Almanya'da (Arbeitslosengeld I) işsizlik parası I ve (Arbeitslosengeld II – Hartz IV) (İşsizlik parası II) olmak üzere 2 tür işsizlik sigortası bulunmaktadır. İşsizlik parası I için kişinin çalıştığı süre dâhilinde maaşından birtakım kesintiler yapılmaktadır. Bu kesintiler kişinin işsiz kaldığı dönemde ona geri ödenmektedir. Kişinin işsizlik parası I alabilmesi için en az 12 ay çalışması gerekmektedir. İşsizlik parası II'de ise, işsizlik parası I hakkı olmayan (en az 12 ay bir işte çalışmamış olması), işsiz olan bireylerin mağduriyet yaşamamaları ve hayatlarını idame ettirmeleri için devlet tarafından onlara yapılan maddi yardımı ifade etmektedir. (T.C. Berlin Büyük Elçiliği Çalışma ve Güvenlik Müşavirliği, 2020; Perspektif.eu, 2019).

İlgilenmeyen, sürekli başörtülü kız çocukları üreten bir topluluk olarak nitelendirilmiştir. Sarrazin’in bu iddiaları Alman kamuoyunda büyük yankı uyandırmış bazı çevrelerden çok destek görmüştür (Milliyet, 2010).

4. “Gegen Vorurteile” Reklam Filmi Üzerine Söylemsel ve Göstergebilimsel Analiz
Çalışmanın bu kısımda hem araştırmanın amacı, varsayımları, örnekleme, yöntemi hem de reklam filminin içeriği ve bulguları hakkında bilgi verilmiştir.

4.1. Araştırma

Türkler yaklaşık 60 yıldır Almanya’da yaşamalarına rağmen hâlen Alman toplumunda onlara karşı birtakım ön yargılar bulunmaktadır. Her ne kadar kuşaklar arasında entegrasyon noktasında büyük farklılıklar olsa da ön yargılar bağlamında yıllardır olumlu anlamda büyük bir ilerleme söz konusu olmamıştır. Bu varsayımlardan yola çıkarak yapılan çalışmada 2017 yılında yayınlanan Ay Yıldız şirketi “Gegen Vorurteile” (Ön yargılara karşı) “Wir sind mehr als man mit uns verbindet” (Bizimle bağlandığınızda daha fazlasınız) sloganıyla Türk göçmenlere yönelik hâlen Almanya’da var olan ön yargılara vurgu yapan reklam filmi örneklem olarak seçilmiştir. Reklam filminin devamı niteliğinde yürütülen diğer kampanyalar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmada, Ay Yıldız Şirketinin “Gegen Vorurteile” (Ön yargılara karşı) reklam filminde Alman toplumu açısından Almanya’da yaşayan Türklerle ilgili ne tür ön yargıların sunulduğu, bunların ne anlama geldiği ve ne amaçla kullanıldığı entegrasyon ve uyum bağlamında analiz edilme yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede reklam filminin analizinde hem söylem analizi hem de göstergebilimsel analiz şeklinde karma yöntem kullanılmıştır.

Reklam filmlerinde bulunan sözlü ve sözsüz içerikler birtakım örtülü mesajlar sunmaktadır. Bu örtülü mesajların anlaşılmasında söylem analizi büyük bir rol oynamaktadır. Zira söylem analizi, günlük hayatta kullanılan cümle ve metinlerin söylemsel açıdan analiz edilmesi ilkesine dayanmaktadır. Ayrıca bakmak ile görmek arasındaki farkın yöntemselleştirilmesine hizmet etmektedir (Büyükkantarçioğlu 2012: 167). Reklam filmlerinde kullanılan cümle yapısı, kelime çekimleri, çekim tipi, müzik/jingle-ses-ses efektleri toplumsal düzenin mikro düzeyine ait dil kullanımı, söylem, iletişim ve sözlü etkileşimi dolayısıyla reklam filminin retorliğini yansıtmaktadır (van Dijk, 2015: 468). Söylem analizinde söylemdeki ideolojik boyut ön plana çıkmakta ve söylenmeyen, ima edilen anlamların saptanmasına yardımcı olmaktadır (van Dijk, 2007: 168-170). Dolayısıyla söylem analizi sadece metinleri incelemekle sınırlı kalmamakta anlamları, ideolojileri ve fikirleri açığa çıkarmaya da hizmet etmektedir (Inceoğlu ve Çoban, 2016: 48).

Söylem vasıtasıyla temsil edilen olguların saptanması ve açıklanması söz konusudur. Söylem analizinde bireyin dili nasıl kullandığına odaklanılmakta ve metnin görünen yüzünden daha çok yaratıcısının niyetine yönelik bir çözümleme yapılmaya çalışılmaktadır (İnceoğlu ve Çomak, 2009: 44). Söylem analizinde; hâkimiyet, güç, sınıf farkı, hegemonya, ırk, cinsiyet, ayrımcılık, ideoloji, çıkar, yeniden oluşturma, kazanç, gelenek, dönüştürme, sosyal yapı veya sosyal düzen gibi konular ele alınarak araştırılmaktadır (van Dijk, 2003: 354).

Göstergebilim, gösterge dizgelerini inceleyen bir bilim dalıdır (Güz vd., 2002: 155). Dille ilgili bilimlerde gösterge, kendisi dışında bir şeyi temsil eden ya da bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek niteliklere sahip olan her çeşit şekil, nesne, olgu gibi unsurların genel anlamda adlandırılmasıdır (Rifat, 2005: 115). Göstergebilimde; görüntüler, sözcükler, sesler, trafik işaretleri, çiçekler, tıbbi semptomlar ve müzik gibi pek çok şeyin incelenmesi söz konusudur. Göstergebilim geleneksel eleştiriden tamamen ayrılmaktadır. Geleneksel eleştiride estetik obje ya da metin kendine has görünen anlamlarına göre yorumlanırken göstergebilimde ise anlamın ne olduğundan çok, nasıl yaratıldığı irdelenmektedir (Parsa ve Parsa, 2004: 1-2). Peirce, her bir gösterge veya göndermede bulunduğu şey arasındaki ilişkiyi belirten üç gösterge kategorisi ortaya koymuştur (Fiske, 2003: 70). Bunlar göstergeler; görüntüsel gösterge, belirti (ikon) ve simge'dir. Görüntüsel gösterge belirttiği şeyi canlandırmakta ve onu doğrudan temsil etmektedir. Diğer bir deyişle onun gibi görünür ve onun gibi ses çıkarmaktadır. Belirti veya ikon nesnesi ortadan kalkınca kendisini gösterge yapan unsurları hemen yitiren ama yorumlayan bulunmadığında bu özelliğini yitirmeyen göstergedir (Rifat, 2009: 31-32). Dolayısıyla nesnesi ile arasında nedensellik ilişkisi olan gösterge ikon olarak adlandırılmaktadır (Büker, 1991: 46). Simge ise yorumlayanın olmaması durumunda kendisini gösterge yapan unsuru yitirecek olan göstergedir (Rifat, 2009: 31-32). Burada gösterge ile nesne arasında bir benzerlik ve bir bağlantı bulunmamaktadır. Sadece simge yerine geçtiği şeyi nitelendirerek insanların anlamalarını sağlamaktadır (Fiske, 2003: 70).

4.2. Ay Yıldız Telefon Şirketinin “Gegen Vorurteile” Reklam Filminin İçeriği

2017 yılında televizyonda yayınlanmaya başlayan Ay Yıldız telefon şirketinin “Gegen Vorurteile” (Ön yargılara karşı) “Wir sind mehr als man mit uns verbindet” (Bizimle bağlandığınızda daha fazlasınız) reklam filminin süresi 1 dakika 9 saniyedir. Filmin tamamında Almanların Türklere yönelik ön yargıları Almanya’da yaşayan Türklerin mesleki hayatlarına gönderme yapılarak sunulma yoluna gidilmiştir.

Reklam filmi kararlı bir yüz ifadesi ile bir kadının “Ich lerne kein Deutsch...” (Ben

Almanca öğrenmiyorum) demesiyle başlamaktadır. Daha sonra ise “Ich lehre es” (Almanca öğretiyorum) demektedir. Burada kadının görüntüsü daha geniş plan olarak ekrana verilmekte ve bu sayede reklamdaki bu kişinin bulunduğu ortam anlaşılmaktadır. Kadının sınıf ortamında tahtaya tebeşirle bir şeyler yazdığı görülmektedir. Daha sonra sınıfa dönen bu kişi konuşmak isteyen öğrencilere beden dili ile söz hakkı vermektedir.

Sadece yüzü ve omuzlarının çok küçük bir kısmı görünen bir kadın “Ich hole meine Brüder” (Ben erkek kardeşlerimi getireceğim) demektedir. Bu ifadenin ardından kadının görüntüsü geniş ekran verilmekte ve bu sayede bu kişinin bir boksör olduğu anlaşılmaktadır. Bu sırada kadının yüzündeki ciddi ifadenin yerini gülümse almakta ve bu kişi “Und dann feuern sie mich an!” (Ve onlar beni yüreklendiriyor) demektedir. Kadının kum torbasına boks eldivenleri ile vurarak antrenman yapışı, boks müsabakasına çıkarken ki hâli, müsabaka sırasındaki mücadelesi gösterilmektedir.

Yine sadece kafası ve omuzlarının küçük bir kısmı gözükken kır saçlı ve bıyıklı bir adam çok ciddi bir şekilde “Ich habe den besten Stoff der Stadt” (Şehirdeki en iyi kumaşa- uyuşturucuya sahibim) demektedir. Daha sonra bu kişinin bulunduğu görüntü geniş ekran sunulmakta ve kişinin bir terzi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişi sözlerine “Hundert Prozent reine Seide” (Yüzde yüz saf ipek) diyerek devam etmektedir. Görüntüler bu kişinin kumaşı bir yere sererek makasla kesip dikiş makinesiyle dikmesiyle devam etmektedir.

Bir sonraki sahnede yine sadece yüzünün ve omuzlarının küçük bir kısmı görünen genç bir kadın “Ich reizte schnell aus” (Çabuk zıvanadan çıkar kendimi kaybederim)..... Und bin den Takt voll” (Ve ritim doluyum) demektedir. Bu ifadenin ardından hareketli bir müzik başlamakta ve kadın eline kemanını almaktadır. Ardından üzerinde notaların bulunduğu kâğıtlar etrafa saçılmaktadır. Kadının güçlü ve hızlı bir şekilde keman çalmaya başlamasıyla görüntüye onun keman üzerindeki el hareketleri gelmektedir.

Bir sonraki sahnede kirli sakallı bir genç erkek yine ciddi bir ifade ile “Ich kassiere vom Staat ab” (Devletten para alıyorum) demektedir. Görüntünün geniş ekran olarak ekrana gelmesiyle birlikte gencin bulunduğu ortam anlaşılmaktadır. Bu kişi, gülümseyerek “Und rette ich dabei Leben” (Ve bunun yanında hayat kurtarıyorum) dedikten sonra itfaiyecilerin itfaiye arabasına daha kısa sürede ulaşmak amacıyla kullandıkları borudan üniformasıyla aşağı doğru kaymaktadır. Bir sonraki sahnede bu kişinin arkasında itfaiye arabası ve üniformalarını hızlıca giymeye çalışan iş arkadaşları görülmektedir. Elinde itfaiyecilerin giydikleri kast bulunan

bu kişi, üzerinde Feuerwehr (İtfaiye) yazan üniformalı kişilerin arasına girerek olay yerine doğru hareket etmektedir.

Bir sonraki sahnede reklamın başında gösterilen öğretmen kadın tekrar ekrana gelmekte ve “Wir sind mehr, als man mit uns verbindet” (Bizimle bağlandığınızda daha fazlasınız) ifadelerini kullanmaktadır. Daha sonra reklamda ikinci sırada gösterilen boksör kız gülümserken terzi olan kişi bir koltukta özgüvenli bir şekilde oturmaktadır. Müzisyen olan kadın yüz ifadesi gururlu bir vaziyette gösterilirken itfaiyeci olan genç, itfaiye arabasının içinde iş arkadaşlarıyla beraber olay yerine giderken gülümsemektedir. Reklamın son sahnesinde görüntü bulanık hâle gelmekte ve Ay Yıldız şirketinin kırmızı beyaz logosu belirlemektedir. Logonun hemen altında Gegen Vorurteile ve daha fazla bilgi için “gegen-verurteile.de” yazmaktadır. Bu sırada dış ses “Wenn du gegen Vorurteile bist (Eğer sen de ön yargılara karşı isen), o zaman sen de bizdensin.” demektedir. Reklam dış sesin şirketin adını telaffuz etmesiyle son bulmaktadır.

4.3. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında reklam filminde sunulan kişilerin meslekleri dikkate alınarak çeşitli alt başlıklar oluşturulup içerik, söylem analizi ve göstergebilimsel yöntemle çözümlenmiştir.

a) Almanca Öğretmeni

Çalışmanın bu bölümünde reklam filminin Almanca öğretmeniyle ilgili olan kesitin söylem ve göstergebilimsel çözümlemesi yapılmıştır.

Görsel 1

Görsel 2

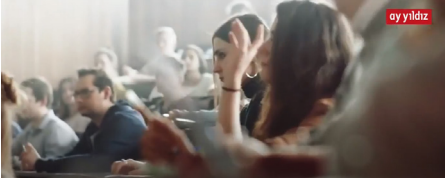
Görsel 3

Görsel 4

Görsel 5

Görsel 6

Gösterge: Kadın Almanca Öğretmeni

Gösterenler: Geleneksel Türk ezgileri, bir kadın öğretmen, amfi, dizüstü bilgisayar, tahta, tebeşir, yazı, defter, kalem, masa, termos, çok sayıda kız ve erkek öğrenci

Gösterilenler: Ciddiyet, başarı, gurur, bilgi, tecrübe, kararlılık, özgüven, saygı, söz hakkı tanıma, neşe, mutluluk, memnuniyet.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Reklam filmi yüzünün sağ tarafı kameraya dönük şekilde duran bir kadının ekrana gelmesi ve tam bu sırada hüznü bir nitelik taşıyan geleneksel Türk müziği ezgileriyle başlamaktadır. Reklam filminin hüznü bir geleneksel Türk müziğiyle başlaması ile Almanya'nın yıllarca pek çok Türk tarafından “Acı vatan” olarak nitelendirilmesine bir gönderme yapılmak amacıyla kullanılmıştır. Zira Almanya'ya ekonomik sıkıntılar nedeniyle göç etmek zorunda kalan Türkler kendi vatanlarına büyük özlem duymakta ve duydukları bu özlemi de kimi zaman dinledikleri, kimi zaman ise söyledikleri parçalar ile dile getirmiştir. Ayrıca Almanya'da sadece zorunlu nedenlerden kalan bu insanlar bu ülkedeki mutsuzluklarını Almanya'ya “Acı Vatan”, “kör olsun Almanya”, “yıkılsın Almanya” tarzında söylemlerle hüznü müzikler eşliğinde dile getirmeye çalışmıştır. Reklamın ilerleyen kısımlarında müzik hızlanmakta ve daha güçlü modern ezgilere yer verilmektedir. Bu bağlamda Almanya'daki üçüncü, dördüncü hatta beşinci kuşak nesillerin kendilerini “Acı Vatan” olarak nitelendirilen bir ortamda hissetmedikleri, bilakis bu ülkeyi benimsedikleri bu ezgiler ile sunulmaya çalışılmıştır. Zira Almanya'da yaşayan bu kişilerin kendi Türk kökenleri ile Alman değerlerini sentezlemeleri müzik ezgileriyle dile getirilmiştir. Bu durum, reklamın bütün kesitlerinde kullanılan müzik için geçerlidir.

Reklam filminin ikinci sahnesinde kadın karakter ciddi ve kararlı bir yüz ifadesiyle kameraya dönmekte ve “Ich lerne kein Deutsch. (Ben Almanca öğrenmiyorum) demektedir. Bu sırada bu kişinin sadece yüzü ve omuzlarının bir kısmı görünmekte dolayısıyla bulunduğu mekân anlaşılabilir (Görsel 1). Kadının “Ich lehre es” (Onu-Almanca'yı öğretiyorum) dediği sırada görüntü geniş ekran olarak gösterilmektedir. Böylece kadının içinde bulunduğu sınıf daha doğru bir ifade ile

amfi ortamı; tahta, dizüstü bilgisayar, ders dinler vaziyette oturan öğrencilerden anlaşılmaktadır (Görsel 2). Bu sırada kadının görüntüsü net bir şekilde sunulurken öğrencilerin yüzleri seçilememekte bulanık olarak gösterilmektedir. Her ne kadar öğrencilerin yüzleri seçilemiyor olsa da bu kişilerin ten ve saç renklerinden onların Alman olduğu anlaşılmaktadır (Görsel 2). Kadının tahtanın önünde olması kendinden emin ve kararlı bir şekilde konuşması onun öğretmen olduğunu ve Alman öğrencilere ders verdiğini göstermektedir. Sınıfın yapısı, öğrencilerin yaşları, oturma düzeni gibi unsurlar göz önüne alındığında reklamdaki kadın karakterin üniversitede ders veren bir akademisyen olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Bir sonraki sahnede kadının sadece eli gözükmemekte ve tahtaya tebeşir ile bir şeyler yazdığı görülmektedir. Yazının bitiminde bu kişi tebeşir ile güçlü ve kararlı bir şekilde tahtaya vurarak nokta koymaktadır. Bu durum neticesinde tebeşirin baş kısmının hafif kırıldığı ve parçalarının bu kişinin eline sıçradığı görülmektedir (Görsel 3). Güçlü bir şekilde nokta koyma hareketi ile kadının kendinden ne kadar emin olduğunu sembolize etmektedir. Daha sonra arkasında bulunan öğrencilere hızla dönen kadın, öğrencilerine bir şeyler anlatmaya devam etmektedir (Görsel 4). Bu durum karşısında her ne kadar öğrencilerin yüzleri tam net olarak görülme de onların oturma şekilleri, önlerinde duran defterler ve ellerinde tuttukları kalemler dersin hocasını nasıl büyük bir dikkat ile dinlediklerini göstermektedir. Hocaya duyulan saygı el kaldırarak söz hakkı isteme durumuyla temsil edilmektedir (Görsel 5). Bir sonraki sahnede kocaman tahtanın önünde duran kadının el kaldırarak söz hakkı isteyen kişilere el ve baş hareketleriyle söz hakkı tanıdığı görülmektedir (Görsel 6). Kadın hocanın öğrencilerine söz hakkı tanırken ki beden dili, yüzündeki kocaman gülümseme onun yaptığı işi ne kadar sevdiğini ve bundan ne kadar mutlu olduğunu sembolize etmektedir.

Söylem Çözümlemesi Yorumu:

Ay Yıldız şirketinin reklamının Almanca öğretmeniyle ilgili olan kısmında ilk olarak bir kadın görüntüye gelmekte ve "Ich lerne kein Deutsch..." (Ben Almanca öğrenmiyorum.) demektedir. Bu durum ile Almanya'da yıllardır yaşayan ve bu ülkeye entegre olma noktasında hiçbir çaba harcamayan Türklere özellikle Türk kadın göçmenlerle ilgili bir ön yargıya atıf yapılmaktadır. Son yıllarda Alman kamuoyunda Almanya'da getto olarak adlandırılan belli bölgelerde yaşayan ve yıllardır entegrasyonun en önemli emaresi olarak nitelendirilen, Almancanın öğrenilmesi noktasında hiç çaba harcamayan kişilerin varlığından söz edilmektedir. Bu kişilerin Alman toplumundan bağımsız, paralel bir toplum içerisinde varlık sürdürdükleri öne sürülmektedir. Özellikle Türk kadın göçmenlerin kendi kapalı toplulukları içerisinde Alman kültürünü, yaşam tarzını özellikle dilini öğrenerek entegre olmak

yerine kendi paralel toplumları içinde hayatlarına devam etmeleri sık sık Alman kamuoyunun gündemine gelmekte ve çeşitli çevreler tarafından eleştirilmektedir (Philip, 2004; Şahin, 2012:14; Şen, 2006: 123-124; Matter, 2002: 241)

Reklamın ilk sahnesinde “Ich lerne kein Deutsch...” (Ben Almanca öğrenmiyorum.) söylemiyle Alman toplumunda tüm Türklere özellikle Türk kadınlarına yönelik Alman dilini öğrenmeme dolayısıyla entegre olmak istememe ön yargısına (von Paczensky, 1978: 7-8; Handelblatt, 2010; Külahçı, 2010; Dervişoğlu, 2016: 36) vurgu yapılmıştır. Reklamda yer alan kadının ikinci cümlesi “Ich lehre es” (Onu-Almancayı öğretiyorum.) ifadesinden oluşmaktadır. Bu ifade ile kadının Almancaya yeterince hâkim olduğu hatta bu konuda öğretici sıfatıyla ders verebilecek düzeyde bilgi birikimine sahip olduğunun altı çizilmiştir. Bu bağlamda reklamın bu kısmında Türk kadınlara yönelik olarak önemli bir ön yargının kırılmaya çalışıldığı dolayısıyla bu konuda eleştirel bir söylemin geliştirildiği söylenebilmektedir.

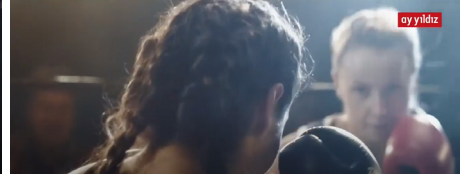
b) Kadın Boksör

Bu kısımda reklam filminin kadın boksör ile alakalı olan kesiti hem söylem hem de göstergebilimsel çözümleme başlıkları altında irdelenmiştir.

Görsel 7

Görsel 8

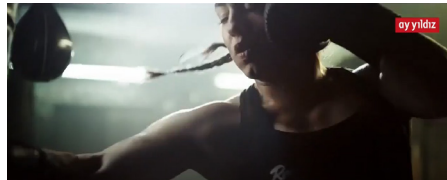
Görsel 9

Görsel 10

Görsel 11

Gösterge: Kadın Boksör

Gösterenler: Geleneksel Türk ezgileri, kaslı kadın bir boksör, spor salonu, boks için gerekli farklı antrenman aletleri, kum torbaları, boks eldiveni, lambalar, boksör bornozu, örgülü saçlar.

Gösterilenler: Ciddiyet, kararlılık, tehdit, gülümseme, azim, hırs, güç, başarı, özgüven.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Reklamın bu kısmında yüzünün tamamı ile omuzların küçük bir kısmı görünen genç bir kadın ciddi ve kararlı bir ifade ile "Ich hole meine Brüder." (Ben erkek kardeşlerimi getireceğim.) demektedir (Görsel 7). Bu sözün hemen ardından yakın ekran olarak sunulan görüntü geniş bir şekilde verilmektedir. Bu sayede kadının içinde bulunduğu mekânın bir spor salonu olduğu anlaşılmaktadır. Spor salonunda boksörlerin kullandıkları kum torbası gibi antrenman aletleri yer almaktadır (Görsel 8). Omuzları ve kollarından kaslı olduğu anlaşılan kadının üzerinde, sporcuların giydiği siyah bir atlet bulunmaktadır. Bir sonraki sahnede boksör eldivenleriyle gösterilen kadın bir yandan gardını alıp diğer yandan gülümseyerek "Und dann feuern sie mich an!" (Ve onlar beni yüreklendiriyor!) demektedir. Daha sonra bir kum torbasına konsantre ve hırslı bir şekilde vuruşlarını sıralamaktadır (Görsel 9). Bu durum, kadının başarılı olmak adına ne kadar çabaladığını sembolize etmektedir. Bir diğer sahnede boks maçına çıkmak üzere seyircilerin arasında arkası dönük bir şekilde ilerleyen kadının boksör bornozu içindeki hâli gösterilmektedir (Görsel 10). Bu sırada reklam müziğinin hareketli ezgilerinin yanı sıra seyircilerin coşkusu hem onların beden dili hem de ortamın sesiyle vurgulanmıştır. Bu sahnede kadının başarılı, güçlü ve takdir edilen bir boksör olduğuna gönderme yapılmıştır. Reklamın bu kesiti kadın boksörün, kırmızı eldivenli bir başka kadın boksörle yaptığı müsabakadan görüntülerle son bulmaktadır. Buradaki rakip kadının saç ve ten rengi kişinin Alman olduğu izlenimi yaratmaktadır (Görsel 11). Bu bağlamda bu Türk kadınının Alman hemcinsleriyle yarışacak düzeye geldiğine işaret edilmiştir denilebilir.

Söylem Çözümlemesi Yorumu:

Reklamın bu kısmında yer alan kadın karakter ciddi bir ifade ile "Ich hole meine Brüder" (Ben erkek kardeşlerimi getireceğim.) demektedir. Reklamın bu kısmında kullanılan söylem ile Türk kadınlarının kendilerini savunmaktan aciz oldukları ve çevrelerinde bulunan insanlarla iletişimi dahi ailedeki erkekler (baba, ağabey gibi) vasıtasıyla sürdürdükleri düşüncesine gönderme yapılmıştır. Zira birçok Alman'da, Türk kadınların sürekli ailelerinin özellikle erkek egemenliğinin altında ezildiği

ve kendilerini ifade etmekten dahi aciz, korunmaya muhtaç olduğu ön yargısı bulunmaktadır. Ekranın geniş açılı ile gösterilmesiyle kadının bir boksör olduğunun anlaşılmasının ardından “Und dann feuern sie mich an!” (Ve onlar beni yüreklendiriyor!) demektedir. Bu ifade ile kadın boksör, erkek kardeşlerini kendisini korumaları için getirmek istemediği anlaşılmaktadır. Zira bu söylem ile kadın boksör erkek kardeşlerinin kendisini boks müsabakası sırasında izlemesini ve destek vermeleri istemini belirtmektedir. Bu bağlamda reklamın bu kısmında da Türk kadınlarının aciz ve erkek korumasına muhtaç kişiler olmadığı söylemi geliştirilmiştir.

c) Terzi

Çalışmanın bu kısmında reklam filmindeki terzi ile ilgili olan kesitin söylemsel ve göstergebilimsel çözümlemesi yapılmaya gidilmiştir.

Görsel 12

Görsel 13

Görsel 14

Görsel 15

Gösterge: Terzi

Gösterenler: Geleneksel Türk ezgileri, kır saçlı bir erkek, yelek, kravat, kumaşlar, klasik ceketler, ayakkabı, klasik giyim için gerekli erkek aksesuarları, raflar, askılar, deri düğmeli bir koltuk, mezura, bordo kumaş, dikiş makinesinin baskı ayağı ve iğne kısmı.

Gösterilenler: Ciddiyet, kararlılık, tehdit, gülümseme, azim, hırs, güç, başarı.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Reklam filminin bu kısmında yüzünün tamamı ve omuzlarının bir kısmı görünen kır saçlı olan orta yaşlı bir erkek, ciddi bir tavırla “Ich habe den besten Stoff der Stadt” (Şehirdeki en iyi kumaşa- uyuşturucuya sahibim.) demektedir (Görsel 12). Bu ifadenin ardından bu kişinin yüzündeki ciddiyet gülümsemeye dönerken “Hundert Prozent reine Seide” (Yüzde yüz saf ipek) ifadelerini kullanmaktadır.

Bu esnada görüntü geniş ekrana dönmekte kişinin bulunduğu ortam, üzerindeki kıyafet (gömlek, yelek, kravat) ve omzundaki mezura görünür hâle gelmektedir. Reklamda kullanılan mekânın içerisinde kumaşlar, ceketler, ayakkabı, klasik giyim için gerekli erkek aksesuarları, raflar, askılar, deri düğmeli bir koltuk yer almaktadır. Mekâna ve içinde yer alan eşyalara bakıldığında ortamın seçkin bir terzi dükânı olduğu anlaşılmaktadır (Görsel 13). Sonraki sahnede terzi olduğu daha net anlaşılan bu kişi, büyük bir memnuniyet ve özgüven ile bordo renkli bir kumaşı bir yere sermekte akabinde keskin bir makas ile hızlıca kumaşı kesmektedir (Görsel 14). Yakın plan olarak dikiş makinesinin baskı ayağı ile iğne kısmı gösterilmekte gri bir kumaşın nasıl hızlı ve düzgün bir şekilde dikildiğine dikkat çekilmektedir (Görsel 15). Diğer sahnede bu işlemleri yapan terzinin işini yaparken ki konsantrasyonu vurgulanmaktadır. Reklamda gösterilen sahneler dikkate alındığında terzi olarak çalışan bu kişinin işini severek, profesyonelce ve hızlı bir şekilde yaptığı anlaşılmaktadır.

Söylem Çözümlemesi Yorumu:

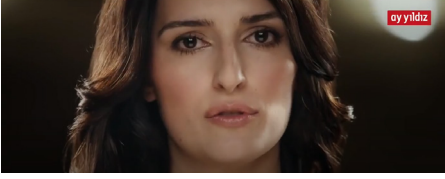
Reklam filminin bu kısmında bıyıklı ve kıır saçlı bir erkek, ciddi bir ifade ile “Ich habe den besten Stoff der Stadt” (Şehirdeki en iyi kumaşa- uyuşturucuya sahibim.) demektedir. Almanca “Stoff” kelimesi hem kumaş, dokuma hem de uyuşturucu madde anlamında kullanılabilir. Bu bağlamda reklamda “Stoff” kelimesinin iki farklı anlamı kelime oyunu yapılarak sunulmuştur. Zira ilk bakışta burada erkek karakterin “Şehirdeki en iyi kumaşa (uyuşturucuya) sahibim” ifadesi ile onun sahip olduğu kumaşı öven bir terzi olduğu durumu gizlenmek istenmiş ve ona bir uyuşturucu satıcısı izlenimi verilmeye çalışılmıştır. Bu sayede Almanya’da yaşayan Türklerin uyuşturucu madde sattığı yönündeki ön yargıya gönderme yapılmak istenmiştir (Bucerius, 2008: 260).

Türklerle ilgili bu ön yargının yanlış olduğu ya da ilk başta gösterilen söylemin ne anlama geldiği bir sonraki cümleyle anlatılma yoluna gidilmiştir. Reklamın bu kısmında yer alan erkek karakter, yüzündeki ciddi ifadeyi değiştirip gülümseyerek “Hundert Prozent reine Seide” (Yüzde yüz saf ipek) demiştir. Bu sayede kişinin “Stoff” kelimesiyle uyuşturucu maddeyi kast etmediği, sattığı ve diktiği ürünlerde kullanılan kumaşın ne kadar kaliteli olduğuna yönelik bir söylem ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda reklamın bu kısmında da Alman toplumunda Türklere yönelik var olan en önemli ön yargılardan bir tanesine karşı eleştirel bir söylem geliştirilmiştir.

d) Müzisyen

Araştırmanın bu bölümünde reklam filminin müzisyen kadın ile ilgili olan kesiti söylemsel ve göstergebilimsel olarak çözümlenmiştir.

Görsel 16

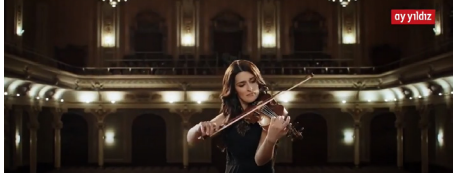
Görsel 17

Görsel 18

Görsel 19

Görsel 20

Gösterge: Kadın müzisyen

Gösterenler: Geleneksel Türk ezgileri, görkemli bir konser salonu, gösterişli 2 avize, çok sayıda lamba (parlak ışıklar), izleyiciler için çok sayıda bordo sandalye, keman, keman yayı, müzik levha standı, üzerinde müzik notası yazılı olan kâğıtlar, parlak gür siyah saçlar.

Gösterilenler: Ciddiyet, kararlılık, isyan, hırs, güç, başarı, beceri, konsantrasyon, memnuniyet.

Göstergebilimsel Çözümleme:

Reklamın bu kesitinde de yüzünün tamamı ve omuzlarının bir kısmı görünen genç bir kadın ciddi ve kararlı bir ifade ile “Ich reizte schnell aus” (Çabuk çileden çıkar, kendimi kaybederim.) demektedir (Görsel 16). Bu sözlerin ardından görüntünün geniş ekran olarak gösterildiği sırada genç kız “Und bin den Takt voll (Ve ritim doluyum.)” ifadelerini kullanmaktadır. Görüntünün geniş olarak gösterilmesiyle genç kızın çok sayıda lambanın ve görkemli iki büyük avizenin bulunduğu boş bir konser salonunda olduğu anlaşılmaktadır (Görsel 17). Mekânın ışıklandırması, dekorasyonu ve izleyiciler için

ekstra localarının olması burasının seçkin bir konser salonu olduğu izlenimi vermektedir. Sözlerinin bitiminde genç kadın, kemanını çenesinin altına alarak çalmak üzere hazırlık yapmaktadır. Bu sırada müzik daha coşkulu bir hâle gelmekte, müzik levha standında üzerinde notalar bulan kâğıtlar etrafa doğru savrulmaktadır (Görsel 18). Bir sonraki sahnede siyah abiye bir kıyafet içinde görülen kadın müzisyen, büyük bir coşku ve konsantrasyon ile kemanını çalmaktadır (Görsel 19). Bu sırada kamera, keman telleri ve yayını yakın plan olarak göstermektedir. Daha sonra kadının keman teli üzerindeki parmak hareketlerine yer verilmektedir. Bu görüntülerin ardından uzun siyah saçları savrulan ve gözleri kapalı bir şekilde keman çalan kadının görüntüsü ekrana gelmektedir (Görsel 20). Kadının duruşu, keman çalışması ve konsantre hâli yaptığı işten ne kadar büyük zevk aldığını ortaya koymaktadır. Kadın müzisyenin giyimi, beden dili ve yapmış olduğu müzik değerlendirildiğinde Almanların Türk kadınlarıyla ilgili olan ön yargılarının dışında bir portre çizilmiştir. Zira reklamın bu kısmında gösterilen kadın başörtülü, muhafazakâr kendine güveni olmayan bir kişi olarak yansıtılmamıştır. Ayrıca yapmış olduğu müzik itibarıyla da bu kişi tipik Türk müziği ya da Almanci müziğinden² (Hip Hop, Rap gibi) (Mora, 2011: 108) uzak klasik müzikle sunulmuştur. Bu bağlamda Almanya'ya uyum sağlamış modern, başarılı, güçlü ve kararlı bir kadın figürü ortaya konulmuştur.

Söylem Çözümlemesi Yorumu:

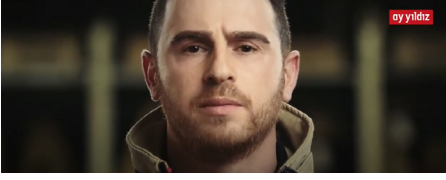
Reklam filminin bu kısmında siyah saçlı genç kadın, ciddi bir ifade ile, "Ich reitze schnell aus" (Çabuk çileden çıkar, kendimi kaybederim.) demektedir. Bu söylem ile Alman toplumunun perspektifinden Türklerin çok çabuk sinirlenerek kendilerini kaybettiklerine yönelik ön yargıya gönderme yapılmıştır. Bir sonraki sahne ise genç kadının, "Und bin den Takt voll." (Ve ritim doluyum.) demesi ile bu kişinin kendini kaybetme durumunun sinirden ya da agresiflikten kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır. Zira genç kadın kendisini kaybetme durumunu müziğin ritmine ve heyecanına kapılmaya bağlayarak açıklamıştır. Bu bağlamda kişinin içindeki ritmi bu sayede açığa vurduğuna yönelik bir söylem geliştirilmiştir (Handelblatt, 2011; Fegter, 2013: 26).

e) İtfaiyeci

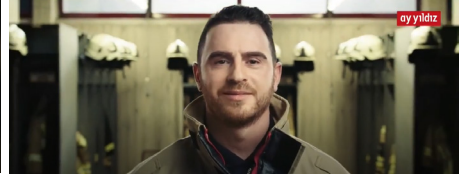
Çalışmanın bu kısmında reklam filminin itfaiye eri ile ilgili olan kesitin hem sölemsel hem de göstergibilimsel çözümlemesi yapılmıştır.

²1989 yılında itibaren gerçekleşen Neonazi saldırılarına karşı tepki vermek amacıyla kimi zaman Türk gençleri çeteler kurma yoluna giderek kendilerini ve ailelerini koruma yoluna gitmiştir. Bazı Türk gençleri ise şiddetli çözüm olarak görmedikleri için Rap ve Hip Hop müziği kullanarak Almanya'da yabancı düşmanlığına tepki vermeye çalışmışlardır Leggewie ve Şenocak, 1993: 171-173. Dolayısıyla bu müzik tarzı Almanya'da yaşayan Türk gençleri arasında yaygınlaşmıştır (Mora, 2009: 96).

Görsel 21

Görsel 22

Görsel 23

Görsel 24

Gösterge: Erkek itfaiyeci

Gösterenler: Geleneksel Türk ezgileri, kumral bir erkek, itfaiyeci kaskları, dolaplar, üzerinde sarı, parlak çizgilerin bulunduğu üniformalar, itfaiye merkezlerinde bulunan direk, itfaiye arabası, itfaiye üniforması giymiş erkekler.

Gösterilenler: Ciddiyet, kararlılık, memnuniyet, mutluluk, gurur, aktif, beraberlik, dayanışma, yardım

Göstergebilimsel Çözümleme:

Reklamın bu bölümünün ilk sahnesinde kumral bir genç erkeğin yüzünün tamamı ve boyun kısmı görülmektedir (Görsel 21). Bu kişi ciddi bir yüz ifadesiyle “Ich kassiere vom Staat ab” (Devletten para alıyorum.) demektedir. Bu cümlenin ardından kişi gülümseyerek, “Und rette ich dabei Leben.” (Ve bunun yanında hayat kurtarıyorum.) ifadesini kullanmaktadır. Tam bu sırada kişinin görüntüsü geniş ekran olarak verilmekte bu sayede kişinin bulunduğu ortam gözükmemektedir (Görsel 22). Kişinin bulunduğu ortamda çok sayıda itfaiyeci kaskı, dolaplar ve üzerinde sarı, parlak çizgilerin bulunduğu kıyafetler yer almaktadır. Bir sonraki sahnede genç adamın itfaiye merkezlerinde yer alan direkten hızla kaydığı ve arkada yer alan kişinin hızlı bir şekilde üniformasını giydiği görülmektedir (Görsel 23). Görüntünün devamında hem bu kişinin hem de diğer itfaiye erlerinin yangın ihbarı aldıkları ve olay yerine yetişmek için acele ettikleri izlenimi verilmektedir (Görsel 24).

Söylem Çözümlemesi Yorumu:

Ay Yıldız şirketine ait olan reklam filminin bu kısmında genç bir erkek, ciddi bir yüz ifadesiyle “Ich kassiere vom Staat ab” (Devletten para alıyorum.) demektedir. Bu söylem ile Alman devletinden Arbeitslosengeld II – (İşsizlik parası II) kısaca Hartz IV olarak adlandırılan sosyal yardım parası olarak hayatlarını sürdüren kişilerle il-

gili olan ön yargıya gönderme yapılmıştır. Hartz IV'ün Türk göçmenler tarafından sömürüldüğüne dair haberler sıkça gündeme gelmektedir. Özellikle Türkiye'de parası ve mal varlığı olan çok sayıda Türkün Almanya'da kendilerini mağdur olarak gösterip çalışmadan devletten para alması Alman devleti tarafından bilindiği için bu noktada çeşitli tedbirler alınma yoluna gidildiği vurgulanmaktadır (Kálnoky, 2012; Sputnik, 2018).

Reklamın bu kısmında ciddi bir ifade ile "Devletten para alıyorum." diyen genç adam gülümseyerek "Und rette ich dabei Leben" (Ve bunun yanında hayat kur-tarıyorum.) ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade ile itfaiyeci üniforması giyen erkek karakter, devletten para almasını çalışmasına bağlamaktadır. Özellikle bu kişi söyleminde, çalışırken insanların hayatlarını kurtardığını belirterek Almanya'ya yaptığı katkıya vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla Almanya ve Alman halkı için emek verdiğinin ve bu ülkeyi sömürmediğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda reklamın bu kısmında Türklerin çalışmadan devletten yardım alarak hayatlarını devam ettirdikleri ön yargısına karşı eleştirel bir söylem geliştirilmiştir denilebilmektedir.

f) Reklamın son kısmı

Çalışmanın bu bölümünde reklam filminin diğer kesitlerinde yer alan Almanca öğretmeni, boksör, terzi, müzisyen ve itfaiye eri olarak görev yapan kişilerin görüntülerine kısa süreliğine yer verilmiştir. Bu nedenle reklamın bu kısmı ayrı bir bölüm olarak değerlendirilerek bu kesitin söylem ve göstergebilimsel çözümlemesi yapılmıştır.

Görsel 25

Görsel 26

Görsel 27

Görsel 28

Görsel 29

Gösterge: Kadın Almanca öğretmeni, boksör kadın, erkek terzi, kadın müzisyen, itfaiye eri.

Gösterenler: Kadın öğretmen, tahta, boksör kadın, boks eldiveni, erkek terzi, kahverengi deri düğmeli bir koltuk, mezura, kumaşlar, gömlekler, ceket, erkek ayakkabısı, kadın müzisyen, görkemli avizeler, itfaiye eri, itfaiye üniforması giymiş kişi.

Gösterilenler: Birlik, beraberlik, başarı, mutluluk, özgüven, gurur, memnuniyet.

Göstergebilimsel Çözümleme: Reklamın son kısmında Almanca öğretmeni daha doğru bir ifade ile akademisyen olan kadın, yeniden ekrana gelmekte ve tahtada yazı yazmaya ara vermektedir (Görsel 25). Tahtanın önünde durarak, “Wir sind mehr, als man mit uns verbindet.” (Bizimle bağlandığınızda daha fazlasıyız.) demektedir. Yine üzerinde sade, mavi renk gömleği göze çarpmaktadır. Ayrıca bu kişinin bulunduğu ortama sol taraftan ışık vurmakta ve gökkuşağı renklerinde bir ışık yansıması görülmektedir. Bu ışık yansıması ile Almanya’da yaşayan Türklerin renkli ve farklı yapılarına bir gönderme yapılmıştır denilebilir. Zira bu kişinin görüntüsünün ardından reklamın diğer kesitlerinde yer alan farklı kişilerin iş ortamındaki hallerine ve gülümseyişine yer verilme yoluna gidilmiştir.

Almanca öğretmenin hemen ardından boksör olan genç kadın tekrar ekrana gelmektedir. Antrenmanına ara vermiş olan genç kadın boksör, bir yandan gardını almış bir şekilde sunulurken diğer yandan gülümsemektedir (Görsel 26). Bir diğer sahnede terzi olan erkek karakter görülmektedir. Üzerinde kumaş pantolon, gömlek, yelek bulunan bu kişinin boynundaki mezura dikkati çekmektedir. Terzi, dükkânında yer alan kahverengi deri üzerinde düğmeleri olan koltuğun köşe kısmında kendinden gayret emin ve gururlu bir şekilde (kollarını iki yana açmış ve bacak bacak üstüne atmış) durarak poz vermektedir (Görsel 27). Bu durum, kişinin kendisine ve işine duyduğu güveni bir kez daha vurgulamaktadır. Bir diğer sahnede müzisyen olan kadının ışıklı konser salonundaki gururlu yüz ifadesine yer verilmiştir. Bu kişinin görüntüsü daha aşağıdan sunulmuş bu sayede kadının kendinden emin hâline dikkat çekilmiştir (Görsel 28). Reklamın en son sahnesinde itfaiye arabasının içinde olduğu izlenimi yaratılan kişinin (itfaiye eri) arkadaşı-

larıyla beraber olay yerine giderken ki mutluluğu ve kendinden emin hâlinin altı çizilmiştir (Görsel 29).

Söylem Çözümlemesi Yorumu:

Reklamın son kısmında sadece Almanca eğitimi veren kadın öğretmenin “Wir sind mehr als man mit uns verbindet.” (Bizimle bağlandığınızda daha fazlasıyız.) ifadeleri yer almaktadır. Bu ifade ile aslında iki tür anlam söz konusudur. Bu sözlerin ilk anlamında reklamın diğer kesitlerinde gösterilen başarılı Türk göçmenlere atıf yapılarak bunların birlik ve beraberlik içinde olması durumuna yönelik olumlu bir söylem geliştirilmiştir. Bu cümlenin ikinci anlamında ise bu kişilerin Ay Yıldız telefon şirketi sayesinde birbirleriyle bağlantı kurarak birlik beraberliklerini pekiştireceklerine gönderme yapılmıştır. Ayrıca Ay Yıldız telefon şirketinin ön yargılara karşı Türklerin yanında olduğunun da altı çizilmiştir. Bu bağlamda Türklere yönelik olan ön yargıların kırılması noktasında destek verdiğine vurgu yapılmıştır.

Sonuç

Bu araştırmada Ay Yıldız şirketine ait olan Gegen Vorurteile (Ön yargılara karşı) adlı reklam filmi entegrasyon ve ön yargı bağlamında ele alınarak Almanya’da yaşayan Türkler hakkında ne tür ön yargıların ön plana çıkarıldığı, bunların ne anlama geldiği, hangi amaçla sunulduğu söylem analizi ve göstergebilimsel çözümleme yöntemleri kullanılarak incelenmiştir.

Reklam filminde Almanların Türklere yönelik ön yargılarına ve entegrasyonla ilgili eleştirilerine cevaben Almanya’da yaşayan Türklerin mesleki hayatlarına gönderme yapılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan reklam filmi Almanca öğretmeni, boksör, terzi, müzisyen, itfaiye eri olmak üzere 5 farklı meslek üzerinden aktarılmıştır.

Reklamın Almanca öğretmeniyle ilgili olan kesiti göstergebilimsel açıdan incelendiğinde başlangıçta ciddi ve kararlı bir şekilde Almanca öğrenmediğini ifade eden kadının Almanca öğreten bir akademisyen olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda entegrasyonun anahtarı olarak kabul edilen dil öğrenme noktasında Türklere özellikle Türk kadınlarına yöneltilen ön yargıya gönderme yapılmıştır. Söylemsel açıdan bakıldığında kadının, “Ben Almanca öğrenmiyorum. Almanca öğretiyorum.” ifadeleri ile artık Türklerin Almanca’yı öğrendiği ve akademik anlamda Almanlara dahi Almanca öğretecek düzeye geldiğine vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda entegrasyonun en temel unsuru olan Alman diline hâkim olma yetisinin artık Türkler tarafından kazanıldığına işaret edilmiştir. Ayrıca reklamın bu kesitinde Türklerin Almanca bilmedikleri ya da dile yeterince hâkim olmadıklarına dair ön yargıya karşı eleştirel bir söylem geliştirilmiştir.

Reklamın boksör kadınla ilgili olan kısmına bakıldığında görsel göstergelerle kadının güç gerektiren bir sporda profesyonel anlamda başarılı olduğu izlenimi yaratılmıştır. Boksör kadının “Ben erkek kardeşlerimi getireceğim.” ifadesi ile Almanların, her zaman erkek egemenliği altında yaşayan ve sürekli korunmaya muhtaç olarak lanse edilen Türk kadını algısına atıf yapılmıştır. Reklamın bu kısmında bir Türk kadınının güç gerektiren bir sporda profesyonel anlamda varlık göstermesi ve ağabeylerini manevi anlamda yanında istemesi durumuna vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda Türk kadınlarının erkek himayesine muhtaç olduğu ön yargısına eleştirel bir söylem geliştirilmiş ve bu durumun gerçeği yansıtmadığının altı çizilmiştir.

Reklamın terzi ile ilgili kısmında kullanılan göstergelere bakıldığında buradaki erkek karakterin işini severek yapan, ehil ve seçkin bir terzi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişinin, “Şehirdeki en iyi kumaşa (uyuşturucuya) sahibim.” ifadesi ile bir kelime oyunu yapılmıştır. Zira “Stoff kelimesi Almanca hem kumaş hem de uyuşturucu madde anlamına gelmektedir. Bu bağlamda reklamın bu kesitinde Türklerin kriminal oldukları, özellikle uyuşturucu sattıkları yönündeki ön yargıya gönderme yapılarak eleştirel bir söylem ortaya konulmuştur.

Reklamın bir diğer kesitinde müzisyen olan bir kadına yer verilmiştir. Buradaki göstergeler incelendiğinde kadının Batı tarzında diğer bir deyişle klasik müzik alanında eserler icra ettiği anlaşılmaktadır. Kadının yapmış olduğu müzik, birinci neslin sevdiği Türk halk müziğinden ve getto denilen bölgelerde kendi içinde yaşayan Türklerin isyanlarını dile getirdiği Rap ve Hip Hop tarzından farklı bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda Türklerin müzik anlayışı bakımından da Alman topluma entegre olduğuna atıf yapılmıştır.

Kadının “Çabuk zıvanadan çıkar, kendimi kaybederim.” söylemi ile Türklerin şiddete meyilli oldukları ön yargısına vurgu yapılmıştır. Bir sonraki ifadesinde ise bu kişinin kendini kaybetme durumunun ritme bağlanarak açıklaması Türklerle ilgili değişmesi gereken diğer bir ön yargı olarak sunulmuş ve yine bu yönde eleştirel bir söylem geliştirilmiştir.

Reklamın itfaiye eri ile ilgili olan kısımda ilk başta karakterin işsiz biri olduğu ve sosyal yardım parası alarak Alman devletini kullandığı izlenimi verilmiştir. Bu bağlamda Türklerin Alman devletini kullanarak kendi ülkelerinde mülk sahibi olduklarına dair ön yargılara gönderme yapılmıştır. Reklamın bu kesitindeki göstergeler değerlendirildiğinde kişinin işsiz olmadığı ve bir devlet memuru olarak gerçekten zor bir görevi yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Kişinin, “Devletten para alıyorum ve bunun yanında hayat kurtarıyorum.” söylemiyle kişinin yaptığı iş karşılığında para aldığını dolayısıyla Alman devletini kullanmadan kendi emeğiyle geçimini

sağladığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla reklamın bu kısmında da eleştirel bir söylem ortaya konulmuştur.

Reklamın tamamı değerlendirildiğinde günümüzde değişmesi gereken Türk algısına vurgu yapılmıştır. Özellikle Sarrazin (Milliyet, 2010) ve onun gibi düşünenerin, “Türklerden sadece manav ya da dönerci olur.” fikrine atfı yapılarak bu durumuna yönelik eleştirel bir söylem geliştirildiği söylenebilir. Yine reklamda sunulan kadın karakterlere bakıldığında modern, güçlü ve başarılı kadınların ön plana çıkarıldığı görülmüş bu bağlamda değişmesi gereken Türk kadını algısına da vurgu yapılmıştır.

Bu çalışmada reklam filminin içeriği hem söylemsel hem de göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir. Bundan sonra yapılabilecek olan çalışmalarda bu reklamın mesajının hem Türk göçmenler hem de Almanlar tarafından nasıl alımlandığı, alımlama analizi yöntemiyle incelenebilir. Bu sayede reklamın mesajının farklı hedef kitleler tarafından nasıl okunduğu tespit edilebilir. Ayrıca Ay Yıldız firmasının Gegen Vorurteile (Ön yargılara karşı) adlı reklam kampanyası bünyesinde yürüttüğü diğer yayın ve faaliyetler de kapsamlı bir çalışma ile ele alınarak analiz edilme yoluna gidilebilir.

Kaynakça

- Alver, Füsün (2001): Alman Basınında Türkler ve Türkiye, Kurgu, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi No:18, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 135-155.
- Ayata, İmran (1999): Almanya’da Göçmen Kültürü: Resmî Dışlanma ile Vesayetçi Çokkültürlük Arasında, Toplum ve Bilim Sayısı: 82, Güz, 6-22.
- Boos-Nünning, Ursula (1995): Wie Mädchen türkischer Herkunft zu Außenseiterinnen gemacht werden, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), 54-61.
- Bucerius, Sandra Meike (2008): Drogendealer im Spannungsfeld zwischen islamischen Werten, Alltag in Deutschland und Kriminalität. Drug Dealers Between Islamic Values, Everyday Life in Germany and Criminal Activity. Lucius & Lucius Verlag Stuttgart Zeitschrift für Soziologie, Jg. 37, Heft 3, Juni 2008, 246–265.
- Büker, Seçil (1991): Sinemada Anlam Yaratma, Ankara: İmge Kitabevi.
- Büyükkantarcıoğlu, S. Nalan (2012): Söylem İncelemelerinde Eleştirel Dilbilimsel Boyut: Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Ötesi, Haberi Eleştirmek, Ömer Özer (Ed.), Konya: Literatürk Yayınları, 161- 197.
- Clemens, Gabriele; Reinfeldt, Alexander; Wille, Gerhard (2008): Geschichte der europäischen Integration: ein Lehrbuch. Paderborn: Schöningh.
- Çulcu, Murat (1993): Neonazizmin Suçüstü Tutanakları, Eti Yayınları, İstanbul.
- Dervişoğlu, Efnan (2016) Fakir Baykurt’un Almanya öykülerinde Türkiye Göçmenlerinin Yaşamı ve Sorunları, Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler – 2, Yazgan, Pınar ve Fethiye Tilbe (Ed.), London: Transnational Press London.
- Deutsche Welle (2015): ‘Doğuda yabancı düşmanlığı daha fazla’, <https://www.dw.com/tr/do%C4%9Fuda-yabanc%C4%B1-d%C3%BC%C5%9Fmanl%C4%B1-%C4%9F%C4%B1-daha-fazla/a-18683060> (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

- Esser, Hartmut (2003): What Substance Is There to the term ‘Leitkultur’, Cuperus, René; Duffek, Karl; Kandel, Johannes (Ed.), *The Challenge of Diversity, European Social Democracy Facing Migration, Integration and Multiculturalism*, Innsbruck: StudienVerlag, etc., 47–58.
- Fegter, Susann (2013): Von raufenden Jungs und türkischen Jungmännern. Oder: Wie männliche Aggressivität Erziehungswirklichkeiten in der Migrationsgesellschaft ordnet. file:///C:/Users/biltek/Downloads/18910-19817-1-PB.pdf, (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- Finans.Haberler.com (2018): Gurbete Gidişin 58’inci Yılı, <https://www.haberler.com/gurbete-gidisin-58-inci-yili-11385528-haber/>, (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- Fiske, John (2003): İletişim Çalışmalarına Giriş, Çev: Süleyman İrvan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Focus ONLINE (2019): Wie viele Ausländer Hartz IV beziehen - und wo sie herkommen https://www.focus.de/finanzen/videos/grosse-staatenuebersicht-wie-viele-auslaender-tatsaechlich-hartz-iv-kassieren-und-wo-sie-herkommen_id_7208179.html, (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- Geißler, Rainer (2005): Die Mediale Integration von ethnischen Minderheiten. In: Geißler, Rainer; Pöttker, Horst (Ed.): *Massenmedien und die Integration ethnischer Minderheiten in Deutschland. Problemaufriss – Forschungsstand – Bibliographie*. Bielefeld. Transcript, 71–81.
- Geißler, Rainer; Pöttker, Horst (2006): *Integration durch Massenmedien: Medien und Migration im internationalen Vergleich*. Bielefeld: Transcript.
- Göksu, Turku (2000): *İşçilikten Vatandaşlığa: Almanya’daki Türkler*, Ankara: Özen Yayımcılık.
- Gönültaş, Bahattin (2019): Almanya’nın doğusunda ‘yabancı düşmanlığı’ ve ‘İslamofobi’ tehlikesi, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyanin-dogusunda-yabanci-dusmanligi-ve-islamofobi-tehlikesi/1640721>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- Handelblatt (2010): Jeder Fünfte kann kaum Deutsch, <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/tuerken-mit-sprachproblemen-jeder-fuenfte-kann-kaum-deutsch/3415072.html?ticket=ST-77707-utObkei5hcadqtbjtdoQ-ap2>, (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- Handelblatt (2011): "Boah, ey, der Sarrazin!" <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/thilo-sarrazin-an-bahnhoefen-sind-mir-junge-maenner-offenbar-tuerkischer-herkunft-aggressiv-begegnet/4552846-2.html?ticket=ST-72108-kyHVma3aJHHgFtgNa9yo-ap5>, (Erişim Tarihi: 08.03.2020).
- İnceoğlu, Yasemin ve Çoban, Savaş (2016): “Şimdi Haberler”, Haber Okumaları, Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 17-64.
- İnceoğlu, Yasemin ve Çomak, Nebahat, (2009): *Metin Çözümlemeleri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güz, Nukhet, Küçükdoğan, Rengin, Sarı, Nilüfer, Küçükdoğan, Bülent, Zeybek, Işık, (2002): *Etkili İletişim Terimleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ergi, İrfan (1996): “Almanya’da Yaşayan Türkiye’li Göçmenler ve Yıgınsal İletim”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo-TV Bölümü, Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi), İstanbul.

- Kálnoky, Boris (2012): Wie reiche Türken den deutschen Staat ausnehmen <https://www.welt.de/politik/ausland/article106347585/Wie-reiche-Tuerken-den-deutschen-Staat-ausnehmen.html>, (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- Kramer, Sarah (2016): Jeder Vierte Hartz-IV-Empfänger ist Ausländer, <https://www.tagesspiegel.de/wirtschaft/hartz-iv-jeder-vierte-hartz-iv-empfaenger-ist-auslaender/13955964.html>, (Erişim Tarihi: 11.12.2019).
- Külahçı, Ahmet (2010): Almanya'daki Türkler Almanca öğrenmeli <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/almanya-daki-turkler-almanca-ogrenmeli-16075290>, (Erişim Tarihi: 10.03. 2020).
- Leggewie, Claus ve Şenocak, Zafer (1993): Deutsche Türken, Hamburg: Rowohlt Verlag.
- Lexikon der Sozialen Arbeit (1997): İntegration, Baden-Baden: Nomos.
- Martin, Philip L. (1991): The Unfinished Story: Turkish Labour Migration to Western Europe with Special Reference to the Federal Republic of Germany. Geneva: International Labour Organization.
- Matter, Max, (2002): Türkisches Leben in Deutschland zwischen Integration und Parallelgesellschaft, Neue Heimat Deutschland: Aspekte der Zuwanderung, Akkulturation und emotionalen Bindung, Hartmut Heller (Ed.), Erlangen: Published Version.
- Milliyet (2010): Türk düşmanı kitap yok satıyor, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/turk-dusmani-kitap-yok-satiyor-1286227>, (Erişim Tarihi: 08.03. 2020).
- Mora, Necla (2009): Alman kültüründe düşman imgesi, Altkitap Online Yayınevi.
- Mora, Necla (2011): Alman kültüründe düşman imgesi, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özver, Nuran (1994): Edebiyat üzerine, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Parsa, Seyide ve Parsa Alev Fatoş (2004): Göstergebilim Çözümleneleri, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Perspektif.eu (2019): Almanya'da hangi sosyal yardımlardan kimler faydalanabilir? <https://perspektif.eu/2019/05/21/almanyada-hangi-sosyal-yardimlardan-kimler-faydalanabiliyor/>, (Erişim Tarihi: 08.03. 2020).
- Philip, Peter (2004): Almanya'da "paralel toplum korkusu" <https://www.dw.com/tr/almanyada-paralel-toplum-korkusu/a-2521655>, (Erişim Tarihi: 08.03. 2020).
- Prevezanos, Klaudia (2011): „Deutsch-türkisches Anwerbeabkommen“. Online verfügbar: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15469701,00.html>, (Erişim Tarihi: 11.12. 2020).
- Rifat, M., (2005): XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, Mehmet (2009): Göstergebilimin ABC'si, İstanbul: Say Yayınları.
- Rühl, Stefan (2009): Grunddaten der Zuwandererbevölkerung in Deutschland. Working paper der Forschungsgruppe des Bundesamtes 27, Teil 6, Nürnberg. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/WorkingPapers/wp27grunddaten.pdf?__blob=publicationFile, (Erişim Tarihi: 13.09.2020).
- Sessar, Klaus (2008): Herrschaft und Verbrechen. Kontrolle der Gesellschaft durch Kriminalisierung und Exklusion, Berlin: LIT Verlag.
- Şahin, Sedat (2012): Almanya'ya Türk Vatandaşlarının Göçünün 51. Yılı Kazanımlar Ve Tehditler, <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/DrSedatSahin.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.12. 2020).

- Şahinöz, Cemil (2020): Statistiken –Türken in Deutschland [https://books.google.com/tr/books?id=uMXcDwAAQBAJ&pg=PA28&dq=t%C3%BCrken+1+million+deutsche+pass&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjTgOnZt4vpAhUqlosKHtyDS-YQ6AEIjzAA#v=onepage&q=t%C3%BCrken%201%20million%20deutsche%20pass&f=false](https://books.google.com.tr/books?id=uMXcDwAAQBAJ&pg=PA28&dq=t%C3%BCrken+1+million+deutsche+pass&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwjTgOnZt4vpAhUqlosKHtyDS-YQ6AEIjzAA#v=onepage&q=t%C3%BCrken%201%20million%20deutsche%20pass&f=false), (Erişim Tarihi: 11.12. 2020).
- Şekeroğlu, Mehmet (1998): Alman Demokratlarına Mektuplar, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Şen, Faruk (1993): 1961-1993: Almanya’da Türklerin Bir Tarihi. Deutsche Türken, Das Ende der Geduld, Zafer Şenocak, ve Claus Leggewie (Ed.), Hamburg: Rowohlt Publishing.
- Şen, Faruk (2006): „Almanya’daki Türkler – Entegrasyon ve Gettolaşma”, <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).
- Şen, Faruk (2008): „Neue Heimat“, <http://www.tagesspiegel.de/medien-news/Huerriyet;art15532,2522603>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).
- Sputnik (2018): Türkiye’de parası bulunan gurbetçiye yapılan yardım kesilecek. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201801031031658409-turk-gurbetci-almanya-yardim-ceza/>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).
- T.C. Berlin Büyük Elçiliği Çalışma ve Güvenlik Müşavirliği (2020): İşsizlik Sigortası, http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=25&Itemid=19, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).
- Telefonica.de (2018): Die Geschichte von Telefónica Deutschland, <https://www.telefonica.de/unternehmen/zahlen-fakten/geschichte.html>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).
- Tepav (2019): İstanbul’da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Suriye Gettoları, Ankara: TEPAV Binası, https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2019/haberler/tepav_istanbulda_suriyeliler_ve_savas_sonrasi_suriye_gettolari.pdf, (Erişim Tarihi: 22.02.2020).
- Toksöz, Gülay (2006): Uluslararası Emek Göçü. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2020): Entegrasyon, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).
- van Dijk, Teun A. (2003): Critical discourse analysis, The Handbook of Discourse Analysis, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton Deborah Schiffrin, (Ed.), Oxford: Blackwell Publishing, 352-372.
- van Dijk, Teun A. (2007): Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinler Arası Çözümlemesi, Medya Metinlerini Çözümlemek, Gülseren Şendur Atabek ve Ümit Atabek (Der.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- van Dijk, Teun A., (2015): Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım, Söylem ve İdeoloji, Nurcan Ateş (Çev.), Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (Haz.), 2. Baskı, İstanbul: Su Yayınları, 15-100.
- von Paczensky, Susanne, (1978): Vorwort Die verkauften Bräute. Türkische Frauen zwischen Kreuzberg und Anatolien, Andrea Baumgartner-Karabak ve Gisela Landesberger (Ed.), Reinbek, 7- 9.
- Woellert, Franziska; Kröhnert, Steffen; Sippel, Lilli; Klingholz, Reiner (2009): Ungenutzte Potenziale. Zur Lage der Integration in Deutschland. Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung. Berlin. Online verfügbar: http://www.berlin-institut.org/fileadmin/user_upload/Zuwanderung/Integration_RZ_online.pdf, (Erişim Tarihi: 18.03.2020).

Yeni Medya Aptallığı: YouTube Videolarında Aptalca Şeyler Yapmanın ve Söylemenin Ekonomi Politikliği

İLKER ERDOĞAN

Öz

Bu çalışmanın amacı, yeni medya aptallığı kavramı aracılığıyla yeni medya platformu olarak YouTube'daki katılımcı medya kültürünü ve YouTube videolarındaki katılımcı üretkenliği ya da katılımcı performansı incelemek ve tartışmaktır. Yeni medya aptallığı hem aptallığın yeni bir türüdür hem de yeni medyada sahnelenen bir aptallıktır. Yeni medya kültürlerinin ve yeni medyadaki kreatif dijital pratiklerin ürünleri, özellikle popüler YouTube videoları her geçen gün çok daha fazla aptalca görünmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de YouTube videolarının üreticileri ile izleyicileri arasında bir dijital geribildirim döngüsünün var olduğunu ve YouTube videoları aracılığıyla internette dolaşıma sokulan aptalca şeylerin neden olduğu dijital geribildirim döngüsü ile bu videolarda aptalca şeyler yapmanın ve söylemenin ekonomi politikliği arasında anlamlı bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Bu makalede örnek olay çalışmaları olarak aptalca YouTube videoları niteliksel içerik çözümlemesi yöntemi aracılığıyla çözümlenmektedir. Sonuç olarak Türkiye'de yeni medyadaki aptallık ile çevrimiçi duygu ekonomisindeki ya da duygulanımsal ekonomideki duygusal yoğunlukların dolaşımı arasında bir bağlantı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Aptallık, YouTube, Dijital Geribildirim Döngüsü, Ekonomi Politik, Türkiye

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 05.03.2020

Kabul Tarihi: 12.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-6690-4681

E-mail: ilker.erdogan@ikcu.edu.tr

New Media Idiocy: The Political Economy of Doing and Saying Idiotic Things in YouTube Videos

İLKER ERDOĞAN

Abstract

The aim of this study is to examine and discuss participatory media culture on YouTube as a new media platform, and participatory creativity or participatory performance in YouTube videos through the concept of new media idiocy. New media idiocy is both a new kind of idiocy and an idiocy performed in new media. The products of new media cultures and creative digital practices in new media, especially popular YouTube videos appear increasingly idiotic. This study supposes that there is a digital feedback loop between producers and viewers of YouTube videos in Turkey, and that there is a significant relationship between the digital feed-back loop that idiotic things circulated on internet through YouTube videos induce and the political economy of doing and saying idiotic things in those videos. In this article, idiotic YouTube videos as its case studies are analyzed by using method of qualitative content analysis. As a result, it seems that there is a connection between the idiocy in new media and the circulation of emotional intensities in online affect economy or affective economy in Turkey.

Keywords: New Media, Idiocy, YouTube, Digital Feedback Loop, Political Economy, Turkey

Research Paper

Received: 05.03.2020

Accepted: 12.06.2020

ORCID ID: 0000-0002-6690-4681

E-mail: ilker.erdogan@ikcu.edu.tr

1.Giriş

Yeni medya kültürlerinin ve yeni medyadaki kreatif dijital pratiklerin büyük ilgi gören ürünleri, özellikle de popüler YouTube1 videoları her geçen gün çok daha fazla aptalca görünmektedir. Ancak, bu ürünlerin ve videoların aptalca göründüğünü iddia etmek bir içgüdüsel tepkiden öteye geçmemektedir. Tabii ki bu tepkiyi itibarsızlaştırmak ve bu bağlamda böyle bir tepkinin olumsuz olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu noktada, bu ürünlerin ve videoların ne kadar aptalca göründüğünü tartışmak için onlara gösterilen içgüdüsel tepkiden çok daha fazlasını dikkate almak gerekir. Bir başka ifadeyle, yeni medya kültürlerinin ve yeni medyadaki kreatif dijital kültürün, üretimin ve özelliğın belirli biçimlerinin doğası hakkında meselenin özünü kavrayan bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü içgüdüsel bir tepki meselenin özünü kavrayan bir yaklaşıma ve meselenin özünü gözler önüne serebilme gücüne sahip değildir (Goriunova, 2013: 223-224). Bu bağlamda, çalışmanın asıl amacı YouTube videolarının ne kadar aptalca göründüğünü tartışmak için meselenin özünü kavrayan bir yaklaşıma odaklanmak, bu yaklaşıma katkıda bulunmak ve söz konusu pratiklere ilişkin güncel aptallık biçimlerini açıklığa kavuşturmak. Bu çalışma, yeni medyadaki kreatif aptallık atmosferinin sınırlarının geniş olduğunu ve bu aptallığın küresel olarak ağ tabanlı ortamların tamamını kapsadığını, bu bağlamda, Türkiye’de üretilen, dolaşıma sokulan ve tepki gösterilen YouTube videolarının da bu aptallığın bir parçası olduğunu varsaymaktadır.

Yeni medya aptallığı kavramı hem bir yaşam biçimi olarak katılımcı üretkenlik ya da katılımcı performans2 açısından sosyal paylaşım ağları aracılığıyla dolaşıma sokulan ürünlere ve videolara anlam verebilmek hem de yeni medya kültürlerinin ve yeni medyadaki kreatif dijital pratiklerin amaçlarını ve YouTube’un başarısını3 anlamak için kritik bir öneme sahiptir (Goriunova, 2013: 224). Tam da bu noktada, söz konusu kavram, bu yeni medya çalışmasına dâhil olmakta ve yine bu çalışmaya önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma, yeni medya aptallığı kavramı çerçevesinde yeni medyadaki bireyselleştirme ve öznelleştirme süreçlerinin hem kreatif üretimin çevrimiçi biçimleri hem de küreselleşmiş yerel iletişim biçimleri ile nasıl şekillendiğini ve yeni medyada sergilenen çevrimiçi yaşam biçimlerinin örneklerini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Bütün bunların ötesinde, bireyselleştirme ve öznelleştirme süreçlerinin bir parçası ve bir yaşam biçimi olarak aptallıktan kaynaklanan katılımcı ve kreatif üretkenlik ya da performans hem bu sanal-kamusal alanda katılımcıların politik eylemde bulunma kapasitesinin hem de herhangi bir politik ifadenin somutlaştığı bir yeni medya oluşumu hâline gelebilmektedir. Ayrıca, söz konusu aptallığın politik sloganlara ilişkin eğlenceli ve aptalca üretkenliğin ya da performansın acayıplığına dayanan politik ifade biçimleri şeklinde ortaya

çıkıldığını da ifade etmek gerekir (Goriunova, 2013: 224). Ancak, söz konusu politik ifadeler, yani politik sloganlar ya da afişler, pankartlar ve etiketler-hashtag'ler bu çalışmanın sınırları dışındadır. Bu politik ifadeler başka çalışmaların konusu olmalıdır. Çünkü Türkiye'de yeni medyadaki kreatif dijital pratikler bağlamında bu politik ifadelerin yerinin ve öneminin araştırılması büyük önem taşımaktadır.

YouTube kullanıcıları (izleyicileri), aptalca YouTube videolarına yaptıkları yorumlarda bu videoları çekenlerin de aptal olduğunu iddia etmektedir. Ancak, bu yorumlar ve bu yorumların kopyaları ya da versiyonları internette yaygınlaşmakta ve bu süreçte, videoları çeken kişi ya da kişiler kazanç sağladıkları bir şöhret elde etmektedir. Çünkü YouTube, kullanıcı katkılı içerik üretiminin gelir kaynağı hâline geldiği kültürel ve ticari bir ortam (Arthurs v.d. 2018: 7) olarak kullanıcılara çeşitli olanaklar sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmada, YouTube videolarının izlediği yol haritası detaylarıyla araştırılmıştır. Ayrıca, yeni medya kültürlerinin ve yeni medyadaki kreatif dijital pratiklerin büyük ilgi gören ürünlerinin ve videolarının genellikle aptalca görüldüğü düşünülse de özellikle YouTube videolarının popülerliği bilim insanlarının ilgisini çekmektedir. Çünkü bu ürünler ya da videolar; karşılık verme, yok sayma, taklit etme ve paylaşma dürtüsünü harekete geçiren duygusal reaksiyonlar ile yaygınlaşmakta ya da etkin hâle gelmektedir (Khalikova ve Fish, 2016: 144). Dolayısıyla, yeni medya aptallığı söz konusu olduğunda, neoliberal sistemin bir parçası olan duygu ekonomisine ya da duygulanımsal ekonomiye (Ahmed, 2004a; 2004b) odaklanmak gerekir. Çünkü duygu ekonomisi ya da duygulanımsal ekonomi, yeni medya platformlarının ağ tabanlı aptallarına ve aptal kolektiflere (topluluklara), yani aptalca performanslar sergileyen üreticilere yönelik empati ve sempati eğilimlerini güçlendiren ve aynı zamanda, kontrolsüz duyguların, istek ve arzuların, heyecan ve hezeyanların, duygusal uyumsuzlukların ve duygu boşalmalarının dolaşımı olarak tanımlanan 'dijital geribildirim döngüsü' aracılığıyla inşa edilmektedir (Hands, 2014). Bu bağlamda, yeni medya ve aptallık ilişkisine odaklanan bilim insanları, aptallık ile çevrimiçi duygu ekonomisindeki duygusal yoğunlukların dolaşımı arasında bir bağlantı kurmaktadır (Khalikova ve Fish, 2016; Hands, 2014; Goriunova, 2013). Bu çalışma da Türkiye'de YouTube videolarının üreticileri ile izleyicileri arasında bir dijital geribildirim döngüsünün var olduğunu ve YouTube videoları aracılığıyla internette dolaşıma sokulan aptalca şeylerin neden olduğu dijital geribildirim döngüsü ile bu videolarda aptalca şeyler yapmanın ve söylemenin ekonomi politikası arasında anlamlı bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayımlar da örnek olay çalışmaları olarak çözümlenen aptalca YouTube videoları ile sinanmaktadır.

2.Aptallık

Aptallık söz konusu olduğunda, bir şeyin aptalca görüldüğünü iddia etmek kışkırtıcı ve tahrik edicidir, çünkü bu iddia yalnızca nesneyi değil, özneyi de ilgilendirir. Bu nedenle hem aptalca olana hem de aptal olana dair yaygın kullanılan terimlere odaklanmak gerekir. Yaygın kullanımı itibarıyla, aptalca ve aptal, düşüncesizlikle ve düşünsel eksiklikle ya da yetersizlikle eş anlamlıdır (Khalikova ve Fish, 2016: 144). Ancak, düşünsel ve entelektüel eksiklikle ya da yetersizlikle, yani aptallıkla (McDonagh, 2008)⁴ ahmaklık aynı şey değildir. Aptallık, aptalların düşündüğü şey değil, onların ibretlik yaşam biçimidir (Deleuze, 2008: 132). Ahmaklık ise, insan varlığının ontolojik bir koşuludur (Van Boxsel, 2012) ve kişinin kendi doğrularını sorguladığı, hatalı değil asli olan bir düşünme biçimidir (Deleuze, 2006: 101-105), zekânın ve aklın karşıtı değildir, aslında zeki ve akıllı ahmaklar aptallık yapmamaktadır.

Rus geleneğinde, Dostoevsky⁵ tarafından örneklerle açıklanan aptal ise, farklı bir aptal türüdür ve aynı zamanda hem yaratıcılık kapasitesine sahip olan hem de özel ve kendine has ama sıradan bir düşündürdür. Aptallık ise, hayatı özgün ve soyut bir zihinsel sorgulama süreciyle anlamaya çalışan insanların yaşam biçimidir (Deleuze ve Guattari, 1999)⁶. Ancak, aptal, usta ya da sanatçı olmadan önce saçma, gülünç, mantıksız ve anlamsız eylemlerle gerçeği ve doğruyu arayan bir insandır (Deleuze, 2008). Böyle bir aptal tanımı (Deleuze tarafından yapılan), yeni medyada kullanıcı katkılı içeriğe ilişkin araştırmalar için en uygun tanımdır. Yeni medyada kullanıcı katkılı içeriği üretenler eylemlerini tekrarlamaktadır. Öyle ki aptalca bir eyleme karşı da en iyi çare, onu derhâl tekrarlamaktır, çünkü tekrar, aptallığın zehrini akıtır ve onu şakaya dönüştürür; böylece aptallık bilinçli hâle gelir ve herkes aptalı komik bulur (Van Boxsel, 2012). Robert Musil'e (2018) göre, aptallık zekâ eksikliği değildir, bir duygu hatasıdır ve üstelik tam olarak kavranması imkânsızdır, bazen deha ve aptallık öylesine iç içedir ki onları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Ayrıca, aptallık üzerine konuşmak bir paradoksa neden olmaktadır, çünkü aptallık üzerine konuşan biri, aptal olmadığını varsaymaktadır. Bu varsayım la söz konusu kişi kendisini zeki ve akıllı saydığını göstermiş olur. Ancak, bu da aleni bir aptallık göstergesidir. Tabii ki kitlelerin ve kalabalıkların engellenemez aptallığını da unutmamak gerekir ve bu bağlamda, aptallık, insanlığın ayrılmaz bir parçasıdır.

3.Yeni Medya Aptallığı

Yeni medya aptallığı hem aptallığın yeni bir türüdür hem de yeni medyanın bir boyutu ve özelliği olarak aptallığın geliştirilmiş bir ürünüdür ya da bir aptallık hâlidir. Bu aptallık, yalnızca kendine özgü, tekil, estetik ya da sanatsal bir olgu olarak değerlendirilmemektedir, aynı zamanda hem popüler yeni medya üretkenliklerinin ya da performanslarının hem de ağ tabanlı, teknik bireyselleştirme ve özelleştir-

me biçimlerinin aptallığıdır (Goriunova, 2013: 224). Söz konusu bireyselleştirme ve öznelleştirme (Deleuze ve Guattari, 2004; Stiegler, 2012; 2009), teknik ağlarla ve sistemlerle ilgilidir. Bir yaşam biçiminin üretimi olarak yeni medya aptallığı, bir bireye ya da nesneye dönüşme süreci olarak bireyselleştirmenin ve öznelleştirmenin değişen biçimlerini sorgulayan bir kavramdır. Stiegler'e (2012: 44-47) göre, yeni bireyselleştirme ve öznelleştirme sistemi, yeni medya ve aşırı endüstrileşme çağında, bireyin kendi kendisini ürettiği bir süreçten beslenmektedir. Bu süreçte, işlevler, karmaşık beceriler ve bilgi nesneleştirilmekte, soyutlanmakta ya da ayrıştırılmakta, teknik ağlar ve sistemler tarafından kullanılan nesnelere dönüştürülmektedir. Bu bağlamda, bireyselleştirme ve öznelleştirme aracı olarak anlatım ve üretim (performans) yeni medya aptallığında kilit bir öneme sahiptir. Anlatıma ve üretime (performansa) dayalı yeni medya aptallığı, aptallığın kurucu ve eylemsel olduğu bir katılım aracılığıyla üretilmektedir (Goriunova, 2013: 230-231). Ayrıca, yeni medya aptallığı, yeni medya aptallarıyla neoliberal özneliğin kesişme noktasında ortaya çıkmakta ve kullanıcıların bir dürtüyle ya da arzuyu gerçekleştirdikleri kişisel üretimler yine kullanıcıların (katılımcıların) kendilerini metalaştırmasına neden olmaktadır.

Yeni medyada aptallık, performans sergileyen bir karakterin mevcudiyetiyle mümkün olabilmektedir. Sosyal paylaşım ağları aracılığıyla üretilen ve dolaşıma sokulan pek çok ifade biçiminde, özellikle de internet paylaşımıyla popülerleşen videolarda, bu karakterler aracılığıyla esasında aptallık icra edilmektedir. Üstelik bu videolarda bireyselleştirmenin ve öznelleştirmenin yeni biçimleri ortaya çıkmaktadır. Yeni medya kültürlerinin katılımcı yaratıcılığa zemin hazırlaması, yeni medya aptallığının sosyal paylaşım ağlarıyla bağlantılı olarak yeni görünebilirlik ve ulaşılabilirlik biçimlerini inşa etmesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, bireyselleştirme ve öznelleştirme süreci ile politik hoşnutsuzluğa ya da tatminsizliğe ilişkin açık ve kesin ifadeler, çevrimiçi alanda dinamik bir şekilde ifade edilmekte ve belgelendirilmektedir. Görünebilirliğin bu biçimi, internetteki bireyselleştirme ve öznelleştirme süreçlerini ve aynı zamanda, politik olanla birlikte kültürel olanın meydana gelme biçimini sorunsallaştırmaktadır (Goriunova, 2013). Aslında yeni medya aptallığının pratikleri, bu pratiklere gösterilen tepkiler ve bu pratiklerin neden olduğu davranış biçimleri, 'insanların aşına olduğu bir anlatım biçiminin' (Deleuze, 1999: 54) bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, yeni medya aptallığının öznesi yeni bir özne değildir, yeni ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle hem geçici hem de özgün ve materyalist olan yeni medya aptallığı, öznenin şekillenme sürecindeki değişimlerle, özneliğin yeniden formüle edilmesiyle ve bireyselleştirmenin yeni biçimleriyle ilgili bir sorunsaldır.

Yeni medya platformlarının ağ tabanlı aptalları (video izleyicileri), bu videoları taklit etme pratiklerinde ve alaycı bir şekilde bu videolarda aptalca eylemlerin yeniden üretiminde yer almakta, bu videolara tepki göstermekte, bu videoları yeniden dolaşıma sokmakta ve bu aptalca videoları yeniden üretmektedir. Aslında izleyicilerin üretimi, karşılıksız ve ücretsiz emeğin bir örneğidir. Ancak, bu üretim aynı zamanda, genellikle video üreticisi olmayan izleyicilerin maddi kazanç elde etme umuduyla bu videoların çekim alanına girmelerine neden olan bir güçtür (Fish ve Srinivasan, 2012). Bu noktada, Shirky (2010), yeni medya düzenini eleştirmektedir. Ona göre, yeni medya; ücretsiz, potansiyel olarak sömürüye dayanan ve dijital gönüllülikle harekete geçerek iş birliği yapan bir dijital emek7 yaratmakta ve bu emeği kullanmaktadır. Öyle ki aslında dijital gönüllülükle üretilen bir ürün ile geleneksel emek yoğun ürün aynı şey değildir. Bu dijital ürün, yalnızca kreatif boş zaman etkinliğinin ya da dijital bir mesleğin ve zihinsel sermayenin kreatif bir ürünüdür. Bir başka ifadeyle, kreatif dijital pratiklerin bir ürünüdür. Çünkü kullanıcılar (video izleyicileri) içgüdüsel bir istekle ya da arzuyla bu yeni medya düzeninde özerklik elde etmek, yeteneklerini kullanabilmek, bir topluluğa üye olabilmek ve bu toplulukla bağlantı kurabilmek8 için diğer kullanıcılarla (video üreticileri) iş birliği yapmakta ve üretime katkıda bulunmaktadır.

Yeni medya platformu olarak YouTube, ağ tabanlı aptal katılımcıların neoliberal öznellekle tanıştıkları bir alandır ve bu alan, aptal katılımcılarını hem katılımcıların kendi çıkarları hem de dijital kültür endüstrisinin çıkarları adına diğer katılımcıları, bu sosyal paylaşım ağını ve bu ağda yer alan toplulukları kullanmaları, istismar etmeleri, sömürmeleri ve kendilerini ifşa etmeleri için teşvik etmektedir. Bu bağlamda, YouTube kullanıcılarının (video üreticileri) kişisel hedefleri, haz alma ve iletişim kurma ihtiyacından kendi reklamını yapma ve maddi kazanç elde etmeye kadar uzanan çok geniş bir skalada değişkenlik göstermektedir. Ayrıca, bu kişisel hedeflerin peşinden koşan katılımcılar için bu katılım biçimi çok kârlıdır (Khali-kova ve Fish, 2016: 154). Tabii ki bu kâr elde etme durumu tek taraflı değildir. YouTube ve katılımcılar arasındaki ilişki ortak bir yaşam alanında kurulmakta ve dolayısıyla, üretkenlikten ve performanslardan her iki taraf fayda sağlamaktadır.

4.Yeni Medya Aptallığının Ekonomi Politliği

Yeni medya aptallığı duygu ekonomisine ya da duygulanımsal ekonomiye ve duygu ekonomisi de özünde duygu yönetimine dayanmaktadır. Marwick'e (2013: 13) göre, neoliberal sistemin bir parçası olan yeni medya; görünür ve girişimci olan ve ayrıca diğerleri tarafından izlenmek ve tüketilmek için kendisini yapılandıran karakterleri idealize etmekte ve ödüllendirmektedir. Ona göre, yeni medya, bireyleri denetimi altına almakta ve neoliberal kurallar çerçevesinde onların davra-

nışlarını değiştirmekte ve onların statü, şöhret ve popülerlik kazanmalarını sağlamaktadır. Yeni medya, kullanıcılarına (katılımcılarına), şöhretin kültürel mantığı aracılığıyla statünün inşa edildiği tüketim toplumunda nasıl başarılı olunacağını öğretmektedir (Marwick, 2013: 14). Yeni medya platformları, katılımcılara herkesin önünde bireysel davranışlar sergilemeleri ve toplumsal bilincin sınırlarını ya da bir başka ifadeyle, toplumsal algılaşmanın ve duyumsamanın sınırlarını keşfetmeleri için 'medya üretim araçları'yla pek çok olanak sağlayarak yeni aptalca üretim biçimlerini teşvik etmektedir (Khalikova ve Fish, 2016: 145). Yeni medya platformlarının ağ tabanlı aptalları ve aptal kolektifler (topluluklar)9 ya da aptalca performanslar sergileyen YouTube kullanıcıları da yeni medyanın olanaklarını kullanarak kamunun dikkatini çekebilmektedir. YouTube videolarının üreticileri, internet ortamında orta çaplı şöhret sahibi olmayı amaçlamasalar bile, ürettikleri içeriklerin duygusal yoğunluğu nedeniyle geçici bir şöhret kazanmakta ve duygu ekonomisinde merkezi bir role sahip olmanın beraberinde getirdiği kişisel ve maddi ödülleri toplamak için neoliberal bir tutum içinde (Khalikova ve Fish, 2016: 147) hareket etmektedir.

Yeni medyadaki kontrolsüz duyguların, istek ve arzuların, heyecan ve hezeyanların, duygusal uyumsuzlukların ve duygu boşalmalarının ortaya çıkardığı ekonomi, çevrimiçi ekonominin çekim alanına giren, bu ekonominin bir parçası olarak üretilen ve dolaşıma sokulan güçlü duyguların ekonomisidir. Yeni medya izleyicilerinin bir videoya ilişkin yorumları, videonun oluşturduğu duygulanımsal ekonomiye katkıda bulunmakta ve bu ekonomi de söz konusu videonun nedensiz ve amaçsız bir şekilde dolaşıma sokulmasına ve dolaşımda kalmasına neden olmaktadır (Lovink, 2011). Duygulanımsal ekonomide, medya ürünlerine hayranlık duyan ya da bu ürünlere büyük ilgi gösteren izleyiciler duygusal değer dolaşımına katkıda bulunmaktadır. Ancak, izleyiciler, medya içeriklerinde daha önce yapılandırılmış ya da şekillendirilmiş duyguları, arzuları ya da heyecanları aktarıp koruyabilirken onları görmezden de gelebilmektedir (Hills, 2015: 188). Yeni medya içeriğine katılım ve dijital içerikle etkileşim sürecinde büyük bir öneme sahip olan duygular, arzular ya da heyecanlar (Hansen, 2004) bir sermaye ya da maddi kazanç şekli olarak kullanılmaktadır. Ancak, kontrolsüz duygulardan, istek ve arzulardan, heyecan ve hezeyanlardan, duygusal uyumsuzluklardan ve duygu boşalmalarından yalnızca ticari bir niteliğe sahip oldukları için değil, aynı zamanda, dolaşıma sokuldukları için maddi kazanç sağlanabilmektedir (Ahmed, 2004b: 45-46). Bir başka ifadeyle, duygular, yeni medyanın öznelere ile görsel içerikleri arasında hareket hâlinde oldukları ve el değiştirdikleri için bir sermaye ya da maddi kazanç şekli olarak etkili olabilmekte ve zaman içinde etkisini arttırabilmektedir. Bu nedenle, duygulanımsal ekonomi, yeni medya kül-

türlerinde yalnızca kullanıcıların duygularına odaklanmamaktadır. Söz konusu ekonomi, bu duyguların her seferinde yeni medyada yeniden ortaya çıkma, şekillenendirilme, paylaşılma, yönlendirilme biçimine (Kuntsman, 2012: 7) ve bu duyguların dolaşımında kalma kapasitesine de odaklanmaktadır.

Yeni medya platformları, yeni medya topluluğunun duygulanımsal nesnelere ilişkin kontrolsüz duyguları, istek ve arzuları, heyecan ve hezeyanları, duygusal uyumsuzlukları ve duygu boşalmalarını deneyimlemesine olanak sağlamaktadır. Ancak, bu platformların, yeni medya topluluğunun duygusallığına ihtiyaç duyduğunu, bir başka ifadeyle, duygusal ve heyecan yaratan uyarılara karşı topluluğun duyarlılığına muhtaç olduğunu (Clough, 2008: 6) belirtmek gerekir. Özetle ifade etmek gerekirse, duygulanımsal ekonomi, kısa vadeli kazanç elde etmenin peşinde koşan, aşırı basitleştirilmiş, daha basit ve anlaşılır hâle getirilen ve seviyesi düşürülmüş yeni medyanın etrafında inşa edilmekte (Stiegler, 2013b) ve bu bağlamda, yeni medya, bireylerin dikkatini ve ilgisini çekmek için sonu gelmeyen taleplerde bulunmakta, bu bireyleri aptal ve kaba insanlara indirgemekte ve insan ruhunun temel özelliklerinden biri olan arzuyu kendi çıkarları için kullanmaktadır.

5. Metodoloji

Bu çalışma, yeni medya platformu olarak YouTube'da yayımlanan popüler ve amatör videolara (vlog'larda yer alan)10 odaklanmaktadır. YouTube'da popülerlik önemlidir ve amatör videoların popülerliği izleyici sayısı ile eşdeğerdir (Morreale, 2014: 117-118)11. Bu popülerliğin ve izleyici sayısının hızla artmasında 'YouTube enfomasyon yönetim ve öneri sistemi', yani YouTube'un popülerlik mekanizmaları büyük bir rol oynamaktadır. Öyle ki videolar herhangi bir aracı mekanizma olmadan uzun süreli dolaşımında kalamamaktadır. Bu nedenle, izleyiciler YouTube'un popülerlik mekanizmaları aracılığıyla yönetilmekte ve videolar onlara önerilmektedir. 'YouTube'un arayüz tasarımı ve onun temelini oluşturan algoritmalar, kullanıcıları YouTube'a yüklenen milyonlarca videonun dışında belirli videoları bulmaları ve izlemeleri için yönlendirmekte; örneğin en popüler videoların linkleri, izlenme sayıları ya da puanları aracılığıyla içeriği seçmekte ve ayıklamaktadır' (Van Dijck, 2013: 112). Bu noktada, şu detayı da unutmamak gerekir: YouTube'da herhangi biri 'kendini yayımla' (broadcast yourself) mottosuyla kendi videosunu ve kendisini yayımlayabilmektedir. Ancak, YouTube'un popülerlik mekanizmalarına rağmen tüm içerikler aynı ölçüde görünür olamamaktadır.

Popüler YouTube videolarında, içeriğin bir parçası olan akılda kalıcı tekrarlar ve videolarda asli unsur olan belirleyiciler yer almaktadır. Bu belirleyiciler daha önce ve hatta bu videoların üreticileri tarafından da ne olduğu bilinmeyen, söylenemeyen, tanımlanamayan, tespit edilemeyen ancak, birkaç kez tekrarlandığı için ayırt edile-

bilen ve bu nedenle önemi kavranan, adı duyulan, netlik kazanan, ön plana çıkan ve belki de kalıcı hâle gelen belirleyicilerdir. Bu tekrarlanma süreciyle fark edilebilir hâle geldikten sonra videolardaki asli unsur olan bu belirleyiciler, diğer biçimler ve içerikler arasında ve içeriklerin kendi içinde ilişki kurabilmek için kullanışlı aparatlara dönüşmektedir. Bu belirleyiciler, yerli ve aynı zamanda yaygın videoların kullanışlı kültürel repertuarının bir parçası hâline gelmektedir. Çünkü bu belirleyiciler yeni imkânlar sağlamakta; yaratıcılığın saçma, nihilist ve eğlenceli biçimleri, video üretimindeki bilgi dağarcığına katkıda bulunmaktadır (Burgess, 2008: 105). Örnek olay çalışmaları olarak aptalca YouTube videolarının incelendiği bu çalışmada niteliksel içerik çözümlemesi yöntemi uygulanmıştır. Bu çalışmanın örnekleminde yer alan popüler videoları (Tablo 1) ve türevlerini üretmek için yine YouTube kullanıcıları (video üreticileri) tarafından kullanılan, içeriğe ait akılda kalıcı tekrarlar ve videolarda asli unsur olan belirleyiciler, bu çalışmanın araştırmacısı tarafından alanyazından faydalanılarak tanımlanmıştır (Tablo 2). Daha sonra bu tekrarları ve belirleyicileri yorumlamak için araştırmacı bu tanımlamaları da dikkate alarak videoları izlemiştir. Araştırmacı, niteliksel bir araştırma yaklaşımını benimsemiştir.

6.Örnekleme

Yeni medya platformu olarak YouTube'da yayımlanan popüler ve amatör videolara (vlog'lar) odaklanan bu araştırmanın örnekleme belirleme sürecinde iki önemli noktaya dikkat edilmiştir. Birincisi, seçilen videolar izlenme sayısı itibarıyla çok popülerdir. İkincisi, bu videolar üretim biçimleri itibarıyla diğer videoların türevleri değildir. Ayrıca, örnekleme belirleme sürecinde iki aşamalı bir örnekleme belirleme tekniği uygulanmıştır (Shifman, 2011: 191-192).

Tablo 1: Örnek Olarak Seçilen Aptalca YouTube Videolarına İlişkin Niceliksel Verilerin Detayları

Video No	Video'nun İzlenme Sayısı (Ekim 2019)	Video'nun Yükleme (Yayımlanma) Tarihi	Video'nun Süresi
Video No (1)	10.793.059	29 Temmuz 2018	24:43
Video No (2)	1.904.191	16 Ekim 2018	12:33
Video No (3)	1.799.978	3 Eylül 2018	16:42
Video No (4)	1.145.817	5 Mart 2019	23:03
Video No (5)	1.062.020	4 Mart 2019	10:14

Aşama (1): YouTube videolarının belirli aralıklarla değişen popülerliğini belirlemek için ‘YouTube popülerlik ölçümleri’ ve ‘YouTube kullanıcılarının (izleyicilerinin) video oynatma listesi’ olmak üzere iki temel kaynak dikkate alınmış ve ‘aday YouTube videoları’ listesi oluşturulmuştur. Bu bağlamda, listenin oluşturulduğu tarihte (Ekim 2019), YouTube’un ‘tüm zamanların en popüler 100 videosu sıralaması’nı yaparken kullandığı dört derecelendirme kriterine odaklanılmıştır. Bu kriterler; ‘en çok izlenen’, ‘en çok tepki gösterilen’, ‘en çok tartışılan’ ve ‘en çok beğenilen’ şeklinde sıralanabilir. YouTube kullanıcılarının sıraladığı video oynatma listesi ise genellikle belirli bir tema ile ilgilidir. Ayrıca, örneklem belirlenirken bu listede yer alan ve YouTube kullanıcıları tarafından çoğunlukla aptalca olduğu düşünülen popüler yerli videoların dikkate alındığını belirtmek gerekir. Her iki listenin kombinasyonu da 15 videodan oluşan bir ‘aday YouTube videoları’ listesi oluşturulmuştur. Bu videoların tamamının dili Türkçedir ve yerli kullanıcılar (video üreticileri) tarafından yayımlanmıştır.

Aşama (2): Bu aşamada araştırmacı, aday videoları elemeye tabi tutmuş ve çözümleme için 15 video arasından son beş videoyu örnekleme dâhil etmiştir (Tablo 1). Araştırmacı, videoların birbirinin türevi ve aynı zamanda, bir başka videonun taklidi, yeniden düzenlenmiş hâli olmamasına dikkat etmiştir. Ayrıca, bu videoların nasıl ve hangi şartlarda üretildiğine odaklanmış ve izleyicilerin bu videolara yönelik tutumlarının ne olduğunu sorgulamıştır. Bunun için izleyicilerin videolara ilişkin yorumlarını okumuş ve (olumlu-olumsuz) sınıflandırmıştır. Ancak, video üreticilerinin kişisel motivasyonları ve bu videoları üretmelerine neden olan güdüleri hakkında daha fazla şey öğrenmek için video üreticileri ile herhangi bir görüşme yapılmamıştır. Bu başka bir araştırmanın konusu olabilir ve bu konu mutlaka araştırılmalıdır.

7. Nitel Verilerin Çözümlemesi

Araştırmacı hazırladığı kodlama çizelgesini (Tablo 2) kullanarak çözümlemeyi gerçekleştirmiştir. Kodlama çizelgesi videolara ait beş kritere göre hazırlanmıştır: (1) Format, videonun gerçek zamanlı ya da canlandırma olup olmadığını ya da farklı zamanlarda kaydedilmiş görüntülerin edit edilmiş (düzenlenmiş) versiyonu olup olmadığını tespit etmek için dikkate alınan bir özelliktir. (2) Tema, videonun konusuna gönderme yapmaktadır. (3) Nitelik, videoları basit, komik ve saçma hâle getiren özelliklerin toplamıdır. Ayrıca, acayiplik, anonimlik ve yerellik video üretiminde ön plana çıkan diğer özelliklerdir. (4) Görüntü kaynağı, içeriğin videoyu çeken kişi(ler)-kullanıcı(lar) (video üreticileri)- ya da diğer medya kuruluşları tarafından üretilip üretilmediği ile ilgilidir. (5) Eylemler, videoda sergilenen davranış biçimlerini belirlemek için dikkate alınmıştır. Son olarak araştırmacı tematik ve niteliksel çözümleme kriterlerini dikkate alarak videoları son kez izlemiş ve şu araştırma sorularına yanıt aramıştır:

Araştırma Sorusu (1): Aptalca YouTube videoları ortak özelliklere sahip midir? Eğer sahipse bu özellikler nelerdir?

Araştırma Sorusu (2): Aptalca YouTube videolarının formatı, teması, niteliği ve görüntü kaynağı nedir? Bu videolarda yer alan kişi ya da kişiler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin özellikleri nelerdir?

Araştırma Sorusu (3): Aptalca YouTube videolarında yapılan ve söylenen aptalca şeyler nelerdir?

Araştırma Sorusu (4): Aptalca YouTube videolarında yapılan ve söylenen aptalca şeylerin sonuçları nelerdir?

Araştırma Sorusu (5): Aptalca YouTube videoları aracılığıyla internette dolaşıma sokulan aptalca şeylerin neden olduğu dijital geribildirim döngüsü ile bu videoların ekonomi politikası arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 2: Aptalca YouTube Videolarına İlişkin Niteliksel Kodlama Çizelgesi

Format	Videonun gerçek zamanlı ya da canlandırma olup olmadığına ya da farklı zamanlarda kaydedilmiş görüntülerin düzenlenmiş versiyonu olup olmadığına ilişkin bilgi	
Tema	Videonun konusuna ilişkin bilgi	
Nitelik	Basitlik	Videoda performans sergileyen karakter tarafından bilinen bir şeyin, herkes tarafından bilinen ve akıl almaz ya da anlaşılmaz olan bir şeye; saçma, gülünç, mantıksız ve anlamsız olana dönüşmesine neden olan eylemler
	Komiklik	Videoda şakacı, aykırı ve kendini beğenmiş karakterin izleyicilerin gülmesine, kahkahalar atmasına neden olan, eğlenceli, keyifli ve parodi özelliğine sahip eylemleri
	Saçmalık	Videodaki 'normal' ya da olağan bir duruma (işleyişe) beklenmedik (olağan olmayan) unsurların eklenmesi
	Acayıplık	Videodaki şakaların, genellikle tehlikeli ve kişilerin kendilerini yaralamalarına neden olan gösterilerin, aşırılığın ve ölçsüzlüğün detayları
	Anonimlik	Videoda takma ad kullanan ve kimliğinin tanımlanabilmesi imkânsız olan bazı karakterlerin sergilediği 'gerçek ya da hakiki olanın acınma duygusu uyandıran niteliği' olarak adlandırılan 'pseudo', yani 'gerçek olmayan', 'sözde', 'sahte', 'aldatan' ya da 'zahiri' performanslar

	Anonimlik	Videoda takma ad kullanan ve kimliğinin tanımlanabilmesi imkânsız olan bazı karakterlerin sergilediği 'gerçek ya da hakiki olanın acınma duygusu uyandıran niteliği' olarak adlandırılan 'pseudo', yani 'gerçek olmayan', 'sözde', 'sahte', 'aldatan' ya da 'zahiri' performanslar
	Yerellik	Videoda performans sergileyen karakterin kültürel bir nesneye dönüşmesinde etkili olan unsurlar, karakterin coğrafi-kültürel olarak konumlanmasını sağlayan imgelem ve yerel olmanın koşulu olan iletişim biçimlerine dair detaylar
Görüntü Kaynağı	İçeriğin videoyu çeken kişi(ler) -kullanıcı(lar) (video üreticileri)- ya da diğer medya kuruluşları tarafından üretilip üretilmediğine dair bilgi	
Eylemler	Videoda sergilenen davranış biçimleri ile ilgili bilgi	

7.1.Yeni Medya Aptallığının Basitliği

Aptalca YouTube videolarının 12 başarısı, bu videolarda sergilenen performansın basitliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu basitlik duygulanımsal ekonomide aptallığın dolaşımına olanak sağlamakta, bu dolaşımı kolaylaştırmakta ve bu dolaşımın süreklilik kazanmasını mümkün kılmaktadır (Khalikova ve Fish, 2016; Goriunova, 2013). Bu basitliği Deleuze'ün yaklaşımından faydalanarak şöyle açıklamak mümkündür: Sadece aptal tarafından bilinen bir şey, herkes tarafından bilinen ve akıl almaz ya da anlaşılmaz bir şeye; saçma, gülünç, mantıksız ve anlamsız olana dönüşmektedir. Yeni medyada bu basitlik; kültürel bir senteze, amatörlüğe ve her ikisi arasında bağlantı kuran duygu teşhirine olanak sağlayan bir performans türü olarak gözler önüne serilmektedir. Ayrıca, bu basitliği sağduyudan ayıran ince bir çizgi vardır. Ancak, bu basitliği bilgisizlikle ve cehaletle ya da entelektüellikle karıştırmamak gerekir. Çünkü hayat hakkında çok şey bilmeye gerek yoktur (Goriunova, 2013: 228). Örneğin, (5) numaralı videoda, görüntü kaydını gerçekleştirirken ana karakter, takip edildiğini bilen, kostüm giymiş, maskeli adamın arkasından ormanın derinliklerine doğru yürümektedir. Ana karakter tarafından kovalanan maskeli adamın kimliğini ve ormanın nerede olduğunu yalnızca ana karakter bilmektedir. İzleyiciler ormanın nerede olduğunu bilmemektedir, maskeli adamı tanımamaktadır. Ana karakter, maskeli adamı takip ederken aptalca şeyler yapmakta ve söylemektedir: "Arkadaşlar maskeli adamı bulduk. Gizli kameraya yakalandı. Bunları gördünüz zaten. Ama bu kez kaçmayacağım. Yalnız geldim, kimsesiz geldim, bütün cesaretimle. Arkamda bir milyon ... ailesi var ... Kutsal su elimde şu an, kutsal suyu onun üzerine dökeceğim. Bu kutsal suyla diğerlerini öldürdüğüm gibi seni de öldüreceğim." Video süresince (10:14) takip edilen maskeli adam,

videonun sonuna doğru yok olmakta, ana karakter bir ağacın arkasında, daha önce üzerine kutsal suyu döktüğü maskeli adamın kostümünü bulunca izleyicilere seslenerek 'arkadaşlar maskeli adam resmen erimiş' dedikten sonra büyük bir sevinç yaşamaktadır. En sonunda, "Sırada kim var? Bunu yorumlara siz yazın." diyerek hem yeni videoların yayımlanacağını anons etmekte hem de izleyicilerin yorumlarıyla videonun dolaşımında kalmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Video izleyicilerinin bazıları bu videoya yaptıkları yorumlarda videonun 'gereksizliğine, faydalı olmayışına' odaklanmaktadır: "Ya sen ne kadar boş videolar çekip çocukların kafalarını karıştırıyorsun, faydalı olun biraz ya, saçma saçma videolar çekip bir de zaman harcıyorsunuz." "Bir de kutsal su filan, hepsi yalan, marketten aldığı suyu bir cam şişeye koymuş kutsal su diye." "İnsanın akli vardır, hiç düşünmediniz mi? düşünmediyseniz sizin yerinize ben düşündüm." Ancak, bazı izleyiciler, videoyu çok eğlenceli bulurken bazıları da ısrarla yaptığı yorumun beğenilmesini talep etmektedir.

7.2.Yeni Medya Aptallığının Komikliği

Aptalca YouTube videoları güldürür (izleyiciler kahkahalar atar), çünkü performans sergileyen karakter(ler)in yaptıkları ve söyledikleri hem eğlenceli ve gülünçtür hem de tuhaf ve saçmadır ve bu nedenle son derece komiktir. Parodilerden (komik taklitlerden) -katılımcı kültürde yaygın bir ifade ya da anlatım biçimidir (Boxman-Shabtai, 2019; Jenkins vd., 2013; Shifman, 2014, 2011) keyif alan karakter(ler)in coşkusu ve neşesi yaşamsaldır. Ayrıca, komiğin; şakacılık, aykırılık ve kendini beğenmişlik olmak üzere üç temel özelliği bulunmaktadır (Shifman, 2011: 195). (1) Numaralı videonun başlangıcında, ana karakter daha önceki videolara gönderme yaparak 'bana kışkırtmada -tahrik edici davranışlar- acı çektirdikleri için bu videoda ne dersem her şeye evet diyecekler' anonsuyla diğer üç karakteri yeni kışkırtmalara davet etmektedir. Video süresince (24:43) diğer üç karaktere talimatlar veren ana karakter, diğer üç karaktere şaka yaparken aykırı ve kendini beğenmiş tavırlar sergilemektedir. Karakterlerden birinin ceketini giymek isteyen ana karakter emirler yağdırırken aptalca şeyler yapmakta ve söylemektedir: "Güzlerce giydir. Aferin. Beğendin mi? Evet diyeceksin. Tamam. Ben artık size bir şey sorduğumda, evet haşmetlim der misiniz?" Ana karakter istediği için ayakkabılarını çıkaran diğer karakterler, yine ana karakterin talimatıyla ayakkabılarını içinde buldukları yüksek binanın penceresinden aşağıya atmaya çalışırken çok eğlenmektedir. Kameranın ekranına bakarak, "Ya sen komedi şakası mısınız?" diye soru soran karaktere, ana karakter şu soruyu sormaktadır: "Bana karşı mı geliyorsun?" Diğer karakterleri banyoda yarı çıplak bir şekilde duşakabine kapatan ana karakter, onların elbiselerini klozete attıktan sonra birbirini ıslatan karakterler

hep birlikte kahkahalar atmaktadır. Yeni medyada basitliği sahnelemek ve aptallığın gösterilmesi, yayılması, sevilmesi, dolaşımında kalması açısından aptalca bir performansı sürdürebilmek için ihtiyaç duyulan şey, performans sergileyen karakter(ler)in komikliğidir (Goriunova, 2013: 229). Video izleyicilerinin bazıları da bu videoya yaptıkları yorumlarda karakterlerin komikliğini, ‘gülmekten yarıldım’, ‘gülmekten öldüm’, ‘gülmekten geberdim’ ifadeleriyle vurgulamaktadır.

7.3.Yeni Medya Aptallığının Saçmalığı

Aptalca YouTube videoları saçmadır çünkü aptalca davranışlar tekrarlanmaktadır. Yeni medyada dijital saçmalık (aptalca davranış), bir defaya mahsus gerçekleştirilen bir eylem değildir, genellikle pek çok katılımcının ortak formüllere dayalı ve birbiriyle ilişkili olan metinleri ürettiği tekrarlamalar modelinin bir parçasıdır (Katz ve Shifman, 2017: 825). Amatörler tarafından üretilen YouTube içeriği, anlamsız, mantıksız ve saçmadır. Bu özelliğiyle YouTube, ‘blog sayfalarını’ bile gölgede bırakmaktadır. Ancak, bu video paylaşım ağında videoyla öykü anlatan kişiler için yaptıkları hiçbir şey sıradan, bayağı, monoton ve sıkıcı ya da narsistik değildir; her şey hayal gücünün ürünüdür (Keen, 2008: 5). Video izleyicilerinin videoya ilişkin beklentilerin sınırlarıyla yüzleşmelerine neden olan ve kendi komik uygulamaları ile videoyu yeniden üretmeleri için onlara olanak sağlayan bir videodaki ‘normal’ ya da olağan bir duruma (işleyişe) beklenmedik (olağan olmayan) unsurların eklenmesi neticesinde saçmalık kendisini dışa vurmaktadır (Jenkins v.d. 2013).

(2) Numaralı videoda, ‘siyah giyen gencin evinde’ olduğunu belirten ana karakter, “Zaten onun videoları da var, biliyor musunuz? Cinli kedi falan filan” sözleriyle daha önceki videolarda da ana temanın aynı olduğunu vurgulamaktadır. Video süresince (12:33) siyah kedinin içinde ‘cin’ olduğunu iddia eden ana karakter, yatağın üstünde yatan ve rahatsız edildiği için ana karakteri tırmalamak isteyen kediyle konuşmakta (sıklıkla kediye bakarak ‘moruk’ ifadesini kullanıyor), aptalca şeyler yapmakta ve söylemektedir: “Saçmalama, saçmalama sen kedisin moruk kedi ... kanala abone olursanız ... Bu kedinin içindeki cini çıkardık.” Videonun sonunda ana karakterle ‘siyah giyen genç’ arasındaki diyalog da içeriğin anlamsızlığını, mantıksızlığını ve saçmalığını gözler önüne sermektedir: “Eğer o kediyle, o cinli kediyle bu ikinci cinli kediyi evden kovarsan açıkçası ölüsünüz galiba, ben bilmiyorum.” “Ne diyorsun oğlum?” Video izleyicilerinin bir kısmı yorumlarında sahnelerin saçma oluşunu ve anlamsızlığını, “Kedide sıkıntı yok da yanındakilerde var.” sözleriyle vurgularken bazıları da “gülme krizine girdiklerini” belirterek çok eğlendiklerini ifade etmektedir. Bazıları da ısrarla yaptıkları yorumların beğenilmesini talep etmektedir.

7.4.Yeni Medya Aptallığının Acayıplığı

Aptalca YouTube videolarını izleyen YouTube kullanıcıları acayıplıklardan keyif almaktadır. Bu basit ayrıntı önemlidir, çünkü bu acayıplıklardan keyif alma durumu, “Aptalca videolar neden çeşitli yeni medya platformlarında dolaşımdadır?” sorusunun cevabı niteliğindedir. Acayip performanslarla dolu internet ve bir platform olarak YouTube, bu acayip videoların yaygınlaşmasıyla güç kazanmaktadır. Aslında YouTube videolarındaki acayıplıkların ya da anormalliklerin geçmiş, çeşitli şakaların yapıldığı, genellikle tehlikeli ve kişilerin kendilerini yaralamalarına neden olan gösterilerin sergilendiği, aşırılığın ve ölçsüzlüğün görece daha yoğun olduğu ‘Jackass’¹⁴ gibi Amerikan reality televizyon formatlarına kadar uzanmaktadır. Aslında popüler ve amatör YouTube videoları, bu ve bunun gibi televizyon formatlarının versiyonlarıdır.

(4) Numaralı videonun açılışında, ana karakter, “başlıkta da gördüğünüz üzere daha öncesinde de yapmıştım, yorumlarda siz ne olur serisini (#neolur) devam ettirin demiştiniz, bir arkadaşım bana fikir vermiş ... kendini -inşaat silikonuyla-küvete silikonlarsan #neolur demiş, betonda gördüğünüz gibi atraksiyonluydu ve ben kendimle çok eğlenmiştim, sizin de eğleneceğinizi düşünüyorum.” sözleriyle daha önceki videolarda da ana temanın aynı olduğunu vurgulamaktadır. Daha önceki videoda yine küvetin içine yatan ve üzerine beton dökülen ana karakterin üzerine yeni videoda silikon sıkılmaktadır. Video süresince (23:03) küvetin içinde kıpırdamadan yatan, aptalca şeyler söyleyen ana karakter, performans başlamadan önce gittiği yapı marketten çok sayıda silikon satın aldıktan sonra izleyicilere seslenerek şunları söylemektedir: “Harcayacak, sokağa çıkacak param kalmadı, arabaya mazot alacak param kalmadı, daha bunu da izlemeyecekseniz, bunu da beğenmeyecekseniz ben ne yapayım?” Streç film ile sarılan ve bir odanın ortasındaki küvetin içine yatan ana karakterin üzerine silikon sıkılan karakterlerden biri ana karakterin babasıdır. Baba hem kahkahalar atmakta hem de oğlunun üzerine silikon sıkarken ambalajın üzerindeki yazıyı okuyarak oğlunu uyarmaktadır: “Ne diyor bak, tehlike içeriyor diyor, cilde zarar verir diyor ... tahriş eder diyor vücudu, akciğere zarar verir diyor.” Bu videodaki acayıplıktan keyif alan bir izleyici de yorumunda ana karaktere şöyle bir öneride bulunmaktadır: “Binanın üstüne çık, intihar eder gibi yap, insanlar toplanınca üstlerine su dök, kaç.”

7.5.Yeni Medya Aptallığının Anonimliği

Aptalca YouTube videolarında performans sergileyen bazı karakterler anonimdir. Bu karakterler, ‘pseudonymity-takma ad’ ve ‘fiziki anonimlik’ olmak üzere iki önemli anonimlik türünün örnekleridir. Bu videolarda ‘takma ad’ kullanan bazı karakterler (örneğin maskeli adam), Deleuze’ün, “gerçek ya da hakiki olanın acın-

ma duygusu uyandıran niteliği” olarak adlandırdığı ‘pseudo’, yani ‘gerçek olmayan’, ‘sözde’, ‘sahte’, ‘aldatan’ ya da ‘zahiri’ performanslar sergilemektedir (Gorionova, 2013: 229). Örneğin, (5) numaralı videoda, ‘maskeli adam’ takma adıyla ve fiziki olarak anonim olan karakterin yüzü bir maske ile gizlenmekte ve kişinin kimliğinin tanımlanabilmesi imkânsız hâle gelmektedir. Videoya yorum yapan bir izleyici, “Abi bu olanlar gerçek mi değil mi? Gerçek diyenler bu yoruma like at-sın.” diyerek hem anonim karakterin performansını sorgulamakta hem de yaptığı yorumun beğenilmesini talep ederken videonun nedensiz ve amaçsız bir şekilde dolaşımında kalmasına neden olmaktadır.

7.6.Yeni Medya Aptallığının Yerelliği

Aptalca YouTube videolarında performans sergileyen karakter(ler)in kültürel bir nesneye dönüşmesinde etkili olan unsurlar, karakter(ler)in coğrafi-kültürel olarak konumlanmasını sağlayan imgelem ve yerel olmanın koşulu olan iletişim biçimlerine dair detaylar, izleyicilerin videoya gösterdikleri ilgi ve tepki söz konusu olduğunda belirleyici olabilmektedir. Örneğin, (3) numaralı video, köydeki evlerinde yaşayan, şiveli konuşan anne ve babasıyla birlikte arabaya binen ana karakterin diyaloguyla başlamaktadır. Video süresince (16:42) tarlanın ortasında annesine araba kullanmayı öğreten ana karakter, videonun sonunda arabadan inen anne ve babasının yanında torpil patlatınca korkuyla irkilen ve sinirlenen annesinin karşısında kahkahalar atmaktadır. Video izleyicilerinden biri de yorumunda, şiveli ve küfürlü konuşan karakter(ler)e gönderme yapmaktadır: “Arabanın depesiii 😊😊😊 bol hakaretli, neşeli günleriniz olsun, çok tatlısınız ya 😊😊😊”

8.Sonuç Yerine

Yeni medya kullanıcılarına yoğun ve etkileyici bir ‘duygusal deneyim’ yaşatan YouTube (Strangelove, 2010: 4), özellikle kültüre ve günlük hayatın anlamına odaklı unsurların sunumu noktasında yüksek bir temsil kabiliyetine sahiptir. YouTube’un içerikler ile kullanıcılar arasında hızlı ve doğrudan etkileşimler kurulmasına imkân tanıyan tekno-sosyo-kültürel yapısı, çevrimdışı dünyadan alışık olunan birçok kültürel biçimin kullanıcılar tarafından farklı bir bağlamda ve formda deneyimlenmesine olanak sağlamaktadır (Gülüm, 2019: 499). Ayrıca, ağ tabanlı yeni medya topluluğunun öznelere; neoliberalizmde kendine hizmet eden ve kendi lehine üreten çıkarıcı bireyler olmaları için teşvik edilmekte ve bu öznelere, çelişkili bir biçimde bağlantıda kalmaya devam etmektedir, çünkü yeni medyada bireysel bağlanabilirlik olmazsa olmazdır (Hands, 2014: 243). Bu bağlamda, çalışma, dijital-kültürel anlamın üretiminde (Rose, 2016) çok önemli bir yere sahip olan popüler YouTube videolarındaki hikâye anlatma pratiklerinin coğrafya, kültür ve kimlik arasındaki bağlantıları nasıl yeniden kurduğunu (Mohan ve Punathambe-

kar, 2019: 330); dijital geribildirim döngüsü ile yeni medya aptallığının ekonomi politikası arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu ve aynı zamanda, Türkiye’de söz konusu ilişkinin var oluşunda yeni medya aptallığının niteliklerinin belirleyici olduğunu ortaya koymuştur.

Yeni medyanın geleceğine ilişkin en önemli öngörülerden biri şudur (Webster, 2017: 356): Gelecekte kullanıcılar hem ayrıcalıklı tür, tarz, biçim ve üsluplardan keyif aldıkları hem de antipatik buldukları ve keyif almadıkları her şeyden kaçındıkları dışı kapalı ve yabancılaşmış bölgelerin içinde yaşamak isteyecektir. Zaman zaman bu olasılık, daha güçlü bir kültürel demokrasinin gelişimini ve yükselişini yeni medyanın teşvik edeceğine dair önemli bir argümanın da dayanağı olmaktadır. Ancak, yeni medya söz konusu olduğunda şu kuralı da unutmamak gerekir (Webster ve Ksiazek, 2012): Popüler olmayan ürünleri tüketen, küçük ve özel bir hedef kitlesi olan web sitelerini ziyaret eden az sayıda kullanıcı, bu ürünler ve web siteleri için çok daha az zaman harcamaktadır. Oysa pek çok kullanıcı gibi onlar da popüler ürünlere ve web sitelerine daha fazla ilgi göstermektedir. Bütün bunların ötesinde, toplumların çok daha önemli bir sorunla mücadele etmek zorunda olduğunu belirtmek ve bu sorunun olası sonuçlarını tartışmak gerekir. Öyle ki, yeni medya teknolojilerinin büyüleyici gücünden kaynaklanan ve gençleri derinden etkileyen bir toplumsal kriz yaşanmaktadır (Stiegler, 2010). Bu teknolojiler, gençlerin toplumsal ve kültürel gelişimine yönelik en büyük tehdittir. Çünkü bu teknolojiler gençlerin etraflarındaki dünyaya eleştirel bir gözle bakabilme kabiliyetini yok etmekte, eleştirel aklın toplumsal ve bilişsel gelişimine zarar vermektedir. Bu nedenle, dürtülere odaklanan yeni medya teknolojilerinin ve kültürlerinin umursamazlığına karşı ‘akıl için mücadele’ edilmelidir. Çünkü eleştirel düşünmenin önündeki en büyük engellerden biri bu teknolojiler ve kültürlerdir. Yeni medya platformu olarak YouTube’da yayımlanan videolar, kontrolsüz duyguları, istek ve arzuları, heyecan ve hezeyanları, duygusal uyumsuzlukları ve duygu boşalmalarını sömürmekte ve dolaşıma sokmaktadır. Aslında, eğer bu bir başarıysa, söz konusu başarının YouTube videolarının da yer aldığı daha geniş bir medya ekolojisi ile ilgili olduğunu söylemek herhâlde yanlış olmayacaktır. Bu medya ekolojisinin bir parçası olan aptallar belki de geleceği, toplumsal-kültürel yaşamı ve kültür endüstrisini inşa edecektir. Aptallara özgü kültürel demokrasinin egemen olduğu; ‘akıl gerilemesi’yle aptallığa, akılsızlığa, anlamsızlığa, mantıksızlığa, saçmalığa ve hatta deliliğe sürüklenen toplumlar (Stiegler, 2015; 2013a) geleceğin toplumları olacaktır.

Son Notlar

1 YouTube, kapasitesi yüksek bir web sitesi, bir yayın platformu, bir medya arşivi ve bir sosyal paylaşım ağıdır. Ayrıca, yaratıcılık potansiyeliyle katılımcı çevrimiçi medyanın bir örneği olarak iletişimsel bir mekân ve iletişimsel bir topluluktur (Burgess ve Green, 2013: xvii, 69).

2 Katılımcı yeni medya platformları iletişimsel mekânlar ve iletişimsel topluluklardır. Bu platformlar, kültürel göstergeler aracılığıyla içerik üretimine ve dolaşımına, içerik tüketim deneyimine ve içeriğin yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu platformlarda iletişim; kültürel göstergelerin üretimi, dolaşımı, tüketimi ve yorumlanması aracılığıyla, içerik üretimini, içeriğin el değiştirmesini ve tüketilmesini mümkün kılmaktadır (Langlois, 2013: 97). Katılımcı yeni medya platformu olarak YouTube, amatör ve profesyonel pratikler arasındaki sınırların net olmadığı katılımcı medya kültürü bağlamında üretimin ve performansın yeni modellerini oluşturmaktadır. YouTube kullanıcıları (katılımcıları) birlikte kreatif üretim yapmakta ve kreatif üretim ilişkileri içinde birer itici güç olarak ürün üretmektedir. Ayrıca, katılımcı bir sosyal video paylaşım ağı olarak YouTube, kullanıcıları için ortak yani herkes tarafından paylaşılan bir kültürel zenginlik oluşturmaktadır (Burgess ve Green, 2009: 91, 100). Bu bağlamda, çalışma, aptalca medya içeriklerinden faydalanan YouTube'un bir parçası olarak katılımcıların bu ağdan nasıl faydalandığını, nasıl çıkar sağladığını ve hatta bu ağı nasıl istismar ettiğini örneklerle açıklamaktadır.

3 Katılımcı kültür (Burgess ve Green, 2013; Strangelove, 2010), ekonomi politik (Vonderau, 2016; Kim, 2012; Andrejevic, 2009; Wasko ve Erikson, 2009) ve algoritma (Van Es, 2020; Bishop, 2018; Rieder vd., 2018) bağlamında gerçekleştirilen araştırmalar YouTube'un başarısının nedenlerini ortaya koymaktadır.

4 Eski Yunan etimolojisinde aptal; biricik, eşsiz, emsalsiz, benzersiz, rakipsiz, özgün, şahsına münhasır, kendine özgü, türüne az rastlanan, eşi benzeri olmayan ve mükemmel sivil vatandaş tanımlamak için kullanılmıştır (Curtis, 2015).

5 Rus ve dünya edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Fyodor Mikhailovich Dostoevsky'nin *Idiot* (1869) adlı romanında aptal kavramının özel bir anlamı vardır. Romanın asıl kahramanı, aptal Prens Lev Nikolayevich Myshkin'dir. Prens Myshkin, nezaketin, kibarlığın, iyiliğin, dürüstlüğü ve cömertliğin vücut bulmuş hâlidir. Bu karakter, alçakgönüllü, asil ve aynı zamanda, kibirden ve alaycılıktan hoşlanmayan bir karakterdir. Onun düşünme ve davranış biçimi toplumu şaşkına çevirmiştir. Diğerleri gibi değildir. Acayip görünse de kendisi olmaktan utanç duymamıştır ve ona göre, acayip olmak öznel olarak kabul edilebilir bir şeydir. Prens, aptal insanlar için birinci derecede öneme sahip olan gerçeğin ve doğrunun ne olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "Hiç kimse hayata başlarken mükemmel insan değildir, önceleri hayatı kavrayamaz. İnsan mükemmelliğe ulaşmak için hayatı kavrarken çok fazla başarısız olmalıdır. İnsan öz farkındalığını keşfederken izlediği yolun farklı ve birey olarak kendisine özgü olduğunu kabul ettiğinde, aptal insan özgürleşecektir." Tabii ki bu özgürlük, mevcut kurallara uyum sağlayan bir toplumun kabul etmediği, kişiden kişiye değişen hayali bir özgürlüktür. Aslında, prens, 'akıllı-aptal' insan tipinin en ilginç örneklerinden biridir. Yaşadığı toplumun diğer üyelerinden çok daha üstün ahlaki değerlere ve hassasiyetlere sahiptir.

6 Rus geleneğinde ön plana çıkan aptal, yeni medya çağının öncesindeki aptaldır. Bu

aptaldan hem anlaşılabilir olan ya da olmayan hem de mantıklı olan ya da olmayan şeylerin nedenlerini açıklaması istenmiştir. Ancak, yeni medya çağının aptalı; saçma, gülünç, mantıksız ve anlamsız olanı arzu etmektedir. Artık düşünür değildir ve doğal olarak düşünme kapasitesine sahip olmak zorunda da değildir (Shaw, 2016).

7 Dijital gönüllülükle harekete geçerek iş birliği yapan dijital emek, duygulanımsal emektir. Duygulanımsal emek (affective labour), medya ürünlerine hayranlık duyan ya da bu ürünlere büyük ilgi gösteren izleyicilerin bu ürünler için harcadıkları enerji ve zaman miktarını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Gregg, 2009). Ayrıca, bu kavram, doğrudan maddi bir kazançla sonuçlanmayan ya da değişim değerine sahip olmayan ancak, ortak ilgi alanına sahip ve ortak çıkarları paylaşan insanların değer verdikleri ve kendilerini ait hissettikleri bir topluluğun oluşmasına neden olan bir üretim faaliyetini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, yeni medyada kullanıcı katkılı içeriğe odaklanan bilim insanları, yeni medya endüstrilerinin ürünlerine hayranlık duyan ya da bu ürünlere büyük ilgi gösteren izleyicilerin maddi olmayan emeğini kullanma eğilimine özellikle dikkat çekmektedir.

8 Yeni medya söz konusu olduğunda, sağduyu ve ortak akıl kavramları arasındaki farka odaklanmak gerekir. Sağduyu, insanın istikameti ve eğilimleri; ortak akıl ise, ortak kimlikler ve topluluklar ile ilgilidir. Sağduyu, bugünden geleceğe bakar ve tek yönlü yollar bulmaya çalışır. Ortak akıl ise, kendisini insanların söyledikleriyle, inandıklarıyla, düşündükleriyle, yani toplulukla özdeşleştirir (Ten Bos, 2007: 144). Bu bağlamda, yeni medya kullanıcıları, bir parçası oldukları topluluğa ait ortak aklın aktif bireyleridir.

9 Yeni medyadaki aptal kolektifler (topluluklar) söz konusu olduğunda, birden kalabalıklaşan insan grupları ya da birden ortaya çıkan gruplar şeklinde tanımlanan flash mob'lar ön plana çıkmaktadır (Shapiro, 2017: 933-934). İki tip flash mob bulunmaktadır. Birincisi, topluluk üyelerinin dayanışma içinde olduğunu kanıtlayan, neşeli ve şakacı performanslar sergileyen gençlerin oluşturduğu 'becerikli flash mob'lardır. Bu flash mob'lar, katılımcıların yerleşik geleneklere karşı çıkan, sahte ve konuyla ilgisi olmayan söz ve eylemleri doğru kabul ederek karşıt öznelendirme aracılığıyla bir yaşam biçimi olarak benimsedikleri yeni medya aptallığının (Goriunova, 2013: 224) bir örneğidir. İkincisi ise, toplumsal düzene bir tehdit olarak algılanan ve katılımcıların şehirlerin belirli bölgelerinde toplanması için yeni medyayı kullanan gençlerin oluşturduğu 'kötü niyetli flash mob'lardır.

10 Yeni medyada yaygın olan iki video türünden biri kurumsal videolardır, diğeri ise vlog'larda-video blog'larında yer alan videolardır (Juhász, 2008). Kurumsal videolar, düzgün ve düzenli, profesyonelce, teknik olarak kusursuza yakın bir şekilde üretilen, görülmeye değer görüntüleri gösteren, ses kalitesi yüksek ve belirgin bir duygusu, hassasiyeti olan videolardır. Vlog'larda yer alan videolar ise sıradan insanların, gündelik yaşama, duygulara ve bireysel düşüncelere odaklanırken; ucuz ve düşük kaliteli teknolojiyi kullanarak, çekim tekniklerine ya da estetiğe önem vermeksizin ürettikleri 'kötü, zararlı, küfürlü, şiddet içeren, nahoş, sahte ve niteliksiz' videolardır. Vlog'lar, alternatif bir ifade ya da anlatım biçimini temsil etmektedir. Ayrıca, vlog'larda yer alan videolar YouTube'un kişiye özel videoları olarak yayımlanmakta ve 'en çok izlenen' videolar listesinde üst sıralarda yer almaktadır.

11 YouTube videolarının izlenme sayısı, YouTube videolarının başarı ölçütüdür (Van Es, 2020).

12 Bu çalışmanın örnekleme dâhil edilen videoların tamamı format itibarıyla gerçek zamanlıdır, canlandırma ya da farklı zamanlarda kaydedilmiş görüntülerin edit edilmiş (düzenlenmiş) versiyonu değildir. Görüntü kaynağı itibarıyla içerikler videoyu çeken kişi(ler) -kullanıcı(lar) (video üreticileri)- tarafından üretilmiştir. Diğer medya kuruluşları tarafından üretilmemiştir.

13 Bu videolar arasında katılımcı yeni medya kültürlerinin yeni bir biçimi olarak meydan okuma videoları (challenge videos) önemli bir yere sahiptir. Meydan okuma videoları söz konusu olduğunda ön plana çıkan en dikkat çekici videolar Neknomination videolarıdır. Avustralya’da icat edilen Neknomination videolarında, aday olarak belirlenen katılımcılardan yarım litre birayı başlarına dikmeleri ve aynı şeyi yapmaları için diğer katılımcıları aday göstermeleri istenmektedir. Videolardaki performanslar çok geçmeden basitten daha karmaşık bir biçime dönüşmektedir. Bu süreçte iki tür video karşımıza çıkmaktadır. Birincisinde, katılımcılar meydan okumayı, eğlenmeyi ve kamusal mekânlarda içkilerini başlarına dikmeyi tercih etmektedir. Ancak, meydan okumanın sınırları bundan ibaret değildir. Örneğin, 2014 yılında yayımlanan bir videoda, iki kadın katılımcıdan birinin bir süpermarket içinde ata bindiği, diğerinin iç çamaşırını çıkardığı görülmektedir. İkincisinde, videolar katılımcıların içki depoladıkları ev ve evin yatak odası gibi çok sıradan mekânlarda çekilmekte ve bu videolarda aşırılık ve anormallik kültürü sergilenmektedir (Burgess v.d. 2018). Öyle ki bazen medyada bu videoların neden olduğu ölüm haberleriyle karşılaşılabilmektedir.

14 2000’li yıllarda Amerikan popüler kültüründe önemli bir yere sahip olan Jackass, 2000 yılının ekim ayıyla 2002 yılının şubat ayı arasında yayımlanmış bir Amerikan reality televizyon formatıdır. 2002 (Jackass: The Movie), 2006 (Jackass Number Two), 2010 (Jackass 3D) ve 2013 (Jackass Presents: Bad Grandpa) yıllarında yayımlanan dört uzun metrajlı sinema filminin de ilham kaynağıdır. Kara mizah ve güldürü unsurları içeren bu formatın en önemli özelliklerinden biri, izleyicilerin başkaları adına da utanmasıdır. Format, tehlikeli davranışları ve ahlaksızlığı teşvik ettiği için tartışmalara da neden olmuştur. Jackass, formatın bir parçası olan gösterilerin çok tehlikeli olduğunu ve taklit edilmemesi gerektiğini belirten uyarılarla ekrana gelmiştir. Ayrıca, bu televizyon formatı Türkiye’de de yayımlanmış ve büyük ilgi görmüştür.

Kaynakça

- Ahmed, S. (2004a). “Affective Economies”. *Social Text* 22 (2): 117-139.
- Ahmed, S. (2004b). *Cultural Politics of Emotions*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Andrejevic, M. (2009). “Exploiting YouTube: Contradictions of User-Generated Labor”. *The YouTube Reader* içinde, editörler P. Snickars ve P. Vonderau, 406-423. Stockholm: National Library of Sweden.
- Arthurs, J., Drakopoulou, S. ve Gandini, A. (2018). “Researching YouTube”. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies* 24 (1): 3-15.
- Bishop, S. (2018). “Anxiety, Panic and Self-optimization: Inequalities and the YouTube Algorithm”. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies* 24 (1): 69-84.
- Boxman-Shabtai, L. (2019). “The Practice of Parodying: YouTube as A Hybrid Field of Cul-

- tural Production". *Media, Culture&Society* 41 (1): 3-20.
- Burgess, A., Miller, V. ve Moore, S. (2018). "Prestige, Performance and Social Pressure in Viral Challenge Memes: Neknomination, the Ice-Bucket Challenge and SmearForSmear as Imitative Encounters". *Sociology* 52 (5): 1035-1051.
- Burgess, J. ve Green, J. (2013). *YouTube: Online Video and Participatory Culture*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Burgess, J. ve Green, J. (2009). "The Entrepreneurial Vlogger: Participatory Culture beyond the Professional-Amateur Divide". *The YouTube Reader* içinde, editörler P. Snickars ve P. Vonderau, 89-107. Stockholm: National Library of Sweden.
- Burgess, J. (2008). "All Your Chocolate Rain are Belong to Us? Viral Video, YouTube and the Dynamics of Participatory Culture". *Video Vortex Reader: Responses to YouTube* içinde, editörler G. Lovink ve S. Niederer, 101-109. Amsterdam, Netherlands: Institute of Network Cultures.
- Clough, P. T. (2008). "The Affective Turn: Political Economy, Biomedicine and Bodies". *Theory, Culture&Society* 25 (1): 1-22.
- Curtis, N. (2015). *İdiotizm: Kapitalizm ve Hayatın Özelleştirilmesi*. Çeviren Mehmet Ratip. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deleuze, G. (2008). *Difference and Repetition*. NYC: Continuum.
- Deleuze, G. (2006). *Nietzsche and Philosophy*. NYC: Continuum.
- Deleuze, G. (1999). *Foucault*. NYC: Continuum.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2004). *A Thousand Plateaus*. NYC: Continuum.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1999). *What is Philosophy*. London, NYC: Verso.
- Fish, A. ve Srinivasan, R. (2012). "Digital Labor is the New Killer App". *New Media&Society* 14 (1): 137-152.
- Goriunova, O. (2013). "New Media Idiocy". *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies* 19 (2): 223-235.
- Gregg, M. (2009). "Learning to (Love) Labour: Production Cultures and the Affective Turn". *Communication and Critical/Cultural Studies* 6 (2): 209-214.
- Gülüm, E. (2019). "Geleneksel Kültür, Medya Müzeciliği ve YouTube". *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi* 25 (99): 491-500.
- Hands, J. (2014). "General Intellect or Collective Idiocy? Digital Mobs and Social Media Mobilization". *Popular Communication: The International Journal of Media and Culture* 12 (4): 237-250.
- Hansen, M. B. N. (2004). *New Philosophy for New Media*. Cambridge: The MIT Press.
- Hills, M. (2015). "Veronica Mars, Fandom, and the 'Affective Economics' of Crowdfunding Poachers". *New Media&Society* 17 (2): 183-197.
- Jenkins, H., Ford, S. ve Green, J. (2013). *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture*. New York, London: New York University Press.
- Juhasz, A. (2009). "Learning the Five Lessons of YouTube: After Trying to Teach There, I Don't Believe the Hype". *Cinema Journal* 48 (2): 145-150.
- Katz, Y. ve Shifman, L. (2017). "Making Sense? The Structure and Meanings of Digital Memetic Nonsense". *Information, Communication&Society* 20 (6): 825-842.
- Keen, A. (2008). *The Cult of the Amateur: How Blogs, MySpace, YouTube, and the Rest of Today's User-Generated Media Are Killing Our Culture and Economy*. London: Nicholas Brealey.

- Khalikova, D. ve Fish, A. (2016). "Networked Idiots: Affective Economies and Neoliberal Subjectivity in a Russian Viral Video". *Global Media and Communication* 12 (2): 143-159.
- Kim, J. (2012). "The Institutionalization of Youtube: From User-Generated Content to Professionally Generated Content". *Media, Culture&Society* 34 (1): 53-67.
- Kuntsman, A. (2012). "Introduction: Affective Fabrics of Digital Cultures". *Digital Cultures and the Politics of Emotion: Feelings, Affect and Technological Change* içinde, editörler A. Karatzogianni ve A. Kuntsman, 1-17. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Langlois, G. (2013). "Participatory Culture and the New Governance of Communication: The Paradox of Participatory Media". *Television&New Media* 14 (2): 91-105.
- Lovink, G. (2011). *Networks without a Cause: A Critique of Social Media*. Cambridge: Polity Press.
- Marwick, A. E. (2013). *Status Update: Celebrity, Publicity, and Branding in the Social Media Age*. New Haven&London: Yale University Press.
- McDonagh, P. (2008). *Idiocy: A Cultural History*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Mohan, S. ve Punathambekar, A. (2019). "Localizing Youtube: Language, Cultural Regions and Digital Platforms". *International Journal of Cultural Studies* 22 (3): 317-333.
- Morreale, J. (2014). "From Homemade to Store Bought: Annoying Orange and the Professionalization of YouTube". *Journal of Consumer Culture* 14 (1): 113-128.
- Musil, R. (2018). *Aptallık Üzerine. Çeviren Ersan Üldes*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Rieder, B., Matamoros-Fernández, A. ve Coromina, Ö. (2018). "From Ranking Algorithms to 'Ranking Cultures': Investigating the Modulation of Visibility in YouTube Search Results". *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies* 24 (1): 50-68.
- Rose, G. (2016). "Cultural Geography Going Viral". *Social&Cultural Geography* 17 (6): 763-767.
- Shapiro, A. (2017). "The Medium is the Mob". *Media, Culture&Society* 39 (6): 930-941.
- Shaw, J. K. (2016). "The Life of an Idiot: Artaud and the Dogmatic Image of Thought after Deleuze". *Theory, Culture&Society* 33 (7-8): 237-252.
- Shifman, L. (2014). *Memes in Digital Culture*. Cambridge: The MIT Press.
- Shifman, L. (2011). "An Anatomy of a YouTube Meme". *New Media&Society* 14 (2): 187-203.
- Shirky, C. (2010). *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*. New York: The Penguin Press.
- Stiegler, B. (2015). *States of Shock: Stupidity and Knowledge in the 21st Century*. Cambridge: Polity Press.
- Stiegler, B. (2013a). "Doing and Saying Stupid Things in the Twentieth Century: Bêtise and Animality in Deleuze and Derrida". *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities* 18 (1): 159-174.
- Stiegler, B. (2013b). *What Makes Life Worth Living: On Pharmacology*. Cambridge: Polity Press.
- Stiegler, B. (2012). *Politik Ekonominin Yeni Bir Eleştirisi İçin. Çeviren Elyesa Koytak*. İstanbul: Monokl Yayınları.

- Stiegler, B. (2010). *Taking Care of Youth and the Generations*. Stanford: Stanford University Press.
- Stiegler, B. (2009). "The Carnival of the New Screen: From Hegemony to Isonomy". *The YouTube Reader* içinde, editörler P. Snickars ve P. Vonderau, 40-59. Stockholm: National Library of Sweden.
- Strangelove, M. (2010). *Watching YouTube: Extraordinary Videos by Ordinary People*. Toronto: University of Toronto Press.
- Ten Bos, R. (2007). "The Vitality of Stupidity". *Social Epistemology* 21 (2): 139-150.
- Van Boxsel, M. (2012). *Aptallık Ansiklopedisi*. Çeviren Gül Özlen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Van Dijck, J. (2013). *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Es, K. (2020). "YouTube's Operational Logic: 'The View' as Pervasive Category". *Television&New Media* 21 (3): 223-239.
- Vonderau, P. (2016). "The Video Bubble: Multichannel Networks and the Transformation of YouTube". *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies* 22 (4): 361-375.
- Wasko, J. ve Erikson, M. (2009). "The Political Economy of YouTube". *The YouTube Reader* içinde, editörler P. Snickars ve P. Vonderau, 372-386. Stockholm: National Library of Sweden.
- Webster, J. G. (2017). "Three Myths of Digital Media". *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies* 23 (4): 352-361.
- Webster, J. G. ve Ksiazek, T. B. (2012). "The Dynamics of Audience Fragmentation: Public Attention in an Age of Digital Media". *Journal of Communication* 62 (1): 39-56.

Sıradan İnsan Hikâyelerinin Reality TV Programları Dolayısıyla Metalaşması Üzerine Bir Analiz

SEYHAN AKSOY
DUYGU ÇELİKER SARAÇ

Öz

Reality tv programları, televizyon yayıncılığının ticarileşmesi ile birlikte yayın hayatına başlayan tecimsel kanalların, program maliyetlerini minimize etme çabalarının bir ürünüdür. Reality tv programları, televizyon yayıncılığı alanındaki mutad gerçeklik ve kurgu arasındaki dikotomide, sıradan insanın öyküsüne yaslandığı için izler kitle ile ilişkisini gerçeklik üzerinden kurar. Sıradan insanın 'gerçekliğine' dayanan söz konusu programlarda sıradan insanın başına gelen felaketler, çeşitli stratejiler ve manevralarla bir meta hâline getirilerek yine sıradan insanın ilgisine sunulur. Bu çalışmanın amacı reality tv programlarında sıradan insanın öyküsünün nasıl metalaştığını ortaya koymaktır. Bu amaçla gündüz kuşağında en çok izlenen reality tv programlarından biri olan "Esra Erol'da" programı üzerinden önce basit saymaca gerçekleştirilmiş ardından nitel içerik çözümlenmesi yapılmıştır. Çözümleme sonucunda sıradan insanın başına gelen felaketlerin söz konusu program dolayısıyla: Kamusal alanda sansasyonelleştirildiği; merak uyandırmak için gizemli hâle getirme ve geciktirim stratejilerinin kullanıldığı ve ayrıca merak uyandırma stratejisinin pekiştireci olarak VTR'ler ve KJ'lerle merak uyandırıcı manevralar yapıldığı; izlenme oranını garantiye almak adına tarafların stüdyoda karşı karşıya getirilerek çatışma stratejisi kullanıldığı ve tartışılan konu hakkında sunucunun yorumunun uzman görüşüne başvurularak rasyonalize edildiği tespit edilmiştir. Kullanılan bu stratejiler ile sıradan insanın mahrem hayatının, bir meta hâline getirildiği ve yine sıradan insanın (izler kitlenin) merak ve acıma duygusuna sunulurken izler kitlenin de bir metaya dönüştüğü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Reality Tv, Sıradan İnsan, Gerçeklik, Metalaşma

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 21.04.2020

Kabul Tarihi: 04.07.2020

ORCID ID: 0000-0001-5167-5866 ORCID ID: 0000-0001-6981-799X

E-mail: seyhanaksoy@sdu.edu.tr E-mail: duygusarac@sdu.edu.tr

An Analysis on the Ordinary People Stories Commodified by Means of Reality Tv Programs

SEYHAN AKSOY
DUYGU ÇELİKER SARAÇ

Abstract

Reality tv programs are the product of commercial channels' efforts, which started broadcasting life with the commercialization of television broadcasting, to minimize program costs. Reality tv programs, in the dichotomy between the customary reality and fiction in the field of television broadcasting, establish relationship with audience through reality, as these programs are based on the story of the ordinary people. In these programs based on the 'reality' of ordinary people, the disasters that happen to ordinary people are again presented to the attention of the ordinary people by turning these disasters into commodity by various strategies and manoeuvres. The aim of this study is to reveal how the stories of ordinary people are commodified in reality tv programs. For this purpose, the most watched daytime reality TV program "Esra Erol'da" was selected, and first a simple classification then qualitative content analysis was carried out. As a result of the analysis, it was determined that the disasters that happen to ordinary people are sensationalized in the public domain by means of this program; and that mystification and delay strategies were used to arouse curiosity and that also intrigue manoeuvres were used by means of video tape recorders and character generators as reinforcement of curiosity arousing strategy; that conflict strategy was used by confronting the opposite parties in the studio to ensure ratings and by referring to the expert opinions the presenter's comment on the subject discussed was rationalized. With these strategies, it is demonstrated that private life of ordinary people has been commodified and that the audience has also been commodified by presenting private life of ordinary people to the sense of curiosity and pity of the ordinary people.

Keywords: Reality Tv, Ordinary People, Reality, Commodification

Research Paper

Received: 21.04.2020

Accepted: 04.07.2020

ORCID ID: 0000-0001-5167-5866

E-mail: seyhanaksoy@sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6981-799X

E-mail: duygusarac@sdu.edu.tr

1. Giriş

1980’li yıllarda uygulamaya konulan neo-liberal politikalarla birlikte toplumsal yaşamın pek çok alanında olduğu gibi medya alanında da değişimler yaşanır. Türkiye’de 1990’lı yılları genelde medyanın özelde ise televizyonun ticarileştiği ve metalaştığı yıllar olarak nitelemek mümkündür. Bu yıllarda kamu hizmeti yayıncılığının yanına ticari yayıncılığın eklenmesi, içerik ve izleyiciye o ana kadar atfedilen konumun da değişmesini beraberinde getirir. TRT dönemindeki eğitime/öğretme misyonuna dayanan, izleyiciyi vatandaş olarak gören televizyon yayıncılığı anlayışının yerini magazine, eğlenceye, sansasyona dayalı ve izleyiciye müşteri olarak seslenen yayıncılık alır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de televizyon yayıncılığının ticarileşmesi ve metalaşması ile birlikte kanallar, kârlarını maksimize edebilmek için daha ucuza mal edebilecekleri ve daha fazla reyting alacakları program türlerinin arayışına girerler. Reality tv programları bu arayışın bir sonucu olarak ortaya çıkar ve yayıncılar tarafından rağbet görür.

Pek çok program türü ile benzerlik taşıması sebebiyle reality tv programlarına ilişkin kapsayıcı bir tanımlama yapmak güç olsa da literatürdeki mevcut tanımlamaların kestiği nokta; reality tv programlarının sıradan insanların hikâyesine yaslanması ve onların ‘gerçekliği’ üzerine kurulu olmasıdır. Yayınlanmaya başladığı ilk yıllarda ana yayın kuşağının hâkim program türü olan reality tv programları, ülkemizde özellikle son yıllarda, gündüz kuşağında sıklıkla yayınlanır hâle gelmiştir. Bu programlarla insanların gündelik yaşamında meydana gelen cinayet, evden kaçma, aile içi kavgalar, aldatmalar, felaketler ve çıkmazlar televizyon endüstrisinin üretim mantığına uygun şekilde (tıpkı kurgu ürünü olan tv içeriklerinde olduğu gibi) seyirlik bir anlatıya dönüştürülerek alınır/satılır hâle getirilir. Bu içerikler aynı zamanda bir meta olarak yine sıradan insanların tüketimine sunulur. Eş deyişle bu içeriklerin tüketicisi konumundaki izleyiciler de içeriklerin izlenme oranına göre reklam verenlere bir meta olarak satılır. Böylelikle hem sıradan insanın öyküsü reality tv programları ile bir meta hâline gelir; hem de bu içeriklerin tüketicisi konumundaki izler kitlenin ilgisi, reklam verenlere satılarak metalaşır. Bu çalışma, sıradan insanların hayat hikâyeleri üzerine kurulu olması vurgusuyla, gerçeklik iddiasını taşıyan reality tv programlarında sıradan insanların ve öykülerinin nasıl metalaştırıldığı üzerinedir.

2. Televizyon Yayıncılığının Ticarileşmesi ve Metalaşması

Yaşamakta olduğumuz kapitalist dönemi en iyi tanımlayan kavram neo-liberalizmdir (McChesney, 2001). Dünya genelinde 1980’lerden başlayarak hayata geçirilen neo-liberal politikalarla refah devleti anlayışı terk edilir ve minimal devlet

zihniyeti ile devletin piyasaya müdahale etmemesi, serbest dolaşım ve kuralların kaldırılması (deregülasyon) öngörülür. 1980’li yıllarda bütün dünyada uygulanmaya başlayan deregülasyon ve özelleştirmeler ile simgeleşen neo-liberal politikaların, doksanlı yılların ilk yarısında gitgide belirginleşen sonuçları olur (Kejanlıoğlu, 2003: 25). Zira medya açısından bakıldığında Türkiye’de 1990’lı yıllar, medya mülkiyetinde ve sahiplik yapısında dönüşümlerin yaşandığı yıllar olur. Bu çalışmanın odağındaki televizyon yayıncılığı açısından sonuç, TRT’nin elinde bulunan devlet tekelinin kaldırılarak ticari yayıncılığın önünün açılması olur. Bu sonuç, salt ekonomik bir refleks gibi görünse de ticari yayıncılık ile birlikte televizyon yayıncılığı gerek formatlar, içerik, yayın akışı ve gerekse izler kitleye atfedilen konum açısından tümüyle değişime uğrar.

Ticari televizyonların program tercihleri, başlangıcından itibaren TRT programcılığından çok farklı bir karaktere sahiptir. Devletin kamusal yayın organı olan TRT, yayın faaliyetine başladığı 1968’den özel televizyonların ortaya çıktığı 1990’lı yılların sonuna kadar neredeyse 1 Mayıs 1964 yılında yürürlüğe giren 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanununun düzenlediği biçimde, o dönemin yayıncılık politikaları doğrultusunda yayın yapmaya devam eder (Çelenk, 2005: 124-130). 1940’lı yıllarda radyonun üstlendiği halkı eğitme görevi, televizyon yayıncılığının başlaması ile birlikte televizyonun desteği ile gerçekleştirilmeye çalışılır. Çünkü televizyon, çoğu okuma yazma bilmeyen bir toplumda, halka ulaşmada görüntü faktörünün potansiyel gücüne sahiptir. TRT, ticari yayıncılığın kâr güdüsünden uzak, kamusal yayıncılık anlayışı ile eğitme, haber verme ve bilgilendirme misyonunu benimser. TRT için izler kitle, vatandaş demektir. Modernleşme sürecinde devletin kamusal yayın organı olan TRT’ye önemli görev atfedilir ve bu minvalde izler kitesinin öğretmeni olur. Zira o dönemde TRT, “adeta okul televizyonu görünümünde olmuştur” (Çelenk, 2005).

TRT ile halkın kültürlenmesinin, eğitilmesinin bir aracı olarak televizyon ve dolaşısıyla vatandaş olarak görülen izler kitleye yüklenen anlam, 1990’lı yıllarda ticari televizyonların yayın hayatına başlaması ile birlikte evrilir. Vatandaş, ticarileşme ve metalaşma süreçleri ile birlikte tüketiciye dönüşür. Özel televizyon kanalları, birer ticari işletmedir. Kapitalist mantığa tabidir ve temel motivasyonları kâr elde etmektir. İlk ticari kanal olan Star 1, ilk yıllarında bile izleyicisini müşteri olarak görür ve “TRT’nin uymakla yükümlü olduğu yayıncılık ilkeleri, yasal düzenlemeler ve geleneğin ağırlığı gibi kısıtlamalardan muafmişçesine içeriklerini oluştururken reklam yayınları bakımından kullanabileceği bütün esnekliklerden yararlanır” (Çelenk, 2005: 193). Star 1’in izlenme oranı ve beraberinde elde ettiği reklam gelirleri, 1992 ve 1993’lü yıllarda ticari kanal sayısının giderek artmasına neden

olur. Kanalların sayısının artması ile birlikte daha fazla reyting ve kâr elde etme güdüsü ile kanallar arasında rekabet yaşanır ve bu rekabet, kanalları yeni program arayışına iter.

Program arayışındaki kanallar için ilk kriter, ucuz maliyetli fakat izlenme oranı yüksek olacak içerikler ortaya koymak olur. Tam da böyle bir motivasyonla, sıradan insanların hikâyeleri üzerine kurulu reality tv programları hem dünyada ve hem de Türkiye’de yayıncılar tarafından rağbet görür. Bu savı destekleyecek şekilde Gitlin (2000: 6) de; maliyet açısından ucuz olması, senaryo yazımı gerektirmemesi ve farklı konuları ele alabilme esnekliği sağlaması sebebiyle, reality tv programlarının sayılarında meydana gelen artışı, kapitalizmin kâr mantığına dayandırır. Çünkü eğlence ve sansasyonellik noktasında birleşen ve reyting gücünü, izleyicinin merak ve acıma duygularına seslenmesinden alan bu içeriklerde, son teknoloji ile donatılmış stüdyolar, pahalı dekorlar ve de ‘ünlü kaptısı’ olmaksızın sıradan insanların ‘gerçek’ hayatları konu edilir (Adaklı Aksop, 1999: 39). Bu durum ticari kanalların kâr güdüsünün yanında devlet televizyonu tarafından "gerçeklere" aç bırakılmış izleyicinin bu açlığının tecimsel kanallar tarafından manipüle edilmesinin de bir sonucu olarak da okunabilir (Binark ve Kılıçbay, 2004: 76).

Sıradan insanların hayatları ya da başına gelenler üzerine kurulu reality tv programlarında, reyting uğruna sıradan insanların hayatları bir ürün hâline gelir, metalaşır. Aynı zamanda sıradan insanların (yani kendilerine benzeyenlerin) başlarına gelenlere tanıklık ederek reyting oranlarında nicel çokluğu oluşturan izler kitle (yine sıradan insan), reytinglerle belirlenen reklam fiyatıyla değişim değerine dönüştürülür ve meta olarak reklam verenlere satılır. Nitekim genelde medya özelde televizyon yayıncılığında iki farklı meta üretiminden söz edilebilir. Birincisi, izleyicinin tüketimi için televizyon kanallarında; eğlence, haber, enformasyon, bilgi vb. gibi çeşitli biçimlerde paketlenmiş olan ve izleyici açısından kullanım değeri olan çıktıdır. İkinci ürün ise izleyicidir. Televizyon açısından izleyici reyting olarak nitelenen bir ürüne dönüşür. İkinci üründe izleyicinin meta oluşunda kullanım değeri, reytinglerle belirlenen reklam fiyatıyla değişim değerine dönüştürülür. Böylelikle izleyici, daha doğrusu izleyici ilgisi, reklam verene bir meta olarak satılır (Erdoğan, 2001: 284-285).

3.Reality Tv Programları ve Sıradanlığın Gerçekliği

Sıradan insanların ve onların gündelik hayatlarının birer meta olarak kullanıldığı reality tv programları ve bu türe ait alt formlar, dünyada 2000’li yıllarla birlikte ortaya çıkar. Kanallara sağladığı kâr sebebiyle kısa sürede dünya televizyonlarında yayınlanan programlar içinde hatırı sayılır bir çokluğa ve konuma erişir. Benzer bir

durum, Türkiye'deki reality tv programları açısından da geçerlidir. Reality tv programları, yayınlanmaya başlandığı ilk yıllarda Türkiye'de de ana yayın kuşağının vazgeçilmez türü hâline gelir.

Reality tv'nin ortaya çıkmasında etkili olan üç temel eğilimden söz edilir. Bunlar: Tabloid habercilik/tabloid tv, televizyon belgeselciliği ve popüler eğlence yayıncılığıdır (Hill, 2005: 38). Tabloid kelimesi, küçük ebatlı gazeteleri tanımlamak için kullanılsa da zamanla bu, gazetelerin yaptığı habercilik formunu karşılayacak şekilde kullanılır. Tabloid haberciliğin göze çarpan yanı, içerik oluşturulurken izleyicinin ilgisini, merakını çekecek yanların öne çıkartılması ve "olayların" seyirlik bir anlatıya dönüştürülerek sunulmasıdır. Magazinleşme olarak da tanımlayabileceğimiz tabloid formatlar; eğlenmek, hoşça zaman geçirmek ya da başlarına kötü olaylar, bireysel felaketler gelmiş olanlara acıyarak, üzülmek ve şükrederek bakmak içindir. Tabloidleşme yalnızca haber medyasına özgü değildir, bugün başta televizyon olmak üzere farklı iletişim ortamları içine sızan bir formdur (İnal, 2010: 163-177). Gerek haber ve gerekse televizyon içeriklerindeki tabloidleşme ile ünlü ya da sıradan insanların hayatları sansasyonel, magazineli bir söylem ile eğlenceli ve/veya dramatik hâle getirilir. Reality tv programlarının ortaya çıkmasındaki ikinci eğilim, televizyon belgeselciliğidir. Reality tv programları ile televizyon belgeselleri arasındaki benzerlik, sıradan insanların sıradan edimlerinin görselleştirilmesi ve ekrana "olduğu gibi" aktarıldığı yanılsaması yaratmasıdır. Üçüncü eğilim ise talk show ve yarışma programları gibi popüler eğlence yayıncılığı olarak tanımlanan programlardır. Talk show türünün, reality tv programlarına benzer bulunmasının nedeni, her iki türün de gerçek ve sahici olanın üzerine kurulu olduğu yönünde izleyiciyi ikna etmek üzere tasarlanmış olmasıdır. Talk show programlarına katılanlar genellikle ünlü/tanıyan kişiler olsa da konuşulan konular, gündelik/ sıradan yaşama ilişkindir. Konuşmalar ise sıradan ve samimidir (Kılıçbay, 2005: 33-69).

Reality tv'nin ortaya çıkışına zemin hazırladığı vurgulanan ve yukarıda değinilen eğilimleri de arka plana alarak reality tv programlarının türlere göre gelişimi ve dünya çapında yaygınlaşması süreci şu şekilde özetlenebilir: Reality programlarının ilk dalgası, 1980'lerin sonlarından 1990'ların başlarına kadar Amerika'dan Avrupa ülkelerine yayılım gösteren suç ve acil servis programlarının başarısı ile ilintilidir. İkinci dalgayı, popüler belgesel ve yaşam tarzı programlarının rağbet görmesi oluşturur. Bu formdaki programlar, 1990'lı yılların ortalarından sonlarına kadar İngiltere'den Avrupa'ya yayılır. Üçüncü dalga ise sıradan insanların belirli bir mekânda bir arada tutularak gözetlenmesi mantığına dayalı yapılan programların başarısı ile gelir ve bu programlar, 2000'li yıllarla birlikte Kuzey Avrupa'dan

İngiltere, Amerika ve dünyanın pek çok ülkesine yayılır (Hill, 2005: 24). Gelişim seyrine bakıldığında belgesel, talk show, yarışma, yaşam tarzı gibi çok sayıda alt formu olan reality tv'nin sınırlarını ve kapsamını çizmek kolay değil. Bunun temel sebebi, reality tv programlarının pek çok farklı program türü ile benzerlik taşımasıdır. Ancak yine de reality tv programlarına ilişkin literatürdeki mevcut tanımlamaların ortak noktası, sıradan insanların hikâyesine yaslanıyor olması ve kurgusal programlara karşıt olarak gerçeklik üzerindeki vurgudur.

Ticarileşen medya endüstrisi için gerçeklik; meşruiyet zemini oluşturmak, inandırıcılığı artırmak ve daha fazla tiraj ve reyting elde etmek adına sürekli vaaz edilen bir olgu hâline gelmiştir. Ticarileşen medyanın ideolojik arka planını oluşturan liberal dünya görüşü, medyanın gerçekliği olduğu gibi yansıttığını savunur. Oysa medya ve gerçeklik arasındaki ilişki, ayna gibi basitçe yansıtma meselesi değildir. Medya ve gerçeklik tartışmalarında, epistemolojik olarak farklılık gösteren ve dolayısıyla meseleyi farklı şekillerde ele alan yaklaşımlar vardır. Fenomenolojik yaklaşım medyanın toplumsal gerçekliği inşa ettiğini, kurduğunu savunur. Eleştirel/Marksist yaklaşımlar, medyanın toplumsal gerçekliği çarpıttığını ve bu nedenle insanların yani izler kitlenin yanılsamanın pençesine düştüklerinin altını çizer (Dursun, 2013: 38). Ancak hâkim medya anlatsına bakıldığında medyanın gerçekliği olduğu gibi aktardığı kabulünden hareket edildiği görülür.

Televizyon üzerinden yürütülen gerçeklik tartışması ise kurmaca ve gerçeklik karşıtlığından beslenir. Kurmaca; “uydurma” ve “yaratma” ile ilişkili olarak algılanırken kurmacanın sahteliğinin karşısında yer alan gerçeklik; “kendiliğinden”, “doğal” ve “sıradan” olan ile ilişkilendirilir (Kılıçbay, 2005: 42-86). Oysa sadece ne olduğu betimlense bile hiçbir anlatı; nesnel, yansız, tarafsız ve gerçek olamaz (Erdoğan, 2014: 7). Kaldı ki medya içeriklerinin oluşturulması, seçme sürecini gerektirir. Pek çok olay, durum ya da konu içinden biri seçilir ve seçilenin, seçilmiş yönleri medya içeriğinde yer alır. Bu anlamda gerçeğe en yakın kabul edilebilecek olan haber programlarında bile haberle gerçek dünya arasındaki ilişki sorunlu iken kurgu olduğu daha net görünen diğer program türlerinde içerik ile gerçeklik arasındaki mesafe birbirine daha uzaktır (Mutlu, 1991: 78-80). Bu bağlamda, Ellis'in (1998: 158) de ifade ettiği gibi gerçekliğin izleyiciyi tarafından daha kolay kabul görebileceği haberler ya da belgeseller ile en kurmaca televizyon içeriği olarak addedilen dizilerin, dramaların anlatsal biçimleri arasında da bir farklılık yoktur.

Reality tv programlarının gerçeklikle ilişkisi, bu programların, sıradan insanların gündelik hayatlarını konu edinmelerinden kaynaklanır. Medyanın gündelik hayatı konu edinmesi, kapitalizmle bağlantılı bir sürecin sonucudur. Zira tarihsel arka

planına bakıldığında Antik felsefede çalışma ve köleliğe tekabül eden gündelik hayat dışlanır. Antik felsefenin dışladığı gündelik hayat, sanayileşme sürecinde, çalışmanın artı değer oluşturma gücünün keşfedilmesiyle birlikte merkezileşir ve bir zamanlar felsefenin külkedisi olan gündelik hayat, medyanın prensesi hâline gelir (Öcal, 2017). Gündelik hayat, medya bağlamında iki açıdan önemlidir. İlki, tüketime üretimden daha öncelikli hâle geldiği kapitalist örgütlenmede, iş zamanında çalışarak kapitaliste artı değer üreten çalışanların, mevcut sistemin varlığını sürdürübilmesi için iş dışı zamanda da tüketim yönünde şekillendirilmeleri gerekir. Bu minvalde medya, Adorno ve Horkheimer'ın (2010) tanımlaması ile kültür endüstrileri, kapitalist toplumlarda gündelik hayatın düzenleyicisidir. Standart olarak üretilen kültür endüstrisi içerikleri, insanların gündelik hayatlarını daha eğlenceli hâle getirerek onları düşünmekten/sorgulamaktan alıkoyar/sistemle uyumlaştırır. Bu nedenle gündelik hayat, kapitalist sistem açısından önemlidir. İkincisi; gündelik hayat, medya içeriklerinin maliyeti açısından endüstrinin göz bebeğidir. Kâr mantığına dayalı ticari televizyonlar açısından asıl olan programı daha ucuza mal etmek ve daha fazla izlenmek olduğu için sıklıkla sıradan insanların gündelik hayatlarında, dört duvar arasında yaşadığı dikkat çekici, sarsıcı, çatışmalı olaylar ya da durumlar seyirlik hâle getirilir. Böylelikle sıradan insanların gündelik hayatları, özel alanı, mahremiyeti belirli stratejiler doğrultusunda meta hâline getirilir ve paketlenerek yine sıradan insanın ilgisine sunulur.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sıradanlığın gerçekliği ve izler kitlede yaratılan, kendisi gibi sıradan olan insanların hayatlarını ve başlarına gelen kötü olayları gözetleme arzusu, ticari kanalların kârını artırır. Türkiye'de belki de ilk olmasa da en çok ses getiren reality tv programı, Biri Bizi Gözetliyor isimli yarışma programıdır. Öyle ki bu programı takiben, "yarışma tarzında gözetleme evi programları" (Paker, 2007: 71) ardı ardına yayına girer. Bu programların yapım şirketlerine arzu ettikleri kârı getirmiş olması sebebiyle reality tv programları, kanalların göz bebeği olmaya devam eder ve bu sefer, yetenek temelli reality tv programları (Örneğin: Popstar, Akademi Türkiye, Star Akademi, Rising Star) ana yayın kuşağını kaplar. Reality tv programlarından yapımcıların ve kanalların ulaştıkları kâr maksimizasyonları, Türkiye'de diğer program türlerini de dönüşüme uğratar. Son yıllarda gündüz kuşağında yayınlanan kadın programları da birer reality program türüne doğru evrilir ve gündüz kuşağının hâkim program türü hâline gelir. Gündüz kuşağında bu türün ilk örnekleri: Sabahların Sultanı Seda Sayan, Esra Ceylan'la A'dan Z'ye', 'Ayşe Özgün Sizlerle', 'Kadının Sesi', 'Serap Ezgü ile Biz Bize' ve Ayşenur Yazıcı ve İclal Aydın gibi sunucuların yaptığı programlardır (Yıldırım ve Esen, 2018: 497-499). Uzun yıllar ekranlarda olan bu programların popülerliğini

izdivaç programları alır. Ancak evlilik programlarının ahlâkî açıdan eleştirilmesi ve çeşitli mercilere iletilen şikâyetler sonucunda, 2017 yılında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile evlilik programları sona erer. Evlilik programlarını yayından kalkması ile birlikte sıradan insanın başına gelen felaketlerin konu edildiği, polis-adliye olaylarının işlendiği haber-belgesel karışımı programlar gündüz kuşağında hâkim konuma gelir.

2015 yılında Göker tarafından yapılan bir çalışmada, gündüz kuşağı reality tv programları üç kategoride tanımlanmıştır: İlk kategoride yarışma içerikli programlar, ikinci kategoride evlilik programları olarak isimlendirilen yapımlar ve üçüncü kategoride polis-adliye olaylarının ele alındığı, kayıpların arandığı haber-belgesel karışımı programlar yer almaktadır (Göker, 2015: 271). 2020 Ocak ayı itibari ile gündüz kuşağında yayınlanan reality tv programlarına ilişkin benzer bir kategorilendirmenin geçerli olduğu söylenebilir. İzdivaç programları yayından kaldırıldığı için söz konusu programları iki kategori altında toplamak mümkündür: Reality yarışma türünden (Örneğin ‘Temizlik Benim İşim’, ‘Zuhal Topal’la Sofrada’, ‘Gelinim Mutfakta’, ‘Kuaförüm Sensin’, ‘Seda Sayan’la Yemekteyiz’, ‘Doya Doya Moda’) yapımlar ile polis-adliye olaylarının ele alındığı, kayıpların arandığı haber-belgesel karışımı reality tv programları (Müge Anlı İle Tatlı Sert, Esra Erol’da, Gerçeğin Peşinde).

4.Yöntem

Reality tv programlarında sıradan insanların nasıl metalaştığını ortaya koyabilmek amacıyla bu çalışmada nitel içerik çözümlemesi yapılmıştır. Ancak çözümleme öncesinde, nitel içerik çözümlemesine ön hazırlık olması açısından saymaca gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın örnekleme için 2020 Ocak ayı izlenme oranları baz alınmıştır. 2020 Ocak ayı itibari ile gündüz kuşağında yayınlanan reality tv programlarında sayıca hâkimiyet reality tv yarışmalarında olsa da izlenme payı açısından değerlendirildiğinde polis-adliye olaylarının ele alındığı kayıpların arandığı haber belgesel karışımı reality tv programlarının daha geniş kitleye ulaştığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmada, ocak ayı boyunca izlenme oranlarında totalde ilk ona giren “Esra Erol’da” programı örnekleme olarak seçilmiştir. Söz konusu programda bir konu sıklıkla iki hafta boyunca işlendiği için konulardaki çeşitliliği sağlamak adına, ocak ayının ilk haftası (6-10 Ocak) ile son haftası (27-31 Ocak) örnekleme olarak seçilmiştir. Hafta içi yayınlanan programın, örnekleme oluşturan iki haftalık yani 10 bölümü üzerinden saymaca gerçekleştirilmiştir. “Az sonra, son dakika, birazdan, şimdi” ifadelerinin sayısına ve bu ifadelerin Kj*olarak gösteril-

* Tv ekranında çeşitli boyutlarda, renklerde, şekillerde olan açıklayıcı yazılardır.

me sıklığına, programdaki duygusallaştırma sürelerine ve programda tarafların karşı karşıya getirilme sürelerine bakılmıştır. Yapılan saymacanın ardından, çalışmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan temalar çerçevesinde, nitel içerik çözümlemesi yapılmıştır. Nitel içerik çözümlemesi için 10 bölüm içinden tipik durumu yansıtan örnek olaylar seçilmiştir. Çalışmada tipik durum örnekleme sinin kullanılma nedeni, çok sayıdaki benzeri arasından, incelenen konuyu en iyi yansı tacak/açıklayacak elemanların seçimine imkân sunuyor olmasıdır (Patton, 2005). Çalışmanın amaçları doğrultusunda belirlenen temalar çerçevesinde, seçilen örnekler üzerinden nitel içerik çözümlemesi yapılmıştır. Nitel içerik çözümleme sinde, örtük içeriğe odaklanılır ve amaç, anlamları açığa çıkarmaktır. “Olayların, mekânların, stillerin, imajların, anlamların yer aldığı iç görünün peşinde olan nitel içerik çözümlemesinde” (Merriam, 2015: 196), temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242).

5. Bulgular

Çözümlemeye tabi tutulan programın formatına ilişkin genel bilgiler şöyledir: Daha önce dört farklı kanalda izdivaç programı sunan ve kanun hükmünde kararname ile söz konusu programların yayından kaldırılması ile 31 Ağustos 2015’te yayınlanmaya başlayan “Esra Erol’da” programı, çoğunlukla kayıpların ya da evden kaçanların arandığı bir formattır. Program, her ne kadar sıradan insanın başına gelen olumsuzluklar ve mağduriyetler üzerine kurulu olsa da programın açılışı, stüdyodaki orkestranın icra ettiği canlı müzik performansı ve sunucunun şarkıya, bazen sözlerle bazen de dansı eşliğinde başlar. Ardından sunucu, önce kişisel bağ kurmak için ekran karşısında olan görmediği seyircisini, sonrasında ise stüdyodakileri selamlar. Stüdyodaki seyircilere mikrofon verilerek kısa bir sohbet gerçekleştirilir. Sohbeti takiben konuklar sırasıyla stüdyoya çağrılır. Her gün yaklaşık üç ya da dört konu işlenir. Bir ya da birkaç gün önceden girizgâhı yapılmış ve izleyicide merak uyandıracak konu ve konuklar en sona bırakılır. Programın sonunda ise tekerlekli sandalye yardımıyla bulunan kişilerin isimleri anons edilerek program bitirilir.

Tablo 1: “Esra Erol’da” Programına İlişkin Nicel Bulgular

	Az sonra, son dakika, birazdan, şimdi ifadeleri	Az sonra, Son dakika, Şok KJ’leri	Duygusallaştırma	Karşı Karşıya Getirme
6 Ocak	9	18	22 dakika	1 saat 7 dakika
7 Ocak	12	29	24 dakika	1 saat 15 dakika
8 Ocak	12	20	25 dakika	1 saat 25 dakika
9 Ocak	7	32	18 dakika	1 saat 2 dakika
10 Ocak	9	30	31 dakika	57 dakika
27 Ocak	10	27	25 dakika	47 dakika
28 Ocak	8	37	20 dakika	1 saat 18 dakika
29 Ocak	6	26	56 dakika	51 dakika
30 Ocak	5	18	23 dakika	1 saat 31 dakika
31 Ocak	4	26	19 dakika	1 saat 37 dakika
TOPLAM	82	263	4 saat 23 dakika	11 saat 50 dakika

Çalışmada, yapılan saymaca sonucunda ulaşılan bulgular yukarıdaki tabloda yer almaktadır. “Esra Erol’da” programında “Az sonra, son dakika, birazdan, şimdi” ifadeleri, reklam kuşağı öncesinde ve sonrasında o günkü programın içeriğine ilişkin hazırlanmış olan VTR*’lerde istisnasız kullanılır. Bunun sebebi, programın ilerleyen saatlerinde hangi konu ve konukların programda yer alacağı bilgisini vermek ve böylelikle izleyicinin merak duygusunu harekete geçirerek ekran karşısında kalmalarını sağlamaktır. Bu ifadelerle ilişkin KJ’ler ise Tablo1’de de gösterildiği gibi yaklaşık iki saatlik programda en az 18 en çok 37 kez yer almıştır. Her bir KJ’nin ekranda kalma süresi yaklaşık 3 dakikadır. Bu da iki saatlik programın, en iyi ihtimalle yarısında, izleyicinin ilgisini/merakını çekmek için KJ kullanıldığının göstergesidir. Yapılan saymacada, sıradan insanın bireysel öyküsünün işlendiği söz konusu reality tv programlarındaki duygusallaştırma süresine de bakılmıştır. “Esra Erol’da” programında, on günlük örnekleme, minimum 18 maksimum 56 dakika duygusallaştırma stratejisine başvurulduğu tespit edilmiştir. Programda tarafların karşı karşıya getirilerek çatışma yaratılan süreye bakıldığında, yaklaşık iki saatlik programın neredeyse yarısında, olayla ilgili tarafların yüz yüze getirildiği bulgusu dikkat çekicidir.

*"Video Tape Recorder" kelimesinin baş harfinden oluşur ve aslında profesyonel kalitede görüntü kaydı yapan bir cihazın adıdır. Ancak yayıncılık sektöründe, banttaki görüntüyü tanımlamak için kullanılmaktadır.

Çalışmada, saymacanın ardından nitel içerik çözümlemesi yapılmıştır. Nitel içerik çözümlemesi için oluşturulan temalar şunlardır: Sıradan İnsanın Bireysel Öyküsünün Kamusalılığı, Merak Uyandırma Stratejisi, Duygusallaştırma, Tarafların Karşı Karşıya Getirilmesi, Bir Fikri Rasyonelleştirmenin Yolu Olarak Uzman Görüşü ve Sunucunun Yorumu.

5.1. Sıradan İnsanın Bireysel Öyküsünün Kamusalılığı

Reality tv programlarını diğer program türlerinden ayıran en önemli yanı kurmaca olmadığı iddiası taşımasıdır. Reality tv programlarının bu iddiasının arkasında, sıradan insanın öyküsüne yaslanması ve sıradan insanın ‘gerçek’liği vardır. Ancak reality tv programları, gerçekliği temsil etmekten ziyade ona müdahale eder (Bratich, 2006: 67). Ticari kaygı ile üretilen ve daha fazla izlenme güdüsünün bir ürünü olan reality tv programları açısından sıradan insanın yaşamının, yine sıradan insanın dikkatini çekecek yanı, felaketlerdir. Sıradan insanlar; yalnızca yemek yiyen, işe giden, uyuyan insanlar değil, aynı zamanda kavga eden, evden kaçan, aldatan, dedikodu yapan ve “ahlâk dışı” davranışlarda bulunan insanlardır (Kılıçbay, 2005: 212). Sıradan insanın gündelik hayatı, yaptıkları ve başına gelenler, reality tv programlarında “gerçekliğin gücüyle çekici bir şekilde paketlenerek televizyon programına dâhil edilir” (Kilborn, 1994) ve böylelikle bireysel olmaktan çıkarılır.

“Esra Erol’da” programına 28 Şubat günü, Battal Bey katılır. 27 yıllık eşi Züleyha; dört ay önce başka bir şehirde yaşayan akrabasının düğününe gidiyorum, diye evden çıkar ve bir daha dönmez. Battal Bey’in ve ablasının anlatımlarına göre Züleyha, iyi bir insan, iyi bir eş ve annedir. Evliliklerinde hiçbir sorun yoktur. Battal Bey, eşini ne kadar sevdiğini anlatır ve o gittiğinden beri yatağında yatamadığını söyler ve gözleri dolar. Züleyha’ya ilişkin bu anlatımın ardından Esra Erol, Züleyha’nın bulunduğunu duyurur ve stüdyoya davet eder. Esra Erol, Züleyha’nın bir yıldır konuştuğu biriyle kaçtığı bilgisine sahiptir ve bir anneye, bu durumu yakıştıramaz. “Keşke kadınlık onurunuzu ayaklar altına almadan, boşanarak gitseydiniz.” der. Evden kaçmadan önce, kalacağı eve iki tane yorgan gönderdiğini bilen Esra Erol, hemen bu konuya girer ve irdeler. “Niye yorgan bir de bu arada?” der. Sözlerinde küçük düşürme, yerme ve alay bir aradadır. Züleyha ise köşeye sıkıştığı için çocuklarını yanıma gelirse kullanırlar diye gönderdiğini söyler ama kimse ikna olmaz bu cevaba. Esra Erol, “Çocuklarınızın yüzüne nasıl bakacaksınız Züleyha?... Gerçekten çocukların için ağlıyor musun? Timsah gözyaşından başka bir şey değil sanki.” der ve Züleyha’nın kendi istekleri ve kendi hayatı için dört çocuğunu bıraktığı yorumunu ekler. Hem Züleyha’nın hem de birlikte yaşamaya başladığı erkeğin evli olması, değer yargılarının aşınmış olduğu yönünde yorumlara neden olurken

Züleyha, Battal Beyle görücü usulü evlendiklerini ve ona ısınmadığını söyler. Onu hiçbir zaman sevmediğini, “27 yıllık evliliğimde bir kere doğru düzgün sarılmış mıyım kendisine sorun bakalım.” sözleriyle netleştirmeye çalışır. Eşinin cevabı ise “Sarılmadın da o çocuklar nasıl oldu?” olur. Programın avukatı, izleyicilerin gözünde durumu açıkça ortaya koymak için, “Sizin yaptığınız açıkça zina.” der. Söze, mahkemedeymişçesine karşısındaki kişiyi eleştiren locadaki konuklardan biri girer. Züleyha’ya: “Bana anneliği tanımlayabilir misiniz?” der ama Züleyha sessizliğini bozamaz ve Esra Erol: “Cevap yok tabii.” der. Programın 29 Ocak’ta yayınlanan bölümünde Battal ve Züleyha konusu yine işlenir ve yine benzer diyaloglar yaşanır. Züleyha, ne çocukları için eve dönmeye ikna olur ne de evli bir adamla birlikte yaşamaktan vazgeçer. Çocuklarını bir adam için terk eden anne olarak Züleyha’ya ardi ardına sorular yöneltilir. Soruları manasız bulan Züleyha: “Yaaaa, öfff” der ve bunun üzerine Esra Erol: “Senin bu duygusuz tavırlarını sadece ben, sadece izleyici değil çocukların da görüyor.” diyerek eleştirir. “Yorganı düşündünüz üşürsünüz diye ... Çocuklarınızı neden düşünmediniz, annelik duygularınızı nereye attınız? ... Sizin gibi karnı fazla doymuş, çok ilgi görmüş kadınlar kaçıyor artık. Eskiden kızlar kaçırdı. Şimdi evli karılar kaçıyor.” yorumunu yapar seyircilerden biri ve Züleyha: “Ben kimsenin hakaretlerini çekemem.” diyerek stüdyoyu terk eder. Her ne kadar sunucu bu yorumdaki ifadeyi uygun bulmadığını söylese de yorumun doğru ve haklı olduğunu ekler. Neticede, Battal ve Züleyha’nın yatağıyla yorganıyla tüm mahremi yani “korunması gereken ve örtülü alanları” (Göle, 1991), stüdyodaki ve ekran karşısındaki izleyicilerin gözleri önünde tartışılır, eleştirilir ve kınanır. Bu, daha önce sıradan insanın mahrem sayılan özel hayatının, açık ve ortak bir alanda konuşulabilir hâle geldiği/getirildiği andır. Öyle ki "özel olan", "kamusal olan"da patlak vermiştir adeta (Baştürk Akça ve Akbulut, 2005: 55).

Mahremiyetin reality tv programları aracılığıyla kamusal alanda ifşası, Serttaş (2017: 24) tarafından yapılan çalışmanın bulgularına göre sıradan insan için iki anlama gelmektedir. Derdini anlatmak ve çare bulmak için gelmiş olan sıradan insan için televizyon stüdyolarında, yapay bir özel alan algısı yaratılmakta, hem sunucuların hem de medya profesyonellerinin yönlendirmeleri ile katılımcılar, kamusal alanda olmadıklarına- biz bize olduklarına- ikna edilmektedirler. Bir tür toplu terapi ortamındaymış gibi davranarak mahremiyet ifşasını, yaralarını sarmak için kullanırlar. Ekran karşısındaki sıradan insan ise bir taraftan kendilerine sunulan mahrem hikâyelere ortak olmanın keyfini çıkarırken bir taraftan da bu durumu eleştirirler.

5.2. Merak Uyandırma Stratejisi

Temel amacı kâr elde etmek olan ve bu amacı gerçekleştirebilmenin yegâne yolunun daha fazla izlenmekten geçtiği televizyon kanalları, program içeriklerini maksimum seviyede ilgi çekici hâle getirmek için çabalar. Çalışmanın konusu olan reality tv programları ilk olarak bunu, “sıradan insanları sıra dışı bir zaman ve mekâna taşıyarak” (Paker, 2007: 76) ve onların sıradan, kendilerine ait ve özel olan öykülerini sansasyonel bir biçime büründürerek yapar. İzler kitle, kendisi gibi sıradan insanın başına gelen cinayet, evden kaçma, kaçırılma, aldatma vb. felaketleri ve onların mahremine merak eder hâlde bulur kendini. Böylelikle bir taraftan, programa katılarak başına gelen felaketi kamusal ortamda anlatan kişi ve onun suçladığı/işaret ettiği kişi ya da kişiler –çoğu zaman- “kötü şöhreti” kucaklarken olayın serim, düğüm ve çözüm aşamalarını günlerce takip eden izler kitle de bir zamanlar gayr-i ahlâkî bulunan gözetlemeciliğe sevk edilmiş olur (Baştürk Akça ve Akbulut, 2005: 49).

Çözümlemenin yapıldığı yayın aralığında “Esra Erol’da” programında izleyicinin merak duygusunun harekete geçirildiği dikkat çekici konuklardan biri, munis tavırlarıyla dikkat çeken 67 yaşındaki Kemal amca ve pek tabii başına gelenlerdir. Kemal amcanın ikinci eşi olan ve kendisinden 30 yaş küçük olan Hüsne Hanım, evi terk etmiştir. Hüsne Hanım’ın evden kaçarken Kemal amcanın sattığı otomobilin parasını ve Hüsne Hanım’ın üstüne verdiği evinin tapusunu da alıp gitmesi, konuyu daha da merak uyandırıcı hâle getirir. Zira para ve tapu ile evden kaçan Hüsne Hanım, stüdyoya geldiği andan, olayın çözümlendiği ana kadar parayı ne yaptığı ve tapuyu yeniden Kemal amcanın üzerine verip vermeyeceği odağa alınır. Olayın serimlendiği ilk günlerde Hüsne Hanım, bu vakada mağdur/kurban taraf olan Kemal amca ile mutlu olmadığını, onun çenesinden bıktığını iddia ederek kimle kaçtığını gizler. Programın ilerleyen günlerinde, Hüsne Hanım’ın sosyal medya ortamlarında tanıştığı ve evli olan başka bir adamla kaçtığı açığa çıkarılır. Ancak bu gelişmeler, bir anda ortaya serilmez, geciktirilir. İzleyicinin merakını, gözetleme duygusunu tetiklemek için bir hafta boyunca adım adım işlenir. 6-10 Ocak haftasında her gün ilk olarak başka konulara değinilir ve Kemal amca ile Hüsne Hanım konusu en sona bırakılır. Üstelik program boyunca, hem o gün işlenecek konulara ilişkin VTR’lerde hem de KJ’lerde “şok, son dakika, az sonra” gibi ifadelerle Kemal amca ve Hüsne Hanım meselesinin ilerleyen dakikalarda işleneceğine dair vurgu yapılır. Hüsne Hanım’ın birlikte kaçtığı Muhittin Bey’in yayına bağlanacağı gün sürekli olarak KJ’de “Bugün büyük gün... Kemal amcanın karısı Hüsne’nin beraber kaçtığı iddia edilen Muhittin Özdemir canlı yayında” ifadesine sık sık yer verilir. Böylelikle bir başkasının öyküsünü televizyon ekranlarından gözetleyen izleyiciye

“kanca atılarak” (Mutlu, 1991:198) ekrandan ayrılmaması garanti altına alınmaya çalışılır.

Yukarıdaki çözümlenmeden hareketle söz konusu programda; seçilen ve işlenen konuların gizemli hâle getirildiği, düğümün çözülmesinin geciktirildiği, program boyunca reklam kuşağı öncesinde ve sonrasında yayınlanan o günkü programa ilişkin VTR’ler ile ve de işlenecek konuya dair sürekli olarak ekranda yer alan KJ’lerle izleyiciye kanca atıldığı ve izleyicide merak uyandırıldığı söylenebilir. Özlüce, “Esra Erol’da” programında, program boyunca merak duygusu, “gizemli hâle getirme* ve geciktirme” (Adaklı Aksop, 1999: 244) ile canlı tutulmakta ve oluşturulan merak duygusu VTR’ler ve KJ’ler ile de pekiştirilmektedir.

5.3. Duygusallaştırma

Sıradan insanın öyküsünün bir meta hâline gelmesi için reality tv programlarında kullanılan bir diğer strateji de “duygusallaştırma”dır (Adaklı Aksop, 1999). Endüstriyel yapı tarafından belirli anlamların paketlenerek sunulduğu bu programlarda duygusallaştırma, sıradan insanın başına gelen felaketlerin yine izler kitle konumundaki diğer sıradan insanlarda gözetleme duygusunu körükleyerek izlenme oranını artırmanın bir aracı olarak işlev görür. Yapılan saymacada da söz konusu program için duygusallaştırmaya ilişkin ulaşılan süreler, bu stratejinin ne denli önemli bir yer işgal ettiğini imlemektedir.

“Esra Erol’da” programında duygusallaştırma stratejisinin ilk devreye girdiği an, mağdurun/kurbanın stüdyoya gelerek evden kaçan ya da ortadan kaybolan kişi ile ilgili derdini, sıkıntısını anlattığı ve içini döktüğü andır. Stüdyoya gelerek yaşadığını, hissettiğini, özlemine, kızgınlığını anlatan kişiye Esra Erol, çoğu zaman “bir eş/anne/baba olarak burada bunun için bulunmak çok zor biliyorum.” diyerek başlar ki bu an, duygusallığın da ilk adımlarının atıldığı andır. Sunucu, gelen mağdurların olayı detaylı bir şekilde anlatmalarını sağlamaya çalışır. Mütemediyen, olayı detaylandırmak için sorular sorar ve karşı tarafın kendisini daha fazla açmasını sağlar. Neredeyse programa katılan tüm mağdurlar/kurbanlar, kendisini açtığı/anlattığı anlarda gözyaşlarına boğulur. Bu sırada, mağdurların/kurbanların kendilerini özgürce anlatmalarından ziyade sorularıyla onları bölen ve anlatımlarını yöneten sunucu, genellikle susar ve mağdurun ağlamasına izin verir. Kamera yakın plan çekimle önce ağlayan mağdura ardından da varsa duygusal atmosferin esintisine kapılarak ağlayan stüdyodaki diğer konuklara ve seyircilere yönelir. Gözyaşlarına, stüdyoda hazır ve nazır bulunan orkestranın, fonda hafifçe işitilen,

*Adaklı Aksop’un (1999) çalışmasında ‘gizemleştirme’ ifadesi kullanılmaktadır. Bu çalışmada ‘gizemleştirme’ yerine ‘gizemli hâle getirme’ ifadesi tercih edilmiştir.

duygusal melodisi eşlik eder. 8 Ocak günü Cennet Hanım, kızı Mükerrerem'i aramak için stüdyoya gelir. %50 zihinsel engeli bulunan Mükerrerem, evli ve iki çocuğu vardır. Kızının çocuklarını da alarak evden kaçışını, stüdyoya girdiği an ağlayarak anlatmaya başlar, yakın plan çekimle Cennet Hanım'ın yüzüne ve gözlerine odaklanır kamera. Fonda da müzik vardır. "Esra Erol'da" programında mağdurların kendilerini anlatımları kadar olayların çözüme kavuşturulduğu anlar da duygusallaştırma stratejisinin uygulandığı anlardır. 7 Ocak günü, yeni eşi Adem, eski eşi Özkan ile birlikte programa katılan Nazmiye Hanım, kızı İlayda'yı arar ve 8 Ocak'ta yayınlanan bölümde, İlayda'nın bulunduğu duyurulur. İlayda'nın babası Özkan, Adem ve annesi Nazmiye stüdyodadır. Esra Erol, aileye, "Hazır mısınız?" diye sorar, kamera yakın plan çekimle annenin, umutlu ama aynı zamanda kaygılı yüzüne odaklanır. İlayda, duygusal bir müzik eşliğinde, kulisten stüdyoya doğru ağır ağır yürür. Stüdyoya girdiğinde annesi ile uzun sarılırlar, İlayda'nın annesi: Beni bırakma, sen benim her şeyimsin." vb. cümleler kurar. Bu sırada Esra Erol, sessizdir- mutluluk gözyaşlarına izin verilir-ve müzik devam etmektedir. Ardından İlayda, üvey babası Adem'e sarılır, babası Özkan'a ise ne sarılmak ister ne de konuşmak. Özkan, oturduğu yerde elleriyle yüzünü kapatarak dakikalarca ağlar-ağlamasına izin verilir- stüdyoya sessizdir. Esra Erol, Özkan'a peçete getirir ve sonrasında İlayda'ya niçin babasına sarılmadığını sorar, karşılıklı suçlamalar olur. En sonunda Özkan, bu muameleyi hak etmediğini düşünerek ve de gözyaşları içinde stüdyodan çıkmak ister. Ancak tam bu sırada bayılır ve yere düşer. Stüdyoda çığlıklar yükselir ve hemen VTR yayınlanır. Tekrar canlı yayına döndüğünde Nazmiye, Adem ve İlayda stüdyodadır. İlayda'nın babası Özkan stüdyoda yoktur ama, "Ben sana ne yaptım?" feryadı (muhtemelen stüdyoya yakın bir yerde tutulmakta olduğu için) stüdyoda inler, müzik eşliğinde.

5.4. Tarafların Karşı Karşıya Getirilmesi

Çatışmaların yaratılması ve sürdürülmesi programın izlenme oranını maksimize etmenin bir aracı olarak reality tv programlarında sıklıkla başvurulan bir stratejidir (Kılıçbay, 2005: 212). Çözümlemeye tabi tutulan programda da sürükleyiciliği sağlamanın garantörü olarak kullanılan çatışmaların 'en gerçekçi' şekilde yaşanabilmesi adına, tarafların stüdyo ortamında karşı karşıya getirilmesi üzerine kuruludur. Reklam kuşakları ile birlikte iki buçuk saat, reklam kuşakları hariç yaklaşık iki saat süren programda ortalama bir saat taraflar karşı karşıya getirilmektedir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan iki haftalık süreçte "Esra Erol'da" programında, neredeyse tüm muhataplarının stüdyoda konuk edilerek irdelenen olayı, Recep ile 1,5 yıldır evli olan Hülya'nın Arif ile kaçmasıdır. Programa Recep, Hülya, Hül-

ya'nın annesi ve babası, Arif, Arif'in babası Ali Bey katılır ve konu, günlerce işlenir. Recep, Hülya'nın bir başkası ile kaçtığını ve dört aydır o kişi ile birlikte yaşadığını bilir. Ancak annesi ve babası ile diyalogu olmayan ve arkamda kimse yok, diyen Recep, ekranlardan ısrarla Hülya'ya dönmesi için yalvarır ve yayında defalarca ağlar. Aynı şekilde Hülya'nın annesi ve babası da Hülya'yı dönmesi konusunda ikna etmeye çalışırlar. Söz konusu olayın programda ilk ele alınış tarihi 21 Ocak olsa da 27 Ocak'ta ilgili tarafların tümü stüdyodadır ve tarafların karşı karşıya getirildiği süre 35 dakikadır. Arif'in babası, oğlunun beyninin Hülya tarafından yıkandığını iddia eder ve Hülya'nın elinden oğlunu kurtarmak istediğini söyler. Hatta Hülya'nın annesi ve babasının bir şebeke olduğu iddiasında bulunur (bu sırada kurduğu cümlelerin büyük bir kısmı canlı yayına verilmez). Bu sözler karşısında ilk hamle programda yasaları, devleti temsilen bulunan ve sık sık uzman görüşüne başvurulmuş Avukat Hülya Kuran'dan gelir. Oldukça yüksek bir perdeden isnat edilen suçlamanın asılsız olduğunu ve asıl suçlunun, evli bir kadınla birlikte olduğu için oğlu Arif olduğunu, Ali Bey'e haykırır. Çatışmaya Hülya'nın annesi, "Senin oğlun benim kızımı kullanıyor, boşuna konuşuyorsun." diyerek dâhil olur. Bu sırada Arif'in madde bağımlısı olduğu ifşa edilir ve Ali Bey ile Hülya'nın annesi arasında uzun süreli bir konuşma gerçekleşir fakat bu diyalog canlı yayına verilmez. Arif'in daha önce de sanal ortamda tanıştığı bir kız arkadaşını kaçırap ailesi ile birlikte yaşadığı eve getirdiği fakat sonrasında kız güzel bulmadığı için evine gönderdikleri Ali Bey tarafından anlatılır. Bu nedenle Hülya'nın annesi, "O kız gibi neden benim kızımı eve göndermedin?" diye sorar. Bu soruya cevap vermeyen Ali Bey, "Ben oğlumu götüreceğim." der. Bunun üzerine hem Esra Erol hem de Hülya'nın annesi ve babası, "Al götür." der. Sonrası ise karşılıklı hakaretler sebebiyle yine kesilir ve canlı yayına verilmez. Hülya'nın annesi, Ali Bey tarafından öldürülmekle tehdit edildiğini de ekler ve karşılıklı suçlamalar devam eder. Sonrasında Ali Bey, oğlu Arif ile karşı karşıya gelir. Arif, stüdyonun hemen yanında ayrı bir odadadır. Babası, Arif'i ikna etmek için, "Annen hasta, gel eve gidelim... ne istiyorsun oğlum?" diye sorar. Arif: "O boşanacak, birlikte yaşayacağız." der ve bunun üzerine stüdyodan Recep'in "Boşanmayacağım." sesi yükselir. 28 Ocak'ta yayınlanan bölüme ise Hülya, Hülya'nın annesi ve babası ile Recep katılır. Tarafların karşı karşıya getirildiği süre 29 dakikadır. Stüdyodaki konuklar, Esra Erol ve Avukat Hülya Kuran, Hülya'yı Arif'le birlikteliğinin hem yasal hem de ahlâkî olarak mümkün olmayacağı yönünde ikna etmeye çalışırlar. Bu sırada Recep'in annesi de telefonla yayına bağlanır ve, "Ben oğlumun arkasındayım, oğlum bir haftadır orada dil döküyor, niye döküyor?" der ve bunun üzerine Recep ile annesi arasında çatışma yaşanır. Zira Recep, "Benim anam da babam da orada." diyerek stüdyoda bulunan Hülya'nın annesi ve babasını iğare eder. 28 Ocak'ta yayınlanan

programı Esra Erol, Hülya'nın annesi ve babasına evinize gidin keyfinize bakın, herkes yaptığının bedelini öder minvalinde bir kapanışla noktayı koyar. 29 ve 30 Ocak'ta ise VTR'lerde sık sık Hülya'nın annesinin yayın çıkışı (28 Ocak) bayılma görüntüleri, ambulans sesi ve gerilimli bir müzik eşliğinde verilir. Bu görüntülere, "19 yaşında bir genç kızın annesine yaşattıklarına inanamayacaksınız." şeklindeki merak uyandırıcı ifadeler eşlik eder. Ancak bu olay, iki gün boyunca VTR'lerde yer almasına rağmen programda işlenmez. 31 Ocak günü, Hülya'nın akıbeti seyirci ile paylaşılır. Hülya, hasta annesinin bayılmasına rağmen ailesini geride bırakarak Arif ile birlikte gitmiştir. Üstelik Hülya ve Arif'in, sosyal medya hesaplarından bir fotoğrafı 'ayıramadılar' notu ile paylaştıkları bilgisi de yayında izleyiciye aktarılır ve bu olayla konukların ekran süresi sona erer. Oysa Hülya'nın ailesi gibi pek çok kişi, çeşitli mağduriyetlerle stüdyoya çare/çözüm aramak için gelmektedir. Ancak program, sorunla baş etme ve soruna yönelik çözüm yolları sunmaktan çok olayın meydana gelişi, sürecin sansasyonelleştirilmesi, olayı yaşayan tarafların karşılaştırılması, kızıştırılması ve hesaplaşması üzerine odaklanmaktadır (İlhan ve Usta, 2018: 577). Ayrıca olayın tarafları karşı karşıya getirilerek bir taraftan çatışma yaratılarak programın, sıradan insanların izleyeceği bir meta hâline gelmesi sağlanmakta diğer taraftan da taraflardan biri, iyi/ahlaklı/mağdur ilan edilirken diğeri, kötü/ahlaksız/suçlu ilan edilerek ötekileştirilmektedir.

5.5. Bir Fikri Rasyonelleştirmenin Yolu Olarak Uzman Görüşü ve Sunucunun Yorumu

Reality tv programları için sunucu seçimi önemlidir. Sunucunun karakteri, tarzı, tavrı programın başarısını belirleyen en önemli faktör olarak değerlendirilir. Çünkü bu programlarda sunucu sadece sunma işini yerine getiren kişi değil aynı zamanda host/ ev sahibidir (Yaylagül, 2004: 117). İlaveten, çözümlenmeye tabi tutulan polis-adliye olaylarının ele alındığı, kayıpların arandığı haber-belgesel karşımı reality tv programında da sunucunun kontrolünün ve rolünün diğer reality tv program formatlarından (örn. Reality tv yarışmaları) iki kat daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Zira bu programda işlenen konular ve olaylar, format gereği uzman konuk eşliğinde ve desteği ile ciddi bir şekilde tartışılmakta ve bu durum, çözümlenmeye tabi tutulan programı, "içerikten ziyade biçim düzleminde tartışma programlarına benzer" (Kılıçbay, 2005: 70) hâle getirmektedir.

Evden kaçma ve kayıp vakalarının masaya yatırıldığı "Esra Erol'da" programında Esra Erol, kâh evden kaçanlara kâh evden kaçanların yakınlarına yorum yapmakta, bu yorumları destekler tarzda zaman zaman bu programların "uzman olmayan uzmanları" (Çaylı Rahte, 2010: 81) sayılan stüdyodaki belirli seyircilere mikrofon verilmekte ve konunun tartışılması sağlanmaktadır. Ancak eğer ortada resmi, hu-

kuki bir durum varsa programın avukatına söz verilmekte ve tartışma sonlandırılmaktadır. Yapılan tartışmalarda sunucunun yorumu her ne kadar temeli oluştursa da (izler kitle ile özdeşleşim kurmuş, sevilen ve güvenilen kişiler olması hasebiyle) bu yorumların rasyonelleştirilmesi ve izleyicinin zihninde de benzer bir şekilde anlamlandırılabilmesi için uzman desteği önemlidir. “Esra Erol’da” programına ilişkin diğer temalar altında çözümlenen Hüsne Hanım ve Kemal amca, Battal Bey ve Züleyha, Hülya ve Recep örneklerinin hepsinde evli kadınların, dijital medya platformlarında tanıştıkları bir başka erkek için evden kaçmaları işlenmiştir. Üç olayın hepsinde sunucu/ev sahibi Esra Erol, deyim yerindeyse dili döndüğünce ve izler kitlenin de anlayacağı şekilde evli bir kadının bir başkasına kaçmasının doğru ve ahlâkî bir davranış olmadığını ifade eder ve kamunun da sesi olacak şekilde Kemal amca, Battal ve Recep’i mağdur/kurban olarak konumlandırır. Örneğin köyde yaşayan Kemal amca, kendisinden 30 yaş küçük olan ikinci eşi için tüm evinin eşyalarını yenilemiş, sırf Hüsne istiyor diye koşu bandı ve termal eşofman almıştır. Daha ne yapabilir ki! Keza Battal Bey, 27 yıllık eşi evden gitti gideli yatağında bile uyuyamayacak kadar çok sever Züleyha’yı ve hayvancılık yapan Battal Bey, tüm kazancını Züleyha’ya vermiş. Daha ne yapabilir ki! Aynı şekilde Hülya için ekranlarda günlerce ağlayan Recep, daha ne yapabilir ki! Ancak üç kadın da ısrarla eşlerini sevmediklerini dile getirirler. Erol’un bir başka erkek için evden kaçan bu kadınlara yorumu/seslenişi, zaman zaman kameraların karşısında onlara kızması, eşlerine yaptıklarını bir haksızlık, vefasızlık ve ‘ahlâksızlık’ olarak yorumlaması, programın avukatı tarafından desteklenir ve rasyonelleştirilir. Zira üç olayda da Avukat Hülya Kuran, hiddetli bir şekilde üç kadına da yaptıklarının alenen zina olduğunu haykırarak sunucunun yorumunu perçinler. Ve avukat Kuran, üç kadına da zinanın, geçmişte olduğu gibi suç sayılıyorsa evden bir başka erkek için kaçıp kaçmayacakları sorusunu yönelir. Üçü de, ‘Kaçmazdım herhâlde.’ yanıtını verir. Böylelikle avukat, buradaki yasal bir boşluğa da dikkatleri çekmeye çalışır. Bir taraftan da aklın/ahlakın/vicdanın/doğrunun/iyinin sesi olarak Erol ve Kuran, “Ben bunu bütün kadınlara söylüyorum.” şeklindeki bir hitapla, ekran karşısındaki kitleye seslenirler. Erol, “Bir adamla evliyken neden bir başka adama kaçarsınız?” problematiğinde kadınların bir dala tutunmadan diğerini bırakmadıkları üzerinden akıl yürütür ve başka bir erkeğin himayesine girmektense onlara, ayaklarının üzerinde dimdik durmalarını nasihat eder. Örneğin Züleyha’ya “27 yıllık evlilikten sonra tövbe billah kimsenin ağız kokusunu çekmem kardeşim... 27 yıl sonra zor da bir evlilik geçirdiysem bir erkeğin yükünü çekmem. “... Biraz kendiniz için yaşayın.” der ve stüdyodan alkış alır. “Aile içi şiddet gibi büyük bir sorun yoksa boşanmaya karar vermek, bunu düşünmek, bu durumu çocuklara söylemek vs. çok zor. İnsan bunları düşünürken boşanmaktan vazgeçer.” yorumunu da ekler. Avukat

Kuran da Erol'un görüşünü destekleyecek şekilde, sorumluluk sahibi insanların davranışının bu olması gerektiğini söyler. Farklı günlerde programa katılan üç kadına da hem Erol hem de Kuran, sanal ortamda tanıştıkları ve hiç görmedikleri birisine nasıl güvendikleri sorusunu da sorarlar ve ,“Seni başka şeyler yapmaya zorlayabilirdi, seni kadın ticaretine zorlayabilirdi, ruh hastası olabilirdi vb.” cümleler kurarak ‘dışarının’ belirsizliğine, risklerine vurgu yaparlar. Program aracılığıyla risk toplumu söylemi böylece geniş kitlelere ulaşarak medya üzerinden bir ‘meta anlatı’ kurulur (Tutar, 2019: 106).

Reality tv programlarında gerek sunucunun ve gerekse uzmanların yorum ve görüşleri, ekran karşısındakiler için hem bir ibret alma hem de hallerine şükretme sebebi olur. Bu programlar aracılığıyla sıradan insanın bireysel öyküsünü gözetleyen izler kitle, bir taraftan kendisi gibi olan sıradan insanı izlerken bir taraftan da -gözetledikleri sıradan insan gibi olma potansiyelleri olsa da- o felaketleri yaşamadıkları için kendilerini şanslı hissedip şükrederler. Bu anlamda, izleyicisi konumundaki sıradan insan için reality tv programlarının anlamı, hem ‘başkalarının’ yaşamları ile özdeşleşme ve -hem de- kendini ‘diğerlerinden’ ayırma aracıdır (Çaylı Rahte, 2010: 80) .

Sonuç

Medya şirketleri, kapitalist kurumsal yapının bir parçasıdır. Bu alanda gerçekleşen meta üretimi ile şirketler kâr elde etmektedir. Televizyon endüstrisi açısından bakıldığında kamu tekelinin ortadan kalkması ve ticari kanalların sayısının giderek artmasının bir sonucu olarak bu alanda yoğun rekabet yaşanmış ve kapitalist kurumsal yapının parçası olan ticari kanallar daha ucuza program üretmenin formülünü arar olmuştur. Formül ise sıradan insanın öyküsüne dayanan reality tv programları olmuştur. Bu çalışmanın amacı gündüz yayın kuşağını kaplayan reality tv programlarında sıradan insanın ve onun öyküsünün nasıl alınır satılır bir meta hâline getirilip paketlenildiğini tespit etmektir. Bu amaçla çalışmada, izlenme oranı açısından gündüz kuşağında totalde ilk ona giren “Esra Erol’da” programı üzerinden nitel içerik çözümlemesi yapılmıştır. Çalışmada Ocak 2020’nin ilk haftası ile son haftası örnekleme dâhil edilmiş ve hafta içi her gün yayınlanan programın on bölümü üzerinden nitel çözümlemeye ön hazırlık olması açısından saymaca yapılmıştır. Saymaca ile merak uyandırma amaçlı kullanılan “az sonra, şimdi, birazdan” gibi kelimelerin ve bu kelimelerin KJ’lerde kullanılma sıklığına, duygusallaştırma ve tarafların karşı karşıya getirilme sürelerine bakılmıştır. Programda, söz konusu unsurların sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda nitel çözümleme temaları oluşturulmuş ve

on bölüm içinden her bir tema için tipik durumu yansıtan konu ve konuklar seçilerek nitel içerik çözümlemesi yapılmıştır. Nitel çözümlemenin ilk teması olan “Sıradan İnsanın Bireysel Öyküsünün Kamusalılığı”nda, sıradan insanın bir zamanlar gizlenen mahrem alınının, yine sıradan insanın gözetleme duygusunu körükleyecek şekilde sansasyonel hâle getirilerek kamusal alanda tartışıldığı vurgusu yapılmıştır. İkinci tema olan “Merak Uyandırma Stratejisi”nde ise sıradan insanın, derdine çare aramak umuduyla katıldığı söz konusu programda kurulan ‘yapay mahkemelerde’ tartışılan konunun izler kitlenin ilgisini çekebilmek adına gizemli hâle getirildiği ve çözümün geciktirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca merak uyandırma stratejisinin pekiştirici olarak “az sonra, birazdan, şimdi” gibi ifadelerin kullanıldığı VTR’ler ve K’lerle merak uyandırıcı manevralar yapıldığı ortaya konulmuştur. Üçüncü temada ise programda zaman zaman izlenmeyi garanti altına almak adına duygusallaştırma stratejisinin kullanıldığı ve bu duygusal anlarda, mağdurların/kurbanların kendilerini özgürce anlatmalarından ziyade sorularıyla onları bölen sunucuların, sıradan insanın öyküsünün izlenebilir bir içeriğe dönüşmesi uğruna genellikle sustuğu ve mağdurun ağlamasına izin verdiği vurgulanmıştır. “Tarafların Karşı Karşıya Getirilmesi” teması altında, söz konusu programda çatışma yaratılarak programın, sıradan insanların izleyeceği bir meta hâline gelmesinin sağlandığı diğer taraftan da taraflardan birinin, iyi/ahlaklı/mağdur ilan edilirken diğerinin, kötü/ahlaksız/suçlu ilan edilerek ötekileştirildiği tespiti yapılmıştır. Son temada ise stüdyoda üzerine tartışılan konu hakkında, programda daimi olarak bulunan uzmanın görüşlerine başvurularak sunucunun yorumunun rasyonelleştirildiği ortaya konulmuştur.

Çözümlenen haber-belgesel karşımı reality tv programından hareketle, Adaklı Aksop’un (1999), reality tv programlarının türsel özellikleri olarak sıraladığı sıradan insanın bireysel öyküsünün sansasyonelleştirilerek kamusal alana taşındığı, merak uyandırmak amacıyla gizemli hâle getirildiği, geciktirime başvurulduğu ve duygusallaştırma stratejisinin kullanıldığı, sözü edilen çalışmada değinilen bu unsurlara ilaveten, merak uyandırma stratejisinin pekiştirici olarak “az sonra, birazdan, şimdi” gibi ifadelerin geçtiği VTR’ler ve K’lerle merak uyandırıcı manevralar yapıldığı, tarafların stüdyoda karşı karşıya getirilmesi ile çatışma yaratıldığı ve sunucunun yorumunun uzman görüşleri ile rasyonelleştirildiği ve böylelikle sıradan insanın mahrem hayatının bir meta hâline getirilip paketlendiği söylenebilir.

Kaynakça

- Adaklı Aksop, G. (1999). "Televizyon Türlerinde Dönüşüm." İletişim Yıllık Özel Sayı: 229-253.
- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2010). "Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma". Aydınlanmanın Diyalektiği. İstanbul: Kabalıcı.
- Baştürk Akça, E. ve Akbulut, H. (2005). "Kadın Programlarına Bir Bakış:"Kadının Sesi" ve "Sizin Sesiniz"de Tür, Anlatı ve Format". İletişim Araştırmaları. 3(1-2): 41-73.
- Binark, M., & Kılıçbay, B. (2004). "Türkiye'de Gerçek televizyonu ve Telegörsel Kimlikler: Biri Bizi Gözetliyor Örneği". İletişim Araştırmaları. 2(1). 73-92.
- Bratich, Z. J. (2006). "Nothing is Left Alone for too Long: Reality Programming and Control Society Subjects". Journal of Communication Inquiry. (30): 65- 83.
- Çaylı Rahte, E. (2010). "Kamusallık, Toplumsal Katılım ve Medya: Kadın Programları Etnografisi". İletişim. Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını. 55-84.
- Çelenk, S. (2005). Televizyon Temsil Kültür, Ankara: Ütopya.
- Dursun, Ç. (2013). İletişim Kuram Kritik. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ellis, J. (1998). "Televizyonun Anlatısı". (Çev.) Ayşe İnal, içinde Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık 1997-1998, ss. 145-158.
- Erdoğan, İ. (2001). "Kitle İletişimi Örneğinde Marksist Siyasal Ekonomi Yaklaşımı Üzerine Bir Tartışma". Praksis (4): 276-313.
- Erdoğan, İ. (2014). Medya Teori ve Araştırmaları. Erk Yayınları: Ankara.
- Gitlin, T. (2000). Prime Time Ideology: The Hegemonic Process in Television Entertainment. H. Newcomb (Dü.) içinde, Television: The Critical View (26-29). Cambridge: Oxford University Press.
- Göker, G. (2015). "Tele-Yaşamlar: Gerçeklik Ve Kurgu Bağlamında Türkiye'de Realite Programlar". Global Media Journal. 6(11).ss.261-282.
- Göle, N. (1991). Modern Mahrem. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hill, A. (2005). Reality TV: Audiences and Popular Factual Television. London: Routledge.
- İlhan V. ve Usta D. (2018). "Televizyonda Gündüz Kuşağı Programlarındaki Dönüşüm: "Esra Erol'da" Örneği". Erciyes İletişim Dergisi., Cilt 5, Sayı 4, ss 571-598.

- İnal, A. (2010). "Tabloid Habercilik". Televizyon Haberciliğinde Etik (içinde) Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel (Editörler). Fersa Matbaacılık: Ankara.
- Kejanlıoğlu, D. B. (2003). Türkiye'de Medyanın Dönüşümü. Ankara: İmge.
- Kılıçbay, B. B. (2005). Türkiye'de Gerçeklik Televizyonu ve Yeni Televizyon Kültürü. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema Ana-bilim Dalı, Ankara.
- Kilborn, R. (1994). "How Real Can You Get: Recent Developments in 'Reality Television'". European Journal of Communication, 9, 421-439.
- Merriam, S. B. (2015). Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. (Çev. Edit.) Selahattin Turan. Ankara: Nobel.
- McChesney, R.W. (2001). Global Media, Neoliberalism and Imperialism, Monthly Review: 52/10.
- Mutlu, E. (1991). Televizyonu Anlamak. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Öcal, S. B. (2017). "Felsefenin Külkedisi, Medyanın Prensesi: Gündelik Hayat". Erciyes İletişim Dergisi. Cilt: 5, Sayı: 1. ss.236-252.
- Paker, K. O. (2007). "Sıradan Düşüncenin Müzakere Alanı Olarak Medya: Kadın Programları Üzerinden Bir İnceleme". Yeni Düşünceler. Sayı 2. ss. 69-92.
- Patton, M. Q. (2005). Qualitative Research. New York: John Wiley&Sons, Ltd.
- Serttaş A. (2017). "Türk Televizyonlarında Yayınlanan Gündüz Kuşağı Programlarında Mahremiyetin Dönüşümü". Akdeniz İletişim Dergisi, Sayı 27. Ss.9-27.
- Tutar, C. (2019). "Risk Toplumu Söylemlerinin Televizyon Reality Programlarında Temsili". Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Yıl 2, Sayı 4. ss.88-115.
- Yaylagül, L. (2004). Yarışma Programları Medya ve Kültür Emperyalizmi: Bir Kültür Emperyalizmi Aracı Olarak Yarışma Programları: Kim 500 Milyar İster Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yıldırım, S. ve Esen, H. (2018). "Reality Tv Programları Bağlamında Türk Televizyon Kültürünün Dönüşümü". E Kurgu, Cilt 26, Sayı 3. ss.486-50.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin.

Sıradan insan hikayesi "Güle Güle Aslı" dizi, Anadolu Ajansı

Okuryazarlığın Önemi

RICHARD HOGGART¹

Çeviren: HASAN GÜNEŞ - NADİDE GÜNEŞ

Öz

Richard Hoggart 1964 yılında Birmingham Üniversitesi Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezini kurmuştur. Kendisi eğitimci olmasına rağmen işçi dünyasına çok uzak değildir. Onların içinde yaşamış ve onları yakinen gözlemleyebilmiştir. Bir gözlemci olan Hoggart, kültürel incelemeleri oldukça önemsemıştır. The Uses of Literacy'de (Okuryazarlığın Önemi) isimli eserinde iletişim araçlarının gücü ve etkisi üzerinde durmuş ve bu araçlarla yayılan kültürün işçi sınıfını ne yönlü etkilediği üzerine çalışmıştır. Netice itibarıyla bu iletişim araçlarının halk üzerinde etkisinin abartıldığını ve halkın kendi kültürüne oldukça bağlı kaldığını değişimlerden ve etkilerinden kendini koruduğunu ileri sürer. Dolayısıyla halkın kendi mikro klimasında kendi kültürünü yaşadığını ve dolayısıyla çalışmaların bunun üzerine yoğunlaşması gerektiğini ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Richard Hoggart, Okuryazarlığın Önemi, Kültür, İşçi Dünyası, Medya

The Importance of Literacy

RICHARD HOGGART¹

Translated: HASAN GÜNEŞ - NADİDE GÜNEŞ

Abstract

Richard Hoggart founded in 1964 the Centre of Contemporary Cultural Works at the Birmingham University. Although being an educator he was not remote to the labour world. He lived amongst them and had the opportunity to observe them closely. Being a very good observer Hoggart gave great importance to cultural researches. In his work named "The Uses of Lite-racy" he dealt upon the power and impact of the means of communication and he dealt with the issue of how much the culture spread from these means had an effect on the labour class. As a result, he claimed that the impact of the means of communication on the public had been exaggerated and put forward the fact that the public had remained very bonded to its own culture and that it protected itself from the changes and the resulting effects thereafter. As a matter of fact, he expressed that the public had been living its culture within its micro atmosphere and added that researches had to be focused upon this issue.

Keywords: Richard Hoggart, The Uses of Literacy, Culture, The World of Workers, Media

¹ This work is a translation of Richard Haggart's article The Importance of Literacy.

OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ

Sözlerime, Mina Shaughnessy'nin anısına ve özellikle de Hatalar ve Beklentiler (Errors and Expectations) de gördüğümüz çalışmalarına samimi bir övgümü ve büyük bir saygımı ifade ederek başlamak istiyorum. Konuşma diliyle umduğum ölçüde uyuşmasam da The Nation yazarı Benjamin DeMott'un, bu kitabın hem yerel hem de daha büyük ölçüde önemini çok güzel bir şekilde yakaladığını düşünmekteyim. Bu kitabın beni son on iki ay içinde okuduğum diğer tüm kitaplardan çok daha fazla heyecanlandığını söylemek yeterli olacaktır.

Başlığım "okuryazarlık" anlamına gelse de uzmanlık alanım dil biliminden ziyade yazınsaldır. Bu nedenle yazın yeteneği kavramını çok geniş bir tanımda ele alacağım ve bu tanımı, son iki veya üç yıl boyunca bana gelmeye devam eden ve çeşitli eğitim seviyelerinde ve özellikle de literatürün eğitimle olan ilgisi üzerinde entelektüel eğitimin konumu konularıyla ilgili çeşitli izlenimler, gözlemler ve düşünceler arasında hareket etmeme izin vermesi için kullanacağım. Materyal doğrudan deneyimlerden alınmaktadır ve temelde İngilizcedir. Tarihsel ya da başka bir bilimsel araştırmanın parçası değildir. Kuşkusuz bu tür düşünceler kökenlerinin kusurlarına sahiptir. Ama en azından kendisini "ilk elden deneyime" dayalı olarak sunan çok sayıdaki eğitimsel yazının karakteristiği olan, tek başına anekdotlar ve büyük asılsız genellemeler arasında mekik dokumaktan kaçınmaya çalışacağım.

Söylediğim şeyler büyük ölçüde karamsar olmak zorundadır çünkü belki de bana göre hâlâ etrafımızda dolaşan, istikrarlı, günlük iyi işlerden daha fazlasının, sıra dışı olması ve aynı zamanda endişe yaratan meseleleri hatırlatması nedeniyle bu alanların tümünde karamsar olmak için birçok neden bulunmaktadır. Kötü haber her zaman iyiden daha ilginç görünmektedir. Bu yüzden Mauriac, Roma'nın düşen insanın daha mutlu sonuçlarından birisi olduğunu ve Auden şüphesiz ki, iyiliğin cin olmaktan ziyade su gibi belirsiz olduğunu belirtmektedir. Britanya'da hâlen eğitim sistemimizi yıkıma uğratan oldukça istikrarlı bir sağ-kanat itiraz akımı süregelmektedir. Sol-kanatta bulunan bizler için durum oldukça zordur. Bazı meslektaşlarımızın bulunduğu kanada yaptığı eşit derecede sert ama ters iddialarını kabul etmek istemeyebiliriz. Benim hissettiğim gibi, "Kara Kitap" yazarları dediğimiz kişilerin sıklıkla ifade ettikleri bazı iddialarının altında, eğitim sistemimize neler olduğu konusunda bazı haklı şüpheler bulunduğunu hissedebiliriz. Solun eğitimdeki ilericiliğin saplantı ve sloganları üzerindeki aşırı katı tutumunu gevşetmesi ve sağcı yazarların şimdiye kadar büyük ölçüde ön plana çıkarttığı ancak aydınlatmadığı konulara, akli başında bakması gereken zamanı aşmış bulunmaktayız. Metnimin ana kısmına geçmeden önce, eğitim sisteminin tüm seviyelerinde (çoğunlukla sağcı İngiliz basının uyuşturucu kullanımı ve yasa

dışı seks uygulamaları olan eğitim alanlarından başka bir şey olmadıkları şeklinde sunmaktan asla bıkmadığı “kapsamlı” okullarda bile) çok iyi uygulamaların bulunduğunu tekrar belirtmek isterim. Ayrıca burada kitap okuryazarlığı ile ilgilenmiyor olsaydım son otuz yıl içinde en iyi şekilde yayın yapan İngiliz yayınlarından biraz cesaret bulabileceğimi eklemek isterim. Özellikle hayal edebileceğinizden çok daha fazla insanın popüler basından okumasına karşılık, önemli konularda ciddi programları takip edebildiği ve takip etmeye istekli olduğunu gösteren bir kayıt olan televizyon sistemimiz tarafından güncel olayların kapsanmasındaki başarıları göz önünde bulunduruyorum. Basın, reklamcılık için rekabet baskısı arttıkça objektifteki zulamaya aşırı bağımlı bir soft-porn fotoğrafçısı gibi odağını daraltmış ve daraltmıştır. Böylece bazı gazetelerde herhangi bir günde, bazen renkli, çıplak göğüs sayısı, örneğin dünya siyasi meseleleriyle ilgili öğelerin sayısını aşmaktadır. Bunları artık gazete olarak görmememiz gerektiğini düşünüyorum. Bunlar, televizyonun güncel olay programları gibi okuyucularının mevcut veya potansiyel çıkarları konularında bizlere fazla bilgi vermiyor. Bize, eğer gazeteler daha fazla pin-up ve spor dedikodularına odaklanırlarsa bu tür konular için arularımızı karşıladıklarını söylüyor (ancak bunları gerçek gazetelerle karıştırmamız gerekmemektedir). Haberler ve yorumlar için başka yerlere, özellikle televizyon yayınlarına yönelmeliyiz. Bu yaklaşım bugünkü popüler gazetelerimizin ve yayıncılık ilişkilerinin anlaşılmasında, onları Guardian’daki C. P. Scott’un düşmüş kızları olarak görenlerden daha umut verici bir yaklaşım olacaktır.

Birçoğumuzun potansiyel, yaratıcı ve entelektüel olarak haber-stantlarına bir bakıştan çok daha fazlası olduğunu kabul ettiği bir başka televizyon başarısı, televizyon oyunlarıdır. Şimdilerde, özellikle rekabetin ve artan fiyatların ikili baskısı nedeniyle, bir şekilde acı çekmektedir. Ancak yine de muhteşem şeyler yapabilirler ve kayıtları yirmi yıl boyunca mükemmel ve aydınlatıcı olmuştur. Genç dramattistlerden bazılarını ve iki nedenden dolayı çekmiştir. Bunlar, televizyonu tiyatro gösterimlerinin küçük bir ekrana uyarlanması olarak değil, yeni bir drama olarak görmüşlerdir. Ortamın kendisine özgü olasılıklarını fark etmişler ve geliştirmişler ve açık sınırlamalarından bile yaratıcı bir şekilde yararlanmışlardır. Ayrıca ne West End ne de “taşımaya ticareti için” etiketlenmemiş sabit bir yeri veya sabit bir izleyici kitlesi olmayan bir “tiyatro” fikri ile heyecanlanmışlardır. Artık oyunlarının yaşamlarında başka türlü asla yaşamayacakları, hayal etmeyecekleri, karmaşık sosyo-kültürel nedenlerle bir tiyatroya “ayak basmayacak” olan izleyicilerin, oturma odalarına girebileceğini ve yine de gösterebilecekleri bir oyun olacağını biliyorlar. Bu durumu öğrenmeye hâlâ devam ediyoruz. Yanıtlar, televizyon gelmemiş olsaydı hiç şüphelenmeyecek deneyimlerle yakalanabilir. Uzun zamandır

Kuzey İrlanda'daki sorunların televizyon izleyicileri için "kapanma" nedeni olduğu uzun zamandır mevcut olan bir durumdur. Ancak son zamanlarda BBC Play For Today, doğrudan Kuzey İrlanda hakkında olmasa da ciddi ve hareketli bir oyun olarak bu sorundan haberdar olan ve bundan etkilenen, tüm nüfusumuzun neredeyse dörtte biri olan on üç buçuk milyonluk bir izleyici kitlesine sahip olmuştur. Yani, eğer bu İngiliz okuryazarlığının geniş kapsamlı veya kapsamlı bir araştırması olsaydı işaret edilebilecek iyi unsurlar ve diğer unsurlar olabilirdi. Ama buradaki kapsam aralığım daha dar olacaktır. Gerçekten İngiltere'de bugün içinde bulunduğumuz entelektüel yaşama saygı ya da saygı eksikliği hakkında konuşmak istiyorum. Yirmi dört yılını İngiliz yükseköğreniminde bir üniversite öğretmeni olarak geçirdiğimden, yaklaşık yarısında duvarların dışında, geceleri altmış mil uzaktaki gönüllü yetişkinlere dersler verdiğim için ve diğer yarısının çoğunda da dahili bir üniversitede İngilizce öğretmeni olarak - Amerika'da bir yıl öğretmenlik yaparak bu iki büyük dilim arasında kabaca sandviçlenerek - geçirdiğim için konuya biraz alışılmadık bir bakış açısına sahibim. Bütün bunlara ilave olarak, 1970'te Paris'e gittim ve UNESCO Genel Merkezinde, bu muazzam Bizans türü örgütün sanat, beşeri bilimler, sosyal bilimler, felsefe, nüfus çalışmaları, Irkçılık, "barış", İnsan Hakları ve Örgütün yönetim organı tarafından örgütün kendisi tarafından ilgilenilmesi için belirtilen herhangi bir bağlanmamış ve muhtemelen politik olarak sıcak olan herhangi bir konudan sorumlu olarak beş buçuk yıl geçirdim. Hakkında bir kitap yazdığım bu deneyim bana her şeyden önce dünyanın birçok bölgesinde insan hakları kavramının ne kadar kırılgan olduğunu öğretmiştir. Örgütün kurucu ilkeleri - bu gerçeğin mümkün olduğunca objektif olarak takip edilmesi ve daha sonra mümkün olduğunca serbest bırakılması ve mümkün olduğu kadar yaygınlaştırılması - göz ardı edilmesi ne kadar az ulusun - profesyonelce demokratik olanların bile - en azından özgür konuşmaların bulunduğu birçok demokratik uygulamada ama sonuçta Yeats'in "kelimelerin tek başına kesin olması gerektiği" iddiası kadar kaçınılmaz ve zorlayıcı olmuştur ki, her ne olursa olsun, kendi kamusal konforunuz veya 'amour propre'özsaygınızın maliyeti ne olursa olsun, nasıl bildiğinizi dürüstçe söylemek istediğinizi belirtmek için kelimelerle mücadeleden her zaman söz ettirmiştir.

Bu Paris'ten aldığım asla unutulmayacak bir dersti. Diğeri, için uluslararası doğasından ziyade garip Fransız deneyimindeydi. En azından kamuoyunun ve bir dereceye kadar özel olarak da Fransızların hâlâ zihinsel disipline İngilizlerin utandırılacak bir ölçüye kadar saygı duydukları gerçeğin farkına varmış olmamdır. Fransızların bizden daha zeki olduklarını söylemiyorum, davranışlarının dışı aktarılabiliyor olduğunu söylemiyorum. Belirli bir kültürden kaynaklanan yaklaşım-

lar nadiren kökünden sökülebilir ve nakledilebilir. Örneğin Berlin kentinin opera şirketlerine veya Berlin Filarmoni Orkestrasına Büyük Britanya'nın orkestralarına ve opera şirketlerine harcanandan çok daha fazla para harcandığına dikkat çekildiği zaman, İngiltere'de sıklıkla kullanıldığı gibi kültürler arası karşılaştırmalar konusunda olduğumuzdan daha dikkatli olmalıyız. Karşılaştırmaları icat ediyorum, ancak argümanın genel türü bu şekildedir. O zaman, böylesine bir yüksek-burjuva desteğinin geleneksel olarak hiyerarşik ve kamusal iddialarıyla gurur duyan bir toplumdan geldiğini belirtmeniz gerekir. Aynı gururun özellikle bu yüzyılda daha az çekici diğer ulusal tezahürlere yol açtığına ve daha az gösterişli ama çok insan-cıl faaliyetlerin yaptığımız ihmallerle birlikte devam ettiğine inanıyoruz. Yine de Fransızlara geri dönersek hâlâ büyük ölçüde merkezileşme dereceleri ve tarih ve kültürlerindeki diğer pek çok şey yüzünden varsayalım ki kendisi, eylemdeki zihne saygı duyduğunu açıkça söyleyen bir toplumun farkındadır. Le Monde etkileyici bir örnektir, televizyonları daha az etkileyicidir çünkü daha sıkıcı bir televizyondur. İngiliz halkının kendi entelektüel faaliyetine olan yaklaşımı ile çelişmesi zorlukla daha çarpıcı bir örnek olabilir.

En basit düzeyde, daha doğrusu en basit seviyede başlarsak. Genel Kayıt İdaresi tarafından, 19. yüzyılın sonuna doğru tüm pratik amaçlar için tamamen okuryazar olduğumuzu rapor eden ilk ulus olduk. Tam-zamanlı zorunlu eğitime harcadığımız tüm paraya rağmen o zamandan beri geriye gittiğimizi söylemiyorum. Bu tür doğrudan ve zor olan nicel karşılaştırmayı yapmaya çalışmıyorum. On dokuzuncu yüzyılın sonundan gurur duyduğumu hatırlıyorum, böylece bu durum yirminci yüzyılın sonlarına doğru bir zemin hazırlayabilir. Sadece birkaç yıl önce büyük ölçüde misyoner ruhlu bazı insanların ısrarıyla İngiltere'de yaklaşık olarak iki milyon yetişkinin işlevsel olarak okuma yazma bilmediğini keşfettik. Bu rakam, tipik olarak İngiliz toplumunu harekete geçirecek kadar insanı şok etti. Merkezi hükümet ilk olarak hazırlama çalışmaları ve yerel eğitim otoritelerinin birkaç yıl sonraki operasyonları için çalışma ve ödeme yapacağı varsayımıyla yetişkinlere yönelik bir okuma yazma programı oluşturuldu. Çok sayıda gönüllü yer aldı. BBC, televizyona ve diğer yedek destekleme biçimlerine çok fazla enerji aktardı ve önemli miktarda fon sağladı. Birkaç yıl sonra okuma yazma bilmeyenlerin belki de sekizde biri için bu programın yararlı olduğu görünüyordu. Bu süreç yavaş bir süreçtir ve bu oranlarda sorunun ortadan kaldırılması için yüzyılın başlarına kadar bizi götürecektir. Ancak çoğu zaman olduğu gibi bu deneyimden başka ve daha zor bir sorun ortaya çıkmıştır. İnsanlara sadece okuma yazma bilmelerine yardımcı olmak yeterli değildir. Okuma yazma bilmeme koşulu alacakaranlık dünyasında var olmak gibidir. Okuma yazma bilmeyen insanlar, okuryazar insanların gazeteler ve diğer her türlü

basın biçiminde bulunduğu sosyal, politik, psikolojik gelgitler, verme ve alma işleminden oldukça koparılmıştır; sözcük dağarcıkları genişlememiş ve uzanmamıştır. Yani ihtiyaç duydukları şey, okuryazar olduklarında şu anda Yetişkin Temel Eğitimi dediğimiz olguya olan yardımdır. Bu nedenle bizim gibi insanların farkına bile varmadan kabul ettiğimiz ama eğer bunlara sahip olmasaydık bizi kısmen kör ve sağır bırakacak olan ve kesinlikle toplumumuzun tüm aleyhlerindeki kurbanları (daha yükseğe koymak için) temel başa çıkma becerileri için ihtiyaç duydukları eğitimidir. Yeni okuryazar olanlara, teknik olarak okuma yazma bilmemelerine rağmen özel hayatlarında dışarıdaki yaşamı yeterince idare edecek kadar okuryazar olan veya sayılamayan eğitimsiz insanları da eklerseniz Yetişkin Temel Eğitimi'ne duyulan ihtiyaç toplamına ulaşırsınız. Yetişkin Temel Eğitimi'ne olan ihtiyacı, yaklaşık üç milyon olarak kabul ediyoruz. Bu rakam tüm yetişkinlerin yaklaşık yüzde yedi veya sekizdir ve bu, kolay ulaşılabilir bir rakam değildir. Bu soruna her zamanki gibi yaklaşıyoruz: Biraz merkezi finansman, özellikle konuyla ilgilenen bazılarının misyonerçe çabaları, yerel yönetim yetkilileri tarafından inişli çıkışlı bir yanıt, kısaca gönüllülerden çok fazla yardım mümkün, çok daha azlar ama çok iyi niyetliler ve bazı iyi eylemler olması gerekiyordu. Bununla birlikte en azından, bu hükûmet, çok daha iyi bir bütçe göz önüne alındığında, Yetişkin Okuryazarlığı birimini en az birkaç yıl daha sürdürdü ve kısa metnini Yetişkin Temel Beceri birimi olarak ("eğitim" yerine "beceri" kelimesini tanıtarak küçük harcamaları kamu harcamalarını büyük ölçüde azaltmak isteyen ama aynı zamanda daha fazla ekonomik verimliliği teşvik etmek için elinden gelen her şeyi yapmak isteyen bir hükûmete daha hoş hale getirmek için) genişletti. İşte buradayız, sorunun farkındayız, bir birim hâlâ hayatta ve gittikçe artan enjeksiyonlarla yaşıyor. Ancak yine de problemleri seçmek ve didiklemekten biraz daha fazlasını yapabiliyor.

Bu alan belirli bir alandır. Daha genel ve daha zor bir düzleme geçme zamanı gelmiştir. Günümüz İngiliz eğitiminde olan yaygın bir tutum, teknik dillerin, teknik jargonun ya da bu tür çevresel konuşmaların yazılı olmaması ve sözlü olmasına rağmen daha karmaşık sözlü ifade biçimlerinin güvensizliği ile birleştiğinde kendi kendini sürdüren ve kendini haklı çıkaran bir teknolojik dünyaya sıradan eylemler koyan entelektüel çabaları empoze etmesidir.

Bu sonuncunun tipik bir örneği, geçen gün BBC Radio'da ortaya çıkmıştır. Bir erkeğe yeni bir elektronik aygıtın ev için satın alınacak kadar ucuz olup olmadığı sorulmuştur. Cevabı karmaşık ileri planlama dilbilim dünyasından gelmiştir. Arkasında neredeyse "uzay sondaları" için "seçenekler" in "senaryosu" hakkında konuşmalar duyulabilmiştir. "Ortalama bir insanın akla yatkınlık alanına çok iyi uymaktadır" sen ve ben bunu karşılayabiliriz. Ayrıca günümüzde çoğu zaman öğrencileri

ve öğrencileri kasıtlı olarak “edebi miras” olarak adlandıracağım şeyle tanıştırmak için bir caydırıcılık ve bununla birlikte herhangi bir parçayı öğrenmenin değerinin oldukça yaygın ve güçlü bir şekilde reddedilmesini içeren bir geçmişin ve bu mirasın ezbere reddi bulunmaktadır. Fakat bu son tutum diğerlerinden bile daha uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Matthew Arnold, yüzlerce yıl önce ilkokullarda Baş Müfettiş olarak yıllık raporlarında buna saldırmıştır. Ama bir fark vardır. Onun zamanında hâlâ “papağan öğrenmesine” inanıyorlardı ama bunun pelerinler, koylar ve nehirler, ısılar ve katılar, krallar ve kraliçelerin saltanatı olmasını ve tüm bunların Gradgrindery’den o inanmadıkları “yararsız” biçimlerden - edebiyattan - pasajlardan öğrenilmesiyle gerçekleştirilmesini istiyorlardı.

İngilizlerin bir buçuk yüzyıllık eski bir ektramural (okul bölgesi dışından gelenler için) eğitim geleneği vardır üniversiteler tarafından çevre bölgelere sunulmaktadır. Kredilerine ve her şeye rağmen Oxford ve Cambridge tarafından başlatılmıştır, Londra Üniversitesine yayılmış ve böylelikle dışarıya doğru taşınmıştır. Bu geleneğin tacı ve İngilizlerin dünya çapında yetişkin eğitiminin gelişimine yönelik yegâne en iyi teklifi bu yüzyılın ilk yıllarında İşçi Eğitim Derneğinin kurucusu ve o zamanlar genç bir üniversite öğretim görevlisi olan büyük bir sosyal tarihçi olan R.H. Tawney ile Albert Mansbridge’nin bir araya gelmesinden sonra oluşturulan Eğitim Sınıfıdır. Davanın özü, kötü-eğitilmiş işçilerin bile yapabilmesidir. Zaman içinde iyi bir öğretim verildiğinde rehberli okuma ve düzenli yazılı çalışma ile entelektüel olarak son derece iyi eğitilmiş olmaktadır. Bu yüzden dersler ve tartışmalar yoluyla üç yıl boyunca her sonbahar ve kış yarısında her hafta bir akşam iki saat kayıtlı olmak zorunda kalmışlardır. Sonuçlar Mansbridge ve Tawney’nin inancında tamamen haklı olduklarını ortaya çıkarmıştır. Bu ilk sınıflar, daha sonra İşçi Partisi milletvekilleri, sendika liderleri, üniversite öğretmenleri ve hatta The Guardian’ın editörü olan birçok kişiye eğitim vermişlerdir. Ayrıca sözleşmesiz bir çalışma yapmışlardır. Sadece öğretimin değil, yetişkin öğrencilerine sundukları bazı konuların özünün de tanımlanmasına yardımcı olmuşlardır. “Eğitimsiz” yetişkinlerin siyaset veya ekonomi hakkında sorabilecekleri soruların özel bir yönü olabilir. Bu arada yeniden tanımlanma sürecinin en azından kırklı ve ellili yaşlara kadar devam ettiğini düşünmeyi seviyorum. Çünkü konu genellikle hâlen sunulan “çağdaş kültürel çalışmalar” (bu bir konu yerine bir alandır), birçok üniversitede ve politeknikte “doğrudan” edebiyat dersleri olarak başlayan WEA ve Eğitim Sınıfları’nın devamı olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak şimdi Eğitim Sınıfları hakkında söylenecek en önemli şey, sayılarının son otuz yıl boyunca önemli ölçüde azaldığıdır. Çoğu üniversite bu tür sınıfları neredeyse hiç sunmamaktadır. Sadece az bir miktarı önemli bir sayı sunmaktadır.

Bunun yerine genellikle moda ve etkileyici başlıklar içeren kısa kurslar sunmaktadırlar. Günümüzde çok sayıda insanın kendilerini bu kadar fazla ve sürekli olarak istemeleri için yaşamın çok hızlı olduğunu iddia etmektedir ya da erken Eğitim Sınıfları'nı yöneten potansiyel olarak yüksek-eğitilmiş ancak yanlış-eğitilmiş çalışanların, şimdiki yüzyıldaki zorunlu eğitim sunumumuzdaki gelişmeler nedeniyle bu sistemden tam-zamanlı yükseköğrenime geçtiğini söylüyorlar. (Bu yaklaşım, Eğitim Sınıfları'nı yalnızca iyileştirici ve kısa vadeli bir amaca uygun olarak görmektedir. Benim görüşüme göre bu yaklaşım, tamamen değersizleştirmek ve dolayısıyla ilginin devamını azaltmaktır). Ya da Eğitim Sınıfları'nın kaybolmasını görmekten mutlu olanlar, modern teknolojik cihazların "Uzaktan Eğitim'in" tüm enstrümanlarının, zahmetli, yavaş, modası geçmiş Eğitim Sınıfları'nın yapmak istediklerini çok daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirebileceğini iddia ediyorlar. Tüm bu ve diğer gerekçeleri büyük bir kayıp için cevaplamaya çalışmayacağım çünkü bu yaklaşım dar kapsamlı bir çaba hâline gelecektir. İnsanların hâlâ uzun ve sürekli eğitime çağrılıp çağrılmayacakları ana sorusu üzerinde, sadece talep edenlere derece sağlanması için daha fazla başvuru sahibi olan açık üniversitemizin karşılayacak fonlara sahip olduğu muazzam başarısından bahsetmeme izin verin. İnsanlar da başlamadan önce bir "efsane" dayanıyorlardı. İnsanlar hem grup olarak hem de sürekli bir türde tek başına çalışma disiplinleri istiyorlar ve buna ihtiyaç duyuyorlar.

Üniversite çalışmalarına dönersek bu durumda kendi konum olan İngiliz edebiyatında başka bir benzer eğilim görürüz. Eğer herkes için bir sürpriz olarak üniversiteler on dokuzuncu yüzyılda duvarlarının dışına taşınmıştır. Temsilcileri bu yüzyılda bunun için daha az kararlı olsa da temsilcileri de yerel ve uluslararası bilimsel toplum olarak bağlılıklarının doğru kamusal iddialarda bulunma eğilimindedir. Bugün üniversiteler gittikçe daha fazla para sıkıntısı çektiği için bu tür geri çekilme eğiliminin daha keskin bir yönü bulunmaktadır. Ancak işyerinde daha derin baskılar vardır ve ikisi baskındır, biri uzun zamandır diğeri ise ellili ve yetmişli yıllar arasındaki yirmi yıllık büyümenin bir ürünüdür. Her ikisi de katı konu sınırları üzerinde üniversite İngilizce bölümlerinin çoğu üyesi arasındaki bekleme-yi yoğunlaştırmak için birleşmektedir. İngiltere'deki İngilizce çalışmaları ilk başta zor zamanlar geçirmiştir, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında yumuşak bir seçenek olarak kabul edilmiştir. Kitapları kendiniz keşfetmelisiniz (tartışılır) ve onlara öğretilmesi gerekmiyor. (Sonuçta bu itibarsız bir bakış açısı değildir.) Yani konunun gelişim tarihi, özellikle Oxford, Cambridge ve Londra da, ona akademik saygınlık ve titizlik verme çabasıyla dikkat çekmektedir. Her yer, kendisine özgü desenini geliştirmiştir, birisi erken dil çalışmalarının gerekliliğini vurgulamış, di-

ğeri tarihsel bir yaklaşım yapmış, üçüncüsü ciddi eleştirel eğitimi önermiş vb. Burada olan kısaca, kesinlikle tanımlanabilir bir konuyu onaylama ve itiraz edenlere karşı savunma baskısı bulunmaktadır.

İkinci ana unsur, personelin profesyonelliğinin artması ve üniversitelerin ellili yıllardan yetmişlerin duraklamasına kadar genişlemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan konu unsurlarının profesyonel olarak alt bölümlere ayrılmasıdır. Savaştan hemen sonra kendi özel araştırma uzmanlıkları ne olursa olsun her biri eğitmen olmaları veya dersler veya seminer vermeleri beklenen bölümlerden oluşan yedi veya sekiz personelin bulunduğu bölümler, altmışlı yılların sonunda genellikle otuz ya da daha fazla üyeye ulaşmıştır. Tekrar üniversitelerde iş arayan ve sık sık iş bulan çok sayıda mezun verdiler. Yoğun, uzman bir profesyonellik ortaya çıkmalıydı, insanların yeterliliklerini gittikçe daha küçük bir alanda ve öğretilerini de kısıtlı olarak görmeleri kaçınılmazdı. Büyük genişleme ve yeterli yeni fonlar tarafından sağlanan yeniden düşünme fırsatlarında bile yetersiz bir şekilde katılmış olan, konunun kendisinin yeniden tanımlanması girişimiydi. Aksine daha ince profesyonel ayarlar devam etti. Bu yüzden eğer doğrudan kişisel bir not iletmeye izin alabilirsem Birmingham Üniversitesinde bir başkanlık yapmaya davet edildiğimden normal bir lisansüstü öğrenci eğitimi, yani olağan edebi konuları incelenmesiyle birlikte edebiyattan çağdaş sosyo-kültürel konuların incelenmesine geçecek bir lisansüstü merkezi kurulmak istenmekteydi. Birkaç yıl sonra, İngiliz Toplumları bölüm personeli ve öğrenci toplumu ile yeni merkez hakkında konuşmak üzere yeni bir üniversiteye davet edildiğimi hatırlıyorum. Sonunda görevli profesör her şeyin çok ilginç olduğunu söyledi ancak bu tür endişelerin nasıl ortaya konulabileceğini görmedi. Konumuzun temellerini oluşturması için lisans öğrencilerinin üç yıllık süresine ihtiyacı vardı.

Tartışma, özellikle şu anda tam zamanlı olarak Oxford'da devam ediyor. Sadece birkaç hafta önce The Times Yüksek Öğretim Eki, ana kahramanların bazı önemli açıklamalarını yayınladı. Çok iyi ve açıklayıcı yayınlardı. Mevcut Oxford derecesinin sözcüsü - yüksek derecede konu-tanımlı çerçevesel bir düzenlemede - şüphesiz onun erdemleri ve başarıları ve aynı zamanda en yeni entelektüel moda da değil, dikkatli bir şekilde, medeni, sürekli düşünce ve tartışma ile sonucu değiştirme kapasitesi hakkında zarif ve ikna edici bir şekilde yazmıştı. Öznenin yüzyıllar boyunca uzanan ve İngiliz edebiyatı olarak işaretlenmiş, açıkça tanımlanabilir bir materyal olarak orada olduğunu, bunun dışında misafirperverlikle tanımlanmış bir yapı olmasına rağmen İngiliz edebiyatı değil ve tanımın içinde olanların, İngiliz Edebiyatı örnekleri olarak ilk etapta üstün bir şekilde (tamamen olmasa da) incelenebilirdi.

Rakibi en azından bana göre daha ikna ediciydi. Çerçeveyi kabul etmedi. İngiliz edebiyatının hiç "dışarıda" olmadığını ve nesnel olarak tanımlanacağını ancak uzun zaman önce savaşlar, devam eden mesleki çıkarlar ve her şeyden önce örtülü bir dizi fakat yine de güçlü bir dizi tarafından belirlenen sosyal ve politik varsayımlarla yapay bir yapı olduğunu savundu. Bu nedenle İngiliz edebiyatı olarak adlandırılacak kesin olarak tanımlanmış bir alan yoktu. Yüzyıllar boyunca sanatsal, sosyal, psikolojik ve siyasi olmak üzere çok çeşitli bağlamlardan ortaya çıkan pek çok türde kitap vardı. Dolayısıyla alan bir anlamda oldukça sınırsız ve tanımsızdı. Ancak evet, tanımlanması gerekirdi. Ancak, herhangi bir tanım, ele alınması gereken muazzam çeşitlilikteki materyallerin yanı sıra, bunlara bir parçası olarak onlarla başa çıkmak için sürekli girişim, ayrılmaz girişim olmaksızın göreceli bir boşlukta onlara sürekli ve sürekli bir tarihsel süreçte yaklaşma hatasını tanıyarak başlamalıdır. Bunu fark etmeyen birçok İngilizce departmanının önlerindeki ana entelektüel zorluğu karşılayamadığını düşünüyorum.

Son olarak İngiliz eğitiminde farklı düzeylerdeki bu kısa tutum listesinde okullar hakkında bir şeyler söylemek istiyorum. Sadece bir unsuru, belli bir seviyeden daha az olsa da yetişkinlerin ve üniversitelerin "sürekli eğitimin" tanımladığı tutumlarıyla ilgili olarak izole etmek istiyorum. Kapsamlı eğitim ile ilgili savaş bugün İngiltere'de en az yirmi yıl önce olduğu kadar güçlü devam etmektedir. Bu konuda çok fazla ilerleme kaydetmiyoruz. Yakın zamanda zorla bir kitaba konulan bir özellik, kendimizi astığımız kancaları göstermektedir. Yazar, herhangi bir büyük kapsamlı okulda öğrencilerin büyük bir kısmını oluşturan insanların büyük çoğunluğun ihtiyaçlarının, üstün yetenekli öğrenciler için yeterli akademik eğitim kaybının (genellikle üniversite öncesi öğretimin bazı kapsamlı veya daha yaygın olarak bu tür bazı okulların genel olarak entelektüel ve akademik karşıtı atmosferinde yetersiz olması) büyük miktarda eğitilmiş insanların en azından makul bir şekilde yetişebilmesi için ödemeye istekli olduğumuz bir fiyattır. Ancak bu yanlış bir antitezdir ve en altta yatan sadece derinden yanlış olması değil, aynı zamanda derin bir şekilde liberal olmayan, Batı geleneğindeki en iyi şeylerin reddedilmesi çıkmazdır.

Söylemesi zor olan, bunun arkasında ayrıntılı bir ideoloji ve bugün çok benzer bir eğitim yazısı olmasıdır ve ortak unsurların oldukça kolay bir şekilde tanımlanmasıdır. Genellikle kendilerini oldukça yüksek eğitilmiş olarak tanımlayan ve genellikle orta sınıf kökenli insanlar tarafından ortaya konulmaktadır. Genellikle kendi dillerini kullanmaları "anti-burjuva ve tüm burjuva geleneğidir."

Fransız düzeyinde, öğrencilerin evrensel ve nesnel bir geleneğin parçası oldukları yanlış gerekçeleriyle "embourgeoisize" etmek için eğitim sistemi tarafından her

düzye de burjuva konuşma biçimlerine ve burjuva edebiyatına ve tarihine örtülü bir davet olarak gördüklerini reddederler. Birkaç yıl önce Bernstein kapsamlı bir şekilde alıntılanmıştır ancak bugünlerde Labov'un çalışmalarından daha fazla destek alıyorlar. Labov'u İngiltere'ye uygulayarak örneğin, işçi sınıfı kentsel gençlerin kamu yeterliliği için gerekli olan "ayrıntılı kodlara" dahil edilmesi gerektiğini iddia ediyorlar. Bunun yerine, okulu en az on altı yaşında bırakmış olan kentsel gençlerin ortak konuşması, kelime dağarcığıyla sınırlı olsa da yine de sofistike bir iletişim aracı olabilir. (Labov'u takdir ettiğim için söylediklerini anlıyorum ve sınırlı ölçüde kabul ediyorum.) İnsanlara daha halka açık ve kabul edilebilir bir konuşma dünyasına giriş teklif etmenin onlara hiçbir iyilik yapmak olmadığını daha ziyade onları, bu tür bir sohbet biçiminin egemen olduğu burjuva dünyasının hizmet veren bir alt dalı haline getirdiği değerlere ve tutumlara dönüştürmek için gizli bir çaba olduğunu iddia ediyorlar.

Bence büyük ölçüde yanılıyorlar. Çoğumuz genel konuşma ve yazma biçimlerine mümkün olduğunca fazla ihtiyaç duymaktadır. Böylece işyerlerinde daha fazla sosyal, kişisel, politik, olmayı becerebiliriz. En düşük düzeyde, kendimizi toplumun çeşitlerinin bol olduğu reklamcılar ve kapıdan satıcılar ve hızlı konuşan ordular tarafından aldatılmamızı önlememize yardımcı olmaları gerekmektedir. Asil vahşiler veya bilge yaşlı çobanların, en azından büyük şehir toplumundan ortaya çıkması artık muhtemel değildir, eğer yaparlarsa yakında temizlenirlerdi. Öğrencilerimize bu tür bir emir verme çabalarımızın da onlara gizli bir burjuva ideolojisi (ya da başka türlü bir ideoloji) verdiğimiz anlamına gelmektedir. Bu tam da önümüzde olan en önemli eğitimsel zorluktur. Bunu karşılamak için hem kendimizdeki incelenmemiş sosyo-kültürel varsayımların seviyelerinin altına hem de bu günahların daha basit bir şekilde reddedilme biçimlerinin altına düşürmemizi gerektirmektedir -ki bunlar genellikle orijinal günahı keşfeden insanların tiz tonlarına sahiptir.

UNESCO'da aynı tutumun başka bir varyasyonu ile karşılaştım. Sekreterliğin bir bölümü arasında

-tam zamanlı yetkililer- gelişmekte olan dünyanın ihtiyaçlarını tartışırken fonların, okuma kültürünün materyallerini toplumsal-kitaplar-yayınevleri, dergiler, yerel gazeteleri, geliştirmek için kullanılmasını reddetme eğilimi bulunmaktaydı. Bunun yerine, bu tür toplumların tüm Gutenberg devrimini atlmasına, dağınık ve kabile sözlü kültürlerden birleşik, merkezi, ulusal kültüre, her şeyden önce medyaya bir adım atmalarına yardımcı olma (genellikle McLuhan ve sudan kaynaklanan) vizyonuna sahiplerdi. Böylece bir adımda sadece gruplar halinde transistörlü radyo dinlemenin değil, tek başına okuma ve yazmanın eleştirel insan

ruhunun eşsiz besleyicileri olma derecesini göz ardı ettiler. Aynı zamanda, yönettikleri toplumlar içinde entelektüel gerekçe gibi görünen bir dizi dağınık kritik aydınlatma noktası istemeyen ve bu nedenle araçların üzerinde merkezi üniter kontrol fikrini büyük ölçüde destekleyen bazı yeni ülke liderlerine modern kitle iletişim araçları aracılığıyla bilgi ve eğitim enstrümanları verdiler.

Ben de Büyük Britanya'da "Toplum Sanatları" olarak bilinenlerin çoğunun dilinin çoğunu düşünüyorum. Çoğu Sanat Konseyinden fon almaktadır (bence, Ulusal Tiyatro ve Kraliyet Opera Binasını söylemeye gerek yok). Sanatın tanımı son zamanlarda büyük ölçüde genişlemiştir ve ben kendimde prensip olarak karşı değilim. Ancak sorunlar bundan sonra başlıyor. Toplum Sanatında çalışanlardan bazıları geleneksel sanat biçimlerinin ilişki düzeyini reddeder çünkü onları sadece tarihsel olarak şartlandırılmış burjuva ürünleri olarak görür. Bu tür faaliyetlere fon verilmesinin, bu tür toplum biçimlerini ve güçlerini korumak için geç-kapitalist bir araç olduğuna inanıyorlar. Kendilerine "Toplum Sanatçıları" ve faaliyetlerine de "Toplum Sanatları" diyorlar çünkü genellikle daha yoksun kentsel alanlarda çalışıyorlar ve asıl çabaları, "gelecek vadeden" bireyleri bulmak ve onları eğitmekten ziyade çevreleyen toplumu onların topluluklarına dahil etmektir. Ne niyetlerinin samimiyetinden ne de sık sık yaptıkları kişisel fedakârlıklardan şüphe etmiyorum ve bazı çalışmalarını bazen yaratıcı, iyileştirici ve bazen de gerçekten komik buluyorum.

Endişem farklıdır. OK bir kelimedir – "toplumun" - bu kelime üzerindeki tek yaklaşımlı tutuşunun, bireysel-gerçekten yalnız eforunun kalıcı entelektüel ve yaratıcı okuryazarlığının önemini fark etmediğini göstermesidir. Bireycilik hırslı, kendi kendini arayan, burjuva zihniyetin bir ürünü olarak reddedilmektedir. Aynı zamanda yine burjuva efsanesi olarak farklı çaba standartları, başarı ve sonunda armağan fikrini reddetmektedir. Sanat Konseyinin - daha geleneksel sanata giden fonlarla karşılaştırıldığında ölçsüz olsa da - bu etkinliklere fon vermesini destekliyorum. Biliyorum, doğada bu sanatlar toprağın daha önce işlenmemiş olduğu yerlerde büyümeye çalışıyor, harcadıklarının çoğunun boşa gidebileceğini biliyorum. Bu durum, iyi işlerin yapılmasının ve iyi şeylerin yapılmasına yardımcı olmanın bedelidir. (Toplum sanatçılarının, sanatın nihai sonuçlardan daha önemli hâle getirilmesi sürecini diğer insanlarla yapılanlardan veya diğer insanlarla yaratıcı bir şekilde değiştirilip değiştirilebileceğinden daha fazla vurguladığını da eklemeliyim. Yine, bu da kabul edilebilir bir bakış açısı olabilir.) Nihayetinde Britanya'nın en az sağlanan bölgelerindeki bu tür faaliyetlerin, tüm deneyleri olmadan asla ortaya çıkmamış olabilecek yeni sanat formları üretebileceği bir gerçekliktir. Ama sonuçta, kabul edilebilir sanatsal formların ne olduğu ve ne olmadığı hakkında

yanıp sönen bir dizi önyargıdan dolayı değil, malzemeden önce dürüstlük ve malzemelere saygı ve doğal armağanların kombinasyonu hakkında kararlar verilmedir. Neredeyse tüm önemli başarılar için aralıksız çabalar gereklidir. Gerçek bir durumdan bahsetmek için yerel Topluluk Sanatları organizasyonu tarafından teşvik edilen Londralı bir taksi şoförünün kısa bir hikâyesinin sadece topluluk bağlamından çıktığıdır. Kendine düşkün, araştırılmamış ve savunmasız bulursam buna “dikkat çekici” diyemeyeceğim. Bu durum ona ya da nihayetinde üretebileceğine ya da sanatın fikrine adalet getirmez. Ama umarım, elbette, onunla yaptığı çalışmaların herhangi bir tartışmasına Profesör Shaughnessy’nin sergilediği insani netlik ve sıklık hakkında bir şey getirebilirim.

İnsanları köşelerde bırakamayız, bu köşeleri kendi memnuniyetimize göre, dışardan daha güzel, daha kamusal dünyada yeniden tanımlıyoruz. Burjuva konuşması ve varsayımlar edinmek için insanları eğitmekten farklı bir şeyden bahsediyoruz. Ayrıca reklam yöneticileri, halkla ilişkiler çalışanları veya birçok sendika yetkilisi gibi kendilerini ifade etmeyi öğrenmelerini de istemiyoruz. Kendi kişisel ve sosyal yaşamlarına daha fazla, daha açık ve daha bilinçli erişim elde etmelerine yardımcı olmamızı gerektiren onlara saygı duymaktan bahsediyoruz. Bu tür bir hükmü ve bu tür bir çabayı, insanların kamuya açık durumlarını daha iyi yönetebilmeleri için istemiyoruz - yararlı olsa bile, bugün kamuya açıklanmış pek çok kelime sadece bizi ikna etmek veya uymamızı sağlamak içindir - ancak bu yüzden her türlü derin kişisel yollarla daha iyi durabiliyorlar. Sanki sanırım, düşünülen ve söylenen en iyi şeyle tanışmak sizi otomatik olarak daha iyi bir insan yapar, sanmıyorum. Ancak bu deneyim daha iyi görmemizi sağlayabilir ve ahlaki seçimlerimizi aydınlayabilir. Gerisi her zaman olduğu gibi her birimize ve ahlaki isteklerimize bağlıdır.

Hepimizin okuryazarlığa, yaratıcı ve entelektüel okuryazarlığa ihtiyacı vardır çünkü bu okuryazarlık, kendi yaşamlarımıza ve toplumun bize arzu edilen yaşam olarak neler sunduğuna getirilen daha büyük eleştirel öz farkındalığa doğru olan hareketimizin önemli bir parçasıdır. Hepimizin başka, daha ince, zihinlerle temasa verilebilecek sürekli beslenmeye ihtiyacımız vardır. “İncelenmemiş yaşam yaşamaya değmez.” “Tüm sanatlar müzik kondisyonunu arzuluyor” olabilir. Müzik, görsel sanatlar, dans, hepsi bilincimiz üzerinde edebiyatın çok altındaki seviyelerde çalışıyor olabilir. Ancak edebiyat, tüm sanatların içinde yer alan en açık, belirgin, kendi farkındalığı olan, çekişmeli, sıkıntılıdır. Aslında şeyleri oldukları gibi ve şüphenin gölgesinin ötesinde söylemeye çalışır. Bu yüzden her zaman kendisini çizgiye koyar, çelişkiyi davet eder. Süreçte yazarlarını da sıraya koyar ve böylece hem yaratılışında hem de yaratılan şeye tepki olarak - sanatların en çok maruz kalanı ve en fazla vergilendirilenidir. Zihnin ve kalbin bir disiplinini talep etmek-

tedir ve sonuçlara her zaman meydan okunması zorunludur ve çoğu zaman yazar okuyucu kadar ve belki de daha fazla titremektedir. Eğer kişisel bir örneğe girebilirim. The Uses Of Literacy - Okuryazarlığın Kullanımı kitabımın bölümlerini yazarken daha önce şüphelenmediğim ve çoğu zaman takdire şayan bulmadığım, daha fazla zevk almadığım bir incelemeye sahip olduğum daha batık karakteristikleri tuttuğumu fark ettim. Bu durum, o bölümlerin asıl yazımında ortaya çıktı. Çok yaşlı akrabalarım, aile dolabında ortaya çıkan iskeletlerde özellikle şok edici bir şey keşfettikleri için değil, kamunun kendi-kendisini analiz etme fikri onlara yabancı ve derinden rahatsız edici olduğu için, kitabın bazı bölümlerini utanç verici bulmuşlardı. Bazı şeyler bu modadan sonra düşünülmemelidir. Geçmişleri onları böyle bir yanıtla kilitleyen insanlar, insan kalbinin ve zihninin daha değerli egzersizlerinden birisi olarak reddedilmişti.

Zamanı ve yeri biraz bulanıklaştıracak olsam da bir başka gerçek ve daha yeni bir anekdot ile bitirebilir miyim? Bunu yapmak istiyorum çünkü bana verdiği ders -Cennet çağında hatırlatmaya ihtiyacım olmaması gerektiğini biliyor olsam da - Mina Shaughnessy'nin öğrencilerinin kelimelerinin ötesini görme kapasitesiyle bize öğrettiklerinin, ne demek istediklerinin, söylediklerinin ve kilidini açmaya çalıştıklarının, görsel bir eşdeğeri gibi görünüyor. Ben de böyle bitirmek istiyorum çünkü bu yazıda biraz şiddetli ve sınırlayıcı bir anlamda "entelektüel" veya hatta (işareti kaydet) "elitist" gibi görünmüş olabilirim.

Çok fazla bir zaman olmadan önce, yüzyılın başlarında, klor kokulu, çok kasvetli görünen, perişan bir halk havuzuna gidiyordum. Sıklıkla oraya gittiğim için tanınıyordum. Bu özel sabah için nöbetçi görevli, sanırım yirminin biraz üzerinde olan bir adamdı. Sağlığı için oldukça fazla kiloluymuştu. Katılımcıların kullanımı için havuzun kenarındaki kasvetli bir kabine oturdu, güzelce sigarasını içti, arka arkaya birer bardak çay içti ve popüler gazetelerden birinin günlük sayısının sayfalarını çevirmeye başladı. Yüzünde sağ kanat basının "yobbo" ya da "layabout" olarak adlandırmayı sevdiği tipik bir ifadesi vardı (bunun dışında, artan sayılarda on altı yaşında okulu bırakanlar ile karşılaştırıldığında şüphesiz yaptığı bir işi vardı). O gün, giyinirken ve alanda yalnızken (sabah saat sekiz buçuk), bana doğru yürüdü, Edwardian ferforje iskelesinin taşıdığı büyük cam çatıya baktı ve sordu: "O demir şeyleri hiç fark ettin mi? Güzel, değil mi? Geçen gün arkada bir dolapta eski fotoğraflardan birçoğunu buldum - biliyorsun, tümü kahverengi. Ama onlar gerçekten çok güzeldi." Kelime dağarcığı söylemeye çalıştığı şey için büyük ölçüde yetersizdi. Onun içinde olan inanılmaz şey hakkındaki bilinçli olma hissi neredeyse yok gibiydi ve sanırım bu tür belirsiz yakınlıkları yakınındaki yabancı bir kişiye aktarmak için taşıyabileceği noktayı geçebilirdi (ben yakın-yabancı birisi olduğum için ve

benim bir sanat kurumu-veya-yoldaki kolej ile bağlantılı olduğumu düşündüğü için bana aktarması belki de daha kolaydı).

Sonunda bu gerçek hikâyeyle bitiriyorum çünkü Mina Shaughnessy'nin de çok iyi bildiği gibi bir kez daha altını çizerek özellikle de kamusal olarak ifade edilen, kendi dünyamızda olmayan başkalarına değer vermek için sürekli olarak baskılara karşı direnmeliyiz. Aynı zamanda bu insanların içinde buldukları durumları romantikleştirmek yerine, mevcut dünyalarında daha iyi olabilmeleri için yanlış yapmamaları için, bu dünyayı aşmaları için – aşma kelimesini bilinçli kullandım – doğru yollarla onlara yardım etme görevimizi vurgulamaktadır.

Karl Marx, Medya Çalışmaları ve Günümüz Kültürü

CHRISTIAN FUCHS¹

OKAN ŞEKER

Öz

Bu çalışmanın amacı, bugünün medya, iletişim ve kültürünü analiz etmede Marx'ın rolünü tartışmaktır. Üç çağdaş kültürel çalışmanın analizi - Lawrence Grossberg'in monografi çalışması olan Gelecek Zamanda Kültürel Çalışmalar, John Hartley'nin Kültür ve Medya Çalışmaları için Dijital Gelecekler'i ve Paul Smith'in düzenlediği Kültürel Çalışmaların Yenilenmesi - ekonominin kültürel çalışmalar tarafından daha fazla dikkate alınması gerektiği konusunda bir anlaşma içe-risinde olduklarını göstermede ancak hangi yaklaşımın uygulanması gerektiği ve Karl Marx'ın rolü hakkında çalışmalarında bir anlaşmazlık içerisindedirler. Bu makale Marx'ın emek değer teorisinin özellikle medya, kültür ve iletişimi eleştirel olarak analiz etmede önemli olduğunu savunmaktadır. Bu durum yavaş yavaş iyileşmekle birlikte, emek hâlâ kültür ve medya çalışma-larının kör noktasıdır. Kültürel ve medya çalışmalarında, Marx'tan uzaklaşmanın, geri dönül-mesi gereken derin bir hata olduğu düşünülmektedir. Küresel krizin ve yeniden dirilişin şimdiki zamanlarında, sadece Marx'la kurulacak bir ilişki, kültürel ve medya çalışmalarını; politik olarak alakalı, pratik ve eleştirel hale getirebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karl Marx, Marksist Teori, Kültür, Medya, Kapitalizm

¹Bu çalışma, Christian Fuchs'un Karl Marx and the Study of Media and Culture Today başlıklı makalesinden çevrilmiştir.

Karl Marx and the Study of Media and Culture

CHRISTIAN FUCHS¹

OKAN ŞEKER

Abstract

The task of this paper discusses the role of Marx in analysing media, communication and culture today. An analysis of three contemporary Cultural Studies works – Lawrence Grossberg’s monograph *Cultural Studies in the Future Tense*, John Hartley’s monograph *Digital Futures for Cultural and Media Studies* and Paul Smith’s edited volume *The Renewal of Cultural Studies* – shows that there is an agreement that the economy needs to be taken more into account by Cultural Studies, but disagreement on which approach should be taken and what the role of Karl Marx’s works shall be. The paper argues that Marx’s labour theory of value is especially important for critically analysing the media, culture and communication. Labour is still a blind spot of the study of culture and the media, although this situation is slowly improving. It is maintained that the turn away from Marx in Cultural and Media Studies was a profound mistake that should be reverted. Only an engagement with Marx can make Cultural and Media Studies topical, politically relevant, practical and critical, in the current times of global crisis and resurgent critique.

Keywords: Karl Marx, Marxist Theory, Culture, Media, Capitalism

¹This study has been translated from Christian Fuchs's article whose title is *Karl Marx and the Study of Media and Culture Today*.

1.Giriş

- * "Marx geri döndü" (Svenska Dagbladet, 17 Ekim 2008)
- * 'Crunch Marx'ı diriltiyor' (The Independent, 17 Ekim 2008)
- * 'Kriz, sol görüşlere yeniden bakmamıza izin veriyor '(The Irish Times, 18 Ekim 2008)
- * "Marx mezardan çıktı, kapitalizm gömüldü" (Sydney Morning Herald, 23 Ekim 2008)
- * 'Marx Rönesans' (Korea Times, 1 Ocak 2009)
- * Marx başından beri haklı mıydı? (The Evening Standard, 30 Mart 2009)

Bu haber kupürleri, kapitalizmin yeni küresel krizi ile Karl Marx'ın çalışmalarına yeni bir ilginin ortaya çıktığını göstermektedir. 2008'de başlayan yeni dünya ekonomik krizi, Marx'a olan ilginin geri dönmesinin en açık nedenidir. Ancak bu değişim çok boyutlu, birçok nedeni bulunmaktadır.

- Yeni dünya ekonomik krizi, kapitalizmin dinamiklerine, çelişkilerine ve kriz kavramına artan bir ilgiyle sonuçlandı.
- Neo-liberalizm ve iş yaşamının güvencesizliği en iyi şekilde sınıf, sömürü ve meta olgusu olarak analiz edilebilir.
- Yeni yeni toplumsal hareketler (anti-kurumsal hareket, küresel adalet hareketi, işgal hareketi) sınıf sorunlarıyla ilgilendi.
- Ekonominin finansallaşması, yeni emperyalizm veya hayali sermaye gibi kategorilerle analiz edilebilir.
- Yeni küresel savaşlar emperyalizm kategorisine ilgi uyandırdı.
- Çağdaş devrimler ve isyanlar; (Arap baharı gibi) devrimin, özgürleşmenin ve özgürlüğün önemine dikkat çekti.
- Küreselleşme söylemine, küresel kapitalizmle ilgili tartışmalar eşlik etti.
- Çağdaş kapitalizmde arabuluculuk, bilgi ve iletişim teknolojileri, bilgi çalışmalarının rolü, Marx'ın genel akıl kavramına odaklanmasıyla tahmin edildi.
- Bütün nesil, güvencesiz çalışan üniversite bilginleri ve öğrencileri, Marksist teoriye ilgi duydu.

Marx'ın çalışmalarına ve genel olarak ekonomiye olan ilginin bugün geri döndüğü göz önüne alındığında, Marx'ın medya, iletişim ve kültür analizinde hangi rolü oynaması gerektiği ve bu tür çalışmalarda eserlerinin gerçekte nasıl bir rol oynadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun tartışılmasına katkıda bulunmak için, bu

makale Marx'ın, kültürel çalışmaların seçilmiş temsilcilerinin, mevcut çalışmalarındaki rolünü tartışmaktadır. Marx'ın bu çalışmalarda medya, iletişim ve kültür bağlamında yenilenmiş bir okuma ve yorumunu sunmaktadır.

İkinci bölümde; Marx'ın, kültürel çalışmalardaki rolünü kısaca tartışarak makaleyi bağlandırmaktadır. Marx'ın, kültürel alımlardaki çağdaş çalışmalardaki rolünün, önde gelen temsilcileri tarafından yayınlanan, Marx'ın teorisinin rolünü tartışan üç kitap, 3. bölümün analizine zemin hazırlamaktadır: Lawrence Grossberg'in Gelecek Zamanlardaki Kültürel Çalışmalar, John Hartley'nin Kültürel ve Medya Çalışmaları için Dijital Gelecekler ve Paul Smith tarafından derlenen Kültürel Çalışmaların Yenilenmesi. Çağdaş kültürel çalışmalardaki birçok yaklaşım, ekonomiyle bu katılımın nasıl görünmesi gerektiği konusunda anlaşma içerisinde olmamalarına rağmen, ekonominin daha fazla dikkate alınması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Bu yazıda yer alan tutum; medya, iletişim ve kültürün analizinin Karl Marx'ın çalışmalarıyla derin bir katılım, tartışma ve yorum gerektirmesidir. Bu nedenle, 4. bölüm böyle bir tartışmaya olası bir giriş noktası sunmaktadır: Yani Marx'ın emek değer teorisinin çağdaş medyaya uygulanması. Son olarak ise bazı sonuçlara ulaşılabacaktır.

2. Karl Marx ve Kültürel Çalışmalar

Karl Marx'ın çalışmaları, erken kültürel çalışmalar üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Örneğin Raymond Williams, en eski kitaplarından biri olan Kültür ve Toplum'da: 1780-1950'de "sosyalizm ve komünizmin artık önemli olduğu için Marksist teori ile ilgilendiğini" ileri sürmüştür (Williams 1958:284). Williams, 'çeşitlilik ve karmaşıklık' tanıyan, 'değişim içindeki sürekliliği hesaba katan', 'şans ve belirli sınırlı özerkliliklere' izin veren 'Marksist kültür teorisi' için çalıştı ve tartıştı. Ancak "ekonomi yapısının ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal ilişkilerin gerçeklerini, bir kültürün dokuduğunu, bunu takip ederek, kültürü anlaşılması gereken yol olarak" gördü (Williams 1958:269). 17 yıl sonra Williams, Marksist düşünceye olan derin bağlılığını doğruladı: Eğer bu konum 'kapitalist toplumun yıkılmasını' talep etmek anlamına geliyorsa kendisini tarihsel bir materyalist olarak tanımlamak için 'gerçek bir tereddütü' olmadığını, kapitalist toplumun yıkımını ve 'bunun ötesine geçmeyi', böylece sosyalist bir toplum kurulacağını, savundu (Williams 1975:72). Marksizmin, kültürün kapsamını, bütünlüğünü genişlettiğini "kendimi ait olduğum ve ait olmaktan memnun olduğum bir hareket" diye belirtti (Williams 1975:76).

Edward P. Thompson, insan deneyimini ve kültürünü vurgulayan bir Marksizmi ileri sürdü. Bu Marksizmi politik olarak Stalinizme (Thompson 1957), teorik

olarak solda Althusserian yapısalcılığına (Thompson 1978) ve Leszek Kolakowski (Thompson 1973) gibi düşünürlerin liderliğindeki Marx'a karşı sağcı tepkilere karşı savundu. Thompson, bu Marksist düşüncenin ilk biçiminin Marx'ın yabancılaşma, meta fetişizmi ve cisimleştirmeyi ele aldığı yazılarında mevcut olduğunu ve ikincisi, insanlık kavramında, tarihte sürekli olarak kendi doğasını oluşturduğunu" düşündü (Thompson 1973:165). Thompson'ın politik ve teorik müdahalelerinin altında yatan politik perspektif sosyalist hümanizmdir, 'hümanisttir, çünkü Stalinizm için çok değerli olan soyut yankılar yerine gerçek erkekleri ve kadınları sosyalist teori ve soyutlamanın -Parti, Marksizm-Leninizm-Stalinizm, İki Kamp, İşçi Sınıfının Öncüsü- merkezine yerleştirmektedir. Çünkü komünizmin devrimci perspektiflerini, sadece insan ırkının veya proletarya diktatörlüğünün değil, gerçek erkeklerin ve kadınların devrimci potansiyellerine olan inancını da teyit etmektedir (Thompson 1957:109).

1990'larda, Nicholas Garnham (1995a,b) ve Lawrence Grossberg (1995) arasında bir alışverişle sonuçlanan kültürel çalışmalar ve eleştirel ekonomi politik arasında bir tartışma gelişti. Temel eleştiri noktaları tablo 1'de özetlenmiştir. Garnham (1995 a:64) Garnham (1995 a:64), kültürel çalışmaların eleştirisini, boyun eğme biçimlerinin ve onların eşlik eden kültürel uygulamalarının kapitalist bir üretim tarzına dayandığına dair kendi iddiasının sonuçlarıyla düşünmeyi reddettiğini söyleyerek özetlemektedir. Garnham ve Grossberg arasındaki tartışma, Williams ve Thompson'ın büyük eserlerini, yani kültürün, sınıf ve kapitalizm bağlamında, Marx'tan derin bir hareketle yazdıkları zamandan beri, kültürel çalışmalarda bir şeyin temelde değiştiğinin göstergesidir.

Tablo 1: Nicholas Garnham ve Lawrence Grossberg arasındaki karşılıklar

Konu	Nicholas Garnham	Lawrence Grossberg
Kültürel Çalışmalar ve Eleştirel Ekonomi Politik arasındaki temel fark	Politik Ekonomi, sınıf tahakkümünün yapısının anahtarı olarak görür: Kapitalizmde, sınıf dışı tahakküm her zaman sınıf tahakkümüyle ilişkilidir. Kültürel Çalışmalar sınıfı ve cinsiyeti, ırkı vs. bağımsız olarak görür, ekonomiyi ve sınıfı göz ardı eder.	Politik Ekonomi bir sınıf / ekonomik indirgemecilik ve determinizm biçimidir. Kültürel Çalışmalar birçok eklemli farklılık görür.
Klasik Kültürel Çalışmaların Değerlendirilmesi	Williams, Hoggart ve Thompson işçi sınıfı kültürünü ve kapitalizme karşı mücadeleyi vurguladılar.	William, Hoggart ve Thompson insanların kendilerini ve dünyayı temsil ettikleri uygulamalara odaklandılar.

Üretim analizi	Kültürel Çalışmalar kültürel uygulamalara öncelik verir ve kapitalist üretim tarzına dayandıklarını göz ardı eder.	Politik Ekonomi üretimi kültürel endüstrilerle eşitler.
Tüketim analizi	Kültürel Çalışmalar, üretim/ iş/ kurumlar yerine kültürel tüketim/ boş zamanlara odaklanır.	Politik Ekonomi tüketim ve günlük yaşamı incelemeyi göz ardı eder.
Kültürde Direnç Analizi	Kültürel Çalışmalar, kültürün yorumlanmasını keyfi ve her zaman dirençli, otantik, ilerici olarak görür.	Kültürel Çalışmalar'daki tüm çalışmalar olmasa da bazıları, popüler kültürü dirençli olarak kabul ediyor. Politik Ekonomi insanları pasif olarak manipüle edilen kültürel çiftler ve kültürü yalnızca meta ve ideolojik bir araç olarak görür. Kültürel Çalışmalar, kurumların insanların kültürü nasıl yorumladıklarını kontrol edemediklerini söylemektedir. Kültürel Çalışmalar tüketicileri aktif olarak görür.
Gerçek ve Etik	Kültürel Çalışmalar, doğruluk kavramını ve dolayısıyla ahlaki ve adil bir toplum arayışını reddeder.	Gerçek ve yanlış bilinç gibi kavramlar elitisttir.

Marx'ın, çağdaş akademiye dönüşü öncesinde Marx'ın ortadan kaybolması gerçekleşmişti. 1990'da Stuart Hall'un 'Kültürel Çalışmalar: Şimdi ve Gelecek' konferansında yapacağı konuşmanın "Kültürel Çalışmalarda Marksist İlke" başlığına sahip olacağı açıklandı (Sparks 1996:72). Program sonunda bu sunumun yayınlanmış versiyonu 'Kültürel Çalışmalar ve Teorik Mirası' başlığıyla açıklandı. (Salon 1992/1996). Hall, burada kültürel çalışmaların Marx'la olan sorunlu ilişkisini anlatmaktadır. Hiçbir zaman 'kültürel çalışmalar ve Marksizmin mükemmel bir teorik uyumu temsil etmediğini' bunun bir an bile olmadığını söyledi. Çünkü Marx'ın çalışması "büyük yeterliliklere" sahip: "kültür, ideoloji, dil ve sembolik hakkında değildi". Belli bir "indirgemecilik ve ekonomizm" ayrıca "Eurocentrism'in Marksizme özgü" olduğunu ileri sürdü. (Hall 1992/1996:265). Bu nedenle ona göre "İngiliz kültürel çalışmaları ve Marksizm arasındaki karşılaşma ilk önce bir soruna katılım olarak anlaşılmalıdır" (Salon 1992/1996:265). 1990'lar ve 2000'ler, Marx'ın genel olarak beşerî ve sosyal bilimlerde kaybolmasının onlarca yılıydı.

Hall, hiç var olmayan İngiliz Kültürel Araştırmaları'nın homojenliğini genelleştirir ve inşa eder. Oysa Marx'la olan karşılaşması her zaman sıkıntılı olabilir. O zamanlar Marx'ın eserleri daha cazip geldiğinde, aslında Althusser'in yapısalcılı-

ğıyla karşılaşmıştı. Diğer kültürel çalışmalar temsilcileri, Edward P. Thompson ve Raymond Williams, hümanist Marksizm'i tarafından etkilendi. Hall Althusser'in çalışmalarıyla meşgulken, Edward P. Thompson aynı zamanda teorik ve edebi becerilerini, Marksist-hümanist bakış açısıyla (Thompson 1978), Althusser'in acı hicivsel eleştirisini, Marx ve Marksizme karşı bir kitap yayınlayan eski bir hümanist Marksist olan Kolakowski Leszek'e karşı Marx ve Marksizmin savunmasını yazıyordu (Kolakowski 2005). Dolayısıyla Marksizme katılımın tanımlanması ve derinliği, kültürel çalışmaların çeşitli alanlarında kesinlikle farklı olmuştur. Stuart Hall, (kendi epistemolojisine karşı), kendi deneyimlerini ve dünya görüşünü çok fazla genelleştiren oldukça karmaşık, bağlamsal olmayan ve indirgemeci kültürel çalışmalar ve Marksizm okuması sunmaktadır.

Vincent Mosco'ya göre Hoggart, Williams, Thompson, Willis ve Hall vd. (1976) "katımlı bir sınıf analizine güçlü bir bağlılık sürdürdüğünü" (Mosco 2009:233) ancak daha sonra kültürel çalışmaların siyasi projelere ve amaçlara olan bağlılığı konusunda net olmadığını (Mosco 2009:229) "kültürel çalışmaların, çoğu insanın uyanma saatlerini işgal eden faaliyet olan emeğe çok fazla önem verdiği" gerçeğini ortaya koymanın güç olduğunu aktarmıştır (Mosco 2009:214). Colin Sparks, Hallian Kültürel Çalışmaları ve Marksizm arasındaki ilişkiyi 'Marksizme doğru ve Marksizmden uzaklaşmak' olarak tanımlamaktadır (Sparks 1996:71). 1980 yılında Stuart Hall'un Marksizm ile özdeşleşmeden uzaklaşmanın 'yavaş hareket' olduğu düşüncesinin (Sparks 1996:88) Ernesto Laclau'nun yaklaşımından etkilendiğini savunmaktadır. Ortaya çıkan "kültürel çalışmalar ve Marksizm arasındaki mesafe" Sparks için bir "geriye doğru hareket"tir. "Evlence", Marksizm ve kültürel çalışmalar "önemli ve verimli bir proje" olarak kalacaktır (Sparks 1996:99). Ernesto Laclau, Judith Butler ve Slavoj Žižek k ile üçlü bir görüş içinde, post-modern yaklaşımlarda, "sınıfı" sayım zincirindeki [...] ırk, cinsiyet, etnik köken vb. bir bağlantıya dönüştürmenin ortak bir dil oyunu olduğunu kabul etti. -Sınıfın önemsizliğini vurgulamak için sınıfı kasıtlı olarak zincirdeki son unsur olarak koymak- Laclau yapısız sınıflardan bahsetmektedir. (Butler, Laclau, Žižek 2000:296). Slavoj Žižek bence bu bağlamda post-modernizm, kültürel çalışmalar ve post-Marksizmin, "indirgememez çok sayıda mücadelenin" kapitalizmi "kasabadaki tek oyun" olarak kabul ettiğini ve herhangi gerçek mevcut bir kapitalist liberal rejimin üstesinden gelecek girişimi reddettiğini söyledi. (Butler, Laclau & Žižek 2000:95). Colin Sparks'a göre (1996:92) kültürel çalışmalardaki Laclauian hareketi, "ırk, sınıf ve cinsiyetin", "kutsal üçlünün", her bir üyesine eşit ağırlık vermek olduğudur. Laclau'nun kendisine göre, yaklaşımının görevi, sınıfın önemini diğer iktidar biçimleri lehine kasıtlı olarak göz ardı etmek ve önemsizleştirmektir.

Karl Marx'ın kültürel çalışmalardaki çelişkili konumu göz önüne alındığında, ortaya çıkan soru; Marx ve kapitalizmi, araştırmacıların kültürel araştırmalarda bugün ve gelecekte gördüğü rolün ne olduğudur. Şimdi bu soruyu ele alacağım.

3.Kültürel Çalışmalar ve Günümüzde Karl Marx

Son üç Kültürel Çalışmalar kitabının, Marx ve Marksist teoriyle olan ilişkisini nasıl tartıştığına baktım. Kitaplar son üç yılda yayınlandı, bu yüzden hepsi nispeten yenidir. Kendileri Kültürel Çalışmalar'ın geleceği üzerine düşünme görevini üstlenmiştir. Bu, üç çalışmanın başlığında da zaten belirtilmiştir: Gelecek Zamanda Kültürel Çalışmalar (Grossberg 2010), Kültürel ve Medya Çalışmaları için Dijital Gelecekler (Hartley 2012) ve Kültürel Çalışmaların Yenilenmesi (Smith 2011b). Grossberg'in başlık seçimi, kitabın Kültürel Araştırmalar'ın geleceğine zemin hazırladığını gösteriyor. Hartley bir adım daha ileri gidiyor ve kültürel çalışmaların geleceğinin, başlığında nasıl görünmesi gerektiğine dair özel bir açıklama içeriyor: Bu alanın dijital medyanın analizine odaklanmasını istiyor. Paul Smith'in kitap başlığı da kültürel çalışmaların geleceğine yöneliktir ancak Grossberg ve Hartley'in aksine oldukça normatif bir açıklama yapar, yani kültürel çalışmalarda bir şeylerin yanlış olduğu ve bu nedenle yenilenmesi gerektiğini belirtir.

İngiliz Kütüphanesi katalogunda, kültürel çalışmalar anahtar kelimesini kullanarak 2010-2013 yıllarını kapsayan bir kitap başlığı araması yaptım (tarih: 2 Şubat 2013). Kültürel çalışmalar adlı akademik alana yönelik başlığında her iki kelime de bulunan, 47 atıfta dair sonuç üretti. Bu kitapların birçoğu giriş niteliğindedir: Kültürel Çalışmalara Giriş, Bilişsel Kültürel Çalışmalara Giriş, Kültürel Çalışmalar: Pratik Bir Giriş veya Amerikan Kültürel Çalışmalar: Amerikan Kültürüne Giriş gibi başlıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kitapların çoğu kültürel çalışmalar tarihinin belirli yönlerini belgelemeye odaklanırken, sadece birkaçı kültürel çalışmaların mevcut durumunu ve potansiyel geleceğini değerlendirmekle ilgilenmektedir. Buna karşılık seçilen üç kitap, şimdiki zamanı eleştirel olarak değerlendirmek ve kültürel çalışmaların geleceğini inşa etmeye yardımcı olma amacını taşımaktadır. Bu nedenle analiz için uygundurlar.

Üç kitabın ortak yanı, çağdaş kültürel çalışmaların sorunları ve geleceği için bir görev gördükleridir. Grossberg için sorun şudur: 'Kültürel çalışmalar adı altında gerçekleştirilen çalışmaların çok fazla tembelleşmesi (Grossberg 2010:2). Hartley için sorun, medya ve kültürel çalışmalar üzerine kurulmuş ve zevk arayan tüketiciyi sömürüyor gibi görünen hem siyasi hem de kurumsal olmak üzere oldukça farklı amaçlar için 'daha karanlık güçler tarafından her tarafta beslenen' (Hartley 2012:1) günlük kültürel uygulamaları gören, medya yayın modeline bağlı kalmasıdır. Smith için sorun,

bir yandan kültürel çalışmaların her zaman 'bir tür siyasi etkinlik için bu tür artık arzuya sahip' olmasıdır (Ross, Smith 2011:245) ancak diğer yandan bu kurumsallaşma ile bu arzu 'hayalet uzuv gibi bir şeye dönüşmüştür' (Ross & Smith 2011:246). Bu nedenle her üç kitabın ortak bir noktası da kültürel çalışmalar krizini ve bu çalışma alanındaki bir şeyi değiştirme ihtiyacını algılamalarıdır. Çağdaş toplumun derin krizi, kültürel düzeyde derin bir krizle birlikte akademik düzeydedir. En azından bu, kültürel çalışmalardaki en etkili çağdaş figürler arasında sayılan yazarların kitaplarını okumaktan elde edilen izlenimden bu ortaya çıkmaktadır.

Her üç kitap da kültürel çalışmalar için gelecekteki görevi tanımlamaktadır. Grossberg için görev, "kendi entelektüel ve siyasi tarihinden kültürel çalışmalar için bir vizyon oluşturmak" tır (Grossberg 2010:3). Onun kitabı, 'günümüzde ve gelecekte kültürel çalışmalar için bir gündem belirleme' ve "çağdaş dünyalara ve onları oluşturan mücadeleye cevap verebilecek kültürel çalışmalar üretme" girişimidir. Hartley için görev, kültürel medyayı (Hartley 2012:2), dijital medyayı ve "iletişimsel iletişim modelini" dikkate alacak şekilde yeniden düzenlemektir. Paul Smith'in derlemesi ise "kültürel çalışmalar için yeni bir tür kimlik tanımlamaya yardımcı olmak" (Smith 2011a:2) ve "Kültürel çalışmalar şu anda ne yapabilir ve ne yapmalı?" sorusuna cevap vermektir. (2011a:3). Bu görevler kültürel çalışmaları dönüştürmek istedikleri şekilde farklılık gösterir ancak kriz durumunda yeniden yapılanmasına katkıda bulunmak istedikleri ortaktır. Burada kitapları kronolojik yayın sırasıyla tartışacağım ve bu nedenle Lawrence Grossberg ile başlayacağım.

3.1 Lawrence Grossberg: Gelecek Zamanda Kültürel Çalışmalar

Grossberg (2010:16), kültürel çalışmaları "gerçekliğin karmaşıklığını herhangi bir tek düzleme veya varoluş alanına azaltmayı" reddederek karmaşıklığa odaklandığını iddia etmektedir. "Kesinlikle anti-indirgemeci bağlamsal, evrenselciliğe ve bütünlüğe karşı" olduğunu belirtir (Grossberg 2010:17). 'Radikal bağlamsallık kültürel çalışmaların kalbidir.' (Grossberg 2010:20). Bu bağlamsallık, Stuart Hall'un artikülasyon kavramının, "eski ilişkilerden ya da ilişkisizliklerden yeni ilişkiler kurmanın dönüştürücü bir uygulaması ya da "ilişki ve bağlam oluşturma, yeniden kurma çalışmaları" ile ifade edilir. (Grossberg 2010:21). "Bütünlerdeki heterojenliği, farklılıkları, kırıkları keşfetmeye" odaklanır. (Grossberg 2010:22). Gücün "birbirine indirgenemeyecek birden fazla eksen ve boyutu" vardır (Grossberg 2010:29). 'Bağlamlar her zaman diğer bağlamlarla ilişkilidir, karmaşık çok boyutlu ilişkiler ve bağlantılar kümeleri üretir' (Grossberg 2010:31). 'Karmaşıklık, beklenmedik durum, çekişme ve çokluk taahhüdü' 'kültürel çalışmaların ayırt edici özelliğidir' (Grossberg 2010:54).

Grossberg bugün kültürel çalışmalarda ekonominin önemli bir rolü olduğunu görmektedir. Kültürel çalışmaların, daha önce de ekonomik sorulara yönelik ihmali ve cehaleti olduğunu, mantıklı bir şekilde ima eden, “indirgemecilik ve öz-cülük biçimlerine geri dönmeden ekonomiyi el alması” gerektiğini savunmaktadır (Grossberg 2010:101). Bunu 'birçok politik ekonominin indirgemeciliği yeniden üretmeyecek' şekilde yapması gerektiğini söylüyor (Grossberg 2010:105). Kültürel çalışmalar ve medyanın, Marksist politik ekonomi arasındaki tartışmaya geri dönüp baktığında, Kültürel Çalışmalar'ın “ekonominin sosyal gerçeklerin her hesabının alt çizgisini tanımlayabileceğine” inanmayı “ekonomik ve sınıf indirgemeciliğine” karşı olduğunu ve reddettiğini söylemektedir (2010:105). Paul Smith, bu bağlamda kültürel çalışmalar alanında, bazı bilim insanlarının Marksizmin indirgeyici “ekonomik olarak determinist” olduğunu, (Smith 2006:337) ekonomiyi çiğnemek için kullanılan bir retorik olduğunu iddia etmektedir. Sonuç “nesneye ilişkin olarak anarşist veya nihilist bir duruş” olacaktır (Smith 2006:338). Sonuç olarak, kültürel çalışmalar “çok sayıda çıkmaz ve krizi izleyecek, en iyi entelektüel ve politik isteklerini gerçekleştirmekten” geri çekilecektir (Smith 2006:339).

Grossberg'in ekonomi ve kültürel çalışmaları uzlaştırma yaklaşımı, Marx'ın emek değer teorisinin tartışılmasıyla başlamaktadır (Grossberg 2010:151-165). “Radikal bağlamsal bir değer teorisi ve dolayısıyla Marx'ın emek değer teorisinin, radikal bağlamsal bir okuması” (Grossberg 2010:156) olduğunu savunuyor. Grossberg, değer kavramını emek kavramından uzaklaştırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle onu daha geniş anlamıyla temsil, arzu, tekillik derecesinin ölçüsü ve neyin iyi ve arzu edilir olduğu şeklinde yorumlamaktadır (Grossberg 2010:158f). 'Değerlerin çokluk, dağılım ve olumsuzluğu' (Grossberg 2010: 122) varsayımına dayanan bir 'genel değer teorisi' (Grossberg 2010:159) önermektedir. Değer, her zaman 'gerçek olandan daha fazla' olacak şekilde her türlü artı-değerin üretimini içerecektir (Grossberg 2010:160). Çağdaş kriz, çeşitli farklılıkların ölçülememesine / değer verememesine neden olan çok çeşitli “telafi krizleri” (Grossberg 2010:160) tarafından oluşturulacaktır. Bu; dini, politik, ekonomik, entelektüel ve finansal köktendinciliğe yol açacak, (Grossberg 2010:167f) 'ötekinin imhasını' talep eder (Grossberg 2010:168). Finansal krize, “telafi edilemeyen, yani değerlerinin hesaplanamayacağı” muazzam bir dizi finansal (“toksik”) varlığa neden olurdu (Grossberg 2010:167). Fakat aynı anda birçok telafi krizinden birini oluşturacaktır.

Araştırma Değerlendirme Alistırması (şu anda Araştırma Mükemmelliği Çerçevesi: R.E.F. olarak adlandırılmaktadır), Birleşik Krallık'ta 'araştırma faaliyetlerinin her bir teslimi için kalite profilleri' üretmeyi amaçlayan araştırma değerlendirme-sidir. Araştırmanın kalitesini ölçmeye ve böylece yükseköğretim kurumlarını ve

bölümlerini karşılaştırmaya ve sıralamaya çalışır. Sonuçlarının bütçe tahsisi üzerinde etkileri vardır. 2008 RAE'sinde, Middlesex Üniversitesinin 'değerlendirme birimi' felsefe alanındaki sunumlarının %45'i, 3 (uluslararası olarak mükemmel) ve %20'si, 4 (dünya lideri) olarak sınıflandırılmıştır. Bu araştırmanın mükemmel (4+3) olarak sınıflandırılan %65'i'ne denk gelmektedir. Bu araştırmadan 7 kurum daha iyi, 8 kurum (Cambridge ve Oxford Üniversiteleri dahil) ve 26'sı daha kötü sonuç aldı. Bu değerlendirmeye göre, Middlesex Üniversitesinde felsefe çok iyiydi. Nisan 2010'da Middlesex Üniversitesi, tüm felsefe programlarını kapatacağını ve bu alandaki daha fazla işe alımları basitçe 'finans edici nedenlerle sona erdireceğini' ve Üniversitenin daha fazla gelir elde edebileceğine inandığı gerçeğine dayanarak kaynaklarını diğer alanlara kaydıracağını duyurdu. Duyuruyu, protestolar, personel ve öğrencilerin kayıtlarının askıya alınması, üniversitenin yönetimine Étienne Balibar, Judith Butler, David Harvey, Martha Nussbaum veya Jacques Rancière gibi entelektüellerden gönderilen birçok protesto mektubu izledi. Modern Avrupa Felsefesi Araştırma Merkezi Middlesex Üniversitesinden, Kingston Üniversitesine kurumsal olarak taşındı. 2012 yılında, Middlesex Üniversitesinin web sitesinde felsefe alanında herhangi bir ders ve araştırma belirtilmemiştir. (bkz. <http://www.mdx.ac.uk>; 30 Ağustos 2012'de erişildi) Felsefe resmi olarak üniversitede sona ermişti. 2011 yılında Londra Metropolitan Üniversitesi ve Greenwich Üniversitesindeki felsefe bölümleri, Middlesex Üniversitesindeki benzer tartışmalarla karşı karşıya kaldı.

Modern üniversiteler aydınlanma idealine dayanır. İnsan bilgisinin dünya ve toplum hakkındaki durumunu iletmeyi amaçlayan sistematik bilgi biriktirir. Biriktirdikleriyle, üniversiteler birbirleriyle rekabet ederler. Kapitalist sanayi ve hükümetler birikmiş bilimsel bilgiyi uygularken modern ekonomideki iş gücü ve yönetim, yüksek öğrenimin yarattığı birikmiş eğitim becerilerini uygular. 1895 yılında kurulan Nobel Ödülü, kimya, ekonomi, edebiyat, tıp, barış ve fizik alanlarındaki bilgi ve üniversitelerin modern rekabetçi değerlendirmesi için karakteristik özelliكتedir. Modern üniversiteler doğal olarak birikim, rekabet ve sıralama mantığı ile şekillenir. Aynı zamanda, üniversite, birikimin mantığını ve genel olarak toplumda eşitsizliklerin ortaya çıkmasını sorgulayan karşı kültürün, eleştirel fikirlerin ve siyasi protestoların oluşumu için yer ve alan olmuştur. Kalite değerlendirmesinin kurumsallaştırılmasındaki önemli adım, bugün ticari yayın şirketi olan Thomson Reuters'e ait olan 1960 yılında Bilim Atf Dizini'nin kurulmasıydı. Endeks doğa bilimlerinden başlamıştır ancak daha sonra beşerî bilimleri (Sanat ve Beşerî Bilimler Endeksi) ve sosyal bilimleri (Sosyal Bilimler Atf Dizini) kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ülke çapında araştırma değerlendirmeleri (RAE gibi)

ve küresel üniversite sıralamaları daha yeni gelişmelerdir. İlk RAE 1986 yılında Thatcher hükûmeti altında gerçekleştirildi. İlk kez Yükseköğretim Dünya Üniversite Sıralaması 2004 yılında yayınlanmıştır. Dünya Üniversitelerinin Akademik Sıralaması 2003 yılından beri yürütülmektedir.

Bu fenomenler, ekonomik mantığın modern üniversite sisteminin içkin bir özelliği olduğudur. Neo-liberal zamanlarda yüksek öğrenim ve araştırmanın ekonomileşmesinin, üniversitelerin daha da güçlü bir özelliği hâline geldiğinin göstergeleridir. Middlesex Üniversitesinde felsefe bölümünün kapatılması, gelir üretimi ve endüstrisi mantığı altında toplanması zor alanlarda çalışanların, programların ve kişilerin bırakılmaya eğilimli olduğunun bir göstergesidir. Bu örnekte, ekonomizasyon çelişkileri tamamen belirginleşti: Her ne kadar bir ekonomizasyonda çok iyi sonuçlar elde edilmesine rağmen (araştırma değerlendirmesi), Middlesex Üniversitesi felsefe bölümü başka bir ekonomizasyon biçimi nedeniyle, üniversite yönetiminin bölümün yeterli parasal gelir getirmediği düşüncesiyle kapatıldı.

Bu örneği seçtim çünkü genel olarak modern kültürün, özellikle de çağdaş kültürün ekonomik mantıkla nasıl şekillendiğini göstermektedir. Modern toplumun merkezi ahlaki değerinin, ekonomik değer olduğunu gösterir. Lawrence Grossberg'in yaydığı "radikal bağlamsallık" modern toplumda birikim ve paranın ekonomik mantığının oynadığı özel rolü kavramaya izin vermemektedir. Bağlamsallık, çok boyutluluk, heterojenlik ve farklılık gibi başlıklar altında gizlenmiş tuhaf bir tür görecelik geliştirir. Modern toplum, birbiriyle etkileşime giren ve birbirine bağımlı birçok alandan (ekonomi, politika, günlük yaşam, özel yaşam, kamusal alan, medya, yükseköğretim, sağlık ve bakım, doğa, sanat, eğlence) oluşması nedeniyle kesinlikle karmaşıktır. Ancak bunlar arasındaki güç ilişkilerinin analiz edilmesine izin veren kavramsal bir cihaza ihtiyaç vardır. Toplumun bir devleti, evresi ya da 'konjunktüründeki' tüm alanların ve aktörlerin aynı güce sahip olması olası değildir. Ekonomik alanın kapitalizmde her zaman baskın (belirlememesine rağmen) alan olduğuna dair göstergeler vardır. "Radikal bağlamsallık", güç ilişkilerini ve güç dağılımlarını (ve sonuç olarak güç mücadeleleri) yeterince analiz edemeyen ve gücü birden çok alanda bağımsız olarak gördüğü çoklu görelilikle sonuçlanır. Böyle bir pozisyonu reddetmek, kapitalizme ve tahakküme karşı mücadelenin imkânsız olduğu anlamına gelmez ancak modern toplumda tüm mücadelelerin zorunlu olarak özel bir ekonomik boyuta sahip olduğu anlamına gelir. Sadece çok sayıda iktidar alanı olması değil, bu alanların mücadelelerde belirlenen değişken boyutlarda birbirleriyle ilişkili olması da önemlidir. Radikal bağlamsallık; iktidarı, iktidar ilişkileri olarak değil, bağımsız olarak kavrama ve analiz etme riski taşımaktadır.

Grossberg, tüm toplumsal alanlara eşit önem verir; bu, Marksist teoriyi 'genel değer teorisine' dönüştüren, ekonominin belirli bir önemini vurgulama, ekonomik ve sınıfsal rolünü şekillendirme çabalarını sınıflandıran, çoklu değerler kavramıyla sonuçlanır. Grossberg; "indirgemecilik, ekonomizm, kapitalist merkezçilik, özcülük vb. kavramlara müttefik olarak" saygı duyulmasını ister (Grossberg 2010:201). Fakat aynı zamanda, Marksist Politik Ekonomi aleyhine, onunla Nicholas Garnham arasındaki tartışmada en sert biçimde ifade edilen eski önyargıları sürdürmeye devam etmekte; kültürel çalışmaları, politik ekonomi ve medyaya uzlaştırma davetini reddetmesi gerektiğine karar vermiştir: "Boşanmaya ihtiyacımız yok çünkü hiç evlenmedik" (Grossberg 1995:80; ayrıca bakınız: Garnham 1995a,b).

Grossberg, kültürel çalışmalarda ekonomiye daha fazla önem verilmesini istiyor. Bunu, Marx'ın emek değer teorisi de dâhil olmak üzere ekonomiye dâhil ederek ekonomik indirgemeciliği önlemek ve Marx'ın diyalektiğine dayalı ekonomiyi kavramak için değer kavramının genişletilmesi gerektiği iddiasıyla tartışır. Böylece Marx'ı ve emek-değer teorisini göz ardı eder ve bunun yerine kültürel ekonomi üzerinde göreceli bir yaklaşım kullanmak için Marksist kamufraj argümanı kurar. Toby Miller bu bağlamda Grossberg'in politik ekonomi yaklaşımını karikatürize ettiğini ve "yanlış hedef" olduğu için "anti-Marksizmi yeniden düşünmesi" gerektiğini savunmaktadır (Miller 2011:322).

3.2 John Hartley: Kültür ve Medya Çalışmaları için Dijital Gelecekler

John Hartley'nin yakın tarihli kitabı, kültürel çalışmaları ekonomiye bağlama fikrini geliştiren bir diğer önemli yaklaşımı temsil etmektedir. Hartley, 'herkesin üretici olduğu' (Hartley 2012:3) 'diyalojik iletişim modelinin' (Hartley 2012:2) ortaya çıkışını açıklamaktadır. Bu modelin medya ve kültürel çalışmalar üzerindeki etkilerini tartışır. Genel argümanı, sosyal ağ ve kullanıcı tarafından oluşturulan içerik üretimi ve yayılımını destekleyen çevrim içi platformların yükselmesiyle gazetecilik, kamusal alan, üniversiteler, kitle iletişim araçları, vatandaşlık, arşiv ve diğer kurumların daha demokratik hale gelmesidir. Çünkü ona göre; "insanlar hem üretirken hem de tüketirken daha fazla söz sahibi olur" (Hartley 2012:14). Bu gelişmeler, 'tüketici girişimciliği' (Hartley 2012:25), sosyal ağ pazarları (Hartley 2012:48) ve mikro üretkenlik (Hartley 2012:52) olarak ortaya çıkarak temellendirilecektir.

Hartley, Grossberg ile kültürel çalışmaların krizde olduğu değerlendirmesini paylaşmaktadır. Ona göre makro seviyeye yeterince dikkat etmeyen Kültürel Çalışmalar "sonsuz genişleyebilen mikro seviye" analizlerinde kayboluyordu (Hartley

2012:28). Grossberg gibi Hartley de kültürel çalışmaların “ekonomi ile sürekli bir diyalogdan yoksun” olduğunu ve “ekonomi içindeki çalkantılı değişikliklerden uzak kaldığını” tespit etmektedir (Hartley 2012:35).

Hartley, Marksist Politik Ekonominin, kültür ekonomisine dikkat ettiğini kabul eder (Chomsky, Garnham, Miller, Schiller; Hartley 2012,35'ten bahseder) ancak bu yaklaşımın 'neyin yanlış olduğunu bilerek çok zorlayıcı olduğunu' iddia eder (Hartley 2012:46) ve 'tüm sistemlerin tek nedenli tespitlerini' varsaydığını (Hartley 2012:55) düşünmektedir.

Kültürel çalışmalara ekonomi tanıtılmasının Hartley versiyonunda, “kültürel bilim 2.0' denilen ve evrimsel ekonomi kullanarak bu amaca ulaşmak istemektedir. Günümüzde kültürel endüstrilerdeki değer, dinamik olarak vatandaşların ve kullanıcıların sosyal ağlardaki ortak yaratıcılığından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Hartley evrimsel sistemlerin dilini, karmaşıklığı ve kendi kendini örgütlenme teorisini mecazi olarak kullanır ancak bu teori yaklaşımının kavramlarını (kontrol parametreleri, kritik değerler, dalgalanmalar, geri besleme döngüleri, dairesel nedensellik, doğrusal olmama, çatallanma, otopoiez, kaostan çıkma, ortaya çıkma, açıklık, simetri frenleme, sinerjizm, öngörülemezlik vb) sistematik olarak internete uygulayamaz. (farklı bir yaklaşım için bakınız: Fuchs 2008). Hartley ayrıca Friedrich August Hayek (kendiliğinden düzen kavramı) ve Niklas Luhmann (işlevsel farklılaşma ve öz referans kavramları) gibi düşünürlerin ideolojik olarak neo-liberalizmi meşrulaştırma için öz-örgütlenme ve karmaşıklık dilini kullandıklarını açıkça kavrayamamaktadır (bkz. Fuchs 2008: bölüm 2 ve 3). Hartley (2012:57) yaklaşımının “neo-liberalizmi takip etmek” için bahane olup olmadığını kısaca sorar: Adbusters dergisinin de bir zamanlar evrim ekonomisine olumlu atıfta bulunduğu gerçeğine dayanarak bu soruya olumsuz bir cevabı verir. Hartley'nin (2005) önceki çalışmalarından birinde olduğu gibi, Kültürel ve Medya Çalışmaları için Dijital Gelecekler'in 'girişimci benliği beslemek' hedefi olan, yönetim danışmanı tarafından Powerpoint sunumu 'olduğu izlenimi edinilmektedir (McGuigan 2006:373).

Hartley, kültürel analizin bir yandan Williams/Hall geleneğinde eleştirel yaklaşım ve özgürleşme mümkün olduğunca geniş bir şekilde Fiske/Hartley katılımcı medyanın potansiyeli geleneği tarafından temsil edilen romantik bir yaklaşımla şekillendirdiğini söylemektedir. (Hartley 2012:182). Eleştirel ve romantik karşıtlık mantıklı olarak Hartley'nin kendi yaklaşımını eleştirel görmediğini ima eder. Sonuç olarak, romantik geleneğin içinde kalmayı ve kültürel çalışmaların “bir yöntem olarak “eleştirelden” metodolojik bir amaç olarak evrime” dönüştüğünü ileri sürmektedir (Hartley 2012:183). Evrime odaklanma, Hartley'e göre, eleştirel

çalışmalara odaklanacaktır. Eleştirel olmayan evrimsel kültürel çalışmalar olarak adlandırılabilirler şeyleri tartışmaktadır.

Hartley'nin vardığı nokta, internetin "herkesin herkesle ağ kurduğu" kendi kendini düzenleyen bir ağ olmasıdır (Hartley 2012:196). Bu sistemin yeni bir demokrasi ve diyalog iletişimi kaynağı oluşturmasıdır. Herkesin bu "demokratik kendi kendini örgütleyen ağa" erişimi olmadığı konusundaki basit karşı argümanı dikta te almamaktadır: dünya nüfusunun %32,7'si ve tüm Afrikalıların sadece %13,5'i Ağustos 2012'de İnternet'e erişti (veri kaynağı: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>, erişim tarihi 30 Ağustos 2012). Ayrıca Twitter, Facebook, YouTube vb. bazı ülkelerde, özellikle büyük şirketlerin, siyasi aktörlerin ve ünlülerin, diğerlerinden daha 'eşit' olduğu, tıklama, arkadaş, bağlantı vb. şeyler toplumun gerçek güç eşitsizliklerini yansıtmaktadır (argümanın ayrıntılı biçimi için bakınız: Fuchs 2011: bölüm 7; Fuchs 2014b).

Hartley (2012:56), sosyal ağ pazarlarının merkezlere sahip olabileceğini, buralara da seçkinlerin egemen olabileceğini belirtiyor, ancak bu analiz sistematik olarak toplumdaki güç eşitsizlikleriyle bağlantılı değildir. Daha ziyade Hartley, bu tür pazarların yine de bir demokrasi alanı olduğunu varsayar, çünkü birçoğunun şanslı ve çalışkan olmaları durumunda, en azından kısa bir süre için seçkinlerin parçası olmalarını sağlayan iletişim araçlarına sahiptirler. Bu mantık neoliberalizmin başarı-başarısızlık için performans, bireysellik ve kişisel sorumluluğun, bireyde olduğunu vurgulamaktadır.

Hartley, sosyal medya çağının dışlanmışlarına ve istismarlarına hiçbir sempati göstermemektedir. Foxconn çalışanı 17 yaşında Tian Yu gibi insanlar, 2010'da bir binadan atlayarak intihar girişiminde bulundu çünkü artık kötü çalışma koşullarına dayanamıyordu. Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi ülkelerde diğer araçların arasında bulunduğu iPod'lar ve iPad'ler, Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) üretimi için hammadde olarak kullanılan kasitit, volframit, koltan, altın, tungsten, tantal veya kalay gibi 'çatışma minerallerini'* çıkaran köle çocukların belden aşağısı felç olmaktadır. Bu tür hikâyeler sadece Hartley'in çağdaş dijital medya hesabında değil, 'yeni bir ekonomik demokrasinin' ortaya çıktığını iddia eden iş manifestolarıyla aynı mesajları iletmektedir (Tapscott ve Williams 2007:15) Sosyo-ekonomik eşitsizliğin ve genç işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde Facebook ve Google gibi şirketler, sahiplerinin çıkarlarını temsil eder.

Paul Smith, diğer şeylerin yanı sıra kültürel çalışmalar ve ekonomi ilişkisini de tartışan bir derleme kitap ortaya çıkarmıştır.

* Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi ülkelerde, değeri yüksek olan mineraller silahlı çatışmalarla çıkarılıp, dünyaya satıldığı için bu değerli minerallere çatışma minareli ismi vermiştir. (ç.n.)

3.3 Paul Smith: Kültürel Çalışmaların Yenilenmesi

Kültürel Çalışmaların Yenilenmesi, Paul Smith (2011b) tarafından 27 araştırmacının daha katkısını içeren derleme kitaptır. Katkıda bulunanların çoğu, Grossberg ve Hartley ile ekonomik çalışmaların kültürel çalışmalar tarafından ciddiye alınması gerektiğine ve geçmişte çok sık ihmal edildiğine inanmaktadır. Ancak bu kitap ile Grossberg ve Hartley'in kitapları arasında Marx ve Eleştirel Politik Ekonomi ile ilişki açısından derin bir fark bulunmaktadır. Smith, 'İngiliz Kültürel Çalışmalarına dair Marksist düşüncenin gittikçe artan bir şüphesi' olduğunu anlatmaktadır (Smith 2011a:5). Kültürel çalışmalar, 'Marksist olarak görülmemek için aşırı bir arzuya sahiptir' (Ross & Smith 2011:252). Sonuç, "kültürel çalışmaların uygulamasının artan ilgisizliği" oldu (Couldry 2011:10). Paul Smith, kültürel çalışmaların politik olarak alakasız hale geldiğini ve bu nedenle bir 'hayalet uzuv' gibi olduğunu savunmaktadır (Ross & Smith 2011:246). Giriş bölümünde Smith (2011a) şu anda kültürel çalışmaların ne yapması gerektiği sorusunu sorar: Katkıda bulunanların birçoğunun önerdiği "siyasi ekonomiye artan ilgi, yeniden canlandırılan kültürel çalışmalar için olmazsa olmaz"dır (Smith 2011a:6). Smith'in derlediği kitapta yer alan yazarların neredeyse tamamı kültürel çalışmaların, emeği ve ekonomiyi göz ardı ettiğini, ciddiye alınması gerektiği görüşünü paylaşmaktadır. Örneğin Andrew Ross şöyle diyor: "Bunun indirgeyici bir anlatı olup olmadığı, kültürel çalışmalar'da emek, iş ve işyerinin siyasetinin sürekli göz ardı edildiği" açıktır (Ross & Smith 2011:252). Nick Couldry bu görüşü desteklemektedir:

Otuz yıllık neo-liberal söylemden eşitsizlik, dışlama ve pazar köktencilğine dayanan küreselleşmenin, belirli bir versiyonundan sonra, [Andrew] Ross tarafından ön plana çıkarılan emek konusu açıkça merkezidir. İnsanların içinde çalıştıkları (veya iş aradıkları), belki de oy kullandıkları ekonomiyi ve toplumu nasıl yaşadıklarına dair daha geniş soruları ele almayan -politik ve sosyal olarak anlaşılabilir- kültürel çalışmaların anlamsız bir 'projesini' hayal etmek zordur. (Couldry 2011:10f).

Vincent Mosco (2011a:230) "emeğin, iletişim ve kültürel çalışmaların kör noktaya olmaya devam ettiğini" ve bu nedenle "emeğin kültürel çalışmaların yenilenmesi için gündeme veya projelere tepeden yerleştirilmesi gerektiğini" savunmaktadır. S. Charusheela (2011:177) "kültürel çalışmaların ekonomiye yeterince dikkat etmediği iddiasını" yillanmış olduğunu söylemektedir. Bu analize göre, Smith'in (2011) derlemesindeki pek çok katılımcı kültürel çalışmaların kendisini açıkça Marksist teori, emek ve sınıf analizi ve Eleştirel Politik Ekonomi temelinde çalışan Marksist kültürel çalışmalar olarak yeniden yönlendirmesi gerektiğini düşünmektedir. Örneğin Max Gulias (2011), kültürel çalışmaların "Marksist emek teorisini yeniden ziyaret edilmesinin" gerekli olduğunu, Marksist metodolojiye ihtiyaç du-

yulduğunu ancak “Marksist olmayan kültürel çalışmaların” tüketici izleyicilerinin oluşturduğu işaret sistemleriyle meşgul olacağını ve kapitalizmde insanların emeğini göz ardı edeceğini söylemektedir (Gulias 2011:149). Randy Martin (2011) finansallaşmanın kültürel çalışmaları yenilemek ve Marksizme dayandırmak için anahtar konu olduğunu savunmaktadır. Marcus Breen, neoliberalizm ve kapitalist kriz döneminde, kültürel çalışmalar için “bir tür belirsizliğin sihirli bir şekilde kültürel çalışmalara güvenilirlik kazandıracaklarını iddia etmek yerine ekonomiyi kültürle yeniden ifade ederek politik ekonominin önceliğini yeniden ortaya koymanın zamanının geldiğini” söylemektedir (Breen 2011:208).

Grossberg, Hartley ve Smith'in kitaplarından edindiği izlenim kapitalizm krizine paradoksal olarak kültürel çalışmalar krizinin eşlik ettiği yönündedir. Aynı zamanda, kültürel çalışmaların bir kolunda Marksizmin yenilenmesi için göstergeler bulunmaktadır. Sonuç olarak Marx'ı ciddiye almak, okumak; medya, iletişim ve kültür hakkında düşünmek için kullanmak, Marx ve Marksizmi öğrencilere tanıtmak ve özellikle de medya ile ilgili derslerde Marx ve Marksist çalışmaları kurumsallaştırmak, iletişim ve kültür öğretilen üniversitelerin yanı sıra yapılan araştırmalarda ve başvurulan, finanse edilen projelerde kullanılmaktadır. Artık öğrencileri, ekonomik indirgemeciliğin örnekleri olduğu iddia edilen Marx ve Engels'ten küçük alıntılarla tanıştırmak değil, onlarla birlikte Kapital, Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları, Grundrisse, Alman İdeolojisi, Komünist Manifesto, İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu, Felsefe'nin Sefaleti, Kutsal Aile, Fransa'da Sınıf Mücadelesi, 18. Louis Bonaparte Brumaire, Fransa İç Savaşı, Doğa Diyalektiği, vb. kitapları okutulmalıdır. Marx, sıklıkla medya, iletişim ve kültür incelemelerine, dâhil edilmeyerek, tehdit olarak görülmektedir. Kaynaklar, kurumlar, pozisyonlar ve dolayısıyla akademiye değiştirme mücadelesi gerektiren merkezi aşamaya geçme zamanıdır.

Smith'in (2011b) kitabı, Grossberg'in sınıf / emek-görecelikçi yaklaşımının ve Hartley'in yaklaşımının yanı sıra Marx'a ve kültürel çalışmalarda sınıf ve emek kavramlarına da gerçek bir ilgi olduğunu göstermektedir. Kültürel çalışmalar hakkında konuşan Toby Miller (2010:99), emeğin “insanlık için merkezi” olmasına rağmen genel olarak “alanımızda büyük oranda yok” olduğunu belirtmektedir. Kültürel çalışmalar hakkında konuşan Toby Miller (2010:99), emeğin “insanlık için merkezi” olmasına rağmen, genel olarak “alanımızda büyük oranda yok” olduğunu belirtmektedir. Kültür endüstrilerinde, 'yüksek eğitim seviyesine, kültürel teknolojiler ve türlerle harika bir tesise' sahip olan esnek üretim ve “özgürlük” ideolojileri koşullarıyla karşı karşıya olan bir bilişselliğin ortaya çıktığını savunmaktadır. (Miller 2010:98). Bu nedenle şu denklemi önerir: kültür + emek = prekar-ya. Andrew Ross (2008, 2009) benzer şekilde, kültürel endüstrilerde güvencesiz

emeğin rolünü vurgulamaktadır. Yaratıcılık, çoğu kişi için tatmin edici bitiş, estetik tanıma karşılığında fiyat indirimleri, özerklik armağanına karşılık olarak kendini sömürme ve esneklik karşılığında verilebilirlik peşinde koşarken daha uzun saatler ağır bir fedakârlık maliyetine yol açacaktır (Ross 2008:34). Bilgi Teknolojileri (BT) endüstrisindeki çalışanlar genellikle iş yerlerini “yüksek teknoloji ürünü atölyeleri” olarak tanımlamaktadırlar (Ross 2008:43, ilgili çalışmalar için bakınız: Gill, 2002, 2006; Maxwell 2001, Maxwell & Miller 2005/2006,). Kültürel çalışmalar içinde emek ve sınıfla bu tür bir katılımı, Medya ve İletişimin Ekonomi Politikası içindeki kaygıyı, Karl Marx'ın çalışmalarından ilham aldığı medya, kültür ve iletişim bağlamında sınıf, sömürü, değer ve emekle ilgili konularıyla tamamlamaktadır. (bakınız: Huws 2003; McKercher ve Mosco 2006, 2007; Mosco ve McKercher 2008; Burston, Dyer-Witford ve Hearn 2010; Mosco, McKercher & Huws 2010; Mosco 2011b; Fuchs ve Mosco 2012).

Kültürel çalışmalar sorunu, Robert Babe'in dediği gibi, “post-yapısalcı döneminin [...] ekonomiden ayrılmasını kışkırtmaktadır” (Babe 2009:9). Yeniden bütünleşme, her şeyden önce 'post-yapısalcı kültürel çalışmaları bir kenara bırakmayı' (Babe 2009:196) ve Marx ve Marksizm ile ciddi şekilde ilgilenmeyi gerektirmektedir. Medya ve kültürü anlamak için Marx'la ilişki kurmak, emek ve değer kavramlarını incelemeyi gerektirmektedir.

4. Medya, İletişim ve Marx'ın Emek Değer Teorisi

Medya içerikleri ve medya teknolojileri herhangi bir yerden çıkmamaktadır. Bunlar, belirli koşullar altında çalışan insanların emeğinin itirazlarıdır. Ne bu insanlar ne de çalışma koşulları, medya kullanıcıları tarafından genellikle görülmemektedir. Medya içeriği üretimiyle arasında fark bulunmaktadır. Çünkü gazetecilerin isimleri ve yüzleri çoğu zaman halk tarafından bilinmektedir. Ancak kamera operatörleri, kesiciler, tasarımcılar, kâğıt işçileri vb. işçilerin çalışmaları görünmez olarak kalmaktadır. Üretim koşullarının bilindiği ve başkalarına iletilebildiği, kullanıcı tarafından oluşturulan çevrim içi içerikte önemli bir fark daha vardır. Bununla birlikte, medya içeriği ve teknolojilerinin üretimi, belli dereceye kadar hemen görünmeyen ve eserlerin içinde gizlenen birçok farklı çalışma biçimini içeren karmaşık bir süreçtir.

Emek, kapitalizm ve sınıf neden önemlidir? Kapitalizmin son küresel krizi, sınıf ilişkilerinin, güvencesiz emek ve işsizliğin, çağdaş kapitalizmin önemli yönleri olduğunu göstermiştir. Zenginler ve yoksullar, ücret seviyeleri ve kârları arasında, iş sahibi olanların çalıştığı saatler ile işsizlerin sayısı arasındaki farklar, son yıllarda birçok ülkede büyük ölçüde artmıştır. 2012 yılında 27 AB ülkesinde 25 yaş altı gençlerin işsizlik oranı %22,9 iken, özellikle Yunanistan ve İspanya'da oranlar

çok yüksektir, %50'dir (veri kaynağı: Eurostat). Aynı zamanda, tam zamanlı işleri olanlar için haftalık ortalama çalışma saatleri 40 saatin üzerindedir (veri kaynağı: Eurostat). Üniversite eğitime sahip yüksek vasıflı bilgi çalışanı olmak sorunu çözmek için yeterli değildir: 2012'nin üçüncü çeyreğinde, bir üniversiteye devam eden 25 yaşından küçük AB vatandaşlarının %19'u işsizdi (veri kaynağı: Eurostat). Bu sektörün toplumda işsizlik oranı Yunanistan'da %53,2 ve İspanya'da %39,5 idi (veri kaynağı: Eurostat). Kapitalizmin krizi, sınıf eşitsizliğinin derinleşmesi ile ilgilidir. 1995'ten 2011'e kadar, ücret payı, yani ücret toplamının gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı, 1975'te %74,3'ten 2014'te %66,3'e düşmüştür (veri kaynağı: AMECO, Yıllık Makro-Ekonomik Veritabanı). Bu, ücretlerin göreceli olarak düştüğünün bir göstergesidir; ekonomik meseleler medya, iletişim, kültür ve dijital medyayı incelemek için önemli bir bağlamdır.

Nicholas Garnham, 1990'da "kültür üreticileri hakkındaki bibliyografyanın skandal bir şekilde boş olduğunu" (Garnham 1990:12) medya baronlarının ve şirketlerinin analizine odaklandığını savundu. On yıl sonra bu sorunu kalıcı olarak gördü: Medya üreticileri sorununu, genel dil bilimsel dönüş ve beraberindeki yazarın sözde ölümü nedeniyle medya ve kültürel çalışmalarda ihmal edildi. Kasıtlı güç veya yazar yoksa neden onu inceleyelim? (Garnham 2000 a:84). Yine on yıl sonra, Vincent Mosco (2011:230) "emeğin iletişim ve kültürel çalışmaların kör noktası olmaya devam ettiğini" ve bu nedenle "emeğin kültürel çalışmaların yenilenmesi için gündeme veya projelere daha fazla yerleştirilmesi gerektiğini" savundu. Çağdaş Medya ve İletişim Çalışmalarının özel bir sorunu, yaratıcı ve kültürel ekonominin sermaye ve emek tarafının ihmeline güçlü bir şekilde odaklanılmasıdır.

Ancak son yıllarda durum düzeldi. İletişim emeği, önemli sayıda eleştirel çalışmaya konu oldu. Bazı akademisyenler medya ve iletişim çalışmalarının iş gücünün üstesinden gelmek için önemli çalışmalar yürüttü. Vincent Mosco ve Catherine McKercher iletişimsel emek (McKercher ve Mosco 2006, 2007; Mosco, McKercher & Huws 2010) ve monografi (Mosco ve McKercher 2008) hakkında bir dizi derleme kitap düzenlediler. Birçok konferans dijital emek üzerine bir söylemin ortaya çıkmasına katkıda bulundu: Dijital İşçi: İşçiler, Yazarlar, Vatandaşlar (Western University, Londra, Otario, Kanada, 16-18 Ekim 2009, bkz. <http://ir.lib.uwo.ca/digitallabour/>, Burston, Dyer-Witthford & Hearn 2011), Oyun Parkı ve Fabrika Olarak İnternet (New York, Yeni Okul, 12-14 Kasım 2009, bkz. <http://digitallabor.org/>, Scholz 2013), 4.B.İ.T'ler ve Toplum Konferansı: 21. Yüzyıl Bilgi Toplumunda Eleştiri, Demokrasi ve Felsefe. Eleştirel Sosyal Medya Kuramlarına Doğru (Uppsala Üniversitesi, İsveç, 2-4 Mayıs 2012, Fuchs ve Sandoval 2014, Fuchs 2012a,b). TripleC dergisi, Marx Geri Döndü (Fuchs, Mosco 2012), adıyla, günümüzde kritik

iletişim çalışmaları için marksist teori ve araştırmanın önemi Marksist çalışmaları, dijital medya ve enformasyon kapitalizmi hakkında 500 sayfadan fazla, 30 makale yer alan özel sayısını yayınladı.

AB Maliyet Eylemi IS1202 'Sanal İşin Dinamikleri', (2012-2016, <http://dynamic-sofvirtualwork.com/>), yaratıcı ve kültürel ekonomi hakkındaki çalışmaların küresel iş bölümü gibi konulara yeniden odaklanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Küresel BİT değer zincirinde yer alan çalışma koşulları, güvencesiz kültürel emek, "özgür" dijital emek sorunu ve teorik yükselen dijital laboratuvarın değer yaratması için zorluklar, tüketim (üretken tüketim), playbour (oyun emeği), bilgi çalışması, sanal çalışma ile ilgili politika perspektifleri (sendikaların, eşik bekçisi ve MakeITFair gibi sivil toplum projelerinin rolü, sanal işin düzenlenmesinde politika sorunları, zorluklar, vb.) ve bilgi çalışmasındaki mesleki kimlikleri içermektedir.

Medya üretiminin değer zincirinde, emeği analiz eden çalışmalara; Silikon Vadisi'nde esnek işçilik analizi (Benner 2002), Silikon Vadisi'nin BİT imalat endüstrisindeki toksik iş yerleri (Pellow & Park 2002), medya endüstrilerinde değer yaratma (Bolin 2011), kullanıcıların ücretsiz dijital emeği (Fuchs 2010; Burston, Dyer-Witthford & Hearn 2011; Scholz 2013), Çin'de BİT imalat sanayinde emek ve iş gücü direnci (Zhao 2007, 2008, 2010; Qiu 2009; Hong 2011), bilgi çalışanlarının proleterleşmesi (Huws 2003), Hindistan'da yazılım mühendisliği (Ilavarasan 2007, 2008; Upadhyay ve Vasavi 2008), bilgi endüstrilerindeki güvencesiz çalışma koşulları (Ross 2009), Afrikalı köle çalışmaları (Nest 2011) örnek olarak gösterilebilir. Buna ek olarak, Çin İşçi İzleme Örgütü (<http://www.chinalaborwatch.org/>), Finnwatch (www.finnwatch.org/), SACOM- Öğrenciler ve Akademisyenler gibi sivil toplum örgütleri tarafından teşvik edilen bir tür aktivist bursu gelişmiştir. Kurumsal Yanışlık (sacom.hk), SOMO- Çokuluslu Şirketler Araştırma Merkezi (<http://somo.nl/>), Swedwatch (<http://www.swedwatch.org>) ve MakeITFair (<http://makeitfair.org>). Bu tür burslar örneğin; BİT endüstrisindeki çatışma mineralleri (Finnwatch 2007; SOMO 2007; Swedwatch 2007; Finnwatch ve Swedwatch 2010) iPhone ve iPad'lerin üretiminde Foxconn'da çalışma koşulları hakkında ampirik çalışma raporları hazırladı (SACOM 2010, 2011a, b, 2012).

Eğer emek, sınıf ve kapitalizm, medya, kültür ve iletişim okumak için önemliyse o zaman analize rehberlik edebilecek teorik bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. En uygun yaklaşım bu bağlamda Marx'ın emek değer teorisidir. Ama neden tam olarak başka emek teorisi değil de Marx'ın emek teorisi? Hıristiyan felsefesinde, yabancılaşmış emek ve sınıf ilişkilerinin varlığı daima tanrının verdikleri olarak görülüyordu. Klasik politik ekonomide, tanrının zulüm ve yoksulluğun doğası fikrinden vazgeçilmiş, sınıf ilişkileri sosyal ilişkiler olarak düşünülmüştür. Ancak bu ilişkinin ilerleme

için gerekli olduğu kabul edildi. Potansiyel çöküşü, üretici güçlerin gelişmesiyle sağlanan tarihsel potansiyel olarak görülmedi. Klasik politik ekonomi, kapitalist üretim biçiminin mevcut durumunun ebedi olduğu iddiasını açıklığa kavuşturmaktan yoksundu. Sonuç olarak kapitalizmde var olan emeğin biçimini gördü ve iş bölümü, özel mülkiyet ve sınıf ilişkileriyle karakterize edildi, böylece ebedi ve doğallaştırıldı. Aksine, Marx bu tür görüşleri eleştiriyordu. Dolayısıyla yaklaşımı politik ekonominin eleştirisidir. Sadece politik ekonomiye bir katkı değildir. Marx, çalışmanın tarihsel karakterini politik ekonomiyi anlamak için çok önemli bir nokta olarak tanımlayan ilk yazardı (Marx 1867/1990:131f). Marx, iş ve emeğin ne olduğunu tartışırken mevcut en kapsamlı analizi sunmaktadır. Ansiklopedilerde ve iktisat sözlüklerinde, emek, emek gücü, emek süreci veya emek teorisi gibi girdiler çoğunlukla baskın olarak Marx ve Marksist teori ile ilişkilidir (bkz. örneğin Eatwell, Milgate ve Newman 1987'deki ilgili girdiler).

Marksist emek değer teorisi nedir? Emek ve emek zamanının, kapitalizmin önemli faktörleri olduğunu varsayan teoridir. Soyut insan emeği, değer maddesidir; metallerin ortak özelliğidir. Bir metanın değeri, onu üretmek için gereken ortalama emek süresidir. Emek zamanı, değer ölçüsüdür. Değer hem madde hem de büyüklüğe sahiptir ve bu özelliklerde insan emeği, emek zamanıyla bağlantılıdır. Değer, “metalar için ortak olan” toplumsal bir sistemdir, değişim ilişkisindeki “ortak faktör”dür (Marx 1867/1990:128). Dolayısıyla, kullanım-değeri ya da yararlı bir makale, yalnızca soyut insan emeğinin nesnelleştirildiği [verge-genständlichkeit] veya içinde gerçekleştiği için değerlidir” (Marx 1867/1990:129). Karmaşıklıkların değerleri “üretim maliyetleri, diğer bir deyişle onları üretmek için gereken emek zamanıyla belirlenir” (Marx 1867/1990:137). Değerin büyüklüğü, makalede yer alan “değer yaratan madde” miktarı ile ölçülmektedir. Bu miktar çalışma süresiyle, belirli saat, gün vb. ölçüde ölçülür. (Marx 1867/1990:129). Kesin olmak gerekirse toplumsal olarak gerekli emek, değer özüdür: “Sosyal açıdan gerekli emek-zamanı, belirli bir toplum için normal üretim koşulları altında ve ortalama beceri, yoğunluk derecesiyle herhangi kullanım-değeri üretmek için gereken emek-zamanıdır, o toplumda hüküm süren emeğin. [...] Bu nedenle, herhangi bir maddenin değerinin büyüklüğünü belirleyen şey, sosyal olarak gerekli emek miktarı veya üretimi için sosyal olarak gerekli emek zamanıdır” (Marx 1867/1990:129). “Emek zamanına göre belirlenen metaların değeri sadece ortalama değeridir” (Marx 1858/1993:137). Metaları değerler olarak kabul edersek onları yalnızca gerçekleştirilmiş, sabitlenmiş veya isterseniz kristalize edilmiş sosyal emeğin tek yönü altında ele alırız (Marx 1865). Sosyal olarak gerekli emek, “belirli bir alanda üretilen metaların ortalama değeri olarak görülecek” ortalama meta değerini belirler (Marx 1894/1991:279).

Her malın kendine özgü bir değeri vardır (üretim zamanı). Ancak piyasada ve endüstride önemli olan ortalama üretim süresidir. Bir sektörde piyasada benzerliklerin üretilmesi için gereken ortalama çalışma süreleri birbiriyle rekabet etmektedir. Sosyal olarak gerekli çalışma süresi, ortalama becerilere ve ortalama verimlilik seviyesine dayalı meta üretmek için tüm ekonomide gerekli olan ortalama çalışma süresidir. Bireysel sermayenin kendi verimliliği, iş gücünün belirli bir beceri seviyesi vb. vardır. Dolayısıyla, üretilen metanın ortalama değeri, metayı tüm sektörde ortalama olarak üretmek için gerekli olan toplumsal gerekli emekten sapabilmektedir.

Değer yasası, üretim hızı ve verimlilik seviyesiyle ilgilidir: Bir meta yaratmak için kullanılan verimlilik ne kadar yüksek olursa değeri o kadar düşük olur: “Genel olarak, emeğin üretkenliği ne kadar büyük olursa emek-süresi o kadar az olur, eşya üretmek için gerekli olması hâlinde, o eşyada kristallenen emek kütlesi ve değeri o kadar az olur. Tersine, emeğin üretkenliği ne kadar az olursa, eşya üretmek için gereken emek-zamanı ve değeri de o kadar büyük olur. Dolayısıyla, metanın değeri, doğrudan meta içinde gerçekleşmesini bulan emeğin miktarı ve tersine üretkenlik olarak değişir” (Marx 1867/1990:131).

İşçiler ayakta kalmak için sınıf ilişkilerine girmeye ve kâr elde etmeye zorlanırlar, bu da sermayenin uygun artı değere ulaşmasını sağlamaktadır. Sömürülen artı-değer kavramı, kapitalizmin sınıf toplumu olduğunu göstermeyi amaçladığı Marx'ın teorisinin ana kavramını oluşturmaktadır. “Artı değer teorisi sonuç olarak sömürü teorisini dolaysız olarak oluşturur” (Negri 1991:74) ve kişi sınıf teorisini, sonuç olarak sınıfsız toplum için politik talepte bulunabilmektedir.

Sermaye para değil, birikim yoluyla artan paradır, “para getiren para”dır (Marx 1867/1990:256). Marx, emek gücünün değerinin, kapitalizmde işçiler tarafından ücretleriyle ödenen, hayatta kalmak için gerekli olan (gerekli emek zamanı) malların üretimi için gereken ortalama zaman miktarı olduğunu savundu. Artı-emek-zamanı, gerekli emek-zamanını aşan, ödenmemiş kalan, kapitalistler tarafından ücretsiz olarak tahsis edilen ve para kârına dönüştürülen emek-zamanıdır. Artı-değer madde özünde ödenmemiş emek-zamanının somutlaştırılmasıdır. Sermayenin kendi kendine değerlenmesinin sırrı, emrinde, başkalarının ödenmemiş emeğinin belirli miktarına sahip olduğu gerçeğine çözüm getirir (Marx 1867/1990:672). Artı değer, “işçi emeğine, ama kapitaliste hiçbir şeye mal olmaz”, ancak “hiçbiri daha az kapitalistin meşru malı olmaz” (Marx 1867/1990:672). “Sermaye de zorlayıcı bir ilişkiye dönüştü ve bu, işçi sınıfını, kendi ihtiyaçlarının dar çemberi için gerekenden daha fazla iş yapmaya zorlar. Artı-emeğin çıkarıcısı, emek-gücünün sömürücüsü olarak, başkalarının faaliyetlerini üretmede ajan ola-

rak, doğrudan zorunlu emeğe dayanan, sınırsız ve acımasız etkinliği önceki tüm üretim sistemlerini aşar.” (Marx 1867/1990:425).

Marx'a göre kapitalizm, kapitalistler tarafından ödenmeyen emeğin işçilerden sürekli olarak çalınmasına dayanmaktadır. Sermayeyi vampir ve kurt adam olarak nitelendirmesinin nedeni budur. “Sermaye, vampir benzeri, sadece canlı emeği emerek yaşayan ve daha fazla emdiği zaman, daha fazla emek emen ölü emektir” (Marx 1867/1990:342). Artı değer üretimi “kapitalist üretimin özel içeriğini ve amacını oluşturur” (Marx 1867/1990:411), “kapitalist üretimin farklı özellikleri, üretim tarzının mutlak yasasıdır” (Marx 1867/1990:769), “itici güç ve kapitalist üretim sürecinin nihai sonucudur” (Marx 1867/1990:976).

Emek zamanı ve artı değer gibi kavramlar, medya üzerine çalışırken neden önemlidir? Birkaç örnek kullanarak bu konuda tartışma yapmaya çalışacağım.

Kuzey Kivu'da (Demokratik Kongo Cumhuriyeti) dizüstü bilgisayar ve cep telefonu üretimi için gerekli olan mineralleri çıkaran köleleşmiş madenci olan Muhanga Kawaya, çalışmalarını şu şekilde anlatıyor: “Küçük delikten sürünürken kollarınızı kullanarak düzgün kazmak için yeterli alan yok ve her yerde kötü bir şekilde parmaklarınız sıyrılıyor. Ve sonra, nihayet kasiterit ile geri döndüğünüzde, askerler silah zoruyla kapmayı bekliyorlar. Yani yiyecek almak için hiçbir şeyiniz yok. Bu yüzden hep açız” (Finnwatch 2007:20).

Batılı şirketler tarafından satılan bilgisayarların ve cep telefonlarının bir araya geldiği Foxconn Shenzhen'de Çinli mühendis şöyle diyor: “İlk nesil iPad'i ürettik. Biz 6 aylık bir süre boyunca pazar günleri dâhil çalışmak zorunda kaldık. Sadece 13 günde bir dinlenme günümüz vardı. Hafta sonları için fazla mesai primi yoktu. Günde 12 saat çalışmak beni gerçekten çok yordu” (SACOM 2010,7). Silikon Vadisi'nde, toksik maddelere maruz kalan bir Kamboçyalı BİT meclisi şöyle bildiriyor: “Aynı şekilde hisseden [yaptığım] iş arkadaşlarımla konuştum ama işlerini kaybetme korkusuyla olayı büyütmediler” (Pellow, Park 2002:139). Foxconn, kapitalist medya şirketlerinin kurumsal sosyal sorumsuzluğunu gösteriyor (Sandoval 2014). “Eldeki elma [...] çürük elmadan daha iyidir.” “Küresel kapitalizmi karakterize eden eşitsizlik ve sömürü yapılarının bir örneğidir” (Sandoval 2013:344).

30'lu yaşların ortalarında Hint yazılım endüstrisinde proje yöneticisi Mohan şunları açıklıyor: “İş önceliklidir. [...] Ailenin ve başkalarının hayatında işgal ettiği alan azalmaya devam ediyor” (D'Mello, Sahay 2007:179). Başka bir yazılım mühendisi şunları iddia ediyor: “Bazen sabah 8'den başlayıp haftada beş gün akşam 10, 11'de bitiriyorsunuz. Ve her zaman çağrılabilirsiniz [...] Ayrıca hobi geliştirmezsiniz” (D'Mello, Sahay 2007:179).

Google'daki bir yazılım mühendisi Google'daki çalışma durumunu açıklar: “Eksileri, büyük miktardaki faydalar (ücretsiz yiyecekler gibi) nedeniyle, çalışanlardan daha uzun saatler çalışmasının beklenildiği gibi, yazılı olmayan kural vardır.”

Birçok kişi günde 8 saatten fazla çalışır, daha sonra e-posta ile çalışır veya evde, gece (veya hafta sonları) birkaç saat çalışacaktır. İyi bir iş, yaşam dengesi ile son derece iyi performans göstermek zor olabilir. Üst Yönetime tavsiye -Mühendislere, %120 iş yapmak zorunda bırakmadan, projelerde çalışmak için %20 zaman kullanma konusunda daha fazla özgürlük verin” (veri kaynağı: glassdoor.com).

Amazon Mechanical Turk, işletmelere ve geliştiricilere isteğe bağlı, ölçeklenebilir iş gücüne erişim sağlayan “iş piyasasıdır” İşçiler binlerce görev arasından seçim yapar ve uygun olduğunda çalışırlar” (<https://www.mturk.com/>). Müşteriler, belirli ücret karşılığında belirli hizmetleri aradıkları platformda reklam verebilir ve bunları gerçekleştirmek isteyenler çevrim içi olarak yanıt verebilmektedir. Anlaşma gerçekleşirse işçi görevi gerçekleştirmekte, sonucu çevrim içi olarak istemciye göndermektedir. Çalışma görevleri neredeyse tamamen bilgilendirme çalışmalarını içerir. Konuşma transkripsiyon görevleri için bir araştırma (20 Kasım 2012'de gerçekleştirildi) üç görevle sonuçlandı (biri bir saatlik görüşme süresini kopyalamanın ortalama altı saat çalışma süresinin olduğunu varsayarsa) saatlik ücret a) 4 ABD doları b) 4 ABD doları c) 3 ABD doları. Buna karşılık, tipik profesyonel transkripsiyon hizmetleri (örn.www.fingertipstyping.co.uk/prices_and_turnaround.htm, http://www.franklin-square.com/transcription_per_line.htm) saatte yaklaşık 15-25 ABD doları ücret almaktadır.

Facebook, kullanıcılardan sitesini karşılığını ödemedi başka dillere çevirmelerini istedi. Çeviri, kullanıcılarla kitle kaynaklıdır. Facebook'ta büyüme, katılım, mobil işler, başkanı Javier Olivan, kullanıcı tarafından oluşturulan platform çevirisini “harika” olarak görmektedir. Çünkü Facebook'un hedefi “herkesin bir gün Facebook gezegenine gelmesi”dir. (MSNBC 2008). ‘Güney Kore'nin Seul şehrinde İngilizce öğreten Kaliforniyalı 29 yaşındaki Valentin Macias, geçmişte kâr amacı gütmeyen internet ansiklopedisi Wikipedia'ya çeviri yapmak için gönüllü olduğunu ancak bunu Facebook için yapmayacağını söyledi. Macias, Associated Press'e Facebook mesajında; Wikipedia'ya çeviri yapma nedenini; özgecil, hayırsever, bilgi paylaşımı, bağış destekli olduğunu söyledi. Bu nedenle, insanlar zamanlarını ve enerjilerini multi milyoner dolarlık bir şirkete bağışlamak için kandırılmamalıdır, böylece şirket tazminat olmadan milyonlarca daha fazlasını yapamaz (MSNBC 2008).

Bu örnekler, BİT endüstrisi ile ilişkili çeşitli emek biçimlerini özetlemektedir. Ödeme seviyeleri, sağlık riskleri, fiziksel, ideolojik ve sosyal şiddet, stres, serbest za-

man, fazla mesai ve işçilerin yaşadığı baskı ve kontrol biçimleri bakımından farklılık gösterirler ancak hepsinin ortak noktası insan iş gücünden faydalanmaktır. BİT şirketlerine parasal olarak fayda sağlayan, işçilerin yaşamları, vücutları veya zihinleri üzerinde olumsuz etkileri olan bir yoldur.

Emek zamanı kapitalizm için çok önemlidir çünkü emek gücü meta olarak örgütlenir ve bu nedenle emeğin her saniyesi paraya mal olur. Sermayenin işçileri bildiğince az ücretle mümkün olduğunca uzun süre çalıştırmaya, onları mümkün olduğunca yoğun hâle getirmeye ve böylece ödenmemiş emek süresinin sonucu olan mümkün olan en yüksek kârın elde edilmesine olan ilgisinin nedeni budur.

Marksist yaklaşımdaki değer (Marx'ın emek değer teorisi), belirli bir metanın üretimi için gereken çalışma saatlerinin miktarıdır. Ölçülmesi zor olan her metanın üretimi için bireysel emek zamanı vardır. Ekonomik açıdan önemli olan, metanın üretimi için belirli bir zaman diliminde (bir yıl gibi) harcanan ortalama çalışma süresidir. Ortalama iş gücü değerleri, bir şirkette, bir grup şirkette, bir ülkede veya uluslararası bir sektörde meta üretimi için hesaplanabilir. Sermaye, kâr artırmak için metanın değerini azaltmaya çalışır. Emtia değerinin düşmesi, üretimin hızlanması anlamına gelir, yani belirli bir miktar paraya mal olan aynı çalışma süresi, işçilik maliyetleri artmamış olmasına rağmen, birikmeye izin veren, aniden daha fazla sayıda meta üretecek, bu da zaman birimi başına daha fazla kâr anlamına gelecektir.

Ana hatlarıyla verilen örnekler BİT endüstrisi için çalışma süresinin önemini göstermektedir: Muhanga Kawaya gibi köle maden işçileri öldürülme tehdidi ile zor durumda çalışmaktadır, bu da onları düşük çalışma süreleri için ya da hiç ücret ödemediği uzun saatler çalışarak maksimum çalışma süresinin ödenmemiş kalmasını sağlamaktadır. Foxconn'daki işçiler uzun saatler çalışmakta, ücretsiz fazla mesai yapmaktadırlar. Böylece Apple ve diğer BİT şirketleri işçilik maliyetlerini düşürür. Foxconn çalışanlarının ücretleri nispeten düşük ve çok uzun saatler çalışıyorlar. Foxconn, ödenmeyen saatlerin toplamını artırmak için çalışma gününü uzatmaya çalışmaktadır. Çoğunlukla kadın göçmenler olan Silikon Vadisi'ndeki BİT montajcıları oldukça benzer çalışma koşullarına sahiptirler. Birçoğu çalışma saatleri boyunca toksik maddelere maruz kalmaktadır. Hindistan yazılım endüstrisinde ve Google'da yazılım mühendisleri çok çalışır durumdadır. Çok uzun saatler çalışırlar ve hobileri, rahatlatıcı aktiviteleri, arkadaşları ve aileleri için fazla zamanları yoktur. Google'da, Hindistan'da ve diğer ülkelerde yazılım geliştiricileri, zaman baskısıyla proje tabanlı yazılım mühendisliğinde çalıştıkları için oldukça streslidir. Yaşamları emek zamanı olma eğilimindedir. Amazon Mechanical Turk, daha ucuz olan düzensiz emek biçimleriyle düzenli istihdam durumunda olduğu gibi iş yapmanın yöntemini bulmuştur. Şirketlerin, düzenli bir çalışanın belirli bir görev için alacağı süre boyunca çalışan,

ancak daha düşük ödeme için çalışanlar bulmasına yardımcı olur. Fikir, maliyetleri düşürmek, yani normal çalışma koşullarında olduğu gibi aynı çalışma süresi için daha az ödeme yapmak için internet üzerinden kalabalık bir iş bulmaktır. Facebook çevirisi, bir adım daha ileri gidiyor ve çeviriyi ücret ödemediği için gerçekleştirilmesi beklenen kullanıcıları dış kaynak olarak konumlandırmaktadır. Ana fikir kullanım süresini çalışma zamanına dönüştürmektir.

Çalışma gününün uzatılması, ücretsiz çalışma süreleri, fazla çalışma, emek zamanı olarak fazla mesai, emek süresinin kapitalist BİT endüstrisinin önemli bir yönü olduğunu göstermektedir. Farklı emek biçimleri -madencilik, donanım birleştirme, yazılım mühendisliği, çağrı merkezi çalışmaları, boşa harcanan emek, vb.- uluslararası dijital iş bölümünde bir araya gelmektedir (Fuchs 2014a): dijital emek en iyi şekilde tüm emek eylemleri için şemsiye terim olarak anlaşılmalıdır. Dijital medya ve dijital medya kullanımının varlığını sağlamak için birbirine bağlı fakat çoğunlukla anonim olarak yürütülmektedir. Bu, üretici güçlerin örgütlenmesinin farklı biçimlerinin (tarımsal-kültürel emek, endüstriyel emek, bilgi emeği) ve farklı üretim biçimlerinin (örneğin kölelik, feodalizm, kapitalizm, ataerkillik, komünizm) ifadeleri olan emek biçimlerini içermektedir. Dijital emek olgusu, kapitalizmin kapitalist modda altüst olan diğer üretim biçimlerini içerdiğini ve üretici güçlerin örgütlenmesinin özel biçimi olarak bilgi ekonomisinin tarım ve sanayinin yerine geçmediğini, ancak bu modların çağdaş ekonomilerde birbirine bağlı olduğunu göstermektedir (Fuchs 2014a).

Uluslararası dijital iş bölümü (IDDL) kavramı, kapitalizmin çeşitli aşamalarının, kapitalist ve kapitalist-öncesi üretim biçimlerinin farklı biçimlerinin karakteristiği olan çeşitli emek biçimlerinin, çifte ücretsiz-ücretli emek, “ev hanımı” emeği ve köle emeği, kapitalist BİT endüstrisinde yer alan çeşitli şirketlerin değer yaratan ve kârlarını oluşturan küresel sömürü emek biçimleri ağını oluşturmaktadır. IDDL, kapitalist kalkınma aşamalarının ve tarihsel üretim biçimlerinin (ataerkil ev işi, klasik kölelik, feodalizm, genel olarak kapitalizm, endüstriyel kapitalizm, bilgi kapitalizmi gibi) basitçe ekonomik kalkınmanın ardışık aşamaları olmadığını, ancak hepsinin diyalektik olarak aracılık ettiğini gösterir (Fuchs 2014a). En eski özel mülkiyet şekli ataerkil ailede oluşturuldu. Ataerkil üretim ve ev işi modu, BİT değer zincirinde Google, Facebook, YouTube, Twitter & Co'nun ajanları ve BİT üreticileri “ücretsiz” çevrim içi çalışanlarının yüksek kontrollü ve sömürülen çalışmaları şeklinde varlığını sürdürüyor. İşçilerin özgür olmadığı, daha ziyade fiziksel olarak zorlayan ve neredeyse sınırsız olarak sömüren köle sahiplerinin mülkiyeti, klasik ve feodal kölelik biçimleri, BİT'lerin fiziksel temelini oluşturan çatışma minerallerinin çıkarılmasında devam etmektedir. Kapitalizm sadece sermaye birikimine

değil, aynı zamanda çift serbest ücret emeğine de dayanır, bu da işçilerin emek güçlerini kapitalistlere mal ve süreçten uzaklaştıran emtia olarak satmak zorunda bırakılan açlıktan ölme tehdidi altında oldukları anlamına gelir. Kapitalist üretimin ve ücretli emeğin, emeğin belirli bir sömürüsü olarak kurulmasını sağlar. Çifte ücretsiz ücret emeği, BİT değer zincirinde çeşitli özel biçimler alır. Birincisi, endüstriyel kapitalizmin ilk aşamasına benzeyen koşullar altında çalışan ücretli işçiler vardır. Bunlar sağlıklarını, iş yaşamlarını riske atan imalat ve montaj işçileridir. Onların işi hiç de eğlenceli değildir. Taylorist ve Fordist fabrika çalışmasının sona ermediğini ancak bilgi toplumunda yeni koşullar altında varlığını sürdürdüğünü gösteren yüksek düzeyde kontrol, iş yeri gözetimi ve standartlaştırılmış çalışmaya tabidirler. Ayrıca çağrı merkezi temsilcileri bir tür Taylorist çalışma durumuyla karşı karşıyadırlar, farkları emeklerinin BİT üretimine ve topluluğuna zıttır, esas olarak fiziksel değil, ana faaliyetlerinin konuştuğu, etkilerle ikna edici olması bakımından doğada bilgi verici, yazarak, telefon sistemlerini kullanarak ve veri tabanlarına erişerek çalışmaktadırlar. IDDL ayrıca, Google çalışanı tarafından gönderildiği üzere oldukça yüksek ücretli ve oldukça stresli bir oyun çalışması biçimi olan nispeten yeni ücretli emek biçimlerini de içermektedir.

Raymond Williams, Marksizmi küçümseyen Marksizm ve Literatür adlı kitabında, Marksizm'in tarihsel kültürünü “bağımlı, ikincil, üstyapı olarak görme eğilimini sorgular”: sadece 'fikirler, inançlar, sanatlar, gelenekler, temel maddi tarih tarafından belirlenen bir alan (Williams 1977:19) olarak nitelemektedir. Marksist teorilerin ekonomi ve kültür ilişkisini tartışmak için kullandığı çeşitli Marksist kavramları tartışır: kararlılık, yansıma, üreme, arabuluculuk, homoloji. Bu yaklaşımların hepsi, ekonomi ve kültür arasında değişen nedensellik belirleme veya karşılıklı nedensellikle ilişkili olduğunu varsaymaktadır. Ancak hepsi, Williams'ın (1977:59) “idealist” olarak gördüğü “kültürün maddi sosyal yaşamdan ayrılması” (Williams 1977:19) varsayımını paylaşacaktır. Bu yaklaşımların sorunu “yeterince materyalist” olmamalarıdır (Williams 1977:92). Williams (1977:78) Marx'ın “düşünce ve faaliyetin alanlarının” ayrılmasına karşı olduğunu savunmaktadır. Üretim, “tüketim, dağıtım ve değişim” ile sosyal ilişkilerden farklı olacaktır (Williams 1977:91). Üretken güçler, sosyal bilgi üretimi ve iş birliği de dahil olmak üzere, “gerçek yaşamın üretimi ve çoğaltılmasının tüm araçları” olacaktır (Williams 1977:91). Politika ve kültür maddi üretim alemleri olur: yönetici sınıflar kaleler, saraylar, kiliseler, hapisaneler, işaneler, okullar, silahlar, kontrollü bir basın vb. üreteceklerdi (Williams 1977:93). Bu nedenle “sosyal ve politik düzenin üretiminin maddi özelliği” üstyapı kavramı olacaktır (Williams 1977:93).

Kültürün önemli olduğuna dair fikrini göstermek için Williams, Marx'ın Grundris-

se'sindeki pasajından bahseder: “Verimli emek, yalnızca sermaye üreten iş gücüdür. Sayın Senior, piyano üreticisinin üretken bir işçi olduğunu, ancak piyanist olmadığını ancak piyano, piyanist olmadan saçma olurdu? Ancak durum böyledir. Piyano üreticisi sermayeyi yeniden üretir; piyanist emeğini yalnızca gelirele değiştirir. Fakat piyanist müzik üretmiyor ve müzikal kulağımızı tatmin etmiyor, bir dereceye kadar ikincisini bile üretmiyor mu? Gerçekten de yapar: emeği bir şey üretir fakat bu onu ekonomik anlamda üretken emek yapmaz; sanrı üreten delinin emeğinden daha fazla üretken değildir. Emek yalnızca kendi zıtlığını üreterek üretken olur” (Marx 1858/1993:305). Williams bugün, Marx'ın zamanından başka, “müzik üretiminin (ve sadece enstrümanlarının değil) kapitalist üretimin önemli bir dalı olduğunu” belirtiyor (Williams 1977:93).

Beni burada ilgilendiren nokta emeğin üretken ve verimsiz olmadığı değil, ekonomiyi ve kültürü neyin oluşturduğu sorusudur. Eğer iki alem ayrılırsa piyanoyu inşa etmek iştir ve ekonominin bir parçasıdır, çalmak ise iş değil, kültürdür. Marx, piyanoyu çalmanın insan kulağını tatmin eden bir kullanım değeri ürettiğinden ve bu nedenle bir çalışma biçimi olduğundan şüphe duymamaktadır. Sonuç olarak müzik üretimi piyano üretimi gibi ekonomik bir faaliyet olmalıdır. Williams (1977:94) kültürel materyalizmin sanatın, fikirlerin, estetiğin ve ideolojinin maddi karakterini görmek anlamına geldiğini ve piyano yapımı ve piyano çalmayı düşünürken “tüm bu uygulamalar arasındaki ilişkileri” keşfetmenin, tanımlamanın önemli olduğunu vurgulamakta, “sadece bir kısmının maddi olduğunu” varsaymaktadır.

Piyano yapımcısı ve piyanistin yanı sıra müzik bestecisi de vardır. Piyano müziğinin varlığını garanti etmek için her üç çalışmaya da ihtiyaç duyulmakta ve mutlaka ilişkilendirilmektedir. Bu üç üretken faaliyetten birini kategorik olarak kültür olarak tespit etmek ve diğerlerini kültürden dışlamak kültür kavramını sınırlamaktadır. Birinin diğeri olmadan var olamayacaktır. Bu ayrılığın yanı sıra ayrı birimlerin siyasi değerlendirmeleri de gelmektedir. Sıkça uygulanan prosedür, besteci ve oyuncunun çalışmalarını dahil etmek ve piyano üreticisinin çalışmalarını dışlamaktır. Kültür elitistleri daha sonra sadece bestecinin ve oyuncunun gerçekten yaratıcı olduğunu savunurken kaba materyalistler elleriyle çalıştığı ve bir eser ürettiği için sadece piyano üreticisinin üretken işçi olabileceğini savunuyorlar. Her iki karar da tecritçi ve politik olarak sorunludur.

Aksine, Raymond Williams (1977:111) kültürel materyalizmi önemli bir önerme olarak formüle eder; “kültürel çalışma ve faaliyet [...] bir süper yapı değildir” çünkü insanlar fiziksel kaynakları eğlence ve sanat için kullanacaklardır. Williams'ın kültürel çalışmanın maddi ve ekonomik olduğunu, kültürün varlığının altında yatan fiziksel ve düşünsel faaliyetlerin birbirine bağlı olduğu varsayımlarını birleş-

tirmek, kültürün varlığı için bağlı ve gerekli olan tüm fiziksel, düşünsel üretim süreçlerini birbirine bağlayan bir bütünlük olduğu anlamına gelir. Daha basit bir ifadeyle, piyano üretici, besteci ve piyanist Williams için üç kültürel çalışan anlamına gelmektedir.

Williams (1977:139), kültürel materyalizmin, kültürün varlığı için gerekli olan “öğelerin karmaşık birliğini” görmesi gerektiği sonucuna varır: fikirler, kurumlar, oluşumlar, dağıtım, teknoloji, izleyiciler, iletişim ve yorum biçimleri, dünya görüşleri (138p). Bir işaret sistemi, onu üreten sosyal ilişkileri, kurulduğu kurumları ve kültürel bir teknoloji olarak rolünü içerecektir (Williams 1977:140). “İnsan düşüncesini, hayal gücünü ve kavramlarını” erkeklerin maddi yaşam sürecinden ayırmanın gerçek tehlikesinden kaçınmak için (Williams 1989:203), Marx’ın “kültürü tartışırken insan faaliyetinin bütünlüğüne” odaklanması gerektiğini ileri sürer. (Williams 1989:203). “Sosyal ve maddi başlangıçtan itibaren kültürel uygulamayı vurgulamak zorundayız” (Williams 1989:206). “Zihinsel emeğin” üretken güçleri kendi içlerinde kaçınılmaz materyale ve dolayısıyla toplumsal tarihe sahiptir” (William 1989:211).

Daha sonraki çalışmalarında Williams özellikle bilgi, iletişim ve izleyicilerin, ekonomi ve kültürün ayrılığını yeniden düşünmeyi, kültürü maddi olarak görmeyi gerektiren mal olarak satıldığı bilgi ekonomisinin ortaya çıktığını vurguladı. “[Ben] bilgi süreçleri [...] ekonomik organizasyonun niteliksel bir parçası hâline gelmiştir” (Williams 1981:231). “Dolayısıyla, tüm modern emek sürecinin büyük bir kısmı, “geleneksel kültürel” faaliyetlerden teorik olarak kolayca ayıramayan terimlerle tanımlanmalıdır. [...] Bu sistemlerin doğrudan operasyonlarına ve aktivasyonlarına çok daha fazla işçi katılmakta ve oldukça yeni sosyal ve sosyal sınıf karmaşıklıklar bulunmaktadır” (Williams 1981:232).

Bilgi, bilgi toplumlarında ekonomik üretimin önemli bir yönü olduğundan, kültür kavramı popüler kültür, eğlence, sanat eserleri ve mal tüketiminde anlam üretimi ile sınırlı olamaz, ancak ekonomik üretim ve değer yaratma alanına genişletilmesi gerekmektedir. Kültür emeği kavramı bu nedenle çok önemlidir.

Çağdaş kapitalizmde piyanolar, besteler (fikri mülkiyet hakları yoluyla) ve müzik üç metadan ibarettir. Yani piyano yapımcısı, besteci ve müzisyenin kültürel çalışmasını birleştiren şey, meta biçiminin eserlerini değiştirdiğidir. Raymond Williams, bu durumun kültürü, maddi ve ekonomik olarak düşünmemizi gerektirdiğini savunuyor. Ancak, ilk etapta tüm bu uygulamaların önemli olduğunu ekliyor çünkü farklı türlerde kullanım değerleri üretiyorlar.

Müzik kültürü örneğini alıp dijital ortama aktarırken yazışmalar buluyoruz: Dona-

nim üreten dijital medya yapımcıları, yazılım oluşturan dijital medya bestecileri ve yazılım oluşturmak için donanım üzerinde verimli şekilde çalışan dijital medya kullanıcıları, içerik, iletişim ve sosyal ilişkiler bulunmaktadır. Dijital emeği, dijital içerik üreticilerine indirgeyenler, tıpkı kültürel emeği anlam ve fikir üretmeye indirenler gibi, idealist bir şekilde, mutlaka bir arada ait olan iki unsuru ayırırlar. Dijital medyanın birlikte var olmasını sağlayan unsurların düşünülmesi ortak kategori gerektirir: uluslararası dijital iş bölümü. (IDDL) (Fuchs 2014a).

Küresel kolektif BİT birçok farklı işçi grubundan oluşur: ücretsiz dijital emek, yüksek ücretli ve yüksek stresli bilgi işçisi aristokrasisi, gelişmekte olan ülkelerdeki bilgi çalışanları, Taylorist çağrı merkezi ücret çalışanları, Taylorist donanım montajcıları ve üreticileri, köle maden işçileri. Bu, BİT endüstrisinde “çifte serbest” ücretli emeğin ve Marcel van der Linden ve Karl Heinz Roth'un (2009) iddia ettiği gibi, genel olarak “artık küresel işçi sınıfının ve köle sözleşmesinin stratejik ve ayrıcalıklı parçası olmadığını göstermektedir. İşçi, (sözde) serbest meslek vd. kapitalizmi kuramsallaştırmak için eşit derecede önemlidir.” (van der Linden ve Roth 2009, 24; Almanca'dan çeviri).

Bazı akademisyenler, bir “bilgi toplumu” ya da “bilişsel kapitalizm”in yanı sıra “sosyal medya”nın yükselişinin, emek değer teorisinin kapitalizme güncelliğini yitirdiğini ve uygulanamayacağını savundu. Virno (2003:100), değer yasasının “kapitalist gelişmenin kendisi tarafından parçalandığını ve yalanlandığını” söylemektedir. Hardt ve Negri (2004:145) “bugün değerın temel ölçüsü olarak geçici emek birliğinin bir anlamı olmadığını” savunmaktadırlar. Vercellone (2010:90) “bilişsel kapitalizm”in “değer yasası krizi” ve “politik ekonominin temel kategorileri anlamını istikrarsızlaştıran ölçüm kriziyle sonuçlandığını; emek, sermaye ve apaçık değer” olarak yazmaktadır. Marx'ın (1858/1993) genel akıl olarak adlandırdığı üretimdeki bilginin yükselmesi, emeğin, özellikle de bilgi emeğinin “artık doğrudan üretime adanmış emek süresi temelinde ölçülememesi” ile sonuçlanacaktır (Vercellone 2007:30). “Bir zaman birimi içinde ölçülen” soyut emek, artık “emek üzerinde kontrol sağlayan ve aynı zamanda sosyal verimliliğin büyümesini destekleyen bir araç” olmayacaktır (Vercellone 2010:90). Yaratıcılık ve bilgi bugün “ana değer kaynağı” olacaktır (Vercellone 2010:105).

Birçok otonomist Marksistin günümüzde artık geçerli olmadığı varsayımı mümkün değildir çünkü bu yasa kapitalizmin varlığının temelidir. Varsayım Marx'ın Grundrisse'sinden bir pasajın yanlış yorumlanmasına dayanmaktadır (bkz. Vercellone 2007:29f) ki burada Marx, “emek zamanının sona ermesinin gerektiğini” söylemektedir (Marx 1858/1993:705). Yanlış yorum tam olarak Marx'ın burada kapitalizm içindeki bir dönüşümü tanımlamasıdır. Bunun yerine, aynı pasajdaki

Marx, “işçi kütlesi”nin “kendi artı emeğine” el koyduğu durumdan bahsettiğini açıkça ortaya koymaktadır (Marx 1858/1993:708). Kapitalizm var olduğu sürece, metaların değeri tarihsel olarak azalmaya eğilimli olmasına rağmen, değer üretim standardı olarak belirlemekte, bu da kapitalizmin kriz eğilimini iletirmektedir. Harry Cleaver, Marx'ın geçişinin, sınıf mücadelesinin “sistemi patlattığı ve yeni bir tane kurduğunu”, koşulundan kaynaklanan çerçeveye dayandığını belirtir (Cleaver 2000:92).

Grundrisse'deki pasajda, Marx şöyle der: “Bunu yaptıktan sonra -ve atılabilir zaman, antitetik bir varoluşa son verir- o zaman, bir tarafta, gerekli çalışma zamanı sosyal bireylerin ihtiyaçlarıyla ölçülecektir. Diğer yandan, toplumsal üretimin gücünün gelişimi o kadar hızlı büyüyecek ki üretim artık herkesin serveti için hesaplanmış olsa da herkes için harcanabilecektir. '(Marx 1858/1993:708). Marx, “değişim değerine dayalı üretimin” komünist toplumu çökerteceğinden bahsetmektedir.

Kurumsal sosyal medyada Facebook ve diğer şirketler ilgi alanlarını, kullanım davranışlarını, tarama davranışlarını, demografik verileri, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriği, sosyal ilişkileri vb. sürekli olarak izlemektedir. Bunlar kullanıcılar hakkında bireysel, duygusal, sosyal, ekonomik, politik, kültürel verilerdir. Bir kullanıcı Facebook'ta ne kadar çok zaman harcarsa, reklam müşterileri için bir ürün olarak sunulan kendisi hakkında o kadar fazla veri oluşturur. Bu emtia ve üretim sürecinde sömürü gerçekleşirken veri emtiaları üretim/sömürü işleminden sonra reklam müşterilerine satılmaktadır. Bir kullanıcı çevrim içi ortamda ne kadar çok zaman harcıyorsa potansiyel olarak satılabilecek daha fazla veri mevcut olur ve kendisine daha fazla reklam sunulabilir. Bu nedenle zaman, kurumsal sosyal medya için çok önemli bir rol oynamaktadır. Kullanıcılar sosyal medyayı kullanırlar çünkü Bourdieu'ya göre (1986a,b) sosyal sermaye (sosyal ilişkiler birikimi), kültürel sermaye (nitelik, eğitim, bilgi birikimi) ve sembolik sermaye (itibar birikimi) için bir dereceye kadar çabalarlar. Kullanıcıların sosyal, kültürel ve sembolik sermaye üretmek için ticari sosyal medya platformlarına harcadıkları süre, yatırımcının meta sermayesi hâline dönüştürülme sürecindedir. Ticari sosyal medyada emek zamanı Bourdieuan sosyal, kültürel ve sembolik sermayesinin Marksist değere ve ekonomik sermayeye dönüştürülmesidir.

İçerik üreten, etkileyen, beğenen, sosyal ilişkiler, emek zaman ve mekânda organize edilmektedir. Facebook kullanım zamanı, verimli çalışma zamanıdır. Facebook, Google ve karşılaştırılabilir kurumsal sosyal medya kullanıcıları tarafından çevrim içi olarak geçirilen tüm saatler, veri ürünlerinin oluşturulduğu çalışma süresi, kâr gerçekleştirme potansiyelidir.

Şimdiye kadar yaptığımız tartışma, emek değer teorisinin sıklıkla Marx'ın teorisinin güncel olmadığını savunan ideolojik eleştirinin hedefi olarak kullanıldığını göstermektedir. Ortaya çıkan iddialar, değer genelleştirildiği ve çoğullaştırıldığı (Grossberg), duygulanımlardan veya sosyal ağlardan (Hartley) kaynaklandığı ancak emekten oluşmadığı ve emek zamanıyla ölçülmesidir. Bu yaklaşımların sonuçları çeşitlidir ancak hepsi kapitalizmin ve kapitalist medyanın radikal eleştirisinin dolaysızlığının ya önem olarak azaldığı ya da tamamen reddedildiği sonucunu paylaşmaktadır.

Tüm otonomist Marksistler, bugün değer yasasının sonu olduğu varsayımını paylaşmamaktadır. Karl Heinz Roth (2005:60) bugün dünyada çok sayıda ücretsiz ve düşük ücretli çalışana vurgular. Bahsettiği örnekler ailede üretme işi, güvencesiz ve kayıt dışı emek, köle işçi, hapisane emeği (Roth 2005), geçici çalışma, mevsimlik işçi, göçmen işçi ve güvencesiz serbest meslektir (Roth, van der Linden 2009). Karl Heinz Roth ve Marcel van der Linden (2009:560), bu işçilerin “tabakalar ve sosyal grupların çok merkezli” küresel işçilerin (weltarbeiterklasse) oluşturduğunu söylemektedir. Nick Dyer-Witthford (2010:490) küresel işçinin a) sermayenin küreselleşmesine dayalı olduğunu, b) karmaşık bir iş bölümüne dayanan, c) düşük ücretli ve ücretsiz emeğe (göçmenler, ev işçileri, vb.) dayalı, d) küresel iletişim ağlarına yerleştirilmiş, e) güvencesiz koşullarla karşı karşıya olan f) dünya çapında etkileri olduğunu ileri sürmektedir. İşgücü güçlerinin mal sahibine kiralandığı bir fiyatı olmamasına, köle ustasının özel mülkiyeti olmasına rağmen, ücretsiz köle işçileri de değer üretecektir (Roth, van der Linden 2009:581-587). Roth ve van der Linden, sömürü ve değer üretiminin bir ücret ilişkisi gerektirmediğini iddia etmek için köle işçi örneğini kullanmaktadır. Dinamik emek değer teorisi (Roth, van der Linden 2009:590-600), sermayeyle ilişkiye girerek para kârının üretimine katkıda bulunan tüm insanların, kişiliğini kontrol ettiği ve sahip olduğu varsayımını kabul ederler. Köleler, emek gücü (ücretli işçiler), üretim ve geçim kaynakları (dış kaynaklı sözleşmeli emek), emek ürünleri (ücretsiz ve düşük ücretli emek) veya yeniden üretim alanı (üreme emeği) sömürülen sınıfın parçalarıdır.

Sermayenin, kârı en üst düzeye çıkarmak doğası gereğidir. Bunu yapmak için gerekli olan her şeyi alacaktır. Çünkü tek kapitalist, yüksek yatırım maliyetleri, ağır rekabet, verimlilik eksikliği vb. sonucunda sermaye biriktiremezse kendini iflas riskine atar. Yukarıda tartışıldığı gibi bu, sınıf mücadelesinin önemli bir unsurudur. Sermaye, kârı en üst düzeye çıkarmak için ücret toplamını mümkün olduğunca azaltmaya çalışır. Mümkünse sermaye emek gücünü kendi değerinin altında, yani hayatta kalmak için gereken sosyal olarak gerekli maliyetlerin altında ödeyecektir. Değerin iş gücü fiyatına dönüşmesi ve ikisi arasındaki fark, Cleaver (2000) ve Bidet

(2009)'in vurguladığı gibi, sınıf mücadelesinin sonucudur. İş mevzuatı ve örgütlü işçi hareketi, emek gücünün değerinden daha yüksek ücretler için mücadele edebilir. Bununla birlikte, emek zayıfsa örneğin, faşist baskı nedeniyle sermayenin kârları artırmak için ücretleri mümkün olduğunca azaltmak için herhangi bir fırsatı kullanması muhtemeldir. Neo-liberalizm, refah, bakım ve eğitim için devlet harcamalarının azaltılması, bu tür hizmetlerin özelleştirilmesi, geçici, güvensiz ve düşük ücretli, güvencesiz ücret ilişkileri yaratarak, emeğin gücünü zayıflatarak, ücret toplamını azaltarak, kârı artıran bir hükûmet biçimidir. Örgütleri, ücretlerini göreceli olarak veya kesinlikle arttırma, işçiliği düşük ücretli veya ücretsiz üretim biçimlerine dış kaynak olarak temin etme, işsizleri ödeme yapmadan veya aşırı düşük ücretler için çalışmaya zorlama, insan gücü için gereken asgari değer in altında bile mümkünse işgücü fiyatını mümkün olduğunca azaltmak bu sistemin kendisidir. Güvencesiz ve ücretsiz çalışma biçimlerinin birden fazla biçiminin yaratılması, sermayenin sınıfta emek gücünün maliyetini azaltmak için verdiği mücadelenin ifadesidir. Sonuç, iş gücü değerinin ve fiyatının kopmasıdır. İş gücünün değeri ile fiyatı arasındaki kopukluğa metaların değeri ve fiyatıyla olan kopukluk eşlik etmektedir: Ekonominin finansmanı, borsalar üzerinde yüksek gelecekteki karlar ve temettüler ancak fiili emek değerleri ve emtia fiyatlarından ayrılır. Çağdaş kapitalizm, değerlerin, kârların ve fiyatların ortak olma eğiliminde olduğu, böylece yüksek bir kriz eğiliminin olduğu ayrıklık ekonomisidir.

Dijital medya araştırmacıları, girişimciler, yöneticiler, danışmanlar ve on kişilik politikacılar, kullanıcıların iletişim ve entelektüel araçlarını kontrol ettiği demokratik ve katılımcı ekonominin yükselişi olarak Facebook, Twitter, YouTube vb. üretim ve tüketiciler ekonomiyi aktif ve yaratıcı şekilde şekillendirebilir. Dinamik bir emek değer teorisi bakış açısından bakıldığında, kurumsal sosyal medya, ücretsiz emeğin sömürülmesinin zıddıdır: Kullanıcıların bu tür platformlarda her zaman harcamaları, analizleri kişisel kullanım verilerini içeren veri malları oluşturmaktadır, kullanıcılara hedefli reklamlar sağlayan reklamcılık istemcilerine satılmaktadır. Kullanıcıların emek gücünün fiyatı sıfırdır, ödenmezler, bu da sermayenin emek gücü fiyatını olabildiğince düşürerek kârını en üst düzeye çıkarmasına izin verir.

Küresel işçinin çoklu evresi ayrı çalışma türlerinden ve üretim ilişkilerinden değil, bir bütün oluşturan birbirine bağlı üretim ilişkilerinden oluşmaktadır. Nick Dyer-Witheford (2002, 2010) bu nedenle çok uluslu şirketler tarafından küresel bir fabrika şeklinde düzenlenen, değer zinciri oluşturan küresel değer konusunun ortaya çıkmasından bahsetmektedir. Bilgi çalışmasının ortaya çıkışının ve küresel işçinin değer yasasının sonu anlamına gelmediğini, daha ziyade sömürünün genişlemesi ve işyerinden “geleneksel sömürü mahallinden” dolarak değer ya-

sasının genişlemesiyle (Dyer- Witheford 2002:8) “fabrika gezegenine” geçmiştir (Dyer-Witheford 2010:485). Facebook ve Google gibi ticari İnternet platformlarında kullanıcı emeğinin sömürülmesi, emeğin sömürülmesinin alanı olan her yerde bulunan fabrikanın, kapitalizmin bir aşamasının göstergesidir. Sosyal medya ve mobil İnternet, kitleyi her yerde yaygın kılmaktadır. Fabrika, oturma odanızla sınırlı değil, iş yeri gözetimi de tüm ara alanlardadır. Bütün gezegen bugün kapitalist bir fabrikadır. İnternet kullanıcılarının/tüketicilerinin sömürüsü izole edilmiştir, Afrikalı köle işçilerin hammadde çıkardığı daha büyük değer zincirinin bir parçasıdır, gelişmekte olan ülkelerdeki (ve Batı ülkelerindeki) düşük ücretli işçiler donanım monte eder, düşük ücretli işçiler ülkeler ve Batı mühendis yazılımındaki yüksek ücretli çalışanlar ve güvencesizce çalışan servis çalışanları (örneğin çağrı merkezlerinde) buna destek sağlamaktadır.

Dolayısıyla küresel değer konuları “dünya pazarının mantığı tarafından oluşturulan ve kısıtlanan değer yasasına tabidir” (Dyer-Witheford 2002:9). Ancak, değer yasasını, çalışmayı (Foxconn, intihar vb. gibi protestolar, grevler,) ve tüketmeyi reddederek (belirli ürünleri ve ticari olmayan ürünlerin kullanımını durdurmak) parasal değerleri aşan ve kâr amacı gütmeyen ve ticari olmayan nitelikte alternatif değerlendirme / üretim biçimleri yaratma potansiyeline de sahiptirler. (örneğin tescilli olmayan yazılım / işletim sistemleri, ticari olmayan sosyal ağ siteleri, kendi kendini yöneten alternatif BT şirketleri, vb.) Göran Bolin (2010) bu bağlamda, ekonomik değerın medyayı şekillendirebilecek tek ahlaki değer olmadığını vurgulamaktadır. Nick Couldry (2010) neo-libralizmin, ekonomik mantığa alternatif ahlaki değer oluşturan seslerin ifade edilme olasılıklarını azalttığına dikkat çekmektedir. Başka bir şekilde ifade edilir: Kapitalizmin değeri, insanın durumunu makinede sessiz ve sömürülen bir dişliliğe indirgeyen değerdir, bu da kendisini sürekli konuşurken olarak algılasa da çoğunlukla gerçek etkileri olmayan sese ve güce sahiptir. Ulaşılmaması gereken, ekonomik değerin, (ekonomik) değerin artık birincil (ahlaki) değer olmamasıdır.

Değer yasası gücünü kaybetmedi. Sömürünün gerçekleştiği dünyanın her yerinde tam olarak geçerlidir. Ücretli ve ücretsiz emek biçimlerine kadar genişletildi, kurumsal medya kullanımı bunlardan sadece biridir. Verimlilikteki teknik artışlar nedeniyle, metaların değeri tarihsel olarak düşme eğilimindedir. Aynı zamanda değer, kapitalizmdeki tek sermaye, meta ve kâr kaynağıdır. Değer çelişkileri, krizlerin kapitalizmin doğasında olduğunu gösteren gerçek veya potansiyel krizlere katkıda bulunan değerlerin, kârların ve fiyatların kesilmesine neden oldu. Bu da kapitalizmin yerine değere değil, yaratıcılığa, sosyal ilişkilere, boş zamana ve oyna-na değer kaynağı olan ortak-tabanlı bir varoluş sistemi ile yer verilmesini müm-

kün kılmaktadır. Böyle bir topluma komünizm denir ve kapitalizmin olumsuzluğunun olumsuzlanmasıdır.

5. Sonuç

Graeme Turner (2012:158) “Kültürel Çalışmalar Nedir?” sorusuna cevap verirken bu alanın siyasi bir proje olarak gücünü kaybettiğini ve “sadece kendi kendine hizmet eden” akademik performans türüne dönüştüğünü savunmaktadır. Bu makaledeki argümanlarımdan biri, bu durumun nedenlerinden birinin Kültürel Çalışmalar’ın Karl Marx’ın eserleriyle sorunlu bir ilişkisi olduğudur. Raymond Williams ve Edward P. Thompson gibi ilk temsilciler Hümanist Marksizm’den güçlü bir şekilde etkilenmiş ve katkıda bulunmuşken Stuart Hall zaman zaman yapısal Marksizmden etkilenmiş ve bazen Marksizmden uzaklaşmıştır. Son otuz yıl boyunca kültürel çalışmalarda Marx’a önemli bir yönelim gerçekleşti. Üç çağdaş kültürel araştırma çalışmasının analizi, kültürel çalışmaların bugünün ekonomisiyle daha fazla ilgilenmesi için geniş bir anlaşma içinde olduğunu göstermiştir.

Böyle bir katılımın nasıl görüneceği ve Karl Marx’ın eserleriyle nasıl ilişkide oldukları ise tartışmalıdır. John Hartley, kültürel çalışmalarda eleştirel ve Marksist yaklaşımın evrim ekonomisiyle değiştirilmesini savunmaktadır. Lawrence Grossberg, Marx’a karşı, değer kavramının radikal bir bağlamsal yorumunu ve genel bir değer teorisine dayanan, kriz teorisini tartışmak için kullanmaktadır. Paul Smith ve diğerleri, gerçek bir Marksist kültürel çalışmaların yenilenmesine dikkat çekmektedir. Smith tarafından yapılan tartışmayı paylaşıyorum ve Marx’ın bugün gerekli olan kültürel çalışmalar ile eleştirel politik ekonomi arasındaki bağlantı olduğunu düşünüyorum. Bugün sadece ekonomik ortamın kültür ve medya ile nasıl etkileşime girdiğini değil, Karl Marx’ın orijinal eserlerinin çoğunu okumaktan, tartışmaktan ve yorumlamaktan da çok şey elde edilebilir. Karl Marx’a (Marx’a karşı en yaygın 10 önyargının parlak bir şekilde geçersiz kılınması için Eagleton 2011’e ve Kapital, cilt 1’in çağdaş yorumları için Harvey 2010 ve Jameson 2011’e bakınız.) karşı önyargılar yıkan, eserlerini ve teorik mirasını, medya ve kültür çalışmalarında ciddiye alan kurumsal devrimi savunuyorum. Bugün refah sonrası koşullar altında büyüyen, güvencesiz emek ve güvencesiz yaşamın gerçekliğini bilen bir nesil öğrenci ve genç akademisyenler bulunmaktadır. Aynı zamanda, bu çok boyutlu küresel eşitsizliklere sahip bir dünyadır. Bu dünyayı yorumlamak ve değiştirmek sınıf, kriz, eleştiri ve kapitalizm hakkında düşünmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda iletişimin rolünü eleştirel olarak incelemek isteyenler için bu fenomenlerin araştırılması üzerinde en büyük entelektüel ve pratik etkiye sahip olan düşünürün fikirleriyle ilgilenmek mutlak bir zorunluluktur. Küresel krizin ve

yeniden dirilişin şimdiki zamanlarında sadece Marx'la ilişki kültürel ve medya çalışmalarını; tartışmalı, politik olarak alakalı, pratik ve eleştirel hale getirebilir. Böyle bir katılım sadece ilgilenen akademisyenleri ve öğrencileri (zaten var olan) değil, aynı zamanda üniversitelerin, fon ajanslarının, dergilerin, konferansların, akademik derneklerin ve tüm araştırma alanlarının kurumsal değişikliklerini gerektirir. Akademinin idari ve neo-liberal dönüşümü vardır. Marksizm sadece bu değişikliklere bir tepki olmakla kalmaz, aynı zamanda ortaya çıkan sorunlara da önemli çözümler sunmaktadır.

Kaynakça

- Lanhman, MD: Lexington Books.
- Benner, C. (2002): *Work in the New Economy: Flexible Labor Markets in Silicon Valley*, Malden, MA: Blackwell.
- Bidet, J. (2009): *Exploring Marx's Capital: Philosophical, Economic, and Political Dimensions*, Chicago, IL: Haymarket Books.
- Bolin, G. (2011): *Value and the Media*, Farnham: Ashgate.
- Bourdieu, P. (1986a): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, London: Routledge. (1986b): 'The (Three) Forms of Capital', John G. Richardson (ed.): *Handbook of Theory and Research in the Sociology of Education*, New York: Greenwood Press, 241-258.
- Breen, M. (2011): 'Do the Math: Cultural Studies into Public Policy needs a New Equation', Paul Smith (ed.): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press, 207-218.
- Burston, J. Nick Dyer-W. & Alison H. (2010): 'Digital Labour Special issue', *Ephemera*, 10:3/4, 214-539.
- Butler, J. Ernesto L. Slavoj Ž. (2000): *Contingency, Hegemony, Universality*, London: Verso.
- Charusheela, S. (2011): 'Where is the "Economy"? Cultural Studies and Narratives of Capitalism', Paul Smith (ed.): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press, 177-187.
- Cleaver, H. (2000): *Reading Capital Politically*, Leeds: Anti/Theses.
- Couldry, N. (2010): *Why Voice Matters: Culture and Politics after Neoliberalism*, London: Sage. (2011): 'The Project of Cultural Studies. Heretical Doubts, New Horizons', Paul Smith (ed.): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press, 9-16.
- D'Mello, M. Sundeep S. (2007): "'I am a Kind of Nomad Where I have to Go Places and Places": Understanding Mobility, Place and Identity in Global Software Work from India', *Information and Organization*, 17:3, 162-192.
- Dyer-Witheyford, N. (2002): *Global Body, Global Brain/Global Factory, Global War: Revolt of the Value-Subjects*, *The Commoner*, 3. (2010): 'Digital Labour, Species-Becoming and the Global Worker', *Ephemera*, 10:3/4, 484-503.
- Eagleton, T. (2011): *Why Marx Was Right*, London: Yale University Press.

- Eatwell, J., Murray M. Peter N. (1987): *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*. Volume 3: K to P, London: Macmillan Press.
- Finnwatch (2007): *Connecting Components, Dividing Communities: The Production of Consumer Electronics in the DR Congo and Indonesia*, makeITfair-Report: <http://germanwatch.org/corp/it-tin.pdf> (accessed 27 August 2013).
- Finnwatch & Swedwatch. (2010): *Voices from the Inside: Local Views on Mining Reform in Eastern DRC*, makeITfair.
- Fuchs, C. (2008): *Internet and Society: Social Theory in the Information Age*. New York: Routledge.
- (2010): 'Labor in Informational Capitalism and on the Internet', *The Information Society*, 26:3, 179-196.
- (2011): *Foundations of Critical Media and Information Studies*, Abingdon Routledge.
- (2012a): 'Conference Report: The 4th ICTs and Society Conference: Critique, Democracy and Philosophy in 21st Century Information Society', *Nordicom Information*, 34:3-4, 89-99.
- (2012b): 'New Marxian Times! Reflections on the 4th ICTs and Society Conference 'Critique, Democracy and Philosophy in 21st Century Information Society: Towards Critical Theories of Social Media'', *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 10:1, 114-121.
- (2014a): *Digital Labour and Karl Marx*. New York: Routledge.
- (2014b): *Social Media: A Critical Introduction*, London: Sage.
- Fuchs, C. Vincent M. (eds) (2012): 'Marx is Back. The Importance of Marxist Theory and Research for Critical Communication Studies Today', *tripleC: Communication, Capitalism Critique*, 10:2, 127-632.
- Fuchs, C. Marisol S. (eds) (2014): *Critique, Social Media and the Information Society*, New York: Routledge.
- Garnham, N. (1990): *Capitalism and Communication*, London: Sage.
- (1995a): 'Political Economy and Cultural Studies: Reconciliation or Divorce?', *Critical Studies in Mass Communication*, 12:1, 62-71.
- Garnham, N. (1995b): 'Reply to Grossberg and Carey', *Critical Studies in Mass Communication*, 12:1, 95-100.
- (2000a): *Emancipation, the Media, and Modernity*, Oxford: Oxford University Press.
- Gill, R. (2002): 'Cool, Creative and Egalitarian? Exploring Gender in Project-Based New-Media Work in Euro', *Information, Communication & Society*,
- (2006): *Technobohemians or the New Cybertariat?*, Amsterdam: Institute of Network Cultures.
- Grossberg, L. (1995): 'Cultural Studies vs. Political Economy: Is Anybody Else Bored with this Debate?' *Critical Studies in Mass Communication*, 12:1, 72-81.
- (2010): *Cultural Studies in the Future Tense*, Durham, MA: Duke University Press.
- Gulias, M. (2011): 'A Marxist Methodology for Cultural Studies', Paul Smith (ed.): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press, 143-151.
- Hall, S. et al. (1978): *Policing the Crisis*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Hall, S. (1992/1996): 'Cultural Studies and its Theoretical Legacies', David Morley & Kuan-Hsing Chen (eds): *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, London: Routledge, 262-275.
- Hardt, M. Antonio N. (2004): *Multitude*, New York: Penguin.
- Hartley, J. (ed.) (2005): *Creative Industries*, Oxford: Blackwell.
(2012): *Digital Futures for Cultural and Media Studies*, Chichester: Wiley-Blackwell.
- Harvey, D. (2010): *A Companion to Marx's Capital*, London: Verso.
- Hong, Y. (2011): *Labor, Class Formation, and China's Informationized Policy and Economic Development*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Huws, U. (2003): *The Making of a Cybertariat: Virtual Work in a Real World*, New York: Monthly Review Press.
- Ilavarasan, V. (2007): 'Is Indian Software Workforce a Case of Uneven and Combined Development?', *Equal Opportunities International*, 26:8, 802-822.
(2008): 'Software Work in India: A Labour Process View', Carol Upadhyya & A.R. Vasavi In *an Outpost of the Global Economy: Work and Workers in India's Information Tech-nology Industry*, New Dehli: Routledge, 162-189.
- Jameson, Frederic (2011): *Representing Capital*, London: Verso.
- Kolakowski, L. (2005): *Main Currents of Marxism: The Founders, the Golden Age, the Breakdown*, New York: W.W. Norton.
- Martin, R. (2011): 'Marxism after Cultural Studies', Paul Smith (ed.): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press, 152-159.
- Marx, K. (1858/1993): *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*, London: Penguin.
(1867/1990): *Capital. Volume 1*, London: Penguin.
(1894/1991): *Capital. Volume III*, London: Penguin.
- Maxwell, R. (ed.) 2001. *Culture Works: The Political Economy of Culture*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Maxwell R. Toby M. (2005/2006): 'Cultural Labor. Special Issue', *Social Semiotics*, 15:3 & 16:1.
- McGuigan, J. (2006): 'Review of John Hartley's *Creative Industries*', *Global Media and Communication*, 2:3, 372-374.
- McKercher C. Mosco V. (eds) (2006): 'The Labouring of Communication', *Canadian Journal of Communication*, 31:3.
- McKercher, C. Mosco V. (2007): *Knowledge Workers in the Information Economy*, Lanham, MD: Lexington Books.
- Miller, T. (2010): 'Culture + Labour = Precariat', *Communication and Critical/Cultural Studies*, 7:1, 96-99.
(2011): 'Cultural Studies in an Indicative Mode', *Communication and Critical/Cultural Studies*, 8:3, 319-322.
- Mosco, V. (2009): *The Political Economy of Communication*, London: Sage. 2nd edition.
(2011a): 'Communication and Cultural Labor', Paul Smith (ed.): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press, 230-237.
(2011b): 'The Political Economy of Labor', Janet Wasco, Graham Murdock & Helena Sousa (eds): *The Handbook of Political Economy of Communications*, Malden, MA: Wiley-Blackwell, 358-380.

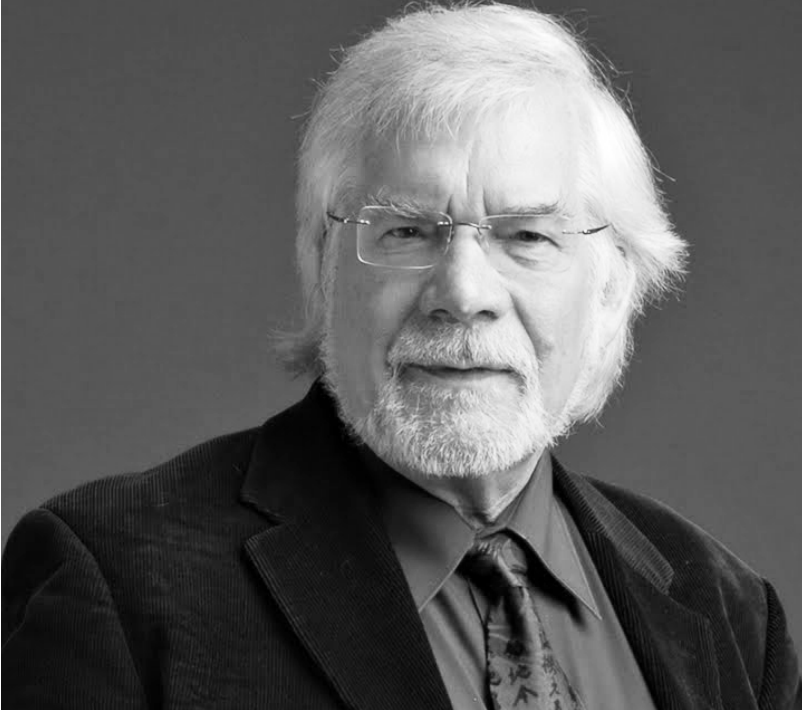
- Mosco, V. Catherine M. (2008): *The Laburing of Communication. Will Knowledge Workers of the World Unite?* Lanham, MD: Lexington Books.
- Mosco, V., Catherine M. Ursula H. (2010): 'Getting the Message: Communications Workers and Global Value Chains', *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 4:2.
- MSNBC (2008): Facebook Asks Users to Translate for Free. 'Crowdsourcing' Aids Company's Aggressive Worldwide Expansion: http://www.msnbc.msn.com/id/24205912/ns/technology_and_science-internet/t/facebook-asks-users-translate-free/#.UP7-ChjSF7w.
- Negri, A. (1991): *Marx Beyond Marx*, London: Pluto.
- Nest, M. (2011): *Coltan*, Cambridge, MA: Polity Press.
- Pellow, David N. & Lisa Sun-Hee Park (2002): *The Silicon Valley of Dreams: Environmental Injustice, Immigrant Workers, and the High-Tech Global Economy*, New York: New York University Press.
- Qiu, Jack L. (2009): *Working-Class Network Society. Communication Technology and the Information Have-Less in Urban China*, Cambridge, MA: The MIT Press.
- Ross, A. (2008): 'The New Geography of Work: Power to the Precarious?', *Theory, Culture & Society*, 25:7-8, 31-49.
- (2009): *Nice Work If You Can Get It. Life and Labour in Precarious Times*, New York: New York University Press.
- Ross, A. Paul S. (2011): 'Cultural Studies: A Conversation', Paul Smith (ed.) (2011): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press, 245-258.
- Roth, K. H. (2005): *Der Zustand der Welt. Gegen-Perspektiven*, Hamburg: VSA.
- Roth, K. H. & Marcel L. (2009): 'Ergebnisse und Perspektiven', Marcel van der Linden & Karl Heinz Roth (eds): *Über Marx hinaus. Arbeitsgeschichte und Arbeitsbegriff in der Konfrontation mit den globalen Arbeitsverhältnissen des 21. Jahrhunderts*, Berlin: Assoziation A, 557-600.
- Sandoval, M. (2013): 'Foxconned Labour as the Dark Side of the Information Age: Working Conditions at Apple's Contract Manufacturers in China', *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 12:1, 318-347.
- (2014): *From Corporate to Social Media: Critical Perspectives on Corporate Social Responsibility in Media and Communication Industries*, New York: Routledge.
- Scholz, Trebor (ed.) (2013): *Digital Labor: The Internet as Playground and Factory*, New York: Routledge.
- Smith, P. (2006): 'Looking Backwards and Forwards at Cultural Studies', Toby Miller (ed.): *A Companion to Cultural Studies*, Malden, MA: Blackwell, 331-340.
- (2011a): 'Introduction', Paul Smith (ed.): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press, 1-8.
- (2011b): *The Renewal of Cultural Studies*, Philadelphia, PA: Temple University Press.
- SOMO (Centre for Research on Multinational Corporations (2007): *Capacitating Electronics: The Corrosive Effects of Platinum and Palladium Mining on Labour Rights and Communities. makeITfair Report*: http://somo.nl/publications-nl/Publication_2545-nl/at_download/fullfile (accessed 27 August 2013).
- Sparks, Colin (1996): 'Stuart Hall, Cultural Studies and Marxism', David Morley & Kuan-Hsing Chen: *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, London: Routledge, 71-101.
- Students, Scholars against Corporate Misbehaviour (SACOM) (2010): *Workers as Machines: Military Management in Foxconn*: <http://sacom.hk/wp-content/uploa>

- ds/2010/11/report-on-foxconn-workers-as-machines_sacom.pdf
- Students, Scholars against Corporate Misbehaviour (SACOM) (2011a): Foxconn and Apple Fail to Fulfill Promises: Predicaments of Workers after Suicides: http://sacom.hk/wp-content/uploads/2011/05/2011-05-06_foxconn-and-apple-fail-to-fulfill-promises1.pdf
- Students, Scholars against Corporate Misbehaviour (SACOM) (2011b): iSlave behind the iPhone: Foxconn Workers in Central China: <http://sacom.hk/wp-content/uploads/2011/09/20110924-islave-behind-the-iphone.pdf>
- Students, Scholars against Corporate Misbehaviour (SACOM) (2012): New iPhone, Old Abuses: Have Working Conditions at Foxconn in China Improved?: <http://www.scribd.com/doc/106445655>
- Swedwatch (2007): Powering the Mobile World: Cobalt Production for Batteries in the DR Congo and Zambia, makeITfair Report: <http://germanwatch.org/corp/it-cob.pdf>
- Tapscott, D. & Anthony D. W. (2007): *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything*, New York: Penguin.
- Thompson, E. (1957): 'Socialist Humanism', *The New Reasoner*, 1:2, 105-143.
- (1973): 'An Open Letter to Leszek Kolakowski', Edward P. Thompson: *The Poverty of Theory and other Essays*, New York: Monthly Review Press, 303-402.
- (1978): 'The Poverty of Theory or An Orrery of Errors', Edward P. Thompson: *The Poverty of Theory and other Essays*, New York: Monthly Review Press, 1-210.
- Turner, G. (2012): *What's become of Cultural Studies?* London: Sage.
- Upadhyya, C. A.R. Vasavi (2008): *In an Outpost of the Global Economy: Work and Workers in India's Information Technology Industry*, New Delhi: Routledge.
- Vercellone, C. (2007): 'From Formal Subsumption to General Intellect: Elements for a Marxist Reading of the Thesis of Cognitive Capitalism', *Historical Materialism*, 15:1, 13-36.
- (2010): 'The Crisis of the Law of Value and the Becoming-Rent of Profit', Andrea Fumagalli & Sandro Mezzadra (eds): *Crisis in the Global Economy*, Los Angeles, CA: Semiotext(e), 85-118.
- Virno, P. (2003): *A Grammar of the Multitude*, New York: Semiotext(e).
- Williams, R. (1958): *Culture & Society: 1780-1950*, New York: Columbia University Press.
- (1975): 'You're a Marxist, aren't you?' Raymond Williams: *Resources of Hope*, London: Verso, 65-76.
- (1977): *Marxism and Literature*, Oxford: Oxford University Press.
- (1981): *The Sociology of Culture*, Chicago, IL: University of Chicago Press.
- (1989): *What I Came to Say*, London: Hutchinson Radius.
- Zhao, Y. (2007): 'Short-Circuited? The Communication of Labor Struggles in China', Catherine McKercher & Vincent Mosco: *Knowledge Workers in the Information Society*, Lanham, MD: Lexington Books, 229-247.
- (2008): *Communication in China*, New York: Rowman & Littlefield.
- (2010): 'China's Pursuit of Indigenous Innovations in Information Technology Developments: Hopes, Follies and Uncertainties', *Chinese Journal of Communication*, 3:3, 266-289.
- Žižek, S. (2010): *Living in the End Times*, London: Verso.

Prof. Graham MURDOCK

“Pandeminin Etkisi Eşit Olmayan
Bir Şekilde Hissedilmiştir”

RÖPORTAJ

Medya ve kültürel çalışmalar üzerine yaptığı çalışmalarıyla ön plana çıkan, bu konuda dünyanın farklı coğrafyalarında konuşmalar yapan, çalışmaları 19 dile çevrilen ve birçok ülkede üniversite müfredatına konulan Graham Murdock ile Kültürel Çalışmalar sayımıza özel bir söyleşi gerçekleştirdik.

TRT Akademi: 1980’lerde dünyada neo-liberal düzenin ortaya çıkması siyasal iktidarların topluma bakışlarında ilginç bir dönüşüme yol açmıştı. ABD’de Ronald Reagan ve İngiltere’de Margaret Thatcher ile somutlaşan bu yeni düzende Margaret Thatcher: “Toplum diye bir şey yoktur.” diyerek bu eğilimi belki en uç düzeyde ifade etmişti. Yaşadığımız virüs salgını krizinde yine ilginç bir şekilde ABD ve İngiltere’deki siyasal iktidarların gerek söylemleri ve gerekse uygulamaları topluma yönelik böyle bir bakışın pek değişmediğini ortaya koymakta. İngiltere sürü bağışıklığı tezini ortaya koyarken, Donald Trump yönetimi iktisadi aklı merkeze koyan politikalarını ortaya koyarak muhtemel ölüm sayılarını gayet duygulanımdan ve duygudan yoksun bir şekilde sadece sayısal olarak ortaya koyan açıklamalar yapmaya devam ediyor. Bu bağlamda koronavirus salgınının sadece tıbbi boyutları içeren bir sorun olarak değerlendirilemeyeceği ortada. Bunun siyasal iktidarların topluma dair yukarıda belirtilen yaklaşımlarını görünür kılan başka boyutları hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Graham Murdock: Pandeminin sonuçlarının hâlihazırdaki akut sağlık krizi ve evde kalma çağrıları ve dükkânların, iş yerlerinin kapatılması ve ulaşım sistemlerinin durdurulması nedeniyle ekonomik aktivitelerin ani kesintiye uğramasının çok ötesine geçtiği artık aşikârdır. Bir süredir ivme kazanmakta olan ekonomik, siyasi ve sosyal hayatın düzenlenmesine dair derin gerginlikleri ve zıtlıkları olabilecek en net biçimde ortaya çıkarmıştır. Bunlar, neo-liberalizmin iki öncüsü olan Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler’de özellikle belirgin ve görünür durumdadır. Ya da daha doğru bir şekilde adlandırmak gerekirse, ‘piyasa köktenciliği’ ki bu, üzerinde düşünülmüş bir siyasi tercihten ziyade, temel iddiaları çürüten ve giderek artan ampirik bulgulara rağmen izlenen bir ideolojidir.

Piyasa köktenciliği altı temel ekonomik etki yaratmıştır:

İlk olarak, daha önce ortak şekilde sahip olunan ve idare edilen ve ortak yaşam kalitesini destekleyen temel kaynaklar özel yatırımcılara devredilip, kâr elde etmek için seferber edilerek kamu alanı yok edilmiştir.

İkincisi, şirketlerin genişletilen alanının, özellikle dijital teknolojiler çevresinde düzenlenen sektörlerde görünen bir eğilim olan ve birkaç devasa müessesenin kilit alanları kontrol etmesiyle ortaya çıkan, artan yoğunlaşmadır.

Üçüncüsü, istihdamdaki denge, güvenceden güvencesizliğe kaymıştır.

Dördüncüsü, ekonomik kazançların büyük bir kısmına, varlık piramidinin en tepesindekiler tarafından el konulmuş, 19. yüzyılın sonundan bu yana görülmemiş bir ekonomik eşitsizlik ortaya çıkmıştır.

Beşinci olarak, sistemin artan tüketim seviyeleriyle ölçülen 'ilerleme'yi getirdiğine dair yapılan ısrarlı teşvik, hızla kötüleşen iklim ve çevre krizini derinleştirmiştir.

Altıncı olarak, insanlar kendilerini, vatandaş olarak, siyasi ve ahlaki bir toplulukta ortaklaşa bir hayatın kalitesine katkıda bulunmakla sorumluluğu bulunan üyeler şeklinde görmek yerine, temelde piyasada kişisel seçimlerini yapmış, kendi çıkarlarını ilerleten tüketiciler olarak görmüşlerdir.

Siyasi düzlemde üç büyük değişime tanık olduk:

Birincisi, hem ABD'de hem Britanya'da başlıca siyasi partilerin performanslarının yarattığı artan hayal kırıklığına cevaben yeni popülist hareketler ortaya çıkmıştır. Sağ ideolojide, ABD'de Donald Trump'ın otoriter popülizmi tarafından Cumhuriyetçi kuruluşlara, Britanya'da da Boris Johnson'ın önderlik ettiği Brexit yanlılarının muhafazakâr kuruluşlara üstünlük sağladığını görmekteyiz. Sol ideolojide, geleneksel seçim koşullarında başarısız olan ancak gençleri kitleler halinde harekete geçirmeyi başaran Bernie Sanders ve Jeremy Corbyn'in başını çektiği yeniden şekillendirilen sosyalist platformları görmekteyiz.

Münhasır olmayacak şekilde ancak çoğunlukla gençler arasında iklim krizi özelinde bir toplu seferberlik ve geçici dayanışmaya şahit olmaktadır. Bu da özel kimlikler etrafında kurulmuş hareketlerin bölgesel talepleri ile kesişme yaratmaktadır.

Dikkate değer **ikinci siyasi değişim**, artan merkezileşmeye yönelik gerçekleşmiştir. Birbirini takip eden İngiliz hükümetleri, yerel yönetimlerin bütçelerini ve yetkilerini ciddi biçimde azaltırken Donald Trump'ın yürütme emirlerini sık kullanması, kongrenin oylama süreciyle ortaya çıkan kararlara ve eyalet düzeyinde kullanılan yetkilere yönelik sabırsızlığına işaret etmektedir.

Üçüncü olarak, hem Britanya'da hem de ABD'de siyaset uluslar ötesi iş birliğinden geri çekilme ile kendini göstermiştir. Bu durum en çok ABD Başkanı Donald Trump'ın Paris İklim Anlaşması'ndan, çeşitli uluslararası anlaşmalardan ve son olarak da Dünya Sağlık Örgütünden çekilmesiyle belirginleşmiştir. Britanya bu tür uluslar üstü müttefikliklere katılmaya devam etmektedir ancak, Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı, ülkeyi, dünyanın en önemli uluslararası siyasi bloklarından birisinden ayırmaktadır.

Bu tür siyasi ve ekonomik kaymalar, dijital teknolojilerin yükselişi ve internetin sosyal katılım için açık bir alan olmasına dair ütopyacı hayallerle yoğunlaşmış şirket kontrolü ve hükümet denetlemeleri arasındaki kaçınılmaz zıtlık ile aynı zamana

denk gelmiştir. Batı’da dijital alanın günlük faydaları, kendi temel hareket alanlarında neredeyse tekel durumunda bulunan, Facebook, Google, Amazon, Microsoft ve Apple gibi, bir avuç ABD merkezli dev şirketin hâkimiyeti altındadır. Bununla birlikte, yalnızca sosyal yaşamı değil aynı zamanda hızlandırılmış otomasyon sayesinde istihdam örüntülerini temelden düzenleyebilme kapasitesine sahip 5G ağları, nesnelerin interneti ve robotik etrafında şekillenen yeni nesil dijital teknolojilerin yükselişine tanık olmaktadır.

Kesişmekte olan bu ekonomik, siyasi ve teknolojik dönüşümler ve bu dönüşümlerin yarattığı gerginlikler ve zıtlıklar, bize mevcut pandeminin uzun vadedeki sonuçları hakkında düşünmeye başlamamız için temel bağlamları sunmaktadır.

İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin aldığı çok önemli iki kararı inceleyerek başlayabiliriz. Öncelikle, devletlerin ekonomik ilişkilerde olabilecek en az rolü oynaması gerektiğinde ısrar eden piyasa köktenciliğiyle doğrudan tezat oluşturacak şekilde ve evde kalma çağrılarının sonrasında dükkânların, ofislerin ve fabrikaların kapatılmasıyla karşı karşıya kaldıklarında, neo-liberalizmin azimli savunucuları olan bu iki ülkedeki hükümet de şirketler ve çalışanları için tarihlerinde şimdiye kadarki en geniş kapsamlı devlet yardımı ve mali destek paketlerini başlatmışlardır. Pandeminin aciliyeti sona erdiğinde, devletin hangi ekonomik rolü üstleneceği sorusu önümüzdeki yıllarda en merkezi siyasi meselelerden biri olacaktır. Göreceğimiz şey, şirket çıkarlarının üstünlüğüne bir dönüş mü, yoksa temel kaynakların kamu mülkiyetinde olmasına dair yeni girişimler ve gelecekteki ekonomik girişimlerin hem ekolojik sürdürülebilirliği hem de toplu yaşamın kalitesini arttırmayı garantiye almak üzere tasarlanmış olan Yeşil Yeni Anlaşma mı olacak?

İkinci olarak, iki ülke de virüsün yayılmasını kontrol etmek amacıyla kişisel özgürlükler ve hareket özgürlüklerine ciddi sınırlamalar getiren ve artan vatandaş gözetlemesine yol açan acil durum yetkilerine başvurmuştur. Geçici olarak yürürlüğe konan bu tedbirlerin ne kadar normalleşeceği ve kalıcı olacağı başka bir tartışmanın konusu olabilir. Meselenin özünde, insanların internet aktiviteleri sonucunda ürettiği kişisel verilerine kimin erişiminin olduğu ve bu verilerin nasıl kullanıldığına kimin karar vereceğidir.

TRT Akademi: Virüs salgını aynı zamanda bireysel algılarımızda bazı dönüşümlere yol açıyor gibi görünüyor. Daha önce kendimizi merkeze koyduğumuz algıda, bu sorunla birlikte belki de dışımızdaki insanları, hayvanları, bitkileri görür hale geldik sanki. Onlarla birlikte ilişkiselliğimizi hatırladık belki. Sizce bu salgın “ben”, “biz” ve “öteki” algısının dönüşümünde etkili olabilir mi? Olabilirse bunun boyutu ya da gelecekteki muhtemel görünüşleri neler olabilir?

Graham Murdock: Kimlik ve empatiye dair sorular kaçınılmaz olarak yakınlık ve görünürlük sorunlarıyla bağlantılıdır. Britanya'daki pandemi sürecinde, mahalle ve şehir düzeyinde pek çok cömertlik ve dayanışma vakaları gözlenmiş, insanlar yaşlılara ve korunmasız durumda olanlara gıda paketleri götürmeye gönüllü olmuş, hasta olanları hastaneye götürmüş ve online tavsiye ve topluluk iletişim alanları oluşturmuşlardır.

Ancak aynı zamanda, yapısal eşitsizliğin acımasız gerçekliğiyle de yüz yüze gelmek zorunda kaldık. Britanya'da yakın zamanda yapılan araştırmalar, ülkede en fazla ekonomik mahrumiyet çeken bölgelerde yaşayanların virüsten ölme oranlarının en zengin bölgelere göre iki kat yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu kişilerin mahrumiyeti ve korunmasızlığı, şehir yaşamındaki sınıf ayrımı ve basın bu durumu yansıtmadaki başarısızlığı yüzünden ortaya çıkamamış, bu da, "Gözden ırak olan, gönülden de ırak olur." sözünü doğrulamıştır. Araştırmalar, etnik azınlığa mensup vatandaşların, nüfustaki beyaz çoğunluğa göre daha yüksek ölüm oranlarına sahip olduğunu göstermiştir. Bu kişilerin izolasyon sürecindeki sosyal yaşamı sürdürmede temel önem taşıyan dükkân çalışanları ve teslimat görevlileri olarak doğrudan ve pozitif görünürlükleri, otoriter popülist platformların göçmen karşıtı söylemlerinin temelinde bulunan kapsamlı 'ötekileştirme' çabası ile tezat oluşturmaktadır.

Birleşik Devletler'de Michigan Meclis Binası'nı dolduran silahlı milisler, eyaletin izolasyon emrini sonlandırmasını talep ederek bu emrin kendi kişisel özgürlüklerini dayanaksız biçimde sınırladığını öne sürmüştür. Başkan Trump, aynı dönemde bir acil durum emri yayınlayarak çoğunlukla etnik azınlık gruplarına mensup olan ve et paketlemekle görevli çalışanların, Amerikan mutfağının temeli olan tavuk ve burger ürünlerini işlemeye, virüse karşı normalden ortalamadan daha yüksek korunmasızlık yarattığı kanıtlanan koşullar altında dahi devam etmesi talimatını vermiştir. Bir kere daha empati ve dayanışma ihtimali, göçmen karşıtı söylemin daimi olarak yayılması nedeniyle kesintiye uğramıştır.

TRT Akademi: Önceki soruyla bağlantılı olarak Benedict Anderson'un "Hayali Cemaatler" kitabına da atıfla, medyanın kriz karşısındaki algımızın değişimine etkisini merak ediyoruz. Hayali Cemaatler'de matbaa sonrası farklı sosyolojik kategorilere sahip olan ve farklı coğrafi birimleri paylaşan ve hiçbir zaman görmediğimiz ötekilerle hayali bir şekilde bağlantı kurduğumuz etkili anlatılmıştı. Anderson, bunu ulus kimlikler düzeyinde tartışmıştı. Oysa hâli- hazırda televizyon gibi kitle iletişim medyasının yanı sıra dijital medya da bunu küresel boyutlara taşıyor. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Bunun devamı olduğunu düşündüğümüz bir başka soru "empati" bağlamında. Empatinin bilişsel ve duygulanımsal boyutları olduğunu biliyoruz. Kendimizi başkaları-

nın acılarına ve sevinçlerine katma, onların yerine koyma yine medyanın etkisiyle genişliyor gibi. Aynı mekânı paylaşan toplulukların ve hatta ulus kimliğinin bile ötesine geçen empatik bir açılım. Bu konuda sizin gözlemlerinizi ve bakış açınızı nelerdir, paylaşabilir misiniz?

Bir de Noah Harari, Slavoj Zizek gibi düşünürlerin salgınla ilgili açıklamaları ve çözüm önerileri oldu. Zizek, küresel komünist tedbirler alınmalı derken Harari, “Sabun Polisi” kavramına varan tedbirlerden bahsetti. Dijital takip, dünya vatandaşlığı, dijital diktatörlük vb. kavramlar yeniden tartışılmaya başlandı. Salgın sonrası yeni bir dünya düzeni oluşacağını siz de düşünüyor musunuz ya da küresel veya ulusal anlamda toplumların hayatını etkileyecek ne gibi değişimler beklemeliyiz?

Graham Murdock: Marshall McLuhan’ın, tam da ilk uluslarüstü uydu televizyon yayınları başlarken türettiği küresel köy benzetmesi, küreselleşen kültürde iletişim araçlarının rolüne dair düşünmenin işe yaramayan bir yolu olagelmiştir. McLuhan’ın değişimiyle, köy toplulukları yakın akrabalık bağlarının geniş dayanışma bağlarına galip geldiği kan davaları, tartışmalar ve kıskançlıklarla sürekli bölünmüş durumdadır.

Hâlihazırda, Amerikan hükümrânlığının göreceli gerilemesine tanık olmaktadır. Disney’in liderlik ettiği önde gelen ABD kültürel kuruluşları, dünyanın her yerinde halen çok etkilidir, ancak giderek daha fazla rakiple karşılaşmaktadır. Bu azalan liderlik konumunun tespiti, Donald Trump’ın, ‘Amerika’yı Yeniden Harika Yap’ şeklinde ifade edilen seçim vaadinin özünü oluşturmaktaydı. Sovyetler Birliği’nin dağılmasını takiben ortaya çıkan Birleşik Devletler’in güvenli bir şekilde merkez olduğu bir küresel sistem vizyonu, dünya sistemi içindeki güç dengesinin Batı’dan Doğu’ya doğru kayması ve Çin’in sıradaki öncü dünya gücü olması fikrinin kabulüne olanak vermiştir. Bu durumla karşı karşıya kalan Başkan Trump, ithalat yasakları ve koronavirüsün Çin’deki bir laboratuvarında ortaya çıktığına dair ithamlar dahil olmak üzere çok sayıda cephede giderek tırmanan ideolojik bir savaş başlatmıştır. Trump’ın içerde pandemiye karşı yürüttüğü feci idare tarzı, güçlü merkezi devlet idaresi ile öne çıkan Çin, Güney Kore, Singapur ve Tayvan’ın göreceli başarılarıyla büyük tezat oluşturmaktadır; bu da gelişmekte olan ekonomiler için ABD’nin siyasi ve ekonomik bir model olduğu görüşünden uzaklaşmaya ivme kazandırmaktadır.

ABD’nin üstünlüğüne karşı artan mücadele, Tencent, Alibaba ve Baidu gibi Çinli firmaların başını çektiği ve yalnızca iç pazarda değil, aynı zamanda diğer yerlerde de ciddi avantaj elde eden dijital iletişim araçlarının temel alanlarında da görünür durumdadır. Britanya’daki genç nüfus, izolasyon sürecinde kendilerinin kısa videolarını çekip paylaşmak için büyük oranda Çin merkezli Tik Tok uygulamasını kullanmıştır. Çinli firmalar yapay zekâ ve nesnelerin interneti gibi alanlarda yeni nesil

dijital teknolojilerin geliştirilmesinde de öncü durumdadır. Huawei'nin 5G telekomünikasyon ağları tarafından sağlanan temel altyapı desteğinin inşa edilmesindeki rolü konusunda Amerika'nın muhalefeti ve Britanya'nın şüpheleri, Çin'in ekonomik ve sosyal yaşamın yeniden düzenlenmesi için temel önemdeki dijital teknolojilerin geliştirilmesinde merkezi rol oynayacağı yeni bir dünya düzeninde ortaya çıkacak çatışmaların işaretçileridir.

Pandemi aynı zamanda diğer önemli küresel eksenlerdeki ilişkileri, yani kuzey yarımküredeki sanayileşmiş ve güneydeki düşük gelirli ülkeler arasındaki ilişkileri de değiştirmektedir. Kuzeydeki firmalara hizmet veren küresel tedarik zincirinin sekteye uğraması, hatta bazı durumlarda kopması sonucunda güneydeki işsizlik ve buna bağlı mahrumiyet seviyesi ciddi oranda artmış durumdadır. Sahraaltı Afrika'da bu durumun son yılların en kötü çekirge afeti ile üst üste gelmiş olması toplu kıtlık tehlikesi yaratacak ve son kırk yıl içinde fakirlikle mücadelede katedilmiş olan ilerlemeleri yok edecektir. İnsanlığın topluca maruz kalmış olduğu bu belaya etkili bir çözüm bulunup bulunamayacağı, güvenli ve onurlu bir yaşam sürmenin temel insan hakkı olduğu görüşünü savunanların durumunu güçleştirmektedir.

TRT Akademi: Globalleşme, sınırların kalktığı bir dünyayı öneriyordu. Fakat Kovid-19 salgın süreciyle sınırların eskisinden daha dar anlamda çizildiği, bireysel sınırlarımıza (evlerimize) çekildiğimiz bir süreç yaşamaya başladık. Milliyetçi ve milli politikaların daha çok revaç bulacağı bir sürece girdiğimizde dair fikirler de mevcut. Siz yaşadığımız bu dönüşümü sınırlar bağlamında nasıl okuyorsunuz?

Graham Murdock: ABD ve Britanya'da hükümetlerin temelini oluşturan popülist platformlar, neo-liberal küreselleşme ve giderek azaldığı düşünülen ulusal hissiyatla desteklenen çoklu yatırım, kültür ve insan hareketlerine, fiziksel ve hayali sınırları kapatarak cevap veren tepkisel milliyetçiliklerden kök bulmaktadır. Göçü kontrol altına almak hem Donald Trump hem de Brexit yanlıları tarafından sürdürülen politikaların temelini oluşturmuştur. Bu, yalnızca sayılardan ibaret bir şey değildir. Kimin ulusal toplu kimliğin değerli bir üyesi olup olmadığı sorusunun temelden tekrar kurgulanmasına dayanmaktadır. Antropologlar tarafından altı çizilen saflık ve tehlike arasındaki klasik kültürel mücadeleyi kullanmakta ve göçmenleri kirletici ve vücuttan ve dimağlardan atılması gereken bir kirletici unsur gibi görmektedirler. "Bizim" yaşam tarzımız, dış saldırı ve iç bozguna karşı militanca savunulması gereken bir ulusal tarih versiyonunda vücut bulan ortak bir dil, değerler ve etnik karışımla özdeşleştirilmiş durumdadır. Son yıllardaki cihatçı saldırılarla pompalanan, ama aslında daha derinden, Haçlı Seferleri zamanından kalma Hristiyan mitlerinden kök bulan negatif İslam algısı, ABD ve Britanya'daki milli kozmolojide merkezi bir yer tutmaktadır.

Ancak pandemi çok güçlü bir şekilde gösterdi ki savunmacı ulusal duvarlar inşa eden bu popülist güdü, sınırları aşan ortak sorunları çözmek için uluslararası iş birliğinin zaruriliği karşısında geçersiz kılınmıştır. Eldeki veriler, virüsün vahşi bir hayvandan, daha sonra da aracı bir taşıyıcı hayvan vasıtasıyla insanlara geçtiğini göstermektedir. Bu bağlantı zinciri, giderek artan bir hızda yok edilen ormanların ve doğal yaşam alanlarının doğrudan bir sonucudur. Bu da karbondioksit gazının doğal emilimini sağlayan yutakları azaltıp, yeni açılan meralarda et tüketimine dayanan bir beslenmeye yönelik yetiştirilen büyük ve küçükbaş hayvanlardan metan gazı salınımını artırarak iklim krizinin derinleşmesine neden olmaktadır.

Pandemi, topluluğun refahından çok, ilerlemeci ideolojilere dayanan mevcut ekonomik sistemler çerçevesinde gezegensel sürdürülebilirliğin sınırlarını dramatik hale getirip karşımızdaki problemlerin birbirleriyle bağlantılı olduğunu gösteren alternatif çözümler arama gerekliliğinin altını çizmektedir. Bu zorlukların ölçeğini fark etmek ve bunlara karşı uluslararası iş birliğine bağlılıkla harekete geçmek için ne kadar hazır olduğumuz, önümüzdeki on yılları tanımlayacak siyasi bir mesele olacaktır.

TRT Akademi: İletişim teknolojileri de bu salgın sürecinden nasibini aldı. Dijital teknolojilerle birlikte kişiselleştirilmiş yayıncılığın arttığı, kurumlarının dijital teknolojilere yatırımlarını arttırdığı bir dönem başladı. Bu evrilmeyi geleneksel medyanın sonu olarak görenler de var. Siz ne dersiniz? İletişim teknolojilerinin evrilme süreci hangi yönde ilerler?

Graham Murdock: Sokağa çıkma yasağı, kişisel katılıma bağlı olan tüm kültürel sektörlerde doğrudan ve ani etki yaratmıştır. Tiyatrolar, konser salonları, spor arenaları, ekonomik canlılıkları için önemli sonuçlar doğuracak şekilde kapatılmıştır. Sinemalar yeni filmleri sıraya dizerken, aynı zamanda bir boş vakit doldurma faaliyeti olarak sinemaya gitme olgusuna büyük soru işaretleri koymaktadır.

Ev temelli bir araç olan televizyon ise seyircileri elde tutmada daha başarılı oldu ama pandeminin etkisi sektörde eşit olmayan bir şekilde hissedilmiştir. Reklam gelirlerine dayanan köklü karasal kanallar gelirlerinde keskin düşüşler görünce, personel sayılarını azaltma ve gelecekteki program projelerini kısarak uzun zamanlı rekabet pozisyonlarını zora sokma arefesine gelmiştir. Pandemiden en kârlı çıkanlar ise Netflix ve Disney başta olmak üzere aboneliğe bağlı yayın akışı hizmetleri veren firmalar olmuştur. Bu durum, piyasa gücündeki değişen dengelerin altını bir kez daha çizmiştir.

Gazeteler de artan bir baskı altındadır. Eve kapanma döneminde azalan doğrudan satışlar ve reklam gelirleri, zaten hâlihazırda reklamların çevrim içi platformlarına kaymakta olması durumuyla birleştğinde, özellikle yerel gazeteler arasında ciddi

kapanmalara neden olmaktadır. Bu, kamu yararı gazeteciliğinin, kamu desteği ve sübvansiyonunu hak eden bir kamu malı olarak tanımlanmasına yönelik çağrılarını yeniden arttırmıştır.

Bu argüman, çevrim içi platformların, pandeminin sebepleri ve muhtemel çareleri konularında aslı olmayan dedikoduların ve dezenformasyonun yayılmasını kontrol etme konusundaki defaaten başarısız olmaları sonucunda fazladan inanılabilirlik kazanmıştır. Ticarileşmiş ve açık bir şekilde partizan hale gelmiş medyanın, güvenilir bilginin ölüm kalım meselesi olduğu acil durumlarda nelere yol açabileceği ABD’de Fox News tarafından gösterilmiştir. Bu kanal, Başkan Donald Trump’ın şaşırtıcı bazı demeçlerini herhangi bir kontrol ve eleştiri olmadan yayınlamıştır. Buna hayati tehlike oluşturan dezenfektan enjekte etmenin virüsü tedavi edeceği spekülasyonu da dahildir.

Bu gelişmeler, birçok yorumcunun çok platformlu dünyada artık gerek olmadığını savunduğu kamu hizmeti yayıncılığının sosyal değerini ve zorunluluğunu bir kez daha göstermiştir. Oxford Üniversitesindeki Reuters Enstitüsü tarafından yapılan yeni bir araştırma, Britanya’nın kamu hizmeti yayıncısı olan BBC’nin pandemi sırasında en çok güvenilen ve en çok başvuru alan haber kaynağı olduğunu ortaya koymuştur. İnsanlar BBC içeriğini, gerçek zamanlı olarak izlemek veya dinlemek yerine çevrim içi olarak ve çok çeşitli dijital aygıtlarla ulaşıyor olabilirler, ama içerik üretme konusundaki profesyonel değerleri ‘geleneksel’ gazetecilik değerlerine güçlü bir şekilde bağlı olan BBC, haberdar bir bireyin başvuru kaynağı olmuştur. BBC aynı zamanda pandemi süresince çeşitli kültürel enstitüler ve yaratıcı girişimlerin aktarımında bir platform görevi görmüştür. Bu da sayısal kanalların çoğalması ile lüzumsuz hale gelmek bir tarafa, kamu yayıncılığının hükûmetten gerçekten bağımsız, farklı kanatlardan gelecek katkılara açık ve sayısal teknolojilerin kullanımında yaratıcı olarak, merkezi ve evrensel olarak ulaşılabilir bir ulusal paylaşım, yaratıcılık ve tartışma mekânı olması sonucunu doğurmuştur.

Bu durumda temel karşıtlık ‘yeni’ ve ‘eski’ medya arasında değil, teyid edilebilen bilgi sunan, herkesin merak ettiği konularda makul tartışma ortamı sunan medya ile duygusal tepkiler ve partizan duruşlarla sansasyon ve düşmanlık yaratan, alternatiflerin tartışılmasına tahammülü olmayan medya arasındadır.

TRT Akademi: Koronavirüs ve bu bağlamdaki ‘Evde Kal’ tedbirleri, kuryelik vb. bazı meslekleri ön plana çıkarırken bazı meslekleri de kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya bıraktı. Evet, doğalgaz tesisatçısı hiçbir zaman ölmeyecektir ama reyon sorumlusu vb. bazı meslekler kaybolma riskiyle karşı karşıya. Noah Harari’nin dediği gibi huzursuz bir orta sınıf oluşacağını siz de düşünüyor musunuz?

Graham Murdock: Pandemi, aynı zamanda farklı mesleklerin toplumsal öneminin

yeniden değerlendirilmesini sağlamıştır. Olası ölümcül sonuçlar doğurabilecek olan bir virüse yakalanma tehlikesiyle karşılaştığında kendini riske atan doktorlar, hemşireler ve bakımevi çalışanları büyük beğeni ve takdir toplarken ünlüler, internet fenomenleri ve fon yöneticisi gibi kesimlerin kişisel ve toplu esenliğimize olan katkıları sorgulanmıştır. Aynı zamanda posta çalışanlarının, çöp toplayıcılarının, kargo firması çalışanlarının temel hizmetlerin sürdürülmesi konusundaki vazgeçilmez rolleri de gittikçe artan bir şekilde takdir edilmektedir. Bu kesimler, daha öncelerde Neo-liberalizm etkisi altında sadece düşük ücretlerle çalışmak durumunda bırakılmamış, aynı zamanda özellikle hemşireler ve bakımevi çalışanları arasında, çoğunluğu göçmenlerden oluşan bu iş gücü mensupları, otoriter popülizm tarafından dışlanarak ulusa tam üye olarak görülmemiştir. Birçok kesimin topluma sağladığı sosyal fayda ve bu hizmetleri karşılığında aldıkları ekonomik gelir arasındaki açık dengesizliğin nasıl çözülebileceği, pandemi yavaşladıktan sonra siyasal gündemin önemli bir parçası olarak kalmaya devam edecektir.

Bahsettiğimiz bu durum aslında, emeğin ekonomik karşılığı modellerini daha kapsamlı şekillerde değiştirmiş olan neo-liberal ekonomi politikalarından kaynaklanan daha geniş bir sorunlar bütünüdür. Bu politikalar öncelikle, parayı yeni üretim alanları oluşturmak ve buradan yapacağı üretimle kazanmak yerine, mal ve mülk sahibi olarak buradan gelen gelirlerle kazanan rantçı bir sınıf yaratarak ekonomik elit kesimin yapısını değiştirdi. Facebook herhangi yeni bir ürün yaratmaktadır. Kendisine gelir sağlarken içerik yaratması için diğerlerine bel bağlamakta ve kullanıcıların kişisel bilgileri üzerindeki tekel konumu sayesinde ciddi karlar elde etmektedir. Çünkü bu veriler sayesinde reklam verenleri potansiyel müşterilerle daha keskin bir şekilde buluşturma özelliğine haizdir.

Neo-liberal politikalar aynı zamanda istihdamın dağılımı ve organizasyonu konusunda da önemli bir etki yapmıştır. Bunu öncelikle otomasyonu hızlandırarak yapmıştır. İkinci olarak istikrarlı çalışma koşulları sendikalar tarafından müzakere edilmiş ve korunan işleri, sendikalaşmamış, parça başı ücret ödeyen geçici işlerle değiştirmiştir. Üçüncü olarak da yatırımları aktif varlıklardan elektronik mağazacılık ve ev teslimatlarına dönüştürmüştür. Pandemi ve sokağa çıkma yasakları bu değişimi hızlandırıp pekiştirmiş ve Amazon CEO’su Jeff Bezos’u dünyanın en zengin adamı olmasını sağlamıştır. Mağaza ve restoranlar kepenklerini kapatırken şehirlerdeki sosyal hayat ve gelecekteki şehir planlaması ciddi problemlerle karşı karşıya kalmıştır.

Günlük hayatın pandemi sırasında internet etrafında genel olarak yeniden yapılması, belli başlı dijital şirketlerin güçlerini perçinlemekte ve onları gittikçe artan bir şekilde merkezde konumlamaktadır. Bu durum da düzenlemeler konusundaki tartışmaları gündeme getirmektedir. Bu şirketler aynı zamanda bir grup yönetici ve bu

yöneticilerin etrafındaki az sayıdaki teknoloji uzmanının, prime ve ikramiyeye dayanan sözleşmelerle bir piramidin en tepe noktalarını işgal ettiği, diğer yandan birçok pozisyonun hiçbir iş güvencesi olmayan geçici ve aktif çalışanlarla doldurulduğu istihdam yapıları ile iş hayatını yeniden yapılandırmada öncü konumdadırlar. Bu firmalar aynı zamanda rutin görevleri gittikçe artan bir şekilde otomatizasyon ile çözmektedir. Amazonun depolarında robotlar insanların yerini alırken, Facebook'un içerik kontrolleri de insan kullanılmadan algoritmalar tarafından yapılmaktadır.

Amazonun yapay zekâ birimi olan Deep Mind'in da gösterdiği gibi, günlük internet kullanımına şu anda hükmeden firmalar aynı zamanda gelişimin gelecek aşamalarını, otomasyon ve makine öğrenmesinin uygulamalarını şekillendirebilecek konumdadırlar. Bu teknolojilerin hukuk, muhasebe, finansal analiz, bankacılık, eğitim gibi sektörlerde pek çok mesleğin yerini alacağı bugünden bellidir. Bu durum şu anda orta sınıfta bulunan önemli sayıda çalışanın vasıfsız işçi veya yarı-vasıflı işçi konumuna düşmesi ve gereksinim dışı kalmasına neden olacaktır. Pandemi süresince bu teknolojilerin zorunlu kullanımı bu süreci hızlandırmaktadır. Üniversite eğitimlerinin internet üzerinden yapılmaya başlanması buna bir örnektir.

Bütün bunlara pandeminin neden olduğu, 1920'lerdeki Büyük İktisadi Buhran'dan daha derin olması beklenen ekonomik krize, farklı birçok sektörde önemli sayıda firmanın batmasına neden olan muazzam genel ekonomik şok etkisi de eklenince hem ABD'de hem de Britanya'da işsizlik oranlarında ciddi değişiklikler beklenebilir. Artan otomasyonun etkisi ile istihdamın yapısal olarak değişiyor olması, iş kayıplarının önemli bir kısmının kalıcı olması sonucunu doğurabilir.

İşin olmadığı, birçok insan için maaş aldığı işinin yaşamaya veya kendine değer vermeye yetmediği bir dünya zaten olası bir durumdu, ancak, pandeminin, aynı tas aynı hamam düzenini tamamen altüst etmesi, ortaya çıkan seçimleri iyice belirgin hale getirdi. Herkesin asgari ücret aldığı ve yeni zenginlik vergilerinin ekonomik eşitsizlikleri azalttığı bir dünyada mı yaşamalıyız? Ücretsiz bakım hizmetleri ve toplum refahı için yapılan katkılar ne zaman ücretli işle aynı düzeyde öz-değer üretecektir? Bu, bireyselleştirilmiş hiper-tüketim kültüründen, ekolojik sürdürülebilirliği, kolektif sorumluluğu ve sosyal dayanışmayı öne çıkaran bir yaşam tarzına geçmek için bir fırsat mıdır?

Bu soruların da ortaya çıkardığı gibi, mevcut pandemi, hem piyasa köktencilüğünün oluşturduğu ekonomik, politik ve sosyal sistemlere karşı eşi görülmemiş bir tehdit oluşturmakta hem de temel gerilimleri ve çelişkileri ele almak için eşi görülmemiş bir fırsat sunmaktadır. Bu zorluğa nasıl tepki vereceğimiz, yalnızca sosyal yaşam ve güç ilişkilerinin gelecekteki organizasyonunu değil, sürdürülebilir bir sistem olarak gezegenin geleceğini de belirleyecektir.

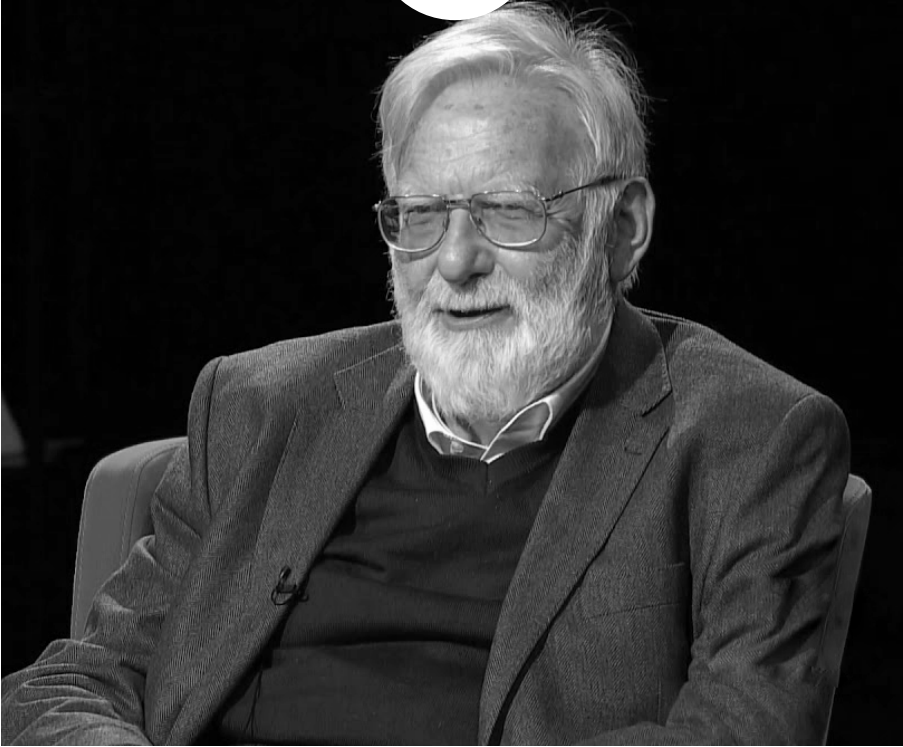

Salgın sürecinde yardım, Getty Images

Prof. Dr. Sadettin ÖKTEN

“Zihniyetimizi Kaostan
Kurtarmamız Gerekıyor”

RÖPORTAJ

Prof. Dr. Sadettin Ökten ile kültürel çalışmalar, kimlik meselesi ve modernleşme sorunlarımız üzerine söyleşi gerçekleştirdik.

TRT Akademi: Türkiye’de 1950’den sonra ana eksenin değiştiğini, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci başladığını ve bununla birlikte yeni bir kimlik krizi yaşadığımızı ifade ediyor ve: “Etnik isteklere baktığımız zaman herkesin bir kimlik bunalımı içinde olduğunu görüyoruz.” diyorsunuz. Bugün gelinen noktada Türkiye’nin bir kimlik krizi yaşadığını düşünüyor musunuz? Bunun aşılması için neler yapılabilir?

Sadettin Ökten: Birey, bir değerler sistemini bilir, benimser ve bu sisteme inanır. Değerler sistemi, bireyin evrensel sorularına cevap vererek hayatına bir anlam ve gaye tanımlar. İnsan bu anlamı ve gayeyi gerçekleştirmek üzere belli tür eylemler yapar. Bu eylemleri ile inandığı değerler sisteminin kendisi ve “öteki” için görünür hale getirmiş olur. Bireye yaptığı bu eylemlerine göre bir nitelik izafe edilir ki ona “kimlik” diyoruz. Kısaca kimlik, eylemle ortaya çıkar, eylem de değere bağlı olarak biçimlenir veya değer eylemle görünür hale gelir.

Ülkemiz 1950’den itibaren özel sektör üzerinden sanayileşmeye başlamıştır. Bu olgu, kırsaldan şehre göçü ve giderek artan bir özgürleşmeyi, diğer bir deyişle devletin müdahale ve denetiminin azalmasını getirmiştir. Nisbî olarak ortaya çıkan yoğun şehir ve özgürlük atmosferi neticede toplumsal derinlikte yatan kimlik krizini hissedilir kılmıştır. Birey kendisine sordu: “Ben kimim? Hangi değerler sistemine inanıyorum ve buna göre hangi eylemleri yapıyorum?” Bu sorulara verdiği cevaplarla kendi varlığı üzerinde bir karmaşa oluştuğunu gördü. Çünkü kimliği konusunda bir karar verememekteydi. Bir yanda İslam medeniyet tasavvurunun değerler sistemi kısaca İslami değerler ve buna dayalı uygulamalar diğer yanda ise modernist medeniyet tasavvurunun değerleri kısaca modernite ve buna dayalı eylemler vardı. İslami değerler toplumsal ölçekte uzun bir tarih boyunca yaşanmış ve deneyimlenmişti. Fakat bireyin yaşadığı dönemde bunlara dayanan eylemler geçerli ve söz konusu değildi. Buna karşılık o dönemde modernitenin eylemleri revaçtaydı ve uygulanıyordu. Fakat bu eylemlerin ardında yer alan modernite değerleri toplumsal ölçekte yaşanmış ve deneyimlenmiş değildi. Değerlerin İslami değerler, buna karşılık eylemlerin modernist eylemler olması bireyin düşünce ve duygu dünyasında bir kaos doğurmuştur ki bu, kimlik krizidir. Bu kaos, ağırlığını daha da hissettirerek bugün hâlen devam ediyor.

Toplumsal ölçekte baktığımız zaman, inandığımız gibi yaşamıyoruz. Bu ikilemi aşmak da oldukça zor görünüyor. Bu konuda kendi serüvenimi özetleyerek devam edelim. Toplumda gördüğüm ve teşvik edilen eylemlerin ardındaki değerleri içeren

medeniyet tasavvurunu yani moderniteyi, yapabildiğim kadarıyla öğrenmeye çalıştım. Modernitenin değerleri ile İslami değerlerin temel kabuller açısından çok farklı ve bağdaşamaz olduklarını gördüm. Ayrıca modernitenin de Batı toplumlarında toplumsal ölçekte kendine özgü bir yaşanmışlığı ve deneyimlenmişliği var. Fakat ben bu olguyu ne bireysel olarak yaşadım ne de toplumsal olarak tevarüs ettim. Şu sıralar yaşanan kimlik krizi bu sonuca göre değerlendirildiğinde modernist eylemlerin bizim bireyimizde çok sathi kaldığı ve varlığının derinliklerinde bir karşılık bulmadığı görülüyor. Kanaatimce yapılması gereken şey, İslami değerlere dayanan ve bu güne hitap eden bir eylemler bütünü geliştirmektir.

TRT Akademi: Şiirde, müzikte, mimaride kendi klasik kaynaklarımızdan beslenip bugün ortaya ne koyabildiğimizin önemli olduğunu düşünüyorsunuz. Bunun da şu an eksik olduğunu ifade ediyorsunuz. Kudsi Erguner'in de: "Eskiye yeniden ihya edeceğim diye eskiyi bozan bir muhafazakâr kültür var." diye bir eleştirisi vardı. Burada tehlikeli bir eşik söz konusu ve biz bunu aşamadık gibi görünüyor. Ne dersiniz?

Sadettin Ökten: Kimlik krizimiz halen devam ediyor. Eski veya klasik bizim mazimizdir ve kimliğimizin somut göstergesidir. Eskiye veya klasiği eski ya da klasik olduğu için değil, yapıldığı dönemde değer-eylem ilişkisini, daha doğrusu bütünlüğünü yansıttığı için çok önemli buluyorum. Bu açıdan bakıldığında günümüzde yaşayan insanımız eski ya da klasiği bilmek, anlamak ve sevmek mecburiyetindedir. Çünkü o birikim, bize ait özgün kimliğin bir dönem için görünür hale gelmiş, deneyimlenmiş ve topluma mal olmuş bir uygulamasıdır. Ancak biz bugünü yaşıyoruz. Kimliğimizin temel ögesi olan İslami değerler sistemini koruyarak ona dayanan bir eylemler bütünü, kısaca bir kültür biriktirmek zorundayız.

Kimlikte asıl olan değerdir ve değer soyuttur. Değer davranışı diğer bir deyişle eylemi doğurur. Eylemse somuttur. Değer ve değere göre oluşturulan eylem var oluşu ortaya çıkarır. Eylem zamana ve mekâna bağlı olarak değişebilir ama değer değişmez, değişmemelidir çünkü kimliği o belirler ve inşa eder. Her dönemde değer-eylem ilişkisinin yeniden yorumlayarak o dönemin ihtiyacını karşılayan ve aynı zamanda kimlik inşa edici değeri yansıtan eylemler bütünü oluşturmak mecburiyeti vardır.

TRT Akademi: Yine önceki soruyla bağlantılı olarak, bugün genel olarak gelenek kavramının hem fikri hem de somut kurum ve ürünleriyle bağlarımız kopmuş durumda diyebilir miyiz? Geleneğimizi modern hatta post-modern bir dünyada yeniden konuşturmanın imkânları nelerdir, bunu nasıl başarabiliriz?

Sadettin Ökten: Şimdi biraz da gelenek hakkında konuşalım. Gelenek bir eylem biçimidir. Toplumsal kabul ve takdir görmüş yaygın bir eylem biçimi. Birey, belli bir olaya tepki veren ya da bir etki oluşturmak istediğinde toplum tarafından bilinen

ve beklenen bir davranış tarzı yani eylem sergiler. Böylesi bir eylemi aynı olay karşısında toplumun diğer fertleri de aynı şekilde gerçekleştirirler. Bu tür bir eylemi yapan birey, geleneğe uyduğu için toplum tarafından tasvip ve takdir edilir. Belli bir eylem tarzı olan gelenek, toplumsal ölçekte tekrarlandıkça güçlenir ve hayatiyetini devam ettirir.

Her iradi eylemin isnat ettiği bir değer olduğu için toplumsal bir eylem olan geleneğin de ardında kendisini doğuran bir değer mevcuttur. Toplum, bu değere inanmış ve onu yaygın ve kabul görmüş bir eylem biçimi ile yani gelenek ile görünür ve yaşanır hale getirmiştir. Geleneğe göre davranış, inandığı gibi yaşamak anlamına geldiği için bireyi ve toplumu mutlu eder.

Ülkemize gelince biz medeniyet tasavvuru noktasında şu sıralar bir tereddüt ve kararsızlık evresindeyiz. Yukarıda değinildiği gibi bir yanda İslam medeniyet tasavvuru var öbür yanda da modernite. Toplumsal bir miras olarak tevarüs ettiğimiz gelenek, İslam medeniyet tasavvurunun değerler sistemine dayanıyor. Burada doğmuş ve hayat bulmuş. Şu sıralar toplumun bir kesiminde ise modernitenin kapitalist ve pragmatik versiyonuna göre eylem yapmak eğilimi söz konusu. Bu olgu da yerli geleneği zorluyor. Bu kesim henüz daha tercih ettikleri eylemlerin ardındaki değerleri tam anlamı ile fark etmiş değil. Modernitenin bu değerlerini kabul ettiklerinde bir başka kimliğin sahibi olacaklarını henüz idrak etmediler. Bir kez daha tekrarlırsak hangi değerler sistemine inanıyorsanız eyleminiz de o sisteme göre biçimlenir yani geleneğiniz ona göre oluşur. Değeri bir medeniyet tasavvurundan eylemi ya da geleneği bir diğerinden almak tam bir buhran halidir ki bunun bilincinde olarak yaşamak mümkün değildir.

TRT Akademi: “Bizim medeniyetimiz irrasyoneldir, bizde kalıcı olma fikri yoktur, biz baki değiliz, Abdülbakiyiz.” sözlerinizden hareketle ve Yahya Kemal’in: “Çok insan anlayamaz eski musikimizden / Ve ondan anlayamayan bir şey anlamaz bizden” dizesinden ilham alarak bugünün rasyonel dünyasında medeniyet ve kültür arasındaki o derinlikli bağı nasıl kuracağız?

Sadettin Ökten: Medeniyet ve kültür ilişkisi konusunda Prof. Dr. Yılmaz Özakpınar’ın bu olguyu açıklayıcı bir teorisi mevcuttur. Bu teoriye göre medeniyet, bireyin düşünce ve duygu dünyasını biçimlendirip düzenleyen bir değerler sistemi, kültür de bireyin bu değerler sistemine göre yaptığı tüm eylemler ve oluşturduğu düşünce ve duyguların dışavurumudur. Bu konuda daha etraflı bilgi Özakpınar Hocanın’ın eserlerinde bulunabilir. Özetle söylersek bireyin ya da toplumun kültürü, inandığı değerlere göre eylem yapması yine bu değerlere göre oluşan düşünce ve duygularını dışa vurmasıdır.

Gelelim “bugünün rasyonel dünyası” nitelemesine. Bu niteleme XIX. yüzyılda kalmıştır. XX. yüzyıl irrasyonel olaylar ile doludur. Hele XXI. yüzyıl rasyonaliteye meydan okuyan gelişmeleri sergiliyor. Nedir rasyonalite? Akıl, yaşamak için çözülmesi gerekli tüm problemleri çözer. Müreffeh ve mesut bir dünya kurmaya muktedirdir. İnsanoğlunun akıldan başka ve aklın üzerinde yer alan diğer bir güce ihtiyacı yoktur. Bu görüş XIX. yüzyılda sadece Batı dünyasında gerçekleşmiş gibi göründü. Ancak ardından gelen ve tüm dünyayı etkileyen hadiseler karşısında ciddi bu kanaat ciddi manada sarsıldı. Rasyonaliteden doğan sistemler bugün için Batı dünyasına refah sağlıyor ama mutluluk getirmiyor. Bu refah da yerkürenin diğer bölgelerine getirdiği kan, zulüm ve gözyaşı pahasına gerçekleşmiştir. Rasyonalite halen çaresizdir. İnsanlığa derde deva namına sunacak hiçbir şeyi yoktur. İnsanın manevi boyutunu uzun bir zaman önce ezmiş ve yok etmiştir. Elinde sadece içgüdüleri ile var olan bir insan tipi kalmıştır. İnsanlık böyle bir malzeme ile nereye kadar gidebilir ki?

TRT Akademi: “Türk şehirlerinin kapitalizmle birlikte bir kimlik krizi yaşadığını, şehirlerimizin etik ve estetik özelliklerini yitirdiğini söylüyorsunuz. “Müslüman şehirde olması gereken üç özellik: nispet, kifayet ve tertip.” sözünüzden yola çıkarak eski şehirlerin üzerine diktiğimiz apartmanlar, kültür hayatımızda nasıl bir dönüşüm yaşıyor bize?

Sadettin Ökten: Şehirlerimizde bulunan eski özgün doku yıkıldı, yerine modern apartmanlardan oluşan yeni bir doku inşa edildi. Şu soru ile başlayalım: Şehirlerimizin eski ve özgün dokusu ne anlam ifade ediyor, hangi değerleri yansıtıyordu? Kısaca söylersek bu doku yani bu mekânsal düzenleme, İslam medeniyet tasavvurunun Osmanlı yorumuna göre yapılmıştı. Buralarda İslami değerlerin zaman ve zemin şartları göz önüne alınarak görünür ve yaşanır hale gelmesi gerçekleştirilmişti. Şimdi aynı anlamda bir soruyu apartmanlardan oluşan bir şehir dokusu için de soralım. Böyle bir apartman dokusu hangi medeniyet tasavvuruna ait, ne gibi değerleri yansıtmaktadır? Bu soruya cevabımız çok açıktır. Bu doku, modernitenin sanayi devrimi aşamasında iyice güç kazanıp Batı toplumuna hâkim olan kapitalist, pragmatik değerleri taşıyor ve yansıtıyor. Bu değerlerle İslami değerlerin bağdaşması ise mümkün değildir.

İradi bir eylem sonucu ortaya konan her ürün kendini oluşturan eylemin ardındaki değere göre biçimlendiği için o değeri taşır, temsil eder ve yaşatır. Apartman olgusu ve apartmanlardan oluşan bir şehir dokusu da böyledir. Toplum bu tür bir şehir dokusunda ikamet ettikçe ona alışır ve onu deneyimler. Başlangıçta toplumsal bir ihtiyaç olan iskân meselesini kısa zamanda çözdüğü, yani işlevsel olduğu için apartmanlardan oluşan şehir dokusu toplumsal manada kabul hatta takdir görür. Ancak zaman geçtikçe bu dokuyu üreten kapitalist, pragmatik değerler, toplumun

manevi dünyasına nüfuz etmeye başlar. İnsanlar önce bu değerlere alışır ve onları kabullenir. Sonra da beğenip sevmeye başlarlar. Ülkemizde de aynen böyle olmuştur. İnsanımızın iç dünyasında mesken konusunda birbirine zıt iki değer yer alıyor. Biri apartman üzerinden işlevsel ve konforlu, kapitalist, pragmatik mekân algısı; diğeri eski ve mütevazı, mahrem bahçeli ev üzerinden İslami mekân değeri. Bu realite bugün ülkemizde gerçekleşiyor. İnsanlar iç dünyalarında adını koymadıkları bir gerilim yaşıyorlar. Apartmana hem büyük bir rağbet var hem de apartman hakkında pek çok şikâyet. Çünkü duygu dünyamızda İslami değerler ile kapitalist, pragmatik değerlerin gerilimi yaşanıyor. Apartmanlardan oluşan şehir dokusu ile olan toplumsal ülfetimiz böyle devam ederse bir süre sonra kapitalist, pragmatik değerlerin zebunu olup kimlik buhranımızın daha da derinleşmesi kaçınılmazdır.

TRT Akademi: Yine bu bağlamda bir sözünüz var: “13. yüzyılda bir gotik kilise yapıldı. 19. yüzyılın sonunda özellikle İngiliz ve bazı Amerikan üniversiteleri gotiğe gönderme yaparak bina yapıyorlar. O üsluba riayet ediyor. Oraya refere ediyor kendisini. Kültürel manada bağ kuruyor tarihiyle.” Biz niye yapamıyoruz?

Sadettin Ökten: Geç Orta Çağ, gotik üslubun özellikle katedral yapılarında zirveye eriştiği dönemdir. Bu yapılar o zamana göre yeni ve ileri bir teknoloji ile inşa edilmiştir. Bu yeni teknoloji, teorik bir birikimin görünür olmamakla birlikte doğayı ve insanoğlunun uygulamalarını dikkatle gözlemleyen ve onlardan bir sonuç çıkaran rasyonel, sorgulayıcı bir zihnin mahsulüdür. Bu dönem aynı zamanda rönesansın temellerinin atıldığı ve aydınlanmanın müjdelendiği bir zaman dilimidir. Batı dünyasının mümin Hristiyan iç alemine rasyonalite girmiş ve bu alemin duygu ve düşünce ortamına ortak olmaya başlamıştır. Yine bu dönemde kilise dışında kurulan ve kiliseden bağımsız eğitim veren ilk üniversiteleri de görüyoruz. Batı dünyasında XI. yüzyılda böyle başlayan modernite süreci, giderek gelişmiş ve olgunlaşmış XIX. yüzyılda da kemalini tamamlamıştır.

Modernitenin asli temsilcisi ve vazgeçilmez kurumlarından bir olan üniversite de yine XIX. yüzyılda merkez binasını gotik üslubu ile inşa ederek kendi kimliğine ve tarihine bir gönderme yapıyor. Böylelikle topluma etkinliğinin ve gücünün kaynağı olan işlevini ve mazisini hatırlatıyor. Bugün Batı dünyası olarak böyle gelişmiş bir seviyeye gelmişsek bunu rasyonalitenin yüzyıllar süren hâkimiyetine borçluyuz diyor.

Bize gelince biz, üniversiteyi kurum olarak XIX. yüzyıl ortasında Batı’dan aldık. Zaman içinde kendimize özgü bir şekilde geliştirerek yaygınlaştırdık. Ancak üniversitelerimiz uzun yıllar devletin başka kurumlar için inşa edilmiş binalarını kullandılar. Bunun ötesinde bizim merkez bina için gönderme yapacağımız bir gotik mazimiz de yoktu. Bizde yüksek eğitim kurumları ile ilgili tarihe baktığımız zaman karşımıza

medreseler çıkıyor. Onlar da zaten çağ dışı görülerek kapatılmış. Bu şartlar dahilinde üniversitenin merkez binasının halen olduğu gibi kalması hiçbir yere gönderme yapmaması çok makul görünmektedir. Çünkü gidilecek veya gönderme yapılacak bir yer yoktur. Gotiğe gönderme yapsa kendisine ait değil. Medreseye gönderme yapsa bu hiç olmaz, çaresiz böyle kalmak zorundadır.

TRT Akademi: Türkiye’de pozitivist ya da pragmatist eğilimlerden hangisi ağır basmaktadır? Teknik ve medeniyet ilişkisi konusunda tıkanıldığımız yer neresi? Zihniyet mi yoksa temel bilim eksikliği mi?

Sadettin Ökten: Şu sıralar toplumda pragmatik eğilimler ağır basıyor. Kitle 1980’lerde kapitalizmle tanıştığından beri giderek pragmatikleşiyor. Nitelik yönünden birçok eksikliği olduğu halde nicelik yönündeki büyük gücü ile hayatın her yönüne hâkim oluyor. Halbuki daha önceleri hayatın önemli alanlarına pozitivist eğilime sahip seçkinler egemen idiler. Kitlenin pragmatikleşmesi ister istemez bir şekilde pozitivist seçkinleri de etkilemiş görünüyor. Onlarda da pragmatik davranışlar gözlemleniyor.

Pragmatik küreselleşmenin emrine giren teknoloji, her an yeni ürünler çıkararak insanların kazanmadıkları paralarına ve yaşamadıkları zamanlarına el koyuyor. Bu anlayış artık eski tüketim kültüründe olduğu gibi, “Kullan, at.” demiyor. “Satın al, sadece satın al.” diyor. Kullanmaya ve tüketmeye vakit yok. Bu yaklaşım bireysel olarak insan olma şerefi ile bağdaşmadığı gibi İslami değerlere de tümünden aykırıdır. Biz insan olarak “satın al” mottosunun muhatabı olan içgüdüden ibaret değiliz. İçgüdümüzün üzerinde aklımız, duygularımız, vicdanımız ve aşkımız var. Pragmatik küreselleşme sadece satın almaya dönük bir hayat tarzı kurarak bizi yalnız içgüdülerin var olduğu bir alana mahkûm ediyor. Buna hayır demeliyiz. Önce kendimizden başlayarak çevremizi ve tüm insanları bu tür bir hayata karşı müstağni kalmaya çağırmalıyız. İçgüdüye hitap eden “satın al” akımına karşı müstağni kalabilirsek akıl, duygu, vicdan ve aşk gibi diğer donanımlarımızın farkına varıp onları geliştirmek hiç de zor olmayacaktır.

Önce zihniyetimizi netleştirmemiz ve kaostan kurtarmamız gerekiyor. Bunun için başlangıç sorusu şudur: Ben kimim ve bu kimliğimi gerçekleştirmek için ne yapıyorum? Diğer bir deyişle hangi değerlere inanıyorum ve inandığım değerler doğrultusunda eylem yapıyor muyum? Zihin bu noktada netleştikten sonra gerekli görüldüğü hususlardan bilgi eksikliği bir şekilde giderilebilir. Öncelikle kimlik yani değer-eylem tutarlılığı konusunda kesin bir karara varmak gerekiyor. Bu karar, bireye zihinsel düzeyde bir kimlik bütünlüğü sağlar. Buna karşılık insan her zaman inandığı değerlere göre eylem yapamayabilir. Fakat kimlik bütünlüğüne sahip ise yaptığı ya da niyetlendiği her eylemi değerlendirebilmektedir.

İstanbul/ Kapalıçarşı, Reuters

Koronavirüs ve Kültürel Değişim

PROF. DR. AZMİ ÖZCAN
TARİHÇİ/YAZAR

Aralık 2019'da Çin'de ortaya çıkan yeni bir virüs kısa zamanda bütün geleneksel, yerleşmiş kimlik, kalıp ve sınırları aşarak küresel biyolojik bir ölüm tehdidi olarak dünyaya yayıldı. Virüsün kaynağı, insan yapımı olup olmaması ile ilgili teknik ve tıbbi değerlendirmeler bir tarafa her sınıftan her seviyeden bütün insanların hayatını eşit derecede tehdit ve yaşayageldikleri hayat tarzlarını eşi görülmemiş bir şekilde altüst ederek tarihin ve dünyanın gündemine hâkim olması onu insanlığın bir numaralı meselesi hâline getirdi. Hiç şüphesiz nasıl tedbir alınır, nasıl başa çıkılır ve hepsinden öte bununla nasıl yaşanılır konusunda ciddi tahliller ve değerlendirmeleri zorunlu kılan bir vakıa ile karşı karşıyayız. Görünen o ki tarihte yaşanan benzer nice tecrübelerde olduğu gibi bunun da aşılabilmesi için öncelikle ya aşı ya da ilacın bulunması beklenmekte, bunlar için ise en erken bir yıl civarında vakte ihtiyaç olduğu öngörülmektedir. Bu durumda üçüncü yani hemen herkesin hayatına ipotek koyarak alışageldiğimiz davranışlarımızı kökten değişime zorlayan yeni durum ise insanı soyutlayarak adeta yalnız yaşamaya hatta belki yalnız ölmeye mahkûm eden, hayatı yaşamaya değer kılan bütün anlam alanlarını bile feda etmeyi gerektirebilecek bir belirsizliğe hazırlanma zaruretidir. Bütün bunlar bir arada değerlendirildiğinde ifade edilmelidir ki algı itibari ile karşı karşıya bulunduğumuz durum maruz kalınan olgudan daha kesif ve yoğun bir şekilde insanlık üzerinde etkilidir. Hâl böyle olunca temsil ettikleri zihniyet itibariyle tabii bir süreçle ortaya çıksın ya da çıkmasın Covid-19'un neden olduğu bu durumdan kendi stratejik hesapları uyarınca nasıl istifade ederim diyecek bazı merkezlerin bulunacağı da unutulmamalıdır.

Yeni Sömürge İmkânları Doğabilir

Çok genel bir değerlendirme ile eğer söz konusu yakın tehdit belirli bir süre daha

böyle devam ederse hayatın ve sistemin donmuş olmasından kaynaklanan nedenlerle bilim, teknik ekonomik vb. altyapıları ve imkânları yeterli olan 5-10 ülke dışında diğerlerinin tamamının meflûç olma ihtimali kehanet gibi durmayacaktır. Keza iflas edenler de istimdat için boyun eğeceklerinden böylece öteki dünyanın yeniden sömürge düzenine tabi tutulacağı yeni bir döneme geçilebileceği öngörüsü de akıldan varestede tutulmamalıdır.

Yine başlangıcı itibariyle ortaya çıkan bir durum daha var. Kovid-19 belirli nedenlerle önce dünyanın zengin ülkelerini etkiledi ve muhtemelen bir yıl içerisinde ya ilaç ya aşı ya da bağışıklık gibi yollarla bu ülkeler istikrara kavuşabilecekler gibi görünüyor. Ardından dünyanın fakir altyapı ve imkânları sınırlı fakat kalabalık üçüncü dünya ülkeleri ile Afrika virüsün etkisine girecek. Orada tedavi imkânları ve bilinç düzeyi yeterli olmadığı için tahribat çok daha hızlı ve fazla olabilecektir. Tarihin sicili gelişmiş ülkelerin bulacakları aşı ya da ilacı bu üçüncü dünya ülkelerine kolaylıkla vermeyeceklerine işaret ediyor. Zira bir kısım esoterik beklentiler ya da emperyalist güdüler adına nüfusu azaltmak ve başkalarını köleleştirmek için önlerine böyle bir imkân çıktığı zaman bu fırsatı değerlendirmek isteyebilecekler her zaman bulunacaktır.

Son olarak tehditlerin küresel bir keyfiyet arz ettiği yeni dönemde bu tür biyolojik bir silah olmak için çok büyük imkân, bilgi ve teknolojiye ihtiyaç duyulmayacağı ortadadır. Bu durum ne yazık ki insanlığı, sadece zarar vermek ya da intikam duygusu ile yaşayan başta terör örgütü üyelerinin artık mükemmel birer ölüm silahı olabilecekleri gerçeğiyle de karşı karşıya getirecektir.

Virüs, Tarihi ve İnsanlığı Bir Anlamda Eşitlemiş Durumdadır

Bütün bu tehditlere karşı alınabilecek hukuki ve polisiye tedbirlerin yeterli olabileceği düşünülmemelidir. Burada ancak vicdani denetim müesseselerini geliştirecek ahlaki ve felsefi kurumları çalıştırmakla mesafe alınabilir. Keza ölüm korkusuyla bu kadar iç içe yaşayan bir toplumda kaçınılmaz olarak artan dini duyguların imkânlarından faydalanmak üzere ciddi çalışmalar yapılması gerektiği de açıktır. Hayatta kalma refleksi ile tanzim edilecek bu yeni dönemde geleneksel pek çok alışkanlıkların terk edileceği ve insan-toplum ilişkilerine dair birikmiş literatürün işlevselliğinin ciddi olarak sorgulanacağı bir gerçek olarak bizi beklemektedir. Bu açıdan virüs, tarihi ve insanlığı bir anlamda eşitlemiş durumdadır denilebilir. Bu meseleyi ciddiyetle ele alan toplumlar diğerlerine nazaran elbette daha sağlıklı ve daha öngörülebilir gelecek inşa edebileceklerdir, buna mukabil kendi kültürlerini üretemeyenler ise hayatı yaşayabilmek adına kimlik anlamında büyük bedeller ödemek pahasına da olsa mecburen başkalarının ürettiği kültürü ithal ederek hayatlarına devam edeceklerdir.

Gelecek İnşa Etme İradesi

İnsanın genetiğinde yer alan ve bu tür tehditlerle karşılaştığı zaman kendisini ifade eden güvenlik ihtiyacı yine ne pahasına olursa olsun önce kendisini emniyete almak şeklinde tezahür edecektir. Bu durum hayatı paylaştığı bütün insanlarla arasına güvenlik noktası nazarından fiziki bir mesafe koymayı gerektirecek, iş hayatı, eğitim, sanat, birlikte yeme, içme, eğlenme ve ibadet etme gibi kültürü oluşturan alanlarda keskin kırılmalar yaşanacaktır. Duygulara da yansıyacak olan bu tutum doğal olarak insanlar arası ilişkilerde de birlikte bir gelecek inşa etme iradesini zayıflatacak, bireysellik (bencilik)ön plana çıkacaktır.

Bilindiği üzere toplumlar bilgi, tecrübe ve kendi değerler sistemi çerçevesinde hayatlarını nasıl yaşayacaklarına dair kültür ve kültürel kurumlarını üretirler. Görünen odur ki insanlık, bugüne kadar edindiği birikimin ciddi bir kısmını farklı bir tarz ve form içerisinde yeniden üretmek zarureti ile karşı karşıya bulunmaktadır. Şehir hayatı ve imardan nüfus hareketliliğine, çalışma düzeninden çevreye, eğitim usul ve anlayışından inanç ve ibadet pratiğine, alışveriş şeklinden pazar alışkanlıklarına, kültür ve sanattan müzik ve tiyatroya, düğünden cenazeye, spordan eğlenceye, seyahat, insan ilişkileri, toplu iş görme, yemek ve sofraya düzeni, siyaset yapma tarzı, toplantı, sempozyum, konferans, sevgi ve muhabbet dili, vb. kısacası hayatın ve insanın dokunduğu her alanla ilgili olarak kendisine yeni imkânlar ve kulvarlar bulmak zorundadır. Aksi takdirde insan ünsiyeti ve toplum kaynaşması temelinde inşa edilmiş bütün bir tarihsel birikim atıl durumda kalabilecektir ki bu hakikaten çok daha büyük bir felaket olacaktır. Bütün bu baş döndürücü meydan okumalarla başa çıkabilmek için ise iki büyük imkânımız bulunmaktadır: aklın refleksi bilim ve mizah ile inancın yansıması sabır.

Gönüllüler, Lagos'ta koronavirüs hastalığının (Kovid-19) yayılmasını yavaşlatma çabalarında, Reuters

Kültürün Reklamı: İngiliz ve Alman Geleneklerinde Kültür Diplomasisi

FİRDEVS BULUT
ARAŞTIRMACI

Kültürün farklı coğrafyalarda, farklı dillerle üretilen uzun bir tanıtım serüveni var. Her kültür ögesi, üretildiğinden daha farklı bir alana girdiğinde öncelikle bir tanışma sürecine tabi tutulur. Özel sektör ve kamu, kültürün yaygınlaştırılmasında önemli roller oynamış, iletişim teknolojileri geliştikçe bu durum ancak şekil değiştirmiştir.

Kültürel diplomasi alanı, kısaca bir toplumun kültür öğelerinin bir başka topluluk ile tanıştırılması, bu yolla kültür üreticisi için kısa veya uzun vadeli çıkarlar elde edilmesi serüvenidir. Ancak tek bir tanımın içine sığamayacak kadar geniş bir alandır kültürel diplomasi.

Günümüz kültür diplomasisi tartışmalarında yumuşak güç kavramı oldukça öne çıkıyor. Ancak devlet destekli kültürel kurumlar ve devletler arasında bu anlamda bir iletişimsizlik olduğundan bahsetmek mümkün. Devletler yurt dışında faaliyet gösteren kültürel kurumları ile övünür ve bu kurumların kendilerine getirdiği yumuşak güç toplamının uzun dönemli getirilerini hesap ederken, sahada bire bir insanlarla ilişki kurarak faaliyet gösteren kültür kurumları bu konuda biraz daha çekimser davranır. Bunun sebebi ise kültürel promosyon ve tanıtımın, kültürel diplomasinin geldiği propaganda geleneği ile özdeşleştirilmesinden olabildiğince kaçınmaktır.

Bu konunun tarihi çerçevesi çok uzun olmakla birlikte, günümüzdeki durumu ele alacak olursak İngiltere’de kültür diplomasisi geleneği ve kurumların bu kavramla ilişkilmesi biraz daha pratik sebepler üzerinden yürürken, Almanya’da bu durum biraz daha farklıdır. Nazi Almanya’sı Dönemi’nden kalan ağır kültürel propaganda geleneği ve onun izleri, bugün dünyanın bir ucunda Alman yapımı bir film gösterimi yapan bir Alman kültür kurumunda dahi iliklerine kadar işlenmiş

durumdadır. Ancak bu, propaganda geleneğinin devam ettirildiği anlamına gelmiyor. Yaşanan travmalar o kadar büyük ki, Alman kültür kurumları bu kültürel diplomasi, yumuşak güç gibi kavramları kullanmaktan olabildiğince kaçınıyor. Ancak bu durum, yapılan işin doğasında kısa veya uzun vadeli bir çıkar arayışı olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Bu analiz yazısında, iki ülkede kültürel diplomasi kavramının kısaca tarihsel gelişiminden bahsettikten sonra, 2000’li yıllarda kültürel diplomasi pratikleri ve kültürel kurumların aktörlüğünü ele alacağız. Akademik tartışmalar ve sahadan örnekler ile iki geleneği kıyaslayacak, İngiltere ve Almanya’da kültürel diplomasi yapan veya bu alana dahil edilebilecek kurumların günümüzdeki etki alanını tartışacağız.

Kültür Endüstrisi, Kültürel Diplomasi: Kavramsal Tartışmalar

Son yıllarda akademi ve politika yapıcı çevrelerde kültür endüstrileri kavramı yeni bir ilgi dalgası yarattı. Devletlerin kültür politikalarında bu durum, uluslararası, ulusal ve yerel düzlemde birtakım projeler, kurumlar, partnerlikler üzerinden devam etmekte. Akademik çevrelerde ise bu ilgi, kültürel ve yaratıcı sektörlerin dönüşümü ve aktörleri üzerinden devam ediyor. Sanat, medya, film, müzik üzerinden yerel öğelerin uluslararasılaşması tartışılıyor. Öte yandan kültürel kurumların farklı ülkelerde düzenledikleri eğitim (dil eğitimi, sanat dalları eğitimi) faaliyetleri, kültürel reklamın diğer bir ayağını oluşturuyor. Bu analiz içerisinde eğitim faaliyetlerinden ziyade kültür sanat öğeleri üzerinden yapılan diplomasi ve kültür kurumlarının devletle ilişkilennemelerini analiz edeceğiz.

En geniş tanımıyla kültürel diplomasi, belirli bir topluma ait değer, yargı ve birikimin başka bir topluma aktarılmasıdır. Kültür diplomasisi aktörleri bu yolla ulusal, ekonomik ve politik çıkarlar sağlamanın yanı sıra, güven odaklı ilişkiler kurulmasını hedefler. Kültür kavramı, insan davranışları ve toplumsal hayat ile iç içe olduğu gibi, kültürün tamamen toplumların ürettiği bir düşünce alanı olduğunu savunan görüşler de vardır.

Kültür kavramının neliğini irdelemekten ziyade, kültürün “başkası” tarafından görünme yollarına odaklanmak, kültürel diplomasinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Zaten kültürel diplomasi tartışmaları artık kültürün ne olduğunu problematize etmeyi bırakmıştır denebilir (Ang, Isar & Mar 2015). Bunun sebeplerinden biri de kültürel diplomasinin elde edilen sonuçlara odaklı bir pratik olmasıdır. Kültürün ne olduğundan ziyade, sunulan kültür ürününün kaç kişiye ulaştığı, hangi kapıları açtığı önemlidir.

Kültürel diplomasi, temelleri ABD'nin soğuk savaş sonrası dış politikalarına, Avrupa'da ise daha eskilere dayanan bir kavramdır. 1950'lerde Amerikan Dışişleri Bakanlığının bir projesi olan müzik elçileri, 'Caz Elçileri Programı' başlatıldı (Von Eschen, 2006). Bu programın başlama sebeplerinden biri, Sovyetler Birliği'nin ABD'deki siyahi düşmanlığını ciddi bir propaganda aracı olarak kullanmasıydı. ABD de bir nevi imaj değişikliği-temizliği adına, CIA ile ortak olarak bu projeyi başlatmıştır (Saunders, 2000). Görüldüğü gibi başladığı günden itibaren birçok farklı sosyo-politik faktör kültürel diplomasi faaliyetlerinde etkin rol oynamıştır.

1990 öncesinde, kültürel diplomasi aktörleri devletler arası ilişkilerden oluşan geleneksel diplomasi ile insanlar-arası ilişkileri bir araya getirmeye çalıştı ve hatta bunları farklı gruplarda sıraladı. Geleneksel diplomasi, kamu diplomasisi (devlet – insan ilişkileri) ve kültürel ilişkilerin arasında görünmez bir hiyerarşi oluşmaya başladı (Rose, 2017)¹. 1990 sonrası küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin yükselişi sonrası, kültürel diplomaside teoriden çok pratiğe önem verilmeye başlandı (Tomlinson, 1991). Ne var ki bu form değişikliğine rağmen kültürel anlamda kendi imajının reklamını yapmak, her zaman görünür olmasa da devletlerin ve resmî kurumların gündeminde hep vardı (Pajtinka, 2014)².

Kültürel diplomasinin kavramsal tartışmaları birçok farklı çerçevede ele alınmıştır. Bu çerçevelerin ilki olan "Etnik merkezcilik", bir başka kültürü kendi kültürel normlarına kıyaslayarak yargılama veya açıklamaya çalışma çabasının diğer bir adıdır. Sosyolog W. G. Sumner (1906) bu kavramı, kendi kültürünün diğer tüm kültürlerden daha iyi olduğuna dair bir inanç üzerinden tanımlar. Dünya üzerinde yaşayan neredeyse herkes biraz da olsa etnik merkezcidir, der (Hammond & Axelrod, 2006). Bu kavram, yanlış anlaşılma ve çatışmalara sebebiyet verebilecek bir kavramdır. Örneğin Avrupa'nın sömürgeci yayılmasının ilk başladığı dönemlerde, bir toplumun insanlarına "yardımcı olmak" ve onlara kendi kültürlerinden bazı parçalar götürmek amacıyla yola çıkan kültür seyyahları, onları aslında eğitimsiz veya geri kalmış olarak görme eğiliminde oldular. Bu seyyahların eylemleri, kültürel emperyalizm çerçevesine girer: Yani kişinin kendi kültürel değerlerini bir başkasına zorla dayatmasına.

Kültürel diplomasi ile ilişkili sayılabilecek diğer bir kavram olan kültürel emperyalizm, en az kültürün kendisi kadar çok tartışılmış bir kavram olmakla birlikte, öncelikle popüler bir bilinç oluşturarak kültürel hegemonya kurmayı hedefler (Topic & Rodin, 2012). Eğlence kültürünün ithal edilmesi, en ciddi maddi kazanç

¹Rose, Martin. (2017). A New Cultural Diplomacy: The Integration of Cultural Relations and Diplomacy . Ifa Input / 3.

²Pajtinka, E. (2014). Cultural Diplomacy in Theory and Practice of Contemporary International Relations . Politicke vedy, 4, pp. 95-108.

kaynaklarından biri olup global kâr elde etmenin en hızlı yollarından biri hâlini almıştır. Siyasi çerçevede kültürel emperyalizm, insanları kendi kültür ve geleneklerine yabancılaştırmak ve bunların yerine medyanın ürettiği belirli kültürel öğeleri koymak anlamına gelebilir. Batılı egemen güçler değer, davranış, kurumlar ve kimlikleri yeniden şekillendirmek amacıyla bazı kültürel sınıfları sistematik bir biçimde baskılama çabasına girmiş, bu çaba ise bilhassa Amerikan kültürel propaganda literatürü içerisinde çokça tartışılmıştır (Tomlinson, 1991). Kültürel emperyalizm globalleşme tartışmaları içerisinde de yer almış, bu iki kavram arasında popülerleşme ve tarihsel fırsat eşitsizliği üzerinden bir diyalektik kurulmuştur (Demont-Heinrich, 2011).

Kültürel diplomasi, literatürde kültürel emperyalizm ile ilişkili bir şekilde tartışılmıştır. Kültürel diplomasinin, bir toplumun kültürünün bir başka bağlamda tanıtılması ve kısa ve uzun süreli faydalar sağlama amacı, kültürel emperyalizmden ne derece farklıdır? Bu soru, kültürel diplomasi kavramına devletler ve kültür-sanat çevrelerince şüpheyle bakılmasının başlıca motivasyonu olmakla beraber, birçok teorisyenin tartışmalarında retorikten öteye geçememiştir.

Kültürel emperyalizmin bir örneği, Hollywood filmlerindeki Amerikalı kültürel ürünlerin farklı yerel ve ulusal kültürler içinde benimsenmesi ve gayet etkili bir şekilde yerel kültürlerle yer değiştirme sürecine girmesidir. Bunun sonucu ise büyük oranda Batılı ve Amerikan kültürel formlar etrafında kurulan bir kültür homojenleşmesidir. Kültürel emperyalizm temellerini büyük oranda bağımlılık teorisi ve global politik ekonominin merkez-çevre ilişkileri üzerinden olduğu kadar, Marksist gelişim ve toplum teorilerinden de almaktadır (Fejes 1981). Theodor Adorno ve Max Horkheimer gibi Frankfurt Okulu düşünürlerinin kapitalist hegemonya ve ideolojik üretim üzerine çalışmaları kültür kavramını derinden etkilemiş, kültürel emperyalizme yeni boyutlar kazandırmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisi kavramını tanımlamış, kapitalist toplumlarda kültürün bir endüstri hâline geldiğini ve popüler kültür öğelerinin birbirine benzediğini, bununla bağlantılı olarak bu endüstriden geçen insanların da standartlaştığını ifade etmişlerdir.³ Burada bahsedilen genel olarak medya ve popüler kültür olsa da pratik açısından bakıldığında tam olarak kültürel diplomasinin yaptığı şeye tekabül ettiği tartışılabilir. Sonuç itibarıyla kültürel diplomaside de bir toplumun edebiyat, sinema ve müzik ürünleri bir başka bağlamda tanıtılarak, kısa ve uzun vadeli faydalar elde etme hedefi vardır. Ne var ki kültürel diplomasiyi, kültür endüstrisi ve bir aldatma bakış açısı üzerinden eleştirme giri-

³ Bu tartışma Adorno ve Horkheimer'in 1944 yılında kaleme aldığı Aydınlanmanın Diyalektiği eserindeki "Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı olarak Aydınlanma" makalesinde tartışılmıştır.

şimleri büyük oranda retorikte kalmıştır. Bilhassa 2000'lerden sonra çok baskın bir globalleşme söylemi içerisinde kültürel diplomasi yapan kurum ve devletler, büyük oranda pratik sonuçlara odaklanmayı tercih etmiştir. Ancak bu, konunun teorik boyutunun bu yönden ele alınmasına engel değildir. Kültürel diplomasinin bile kendi içinde tartışmalı bir kavram hâline geldiği günümüzde, bu konuda daha derinlikli araştırmalar yapılması gerekiyor.

Kültürel emperyalizm paradigması üzerinde gelişen literatür genel olarak dünyanın "global merkezinin" içerisinde olmayan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkmıştır. Kültürel emperyalizm gibi kültürün globalleşmesi de kültüre dair birçok problemin tartışıldığı diğer bir kavramsal çerçevedir. Kültürün globalleşmesi tezi, kültürel direniş ve tüketime olduğu kadar insanların, "halkın" hem bireysel hem de kolektif bir biçimde kültür üretiminde nasıl güç sahibi olabileceğine odaklanmaktadır. Bu tez, 1980'lerde kültürel emperyalizm ve Amerikanlaşma kavramı üzerinden tartışılrsa da 1990'larda alanını genişleterek o döneme kadar araştırma yapılmamış farklı alanlara yöneldi. Bu dönemden sonra iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte bir ters-akım ortaya çıktı ve ekonomik ve siyasi olarak daha az gelişmiş diye tabir edebileceğimiz Güney Afrika, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelere sözde merkez ülkelere (ABD, İngiltere gibi) doğru bir kültür akışı başladı (Straubhaar, 2000 & Thussu, 2010). İşte bu karşılıklı durum ortaya çıktıktan sonra, kültür aktarımı konusunda aktör, fail ve muhatapların arasındaki çizgiler flulaştı. Kültürel emperyalizm öncelikle güç ilişkilerine dayalı bir kavram olduğu için, geleneksel olarak "güçsüzden" "güçlüye" bir kültür akışı yeni bir kültürler arası senaryo ortaya çıkardı. Kültürel emperyalizmin kültürel diplomasiye etki eden en can alıcı noktalarından biri işte bu –kendi içinde üretken- belirsizlik sürecidir. Bu belirsizlik, kültürel diplomasiyi tamamen devlet eliyle yönetilen bir faaliyet olarak görülmekten bir nebze olsa çıkarmış; bireylerin, bir müzik bestesinin ya da bir filmin dahi birer "kültürel diplomat" olarak görülebildiği bir global duruma evrilmiştir.

Ancak bugünkü anlayışta, kültürel diplomasi geleneksel diplomasinin bir alternatifi değil, tamamlayıcı unsurlarından biridir. Müzik, sanat, film, tercüme, spor ve akla gelebilecek diğer tüm millî zenginlikler, kültür diplomasinin en güçlü öğeleridir.

Güncel Kültürel Diplomasi Pratikleri

British Council

Birçok kültürel kurumun kültür diplomasisi yürütme biçimi birbirinden farklıdır. Burada temsil edilen kültür alanı, alıcı-hedef kitle, hangi kültür ögesinin temsil

edildiği vs. gibi birçok farklı etken rol oynar. Avrupa’da kültür diplomasisinde hem pratik hem de akademik alanı yönlendirmiş ve kültürel promosyon faaliyetlerine en ciddi yatırım yapmış ülkeler Fransa, Almanya ve İngiltere’dir.

Yirminci yüzyılda kültürel diplomasi çoğunlukla eğitim ve dil üzerinden devam etmiş, dili yaymak ulusal bir görev olarak addedilmiştir. Alman ve Fransız geleneklerinde dil eğitimine çok daha fazla odaklanıldığı görülürken İngiliz kültürel diplomasi kurumları eğitime odaklanmıştır. Bunun içerisinde üniversitelerle kurulan ortaklıklardan sanat, tiyatro, müzik eğitimine kadar birçok kategori girebilir.

İngiltere’de kültürel diplomasi her zaman devletle belirli bir sınır içerisinde yürütülmeye çalışılmıştır. Arm’s length policy denilen bu politika, kültürel diplomasi ile meşhur olan British Council gibi bir kurumda daha belirgin vurgulanırken devlet destekli sanat ve sinema sektörlerinde nispeten daha az söz edilir. İngiltere’de kültürel diplomasi, ulusal kanal BBC’nin kurulması ile başladı. Kültür diplomasisi ve propagandayı kavramsal olarak birbirinden ayırt etmek o dönemde epey zordu. BBC’nin kurulduğu 1940’lı yıllardan, kamu ve kültürel diplomasi ayrımının net olarak başladığı 1980’li yıllara kadar, devlet yapılanmasında kültürel diplomasiye karşı duyulan şüphe ile aşırı rasyonalist görüşlerin yoğunluğu, kültür diplomasisinin sistemli işleyen bir yapı olmasını engellemiştir (Pamment, 2016, s. 6-24). İngiltere’de devlet ve sivil toplum kuruluşları kültür diplomasisinin politika oluşturmada sürecinde önemli rol oynamışlardır.

Kültür propagandası için kullanılan kavramların değişimi, Joseph Nye’nin yumuşak güç kavramından sonra daha da yaygınlaştı (Nye, 2003, 2004). Güç ve güç iddiası, doğası gereğiyle devletlerin emperyal emellerini hatırlattığı için kültürel diplomasi icra eden kurumlar bu kavramlara karşı şüpheyle yaklaşmaya başladı. Sosyal ilişkiler ve kurumsal yapıların içerisinde oluşan kültürel diplomasi kavramı, tarihin farklı dönemlerinde gelişen güç ve anlam arayışı ve mücadelesinin bir parçası hâline gelmiştir (Toth, 2009). Nye’nin kavramsallaştırmasından sonra, art arda İngiliz hükümetleri bu kavramı parlamentoda tartışmaya açmış, kamu diplomasisi üzerine birçok hükümet notası yazılmıştır. Bilhassa 2010 ve 2015 yılları arasında İngiliz parlamentosunda yumuşak güç üzerine özel toplantılar yapılmıştır (House of Lords, 2014). Ancak kültür kurumları, siyasi bir alanı ifade ettiğinden ötürü yumuşak güç kavramı ile de zaman içerisinde aralarını açmaya başladı. Tam da bu sebeple bu yıllar, kültürel ve kamu diplomasisi üzerine birçok hükümet oturumunun, Meclis ve vekiller toplantılarının yapıldığı, raporların yayınlandığı dönemdir. Ancak sahada kültürün reklamını yapan kurumlarla devletin iletişimi hiçbir zaman devletin dilediği kadar randımanlı olamamıştır. Bunun sebebi de kültür diplomasisinin, özellikle globalleşme sonrası dünyada ucu bucağı olmayan,

sınırları kimse tarafından bilinmeyen bir alan olmasıdır.

21. yüzyılda British Council'in kültür diplomasisi politikaları, özellikle Irak savaşı sonrası İngiltere'nin dünya çevresindeki imajını düzeltmeye odaklandı (Rivera, 2015, s. 12). İngiliz hükümetleri British Council'i ülkenin ulusal çıkarlarını koruması gereken bir kurum olarak tanımlıyordu, bu yüzden de savaşın korkunç izlerini silmek için başvurulan ilk kurumlardan birisi oldu. Özellikle ulusal kriz anlarında, British Council'a yeni bir misyon yükleyip, ajandasına imaj düzeltici yeni kültürel faaliyetler eklemek, 21. yüzyılda İngiliz kültür diplomasisinin nişanelerinden biri olmuştur.

Ancak kültürel diplomasi iç çatışmalar ve anlaşmazlıklardan da oldukça etkileniyor. Örneğin 2005 yılında İngiliz Telegraph gazetesinde ilginç bir haber yer aldı. Bazı milletvekillerine göre, Irak savaşı sonrası imaj düzeltme çalışmaları çok aşırıya kaçmış, "İngiliz vatandaşlarının vergileriyle yurt dışında faaliyet gösteren" British Council neredeyse aşırılıkçı ve İngiltere karşıtı aktiviteler yapmaya başlamıştı (Hastings, 2005). British Council'in o dönemki başkanı, aynı zamanda önceki dönem Labour Partisi lideri Neil Kinnock ise Council'in bu faaliyetlerinden dolayı özür dilemiş, bahsi geçen etkinlik ve maddeleri Council ajandasından çıkarmıştır. Görüldüğü üzere hem devlet hem de kültürel kurumlar ne kadar isteseler de kültürel diplomasi politik bir eylem olduğu gerçeğinden kaçamamıştır: Yapılan aktivitenin kendisi bir şiir dinletisi ya da Shakespeare'in bir tiyatro gösterisi dahi olsa.

Bugün British Council, İngiltere ve diğer milletler arasında dostça bir bağ ve anlayış kurabilmek için çalışıyor. Sanat ve yaratıcı sektörler üzerinden İngiltere'nin dünya ile daha sıkı bir bağ kurmasını hedefliyor. 100'ün üzerinde şubesi ile öncelikle İngilizce eğitimi, kültür ve sanat faaliyetlerini devam ettiriyor. Aynı zamanda İngiltere'nin Kültür Bakanlığı bünyesinde kültürel diplomasi koordinatörlüğü bulunuyor. Bu birim, devletin British Council ve diğer başlıca sanat kurumları arasındaki iş birliğini yürütüyor.

Kültürel diplomasiyi çerçeveleyen siyasi tartışmalar bir yana, Dünyanın birçok bölgesinde faaliyet gösteren British Council, film, eğitim, dil eğitimi, yaratıcı sektörler ve spor alanında projeler yapıyor. Örneğin film sektöründe İngiltere'nin filmlerini ve yönetmenlerini tüm dünyada tanıtmaya, farklı ülkelerde film eğitimleri verme gibi faaliyetler düzenliyor. İngiliz filmlerinin veya British Council ortaklığıyla üretilen filmlerin dünya çapındaki festivallerde yer almasına öncülük ediyor. Hem dünyanın farklı yerlerinden hem de İngiltere'den yeni yetenekleri birçok film bursu ile ilgi alanı olan bölgelere göndererek buralarda film üretimi yapmalarını sağlıyor. Son yıllarda düzenlenen Özgürlük için Film (Film for Freedom) projesi ise

Nijerya, Suriye, Filistin gibi ülkelerden gelen yeteneklerin filmlerini üretmelerine yardımcı oluyor. Bu filmlerin konuları çoğunlukla özgürlükleri için mücadele eden kişileri konu almakla beraber, projeyi bir yandan da beyaz adamın kurtarıcılık kompleksi ile okuyabilmek mümkün.

Aynı zamanda Council, film endüstrisi içerisinde geniş çaplı araştırmalar da yapıyor. Kültürel politika yapımının film sektörüne dünya çapındaki etkilerini tartışan yüzlerce rapor ve yayınlanmış araştırma da mevcut.

British Council, İngiltere'nin en büyük yumuşak güç öğelerinden biri olan futbola da büyük önem vermektedir. 2007'den beri devam eden Premier Skills projesi ile 29 ülkede futbol eğitimi vermekte, aynı zamanda futbol terminolojisi üzerinden İngilizce eğitime katkı sağlamaktadır. Spora yeterli erişimi olmayan çatışma bölgesi gençlerine ulaşarak futbol üzerinden toplumlarına katılımlarını arttırmaya çalışmaktadır.

Goethe Institut

Almanya'da kültürel diplomasi geleneği, İngiltere'nin kolonyal geçmişi ile bağlantısından biraz daha farklı gelişmiştir. 1970'lerde Alman-İngiliz Sosyolog Ralf Dahrendorf, dış kültür politikalarını (foreign cultural policy) siyasetin üçüncü ayağı olarak tanımladığında, yabancı bir kitleyle irtibat kurmanın yapısını da değiştirmek istemişti. Ancak bunun daha öncesinde, kültürel diplomasinin ilk kullanımları Nasyonal Sosyalist Parti Dönemi'ne tekabül eder (Haigh, 1974). Bilindiği üzere Nazi Almanya'sı kültürel propagandayı çok etkin bir şekilde kullanmıştı. Bugün ise devlet tarafından koordine edilen ve dışişleri bünyesindeki bir Kültür İlişkileri Direktörlüğü, aynı zamanda Goethe Enstitüsü, IFA (Uluslararası İlişkiler Enstitüsü) ve Alman Akademik Exchange Servisi bulunmaktadır (DAAD). Bu kurumların hepsi farklı tarihlere sahip olan, öncelikle dünyaya Almanca'yı yaymak hedefi üzerinden yola çıkmış olup özellikle Berlin duvarının yıkılması sonrası farklı şekiller almış ve faaliyet alanlarını genişletmişlerdir.

2014 yılında Alman Cumhurbaşkanı Joachim Gauck, 'sorumluluk' kavramının Almanya'nın tüm dış ilişkilerinde göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuştu. Dış politikada bu kavram aslında İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme kadar gider, hem güç hem de etki anlamına gelir. Bazı şeyleri geçmişte yapıldığından farklı yapmak, aynı zamanda Almanya ve dünyadaki muhatapları için geleceği ve ilişkileri daha iyi bir noktaya taşımak anlamına gelir (New Power, New Responsibility, 2013). Bu dikkatli yaklaşım, Alman kültür diplomasisinin genel özelliklerinden biri hâline gelmiştir.

İngiltere’de olduğu gibi Almanya’da da kültürel diplomasi siyasi çevrelerde ciddi tartışmalara yol açmıştır. Dış politikadaki paradigma kaymalarının, kültürel diplomasiyi de derinden etkilediği ifade edilmiştir. Kültürel diplomasi kavramı kullanılmaktan olabildiğince kaçınılmış, dış kültür politikaları kavramı tercih edilmiştir. İngiltere örneğinde gördüğümüz kavram netliği ve kültür diplomasisinin bütünüyle politik bir alan olduğunun açıkça kabul edilmesi, Almanya örneğinde pek fazla görülememektedir. Ancak bu demek değildir ki dünya üzerinde kültür kurumları üzerinden yürüttüğü kültür diplomasisi etkisiz kalmış olsun. Paradigma ve söylem farkları mevcuttur ancak Alman eğitim ve kültür faaliyetleri Batı dışı dünyada büyük etkiler yaratmıştır.

Her iki örnekte de (British Council, Goethe Enstitüsü) göze çarpan bir ortak nokta vardır. Bu kurumların sahada yürüttüğü sanat ve kültür faaliyetleri, kültürel diplomasi veya yumuşak güç kavramları etrafında dönen söylemsel tartışmalardan çok daha eleştireldir. Dil ve kültür eğitimi ve paylaşımı üzerinden farklı halklarla kurulan ilişki, veya British Council örneğinde gördüğümüz siyasi gelişmelerin kültür faaliyetleri üzerinden eleştirilmesi, her zaman etrafında dönen tartışmalardan daha güçlü olmuştur. Kültür ve kamu diplomasisi etrafındaki akademik söylem için de aynısı söylenebilir. Akademik söylem, sahada yürütülen kültür diplomasisinin adeta iki adım arkasından gelir. Tanım ve kavram kargaşasında boğulmaya müsait bir alan olduğundan, sahada faaliyet gösteren kültür kurumları bir noktada kavramlardan kendilerini izole etmeyi tercih etmişler ve yalnızca faaliyetlerine odaklanmışlardır. British Council ve Goethe Enstitüsü, kültürel diplomasiyi kabul etme dereceleri farklı da olsa son yıllarda bunu yapmaya çalışmaktadır.

Kültürel diplomasi ve sanatın insan üzerindeki etkisi her zaman planlanabilen bir durum değildir. Kültür ve sanat kurumlarının faaliyetlerinden aldıkları kısa ve uzun vadeli sonuçlar bazen planlanmadan ortaya çıkar. Goethe Enstitüsü, “Alman kültürünün değil, Almanya’dan gelen kültürün” tanıtımını yaptığını ısrarla vurgular. Direktörlerin söylemlerinde bunu açıkça görebiliriz. Bu sebeple Goethe Enstitüsünün yürüttüğü kültür diplomasisinin sahada ve söylemde daha dikkatli, siyasi alanlara girmek konusunda daha seçici olduğunu söyleyebiliriz.

Bugün Goethe Enstitüsü, özellikle edebiyat, tercüme alanlarında ciddi çaba sarf ediyor. Hindistan ve Afrika ülkelerinde yürüttüğü çalışmalar ile meşhur olan Goethe Enstitüsü, bu yönüyle British Council’dan bir nebze ayrılıyor. Mesela British Council yaratıcı ekonomiler alanında faaliyet gösterdikleri ülkelerin ekonomisine katkıda bulunarak kendi ekonomik çıkarlarını da açıkça gözetirken Goethe Enstitüsü bunu yapmamaktadır. Dünya çapında enstitü daha çok şiir, edebiyat, tercüme, aynı zamanda kimlik ve cinsiyet çalışmalarına odaklanmaktadır.

Enstitü, sanat ve kültür yönetimi konusunda yüksek lisans eğitimi de vermektedir. Sanatın ve kültürün araçsallaştırılmaması gerektiğini şiddetle savunan enstitü, daha ziyade bu tür formal sanat ve kültür formasyonları üzerinden tanınmakta veya halka ilişkilerini buna yönelik kurmaktadır. Dans ve tiyatro eğitimleri dünyaca meşhur sanatçılar tarafından yönetilmektedir.

Enstitünün en çok göze çarpan programlarından biri ise rezidans programlarıdır. Bu projelerde Almanya'dan sanatçı ve yaratıcı sektör çalışanlarını farklı ülkelerde yaşama ve üretmeye davet eder, buna yönelik burslar sağlarlar. Kültür çalışanlarının işlerini ve projelerini farklı bağlamlarda icra etmesinin öneminin büyük olduğunu savunmaktadır. Goethe Enstitüsü, Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede anlaşmalı kurumlar üzerinden rezidans sanatçıları yetiştirmiştir.

Bu analizde kültür diplomasisi kavramının kökenleri ve siyasi çatışmaları ele alınmış, iki öncü kültürel diplomasi kurumu üzerinden bazı örnekler verilerek siyasi çatışmalar ve kültürel üretimin arasındaki bağlantılar ele alınmıştır. Verilen örnekler ve British Council ile Goethe Enstitüsünün dünyada yaptığı projeler yüzbinleri bulabilir, farklı coğrafyalarda farklı toplumlara göre projeler üretilmektedir. Önemli olan bu çıktıların ulaştığı kitle ve kültürel, sanatsal üretimi günlük siyasetin çatışmalarından olabildiğince uzakta tutmaktır. Esasen kültürel kurumların amaçladığı da budur, her zaman tam anlamıyla gerçekleştirilemese dahi.

Referanslar

Ang, I., Isar, Y. R., & Mar, P. (2015). Cultural diplomacy: Beyond the national interest?, *International Journal of Cultural Policy*, 21(4), 365-381, DOI:10.1080/10286632.2015.1042474.

Demont-Heinrich, C. (2011). "Cultural imperialism vs globalization of culture: Riding the structure-agency dialectic in global communication and media studies." *Sociology Compass*, 5(8), 666-678.

Fejes, F. (1981). Media imperialism: an assessment. *Media, Culture & Society*, 3(3), 281-289. <https://doi.org/10.1177/016344378100300306>

Haigh, A., & Council of Europe, Council for Cultural Co-operation. (1974). *Cultural diplomacy in Europe*. Council of Europe: New York, NY: Manhattan Pub. Strasbourg. (Digitized by the University of Michigan, 2006).

Hastings, C. (25 Sept 2005) "Paid for the British Council, claim that the UK tested cluster bombs on Iraqi civilians" *The Telegraph*. Available at <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/4197567/Paid-for-by-the-British-Council-claim-that->

UK-tested-cluster-bombs-on-Iraqi-civilians.html

Hammond, R. A., & Axelrod, R. (2006). The Evolution of Ethnocentrism. *Journal of Conflict Resolution*, 50(6), 926–936. <https://doi.org/10.1177/0022002706293470>

House of Lords Soft Power and the UK's Influence Committee Oral and Written Evidence. (2014). Vol 1 A-G

Pamment, J. (2016). *British public diplomacy and soft power: Diplomatic influence and digital disruption*. Switzerland: Palgrave Macmillan.

Pajtinka, E. (2014). *Cultural Diplomacy in Theory and Practice of Contemporary International*

Relations. *Politické vedy*, 4, pp. 95-108.

Rivera, T. (2015). *Distinguishing Cultural Relations from Cultural diplomacy: The British Council's Relationship with Her Majesty's Government*. USC Center on Public Diplomacy at the Annenberg School. (p. 12)

Rose, Martin. (2017). *A New Cultural Diplomacy: The Integration of Cultural Relations and Diplomacy*. *Ifa Input* / 3.

Saunders, F. S. (2000). *Who paid the piper? The CIA and the cultural cold war*. London: Granata Books.

“New Power, New Responsibility” Stiftung Wissenschaft und Politik and The German Marshall Fund of the United States, Berlin, 2013.

Straubhaar, J. D. (2000). *Culture, Language and Social Class in the Globalization of Television*. In Georgette Wang, J. Servaes, & A. Goonasekera (Eds.), *The New Communications Landscape: Demystifying Media Globalization* (pp. 199–224). London & New York: Routledge.

Thussu, D. K. (2010). *Mapping Global Media Flow and Contra-Flow*. In D. K. Thussu (Ed.), *International Communication: A Reader* (pp. 221–238). Oxon & New York: Routledge.

Toth, E.L. 2009. *The Case for Pluralistic Studies of Public Relations: Rhetorical, Critical and Excellence Perspectives*. In *Rhetorical and Critical Approaches to Public Relations II* eds. R.L. Heath, E.L. Toth, and D. Waymer, 76–91. New York: Routledge; Everett, J.A.

Tomlinson, J. (1991). *Cultural imperialism: A critical introduction*. London: Johns Hopkins University Press.

Topic, M., & Rodin, S. (Eds.). (2012). Cultural diplomacy and cultural imperialism. (ss. 243- 245). Bern, Switzerland: Peter Lang.

Von Eschen, P. (2006). Satchmo blows up the world: Jazz ambassadors play the cold war. Cambridge, Massachutes: Harvard University Press.

Pandemi Sırasında ve Sonrasında Kültür-Sanat

ÖZLEM ECE

İKSV KÜLTÜR POLİTİKALARI ÇALIŞMALARI DİREKTÖRÜ

Küresel Kovid-19 salgını sırasında kültür-sanat, kamu nezdinde en büyük birleştirici ve iyileştirici güçlerden biri olmaya devam etti. Kültür-sanat dünyası, evlerde kalmanın bir sorumluluk hâlini aldığı şartlara hızla karşılık verdi; yerel ve uluslararası pek çok kültür kurumunun arşivlerini dijital ortamda izleyiciye açması, müzisyenlerin sosyal medya kanallarında verdiği konserler gibi girişimler bu süreçte umut ve birliktelik duygusu aşıladı. İnternette günlük ortalama yedi saat, sosyal medyada ise yaklaşık üç saat geçirilen günlerde,¹ dijital platformlardaki sanatsal faaliyetler, çocuklar, gençler ve yetişkinlerin nitelikli vakit geçirmesine yardımcı oldu. Pek çok çalışma, kültürel hayata katılım ile iyi olma hâli arasında güçlü bir bağ olduğunu gösteriyor.² Kültür-sanat alanının sınırlarını genişleterek, bireylerin yaratıcı ifade ve sanatla ilişkilene biçimlerini de dönüştüren katılımcı yaklaşımlar³ bugünün şartlarında daha çok anlam kazandı.

Ülkeler sınırlarını kapatırken kültür-sanat ve yaratıcılık bir kez daha kültürlerarası iletişimin ve etkileşimin temelini oluşturdu. Birleşmiş Milletler ve Dünya Sağlık Örgütü Kovid-19'la mücadelede kamuda farkındalık sağlayabilmek için en kritik araçlardan birinin yaratıcılık olduğunu ortaya koydu⁴. Pek çok sanatçı ve küratör sanatsal ifadenin gücünü kriz ortamında topluma destek sağlamak için kullandı^{5 6 7} ve tasarımcılar atölyelerini dönüştürerek acil ihtiyaçları karşıla-

¹Türkiye Medya Ortamı, 1-24 Mart 2020, OMD Türkiye

²<https://cultureactioneurope.org/news/no-sustainability-without-culture-and-the-arts/>

³İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın kültür politikaları çalışmaları kapsamında hazırladığı "Kültür-Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar" raporu, yay. haz. Dr. Ayça İnce, Şubat 2017.

⁴<https://www.talenthouse.com/i/united-nations-global-call-out-to-creatives-help-stop-the-spread-of-kovid-19>

⁵<https://www.theguardian.com/artanddesign/2020/mar/30/hans-ulrich-obrist-uk-public-art-project>

⁶<https://www.artnews.com/art-news/news/artists-for-humans-coronavirus-relief-1202682724/>

⁷<https://hyperallergic.com/553399/artists-decorate-hospital-icu/>

mak için yaratıcı çözüm yolları geliştirdi.^{8,9}

Yaratıcı Endüstrilerin Yaşadığı Zorluklar

Pek çok belirsizliği içinde barındıran bu süreç, en temel özelliklerinden biri insanları kamusal alanlarda bir araya getirmek olan kültür-sanat dünyasını da derinden sarstı. Tiyatrolardan sinemalara, müzelerden yayınevlerine ve bağımsız sanatçılar ile tasarımcılara kültür-sanatın üretimine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunan pek çok kişi ve kurum faaliyetlerini uzun bir süre ertelemek veya iptal etmek zorunda kaldı. Yaratıcı sektörlerdeki kurumlar, izleyici ve ziyaretçileriyle kesintisiz etkileşim için dijital platformlarda yaratıcı yöntemler geliştirirken normalleşme ile birlikte faaliyetlerini sürdürebilecekleri yeni koşullar ve düzenlemeler üzerinde çalışmaya başladı.

Bu dönemde yürütülen birçok araştırma, Türkiye’de Covid-19 salgınından ekonomik olarak en çok etkilenen sektörlerin başında kültür-sanatın geldiğini gösterdi. KREKSA’nın raporuna göre,¹⁰ 2017 yılında kültürel sektörlerde faaliyet gösteren 15 bin 394 girişim, 52 bin 80 kişiye istihdam sağlarken toplamda 14 milyar 600 milyon TL ciroya ve 3 milyar 600 milyon TL katma değere ulaştı. Bu nedenle toplumun zengin bir kültürel yaşama erişimini güvence altına almak ve kültür-sanat alanının ülke ekonomisine olan bu önemli katkısının sürdürebilmesi büyük önem taşıyor. Kısıtlı kaynakları nedeniyle hâlihazırda kırılgan bir yapıya sahip olan kültür-sanat alanının, merkezi ve yerel yönetimler, özel sektör ve bireysel bağışçılar tarafından, sivil toplum ile işbirliğine dayalı bir yöntemle uzun vadede desteklenmesine ihtiyaç duyuluyor. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı’nın ifade ettiği gibi,¹¹ alanda faaliyet gösteren tüm sivil toplum kuruluşları ve vakıfların, farklı sektörlerle sağlanan ve bundan sonra sağlanacak kolaylıkların kapsamına girmesi ve etkin bir işbirliğinin sürdürülmesi önem taşıyor.

İKSV Bu Süreçte Neler Yaptı?

İKSV, 47 yıldır kültür-sanat alanının bir parçası olarak, başta İstanbul olmak üzere Türkiye genelindeki kültür ve sanat üretimlerinin gerek nicelik gerekse nitelik kazanması, hem izleyiciyle buluşabilmesi hem de yeni izleyiciler kazanabilmesi için çalışıyor, uluslararası kültür-sanat evreniyle kalıcı bir alışveriş sağlıyor. Kâr amacı

⁸https://www.instagram.com/Kovidicin_hayalbilim/

⁹<https://www.metropolismag.com/architecture/healthcare-architecture/5-ways-architects-and-designers-are-responding-to-Kovid-19/>

¹⁰https://15137cac-8623-4f94-b5bd-0db96d13fddc.filesusr.com/ugd/3cd779_1208104687b041ef9c8c2be2a6e239bd.pdf

¹¹<https://www.tusev.org.tr/tr/duyurular/Kovid-19a-yonelik-alinan-tedbirler-ekseninde-turkiyede-sivil-toplum-kuruluslari-nin-durumu#.XuD3gkUzblU>

gütmeden düzenli olarak gerçekleştirdiği İstanbul Film, Müzik, Caz ve Tiyatro Festivalleri, Filmekimi, İstanbul Bienali ve İstanbul Tasarım Bienalleri ile performans mekânı Salon İKSV aracılığıyla klasik ve güncel müzik, sinema, sahne sanatları, güncel sanat ve tasarım alanlarındaki farklı yerel ve uluslararası eğilimleri bir araya getiriyor.

Sabırsızlıkla beklenen pek çok müzisyeni, müzik grubunu, orkestrayı, dans ve tiyatro topluluğunu, film ve sanat eserini İstanbul'da ağırlayarak kentliler için nefes alanları açan İKSV, bu dönemde de kültür-sanatın hem takipçileri hem de üreticilerinin rahat bir nefes almasını sağlamaya çalıştı. Hayatın durma noktasına gelmesiyle kültür-sanat alanının yaşadığı zorlukları birinci elden deneyimleyen, yaz boyunca düzenlemeyi planladığı festival ve etkinlikleri erteleme kararı alan vakıf, bir yandan da kültürel faaliyetlerin askıya alınmasının kültür-sanat üreticileri tarafındaki olumsuz etkilerini hafifletmeyi bir sorumluluk olarak gördü. Köprüde Buluşmalar, “Yarının Kadın Yıldızları”, “Vitrin: Türkiye Güncel Müzik Buluşması”, Tiyatro Festivali'nin “Uluslararası Platform” programı, “Genç Caz”, Aydın Gün Teşvik Ödülü, Talât Sait Halman Çeviri Ödülü, Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatro Teşvik Ödülü gibi pek çok program, yarışma ve ödülün yanında düzenlediği uluslararası misafir sanatçı programları ve festival ve bienallerde sunduğu prodüksiyon destekleriyle sanatsal üretime yönelik destek mekanizmalarını uzun yıllardır sürdüren vakıf, bu olağanüstü dönemin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik yaratıcı işbirliği modelleri tasarlamakta da hızlı davrandı.

Pandeminin gündelik hayat üzerindeki etkilerinin ve kültür-sanat alanının salgın karşısındaki kırılganlığının hissedilmeye başlamasıyla vakıf, ilk olarak nisan ayında “Pandemi Sırasında Kültür-Sanatın Birleştirici Gücü ve Alanın İhtiyaçları”¹² başlıklı politika metnini yayımladı. Sanatçıların ve sanat üretiminde yer alan tüm paydaşların ekonomik açıdan büyük darbe aldığı, sanata erişim yöntemlerinin farklılaştığı bu dönemde gerek İKSV gerekse diğer kültür-sanat kurumları ve kamu otoriteleri için politik bir çerçeve belirleyen metin, farklı ülkelerde yaratıcı sektörleri destekleyen tedbirleri özetledi, Türkiye'de kültürel alanda kamu desteğine ilişkin mevcut durum değerlendirdi ve öneriler sundu.

Politika metninin çizdiği çerçevede çalışmalarına başlayan İKSV, alanı desteklemek üzere Netflix ve Sinema Televizyon Sendikasıyla yan yana geldi ve pandemiden olumsuz etkilenen sinema-televizyon sektörü çalışanlarına destek olmak amacıyla önemli bir adım attı.¹³ Netflix'in sağladığı 4 milyon TL'lik “Kovid-19 Si-

¹²https://www.iksv.org/i/assets/iksv/documents/Pandemi_Sirasinda_Kultur_Sanatın_Birlestirici_Gucu_ve_Alanin_Ihtiyaclari_Nisan_2020.pdf

¹³<https://www.sinematvsendikasi.org/Kovid-19/sts-Kovid-19-acil-destegi/>

nema ve Televizyon Sektörü Desteği” ne Türkiye çapında prodüksiyonların durmasından olumsuz etkilenen kamera arkası çalışanları başvurabildi. Özel sektör, sivil toplum ve meslek birlikleri arasındaki iş birliğinin değerli bir örneğini sunan bu çalışma kapsamında kamera, ışık, ses, sanat yönetimi, makyaj, kostüm tasarımı ve ulaşım gibi farklı birimlerde asistanlık, koordinatörlük, operatörlük ve teknisyenlik gibi çeşitli görevler üstlenen pek çok çalışana bir defaya mahsus 2.500 TL’lik bir destek sağlanıyor.

İstanbul Müzik Festivali kapsamında ise festivalin uzun yıllardır gösteri sponsorları arasında yer alan STONELINE’in desteğiyle bir destek fonu yaratıldı. “Müziyen Destek Fonu” projesi, klasik müzik alanında, herhangi bir kamu kurumunda veya özel orkestrada kadrolu olarak çalışmayan ve Covid-19 salgını nedeniyle serbest çalışmalarına ara vermek zorunda kalan profesyonel müzisyenler için, İKSV’nin YouTube hesabında performans imkânı sağlayarak gelir yaratıyor. Her hafta salı günü İKSV YouTube kanalıyla birlikte İstanbul Müzik Festivali’nin sosyal medya hesaplarından yayımlanan “Hakan Şensoy ile Müzikli Sohbetler” canlı yayınında, fondan faydalanmaya hak kazanan müzisyenlerin kayıtları çalınıyor. Programın moderatörlüğünü yapan keman sanatçısı ve orkestra şefi Hakan Şensoy, programda Gülsin Onay, Cihat Aşkın, Efdal Altun, Derya Türkan gibi değerli müzisyenleri de ağırlıyor.

Tüm sıkıntıların yanında bu dönem, izleyiciye ulaşma yöntemleri konusunda ezberlerin de bozulmasını gerektirdi. Tüm kültür kurumları dijital imkânları ve dolaşısıyla kültür-sanata katılım olanaklarını geliştirmeye yönelik bir bilinç de geliştirmek zorunda kaldı. İKSV, #iksvevde etiketiyle sunduğu farklı etkinlik biçimleriyle hem pandemi esnasında evde kalma sorumluluğunun altını çizdi hem de izleyicisine kültür-sanatın farklı alanlarında içerikler sunmaya devam etti. 20. yüzyılın en önemli opera sanatçılarından Leyla Gencer’in yaşam öyküsünü anlatan Leyla Gencer: La Diva Turca, Türkiye tiyatrosunun öncü ismi Haldun Taner’e adanmış Ve Perde!, Türkiye’de caz müziğinin gelişim evrelerini inceleyen Türkiye’de Caz belgeselleri İKSV YouTube kanalında erişime açıldı. Genco Erkal’ın tasarlayıp yönettiği Nâzım’a Armağan oyununun izlenme sayısı 90 bine yaklaştı. İstanbul Bienali haftalık film seçkisi, etkinlikler kapsamında yayımlanan çocuk kitaplarının animasyonları gibi birçok içerik sanatseverlerin ücretsiz erişimine açıldı, İKSV Alt Kat çocuk atölyelerini internete taşıdı, canlı yayın, podcast ve Spotify listeleriyle İKSV’nin yaratıcı direktörleri izleyiciyle bire bir ilişki kurma imkânları yakaladı. İstanbul Film Festivali ise 15-29 Mayıs ve 12-26 Haziran tarihleri arasında Berlin, Cannes ve Venedik film festivallerinden seçilen 30 filmin Türkiye prömiyerini çevrim içi gösterimlerle sinemaseverlerle buluşturdu.

İKSV'nin dijital platformlarda sunduğu içerikler, yalnızca pandemi dönemiyle sınırlı kalmayıp hayatın normale döneceği günlerde de izleyiciyle daha kalıcı bağlar kurmanın önemli yollarından biri olacak.

Kültür-Sanat Alanının Geleceği

Normalleşme sürecinin başlamasıyla, kentler yeniden canlanırken, kültür-sanat alanının tüm aktörlerine toplumsal iyileşmenin araçları olarak önemli görevler düşüyor. Sanatsal üretim ve festivaller, bir yandan içinden çıkılan süreci yansıtırken, diğer yandan yenilenen umudu ve enerjiyi temsil edecek.

Alanda faaliyet gösteren ve sanatsal üretim ile izleyici arasındaki aracılığı üstlenmiş tüm yapılar, şimdi geleceği doğru şekilde planlamanın yollarını arıyor. Orta ve uzun vadede kurumlar, varlık sebebini ve temel hedeflerini dönüştürmüş dünyayla nasıl uyumlu hâle getireceği, iş yapma biçimlerini nasıl daha sürdürülebilir kılacağı, dijital teknolojiler ile nasıl ilişkileneceği, sanatsal üretimin devamlılığına nasıl katkı sağlayacağı, izleyicisinin yeni dönemde nasıl eğilimlere ve ilişkilenebileceğine sahip olacağı üzerine düşünüyor. Yaratıcı ifadeyi bir meslek olarak sürdürenler için ise üretimler, yaşanan toplumsal krizin etkisinde yeniden şekilleniyor ve önümüzdeki yıllarda da, yansımalarının tüm sanat disiplinlerinde görülmesi bekleniyor. Tüm paydaşların aynı belirsizliği tecrübe ettiği bir dönemde, bağımsız sanatçılardan yerel yönetimlere ve kültür kurumlarına kadar alanın tüm paydaşları, bir ekosistem olarak birlikte hareket etmeye her zamankinden daha çok ihtiyaç duyuyor. Bir ekosistem olabilmek için ise paydaşlar arası bilgi alışverişini güçlendirecek ve alana dair verilerin etkin biçimde toplanmasını sağlayacak yapıların oluşturulması önem taşıyor.

UNESCO'nun 2005 yılında yayımladığı ve Türkiye'nin imzacısı olduğu Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Özetlenmesi,¹⁴ bu yoldaki tüm girişimlere kılavuzluk edebilecek nitelikte. Sürdürülebilir kültür yönetimi sistemlerinin desteklenmesi, kültür ürünleri ve hizmetlerinin dengeli bir şekilde dolaşımı, sanatçıların ve kültür profesyonellerinin hareketliliğinin artırılması, kültürün sürdürülebilir kalkınmaya entegre edilmesi ve temel hak ve özgürlüklerin desteklenmesini amaçlayan sözleşme ile ilgili faaliyetler Türkiye'de Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki Telif Hakları Genel Müdürlüğünün koordinasyonu ile yürütülüyor.¹⁵

Kültür-sanat alanı için önümüzdeki dönemde nelerin öne çıkacağı konuşulurken hem kurumların hem de izleyicilerin beklentilerini ölçen araştırmalar da yol

¹⁴<http://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/233>

¹⁵<https://en.unesco.org/creativity/ifcd>

gösterici nitelikte. Kültür-sanat alanında etki ölçümü üzerine çalışan Avustralya merkezli şirket CultureCounts, ülkedeki yaratıcı endüstrilere yönelik bir anket çalışması yürüterek mevcut durumun resmini çekmeyi amaçladı. Sonuçlara göre, ankete katılan kurumların %88'inin gelirleri düşerken %66'sı daha önce hiç dijital programlama yapmadığını belirtti. Kurumların %68'i sektörün geleceğinin nasıl olacağına dair bir öngörüye ihtiyaç duyarken, %40'ı ise izleyicisinin dijital programlarla ilgili beklentilerini bilmek istiyor.¹⁶

Epidemiyologlar, salgın bekledikleri gibi devam ederse bir spor etkinliğine, konser ve tiyatroya ancak bir yıl sonra katılacaklarını belirtirken¹⁷ önümüzdeki dönemde Türkiye'de de kültür kurumlarının dijital dönüşüm için kaynak ayırıp, bu alanda yaratıcı programlama biçimleri geliştirmeleri olası görünüyor.

Fiziksel mekânlarda devam edecek kültür-sanat faaliyetleri için ise öncelikle, etkinlik düzenlerken uyulacak kuralları belirleyen bir rehber oluşturulması ve tüm kültür kurumlarının bunu uygulaması önem taşıyor. Kültür-sanat dünyası açısından, program tasarlarken pek çok alanda olduğu gibi tasarruf, sadelik, dayanışma ve sosyal etki gibi kavramların göz önünde bulundurulması ise kaçınılmaz görünüyor.

Olağanüstü şartların etkisiyle yeni bir düzeyde konuşulmaya başlayan, insanlığın en acil meselelerinden olan çevre ve iklim konusunun ise kültür-sanat ve yaratıcılık odağıyla ele alınması önemli olacak. Bu bağlamda özellikle "sürdürülebilirlik" konusunda yeni yaklaşımlar, politikalar ve dönüştürücü pratikler üzerinde düşünmek üzere İKSV, kültür politikaları çalışmaları kapsamında sürdürülebilirlik ve kültür-sanat ilişkisine odaklanan bir araştırmanın hazırlıklarını sürdürüyor.

Kültür-sanat alanı, küresel düzeyde yaşanan bu krizde, toplumsal kalkınmanın temel bileşenlerinden biri olduğunu bir kez daha gösterdi. Şimdi, normalleşme süreciyle birlikte alanın geleceğini tasarlarken birlikte düşünebilmek için yeni yollar açmanın ve farklı paydaşlar arasında işbirliğini güçlendirmenin tam sırası. Ancak bu sayede kültür-sanatın sağaltıcı, kapsayıcı ve dönüştürücü gücünün görünür olması ve geniş kitlelere ulaşması mümkün olacaktır.

¹⁶<https://culturecounts.cc/arts-matters/Kovid-19-impact-on-cultural-industries-snapshot-april-2020/>

¹⁷<https://www.nytimes.com/interactive/2020/06/08/upshot/when-epidemiologists-will-do-everyday-things-coronavirus.html>

Bir Kültürel Miras Olarak Filmlerin Restorasyonu

SAVAŞ FERHAT
BAŞKAMERAMAN

Filmler; sanat, eğlence, belgesel, eğitim, tanıtım ve reklam amaçlı konuları içerse de kültürel bir ürün, dolayısıyla kültürel miras olarak kabul edilebilir. Filmler çekildiği ya da içeriğindeki döneme ait pek çok bilgiyi de barındırır. Siyaset, yaşam tarzı, kültürel etkinlikler, tüketim biçimleri ve sanat akımları gibi insanı doğrudan ilgilendiren ve etkileyen birçok unsur, filmlerde görsel ve işitsel olduğu gibi dramatik anlatımlar ve seslendirmelerle de sunulur. Başka bir deyişle filmler birden çok konuda bilgi içermesi ve bunları bir arada sunması gibi bir ayrıcalığa sahiptir.

Her ne kadar filmlerin dünya kültürel mirası olup olmadığı tartışma konusu olsa da tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de içeriklerindeki bilgilerle "Işık hazinesinin bekçileri" 1 olan filmler hem bir kültürel miras hem de kapitalist sistemin ticari bir ürünü olarak saklanmaya, onarılmaya, yenilenmeye ve yeniden yayınlanmaya devam ediyor. Bu amaçla fonlar oluşturuluyor, sponsorluklar ve vakıflar kuruluyor, akademik çalışmalar yapılıyor.

Günümüzde filmleri solmuş renklerinden, çiziklerinden, sıçramalarından hatta sessizliklerinden kurtaracak dijital teknolojilere sahibiz. Filmlerin çok yüksek çözünürlüklü ve canlı renklerine dönüştürme işlemine dijital film restorasyonu diyoruz. Restorasyon, genel olarak aslına sadık kalınarak yapılan onarım, düzenleme anlamında kullanılsa da filmler çoğu zaman orijinallerinden çok daha iyi hâle getirilebiliyor, filmlere orijinallerinde olmayan eklemeler ve düzenlemeler yapılabiliyor.

Sinema salonlarında doğan filmler, televizyon ve video teknolojisinin yaygınlaşmasıyla evlere girdi. Yüksek görüntü kalitesine sahip filmler, televizyonun küçük ve görece kalitesiz ekranında gösterilmeye mahkûm oldu. Günümüzde yayıncılık teknolojisinin ilerlemesi, HD, 4K, Blu-ray formatları, hatta bilgisayar ve oyun konsol-

larındaki yenilikler seyirciyi çok yüksek kaliteli görüntülere alıştırdı. Artık seyirciler birer küçük sinema salonuna dönüşen evlerde, boyutları büyüyen ekranlarda daha canlı ve detaylı görüntüler görmek istiyorlar.

Yapımcılar ticari başarı sağlamış eski filmlerden tekrar para kazanabilmek için, televizyoncular da daha az maliyetli bir üretim olan arşiv filmlerinin yeniden yayınlanması fikriyle filmlerin restore edilmesine önem veriyor. Kamu kurumları, şirketlerin kültür – sanat kuruluşları, vakıflar, üniversiteler, enstitüler de kültürel miras olarak gördükleri filmlerin restore edilip korunması çalışmalarına destek veriyorlar.

Pelikül Film

Günümüzde dijital teknolojinin gelişmesiyle sinema ve televizyon için film çekmek, kurgulamak, aktarmak, kopyalamak, yayınlamak, saklamak kolaylaşmış ve daha düşük maliyetli hâle gelmiştir. 10-15 yıl öncesine kadar sinema filmleri pelikül (optik film şeridi) olarak çekiliyor ve tüm işlemler fotokimyasal ortamlarda yapıp gösterimi bir projeksiyon makinesi üzerinden gerçekleştiriyordu.

Maliyeti, zorluğu ve riskleri dolayısıyla pek tercih edilmese de günümüzde yüksek bütçeli yapımların bazıları hâlâ film olarak çekiliyor. Çünkü birçok yapımcı ve yönetmen filmin dijital videoya göre görsel haz açısından hâlâ daha yüksek kaliteli ve üstün olduğunu düşünüyor.

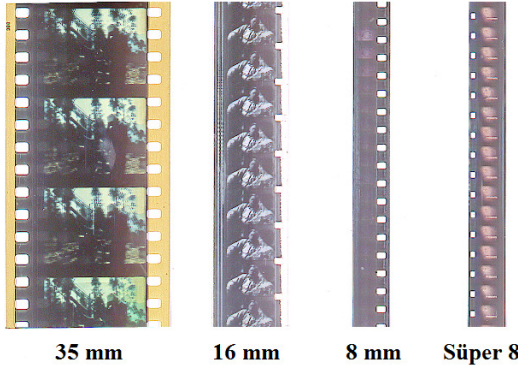
Fakat filmler çekimin ardından banyo edilip taranarak dijital video formatına çevriliyor, sonrasındaki her tür işlem ve gösterim dijital olarak gerçekleştiriliyor.

Seyirciler genel olarak filmin kendine özgü renk ve görüntü yapısını daha hoş ve doğal buluyorlar. Bu nedenle yapımcı ve yönetmenler dijital video çekilen yapımları bile filme çekilmiş havasında sunmak istiyorlar. Bu amaca yönelik olarak her gün yeni uygulamalar, teknolojiler geliştiriliyor. Hatta bu teknikler için “film look” ya da “cine look” gibi pelikül filmin görsel kimliğini çağrıştıran ifadeler kullanılıyor.

Film şeridi, yapısı itibarıyla ışığa duyarlı bir malzemedir. Temel olarak plastik bant şeritleri üzerine “gren” denilen mikroskobik boyutta ışığa duyarlı gümüş kristal taneceklerin kaplanmasıyla üretilir. Filmin kimyasal yapısı organik bir madde gibidir. Filmin üzerine ışık düştüğünde duyarlıdaki bu tanecikli yapı, kimyasal bir reaksiyona girerek bir dönüşüme uğrar. Işığın düşmediği bölümlerde bir değişiklik olmaz. En basit anlatımla görüntüler ışık sayesinde filmin duyarlılığında bu şekilde oluşur.

Birçok çeşidi olsa da filmler fiziksel boyutları esas alınarak sınıflandırılır. En yaygın olan film formatları 8 mm, 16 mm. ve 35 mm. dir. 8 mm. amatörler, 16 mm. yarı profesyonel ve televizyon yapımları, 35 mm. ise profesyoneller ve sinemacılar

için tasarlanmıştır. Film şeridinin fiziksel büyüklüğü görüntü kalitesinde artış, çözünürlük ve renk zenginliğini de sağlar. Kamera boyutları da kullanılan filmin formatına göre değişir. Filmler ışığa karşı hassasiyetlerine, ASA değerlerine göre de farklılık gösterirler. Filmin ASA değeri yükseldikçe ışığa karşı duyarlılıkları da artar. Günümüzdeki dijital kameralardaki hemen her şey gibi ISO hassasiyeti kavramı da referanslarını filmlerin ASA teknolojisinden almıştır.

Fotoğraf 1: En yaygın film formatları

Filmlerde oluşan hasarlar ve bozulmalar; filmin çekimi, banyosu, aktarımı, gösterimi ve arşivlenmesi sürecinde meydana gelir. Bu süreçler sırayla incelenerek film restorasyonu işlemlerine temel olan hasarları anlamak mümkün olabilir.

Film Çekim Süreci

Çekim yapılan ortamda cisimlerden yansıyarak kameraya gelen ışın demetleri, kamera objektifinden geçerek optik görüntüyü oluşturur. Görüntü aynı zamanda ham pelikül filmin üzerine düşer. Işığın, film şeridi üzerindeki ışığa duyarlı milyonlarca gümüş taneciği (gren) etkilemesiyle pozlama (exposure) denilen olay gerçekleşir ve görüntü filmin üzerinde belirir, bir anlamda yazılır.

Yakın bir geçmişe kadar çekilecek görüntüyü günümüzdeki gibi büyük monitörlerden ayrıntısına kadar görme olanağı yoktu. Görüntü, film kameralarında sadece kamera bakacından (vizör) görülebilirdi. Hâliyle görüntüdeki detayları ve kameraların filmin pozlandığı pencerelerindeki toz ve parçacıkları minik bir göz bakacından seçebilmek çok zor olduğu için daha çekimin ilk aşamasında film, bu toz parçalarıyla birlikte pozlanırdı. Böylelikle görüntüdeki toz ve benzeri şeyleri ancak çekim sonrası film banyo edildikten sonra görmek mümkün olurdu. Sinema tarihi boyunca birçok film maalesef görüntüdeki toz parçalarıyla gösterilmek zorunda kalmıştır.

Çekim sürecindeki bir diğer risk, yanlış pozlamadır. Kameralarda görüntünün par-

laklığı, ışık düzeyiyle ilgili dengeleme işlemi filmin ışık duyarlılığına (ASA) göre diyafram ve kameradaki örtücü (shutter) aracılığıyla yapılır. Kameraman diyafram ile film şeridi üzerine düşecek ışığı, tıpkı musluğun suyun akışını ayarlaması gibi ayarlar. Örtücüde ışığın filme ne kadar süre boyunca düşeceği ve etkileyeceği ayarlanır. Filmin duyarlılığı, diyafram ve örtücü hızı birbiriyle ilişkili olarak pozlama denilen olayı gerçekleştirir. Pozlama işlemindeki hatalar görüntünün karanlık ya da fazla parlak olmasına, patlamasına dolayısıyla görüntüde renk, ayrıntı ve doku kaybına yol açar.

Filmdeki renklerin gerçek renklere uygun olmasını sağlayan renk filtrelerinin yanlış kullanılması görüntüde renk bozukluklarına yol açar. Bu hatalar görüntüde doğal renklerden uzak ve tek bir renk tonunun hâkim olması sonucunu doğurur.

Çekim sırasında eski, bakımsız, kötü şaryolarla (üzerinde kameranın kaydırılarak çekim yapıldığı ray sistemi) yapılan kayma hareketleriyle görüntüde oluşan titremler çekim aşamasında görüntü kalitesini olumsuz etkiler.

Film Banyo Süreci

Çekim bittikten sonra pozlanmış yani çekim yapılmış film tamamen ışıktan yalıtılmış olarak kameradan çıkartılarak kimyasal bir solüsyonda yıkanır. Bu süreçte işlemler filmin ışık almaması için karanlık ortamlarda yapılır. Banyo sırasında film üzerine düşen, ışık alan ve almayan bölgeler kimyasal bir reaksiyonla birbirinden ayrışır. Bu sürecin sonunda görüntü oluşur ve film artık ışığa duyarlı olmaktan çıkar ve somut olarak ele alınıp gözle görünür duruma gelir.

Banyoda kullanılan kimyasallar belirli sayıda filmi belirli bir sürede yıkayabilecek sınırlı bir kimyasal yapıya sahiptir. Bu süre ve sayı sonunda banyo etkili kimyasal yapısını yitirir ve bayatlar. Filmler bu bayat banyoda yıkandığında görüntü ve renk bozuklukları ortaya çıkar.

Film Kurgu Süreci

Banyo işlemi biten film bobinleri kurgu setine gelmeden önce kurgu için kopya çıkartılır. Kurgu için basılan bu filme “iş kopyası” denir ve kurgu bu kopyayla yapılır. Film kurgusu, teknik anlamda filmin istenilen parçalarının kesilip özel yapıştırıcılarla birbirine yapıştırılmasıdır. Bu kesme, yapıştırma işlemlerinde filmin fiziksel yapısına etki eden birtakım görsel bozukluklar, çizilmeler ve hasarlar oluşur. Ancak bu hasarlar önemli değildir. Kurgu son hâlini aldığı anda, iş kopyasındaki kare numaraları esas alınarak kamerada çekim yapılan orijinal kamera negatif (OCN) kopya kesilip özel bir solüsyonla yapıştırılarak iş kopyasının bire bir aynısı elde edilir. Bu, hata kabul etmeyen çok hassas bir iştir. Çünkü negatif kopya biriciktir ve bir hasar oluştuğunda

düzeltilme şansı olmaz. Negatif kurgu, bu işte uzman kişiler tarafından özel eldivenler giyilerek yapılır. Dijital dönemde bu işlem negatif kopyanın taranarak dijital ortama aktarılması ile kurgu bu dijital veri üzerinden yapılır. Sonuç olarak kurgu sırasında oluşan hasarlar iş kopyasıyla yapılan kurguda çok daha yoğun gözlenir, OCN de ise algılanamayacak boyuttadır.

Kurguda ses kuşağı da döşenerek son hâlini alan “master” filmden gösterim kopyaları basılırken de hasarlar ve kalite kayıpları oluşur. Kısaca sette “motordan” perde de “son”a kadar olan süreçte seyirci tarafından algılanan ya da algılanamayan leke, çizik, renk bozukluğu, sünme gibi görüntünün kalitesini etkileyen ve istenmeyen birçok olgu, film üzerinde olumsuz etki bırakır.

Film Arşivi ve Koruma

Filmlerde oluşan bozulma ve hasarlar bu süreçlerde de bitmiyor. Görüntü ve seslerin bozulmaları, transfer ve arşivleme sürecinde de oluyor. Arşivleme ortamı da filmlerin kalitesini etkiler. Filmler belirli bir iklimlendirme, nem ve ısı ortamında ve özel kutularda muhafaza edilmediği takdirde yine kimyasal ve fiziksel olarak bozulmalara maruz kalacaktır. Çoğunlukla saklandıkları kutularda uzun süre yatay ya da düşey konumda durduklarından makaraların belirli noktalarında yamulmalar, filmlerde yapışma, sünme ve çekilmeler olabilir.

Tüm filmlerde görülen ama özellikle, günümüzde kullanılmayan, nitrat ve asetat tabanlı filmler kimyasal yapıları dolayısıyla, uygun olmayan şartlarda saklandıkları kutuların içlerinde birtakım kimyasal reaksiyonlar oluşturur. Bu reaksiyonlar sonucu ortaya çıkan asetik asit, zamanla keskin bir sirke kokusuna dönüşerek saklandığı metal kutunun içindeki filmin bozulmasına, küf ve mantar gibi oluşumlara, ömrünün kısalmasına, tekrar gösterimi yapılamayacak kadar kırılgan hâle gelmesine neden olur. “Sirke Sendromu” (Vinegar Syndrome) denilen bu olgu özellikle filmlerin arşivlenmesi ya da muhafaza edilmesi açısından en büyük sorunlardan biridir.

Fotoğraf 2: Çok hasarlı film

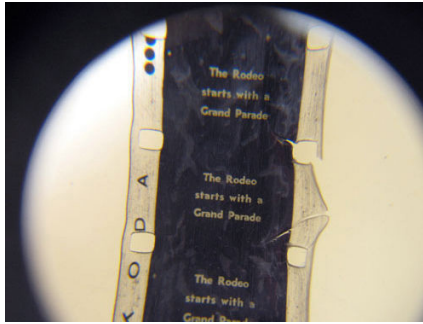
Restorasyon Süreci

Restorasyon işlemi şöyle bir iş akışı ile gerçekleşir: Restorasyon için öncelikle filmlerin bulunabilecek en orijinal hâli seçilir. En iyi görüntüler kameranın kaydettiği filmlerdir ki genellikle negatif film kullanıldığı için “orijinal kamera negatifi” (OCN) diye adlandırılır. Orijinal kamera negatifi zor bulunduğu için yapımcı firma arşivlerinde muhafaza edilen master filmler restorasyon için en çok kullanılan kaynaklardır. Bazı durumlarda filmin bulunabilen birçok kopyasından en iyi bölümler seçilerek o bölümler restore edilip montajlanır.

Fiziksel Tespit ve Onarım

Filmlerin yüzeyinde zamanla kir, pas, leke ve küf gibi oluşumlar meydana gelir. Eğer film elle tutulup makaralar açılacak durumdaysa restoratörler, filme özel kimyasal sıvılarla nemlendirilmiş bezlerle basit anlamda bir silme, temizleme işlemi uygularlar. Bazı durumlar daha risklidir, film kutusunun kapağı açıldığında bozulmuş pasta ya da bir çamur yığını gibi yatan şeyin aslında küflenmiş bir film olduğuna rastlanması da olasıdır. Bu filmler dokunulduğunda dahi parçalanacak durumda hatta makaraya sarıldığı şekilde yapışmış, ayrılmaz hâlde bile olabilir. Restoratörler bu filmleri özel eldivenleriyle, titizlikle bir takım kimyasal solüsyonlarla dolu küvetlere koyarak fiziksel dirençlerini arttırlırlar. Bu arada önemli oranda küf, kir, pas da filminden çözülmüş olur. Bu aşamada bazı firmalar ultrasonik temizleme işlemi yapan sistemler de kullanırlar.

İlk temizleme işlemleri bittikten sonra, sıra filmin fiziksel bütünlüğünü sağlayacak onarıma gelir. Bu aşamada, filmin kopuk parçaları özel yapıştırıcılarla birleştirilir. Eksik ya da yırtılmış perforelerin (filmin yan kenarlarında olan delikler) olduğu bölümlere, özel üretilmiş, filmle aynı fiziksel ölçülerdeki perforeli şeffaf şeritler yapıştırılır. Zamanla sünme ya da çekme dolayısıyla perfore deliklerinin yerlerinden kayarak cihazlarda akmasının mümkün olmadığı filmlere de bu işlem aynı şekilde uygulanır. Artık film tek parça olarak, birçok kir, leke ve çizikten kurtulup cihazlarda okunabilecek fiziksel dirence sahip duruma gelmiştir.

Fotoğraf 3: Hasarlı film

Tarama ve Dijital Dönüşüm

Filmin fiziksel yapısıyla ilgili onarımlar bittikten sonra sıra filmin dijital ortama taşınması, tarayıcılarla taranması, başka bir deyişle telesine işlemine gelir. Film tarayıcıları (film scanner ya da telecine) lazer dâhil, farklı teknolojiler kullanarak filmleri 2K, 4K, 8K4 gibi yüksek çözünürlüklü dijital video görüntülerine dönüştüren cihazlardır. Bazı tarayıcılar "wet gate" ünitelerine sahiptir. Yine fiziksel bir temizlik teknolojisi olan "wet gate" yöntemiyle filmler tarama sırasında yine birtakım sıvı kimyasallar içinden geçirilir. Bu sıvılar filmin çizik yüzeylerine yapışarak, tarama sırasında, ışığın çiziklerden geçerken oluşturdukları ve çizğin daha belirgin görünmesini sağlayan ışık kırılmalarını ortadan kaldırdığı için çizikler gözle daha az seçilir hâle gelir. Bu fotokimyasal işlem aşamasında lekeler de azaltılabilir.

Kare kare yapılan tarama işleminin hızı, seçilen çözünürlüğe göre değişebilir. Bazı durum ve cihazlarda izleme süresiyle eşzamanlı yani sinema filmleri için saniyede 24 kare hızıyla yapıldığı gibi bazı cihazlarda daha düşük kare hızıyla 4-6 kare/sn olarak da yapılır. Örneğin saniyede 4 kare tarama yapan bir cihaz 90 dakikalık, yaklaşık 130.000 kareden oluşan bir sinema filmini, 540 dakikada tarayıp dijitalleştirerek bilgisayar ortamına aktarır. Film, artık somut bir malzeme olmaktan çıkıp rahatça işlenebilecek dijital bir verilere dönüşmüştür.

Dijital Restorasyon

Bilgisayar ortamında özel yazılımlarla yapılan her türlü görüntü ve ses işlemesine dijital restorasyon denir. Restorasyonun bir kısmı belirli oranlarda aktarma sırasında kullanılan yazılım ve cihazlarla gerçek zamanlı olarak da yapılabilir. Bu düzeltmeler genellikle küçük çiziklerin giderilmesi ve filmdeki gren veya gürültülerin (noise) azaltılmasıdır. Bu programlar, ya önceden tanımlanmış ya da verilen örneklerle bir gürültü ve çizik profili oluşturur. Görüntüde bu profile uyan bölgeleri çizik ya da gürültü olarak algılayarak yok eder. Buna otomatik restorasyon denilebilir. Bu yöntem hızlı ama pek güvenilir değildir. Bazı durumlarda, görüntülerin bir kısmını gren ya da çizik olarak algılayıp, onları yok etmeye çalışırken görüntünün orijinalini de bozabilir. Örneğin tarladaki buğday saplarını ya da martıları çizik olarak algılayıp yok edebilir. Bu uygulama, deneme yanılma, optimum değerlere ulaşılarak ama fazla riske girmeden iyi sonuçlar verebilir.

Taranmış filmin tamamı izlenerek, planlarına ayrılır ve gerekirse kare kare incelenerek notlar alınır sonra da onarım için bir yol haritası çıkarılır. Hangi sahnede, hangi karede çizik var, nerede gren fazla, hangi bölümlerde lekeler ya da görüntünün hangi bölümlerinde titremeler var, bunlar not edilir. Bu notlar ışığında restoratörün en çok kullandığı onarma tekniğine "interpolate" denir. Basit bir anla-

tımla, örneğin çizik bir kare, kendinden önceki ya da sonraki hasarsız kareden, doku örneği alınıp bu çizimin üzerine yapıştırılarak düzeltilir. Bu yöntem, dijital görüntü restorasyonun en kilit ve temel uygulamasıdır. Çünkü bir saniyede geçen 24 kare, ardışık olarak ya birbirine benzer ya da aynı görüntü öğelerini içerir. Eğer referans alınacak bir kare yoksa restoratör bu bölüme uyacağını düşündüğü başka bir örneği uyarlamaya çalışır. Bu işlem fotoğrafta da kullanılan görüntü işleme programlarının en yaygını "Photoshop" ile yapılan çalışma gibidir.

Fotoğraf 4: Restore edilmiş hasarlı kareler

Kullanılan özel restorasyon yazılımları, görüntüyü çeşitli renk katmanlarına (layer) ayırarak hangi katmanda istenmeyen olguların yoğun olduğunu tespit eder ve restoratör bu kısımda çalışmaya yönlendirir. Bazı durumlarda resmin A (siyah) ve B (beyaz) seviyesi, master black gibi elektronik değerleriyle vektörel renk seviyeleri takip edilerek farklı işlemler yapılır. Çok zaman alan bu çalışmalar, filmin kondisyonuna göre kare kare ilerleyebilir. Eğer görüntüde, örneğin kameradan ya da başka sebeplerden kaynaklanan, istenmeyen titremeler varsa bunlar, yazılımlardaki stabilizasyon özellikleri kullanılarak giderilir ve görüntü sabitlenir. Aynı şekilde çizikler, akmalar, kırışmalar (flicker) gibi istenmeyen oluşumlar da tespit edilip giderilir. Filmin orijinal görüntüsünün netliği yeterli değilse yazılımlar aracılığıyla bir miktar keskinleştirme yapılabilir.

Film karelerinin içindeki bölgesel ya da genel renk dengesizlikleri, kamera ve baskıdan kaynaklanan pozlama hataları gibi daha önceden not alınan bozukluklar bölüm bölüm, bazen de kare kare düzeltilir. Karenin içindeki küçük bir noktanın bile ışığı ve rengiyle belirli sınırlar içinde düzeltme yapılabilir. Tarama çözünürlüğünün yüksek oluşu, restorasyondaki tüm uygulamaların başarısı için en önemli faktördür. Çözünürlük arttıkça uygulamalar daha ayrıntılı ve kolay yapılabilir. Konsantrasyon

ve sabır isteyen bu uzun süreç, referans monitörü karşısında çalışan restoratörün mahareti ve estetik görüşüyle de birleşerek devam eder.

Restorasyon aşamasında, eldeki film kopyasında bulunmayan ama orijinalinde olduğu bilinen örneğin grafikler, isim jenerikleri gibi öğeler, filmin orijinalindekiyle aynı ya da genel dokusuna uyan yazı karakterleriyle yeniden yazılabilir. Örneğin Susuz Yaz filminin açılış ve kapanış jeneriği eksik olduğundan restorasyon aşamasında aslına uygun olarak dijital biçimde yeniden yazılmıştır.

Görüntüdeki birtakım kompozisyon hataları, görüntünün kırılmasıyla yeniden çerçeve yapılarak (reframe) düzeltilir. Bu işlem, nadiren de olsa çekim sırasında mikrofonun çerçeveye girdiği durumlar ve en son çıktı için belirlenen en-boy görüntü formatına (aspect ratio) uygun hâle getirmek için de yapılır. Örneğin televizyonda yayınlanacak bir filmi 4/3 formatından 16/9 formatına dönüştürmek gerekir. Aynı şekilde sinemaskop gibi optik sıkıştırma yöntemleri de düzenlenir.

Son aşama "color grading" denilen renk düzeltme ve düzenlemedir. Bu aşamada film, yönetmenin ya da yapımcının istediği bir renk kimliğine kavuşturulur ya da orijinal renklerine sadık kalınarak renk düzenlemeleri yapılır. Selvi Boylum Al Yazmalım filminin restorasyon sonrası gösteriminde izleyicilerin çoğunun, "Yazma gerçekten kırmızıymış." diye yorum yapması renk düzeltme konusunun önemini vurgular. Kontrast, parlaklık ve renk değerleri dengelenerek görüntünün dinamiği yani en karanlık ve en aydınlık bölge arasındaki fark arttırılır. Son yıllarda geliştirilen HDR (High Dynamic Range) gibi görüntü dinamiğini genişletmeye yarayan uygulamalar da bu süreçte devreye girer. En son çıktı olarak alınacak kopya; televizyon yayınları, sinema gösterimleri ve dvd, bluray dvd ler için ayrı ayrı olarak istenilen en-boy görüntü ve video formatına göre farklı şekillerde hazırlanır.

Siyah beyaz filmlere, sonrası yine tek renk ağırlıklı monochrome, örneğin hafif yeşil ya da sepya bir renk tonu verilebilir. Çok başarılı bir film restorasyon örneği olan Friedrich Wilhelm Murnau'nun Nosferatu adlı filmi, hafif sepya ve yeşil renk tonlarıyla restore edilmiştir. Günümüzde siyah beyaz filmler, siyahtan beyaza kadar olan gri tonların örneklemeyle izleyicinin ayırt edemeyeceği kadar doğal olarak renklendirilebilmektedir.

Yayın ve arşivleme için çoğu zaman dijital kayıt ortamları kullanılıyorsa da bunlardan daha güvenilir olan film de tercih edilir. Filmin restore edilmiş hâli, dijital ortamdan, tekrar optik ortama, filmlere aktarılır. Bir anlamda ters telesine işlemi yapılarak bu sefer dijital görüntü verileri optik görüntüye yani ilk hâline dönüşür ve yeniden somut film hâline getirilir. Uzmanlar, filmlerin saklanması için dijital verilere göre daha güvenilir olduğunu, restore edilerek tekrar optik ortama, pelikül film şeritlerine aktarılan bu görüntülerin uygun saklama koşullarında yüzlerce yıl bozulmadan korunabileceğini belirtiyorlar.

Filmlerin sesleri de benzer bir yaklaşımla restore edilir. Aynı görüntüdeki çizikler lekeler gibi filmin ses kuşağında oluşan bozulmalar da yazılımlar sayesinde giderilir. İsteğe göre Dolby ve çok kanallı "surround" ses formatlarına uygun düzenlemeler yapılabilir.

Tabii her şeyden öte, tüm bu işlemlerin insan eli maharetiyle olduğu düşünülürse her aşamadaki çalışanların işlerindeki becerileri, bilgileri ve kullandıkları cihazlara hâkimiyetleri

çok önemlidir. Dolayısıyla bir restorasyonun başarısı ve maksimum teknik kalite açısından belki de en önemli etkenin insan kaynağı olduğu söylenebilir. Bu noktada "film restoratörlüğü" "bilgi birikimi, el becerisi, estetik görüş ve sabır gerektiren ilginç bir meslektir.

Ülkemizde Filmlerin Korunması, Arşivlenmesi ve Restorasyonu Çalışmalarının Kısa Tarihi

Filmlerin korunması kavramı ilk olarak bu amaçla film arşivlerinin kurulmasıyla gündeme gelmiştir. Dünyada ilk film arşivi olarak kabul edilen yapı, Stockholm'deki İsveç Akademisi Teknik Müzesi bünyesinde 1933 yılında kurulmuştur. Filmlerin korunması konusunda en büyük örgütlenme olan Uluslararası Film Arşivleri Federasyonu (FIAF), Paris'te dünyanın önde gelen film arşivi kurumları tarafından 1938 yılında kurulmuştur. Ülkemizi FIAF üyesi olarak temsil eden tek kurum, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezidir.

Merkez Ordu Sinema Dairesi ülkemizin ilk film üretim merkezi sayılır. 1915 yılında kurulan merkez uzun bir süre özellikle I. Dünya Savaşı ortamını ve önemli olayları filme alarak belgelemiş hatta ticari amaçlı konulu filmler de çekmiştir. Fakat o süreçte filmlerin korunması için bir şey yapılamadığı için günümüze çok az film ulaşmıştır.

İstanbul Belediyesinin Hasköy'deki depolarında uygun olmayan koşullarda saklanan, çoğunluğu ufak bir kıvılcım veya yüksek sıcaklıkta kendiliğinden çabucak alev alabilen nitrat tabanlı filmler nedeniyle 1959 yılında büyük bir yangın çıkmış ve filmlerin çoğu kısa sürede yok olmuştur. O güne kadar yapılan birçok film çalışmasının bu kaza sonucu yok olması Sami Şekeroğlu'nu harekete geçirmiş ve filmleri koruma amacıyla Türkiye'nin ilk özel sinema kültür kulübü ve film arşivi olan "Kulüp Sinema 7"yi 1962 yılında açmıştır. Bu kulübün adı daha sonra "Türk Film Arşivi" olarak değiştirilmiştir. 1965 yılına gelindiğinde ise Onat Kutlar ve Şakir Eczacıbaşı öncülüğünde özellikle film gösterimleri amacıyla "Türk Sinematek Derneği" kurulmuştur.

Prof. Sami Şekeroğlu yıllar içerisinde filmlerin muhafazası ve arşivlenmesi çabaları ve birçok tecrübeden sonra 1974 yılında sinema alanındaki ilk bilim, sanat, kültür ve eğitim kurumu sayılan Sinema-TV Enstitüsünü kurarak Türkiye'de ilk kez sinema eğitimi başlatmıştır.2 Film restorasyonu çalışmaları ülkemiz için de yeni değildir. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Kütüphanesi hem akademik hem de endüstriyel boyutta filmlerin korunması, arşivciliği ve restorasyonu konusunda ülkemizin en önemli kuruluşu sayılabilir. Prof. Sami Şekeroğlu, ekibiyle birlikte Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait birçok filmi başarılı bir şekilde restore etmiştir. Merkezde tarihi önemi olan filmlerin olduğu kadar Yeşilçam filmlerinin de restorasyon çalışmaları öğretim görevlileri ve öğrencilerin katkılarıyla sürmektedir.

Türkiye'de film restorasyonu alanında en ilgi uyandıran çalışmalardan biri Groupama Gan Sinema Vakfı, İstanbul Kültür Sanat Vakfı iş birliği ve Kültür ve Turizm Bakanlığının katkılarıyla "Türk Klasikleri Yeniden" adıyla yürütülen projedir. Bu proje için seçilen on film restore edilerek yeniden sinemaseverlerle buluşturulmuştur.

Film Adı	Yönetmeni	Yapım Tarihi	Restorasyon Tarihi
<i>Bereketli Topraklar Üzerinde</i>	Erden Kıral	1979	2008
<i>Vurun Kahpeye</i>	Ömer Lütfi Akad	1949	2009
<i>Selvi Boylum Al Yazmalım</i>	Atıf Yılmaz	1978	2010
<i>Üç Arkadaş</i>	Memduh Ün	1958	2011
<i>Gurbet Kuşları</i>	Halit Refiğ	1964	2012
<i>Vesikalı Yârim</i>	Ömer Lütfi Akad	1968	2013
<i>Muhsin Bey</i>	Yavuz Turgul	1987	2014
<i>Yılanların Öcü</i>	Metin Erksan	1962	2015
<i>Sürü</i>	Zeki Ökten	1978	2016
<i>Anayurt Otel</i>	Ömer Kavur	1987	2017

TRT, çoğu kendi yapımları olan büyük bir film arşivine sahiptir. Kurum, 2009 yılından beri belgesel filmciliği teşvik etmek amacıyla her yıl “TRT Belgesel Film Yarışması” düzenlemektedir. TRT’nin 50. kuruluş yılı dönümü nedeniyle 2014 yılı TRT Belgesel Film Yarışması etkinlikleri kapsamında gerçekleştirilen bir çalışmada TRT yapımı olan bazı önemli belgeseller restore edilerek özel bir gösterimde “Zamansız Belgeseller” adıyla halka sunulmuştur.³ Restore edilen bu belgeseller daha sonra “TRT Belgesel Kanalı”nda HD olarak yayınlanmıştır. Hâlen TRT Arşiv Dairesi Başkanlığı bünyesinde filmlerin korunması, arşivlenmesi ve restorasyonu çalışmaları ve bu amaçla ayrı bir birim oluşturma süreci devam etmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü restorasyonla ilgili çok önemli çalışmalar yapan bir başka kamu kuruluşudur. Büyük bir film arşivine sahip olan kurum, Ankara’da merkezindeki, dünya ölçeğinde standartlara sahip restorasyon ve arşiv sistemiyle filmleri dijitalleştirmeye devam etmektedir. Özellikle eski adıyla Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Film Radyo ve Televizyonla Eğitim Merkezi gibi kamu kurumu arşivlerindeki filmlerin de dijitalleştirme çalışmaları sürmektedir.

Ülkemizde sinema sektörü son on yıl içinde film restorasyonu alanında hayli yol katetmiştir. Film yapımcıları, özel televizyonların HD yayına geçmeleriyle birlikte Hababam Sınıfı ve Kemal Sunal filmleri ve gibi halkımız tarafından çok sevilen filmleri restore ettirerek daha kaliteli HD görüntüleriyle tekrar tekrar yayınlamaya başlamışlardır.

Martin Scorsese başkanlığında kurulan ve yönetiminde Türk asıllı yönetmen Fatih Akın’ın da olduğu Dünya Sinema Vakfı (The World Cinema Foundation) kâr amacı gütmeyen bir kurumdur. Sloganına yazdığı gibi vakfın temel amacı "Dünyada ihmal edilmiş, bakımsız kalıp yıpranmış filmlerin, restore edilip, korunması" dır. Vakfın faaliyetlerinden biri de dünya sinemasına katkıda bulunmak amacıyla özellikle teknik ve mali kaynağı yetersiz ülkelerin bazı önemli filmlerini restore ettirerek dünya kültür ortamına yeniden kazandırmaktır. Vakıf bu noktadan hareketle, Fatih Akın’ın önerisi ve aracılığıyla 2008 yılında Metin Erksan’ın Susuz Yaz, ardından 2011 de Ömer Lütfü Akad’ın Hudutların Kanunu filmini onarılmak için seçmiş ve Cineteca di Bologna/L'Immagiine de Ritrovata Laboratuvarı’nda restore ettirmiştir. Fatih Akın’ın bir vesileyle açıkladığı gibi bu seçimlerde kendisinin Scorsese ile arkadaşlığı da etkili olmuştur.

Vakıf aynı zamanda filmlerin korunması ve arşivlenmesi konusunda da ortak çalışma yaptığı Uluslararası Film Arşivleri Federasyonu (FIAF) ile film restorasyonu konusunda eğitimler hazırlamaktadır. “FIAF Film Restorasyon Yaz Okulu” ilk kez

2007 yılında İtalya'nın Bologna kentindeki Cineteca Vakfında gerçekleşti. Sektör çalışanları ve akademisyenlerin katılımıyla, proje sponsorları ve FIAF'in teknik desteğiyle yapılan Singapur Ulusal Müzesindeki Asya Film Restorasyon Okulu ve 2018 yılındaki "Film Preservation & Restoration Workshop India" gibi eğitim çalışmaları sürmektedir.

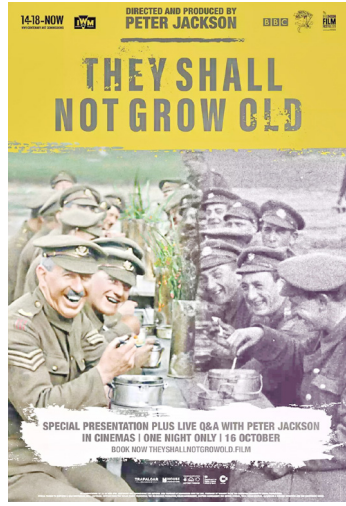
İlginç Film Restorasyonu Çalışmaları

Sinema tarihinin en önemli eserlerinde biri sayılan Fritz Lang'ın 1926 yılı yapımı Metropolis filmi birçok kez farklı teknolojiler kullanılarak restore edilmiştir. Yapımcıların filmin ilk gösteriminden önce çeşitli nedenlerle sürenin kısaltılmasını istemeleri sonucu filmin orijinalinden çıkartılan ve sonrasında kaybolan bölümler 2008 yılında bir tesadüf eseri Arjantin'de bulunmuştur. Friedrich Wilhelm Murnau Vakfının desteğiyle yaklaşık bir yıl süren ve 840.000 dolara mal olan bu restorasyonda sonradan bulunan bölümler filmin senaryosuna uygun olarak tekrar filme eklenmiştir. Filmin yeni teknolojilerle restore edilmiş son hâli, 2010 Berlin Film Festivali'nde Berlin Radyo Senfoni Orkestrası'nın filmin orijinal müziklerini çalarak eşlik etmesiyle özel bir gösterimde halka sunulmuştur. Bu etkinlik Almanya'da ZDF ve ARTE televizyonlarından canlı olarak yayınlanmıştır. Yapımcı firma, yeni kurguyu HD Blu-ray formatında "The Complete Metropolis" adıyla satışa sunmuştur. Friedrich Wilhelm Murnau Vakfı yetkililerinin restore edilmiş Metropolis için, "Metropolis, Guttenberg İncili (Guttenberg'in matbaasında basılan ilk kitap olan İncil) ve Beethoven'nin 9. Senfonisiyle yan yana duruyor." şeklindeki açıklamaları, filmlerin kültür mirası olarak kabul edilmesinin en güzel ifadelerinden biridir.

Dünyanın en büyük film yapım şirketlerinden biri olan Universal, 100. kuruluş yıl dönümü olan 2012' de "100 Years of Movie Memories" adıyla bir proje gerçekleştirdi. Bu kapsamda 100 yıl içerisinde çektiği All Quiet on the Western Front, The Birds, Dracula, Frankenstein, Jaws ve Schindler's List gibi ses getiren yapımlardan bazılarını restore ettirerek HD Blu-ray DVD formatında yayımlamıştır.

Yüzüklerin Efendisi film serisinin Oscar ödüllü ünlü yönetmeni Peter Jackson'ın yeni belgesel filmi They Shall Not Grow Old Ekim 2018'de Londra Film Festivali'nde gösterildi. Bu film I. Dünya Savaşı'nın bitişinin 100. yılı nedeniyle savaş sırasında çekilmiş asırlık filmlerden oluşturulmuştur. Bu filmler dönemin çekim şartları ve eskiliği dolayısıyla ciddi bir restorasyondan geçirilmiştir. Jackson, standart restorasyon işlemleriyle yetinmeyip siyah beyaz filmleri doğal renklerine uygun olarak renklendirmiştir. Jackson, BBC'ye verdiği röportajda, "Onlar bu savaşı siyah beyaz değil renkli olarak yaşadılar. Biz zihnimizde I. Dünya Savaşı'nın hep siyah

beyaz bir savaş olduğunu düşündük ama bu siyah beyaz bir savaş değildi. Bu, renkli bir savaştı. Eğer orada bir asker olsaydınız bu renkli bir savaştı.” sözleriyle filmi neden renklendirdiğini açıklamıştır. Birçok farklı arşivden fakat çoğunluğu Londra İmparatorluk Savaş Müzesinden alınan orijinal filmler renklendirilirken görüntüdeki tüm öğelerin doğal renklerini bulabilmek için savaş müzeleri ve askeri koleksiyonlardaki üniformalar, silahlar ve araçlardan örnekler alınmıştır. Hatta uzaydan çekilmiş fotoğraflarda savaşın geçtiği toprakların çamur ve çimen renkleri araştırılmış ve yerlerinden örnekler alınmıştır.

Savaş sırasında çekilen filmler, günümüzdeki gibi saniyede 24 kareden daha düşük kare hızıyla çekildiği için hareketler akıcı değil "Şarlo" filmlerinde olduğu gibi kesik kesik görünüyordu. Orijinalleri çoğunlukla 10 kare/saniyede çekilmiş bu filmlerdeki hareketlerin kesik, sıçrayan görünümünü engellemek için özel bir yazılımla her sahnedeki hareket algoritması çözümlenerek 24 kare/saniye için gereken eksik karelerin yerine girecek ek kareler oluşturulmuş, böylelikle hareketlerin akıcı olması sağlanmıştır.

Döneminde sessiz çekilen filmler, içerikleri gözlenerek uygun ses efektleriyle donatılmıştır. Bu ses efektleri doğadan ve o dönem kullanılan gerçek silah ve araçlardan kaydedilerek foley uygulaması yapılmıştır. Askerlerin konuşmaları dudak okuma uzmanları tarafından deşifre edilmiş ve dublaj sanatçıları tarafından seslendirilmiştir. Ayrıca BBC'den alınan I. Dünya Savaşı gazilerinin anılarının yer aldığı 600 saatlik ses arşivinden bazı bölümler de filme eklenmiştir.

Bu çalışmayı hiçbir ücret almadan yapan Jackson, "Bu insanları zamanın sisinden günümüze dünyasına getirmek istedim, böylece onlar eski film arşivlerindeki

Charlie Chaplin karakterleri olmaktan çıkarak bir kez daha insanlıklarını kazandı- lar." diye ifade ediyor. Peter Jackson bu yapımla yeni bir üretim ve sinematogra- fik anlatım tekniği oluşturdu. Yüz yıllık, sessiz, siyah beyaz, birbirinden kopuk ve hasarlı filmleri kullanarak renkli, sesli ve bir anlatımı olan yepyeni bir film üretti. Film ayrıca günümüz yüksek çözünürlük teknolojisiyle üç boyutlu hâle de getirildi.

Sonuç

Günümüzde dijital teknolojinin her geçen gün gelişen uygulamaları sayesinde filmleri restore ederek neredeyse günümüzde çekilmişçesine yüksek kalitelerde izlemek mümkün olabiliyor. Restorasyon, kavramsal ve temel olarak "aslına sadık kalınarak" yapılan bir uygulama olsa da dijital restorasyon teknikleri filmleri orijinalinden çok daha yüksek görüntü ve ses kalitesine ulaştırabilmektedir. Yeniden inşa ya da "editorial restorasyon" diyebileceğimiz çalışmalarla filmlerin orijinal hâlinde olmayan öğeler eklenebilmekte, orijinalinden farklı bir kurgu düzenleme- siyle ve yepyeni anlatımlarla filmin özel bir versiyonu da oluşturulabilmektedir. Star Wars filmlerinin yönetmeni George Lucas ve The Godfather filmlerinin yö- netmeni Francis Ford Coppola'nın kendi filmlerinin restore edilmiş hâllerini "ori- jinallerinden daha iyi" diye ifade etmeleri, sonucun teknik ve estetik kalitesinin adeta tescil edilmesidir.

Restorasyon sürecindeki müdahaleler konusunda telif hakları açısından ne gibi sorunlar yaşandığı ve bu sorunların nasıl aşılacağı yapımcılar ve hukukçular tara- fından araştırılmalıdır. Özellikle senaristi, yapımcısı, yönetmeni ve oyuncularını öl- müş olan filmlerin yeniden ticari bir ürün olarak ele alınması ciddi mali, teknik ve etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu ayrı bir makalenin konusu olduğu için burada konuya dikkat çekmek amacıyla kısaca değinilmiştir. Günümüzdeki telif yasaları yaratıcılarının ölümünden 70 yıl sonrasına kadar fikri mülkiyet hak- larını korumaktadır. Restorasyon çalışmaları sırasında filmin yaratıcılarından ya da yasal mirasçılarında izin alınması ve restorasyonun bitiminde kendilerinden onay alınmasının yasal ve etik bir hak olduğu gerçeğini yapımcılar gözden uzak tutmamalıdır.

Dünya fantastik sinemasının kült filmlerinden biri sayılan ve yapımcısında dahi orijinali bulunamayan Dünyayı Kurtaran Adam filminin çok temiz bir kopyası bir Anadolu şehrinde, sinemasever emekli bir makinist sayesinde bulunarak resto- re edilmiştir. Ülkemizdeki sinema sektörünün en büyük sorunu olan ilgisizlik ve aşırı kazanç temelli yaklaşımları geçmiş dönemlerde böyle kayıpların yaşanması- na neden olmuştur. Bir dönem filmlerin yakılarak içindeki gümüşün ayıklanması hatta ayakkabı cilası yapılması gibi üzücü olaylar yaşanmıştır. Böylesine acımasız

uygulamalar nedeniyle birçok yerli sinema filminin bir kopyası bile günümüze ulaşamamıştır.

Filmlerin restore edilmesi, sinema ve televizyon endüstrisi için düşük maliyetli yeni bir kazanç kapısı olarak görülse de filmlerin kültürel bir miras olarak yeni nesillere aktarılması açısından bir anlamda zorunluluktur. Yapımcı firmalarla birlikte kamu kurumları, üniversiteler, enstitüler, meslek birlikleri ve sivil toplum örgütleri bu konuya daha önem vermeli ve kültür-sanat politikalarının bir parçası yapmalıdır. Bu konunun gündeme getirilerek ilgi çekmesi amacıyla da çalışmalar yapılmalı ve kamuoyunda hem bilinç hem de talep oluşturulmalıdır.

Notlar

1 Yeni Zelanda Film Arşivi, topluma ışık tutan ve pek çok alanda fayda sağlayan özelliklerinden dolayı filmleri “Nga Kaitiaki O Nga Taonga Whitiāhua” yani “Işık Hazinesinin Bekçileri” olarak adlandırmıştır.

2 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Senatosu 2012 yılında Prof. Sami Şekeroğlu’nun adını kurucusu olduğu Sinema-TV Merkezine verme kararı olarak bir vefa örneği göstermiş ve kurumun adı “Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi” olarak değişmiştir. Bu vesileyle ülkemiz sinemasına, tarih ve kültürüne yaptıkları katkı ve hizmetler dolayısıyla hocamız Prof. Sami Şekeroğlu’na ben de minnettarlığımı belirtmek isterim.

3 Bu çalışma, bu makalenin yazarının proje koordinatörlüğünde, hâlen TRT Arşiv Dairesi Başkanlığında devam etmekte olan restorasyon çalışmaları için bir pilot uygulama olmuştur.

4 2K, 4K, 8K video görüntülerini oluşturan hücrelerin sayısını belirten yatay ve dikey satırların toplamını, K harfi Latin kökenli dillerde bin sayısını (Kilo) ifade eder.

Kaynakça

Akademik Tezler

ALTUNÇ, Beyza, Sinematografik Mirasın Korunması ve Film Restorasyonu, Yüksek Lisans Tezi,

T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV ve Sinema Anabilim Dalı, Aralık 2016.

EREN, Arş. Gör. Esra BERK Sinema-TV Merkezinde, Sinemada Kültürel Mirasın Korunması ve Dijital Restorasyon Uygulamaları, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Prof. Sami Şekeroğlu Sinema-TV Merkezi Kütüphanesi.

GÜLLÜ, M. Kemal, Arşiv Filmlerinde Kir, Sıyrık ve Gürültü Bozukluklarının Onarımı, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şubat 2006.

MELİS, Turhan, Sinemada Kültürel Mirasın Korunması ve Devletlerin Tutumu, Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, İstanbul.

Dergi Yazıları

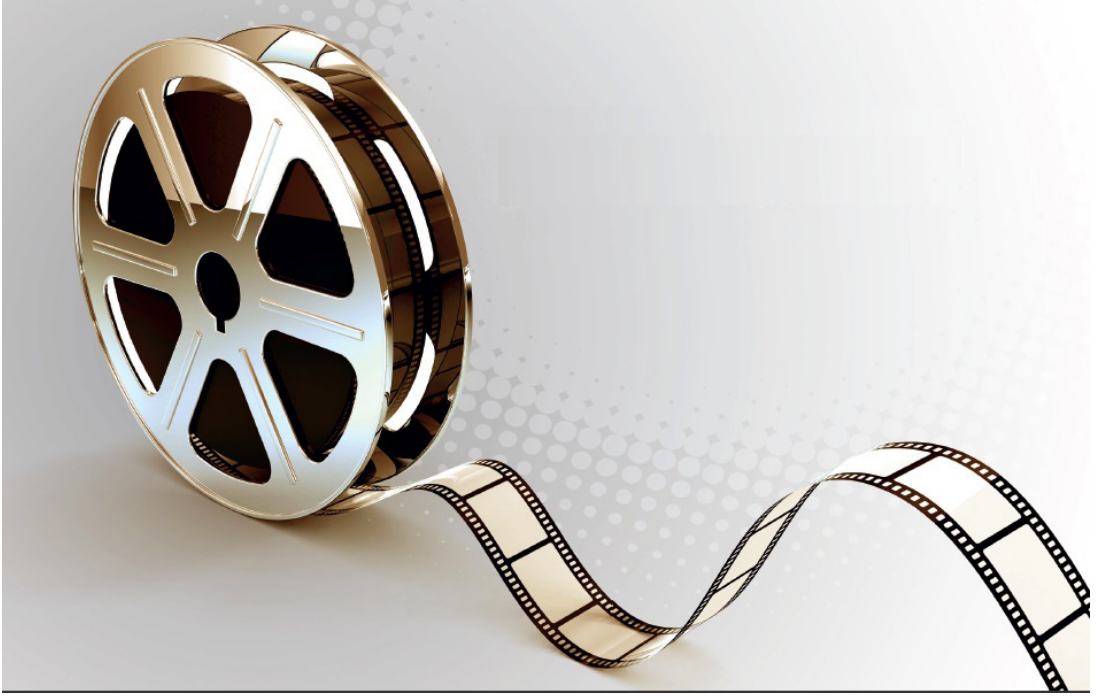
www.broadcasterinfo.net Mart 2013 Sayı 105 <https://yadi.sk/i/uKZshZl33L5yLG>
FERHAT, Savaş, "Filmlerin Kokusu Çıktı"

www.broadcasterinfo.net Mayıs 2013 Sayı 107 <https://yadi.sk/i/u0lfWU6N3L5yLQ>
FERHAT, Savaş "Metropolis'i Kurtarmak"

www.broadcasterinfo.net Kasım 2013 Sayı 112 <https://yadi.sk/i/5yhgcZzt3L5yLf>
FERHAT, Savaş, "Cilalalım Parlatalım Beyler"

www.broadcasterinfo.net Aralık 2013 Sayı 113 <https://yadi.sk/i/9eO8YnAb3L5yLr>
FERHAT, Savaş, "Kulaklarımızın Pasını Silelim"

www.broadcasterinfo.net Haziran 2019 Sayı 174 https://yadi.sk/i/k_3FLF9qg4L9vg
FERHAT, Savaş, Bir Restorasyon Mucizesi ve Yeni Bir Belgesel Anlatı Dili Olarak "They Shall
Not Grow Old"

- TRT Akademi Dergisi, TRT'nin ana hizmet alanına uygun olacak şekilde ağırlıklı olarak iletişim bilimi odağına alan ancak diğer sosyal bilim üretimlerine ve disiplinler arası çalışmalara da yer veren 6 ayda bir yayınlanan akademik hakemli bir dergidir.
- Her sayı farklı bir dosya konusu odağı alınmakta, ancak ana tema dışında da makaleler yayınlanabilmektedir. Derginin akademik literatüre katkı sağlayan, dinamik, etkin bir yayın olması ve referans niteliği taşıması hedeflenmektedir.
- TRT Akademi Dergisinde yayınlanmak üzere gönderilecek çalışmaların, iletişim bilimi veya iletişim biliminin alt disiplinleriyle ya da iletişim bilimiyle disiplinler arası ilişki içinde bulunan bilim dalları çerçevesinde konuları ele alan, Türkçe ve İngilizce bilimsel, özgün araştırmalar ve / veya derlemeler, değerlendirme makaleleri, kitap eleştirileri veya çeviriler olması gerekmektedir. Gerekli görülmesi halinde dergide röportaj ve soruşturmalara da yer verilecektir.
- Gönderilen çalışmaların başka bir yayın organında yayınlanmamış olması ya da yayınlanma aşamasında olmaması gerekmektedir.
- Çalışmalar önce TRT Akademi Dergisinin Yayın Kurulu tarafından incelenir ve daha sonra uzmanlık alanlarına göre Hakem Kurulunda yer alan iki hakeme değerlendirmek üzere gönderilir. Çalışmalar gerek duyulması halinde üçüncü hakeme değerlendirmek üzere gönderilir.
- Düzeltme istenen yazıların, en geç bir ay içinde editörlüğe gönderilmesi gerekmektedir. Belirtilen sürede geri gönderilmeyen yazılar, TRT Akademi Dergisinin daha sonraki sayılarında yeniden değerlendirilmek üzere kabul edilir.
- Yayınlanması uygun görülen veya görülmeyen çalışmalar geri gönderilmez. Yazar(lar)a sadece bilgi gönderilir.

- Çalışmalar 6000 kelimeyi geçmemelidir. 2000-3000 kelimelik daha kısa yorum yazıları veya tercümelemler de kabul edilmektedir. (Tercüme metinlerde yazarın KPDS, ÜDS veya denk bir belgedeki notunun C ve üzeri olması koşulu aranmaktadır)
- Çalışmalar A4 kağıdının bir yüzüne, sol ve sağ taraftan 2'şer cm.'lik boşluk bırakılarak, 12 punto harf karakteri, Times New Roman fontu ve 1,5 satır aralık ölçüsü kullanılarak yazılmalıdır. Alt başlıklar, ana başlığa göre bir küçük punto ve küçük harf kullanarak koyu ve sola bitişik şekilde yazılmalıdır.
- Yazar/yazarların isimleri çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik şekilde verilmeli ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın kurumu, unvanı sayfanın en altında dipnot şeklinde belirtilmelidir. Yazar/yazarlar, çalıştıkları kurum ismini; üniversite, fakülte ve bölüm olarak Türkçe ve İngilizce bildirmelidirler.
- Yazar/yazarlar, TRT Akademi Dergisine tüm iletişim bilgilerini (Adres, telefon, fax ve E-Mail) bildirmelidirler.
- Girişten önce 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi özetleyen İngilizce özet verilmelidir. İngilizce çalışmalarda ise Türkçe özet hazırlanmalıdır.
- Giriş bölümü büyük harfler ile "1. Giriş" şeklinde belirtilmelidir. Alt bölümler her bölüm içinde bölüm numarası kullanılarak "1.1.", "1.2." şeklinde numaralandırılmalıdır. Son bölüm sonuç/tartışma bölümü olmalı ve bunu sırasıyla notlar, kaynakça ve varsa ekler kısmı takip etmelidir.
- Türkçe yazılarda Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu, İngilizce yazılarda Oxford English Dictionary örnek alınmalıdır. Türkçe çalışmalarda yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
- Çalışmanın değerlendirilmek üzere teslimi sırasında Türkçe ve İngilizce özetlerinin de eklenmesi gereklidir.
- Çalışmanın ve çalışmanın özetinin üzerinde, başlığa yer verilmelidir.
- Çalışmanın özetinde; çalışmanın problematiği, amacı, kuramsal perspektifi, araştırma metodu ve bulgularına yer verilmelidir.

- Tüm referanslar metin içinde, sırasıyla yazarın soyadı, tarih ve gerekiyorsa sayfa numaraları yazılarak verilmelidir. Aynı kaynaklara yapılan gönderme-lerde de bu yöntem uygulanmalı ve “a.g.e.”, “ibid.”, “op. cit.” gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.
- Metin içinde numaralandırılan notlar metnin sonunda, numara sırasına göre ve kaynakça bölümünden hemen önce verilmelidir.
- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve kitaba atıf yapılıyorsa, yazarın soyadı ve tarih verilmelidir (Jarvick, 1996).
- Yazarın adı metinde geçmiyor ve belli sayfalar söz konusuysa, yazarın soyadı, tarih ve sayfa numarası verilmelidir (Jarvick, 1996: 111).
- Yazarın adı metinde geçmiyor ve birbirini takip etmeyen sayfalar söz konusuysa, yazarın soyadı, tarih ve sayfa numaraları ayrı ayrı verilmelidir (Jarvick, 1996: 111-3).
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada yazarın birden fazla eseri mevcutsa sadece bahis konusu olan kitabın yayın tarihi ve sayfa numarası yazılmalıdır (1996: 111).
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada bu yazarın bir eseri mevcutsa sadece sayfa numarası verilir (111).
- İki yazarlı kitaplarda her iki yazarın da soyadları yazılarak verilmelidir (Frantzich ve Sullivan 1996: 89).
- Yazarlar ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra “ve diğerleri” anlamında “v.d.” ibaresi kullanılmalıdır (Caroline Pauwels v.d. 2000: 89).
- Yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine gönderme varsa, basım yılına a. b. c gibi harfler eklenerek kaynaklar birbirinden ayrılmalıdır (Noam, 1991a: 34).
- Birden fazla kaynağa yapılan göndermeler noktalı virgülle ayrılmalıdır (Jarvick, 1996: 234; Noam, 1991: 45; Dörr 2000: 456).

- Metin içindeki alıntılar için çift tırnak kullanılmalıdır. 40 kelimedenden uzun alıntılar, tırnak kullanılmadan girintili paragrafta ve ana metne göre bir küçük punto ile verilmelidir. Alıntı içinde vurgulanan sözcükler ise tek tırnak ile verilmelidir. Kitap, film isimleri gibi özel nitelemeler italik harfler ile, yazarın vurgu yapmak istediği sözcükler ise tek tırnakla belirtilmelidir.
- TRT Akademi Dergisi APA yazım kuralları ve kaynak gösterme biçimini esas almaktadır.
- Yazar/yazarlar çalışmanın içerisinde kullandıkları görsel öğeleri yüksek çözünürlükte ayrı bir klasörde Dergiye iletmekle mükelleftir.

TRT Akademi

Hakemli Dergi

11. Sayı Duyurusu

BÜYÜK VERİ (BIG DATA)

Makale başvurusu için son tarih: 01 Kasım 2020

TRT Akademi Dergisi, **ULAKBİM TR Dizin**'de indekslenmektedir.

trtakademi.net dergipark.gov.tr/TRTa @TRTAkademi

